

BALKAN STUDIES IV

ECONOMICS & LAW & HEALTH

BALKAN STUDIES IV

ECONOMICS & LAW & HEALTH

•

Published by

Cyril and Methodius University

Skopje-Macedonia

Vol 4

•

Publish Date

2011

•

Editorial Board

Nilgün YAVUZ, George MLADENOVSKI

Deniz EKİNCİ, Reshat QAHILI

Fatih Mehmet SANCAKTAR, Mehmet ÖZDEMİR

İsmail MANGALTEPE, Mehmet Ali EROĞLU

Eyüp ZENGİN, Süriya TAUİK

•

Composition by

Babil

Mehmet Nebi GEDİK

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi

Topkapı / İSTANBUL

0533 391 03 58

•

ISBN

ISBN-10-9989-43-303-8

ISBN-13-978-9989-43-303-0

EAN-9789989433030

The authors are responsible for chapters.

PREFACE

The name of “Balkan” is in Turkish and it means rugged mountains. Balkans is a part of Asia’s mass which extends like a peninsula to the west. This peninsula has no clear boundaries with Europe when in East Asian continent it divided with the straits. So it can be said that it is located in the intersected area of Asia and Europe. Albania, Bosnia Herzegovina, Bulgaria, Greece, Macedonia, Kosovo and Montenegro are all included in the entire of Balkans. Serbia and most part of Herzegovina, Slovenia, Romania, Italy and Turkey’s small part are take place in this location. In the roots of Balkans there are lots of currents such as: modern lifestyle, science, fine arts and alphabet. For the centuries the physical features have kept the same when politics and country’s boundaries changed in the near ten years. Balkans is known as the part of Black Sea and it partially in culture connection with Eastern Europe and Western basin part but economically worse than them. In the history Balkans always remained in the scope of these civilizations’ contention. As an integral part of the world Balkans should be developed and democratized. So with the scientific approaches it should find the answers to the problems and determine the purposes. The thesis “The clash of civilizations” written by Samuel Huntington was inspired from the Fernand Braudel’s Grammaire des civilizations (Language of civilizations) approach. According to him countries physically could be close to each other. But it does not mean that they can be close politically. Different cultures mean differences. Dimitri Kitsikis formulated and spread this view to the wide audience. But these views are functioned for the conflicts instead of creating happiness and peace. For those who want to create the brotherhood and peace should produce and spread ideas. This work of four tomes was prepared with the reason of that production of ideas. From the view of world’s politics balance it is important to create brotherhood, economic and political development of Balkans. The scientific estimation is needed for the better connection with other countries of Balkans and gives awareness to the public opinion about it. Balkans studies (I, II, III, and IV) work was purposed for the reason mentioned above. These works could be described as the first step of more comprehensive project-based work. We have undertaken the important mission of creation collective wisdom of Balkans; develop peace and promotion of a dialogue culture and to bring Balkans in an important economic position.

Deniz EKİNCİ
Chief Editor

ACKNOWLEDGMENTS

Istanbul University

Prof. Dr. Yunus SÖYLET
Rector

Cyril and Methodius University

Prof. Dr. Velimir Stojkovski
Rector

State University of Tetovo

Kliment Ohridski University

Nort-West Academy of Public Administration

Rutgers Univesity

Union Turkish World Municipalities

Turkish Airlines

Central Bank of the Republic of Turkey

Turkish International Cooperation and Development Agency

Turkish Russian Cultural Foundation

Federation of Balkan American Associations

CONTENTS

PREFACE.....	3
GLOBAL ECONOMIC CRISIS AND A NEW INTERNATIONAL MONETARY SYSTEM AND IT'S REFLECTIONS ON BALKANS	10
<i>Prof. Dr. Arif YAVUZ</i>	
<i>* 10</i>	
DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN KAZAKHSTAN AS A FACTOR OF ECONOMIC GROWTH: AS A SAMPLE FOR BALKAN.....	26
<i>Dr. K. A. AKHMETOVA</i>	
PREDICTIVE STOCK EXCHANGE MODELING FOR THE DEVELOPING BALKAN COUNTRIES: AN APPLICATION ON ISTANBUL STOCK EXCHANGE	34
<i>Dr. Yusuf Sait TÜRKAN</i>	
<i>Dr. Halil İbrahim ERDAL</i>	
<i>Dr. Aykut EKİNCİ</i>	
GEOMORPHOTOURISM OF BALKANS.....	52
<i>Assoc. Prof. Dr. Deniz EKİNCİ</i>	
ON THE ISSUE ABOUT THE NECESSITY OF USING MARKETING MANAGEMENT IN THE COMPANY ACTIVITY	90
<i>Dr. K. A. AKHMETOVA</i>	
APPLICATION OF FUZZY SETS THEORY TO THE ESTIMATION OF POVERTY	98
<i>Aygun MUSAYEVA</i>	
DEVELOPMENT PROCESS OF INTELLECTUAL PROPERTY LAW THROUGH EUROPEAN UNION CANDIDACY	104
<i>Assoc. Prof. Dr. Savaş BOZBEL</i>	
A FIELD SURVEY ON THE DIMENSION OF FLEXIBLE WORK IN THE SMES IN TURKEY	112
<i>Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR</i>	
<i>Assoc. Prof. Dr. Zeki PARLAK</i>	
EUROPEAN UNION ENERGY POLICY AND ITS PROVIDING.....	136
<i>Zeynal AHMEDOV</i>	
TRADING RELATIONS OF CAUCUS ALBANIA AT THE EARLIER MIDDLE AGES.....	142
<i>Lamiye AHMEDOVA</i>	

IS THE PURCHASING POWER PARITY VALID IN MACEDONIA? EVIDENCE FROM THE LM UNIT ROOT TESTS	148
<i>Assoc. Prof. Dr. Nilgün YAVUZ</i>	
A RESEARCH OF EXAMINING THE EXECUTIVE BEHAVIOR OF SME MANAGERS IN TURKEY AND BALKAN COUNTRIES	160
<i>Assist. Prof. Dr. Orhan ADIGÜZEL</i>	
<i>Gör. Seher DERYA</i>	
<i>Umut Can ÖZTÜRK</i>	
MEDIATION ASSOCIATION IN MACEDONIA LEGAL SYSTEM AND THE BENEFITS IN PRACTICE	176
<i>Assist. Prof. Dr. İlyas ÇELİKTAŞ</i>	
THE PERSPECTIVE OF CONSERVATIVE THOUGHT FOR SYNDICALISM AND BALKANS	188
<i>Assist. Prof. Dr. Orhan KOÇAK</i>	
<i>Ayhan ŞAHİN</i>	
THE RESEARCH OF TESTING FISHER HYPOTHESIS WITH COINTEGRATION AND FRACTIONAL COINTEGRATION APPROACHES IN BALKAN COUNTRIES.....	200
<i>Assist. Prof. Dr. Burcu KIRAN</i>	
FOREST PRODUCTS AND TRADE IN THE BALKANS	212
<i>Prof. Dr. Turgay AKBULUT</i>	
THE EVALUATIONS OF THE IMMIGRANTS OF BALKANS AND CAUCASIANS IN TERMS OF ATTITUDES TOWARDS WORKING AND ENTREPRENEURSHIP IN YALOVA	224
<i>Assist. Prof. Dr. Orhan KOÇAK</i>	
TURKEY AND MACEDONIA RELATIONS: A MACRO ECONOMIC PERSPECTIVE.....	242
<i>Prof. Dr. Emrah CENGİZ</i>	
THE ROLE AND PLACE OF NAHCIVAN REGION IN BALKAN AND WORLD TRADE RELATIONS	252
<i>Vüsale GASIMLI</i>	
A CASE STUDY FOR DEVELOPING THE BALKAN COUNTRIES: EMPLOYMENT POLICIES IN TURKEY FOR PREVENTION OF UNEMPLOYMENT	262
<i>Assist. Prof. Dr. Eyüp ZENGİN</i>	
<i>Yasin ERTUĞRUL</i>	
<i>Dr. Matlap MAHMUDOV</i>	

VOLUNTARY PARTICIPATION FOR THE PROCESS OF LOCAL SERVICES PRODUCTION AS AN ALTERNATIVE SERVING METHOD AT LOCAL LEVEL.....	276
<i>Semiha YÜKSEL</i>	
<i>Assist. Prof. Dr. Salih ÖZCAN</i>	
<i>Assist. Prof. Dr. Eyüp ZENGİN</i>	
A CASE FOR MACEDONIA ECONOMY: REFLECTION OF AZERBAIJAN REPUBLIC INVESTMENT POLICY TO GOVERNMENT’S PAYMENT ABILITY	292
<i>Zivar ZEYNALOVA</i>	
ENERGY FROM CAUCUS TO BALKANS.....	304
<i>Assist. Prof. Dr. Ahmet NAYIR</i>	
PROPOSAL FOR BALKAN HOUSING SECTOR: A MARKET RESEARCH FOR THE IDENTIFICATION OF FINANCING PROBLEMS AND MARKETING STRATEGIES IN TURKEY HOUSING SECTOR.....	334
<i>Murat ANBARCI</i>	
<i>Dr. Yusuf Sait TÜRKAN</i>	
ANALYSIS OF BILATERAL TRADE BETWEEN TURKEY AND MACEDONIA	348
<i>Ali ÇEKER</i>	
SOCIAL SECURITY IN OTTOMAN EMPIRE BEFORE TANZIMAT REFORM ERA.....	370
<i>Prof. Dr. Murat ŞEN</i>	
TURKISH CULTURAL HERITAGE IN BALKAN COUNTRIES AND INVESTIGATION OF TOURISM POTENTIAL IN THE REGION.....	396
<i>Assist. Prof. Dr. Orhan ADIGÜZEL</i>	
<i>İbrahim ÇETİNTÜRK</i>	
<i>Hasan YÜKSEL</i>	
PERFORMANCE ANALYSIS OF SEAPORT PROJECTS AND ITS ECONOMIC CONTRIBUTION FOR COUNTRIES OF BALKAN PENINSULA	414
<i>Ersin NAMLI</i>	
SOCIAL DETERMINANTS OF HEALTH.....	424
<i>Prof. Dr. Nurhan İNCE</i>	
<i>Assoc. Prof. Dr. Haluk İNCE</i>	
<i>Suheyla ALİUSTAOĞLU</i>	
<i>Emine BEŞİRLİ</i>	
<i>Prof. Dr. Bedia ÖZYILDIRIM</i>	

**INFORMED CONSENT AND MALPRACTICE: A FOCUS GROUP STUDY
OF FORENSIC MEDICAL EXPERTS 430**

Assoc. Prof. Dr. Haluk İNCE

Suheyla ALİUSTAOĞLU

Yüksel YAZICI

Prof. Dr. Nurhan İNCE

**GLOBAL ECONOMIC CRISIS
AND A NEW INTERNATIONAL
MONETARY SYSTEM AND IT'S
REFLECTIONS ON BALKANS**

Prof. Dr. Arif YAVUZ

GLOBAL ECONOMIC CRISIS AND A NEW INTERNATIONAL MONETARY SYSTEM AND IT'S REFLECTIONS ON BALKANS

*Prof. Dr. Arif YAVUZ**

In this paper that has two parts, the reasons and effects and solutions of the 2008 global economic crisis are discussed, and a new international trade and international monetary system are offered.

In the first part, a comparison of 2008 global crisis with 1929 economic crisis, the effects of each and also the differences are explained. The champions and the losers of the current crisis are interpreted. Also, the estimated duration and the expected end time of the crisis are discussed. The effects of the crisis to the Global Economy and to some of the countries are stated. The expected effects can be summarised as, "losing of confidence in global market", "having negative prospects", "decreasing of the foreign trade", "shrinking of the national incomes", "shrinking of demand and consumption", "increasing of unemployment". Some solutions for negative effects of global crisis are offered.

In the second part, A world economic story is stated and suggested a new International Money Currency. Restrictions for the virtual Money is recommended. One important reason of economic crisis is abolishing of Bretton Woods System. So, a new international trade and international monetary system are offered.

I. Global Economic Crisis

A. Definition and Reasons for The Global Crisis

This conference paper has three parts: how does global crisis arise and what conditions do it develop until today. Second, it will be discussed consequences of global crisis. Lastly, solution possibilities will be offered for global crisis.

1 –Is the 2008 Crisis, a global or local one?

To understand how global crisis arises, first, we should comprehend is the crisis global or local? In light of information in the last 3-4 months it is possible

* Istanbul University Faculty of Economics Turkey - dr.arif@turk.net

to say that the crisis we are living is a global one. This crisis is different than that of the 2001 and 1994 Turkish, 1996 Asian and 2000 Latin American crisis. These crisis were regional. The crisis we live in today is global, that is it affects the whole world.

2- A comparison of the 2008 and 1929 world crisis

If we think about the 1929 crisis, it was the first world wide crisis. The crisis of today, unfortunately, could be considered a second world crisis. Since 200-300 hundred years ago or in the 1700's, society was agricultural, and there was no possibility of the creation of global crisis. Because what we know today as being factory production and means of transportation did not exist then. Society solely existed on the sustinance of their agricultural means. However, by the end of the 1700's and the beginning of the 1800's with the introduction of the industrial era, with the invention of the Steam machine by James Watt, there arose a drastic structural change in society.

Society began to evolve from agricultural to industrial. At the same time, economic points of view were also beginning to move to a more Classical economic perspective. In a liberal economy Classical economists advised that "people should be, and people should pass". This was based on the famous idea of the invisible hand. Or that economy, inevitably, has the mechanisms to adjust itself, and that any type of intervention would ultimately destroy this mechanisms function.

As a result the commencement of mass production and the industrial revolution lead to the typic standard of factories producing as much product as possible because the same economists thought that "every supply created its own demand". This development and thought came from England. In turn, this idea also passed to Europe and America. However, this theory did not develop as Classic Economists had desired.

Due to mass production in factories a substantial amount of stock piled up and as a result many factories were forced into bankruptcy. This was the main reason for the 1929 crisis. In short, the 1929 crisis was industry based, the cause of mass production and insufficient demand. In this period the crisis caused in the industrial sector resulted in a crisis in the financial sector. Bankrupt factory shares had lost their value in the stock exchange. The reason for this was the parallel processing of an industrial and a financial deficit. The profit from production made during the Industrial deficit was used to pay for for the principal and interest in the of loans in the financial system.

There was a break down of economic claims in the frame of the 1929 crisis's general economic offers and claims regulations. There needed to a balance in supply and demand. The drastic and sudden imbalance of this system was the cause of the crisis.

In order to understand the type of crisis we are in today we need to understand the structure of our society. Although today, many countries are recognized as being industrial, America and Europe are no longer considered as such but are referred to as technological societies. Since America and Europe are the culprits of today's crisis we need to further explore their infrastructures.

America and Europe have completed an industrial period and as a post industrial society have progressed to an information or technological population. As a result America's financial crisis has influenced related societies. Therefore, information regarding America's financial market directly influences the markets of countries like England and France. Thus, the crisis of today is not an industrial but a financial crisis.

This crisis, using the fundamentals of finance, still maintains the imbalance of supply and demand. Because money as a fundamental by-product of finance has caused the instability of this supply and demand relationship. More specifically either there has been a high or low demand of money. There has been contradictory points of view on this topic. Some experts in this area claim that the crisis is caused by the abundance of money while others claim it is a result of a scarcity of money. According to our opinion this crisis has been the result of the abundance of monetary funds.

3 – Has the 1929 Crisis been more influential than the one of 2008?

When compared to the 1929 crisis, it could be said that the one of today is significantly more influential because globalization is much more wide spread. The ending of the 1929 crisis, took approximately 4-5 years. The crisis of today, because it is so major and wide spread, will be much more influential than the one of 1929.

4 – Causes of the 2008 Crisis

The crisis of today is caused by the wealth of money. Thus a wealth of money does not necessarily translate into a wealth of physical money but a great quantity of virtual money.

4.1- Industrial or Financial, an Abundance or Shortage of Money?

Our global crisis is a financial wealth of money crisis. There exists groups who control or own the world financial market. These groups are wide spread in America and Europe and could be called the proprietors of globalization. The proprietors of globalization, although in reality consisting of many groups, could be categorized into two factual groups. The proprietors of globalization played with all their worldly assets and then exerted these valued assets beyond all highest expectation.

4.2- All assets were played with as if in the stock exchange and within 5-6 years their values increased 2-6Fold

Since Stock shares represent the value of a company, a company must increase its “real” value. Although sometimes the increase in value of stocks is not dependant on “real” gains. This type of increase is a speculative one. A company, for example, with a realistic growth of 10% to 30% could hold stocks that represent the company may have increased in value five fold. The same type of specualtions have been made in stocks of petroleum, iron, and copper. For example, a barrel of petroleum within 5-6 years (2003-2008) has increased from 25 US\$ to 150 US\$ (İncekara, 2009). In the same time a ton of iron has increased from 300 US\$ to 1500 US\$. A ton of copper has increased from 25 US\$ to 150 US\$ (Tuduk, 2008).

In the same manner real estate property value in the US has risen from 8 trillion US\$ to 20 trillion US\$ (Tarhan,2008). If these prices had risen in terms of an inflation it should only increase 30-40% because in European countries inflation rates could be 2-4%, in America 3-4% and other developed countries are observed at a steady 5%. Within 5-6 years of this type of inflation a 30% increase would be the possible outcome. In light of this information petroleum, copper and iron or real estate do not reflect true gains. However, these abnormal gains were not problematic in those days.

4.3 - Instruments of derivatives: Two to the third = $2 \times 2 \times 2 = 8$

Two to the fifth = $2 \times 2 \times 2 \times 2 \times 2 = 32$

The aforementioned abnormal increase rates has not been with actual currencies but with virtual money. As a result, these gains have been a development based on derivative instruments. As known the derivative instrument is a financial instrument that does not increase money volume arithmetically but geometrically. This instrument frequently used in America has commenced and caused the wide spread global financial crisis because these instruments (generally used

in corporate equity and mortgage based documents) are sold and bought in the global financial pool. These instruments have been observed in the large financial market transactions of investment corporations, hedge funds, and retirement funds. However, the development of the basis of the instrument, or real value, has been observed to be significantly different than the instrument itself. For example, a home built with a mortgage of 100,000 US\$ has lost its relationship with the application of the instrument, the paperwork that represents the 100,000 US\$ home has risen to 300,000 US\$ with the buy and sell procedures within the financial sector.

International accreditors like Fitch, Moodies, and S&P exist to evaluate the aforementioned procedures within markets and their pools. These accretor firms have noted investments with AA and AAA scores. This way, investments have been known to increase. Also, insurance companies like AIG have been known to insure these investments and instruments. This way the return of money is also insured. Another important issue is the lack of audit or inspection. As a result the crisis of today has arisen within the loss of real instrumental value and the existence of accretor and insurance companies.

4.4 - The Glass-Steagall Act of 1933

The Glass-Steagall Act was enacted in 1933 USA. With the act came the prohibition of bank transactions within the stock exchange and the use of derivative instruments. However, it's interesting that this act was dismissed in 1999 and banks were permitted to transact within the stock exchange and were allowed to issue derivative instruments (Yildiray, 2009) .

The crisis of today commenced with the Lehmann Brothers' September 2007 claim to bankruptcy. The announcement of the Lehmann Brothers' bankruptcy, exclaimed exaggeration, and was the symbol of a company that went through and failed in an unreal market. After the Lehmann Brothers many investment companies, insurance companies and corporation giants like GM were left in difficult situations. For example, in a short time, the value of GM went down from 20 billion US dollars to just 1,8 billion US (Anatolia Agency, 2008).

For this reason, the crisis of today, is not just a mortgage or investment crisis, but in general a financial crisis that is affecting the globe. For example, the Foreign Minister of Kuwait, in the recent past, has claimed the loss of 2.5 trillion US dollars in Gulf countries (i.e. Kuwait, Dubai, and Katar) exemplifying the magnitude of the dimensions and spread of the crisis.

5 – Champions and Losers of the Crisis (4 Groups)

Another valuable question, whether or not this crisis arose on its own or if it was knowingly controlled? And who are the champions or losers in this crisis? There are three possibilities. The first, is if the crisis has arisen on its own in an uncontrolled environment? Then the global market has lost as a whole. The second, the crisis was under control and one of the aforementioned markets won and the other lost, respectively. The third possibility is that the crisis was controlled and both markets prospered.

In this crisis the winners and losers could go into two groups. The first champions are the ones who franchised the money press because with the fall of the financial markets came the weakness of the real sector, the industrial and service sector and other real assets. For example, petroleum at a rate of 150 US\$ quickly falling to 40 US\$ stands at a currency rate of 55 US\$. At the same rate, a Turkish home valued at 500,000 TL has fallen to 250,000 TL. For this reason, those who own a money press could benefit from worldly assets, and can take advantage of offers when costs go down. The second group of winners are those who own a vault and a desk or those who still use cash. All asset prices fall and when the once valued 20 billion US GM falls to 1,8 billion US, it becomes possible to own.

The first of the losers are factory, corporation, and holding owners. Their losses are in proportion to their business. In other words, big corporation owners' losses are greater than those of smaller corporations. For example, Forbes's World's richest people list consisting of Husnu Ozyegin, a rich Turkish Businessman, was no coincident. Because right before the crisis he was the owner of Finans Bank. Just before the crisis he sold it for 2.7 million US dollars and while he held the money, fresh in his hands, the crisis began. The second group of losers are those who hold investments. Those who hold shares in American government, corporation or investment bank stocks would be considered disadvantaged since it is unknown what or whether or not they will pay or get paid.

6 – What is the duration of the Crisis? Has it hit rock bottom ?

How long the crisis will last and when it will hit rock bottom are important questions to ask. It will end eventually. When it has hit rock bottom it could bounce back in three ways. Either in a V- shape, a U- shape or a W- shape with the later two possibilities it could end for good. Three possibilities are in question. The first option, if the two global market actors have won and they are in gain (have profit), the crisis will last 1-2 years, hit rock bottom in 2009 and bounce back in a V-shape. The second possibility, if the two global market actors, one winning and

the other losing, the crisis will last 3-4 years hitting rock bottom in 2009-2010 and will come back in a U-shape. The third option, is if the global market actors are both in the red then the crisis could last 5-10 years hit rock bottom in 2015 return in a W-shape and possibly cause war.

The world by the end of 2007 and in Turkey since October of 2008 has recorded global economic information on a daily basis. With this information we have composed a global crisis journal. If we were to look at this journal we would see that upto mid April of 2009 we have recieved only negative news reports. However, with the bad news upto mid April we have recieved few but good reports after this date. In our opinion, not only in Turkey but in the world the crisis has not ended but has come closer. The bottom of the well and the end of the tunnel are visible. With positive good news, alongside the wide spread (bad) news like the bankruptcy of corporations, joining of corporations, and the sale of corporations, we will hit the bottom of the crisis.

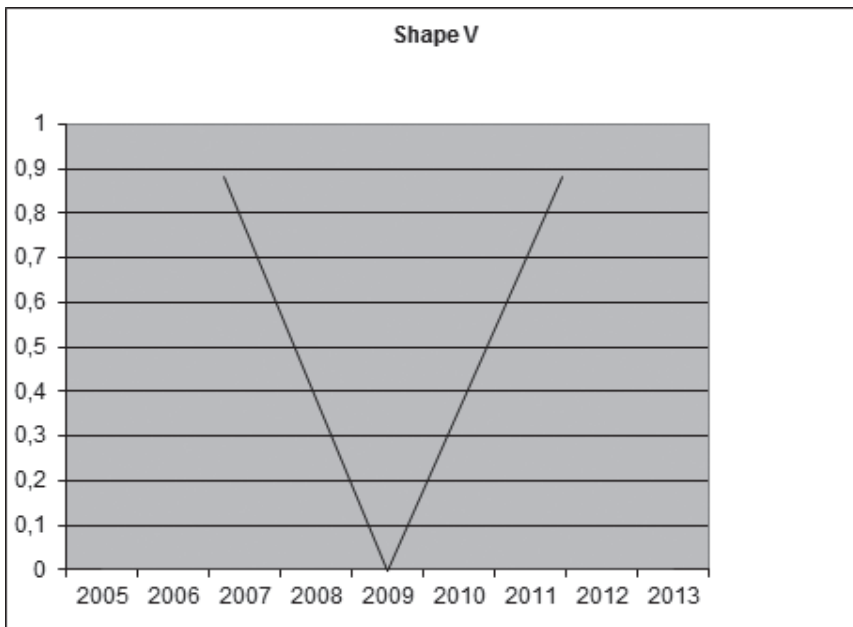

Figure 1: Shape V

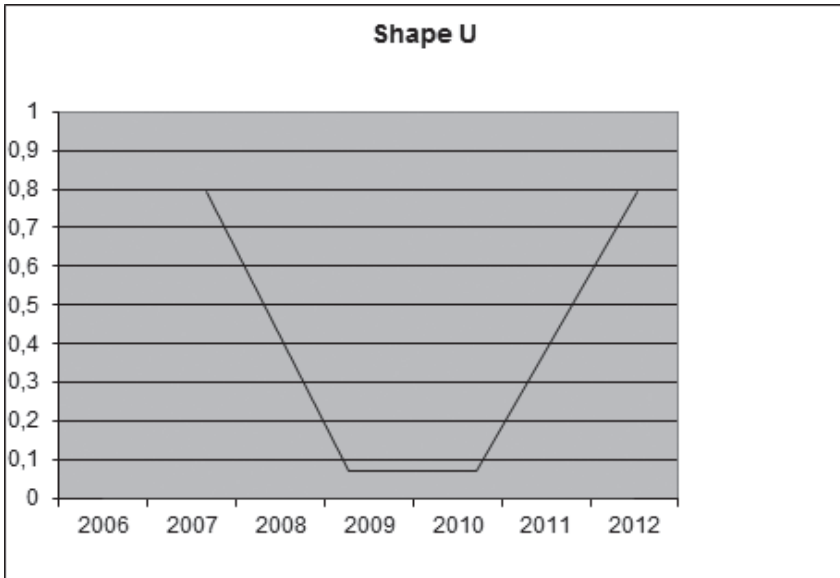

Figure 2: Shape U

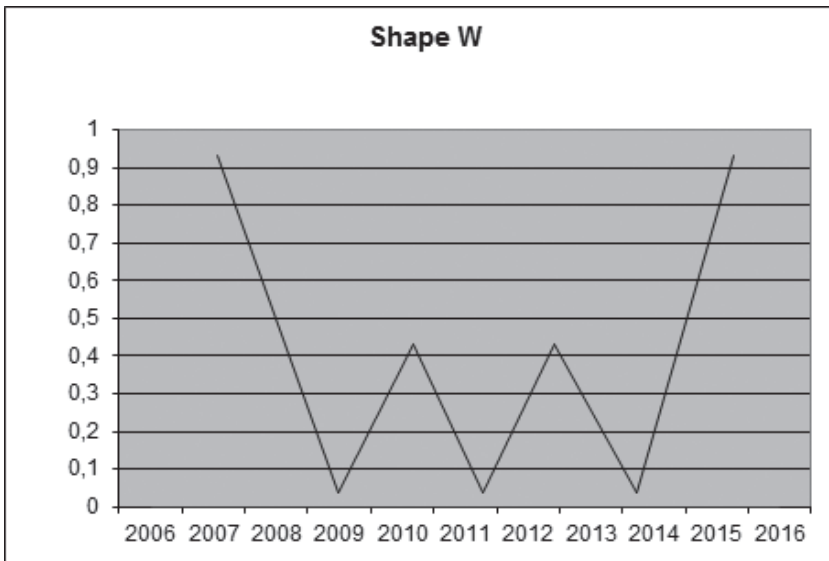

Figure 3: Shape W

B – Consequences of the Crisis

1- Security Problems in the Market

The first consequence of the crisis is the issue of security and trust. With the initiation of the crisis the entire world suffers from a lack of trust and security. At the moment individuals have a difficult time trusting each other. For example, banks have no trust corporations they do not give out loans. In the same frame no one relies on checks. People do not trust each other. As a result trust in global terms is at a loss.

2- Negative expectations

The second consequence of the crisis is the negative affect on expectations. Individuals choice to not consume products has a negative effect on the economy. As a result prices of goods have gone down. Moreover, it may be said that we could be faced with a deflation.

3 – Consequences around the globe

The third consequence could arise among countries. Developed countires are foreseen to be more influenced in comparison to developing or non-developed countries. For example, the US, the UK, France, and Germany, will be the most influenced countries while Turkey is seen as a country that will be less affected by the crisis. Thus, Nigeria, Sudan and similar countries will be less influenced. The reason behind this is that their integration in the world economy is less, compared to the others.

The fourth consequence of the crisis is in countries where export is more than imported products which would have a negative effect on the economy. Countries where export is greater than import will suffer with the weakening of global trade. For example, countries like Japan, China, and Germany. The most disadvantaged are especially Japan and China where their economies are dependant on export. Another effect of the crisis is in regard to global national profit of 60 trillion US\$ has decreased to 30-40 trillion US\$.

4 – Effects on Turkey and Balkans

Because this global financial crisis has its roots in America and Europe the arise of the crisis in our country should not be the fault of the governement. The responsibility of our government takes place after the fact. In other words, the government has the responsibility to take care while in crisis. As a result, our

government is not at blame for the crisis however, if the crisis has had negative effects the government should be questioned. If there are consequences and negative outcomes as a result of the crisis then the government should be held responsible and could it could be said that they were not capable of directing the country.

This crisis is considered to be a world financial crisis. When global financial sectors crash, banks and then industrial sectors begin to go bankrupt. This situation did in not take place in Turkey but has taken on an interesting twist. In Turkey no bank goes bankrupt, but in 2008 every bank has made a profit and to say that that there is a financial crisis would be false. However, there is an industrial and real sector crisis. In comparison to the world crisis, Turkey's prosperous financial sector demonstrates an awkward turn of events in the industrial and real sectors.

The reason for this is financial cuts and the existence of foreign banks not giving loans. As a result the prime minister stated that the crisis would be mild over the country and not allow it to break down, but the crisis has more than skimmed over the industrial sector. The difference between the world crisis and the one in Turkey is based on the holding of funds from the financial to the industrial and business sectors. However, because the industrial sector has lost profit and unemployment has gone up the financial sector will soon negatively be affected as well.

The low flexibility of essential products such as bread and rice will not be much affected by the crisis. However, sectors that produce furniture, computers, and automobiles, products with high flexibility, will be influenced. To say that the crisis will be mild in the industrial and business sectors is an over statement.

The high quantity of foreign banks in Turkey is the internal cause of our crisis. Moreover, the 2001 crisis, in terms of Turkish banking systems, had positive outcomes. However, because of the abnormal number of foreign banks in Turkey, a normally disadvantageous crisis has become much more.

Ii – A New International Monetary System

The main reason of the global economic crisis , is the excessiveness of virtual money, the way that people have enacted badly on worldly possessions / goods and they have also increased their values excessively. As we all know , the price of oil has gone up from 25 dollars to 150 dollars also the price of steel plant has also gone up from 300 dollars to 1500. Also the prices of real estate properties have been overpriced.

In 1944 the Bretton Woods system was accepted ,but in 1971 it was abandoned by the United States of America unilaterally.After the Bretton Woods

system was abandoned a new model was adopted in the new world trade system.

After the 1. global economic crisis in 1933 the Glass Stegal law was passed into law. But by 1999 this law was removed. Also the removal of this law had an effect on the 2. global economic crisis.

We want to propose a new model to prevent the world from having anymore global economic crisis. But before we inform you about our model, we will try to tell a story of a world economy.

1- A Story of a World Economy

This topic could be further explored in the form of an exemplary story: let's imagine that ten people live on a planet. These ten people each offer a service or product. One of them labours in agriculture or grows and sells fruit and vegetables. The second person labours in the production of raising animals for the sale of milk, meat and cheese. Another is responsible for the production of textiles. Yet another produces vehicles and another for the construction and sale of homes and buildings.

In short, all, except the tenth person, is responsible for the production of some goods or service. The tenth person produces nothing. This person has a machine, and when he presses buttons on this machine he produces a product stamped on paper used for exchange purposes. When he gives this paper to the car maker he gets a car. When he gives some of this paper to the agriculturist or the grower of fruit and vegetables, he gets produce. These nine people with the paper they have received use it amongst themselves to exchange their products. This story could directly relate to the situation of today. This story is called "**Ekmel Theory**". The pressing of money must be based on some regulation as it was before. However, in 1971 with the abolishment of the Bretton- Woods system everything had changed.

2- The 1944 Bretton Woods System

In 1944, there was a small town in the US named Bretton Woods. An international money system was accepted there. According to this system the US was pressed money depending on the US gold reserves. In this system, 1 ounce of gold was equal to \$35 or 1 US dollar was equal to 0,88867 grams of gold. International trade was handled by the US dollar that was pressed depending on gold reserves of the US. If there was demand on gold the US would provide it. This system was active in 1944, however, in 1971 was abolished. Today, there is no requirement for the US to press money depending on gold reserves. The

system was basically abolished because of the dependence on gold reserves and press money was blocking the development of world economies and international trade. Thus, this rule was cancelled. Any country could press any amount money, however, international trade did not have the same acceptability or values. Today, there are two accepted money currencies: the Euro and the American Dollar. Other country currencies are not valid in purchasing goods or services in international trade (Seyidoğlu, 2003).

3- New Model and Solution Suggestions

I would like to tell a economic story. First we should accept that the crisis arised because of fictional money concept, not real cash money. Therefore, fictional money should be eliminated. The USA achieved that in 1933 and 1934 with precautionary measures. However, in 1999, to produce virtual money those precautionary measures legal acts abolished, thus the crisis was unavoidable. For this reason the development of virtual money and ties to derivative instruments have been forbidden. Another problematic point is that the world trade is done in Euros and US funds. The use of specific currencies gives those countries undeserved distinction and authority. For example, America can press its own currency as it wishes and in return buy goods and services from the whole world. In the same way, those countries involved in world trade prefer to use US dollars.

For this reason, the system is rotten and has been observed to fail. Therefore, a central world bank should be established or the United Nations should establish a currency that can be used worldwide.

In other words, there should be an international currency used worldwide. For this to be realized, every country's contribution to the world national profit should be considered. For example, the contribution of the US to the world national profit is 14,2 trillion USD. Chine national income is 5,5 trillion USD , Japon national income is 5,3 trillion USD and Turkey's contribution is 735 million USD. Every country does not contribute equally the currency profit is based on an individual basis. Thus, the whole world's contribution and control over one currency would provide a trustworthy monetary system, thus, soon there will be more insight into this area. There is postive feedback on this topic. For example, the most recent G-20 meeting in Russia claimed such an offer. In the same concern, China also made similar requests. The first commentary on these requests was made by the US because it would be hazardous to its own wealth.

What will happen to the U.S dollar after pressing the world currency to be used in the world trade?We don't think that U.S dollar will disappear in the

countries of the world and we don't have a suggestion like that.

What we suggest is that, the world trade must be just with the world currency in the new system. The World Central Bank will be the only authority that would press the world currency.

The World Central Bank will be in the control of the G-20 countries. Quorum of the Pressing Money and decide in the other issues must be the qualified vote and 2/3 of the National Income.

We also suggest that there must be a rate between the U.S dollar and World Currency. While adjusting this rate, we must be very sensitive. For Example, 1 U.S Dollar = 1 World Currency. That is subject to, the U.S dollar and world currency will be swapped after identifying this ratio. Also for 1 ounce of Gold is 1468 dollars, a swap will be possible between the gold and world currency.

Some problems are possible in this system. The most important one is that U.S can press plenty of U.S dollars and control the world currency. To prevent this problem there must be a limit between the U.S dollar.

General Assessment And Conclusion

The crisis which has started in the USA in the September of 2008 as an global financial crisis, has then turned into manufacture industries and so has become the second global economic crisis. The effects of that crisis to Turkey has been seen since the October of 2008. As a result of the global economic crisis, national incomes of all of the countries, including the developed countries, have reduced. That crisis has affected the developed countries worse than the underdeveloped countries. The global income total has reduced from 60 trillion USD to 40 trillion USD and also the international trade volume has decreased.

The glut of check money (or fictional money) which has artificially increased the prices of the commodities, is the core reason of that crisis. The crude-oil price was increased to 150 USD per gallon which was 6 times of the price, 25 USD, in 2002. Also the iron price was increased from 300 USD per ton to 1.500 USD in the same period. The total value of real estates in the USA has increased from 8 trillion USD to 20 trillion USD in the same period. As a result of the global economic crises, the prices of the commodities have declined. The winners of this crisis are those who have had available cash money while the losers are those who have invested on stocks and real estates. This is because, after starting of the crisis the market value of the companies and also the value of funds and real estates have declined. For example, the market value of GM has declined from 40 billion USD to 1 million USD.

As a result of the global crisis the credential environment has ruined through out the global finance and manufacture sectors, the expectations have turned into troubled, the sales numbers and profits of the companies have decreased and unemployment rates have increased.

There are some dues of the world in order to surmount the crisis. It should be considered that the global crisis has been the result of the glut of check money (or fictional money) so it should be removed from trade. Therefore, a central world bank should be established or the United Nations should establish a currency that can be used worldwide. In other words, there should be an international currency used worldwide as well as used in international trade.

The main reason of the global economic crisis, is the glut of virtual money and also speculation on the global commodities by churning. As it is evident that the price of crude oil has increased from 25 USD to 150 USD, the price of iron and steel has increased form 300 USD to 1500 USD while the price of real estates excessively inflated.

Bretton Woods Agreement, which was agreed in 1944, was repealed unilaterally by the USA in 1971 and there has been no regulation to replace it until now.

The Glass Stegal Act, which was enacted in 1933 after the WWI, was repealed in 1999 and therefore it has caused the second world economic crisis.

A new model is offered in order to avoid from new global economic crisis. We offer that in new system of the global trade should be carried on only by using the new global currency. The World Central Bank shall only be authorized on minting the new currency. It shall also be under the control of G 20 Countries. The Quorum shall be two thirds while it shall also be figured according to the GNP of the members.

What will happen to the USD just after minting the global currency which will be in use in the world trade? We don't think of fading of USD using for the global trade among the countries nor we offer it.

We also recommend, there must be a ratio between the new global currency and USD. On determining this ratio we have to be very careful.

For example: 1 Global Currency = 1 USD.

Thus, after determining that ratio, it may be possible to exchange them. Likewise, as 1 oz. of gold is equal to 1.468 USD, it may be possible to exchange it, equal to the same amount of global currency.

There are some possible problems in this system. The crucial issue of the system is the probability of the USA's taking under control of the global currency

by minting huge amount of USD stocks in order to exchange it with the global currency. To avoid from that issue there should be a limit for the exchange of global currence with USD.

References

- Anatolia Agency. 11 Kasım 2008.
- Hürriyet Daily Newspaper. 16 mayıs 2009.
- İncekara, A. (2009). Küresel Kriz ve Türkiye Ekonomisi. İstanbul.
- Sabah Daily Newspaper . 16 mayıs 2009.
- Seyidoğlu, H. (2003). Uluslar arası İktisat. Gizem Can Yayınları, İstanbul.
- Tahran, V. (2008). Global Kriz ve Türkiye. Tisk Sosyal Politika Toplantıları, İstanbul, 5 Kasım 2008.
- Tuduk, M. (2008). Referans Daily Newspaper , 12 Aralık 2008.
- Yıldıray Y. (2009). Mortgage Krizi. İstanbul.

**DEVELOPMENT OF SMALL
AND MEDIUM BUSINESS IN
KAZAKHSTAN AS A FACTOR
OF ECONOMIC GROWTH:
AS A SAMPLE FOR BALKAN**

Dr. K. A. AHMETOVA

DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN KAZAKHSTAN AS A FACTOR OF ECONOMIC GROWTH: AS A SAMPLE FOR BALKAN

Dr. K. A. AKHMETOVA

Transition of Kazakhstan's economy to a market economy contributed to the development of business: large, medium, small. Small business is the most effective form of market relations. In Kazakhstan, for the development of small business there were created all necessary-conditions: normative legal framework developed by government program to support entrepreneurship development. Implementing these programs will strengthen the Kazakhstan economy.

In the transition to a market economy, a key regulator of economic development is a market that determines the development of socially necessary, gives impetus to the development of scientific and technological progress, save the economy from uncompetitive production and promotes economic growth. Course on the economic growth suggests activation of development enterprise and increasing its role in the national economy. In today's Kazakhstan, entrepreneurship, although is experiencing considerable difficulties - but already a fait accompli. It is protected by law and is rapidly developing. Entrepreneurship as a special way of economic activity stimulates a variety of forms of management, strengthens a in-house development, expands the employment and realizes the competitive advantages of Kazakhstan in the international division of labour. It is, as one of the specific forms of social relations, favours to the rise of effectiveness the realization of the material and spiritual potential of society, creates a fertile ground for the practical realization of abilities and talents of each individual. In accordance with the Civil code of Kazakhstan business - it is initiative activities of citizens and legal persons independently from ownership, aimed on making a profit or personal income by means of the satisfaction the demand for goods (works, services), based on private property (private enterprise), or on the right economic management of state enterprises (state enterprise). Legislation of Kazakhstan gives criteria for the classification of business as small, medium and large. Small business is a legally independent company which has a high economic and financial independence, a small number of personnel, simplified organizational structure and capacity for rapid restructuring of its business units.

These of market with personnel up to 50 people and the average value of assets to 0.5 million; to the entities of medium business are related enterprises with personnel up to 250 people and assets up to \$ 3 million, a big business - a company with over 250 people and the value of assets more \$ 3 million

Entrepreneurial activity is inherent to the all stages of the world social development. It is carried out on behalf of and under the property responsibility of the entrepreneur, has creative character, also, characterized by such qualities as initiative, ability to take risks, take responsibility, to seek innovative solutions, to acquire the mechanism of action of economic laws and principles of business. Entrepreneurs seek out ideas, timely respond to them and use them as a source of achievement the success and receipt of income. Business income in the system of motives and incentives of entrepreneurial activity, plays the role of means the achievement goals, while maximization of profit is more necessary limitations and a symbol of victory than its intended function.

Motivation of classical market business is provided by the institutional forms: with the division of economic and analytical power, agreement or contract as a guarantee that the product of extra economical efforts or investment risk will not be withdrawn under any circumstances; with relationship with socio-cultural and ethical traditions; with the combination of democratic ideas of civil liberties with the ideals of a strong and independent national state. Without the dynamic development of small and medium business, it is difficult to talk about the macroeconomic stability of the state. For this reason, at the dawn of Independence of Kazakhstan development of small and medium business was identified as an important priority. The state is interested in a dynamic progressive development of SMB, as in the case of reduction the rate of development and share (ruin, bankruptcy, etc.), can start growing number of poor, which can lead to the destruction of the all system out of balance and increased social tensions. Therefore, the state, through the development of legal frameworks, financing target programs and others, guarantees freedom of business activity and ensures its protection and support. Its comprehensive support has always been a priority of public policy and concern. Exactly because of this, despite the difficult economic situation in the country at the different periods, the number of small and medium enterprises is constantly growing.

In Germany, Britain, Italy, Japan, the United States at the expense of small business created more than 2 / 3 of new jobs. In the Kazakhstan at the sphere of small and medium business today reported 1.089 million entities of small and medium business against 840,000 in 2007. At the companies of SMB work 2,094

thousand persons or 24% of the able-bodied population. The share of this sector in GDP is 17%.

Development of small and medium business is not lag behind overall growth rate of Kazakhstan's economy. Of course, foremost, this is due to the fact that the development of this sector, organically comes into the overall system goals and priorities of the development state. This is evidenced by the fact that in the strategic documents of Kazakhstan to the Government, by institutions of development is stated the following problem: playing an important role in diversifying the economy, state-holding companies, should be involved in this process, encourage and support Kazakhstan's small and medium business. Analysis of statistical data shows that SMB – is a dynamically developing sector, it characterizes the institutional scale: more than 94% of all business entities classified as SMB. However, from our point of view, developing of this sector does not contribute a significant contribution to the developing economy; it is characterized by sectoral and regional disparity. Thus, due to acute shortage of working capital for the development of industrial production and imperfect tax legislation, a significant number of SMB is concentrated in trade - 41%, active companies in construction - 15% , 11% - in industry, and only 6% - in agriculture [1]. In our case, the disparity can be expressed in the fact that a significant proportion of small enterprises and employment in business is the share of the Almaty and the Almaty region. From our point of view, one of the main tasks of the state in support of business is to create conditions for the development of infrastructure in the regions and pulling it up to the level of capital. Prospects of business developing, of course, depend on government support and understanding the need of stimulating this process by the leadership of a particular region.

No less an impact on this process is the level of development of the region's infrastructure and quality manpower. Where they are not developed, it is difficult to find areas of application for business initiatives and the opening of SMB.

For kazakh enterprises of SMB are typical a tendency of instability, which is manifested in their short life cycle. In fairness, it should be noted that such trend is typical, also, for developed countries. For example, in England after tax after 6 months of the foundation continue to operate 95% of small business, after a year - 88%, after 2 years - 74%, after 3 years - 64%, after 5 years - 50%, after 10 years old - 31% . The main causes of bankruptcy of small and medium enterprises in Kazakhstan are the difficulties connected with the sale of products, lack of competence of managers and lack of experience in market conditions. Moreover, the elimination of small firms does not always mean its bankruptcy. Quite often

this is due to mergers, takeovers and acquisitions its with large corporations, the transition into the category of medium or large business. From here can talk about the main directions of development of small business:

- Conservation the level of activity with following maintaining the status - quo;
- Slow expansion of business activity;
- Rapid expansion and turning them into medium and large companies.

SMB, quickly responding and rearranging their activities according to market needs, is the source of forming the competitive sector of the economy and by its nature is antitrust. Due to its mobility and ability rapidly reorient production to the market requirements, SMB in the most extent conforms to the most important principle of marketing: to produce what can be sold, but not vice versa - to try to sell something that has already been produced. By virtue of their social nature, they not only attract into its orbit mass of free (unemployed) people, but also teach these people to the market economy, fostering in them the ability to survive in the tough competition not only with the monopolies, but also with other market entities.

A judicious combination of the principles of free enterprise and social responsibility is impossible only by market mechanism. Small and medium business is able to survive and develop only when the state takes an active part in its fate. For this, also is required the corresponding public policy. Instruments of state support are defined in the Law Republic of Kazakhstan «About private entrepreneurship». With regard of state to the entrepreneurship can be divided into two sides: the regulation and support. The first is the formation of the legal business environment, solving the organizational and administrative matters and monitoring the implementation of relevant tasks. Function of support – is in bringing to small and medium enterprises material, money, information resources, state orders, providing them with services, etc. Experience shows that departmental intervention of agencies in the business affairs should be kept to a minimum - only on the basis and within the law. The main problems to business development are the administrative and economic barriers. Corruption, unwarranted checks, bureaucracy, high rent for the premises, expensive bank loans, unauthorized assignment of supervisory functions of state agencies by local authorities, inappropriate decisions of akims, etc. – are the administrative barriers to the development of SMB. Another problem – is the lack of clear and precise rules in the relationship between SMB and monopolies. Analysis the activity of monopoly shows that the legislative rule, under which monopolists must help SMB through the development of sectoral programs, the segmentation of its

inefficient industries and the creation of small businesses, not working. Another problem hampering the development of entrepreneurship is the lack of lending small business, which explains the lack of equity and debt funds of enterprise, while for the receipt loans entrepreneurs have not collateral.

In the crisis conditions second-tier banks (STB) sharply reduced lending to the real sector of economy, particularly it was painful for agriculture, which before the crisis was not an attractive sector for STB. In this regard, the efforts of the State and National Bank of Kazakhstan should be aimed at diversifying the loan: the reorientation from the trade sector to the agriculture and processing sector.

SMB has a “weak” sides. Mostly they are related to poor management: lack of strategic thinking of the head, often associated with incompetence, inadequate information management, lack of financial resources, both own and borrowed; increased risk and volatility of the activities, a strong dependence from the external environment: banks, governments, large enterprises, research organizations. For this reason, the state’s task is not to instil to the entrepreneurship, but creating an enabling economic environment for its establishment and successful operation. In more detail, the state policy of small business development involves the creation and improving the legislative and regulatory framework, stimulating business activity, also formation of market infrastructure for the entrepreneur activity, creating an enabling economic environment for the development entrepreneurship, formation of positive public opinion.

In developed countries, government policies on SMB comes from the fact that they are not reduced model or an intermediate stage in the development of a large firm, but represent a particular model of economic development with specific traits and laws of development. Consequently, the small entrepreneurship requires a special approach, and develops a special package of measures to support it, in consideration features and the structural weaknesses of the latter. Active government support encourages the development of entrepreneurship. Many states even hold so-called business model of economic development, involving the use of sufficiently effective and flexible ways of stimulating the activity of small and medium enterprises. In this case, approach should be differentiated depending on the stage and status development of the enterprise.

State support for small business lends in the different countries depending on the capabilities, prospective and current public problems to the solution of which it are involved: the creation of new jobs or the development of economically backward areas, the rise of science-intensive industries or foreign economic interests. In connection with it, it is necessary to learn from the experience of

countries with developed business. Thus, in Germany to support entrepreneurship provides low interest rate, long-term lending, the possibility of returning to take the sum at any time, equity financing (public funds) to certain parts of the projects. Singapore has developed and implemented dozens of programs of preferential crediting of SMB: the issuance of special loans, insurance, loans, grants. [2]

SMB is a factor for employment, so with the development of market relations are aggravated the problems of unemployment. On the one workplace in the Kazakhstan claimed 2.1 registered unemployed (in Russia, for example, - 3,8, Belarus - 2,0).

In market economy conditions, there is need to develop activities to attract free population to other sectors of the economy through learning not only to a new specialty, but also to the market methods of hosts, also at the expense of, improving the professional orientation work and enhance their communication with employers. Sector of small and medium business can absorb a growing array of free labour by reason following characteristics:

1. It can quickly create new jobs with low capital: the cost of capital per one working place in it is significantly lower than in large factories.
2. There is lower technical composition of capital, on one unit of used production is the share more living units of labour than in large enterprises.
3. No complicated management structure that facilitates the process of organizing a small enterprise.
4. it is attractive for active people, so providing significant opportunities for initiative and creative activity.
5. there are widespread flexible working conditions and employment (part-day or week, flex time working, moonlighting, etc.).

The global financial crisis has seriously worsened the situation of Kazakh businessmen. In order to the recovery process will be faster, are created export-oriented new competitive enterprises. Government of Kazakhstan introduced "The roadmap for business-2020". The experience of our republic to support SMB, BY improvement of business can be exciting for the CIS neighbours, particularly the Customs Union. According to experts from CIS countries, Kazakhstan, despite the fact that one of the first assumed the impact of the crisis, was able to quickly and effectively respond to its consequences. It had developed special programs to support the economy, not remained aloof from public attention, also, SMB. The result of these efforts has become the domestic program of Business Road Map 2020. Feature of the program is that its provisions have been agreed with entrepreneurs, and only after their approval it was approved. The program

covered three main areas: supporting new business initiatives, improvement of the business sector, the promotion of export-oriented industries. To the realization of the program in the national budget in 2010 was provided by 30 billion tenge. Over the past two years, the state programs had been funded over 9,000 SMEs in the order of 2,8 billion dollars. The Government found an important tool for business support through sponsorship credit rate, was defined the sectors, which should be supported. For open dialogue on important business issues and develop a consolidated position of government agencies and business organizations while solving both the strategic and current tasks for the development of national entrepreneurship is established a Coordinating council, which assumed the functions of anti-crisis council and working group for carrying business.

Thus, development of business, its support by the state is a factor in the successful promotion of the Kazakh economy to reach their strategic aims.

References

- Zakon RK “On private entrepreneurship” on July 7, 2006.
- Internet resources. 22 plenary sessions, 4 December 2009, Astana.
- Statistical yearbook of Kazakhstan. Preliminary data for 2009. Astana. 2010.
- www.stat.kz
- www.ukimet.kz. Road Map 2020.

**PREDICTIVE STOCK
EXCHANGE MODELING FOR
THE DEVELOPING BALKAN
COUNTRIES:
AN APPLICATION ON ISTANBUL
STOCK EXCHANGE**

Dr. Yusuf Sait TÜRKAN
Dr. Halil İbrahim ERDAL
Dr. Aykut EKİNCİ

PREDICTIVE STOCK EXCHANGE MODELING FOR THE DEVELOPING BALKAN COUNTRIES: AN APPLICATION ON ISTANBUL STOCK EXCHANGE

*Dr. Yusuf Sait TÜRKAN**
*Dr. Halil İbrahim ERDAL***
*Dr. Aykut EKİNCİ****

The Turkish economy went through transition processes to the export-led growth strategy after 1980 and financial liberalization after 1989. Similarly, after 1989, Balkan countries implemented policies that comply with the free market in the transition period. When the small geographic distance and the increase in trade and financial relations are taken into account, it is possible to suggest that Istanbul Stock Exchange Index could be a good model for Balkan countries in terms of stock exchange. While time series models had been used for long time to estimate prices and profits in financial markets, artificial intelligence techniques became prominent in recent studies. Artificial intelligence techniques like artificial neural networks and genetic algorithm are now preferred more than classical methods in direct proportion to their predictive accuracy. In the present study, index forecasting was carried out using the data of Istanbul Stock Exchange (ISE) Services Index and Financial Index. In ISE index forecasting, support vector machines were used and findings were compared to artificial neural networks, one of the most commonly employed methods in index forecasting. Findings obtained indicated that support vector machines resulted in better solutions than artificial neural networks did.

1. Stock Exchange Index Forecasting

Predicting what will happen in the future using the available data has always been of interest. The ability to predict the future course of a time series and the values it will take is a continuing issue, the importance of which is still going up in various fields such as biology, physics, mathematics, engineering, economics and statistics. Studies related to financial markets hold a crucial position among

* Department of Industrial Engineering Istanbul University, Avcılar, Istanbul, Turkey
ysturkan@istanbul.edu.tr

** Development Bank of Turkey, Loan Evaluation (II) Department Kızılay, Ankara, Turkey
halil.erdal@kalkinma.com.tr

*** Development Bank of Turkey, Risk Monitoring Department Kızılay, Ankara, Turkey
aykutekinci@gmail.com

studies involving estimation. While investors tend to approach the topic from a profit-maximization perspective, economists are rather inclined to have an approach that is based on the idea, which is outlined by “Random Walk Theory” and “Efficient-Market Hypothesis”; that prices cannot be predicted in organized markets. However, scientists who conduct research in fields like Mathematics and Statistics, search how to improve the estimation success via newly-developed methods.

Many investors put their savings into good use in stock markets. They form portfolios that will maximize their profits. In this process, various estimations should be made in order to build right portfolios. Forecasting can be performed with two different approaches: qualitative and quantitative. Qualitative forecasting is based on expert opinions, which renders it subjective. Quantitative forecasting approach, on the other hand, is objective that is related to technical analysis methods. In forecasting, numerous different quantitative methods can be used such as linear and non-linear regression models, time series models, linear and non-linear stochastic models, and artificial intelligence techniques.

Among time series forecasting practices, stock exchange forecasting is one of the most challenging issues. Abu-Mostafa and Atiya (1996) argue that the reason of this lies behind the structure of stock markets that is highly dynamic, non-linear, hard to understand, non-parametric and complex. Additionally, stock markets are influenced by numerous macroeconomic factors such as political events, firm strategies, general economic conditions, investors’ expectations, preferences of big investors, other stock markets’ movements and capital owners’ psychologies (Tan et al., 2007). Early studies conducted on estimating stock market prices used classical models and techniques such as linear regression, multiple linear regression, non-linear regression, exponential model, exponential smoothing method and Box-Jenkins. Traditional statistical methods influential on linear models were unable to measure the behaviours of real systems in non-linear models (Zhang et al., 2005). Most artificial intelligence techniques can be used in modelling of non-linear systems. Therefore, an increase has been observed in the number of artificial intelligence practices in stock price predictions in recent years. Especially, significant success has been achieved in forecasting with the help of different artificial intelligence techniques. Artificial Neural Networks (ANN) is one of these techniques and has a widespread use in the subject of financial time series as being a universal approach (Kecman, 2001). ANN, unlike traditional statistical methods, does not need model assumptions and can work on any kind of non-linear function without making

any prior assumptions (McNelis, 2004). Many researchers concluded that ANN, which applies the Empirical Risk Minimization Principle, was more useful than traditional statistical methods (Hansen & Nelson, 1997). Back-propagation neural network (BPNN) was used in most of index estimations made with ANN (Atsalakis & Valavanis, 2009; Vellido et al., 1999; Zhang et al., 1998). Although the success of back-propagation ANN is confirmed, it has been criticized due to the risk of adaptation to the model and insufficiency to obtain consistent results (Cao, 2003; Cao & Tay, 2001; Tay & Cao, 2003). On the other hand, Support Vector Machines (SVM), a recently popularized method, use structural risk minimization in problem solving along with empirical risk minimization, which is also used by ANN and other learning machines. While empirical risk minimization tries to reduce the error rate between examples, structural risk minimization lowers the error rate upper limit that could be on all examples. Thus, SVM reduce the risk of getting trapped in local extreme points in problem solving (Vapnik, 1999). In the present study, Istanbul Stock Exchange (ISE) services (XUHIZ) and financial (XUMAL) indices were used and ISE index of the following day was forecasted. As the estimation (forecasting) method, support vector regression, which is a specialized form of support vector machines, was used. Findings obtained were compared to the Multilayer Perceptron (MLP) method, an artificial neural network model, which demonstrated the success of SVM in this problem. The reason to compare SVM with MLP is that artificial neural networks are regarded as one of the most popular and successful methods in stock market prediction.

In the Literature section of the study, firstly, the subject of financial forecasting will be discussed and then the review of index forecasting literature will be presented. In the third section, under the heading of "Data Set", brief information will be given about the notion of index, ISE indices and the index calculation method, and index data used in the study will be explained. In the fourth section about the "Methodology", "Support Vector Machines" that are used in forecasting will be discussed. In the "Findings" section, the forecasting results will be presented and they will be compared to artificial neural networks forecasting results. Finally, in the conclusion section, the success of the method employed will be addressed and different application fields that could be realized as feasible within the scope of stock market prediction studies will be discussed.

2. Literature

Among time series forecasting topics, financial forecasting is known as one of the most difficult ones. Financial time series are reminiscent of a random walk and numerous studies demonstrate that these series have no chronological relationship either economically or statistically, that is, they have no significant correlation (Hawawini & Keim, 1995). Studies arguing forecasting which cannot be realized in financial time series are those that support the Efficient Market Hypothesis (EMH) (Fama, 1965). Efficient Market Hypothesis suggests that stock prices or index trends cannot be predicted based on previous stock or index data. On the other hand, many researchers have carried out numerous successful financial forecasting works using different methods. When the literature on financial forecasting is reviewed, two main approaches are prevalent: Fundamental Analysis and Technical Analysis (Black, 1982). Fundamental Analysis is based on macroeconomic data such as imports and exports, money supply, interest and inflation rates, exchange rates, unemployment rates, firms' financial profiles (dividend income, earnings yield, cash flows, market value ratio etc.) (Dourra & Siy, 2002; Fama, 1991; Fama & French, 1998, Lakonishok et al., 1994). Technical Analysis, on the other hand, is based on the recurrence of past movements. The relationship between price and demand determines stock market trends. Thus, forecasting is performed using inferences (information) embedded in past transactions and analyzing price – volume (transaction) graphs (Martinelli & Hyman, 1998; Plummer, 1990; Smirlock & Starks, 1990). These two approaches are of different importance depending on the duration of forecast. If it is for one year or more, the fundamental analysis is preferred. Technical analysis is used when the duration is for less than a year (Atsalakis & Valavanis 2009). In this study, the stock market index forecasting is about the next day. Therefore, the technical analysis is more suitable for forecasting.

Forecasting of stock market index is regarded as one of the most difficult forecasting fields since stock markets have complex, unstable and non-linear systems (Hall, 1994; Yaser & Atiya, 1996; Atsalakis & Valavanis, 2009). Early studies on the subject benefitted from traditional methods as in the case in other financial time series forecasting studies. Traditional methods can be classified in two groups: statistical methods and spectral analysis (Chatfield, 2001; De Gooijer & Hyndman, 2006; Lawrence et al., 2006). Traditional statistical methods like Box-Jenkins, which are based on linear modelling, have been unable to measure non-linear system behaviours. (Zhang et al., 1998). Rigozo et al. (2005) examined four different spectral analysis methods and found it difficult to produce correct

solutions in real problems without making special modifications. In many similar studies, the success of traditional methods is questioned and found to be inadequate. Therefore, the interest in analyses performed with artificial intelligence techniques increased in recent years in stock market index forecasting.

It is seen that artificial intelligence techniques, especially artificial neural networks, are used in many index forecasting studies. Numerous studies have been carried out in stock market forecasting using ANN (See: Kimoto et al., 1990; Ahmadi, 1990; Wong, 1991; Choi et al., 1995; Chenoweth & Obradovic, 1996; Kim & Chun, 1998; Fernandez-Rodriguez et al., 2000; Harvey et al., 2000; Halliday, 2004; Enke & Thawornwong, 2005; Hassan et al., 2007). In most index forecasting studies, back-propagation neural networks were used (Atsalakis & Valavanis, 2009; Vellido et al., 1999; Zhang et al., 1998). Although the desired level of success were obtained in most of these studies, BPNN have been criticized due to lack of ability to adapt to some models and to constantly produce good results (Cao, 2003; Cao & Tay, 2001; Tay & Cao, 2003). Another artificial intelligence technique used in stock market forecasting is genetic algorithms (Cheng et al, 2010). Li and Tsang (1999), in their study, attempted to forecast Standard & Poor 500 (S&P500) index with genetic algorithm and reported successful results. In some of forecasting problems where genetic algorithms are used, desired results might not be obtained due to getting tarpped in local extreme points, which is the inevitable case in artificial neural networks.

Support Vector Machines has been increasingly used in different forecasting problems. Successful forecasting studies were performed with support vector regression on the issue of time series forecasting in different fields such as production forecasting, speed of traffic flow forecasting and financial time series forecasting. (Castro-Neto et al, 2009; Hsu, et al, 2009; Huang & Tsai, 2009; Kim, 2003; Lu, et al, 2009; Mohandes, et al, 2004; Pai & Lin, 2005; Pai, et al, 2009; Tay & Cao, 2001; Tay & Cao, 2003; Thissen et al, 2003). A number of successful studies have been conducted also in stock market forecasting with SVM (Kara et al., 2011; Yeh et al., 2011; Pai and Lin 2005). Chiu and Chen (2009) developed a method based on fuzzy logic to measure stock market dynamism. After making impact regulation of parameters in the model with genetic algorithms, they predicted stock market dynamism with SVM (Chiu and Chen, 2009). Tang et al. (2009) used wavelet support vector machine, which is a new SVM method, in forecasting stock market volatility. In addition, Huang and Tsai (2009) suggested a hybrid support vector regression for the forecasting of the day-after value of Taiwan stock exchange. In recent years, most studies on forecasting with SVM agreed on the

superiority of support vector machines over artificial neural networks (Tay & Cao 2001; Abraham et al., 2003; Huang & Wu, 2008).

3. Data Set

Index is an indicator that enables us to monitor proportional changes in securities and negotiable instruments via stock markets. Indices also make us enable to compare two or more variables within a certain time period. Therefore, investors benefit from indices to compare and evaluate securities and negotiable instruments. In this context, they are regarded as important indicators for investors. ISE stock price indices were built to measure the general and sector performances of prices and yields of trading securities/stocks. Price indices are those that do not take into account the dividends paid in the calculation of index and maintaining its continuity. In such indices, only the profit made by the appreciation of a stock is reflected on the index. Return indices are those that consider the dividends paid in the calculation of index and make adjustments according to the dividends paid in maintaining its continuity. In such indices, the index reflects not only the profits emerging from the appreciation of stocks but also returns coming from dividends (IMKB, 2011).

Approved final prices are used in index calculations. While calculating a firm's market value, old and new stocks are taken into consideration together. The following formula is used in index calculation.

$$e_t = \left(\sum_{i=1}^n f_{it} * n_{it} * h_{it} \right) / b_t$$

In the formula; " e_t " indicates the value of index at the time of t, " n " the number of firms included in the index, and " f_{it} " the price of stock i at the time of t. This price is multiplied by " n_{it} ", which is the total number of stock i at the time of t, and " h_{it} ", which is the approximated amount of what is stored by the central recording institution according to capital. On the other hand, " b_t " in the formula is the value of adjusted base market value at the time of t.

ISE Stock Indices have several names such as *ISE 100 Index*, *ISE 30 Index*, *ISE Corporate Governance Index*, and *ISE National Index*. Services Index, which is one of the indices examined in this study, is a stock market index, which is under *ISE National Index* and calculated by considering the changes in prices of

stocks of only those firms operating in services industry. Services Index includes sub-sectors of electricity, transportation, tourism, commerce, communication and sports. Financial Index, on the other hand, is a stock market index, which is under *ISE National Index* and calculated by considering the changes in prices of stocks of only those firms operating in finance industry. Financial Index includes sub-sectors of banking, insurance, financing, factoring, holding and investment, and real estate investment.

In this study, data from ISE services (XUHIZ) and financial (XUMAL) indices were used. Services index data used in forecasting are end-of-day final index values of 3578 days on which ISE was open on the dates of 02.01.1997-12.05.2011. Financial index data, on the other hand, cover 5073 days between 02.01.1991-12.05.2011. Of the data of 3578 days used in services index, data of 3212 days were used as training data and the test was performed with the data of remaining 365 days. In financial index forecasting, on the other hand, data of 4708 days were used for training purposes and remaining 365 days were used to perform the test.

4. Method

The simplest classification problem is two-class linear separable case. Assume that there is a training set which has “” number points.

$$(x_1, y_1), \dots, (x_n, y_n) \quad , x_i \in R^d, y_i \in \{-1, +1\} \quad (1)$$

Suppose that there are some hyper planes that separate two classes can be shown as

$$w \cdot x + b = 0 \quad (2)$$

where w is weight vector which is normal to hyper plane, and b is the threshold value. In the simplest linearly separable case, we seek for “largest margin”. Margin borders can be formulated as

$$\begin{aligned} w \cdot x_i + b &\geq 1 & y_i &= 1 \\ w \cdot x_i + b &\leq -1 & y_i &= -1 \end{aligned} \quad (3)$$

Equation (3) can be generalized as

$$y_i(w \cdot x_i + b) \geq 1, \quad i = 1, \dots, l \quad (4)$$

The distance between margin borders is

$$d = \frac{2}{\|w\|} \quad (5)$$

Here $\|w\|$ is the Euclidean norm of w . According to theory, to determine unique solution with finding optimal hyperplane “d” must be maximized. To calculate optimal hyper plane we have to,

$$\text{Minimize } 1/2 \|w\|_2^2 \quad (6)$$

subject to equation (3). This quadratic optimization problem can be solved with Lagrange Multipliers.

$$L(w, b, \alpha) = \frac{1}{2} \|w\|^2 - \sum_{i=1}^l \alpha_i [y_i(w \cdot x + b) - 1] \quad (7)$$

Equation (7) is a Lagrangian where w and b are primal variables and α is dual variable. To find the optimal solution of the primal optimization problem (Equation 7) we have to minimize primal variables w and b .

$$\frac{\partial L(w, b, \alpha)}{\partial w} = 0 \quad (8)$$

$$\frac{\partial L(w, b, \alpha)}{\partial b} = 0 \quad (9)$$

After calculating above differential operations, equations (10) and (11) are found.

$$\sum_{i=1}^l \alpha_i y_i = 0 \quad \alpha_i \geq 0, \quad i = 1, \dots, l \quad (10)$$

$$w = \sum_{i=1}^l \alpha_i y_i x_i \quad \alpha_i \geq 0, \quad i = 1, \dots, l \tag{11}$$

By using a generalized method of Lagrange multipliers called Karush–Kuhn–Tucker conditions we can provide the equation below wherepoints from the equation (4). Those points are subset of training data with the non-zero Lagrangian multipliers called Support Vectors.

$$\alpha_i [y_i (w \cdot x_i + b) - 1] = 0, \quad i = 1, \dots, l \tag{12}$$

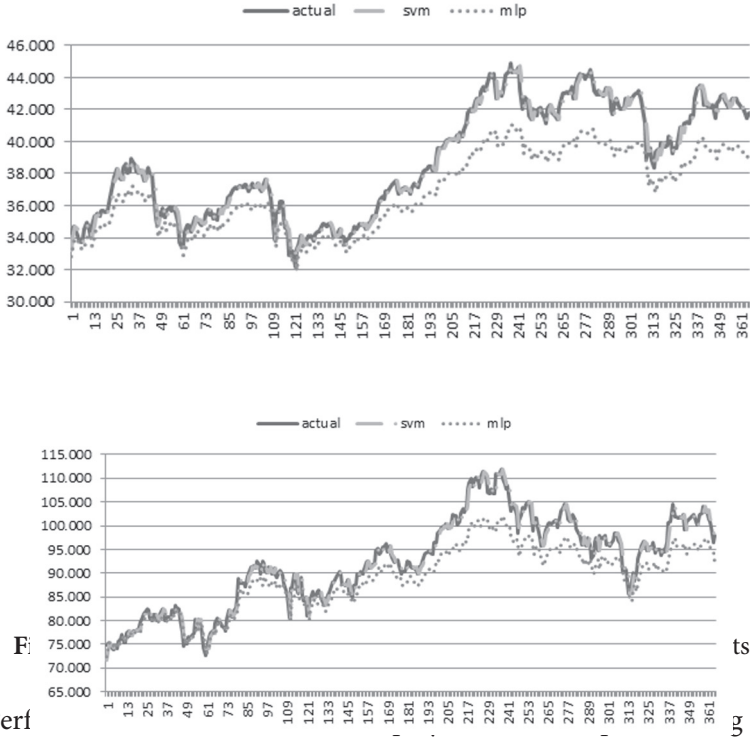
We can transform equation (12) into equation (13) subject to equations (10,11). In our Lagrangian equation, there are only dual variables after substitution primal variables and. Now, our problem is a dual optimization problem and it can be solved as shown below,

$$\text{Maximize } L(\alpha) = \sum_{i=1}^l \alpha_i - \frac{1}{2} \sum_{i=1}^l \sum_{j=1}^l \alpha_i \alpha_j y_i y_j (x_i \cdot x_j) \tag{13}$$

Subject to equation (10).

5. Findings

Using support vector regression method in the study, ISE services (XUHIZ) and financial (XUMAL) indices price forecasting was performed. Forecasting results obtained were compared to multilayer perceptron (MLP) forecasting results, which is one of the most popular and most successful artificial neural network methods used in stock market forecasting studies. For services index, data of 3212 days were used for training, while data of 365 days were used for testing. In financial index forecasting, on the other hand, data of 365 days were used for testing purposes, while data of 4708 days were used for training. After many different trials for each model, polynomial kernel was selected for SVM; where p and C (complexity coefficient) were taken as 1. In MLP method, learning coefficient was L=0.3, moment was M=0.2, training number was N=500 and hidden layer number was H=2. Services and financial index forecasting results are presented in Figures 1 and 2, respectively. Services index forecasting results suggest that SVM forecasting results are more realistic than MLP forecasting results. Similarly, financial index forecasting success is also in the favour of SVM.

Perf g different
 statistical measures. Mean Absolute Error (MAE), Root Mean Square Error (RMSE) and Correlation Coefficient are among the widely used measures that are based on the notion of “mean error”.

Correlation analysis is performed to determine the level and direction of relationship between two variables. Correlation coefficient takes a value between -1 and +1. Here, the absolute magnitude of numbers refers to the level of correlation between variables, and the numbers’ signs (positive or negative) express the direction of correlation. The positive correlation coefficient means the rise (or decline) in the values of a variable increases (or decreases) those of the other.

$$r^2 = 1 - \frac{\sum_{i=1}^N (o_i - t_i)^2}{\sum_{i=1}^N (o_i - o_i')^2} \tag{14}$$

The relationship between the level of correlation between variables and the value the correlation coefficient may be given as follows: If it is in the range 0-0.25 the level of correlation is very weak, 0.26-0.49 weak, 0.50-0.69 medium, 0.70-0.89

strong, and 0.90-1.00 very strong.

Root Mean Square Error (RMSE) is used to determine the rate of error between calculation values and model forecasts. As RMSE approaches zero, the forecasting capacity of the model increases. For the problem addressed in this paper; and , expressed in the following RMSE equation, refer to the model's forecasting results and realized values, respectively. N, on the other hand, shows the number of forecasts.

$$RMSE = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^N (o_i - t_i)^2}{N}} \tag{15}$$

Mean Absolute Error (MAE) questions the absolute error between calculation values and model forecasts. As MAE approaches zero, the forecasting capacity of the model increases. In the following equation, and refer to the model's forecasting results and realized values, respectively.

$$MAE = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N |o_i - t_i| \tag{16}$$

Successes of SVM and MLP methods were compared using the measures of Correlation Coefficient, Mean Absolute Error (MAE) and Root Mean Square Error (RMSE). Calculated values related to statistical measures are given in Table 1 and Table 2.

Table 1. Method's Capacity to Forecast ISE Services Index

Method		MAE	RMSE
<i>DVM</i>	0,9819	333,16	465,71
<i>MLP</i>	0,9803	1828,83	2103,56

In services index forecasting, SVM has a clear superiority over MLP. Both method's regression coefficients are considerably high implying that a high level correlation exists between the forecasting results and realized end-of-day data. As for forecasting capacities; it is seen that the MAE value is 333.16 in SVM and 1828.83 in MLP; which suggest that SVM is more successful in forecasting. RMSE values also suggest that SVM's forecasting capacity is better.

Table 2. Methods' Capacity to Forecast ISE Financial Index

Method		MAE	RMSE
SVM	0,9748	1160,55	1519,89
MLP	0,9716	3732,57	4487,43

Financial index forecasting results indicate that SVM is more successful. It is apparent that SVM produces better results with respect to both MAE and RMSE measures.

6. Conclusion

The study was aimed at forecasting ISE Services and Financial Indices using SVM and MLP methods, which are very new in the literature. Findings of the research suggested that both methods are highly successful in stock market forecasting. Very high levels of correlation were observed between realized end-of-day data and forecasts. On the other hand, these two methods were compared using several statistical measures proving that SVM, which is a relatively new method, has a better forecasting performance than MLP, which has a wider popularity. These findings about ISE Services and Financial Indices support the literature suggesting that SVM is highly successful in forecasting financial prices. Future studies should examine the success of SVM in forecasting other indices and prices in order to draw more reliable and general conclusions. Furthermore, considering the SVM's success in this study and in similar studies, examination of the capacity of SVM in financial forecasting is likely to be the subject of future studies. Thus, methods that gave rise to best results in different forecasting problems will be found and better steps might be taken towards the future. On the other hand, the SVM, which proved to be successful in the prediction of ISE Services and Financial Indices, could make an appropriate model for Balkan countries which undergo similar economic stages.

References

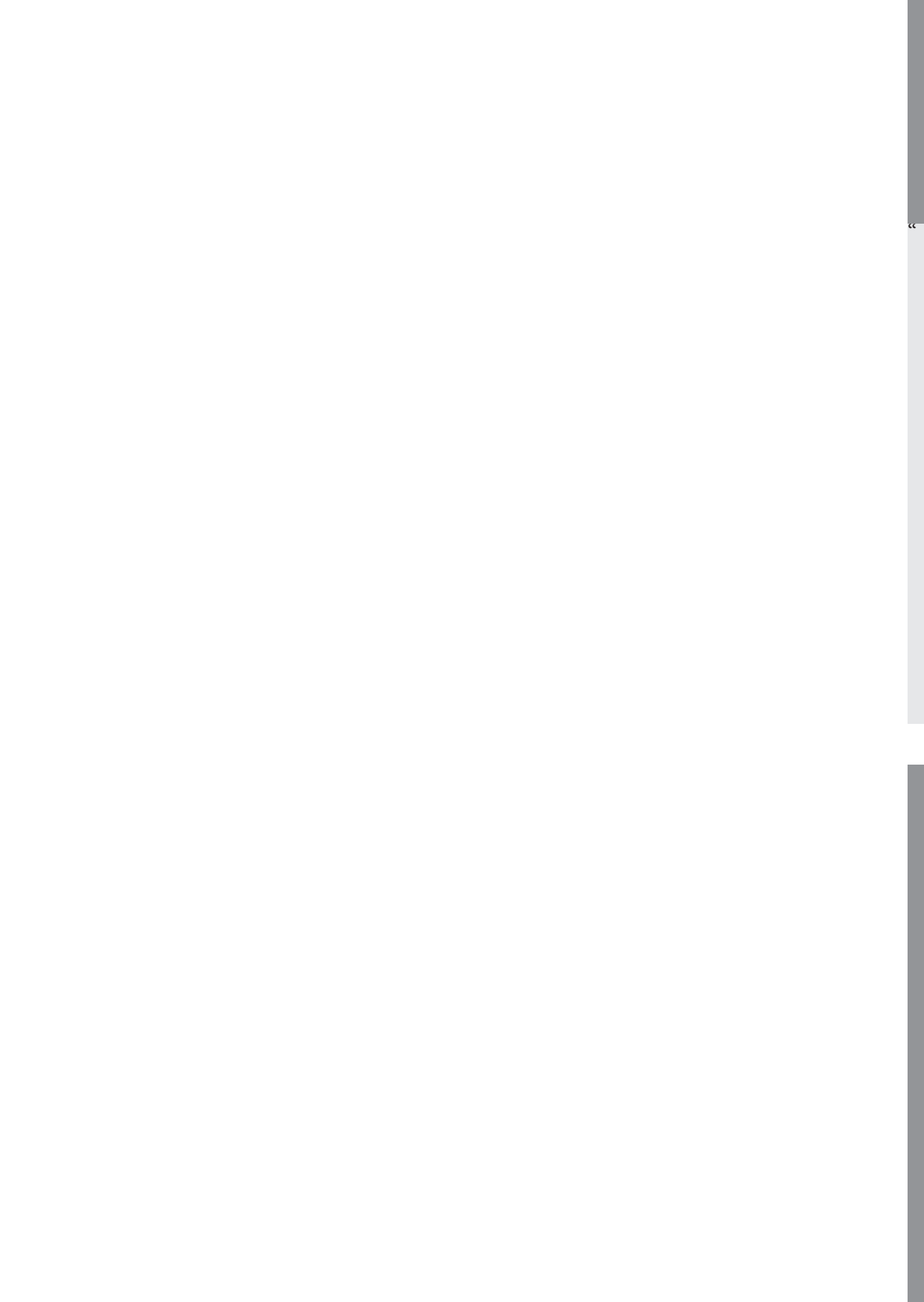
- Abraham, A., Philip, N. S., Saratchandran, P., 2003, Modeling chaotic behavior of stock indices using intelligent paradigms, *Neural, Parallel & Scientific Computations*, Volume 11, pp.143-160
- Abu-Mostafa, Y. S., & Atiya, A. F. (1996). Introduction to financial forecasting. *Applied Intelligence*, 6(3), 205–213.
- Ahmadi, H., 1990, “Testability of the Arbitrage Pricing Theory by Neural Networks”, *Proceedings of the International Conference on Neural Networks*, s:385-393.
- Atsalakis, G. S., & Valavanis, K. P. (2009). Surveying stock market forecasting techniques – part II: Soft computing methods. *Expert Systems with Applications*, 36, 5932–5941.
- Atsalakis, G.S., Valavanis, K.P., 2009, Forecasting stock market short-term trends using a neuro-fuzzy based methodology - *Expert Systems with Applications* 36 10696–10707
- Black, F. (1982). The trouble with econometrics models. *Financial Analysis Journal*, 4(5), 75–87.
- Cao, L. (2003). Support vector machines experts for time series forecasting. *Neurocomputing*, 51, 321–339
- Cao, L., & Tay, F. E. H. (2001). Financial forecasting using support vector machines. *Neural Computing & Applications*, 10, 184–192.
- Castro-Neto, M., Jeong, Y. S., Jeong, M. K., & Han, L. D. (2009). Online-SVR for shortterm traffic flow prediction under typical and atypical traffic conditions. *Expert Systems with Applications*, 36, 6164–6173.
- Chatfield, C. (2001). *Time-series forecasting*. New York, USA: Chapman & Hall, CRC.
- Cheng, C.H., Chen, T.L., Wei L.Y., 2010, A hybrid model based on rough sets theory and genetic algorithms for stock price forecasting, *Original Research Article Information Sciences*, Volume 180, Issue 9, Pages 1610-1629
- Chenoweth, T., & Obradovic, Z. (1996). A multi-component nonlinear prediction system for the S & P 500 Index. *Neurocomputing*, 10, 275–290.
- Chiu, D. Y., Chen, P. J., 2009, Dynamicallyexploringinternalmechanism of stock market byfuzzy-based support vector machines with high dimension input space and genetic algorithm, *ExpertSystemswith Applications*, Volume 36, Issue 2, Part 1, pp.1240-1248
- Choi, J.H., Lee, M.K., Rhee, M.W., Trading S& P 500 stock index futures using a neural network, in: *Proceedings of the Annual International Conference on Arti-cial Intelligence Applications on Wall Street*, New York, 1995, pp. 63–72.
- Cortes, C., Vapnik, V.N., 1995, Support-vector networks, *Machine Learning*, 20,273-297
- De Gooijer, J. G., & Hyndman, R. J. (2006). 25 Years of time series forecasting. *International Journal of Forecasting*, 22, 443–473.
- Dourra, H., & Siy, P. (2002). Investment using technical analysis and fuzzy logic. *Fuzzy Sets and Systems*, 127, 221–240
- Enke, D., & Thawornwong, S. (2005). The use of data mining and neural networks for forecasting stock market returns. *Expert Systems with Applications*, 29, 927–940.
- *Expert Systems with Applications*, Volume 38, Issue 3, Pages 2177-2186

- Fama, F. F. (1991). Efficient capital markets. *Journal of Finance*, XLV(I), 1575–1617.
- Fama, F. F., & French, K. (1998). Dividend yields and expected stock returns. *Journal of Financial Economics*, 22, 3–25.
- Fama, F.F., The behavior of stock market prices, *The Journal of Business* 38 (1965) 34–105.
- Fernandez-Rodriguez, F., Gonzalez-Martel, C., & Sosvilla-Rivebo, S. (2000). On the profitability of technical trading rules based on artificial neural networks: Evidence from the Madrid stock market. *Economics Letters*, 69, 89–94.
- Halliday, R. (2004). Equity trend prediction with neural networks. *Research Letters in the Information and Mathematical Sciences*, 6, 135–149.
- Hansen, J. V., & Nelson, R. D. (1997). Neural networks and traditional time series methods: A synergistic combination in state economic forecasts. *IEEE Transactions on Neural Networks*, 8(4), 863–873.
- Harvey, C. R., Travens, K. E., & Costa, M. J. (2000). Forecasting emerging market returns using neural networks. *Emerging Markets Quarterly*, 4(2), 43–55.
- Hassan, R., Nath, B., & Kirley, M. A. (2007). Fusion model of HMM, ANN and GA for stock market forecasting. *Expert Systems with Applications*, 33, 171–180.
- Hawawini, G. Keim, D.B., On the predictability of common stock returns: world-wide evidence, in: R.A. Jarrow, V. Maksimovic, W.T. Ziemba (Eds.), *Handbook in Operations Research and Management Science*, vol. 9, Finance, North-Holland, Amsterdam, 1995, pp. 497–544, Chapter 17.
- Hsu, S. H., Hsieh, J. J. P.-A., Chih, T. C., & Hsu, K. C. (2009). A two-stage architecture for stock price forecasting by integrating self-organizing map and support vector regression. *Expert Systems with Applications*, 36, 7947–7951.
- Huang, C. L., & Tsai, C. Y. (2009). A hybrid SOFM–SVR with a filter-based feature selection for stock market forecasting. *Expert Systems with Applications*, 36, 1529–1539.
- Huang, C.L., Tsai, C.Y., 2009, A hybrid SOFM–SVR with a filter-based feature selection for stock market forecasting, *Expert Systems with Applications*, Volume 36, Issue 2, Part 1, pp. 1529–1539
- Huang, S., Wu, T., 2008, Integrating GA-based time-scale feature extractions with SVMs for stock index forecasting, *Expert Systems with Applications*, Volume 35, Issue 4, pp. 2080–2088
- İstanbul Menkul Kıymetler Borsası Temel Bilgiler Kılavuzu – Endeksler – syf 384–397
- JinLi, Edwatd P.K. Tsang, 1999, “Improving Technical Analysis Predictions: An Application of Genetic Programming” *Proceedings, Florida Artificial Intelligence Research Symposium, USA*
- Kara, Y., Boyacioglu, M.A., Baykan, Ö.K., 2011, Predicting direction of stock price index movement using artificial neural networks and support vector machines: The sample of the Istanbul Stock Exchange *Original Research Article Expert Systems with Applications*, Volume 38, Issue 5, Pages 5311–5319
- Kecman, V. (2001). *Learning and soft computing: Support vector machines. Neural networks, and fuzzy logic models*. Cambridge, MA, USA: MIT Press.
- Kim, H. S., & Chun, S. H. (1998). Graded forecasting using an array of bipolar predictions: Application of probabilistic neural networks to a stock market index. *International Journal of Forecasting*, 14, 323–337.

- Kim, K. J. (2003). Financial time series forecasting using support vector machines. *Neurocomputing*, 55, 307–319.
- Kimoto, T., Asakawa, K., Yoda, M., Takwoka, M., 1990, “Stock Market Prediction System with Modular Neural Network”, *Proceedings of the International Joint Conference on Neural Networks*, s:1-6.
- Lakonishok, J., Shleifer, A., & Vlahmy, R. W. (1994). Contrarian investment, extrapolation and risk. *Journal of Finance*, 49, 1541–1578.
- Lawrence, M., Goodwin, P., O’Connor, M., & Önkai, D. (2006). Judgmental forecasting: A review of progress over the last 25 years. *International Journal of Forecasting*, 22, 493–518.
- Lu, C. J., Lee, T. S., & Chiu, C. C. (2009). Financial time series forecasting using independent component analysis and support vector regression. *Decision Support Systems*, 47, 115–125.
- Martinelli, R., & Hyman, B. (1998). Cup-with-handle and the computerized approach. *Technical Analysis of Stocks and Commodities*, 16(10), 63–76.
- McNelis, P. D. (2004). *Neural networks in finance: Gaining predictive edge in the market*. New York: Academic Press.
- Mizuno, H., Kosaka, M., Yajima, H., Komoda, N., 1998, “Application of Neural Network to Technical Analysis of Stock Market Prediction”, *Studies in Informatic and Control*, Vol:7, No:3, s:111-120.
- Mohandes, M. A., Halawani, T. O., Rehman, S., & Hussain, A. A. (2004). Support vector machines for wind speed prediction. *Renewable Energy*, 29, 939–947.
- Pai, P. F., & Lin, C. S. (2005). A hybrid ARIMA and support vector machines model in stock price forecasting. *Omega*, 33, 497–505.
- Pai, P. F., Yang, S. L., & Chang, P. T. (2009). Forecasting output of integrated circuit industry by support vector regression models with marriage honey-bees optimization algorithms. *Expert Systems with Applications*, 36, 10746–10751.
- Pai, P.F., Lin, C.S., 2005, A hybrid ARIMA and support vector machines model in stock price forecasting *Original Research Article Omega*, Volume 33, Issue 6, Pages 497-505
- Plummer, T. (1990). *Forecasting financial markets*. New York: Wiley.
- Rigozo, N. R., Echer, E., Nordemann, D. J. R., Vieira, L. E. A., & de Faria, H. H. (2005). Comparative study between for classical spectral analysis methods. *Applied Mathematics and Computation*, 168, 411–430.
- Smirlock, M., & Starks, L. (1990). An empirical analysis of the stock price-volume relationship. *Journal of Banking and Finance*, 12, 31–42.
- Tan, T. Z., Quek, C., & See, Ng. G. (2007). Biological brain-inspired genetic complementary learning for stock market and bank failure prediction. *Computational Intelligence*, 23(2), 236–261
- Tang, L. B., Tang, L. X., Sheng, H. Y., 2009, Forecasting volatility based on wavelet supportvector machine, *ExpertSystemswith Applications*, Volume 36, Issue 2, Part 2, pp. 2901-2909
- Tay, F. E. H., & Cao, L. (2001). Application of support vector machines in financial time series forecasting. *Omega*, 29, 309–317.
- Tay, F. E. H., & Cao, L. J. (2003). Support vector machine with adaptive parameters in

financial time series forecasting. *IEEE Transactions on Neural Networks*, 14, 1506–1518.

- Tay, F. E. H., Cao, L., 2001, Application of supportvectormachines in financial time seriesforecasting, *Omega: The International Journal of Management Science*, Volume 29, Issue 4, pp 309-317.
- Thissen, U., van Brakel, R., de Weijer, A. P., Melssen, W. J., & Buydens, L. M. C. (2003). Using support vector machines for time series prediction. *Chemometrics and Intelligent Laboratory Systems*, 69, 35–49.
- Vapnik, V.N., 1995, *The nature of statistical learning theory*, Springer-Verlag, New York, 0-387-94559-8
- Vapnik, V.N., 1999, An overview of statistical learning theory, *IEEE Transaction on Neural Networks*, 10:988-999.
- Vellido, A., Lisboa, P. J. G., & Vaughan, J. (1999). Neural networks in business: A survey of applications (1992–1998). *Expert Systems with Applications*, 17, 51–70.
- Wong, F. S. (1991). Time series forecasting using back-propagation neural networks. *Neurocomputing*, 2, 147–159.
- Yeh, C.Y., Huang C.W., Lee S.J., 2011, A multiple-kernel support vector regression approach for stock market price forecasting *Original Research Article*
- Zhang, G., Patuwo, B. E., & Hu, M. Y. (1998). Forecasting with artificial neural networks: The state of art. *International Journal of Forecasting*, 14, 35–62.
- Zhang, G., Patuwo, B. E., & Hu, M. Y. (1998). Forecasting with artificial neural networks: The state of art. *International Journal of Forecasting*, 14, 35–62.

GEOMORPHOTOURISM OF BALKANS

Assoc. Prof. Dr. Deniz EKINCI

GEOMORPHOTOURISM OF BALKANS

*Assoc. Prof. Dr. Deniz EKİNCİ**

Geomorphotourism is a segment of tourism that has developed worldwide and emerging as a new global phenomenon in recent years. It is a form of special interest tourism and focuses on morphological features and the types of landscapes. In addition, Geomorphotourism is sustainable tourism with a primary focus on experiencing the landform types in a way that fosters geomorphological and cultural understanding, appreciation and preservation, and is locally advantageous. As stade Geomorphotourism are landforms to which the society confers a certain value for scientific, but also cultural, ecological, aesthetic or economic reasons. Many natural landscapes are preserved throughout Balkans due to their cultural and historical values as well as for their environmental importance. In particular, Geomorphotourism make opportunities for education, recreation and tourism. Thus, Geomorphotourism offer as a potential for sustainable tourism, education and landscape appreciation. As it is state, tourism is the largest economic sector in terms of earnings and in number of people employed among Balkans. As the Word Tourism Organization defines it, sustainable tourism should make optimal use of environmental resources, respect the sociocultural authenticity of host communities, and ensure viable, long term economic operations, providing socioeconomic benefits to all stakeholders. The issue of sustainable and responsible tourism can be tackled, with good hopes for success, by favoring an easy understanding and comprehension of the landscape. This approach represents the most correct mean of environment and tourism. According to all of the glorious morphological features, they are not used for tourism, moreover geomorphotourism has not developed and widely known until 2000. In fact, since long time ago people come to visit “geomorphological wonders”, like mountains, caves, volcanoes, travertines, canyons and of Balkans. However, only in recent times, there was a challenge for this sector and geomorphotourism in Balkans has begun to increase its awareness and importance. Therefore, this niche of tourism has been growing in Balkans like in many other countries in the last years.

The main objective of this study is to improve knowledge and assessment of geomorphological sites, with particular emphasis on tourism attractively in respect to Balkans. This study consisted in a preliminary identification of

* Istanbul University, ekincide@istanbul.edu.tr

important geomorphosites such as terrace, travertine, cave, canyon, landform and mountain. In order to describe and evaluate the geomorphological heritage of Balkans, some geomorphosites have been selected comprising karst, carbonate depositional, fluvial, structural and volcanic landforms.

This study presents a panoramic analysis of geomorphotourism in Balkans with special references. As it, known tourism is the largest economic sector in terms of earnings and in number of people employed among morphological areas. In addition, tourism particularly sea, (coastal) tourism in Balkans has become a mass industry concentrated in the Adriatic and Aegean coastal areas.

Geomorphotourism, Geomorphosites, Geomorphoheritage are widely used terms in many countries, but are still scarcely mentioned in Balkans. Whichever way it is defined the 'geomorpho' part in geomorphotourism means geomorphology. Geomorphology is the study of landforms. It explains generating and developing with processes of landforms. The 'tourism' part means visiting, learning from, appreciating and engaging in geomorphosites. Overall, geomorphotourism contains the geomorphological elements of 'form and process' combined with the components of tourism such as attractions, accommodation, tours, activities, interpretation and planning and management.

Morphological features due to tourism activities are among the most important geomorphosites of Balkans. Balkan Peninsula is a Southern European Region that stretches across the Adriatic in Sothern Europea and Anatolia of Western Asia. Occupying an area of 750000 square kilometers and is surrounded by about 9,000 kilometers of coastline on the Adriatic Sea, Ionian Sea, Aegean Sea, Black Sea, and Sea of Marmara. The Region covers the whole Balkan Peninsula including Thrace and islands in the Mediterranean Sea. Climatic conditions vary considerably from region to region. The Mediterranean coastal regions have cool, rainy winters and hot, moderately dry summers. The Black Sea coastal region, whose temperature range is lower than the other coastal regions, has the rainfall in Balşkans. The inner Balkan districts have a severely continental climate, with cold in the winter and heat in summer. Rainfall there is very sparse in summer, but snowfall in winter is heavy. Balkans, owing to its location in the tectonically active Alpine Himalayan belt, is characterized by a widespread geothermal activity manifesting itself in the form of hot springs, fumaroles and recent mineralization. Balkans creates natural attractions which include varied and unspoiled landscapes with mountains, valleys, canyons, gorges, waterfalls, playa, caves, coastals and islands etc.. Balkans as it stade, which is located in the Alpine-Himalayan orogenic belt, has a very rugged and high topographic structure. Balkans particularly has

coastal relief, and karstic structures including springs, caves and exogenic features, gorges and widespread river deposits, etc...

Therefore, Balkans has an important richness from geomorphology heritage resources points of view, so it has an important potential for geomorphotourism. So this paper is to provide a brief overview of geomorphotourism in Balkan Peninsula. It tries to present general information about Balkan's mainly geomorphotourism elements and places where they occur, as well as some examples. Therefore, the aim of this study is to demonstrate Geomorphotourism of Balkans with some example as high quality destinations for alternative sustainable tourism.

Balkan's Icon Geomorphotourism Sites

Balkans is surrounded by seas on three sides. The Adriatic to the west, the Ionian and Aegean sea on Mediterranean Sea and the Marmara Sea to the south and the Black Sea to the east. Coastal length is nearly 5000 km. Especially Dalmatian coast has characteristic features. Dalmatia is a coastal region on the eastern coast of the Adriatic Sea in Croatia. It stretches from the island of Rab in the northwest to the Bay of Kotor in the southeast. The hinterland, the Dalmatian Zagora, ranges from fifty kilometers in width in the north to just a few kilometers in the south. Once upon a time, this was a Dalmatian coast with deep waters and a number of islands. Most of the area is covered by Dinaric Alps mountain ranges running from north-west to southeast. The largest Dalmatian mountains are Dinara, Mosor, Svilaja, Biokovo, Moseć, Veliki Kozjak and Mali Kozjak. The regional geographical unit of historical Dalmatia, the coastal region between Istria and the Gulf of Kotor, includes the the highest coastal Dinaric mountains are on Biokovo (Sv. Jure 1762 m) and Velebit (Vaganjski vrh 1758 m). The largest Dalmatian islands are Brač, Cres, Dugi Otok, Hvar, Korčula, Krk, Lastovo, Mljet, Pag, Pašman, Ugljan, and Vis. The major rivers are Zrmanja, Krka, Cetina and Neretva. The Adriatic Sea's along with the immense number of coves, islands and channels, makes Dalmatia an attractive place for nautical races, nautical tourism, and tourism in general (Photo 1- 7). Dalmatia also includes several national parks that are tourist attractions: Paklenica Karst River, Kornati archipelago, Krka river rapids and Mljet Island.

Photo 1. Camp Adriatic Primosten

Photo 2. Primosten Croatia

Photo 3. Long Coasts of Dalmatia

Photo 4. A View of Dalmatia Coasts

Photo 5. Dalmatia Coasts and Islands from Dubrovnik

Photo 6. Hvar Islands

Photo 7. A Spectacular Image on the Dalmatian Coast

Mljet is the most southerly and easterly of the larger Adriatic untamed islands of the Dalmatia region of Croatia. Half Mljet island is a pristine national park. The National Park includes the western part of the island, Veliko jezero, Malo jezero, Soline Bay and a sea belt 500 m wide from the most prominent cape of Mljet covering an area of 54 km². Malo Jezero and Veliko Jezero connected to the sea by a narrow canal (Photo 8). Mljet lies south of the Pelješac peninsula, from which the Mljet Channel divides it. Its length is 37 kilometres, its average breadth 3.2 kilometres. It is of limestone and dolomite origin, with numerous chasms and gorges, of which the longest, the Babino Polje, connects the north and south of the island. The island's geological structure consists of limestone and dolomite forming ridges, crests and slopes. A few depressions on the island of Mljet are below sea level and are known as blatine called mud lakes or slatine namely salt lakes. During the rain seasons all blatine are filled with water and turn to brackish during dry seasons.

Photo 8. Mljet Island

Island of Brac is one of the thousand islands along the Adriatic coast. Brac is a large island in the Adriatic Sea just off the coast of Split. In Landscape, Brac is similar to its well-known neighbor Hvar with its rolling hills isolate bays and water. It has isolated sandy and pebble beach in bays. The hermitage Blanca is in the Blaca Valley, a geographically remote natural phenomenon located on the southern side of the island of Brac (Photo 9).

Photo 9. Golden Horn Zlatni Rat on Island of Brac

The Gulf of Piran or Piran Bay is located in the northern part of the Adriatic Sea, and is a part of the Gulf of Trieste (Photo 10). Its shores are shared by Croatia and Slovenia. It is delimited by a line connecting Cape Savudrija in the south to the Cape Madona in the north and measures around 19 square kilometres.

Photo 10. The Gulf of Piran on Slovenia

The Kornati islands, is located in the northern part of Dalmatia, west from Šibenik, in the Šibenik-Knin county. With 35 km in length and 140 islands, some large, some small, in a sea area of about 320 km², the Kornati are the densest archipelago in the Mediterranean Sea (Photo 11). Geographically the Kornati islands can be divided into two main groups - the Gornji Kornati or Upper Kornati, closer to the mainland, and the Donji Kornati or Lower Kornati, which are mostly facing the open sea in the southwest. The islands known as Gornji Kornati include the northernmost island of Sit and the surrounding islets, divided by a channel from Žut and its surrounding islets to the south. Žut is the largest and most indented of these islands. The most important places on the Kornati islands are: the shallow channel Mala Proversa, the oval-shaped Taljurič island, Špinuta Bay, Stivina Bay, the fourth largest island Levrnaka, the second largest karst rock-area Tarac, Svršata Vela island, Mana island, Piškera island, Panitula Vela island, the picturesque Lavsa Bay, the resort island Ravni Žakan, Smokvica Vela island, the Opat peninsula, Samograd island, the Purara reserve for marine life, Vrgada and Gangarol islands. Most of the terrain in the Kornati islands is karst-limestone

which, in the distant geological past, arose from sediment from the sea. In the stone on the islands there are numerous fossils of crustaceans and fish. In the area there examples of all the typical forms of karst: bizarre shapes formed by the atmosphere, unexplored caves, areas of flat rock and, above all, cliffs. Karst rock is porous, rapidly draining and dry, and so therefore are the Kornati islands. Numerous cisterns supply water for people and animals.

Photo 11. Kornati Islands

This deep bay is one of the most popular havens in the Adriatic. The rocky shores of the bay are low on the landward side while facing out to sea are imposing cliffs reaching in places the heights of 180 metres. Telašćica is approachable by land and partly by road, but for the most part via hiking trails through picturesque Mediterranean landscapes (Photo 12).

Photo 12. Telašćica

This remote group of islands from main land is richly indented. Lastovo is magical islands (Photo 13). Glavat located on a tiny island east of the main island of Lastovo, or Sušac, sitting on a cliff far out into the open sea.

Photo 13. Lastovsko Islands

The Makarska Riviera is a part of the Croatian coast of the Adriatic Sea, about 60 kilometers long and only several kilometers wide, squeezed under towering mountain Biokovo (Photo 14). It is a stretch of Dalmatian coast of Adriatic known for its pristine beaches and long pebbly beaches make this region a popular tourist destination. The large islands of this region that, such pearls as the town of Hvar, known for its fishing and tourism industries.

Photo 14. Makarska Riviera

The coast of Neum at the Adriatic coast of Bosnia and Herzegovina and the area provides some of the best value geomorphotourism (Photo 15). Neum coastal region on the Adriatic coast has steep hills, sandy beaches. It comprises 24.5 km of coastline and is the country's only access to the Adriatic Sea. Tourism in Neum is mainly active in the coastal region.

Photo 15. Coast of Neum

Pelješac is a peninsula in southern Dalmatia in Croatia (Photo). The peninsula is part of the Dubrovnik-Neretva County and is the second largest peninsula in Croatia. From the isthmus that begins at Ston, to the top of Cape Lovišta, it is 65 km long. The Bay of Mali Ston separates the peninsula from the Klek peninsula of Bosnia and Herzegovina (Photo 16, 17) and from the Croatian land. The Strait of Pelješac is located at its far western end, and it divides the peninsula from the island of Korčula. Klek peninsula is on the north-western coast of the bay of Klek - Neum, 12 km south of Opuzen.

Photo 16. Away from Pelješac Peninsula is Situated in Southern Dalmatia the Nearby Klek

Photo 17. Klek Peninsula and Klek Settlement

The Bay of Kotor in southwestern Montenegro is a winding bay on the Adriatic Sea (Photo 18). The bay, sometimes called Europe's southernmost fjord, is in fact a ria of the disintegrated Bokelj River which used to run from the high mountain plateaus of Mount Orjen. The Bay of Kotor is probably one of the prettiest bays in the world. On its deepest point lies the equally stunning town of Kotor, a beautifully preserved fortified. Kotor is locked between the blue sea on one side, and a dramatically steep cliff on the other. It's a heavy walk uphill, but climbing the 1500 steps will allow you to see the old fortifications on the top as well as provide some amazing views over the bay. It is an important tourist attraction in Montenegro. The bay is composed of several smaller broad bays, united by narrower channels, forming one of the finest natural harbours. The bay inlet was formerly a river system. Very intensive tectonics and karstification processes led to the disintegration of this river. After heavy rain, the famous waterfall of Sopot spring at Risan appears, and Škurda, another well-known spring runs through a canyon from Lovćen.

Photo 18. Bay of Kotor

Sveti Stefan is a small islet in Montenegro, approximately 6 kilometres southeast of Budva (Photo 19). The island has a 2 kilometres coast line in the central part of Montenegro Adriatic coast line. It is situated to the south of Budva between Pržno and Sveti Stefan villages. The pink sandy beaches of Sveti Stefan, Miločer Beach and Queen's Beach are part of the coastline.

Photo 19. Sveti Stefan

The Adriatic coast starts in the delta of Buna (Bojana) River by the city of Shkodra in Albania (Photo 20). The Albanian coast lies opposite the south Italian shoreline and is just a few kilometres distant from the Greek island of Corfu. In the north, the neighbouring beaches of Durrës und Golem are the most popular and best developed. The 45 km² Karavasta Lagoon in central Albania is the largest lagoon in the country and one of the largest in the Mediterranean Sea. The ‘Albanian Riviera’, as the southern coastline between Vlora and Saranda on the Ionic Sea is known by the locals, offers miles of secluded beaches. The Llogara Pass, at a height of 1,000 metres, in the northern end of the region is the gateway to the Riviera and offers breathtaking views along the coast towards the south.

Albanian coast has shallow waters as a result of the delta of the country’s largest rivers. A number of fields exist to the south of Buna. The formation of snaking underwater beds has created a number of bays and lagoons. The delta continues to grow every year by several meters. This land expansion is larger in the south in Myzeqe and slower in the north near Lezha. It starts in Uji i Ftohtë in Vlora and continues with few interruptions all the way to the Cape of Stillo. It has a high abrasive intensity because the sea is deep while river deltas are lacking. As a result, waves on the Ionian can reach up to 4 m while the coastline is rocky. There are a lot of small bays on the coast. Some large tectonic bays are: Vlora Bay, Porto Palermo, Saranda Bay etc. The presence of lakes, lagoons, rivers, deltas and seas in Albania points towards the development of water tourism.

Photo 20. Bojana River Delta

A Ksamil island is situated in the riviera of Southern Albania (Photo 21). It is located south of the city of Sarandë off the road to Butrint and is part of District of Sarandë.

Photo 21. Ksamil Islands

Myrtos Beach Kefalonia is located 30 km north of Argostoli, in a beautiful area. Myrtos beach has most beautiful and picturesque beaches in the World (Photo 22). The beach is situated between the feet of two mountains, Agia Dynati and Kalon Oros. The beach has a semi-circular shape surrounded by impressive white rocky cliffs creating a spectacular setting. The greenery area, the abrupt terrain, the white pebbles and the crystal waters compose a unique palette of nature. The surrounding sediment at Myrtos Beach is generally made up of marble, a metamorphosed limestone. The beach is made up of round, white cobblestones which decrease in size to that of a small pebble. The sediment gradually becomes smaller as you approach the shoreline. Because the slope angle has an abrupt drop near the edge of the shoreline the wave energy that is continually acting on Myrtos Beach is very high. This wave action is what causes the gradation trends from cobbles to pebbles along the beach. Longshore drift, along with wave energy, has an effect on the beauty of this beach. As waves curve along the beach they also pick up the finest bits of marble; this creates what is known as sediment plumes. These

plumes follow the curve of the beach with the direction of the waves making the water a brilliant shade of turquoise, well seen in the Photo 22.

Photo 22. Myrtos Beach on the island Kefalonia

The coast of Kavarna is located on a rocky shore in the northern part of the Bulgarian Black Sea Coast in the Dobruja region (Photo 23). The beautiful coast of Kavarna stretches over 42 km. Dobrudzha and the Sea Exhibition, which tells the maritime history of the region, can be seen there. Stone anchors, coins and a Thracian gold treasure found on the shores of Dobrudzha are displayed. Some of the most picturesque beaches on the Bulgarian Black Sea Coast are located in this region. The landmark Cape Kaliakra is located a few kilometers to the east, as is the tony beachfront resort of Rusalka. Cape Kaliakra, the eastern-most point of the Bulgarian Black Sea Coast is also nearby. A museum is housed in one of the caves on Cape Kaliakra where nature and archaeological preserve; many protected species live within its boundaries; the remains of a fortified wall and a bath are preserved there as well. 2 km away from Kamen bryag is Yaylata National Archaeological Preserve, where a number of archaeological discoveries have been made. Three necropolises carved in the rocks and 101 cave dwellings from the 5th millennium BC are discovered on a territory of 300 decares. Yaylata is situated between two marine terraces. It is reckoned that the bay between them was once used as a harbour, because of the large number of anchors found on the bottom of the sea. Two important wetlands lay north from Kaliakra: Bolata and Taukliman (The Bird's Cove). Interesting water birds nest in these places, and some of the animal species are included in the Bulgarian Red Book (a list of the endangered species in the country). In addition to Kavarna's beautiful beaches and historic landmarks.

Photo 23. Kavarna Kaliakra

The Rugova Canyon is a 25 km long canyon in Kosovo (Photo 24). It is located in the Prokletije close to the border with Montenegro. The city of Peć is located at the entrance of the canyon. It is located northwest of Pec with extremely steep walls reaching possibly up to 300 meters.

Photo 24. The Rugova Canyon, The westernmost point of Kosovo on the border with Montenegro

The Vrbas Canyon is situated Vrbas River that is a major river in western Bosnia and Herzegovina (Photo 25). It is a tributary of the river Sava. The Vrbas river appears at the southern slope of the Vranica mountain, at around 1530 meters above the sea level and it drains central part of the northern slopes of the Dinaric mountain massif. It empties into the Sava river at around 90 meters above the sea level.

Photo 25. The Vrbas Canyon

The Canyon of Neretva River widely known Rakitnica canyon is the river valley of the same name (Photo 26). The Neretva River is the emerald of Herzegovina flowing over 100 kilometers from its source into the Adriatic sea. The Rakitnica is the main tributary of the first section of the Neretva River known as the Upper Neretva. The Rakitnica River forms a 26 km long canyon, out of its 32 km length, that stretches between Bjelašnica and Visočica to the southeast from Sarajevo. From the canyon, there is a hiking trail along the ridge of the Rakitnica canyon, which drops 800 m below.

Photo 26. The Canyon of Neretva River

The Iron Gates is a gorge on the Danube River (Photo 27). It forms part of the boundary between Romania and Serbia. In the broad sense, it encompasses a route of 134 km in the narrow sense it only encompasses the last barrier on this route, just beyond the Romanian city of Orșova. The gorge lies between Romania in the north and Serbia in the south. At this point, the river separates the southern Carpathian Mountains from the northwestern foothills of the Balkan Mountains.

Photo 27. Iron Gorge

The Vikos Gorge is a narrow valley in the Pindus Mountains of northern Greece (Photo 28). It lies on the southern slopes of Mount Tymfi, with a length of about 20 km, depth ranging from 450 m to 1600 m and width from 400 m to some meters at its narrowest part. Vikos is listed as the deepest gorge in the world. The gorge is found in the core zone of Vikos–Aoös National Park, in Zagori region. It begins between the villages Monodendri and Koukouli and ends near the village of Vikos. The gorge collects the waters of a number of small rivers and leads them into the Voidomatis River, which rises in the gorge. Voidomatis has a seasonal flow to its major part, being permanent only at the lowest part of the gorge.

Photo 28 . Vikos Gorge

The Triglav Lakes Valley is a rocky hanging valley in the Julian Alps in Slovenia, this rocky valley stretches below the sheer sides of Mount Tičarica and Mount Zelnarica southwest of Triglav (Photo 29). The valley is also called the Seven Lakes Valley, although there are ten and not seven lakes in the valley that is famous for its seven lakes and other natural wonders. It is above the tree line and is geologically alpine karst; therefore, it has also been termed the Sea of Stone Valley.

Photo 29. Triglav Lakes Valley

The Tara River Canyon is the longest canyon in Montenegro (Photo 30). It is 82 kilometers long and is 1,300 meters at its deepest, making it the deepest river canyon in Europe. The canyon is located in Durmitor National Park, which is a World Heritage Site of its own and boasts a rich flora and fauna as well as snow-covered high peaks, several canyons and many glacier lakes. The Tara River, at its end making confluence with Piva, becomes the Drina, and is some hundred and

fifty kilometres long. All along its flow, the Tara gets large quantities of water from numerous sources, and quite a few tributaries. The most important tributaries on the left bank of the Tara are Ljutica and Susica, and the most important tributaries on the right bank being Vaskovaska rijeka and Draga. The most important source is the source Bajlovića sijeh, a source placed on the left bank of the Tara river giving to the Tara a few hundred litres per second, where the water sourcing from the Bucevica cave falls into the Tara more than thirty metres high, and more than a hundred and fifty metres wide. Very special are the Tara cascades. There are rocky and pebbly terraces, sandy beaches, high cliffs, and more than 80 large caves along the canyon

Photo 30. The Tara River Canyon

The Bosphorus Strait is located in the Marmara region in western Anatolia, Turkey. It forms a water route of great strategic and economic importance between the Black Sea and the Mediterranean. The Bosphorus Straits lies between the Black Sea to the North, and the Sea of Marmara to the South (Figure 1). The Bosphorus Strait is the sole narrow seaway connecting the Black Sea, to the north, with the Sea of Marmara, to the South. Furthermore, the Sea of Marmara is connected with part of the eastern Mediterranean called the Aegean Sea through the larger Dardanelles Strait. The basement of the Bosphorus is formed by the Palaeozoic and Upper Cretaceous rocks of the Istanbul and Kocaeli peninsulas. They

are exposed on both sides of the Bosphorus. The region around the Bosphorus is geologically complex, with a basement consisting mainly of the Istanbul tectonic zone, outcropping in then southern and central parts of the Bosphorus (Gokasan et al., 1997). The Bosphorus Strait was formed during the Quaternary. During a significant rise in sea level, between 7000 and 5300 years ago, barrier was finally submerged, permitting interchange of marine waters between the Mediterranean and the Black Sea and creating the present oceanographic situation.

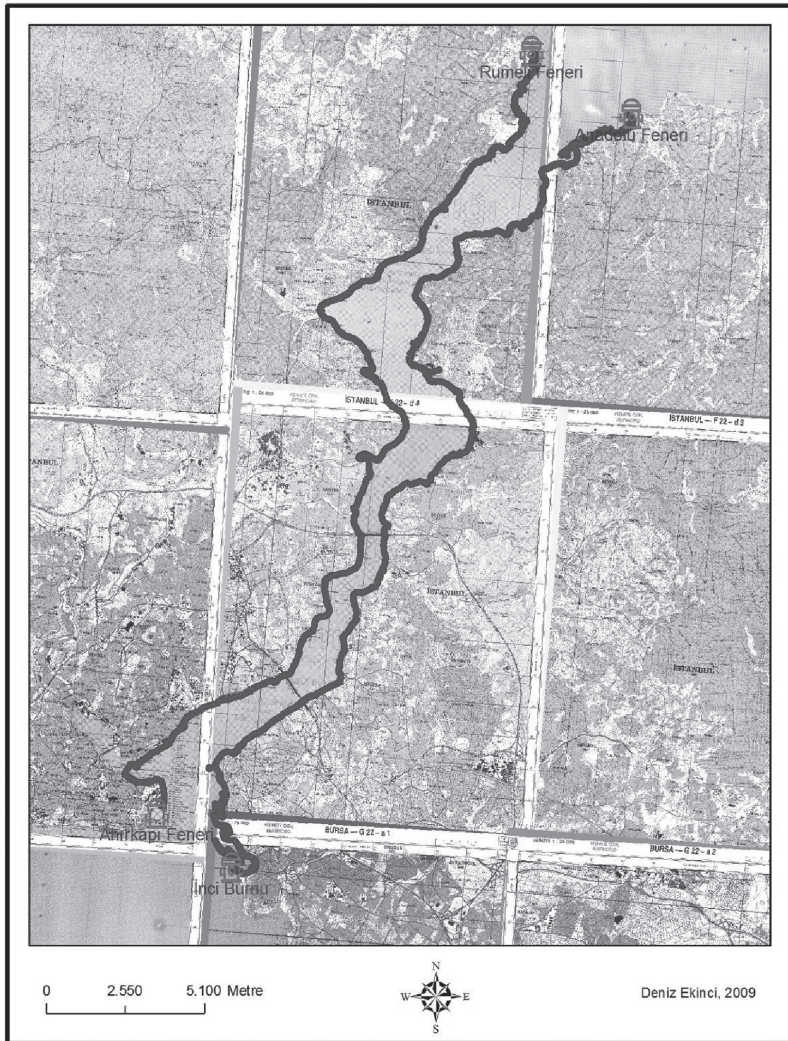

Figure 4. The map of Bosphorus

This narrow channel is one of the busiest waterways in the world. The Strait of Istanbul is one of the major trade artery in the World with an average of 50000 vessels transit the Bosphorus annually, along with hundreds of passenger, fishing, and leisure crafts, which daily cross the Bosphorus from one side to the other (Kerey et al., 2004; Gökaşan et al., 1997). There are also Ottoman era waterfront houses, 620 historic waterfront houses colled yalı, 2 bridges, 2 historical castels on the Bosphorus and beatuful shore stretch along the coasts of the Bosphorus (Photo 31).

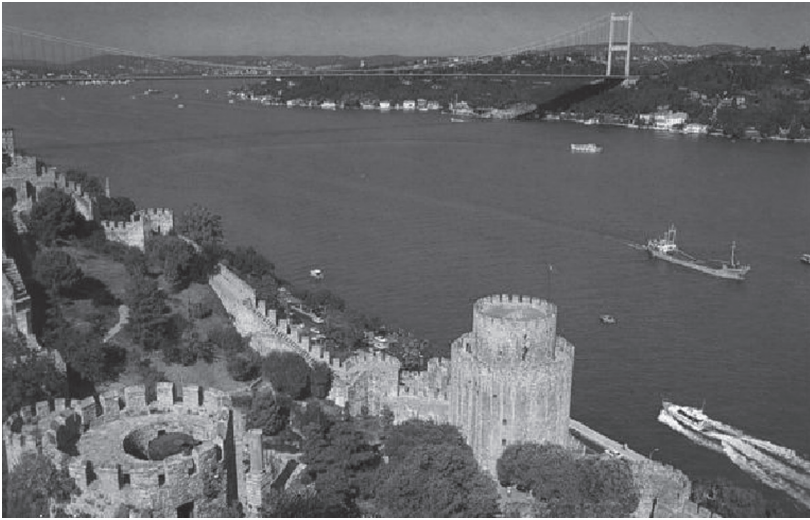

Photo 31. A view of the Bosphorus

Drini River and Its Waterfall is located West Serbia, only 210 km away from Belgrade, there is a paradise on unspoiled nature, breathtaking mountain peaks and lush forests of the middle flow of the gorgeous Drina river. The righ side of Drina River is karstic and of extremely steep shore above which rises almost vertically Tara Mountain and its gorgeous observation point of Biljeska Stena 1000 meters altitude. Tara Mountain created numerous karts springs, among which Perucac spring is most famous. From Perucac originates tiny Vrelo River, which is only 365 meters long, hence its name “year”. Vrelo River is rich in waters that empty into Drina River along three wonderful waterfalls. The Drini River Waterfall is one of the most beautiful natural sites in Kosovo (Photo 32). The waterfall can be found at the back of the village of Berdynaj. The road heading to the waterfall is scenic and full of beauty. The waterfalls are 25 meters high.

Photo 32. Drini River Waterfall

The empire of Krka River, the magnificent karstic beauty traveling two thirds of its way to the sea through canyons, is a complete opposite of Kornati. The Kraka river flows through a limestone gorge (Photo 33). The area is made up of karst environments, which form when carbon dioxide dissolves with water on carbonate rock.

Photo 33. Waterfalls at Krka River

Koleshino waterfall is located above the village of Kolesino in Macedonia (Photo 34). Flowing from the Baba River, the waterfall is found at an elevation of 610 metres on the Belasica Mountain. The waterfall gently falls over the stone cliffs nestled in the forest of the mountain at a height of 19 metres. In multiple watery streams only to reform into the river below. In the winter, these fragile streams can become frozen and in the spring, strengthened by the recent rainfalls, the gentle streams rush more powerfully over the cliff sides

Photo 34. Waterfall in Kolesino

Kravice is a waterfall located on a river Trebižat in Bosnia and Herzegovina (Photo 35). It is ten kilometers south of Ljubuški and forty kilometers south of Mostar. Its height is between 25 meters and the radius of the lake in the base of the waterfall is 120 meters. Near the Kravice Falls is also a small grotto with stalactites made of calcium carbonate.

Photo 35. Kravice Waterfalls

Jajce Waterfall is in the middle of the city of Banja Luka (Photo 36). Beautiful waterfall is where the Pliva River meets the river Vrbas. It was 30 meters high.

Photo 36. Jajce Waterfall

The Štrbački Buk waterfalls are on the Una River, spanning the border between Bosnia and Herzegovina and Croatia (Photo 37). The closest settlements to the waterfalls are the villages of Donji Štrbci and Kestenovac on the Croatian side, and the villages of Doljani and Ćukovi on the Bosnian side.

Photo 37. Štrbački Buk Waterfalls, Una River in Bihac

Postojna Cave is a 20 km long Karst cave system near Postojna, Slovenia (Photo 38). The Pivka River created the caves. It is the longest cave system in the country as well as one of its top tourism sites. Postojna Cave is a network of passages, galleries and chambers. It is the largest cave in the classic karst. calcite formations, stalactites and stalagmites abounding in a variety of shapes, colours and age.

Photo 38. Postojna Cave

The stone town of Kuklica is an area consisting of over 120 naturally formed stone pillars, located in the village of Kuklica, near Kratovo in Macedonia (Photo 39, 40). Kuklica is located 8 km northwest of Kratovo. The stone formations are situated on the right bank of the Kriva River valley. The area has an altitude of 415-420 m and extends over an area of 0.3 square km. Aside from mystic stories and legends, the earth pyramid in Kuklica was formed as a result of natural erosion processes in the Holocene, during the past 100,000 years. Differences in the erodibility of the volcanic rocks of the area are the main factor for the pillars creation. Thus, soft tuffs rocks on the base are overlaid by solid, sturdy andesites and ignimbrites on the top, which are nearly 30 million years old.

Photo 39. The Stones of Kuklica

Photo 40. A View of the Stones of Kuklica

Vrelo Bosne is the spring of the River Bosna located in the central region of Bosnia and Herzegovina, southwest of Sarajevo (Photo 41). The source of the Bosna River (Vrelo Bosna) is situated in a lovely park, which has several little streams and ponds with extremely clear water. It is one of the country's top natural landmarks and is one of the most famous scenes of natural beauty in the region.

Photo 41. A View of Vrelo Bosne

Blagaj is in the south-eastern region of the Mostar basin, in the Herzegovina-Neretva Canton of Bosnia and Herzegovina. Blagaj is situated at the spring of the Buna river and a historical tekija (Photo 42). The source of the Buna river (Vrelo Bune) is a strong karstic spring. The Buna flows west for approximately 9 kilometres and joins the Neretva near the village Buna.

Photo 42. The Blagaj Tekija and Spring

Santorini caldera is a large, mostly submerged caldera, located in the southern Aegean Sea, 120 kilometers north of Crete in Greece as a volcanic geomorphotourism (Photo 43). Visible above water is the circular Santorini island group, consisting of Santorini, the main island, Therasia and Aspronisi at the periphery, and the Kameni islands at the center. There are two small volcanic islands at the center of the caldera, Nea Kameni and Palea Kameni. The volcanic complex of Santorini is the most active part of the South Aegean Volcanic Arc, which includes the volcanoes of Methana, Milos, Santorini and Nisyros.

Photo 43. The Caldera of Santorini

Results

Dalmatia, Bosphorus, Hvar Islands, Mljet Island, Island of Brac, The Gulf of Piran, Kornati Islands, Telašćica, Lastovsko Islands, Makarska Riviera, Coast of Neum, Pelješac Peninsula, Klek Peninsula, Bay of Kotor, Sveti Stefan, Ksamil Islands, Myrtos Beach, Kavarna Kaliakra, Rugova Canyon, Vrbas Canyon, The Canyon of Neretva River, Iron Gorge, Triglav Lakes Valley, The Tara River Canyon, Drini River Waterfall, Waterfalls at Krka River, Waterfall in Kolečino, Strbacki Buk Waterfalls, Kravice Waterfalls, Vrelo Bosne, The Blagaj, Postojne cave, the Caldera of Santorini and Stones of Kuklica are important environmental and geotourism assets in Balkans. Not only underground and above ground geomorphological features richness but also occupying geographical position. One of the most important aspects of in this study is that they should be a focus for nature and culture based geomorphotourism, with a strong emphasis on using geodiversity to support sustainable development. These geomorphosites are at different stages of development some are established tourism destinations and some are working towards this goal. As a result, Balkans has important resources concerning geomorphologic heritage so Balkans has a big geomorphotourism potential and Balkans has a unique position in the world.

References

- Dowling R.K. 2008, The Emergence of Geotourism and Geoparks, *Journal of Tourism*, 9(2), 227-236.
- Gokaşan, E., Demirbag, E., Oktay, F.Y., Ecevitoglu, B., Şimşek, M., Yüce, H., 1997, On the origin of the Bosphorus, *Marine Geology*, 140, 183-199
- Gunay, G., Simsek, S., Ekmekci, M., Elhatip, H., Yesertener, C., Dilsiz, C., Cetiner, Z., Keloglu, N., 1997. Karst hydrogeological and environmental studies of the Pamukkale thermal springs, In: *Proceedings International Symposium and Field Seminar on Karst Water and Environmental Impacts*, 29-35.
- Jackson J., 1994, Active tectonics of the Aegean region, *Annu. Rev. Earth Planet. Sci.* 22, 239-271.
- Kerey, E., Meric, E., Tunuflu, C., Kelling, G., Brenner, L.R., Dogan, U., 2004, Black Sea Marmara Sea Quaternary connections: new data from the Bosphorus, Istanbul, Turkey, *Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology* 204, 277-295.
- Seckelmann, A., 2002, Domestic tourism chance for regional development in Turkey?, *Tourism Management*, 23, 85-92.
- Sengör, A.M.C., Yılmaz, Y., 1981. Tethyan evolution of Turkey: a plate tectonic approach. *Tectonophysics* 75, 181-241.
- Sengör, A.M.C., 1980. *Fundamentals of the Neotectonics of Turkey*. Geological Society of Turkey, Ankara. 40 pp.
- <http://www.albaniantourism.com/>
- http://bulgariatravel.org/en/tourism_types/96
- <http://www.campsincroatia.com/camp-adriatic-primosten/>
- <http://www.danheller.com/images/Europe/Croatia/Krka/Slideshow/img13.html>
- <http://www.discoverynatures.com/waterfalls/strbacki-buk/>
- http://en.wikipedia.org/wiki/Republic_of_Macedonia
- http://en.wikipedia.org/wiki/Myrtos_Beach
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Montenegro>
- <http://www.exploringmacedonia.com/?ItemID=C42D791DE738E046B3C544C635663B57>
- <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Buna-muendung.jpg>,
- www.flickr.com.
- http://www.geocaching.com/seek/cache_details.aspx?guid=f45cfc68-cf8d-458c-ab7e-
- <http://www.global-properties.eu/environment.htm#bg12>
- <http://www.google.com.tr/imgres?imgurl=http://www.slovenia.info/pictures%255Cycling>
- <http://www.google.com.tr/imgres?q=Rugova+Canyon&hl=tr&sa=X&biw=1920&bih=944&t>
- <http://www.google.com.tr/imgres?q=Dalmatia&um=1&hl=tr&sa=N&biw=1920&bih=916&t>
- <http://www.google.com>.

- (<http://www.jokeroo.com/pictures/other/kavarna-kaliakra.html>)
- http://www.kefaloniatravel.com/kefalonia_cephalonia_leisure_facilities.html
- http://marinas.com/view/marina/14582_Neum_Crkvice_Marina__Bosnia-Herzegovina
- <http://neverse.files.wordpress.com/2009/05/72.jpg>
- http://www.panacom.net/serbia?mesto=srbija_drina
- <http://www.reiseinfo-dalmatien.de/index.php?id=fotoalbum>
- <http://www.riviera-makarska.info/>
- <http://www.shape-ipaproject.eu/Statica.asp?p=bosnia-herzegovina-ministry-of-civil->
- http://www.slovenia.info/?ppg_strategija_slovenskega_turizma=0
- <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/100931.htm>
- <http://thegreateuropeanbicycletour.blogspot.com/2010/02/belgrade-to-bucharest.html>
- www.tursab.org.tr
- http://wikitravel.org/upload/en/f/f8/Sveti_Stefan.jpg
- <http://www.worldisround.com/articles/345143/photo23.html>
- <http://www.visitgreece.gr/en/sea>
- <http://www.visitsarajevo.biz/XSgOP/maps-guides/around-sarajevo/rivers/vrbas>

TOURISME GÉOMORPHOLOGIQUE DES BALKANS

*Assoc. Prof. Dr. Deniz EKİNCİ**

La géomorphotourisme est un segment du tourisme qui s'est développé dans le monde entier et apparaît comme un nouveau phénomène mondial dans ces dernières années. Il est sous forme de tourisme d'intérêt spéciale et axé sur les traits morphologiques et les types de paysage. De plus, la géomorphotourisme est le tourisme durable avec un objectif principal : le type de relief d'une façon géomorphologique et la compréhension culturelle, d'appréciation et de préservation, et de sa région avantageuse. Au stade géomorphotourisme, les Balkans ont un relief auquel la société confère une certaine valeur scientifique, mais aussi culturelle, écologique, esthétique ou des raisons économiques. Beaucoup de paysage naturel sont conservés tout au long des Balkans dû à leur valeur culturelle et historique aussi bien que l'importance environnementale. En particulier, la géomorphotourisme crée des occasions pour l'éducation, le divertissement et le tourisme. Ainsi, la géomorphotourisme offre une potentialité pour le tourisme durable, l'éducation et l'appréciation du paysage. A cet état, le tourisme est le plus grand secteur économique en termes de revenus et du nombre de personnes employées chez les Balkans. Comme l'organisation mondiale du tourisme le définit, le tourisme durable devrait faire une utilisation optimale des ressources environnementales, le respect de l'authenticité socioculturelle des communautés de masse et assurer la viabilité, la gestion à long terme de l'économie, fournir les avantages socioéconomique de toutes les parties prenantes. La question du tourisme durable et responsable peut être abordée, avec de bons espoirs pour le succès, en favorisant une compréhension facile et la compréhension des paysages. Cette approche représente le sens le plus correct du tourisme. En outre la géomorphotourisme ne s'est pas développé et fait connu jusqu'en 2000. En fait, depuis longtemps les personnes viennent visiter « les merveilles géomorphologiques », comme les montagnes, les grottes, les volcans, les travertins, et les canyons des Balkans. Cependant, ces derniers temps, il y avait un défi pour ce secteur et la géomorphotourisme des Balkans avait commencé à accroître sa confiance et son importance. Donc, cette niche de tourisme a été en croissance aux Balkans comme dans de nombreux pays dans ces dernières années. L'objectif principal de cette étude est d'améliorer la connaissance et l'estimation de l'ensemble géomorphologique, avec un accent particulier sur le tourisme attrayant en ce qui concerne les Balkans. Cette étude consistait dans une identification préliminaire d'important géomorphosites tel que le gradin, le travertin, la grotte, le canyon, le relief et les montagnes. Afin de décrire et d'évaluer le patrimoine géomorphologique des Balkans, certains géomorphosites comprenant le karst, fluvial, structural et les reliefs volcaniques.

* Istanbul University, ekincide@istanbul.edu.tr

ГЕОМОРФИЧЕСКИЙ ТУРИЗМ НА БАЛКАНАХ

*Assoc. Prof. Dr. Deniz EKİNCİ**

Геоморфотуризм является сегментом туризма который развивается во всем мире и становится новым глобальным явлением в экономике в последние годы. Его основное направление сфокусировано на морфологическом и ландшафтном плане. Это устойчивый туризм локальной выгоды способствующий геоморфологическому и культурному взаимопониманию. В связи с культурными, историческими и экологическими ценностями многие природные ландшафты сохранились на этих территориях так как геоморфотуризм предлагает природный ландшафт, потенциальный туризм и развитие образования. С точки зрения доходов туризм является крупным сектором в экономике. Само слово туризм определяется как обеспечение оптимального использования ресурсов окружающей среды, уважение социокультурной аутентичности местного населения и обеспечение долгосрочных дел дающих социально экономические выгоды. Проблемы устойчивого туризма в пользу хорошего успеха на будущее могут быть решены правильного анализа и понимания ландшафта. Такой подход является наиболее правильным для блага окружающей среды. Не смотря на все взаимосвязанные с природой характеристики геоморфотуризма оптимально пока они не используются. Так как этот сектор начался только в 2000 году. Но в последние годы осведомленность на эту тему увеличилась и растёт этот сектор как на Балканах так и в других странах в более оптимальном плане для природы. Основной целью этой работы является информирование о геоморфологии на Балканах. Для того чтобы дать геоморфологическое определение Балканах были исследованы пещеры, рельефы, горы, ущелья, вулканы, реки а так же карстовые и карбонатные отложения.

* Istanbul University, ekincide@istanbul.edu.tr

**ON THE ISSUE ABOUT
THE NECESSITY OF USING
MARKETING-MANAGEMENT
IN THE COMPANY ACTIVIT**

Dr. K. A. AHMETOVA

ON THE ISSUE ABOUT THE NECESSITY OF USING MARKETING-MANAGEMENT IN THE COMPANY ACTIVITY

Dr. K. A. AKHMETOVA

Survival of enterprises in an increasingly competitive environment is largely determined by the state government. Tried out in the world, effective approach to the business organization is marketing management, which allows quickly adjust the market behavior of firms in response to changes in market conditions.

A market economy requires a competitive environment, survival in the conditions which is determined by many market factors. Consideration the influence of these factors allows the use of marketing concepts, which allows devising an effective strategy of market conduct company in the market, in order to best meet the demand of target customers.

As a result of carried out economic and political reforms, Kazakhstan's economy has received the status of the market. In the country has created the preconditions for the development of large, medium and small business. Entrepreneurship in a market economy is the foundation of an efficient economy, and it promotes a competitive environment. Therefore, there is very important speedy adaptation of local entrepreneurs to the new conditions of management. Today it demands economic expertise in management, marketing, and logistics. The transition to market relations predetermined the necessity of use marketing concepts by the enterprises. Mastering the techniques of marketing will allow domestic entrepreneurs to better adopt its activity to a constantly changing environment, demands and preferences of consumers and, if it is possible, to form rational needs.

Marketing - this is not a law, not a legal setting. It is impossible for all the domestic enterprises to transfer to global usage of its instruments simultaneously. In Kazakhstan marketing as a system of management in its infancy, so there is not practically comprehensive approach in its formation and development. More successful implementation of the system and methods of marketing activities in Kazakhstan companies prevent such factors as lack of full-fledged market economy, weak competition, the companies' insolvency, low competitiveness of products, lack of resources and more.

The most effective use of marketing in the company activity and enterprises of the republic is possible under certain conditions internal and external environment of their operation, creation a market of buyers, increasing the competitiveness of production, stabilization and output growth.

In consideration of the condition of the domestic economy, manufacturing, financial and resource capabilities of firms, we can distinguish three levels of implementation of marketing at the domestic enterprises: local, partial, and global [1].

Local use of elements of marketing lies in the fact that the firm initially could use some marketing tools, without creating of its system. For example, the firm is coming to the local introduction of marketing concepts by conducting an advertising job, presenting with their goods or services into new markets, planning its future activities, etc.

Partial introduction of marketing involves a higher level of marketing organization at the firm. In this case, the marketing activities on an ongoing basis with long term plans. This level of marketing allows firms to determine the parameters of the production depending on the quantitative and qualitative characteristics of the market and identified the needs. In other words, the partial implementation of marketing is “marketing mix” in the enterprise.

Global introduction of marketing involves the development and elaboration the concept of national marketing system of the Republic of Kazakhstan, the formation of government course with separation of the main priorities in the field of economics. Marketing in the domestic economy should not be a blind copy of the experience of existing in the world. It is necessary to understand this concept, adapting it to existing conditions, make it qualitatively new aspects to formulate its basic orientation. [2]

Under the conditions of home economy the businessmen realize the introduction of marketing concept mostly on local level. For the transition to the higher level in this area are needed quite strong assumptions. Firstly, increasing competition level markets of goods and services. Secondly, a qualitative changing of consumer demand. Thirdly, the internal needs of firms in marketing, driving to spend considerable funds to implement its ideas. [3] The meaning of marketing as a strategy of behavior for the conduct business on the market is that companies should identify the areas and spheres of capital and choose such activities that will help to adapt to changing market conditions and work steadily in the long – term perspectives

With help of statistical and economic methods, we had tried to analyze the state of the marketing activities of JSC “Karaganda margarine factory”

Karaganda margarine factory started its work in 1971. In late seventies the productive power of the factory was about 20 tones of margarine and 2.5 thousand tones of mayonnaise a year. With the collapse of the Soviet Union the factory lost its formed sources of raw materials and distribution channels, it was almost in total isolation from used element of surroundings. The second birth of the factory was in 1997 and it is connected with the acquisition of 90% of the shares of Swiss firm Nakosta. During the year the owners of the factory spent \$ 160 million tenge, regulated the direct connections with suppliers, bought large quantities of raw materials and rebuilt the factory. All this influenced a positive effect on the activity of JSC “Karaganda margarine factory”. So, since the year 2007, sales of margarine products increased on 20%, of mayonnaise - 50%, of sunflower oil - 2 times.

The market Karaganda region rather is full oil-grease goods. According to expert estimates, the market capacity in the region is approximately 773.8 thousand tons (see Table 1).

Table 1: State of the oil-grease market in Karaganda region for the first half of the year 2009

Name of goods	Expert evaluation of market capacity on average for month, thousands tones	Average monthly volume of sales, thousand tones	Share of JSC “KMF” on the market, %
1	2	3	4
Margarines and packing grease	110.0	66.3	60.0
Margarines and grease sold by weight	225.0	152.9	60.0
Mayonnaise	194.0	155.56	80.1
Sunflower oil (bottles)	84.0	33.6	40.0
Maize oil	0.8	0.5	60.0
Ketchup	8.0	4.2	50.0
Butter	25.0	6.5	25.0
Total	773.8	487.12	62.9

As can be seen from the data presented in Table 1, the share of “KMF” on the oil-grease market for the first half year of 2009 amounted to 62,9%. In terms of commodity groups this figure ranges from 25% (butter) to 80% (mayonnaise). The position on the enterprise on the market of margarine goods is weighty.

Firm structure of any market is presented by a number of companies, enterprises and organizations that interact collaborate and compete with each other. [4] So, studying the activities of competitors, the figure of the market should gather information that in future will allow borrowing the positive experience of competing firms or serving as a warning of possible mistakes. Collection of necessary information is made with the help of various methods and techniques. For determining the range of competitors of JSC “KMF” and their shares on the market of oil-grease goods, we used the method of expert evaluations. The experts were heads of companies - competitors. As the result of survey was identified the main group of competing companies in the market. Estimated distribution of market shares between them as follows: JSC “KMF” takes 60% of the total, JSC “Maslodel” - 26%, Unilever (Turkey) - 10% and the share of other is about 4%.

One of the key places in the overall marketing system is the development of trade policy of the enterprise. The trade policy of the company “requires a certain course of actions and such principles of work that provide from a commercial point of view, effective the formation and management of a variety of the goods.” [5] The essence of this policy is the correct definition of product lines in accordance with the profile of work at the enterprise and with needs of specific market segments, which the enterprise is directed. The unity of trade groups in trade is called assortment, in the manufacture - production program. The production program of JSC “KMF” is presented by the trade groups: mayonnaise, margarine, sunflower and corn oil, butter and ketchup. Expansion of the production program of the factory is the result of the strategy of widening the trade line. This means that having the same category of products, company produces products, complemented with the features (new tasty features, components, packaging of new type, some other colours). Thus, the JSC “KMF” has expanded the line of mayonnaise brand “Tri zhelaniya (three Wishes), by releasing mayonnaise “Zdorov’e” and “Salatnyu” with a less consistence of grease, changing the packing and for example of mayonnaise “Provansal” and “Extra.” Currently, the factory produces 18 types of margarine and sunflower oil. Practicing the strategy of expanding trade line is proved by the fact that goods produced under the already well-known brand, are more likely to survive in a competitive market.

It is known that one of the central tasks for trade policy is the preservation and successful development of the enterprise as a socio - economic system. Working with a productive program, the businessmen should produce such unity

of goods that would have same benefits, as well as buyer and profits. Using the strategy of expanding the trade line allowed us to increase sales of products of JSC "KMF". The sales volumes of margarines are constantly increasing. If in 2007, these products had been sold for \$ 1 million 600 thousand, whereas in 2009 this had risen to \$ 1 million 900 thousand tenge. Leading position in sales performance are liquid margarines occupy. This is explained by the fact that the enterprises of food industry buy these goods.

The most important part of the marketing activities of the company is to develop a pricing strategy. Commercial results of the company depend on the price level and right price policy has a decisive influence on living of the firm condition competitive environment. Firms solve the problem of price making, choosing a reasonable methodology for calculating prices. Methods of calculating the price is very developed. The main factors determine the size of the price are the costs, the behavior of consumers and competitors. For efficient pricing mechanism, it is necessary to investigate the influence of all factors on the price

The analysis of the pricing policy of JSC "KMF" has shown that over the past three years, the prices on factory goods are stable and formed without regard changes in market conditions. Our research shows that JSC "KMF" in the practice of pricing, follows a method based on cost. Such way of price making the opportunity to cover the hole or the greatest part of the expenses. The most significant of these is the ability to cover all or a substantial part of costs. However, this method of pricing shows some disadvantages:

- "expensive" price does not reflect the changes of the market state;
- while this method the influence of competitors' prices on these goods not counted;
- «Costly» price does not reflect the measure of value of goods for consumers and others.

The oil-grease market is competitive and the expensive method of pricing does not allow full use of favorable trends fully in changes of the demand the factory goods. In our opinion, it is necessary to carry out a gradual transition to market methods of price formation. Primarily, the focus should be on the active use the concept of product life cycle of the factory. For example, to use the prices that are higher than middle branch level for the goods that are the stage of growing and ripeness on the market. If the goods are crowded out by other, more perfect and cheapest goods, the sales should be practiced.

Practical price-making at the enterprise should be based on principles as follows:

- on deep, comprehensive studying of the market conjuncture of consumer's preferences and requests.;
- on actively influence to the consumer's demand for production;

- on the implementation of innovations

After the company has determined the direction of its strategy and tactics of pricing, it starts to the analysis and development measures for the sale. Domestic entrepreneurs coming out with their goods to market, should consider and form their own sale policy and moving of the goods. Practically all the goods that are produced by JSC «KMF» are sold by retail and whole sale trade.

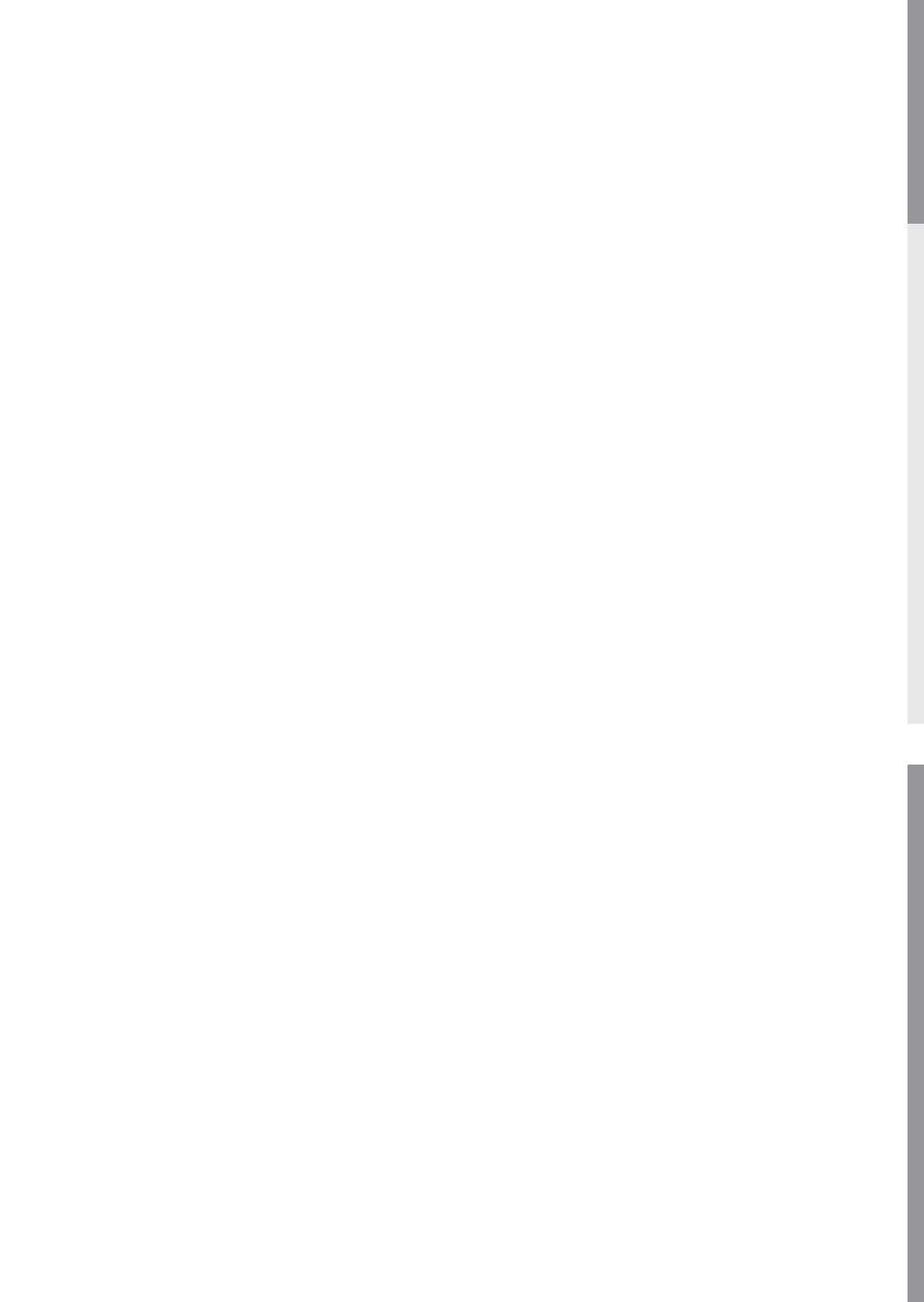
Sending goods on the market, managers of firms need to remember that anyone, even the best product, needs marketing support. The firm must always communicate with current and potential customers. Different products on various stages of the life cycle, require a different approach in choosing the methods and devices of communication. A good example of successful communication of JSC «KMF» is a brand development «Tri zhelaniya». For the promotion of sunflower oil «Shedevr» at the factory was used remind advertisement, for oil «Maya» that is only on the stage of implementation, was used informative advertisement. For promotion the brand «Tri zhelaniya» was held a rally car on a lottery coupon, organized a Christmas campaign in major supermarkets in Karaganda.

The promotion of stakes place not only among the last consumers and trade representatives. For example, accumulating project «Zolotaya mel'nica» for the shop directors acts with the purpose to make interest and present the goods of the factory, funded project «Ohota na mayskih slonov» - for the sellers of stores in order to interest on the presentation of the factory products in a better light compared to competitors' products.

Thus, the formation and further development of market relations in Kazakhstan's economy leads to thinking about the necessity introduction marketing concept: the implementation of market research, demand studying, organization of advertisement, promotion sale and on this basis, formation, a competent marketing strategy. Implementation of these measures on the constant basis should contribute to the effectiveness of entrepreneurial activity.

References

- Nakipova G.N. "Small Business Marketing" – Karaganda.
- Fursov V. G., Basin Yu.G. "Fundamentals of business and entrepreneurship in a market economy in Kazakhstan". / Alma-Ata. 1992.
- Akhmetova K. A. "Marketing firm"/ Tutorial - Karaganda, 1999 - 103 sec.
- Akhmetova K. A., Kamenova M.J., Nakipova G.N. "Marketing activities of the company" - Astana; Tome, 2003 - 288p., C, 51.
- Zavialov P., Demidov V.E. "Formula for success": Marketing - M: MO, 1991-416 s.

**APPLICATION OF FUZZY
SETS THEORY TO THE
ESTIMATION OF POVERTY**

Aygun MUSAYEVA

APPLICATION OF FUZZY SETS THEORY TO THE ESTIMATION OF POVERTY

Aygun MUSAYEVA

The article covers the problems of application of fuzzy sets theory to the estimation of poverty. This approach is useful one as it takes into consideration that the poverty is multidimensional “phenomenon”. The main purpose of the article is to make research on the application of fuzzy sets theory to the estimation of poverty in Azerbaijan. Existing methodology was analysed and the poverty in Azerbaijan was estimated by this method.

Poverty is one of the most important problems to be solved for all countries especially for the ones with transition economy. Problems of limitation of financial supplies, impartial formulation of economic institutions, problems in adaptation of people to the new system in the transition countries make the solution of poverty problems necessary.

Traditional estimation of poverty plays an important role in the working out of general aspects in policy. As known, per capita income is taken into consideration as well-being indicators of population and FGT index is applied in traditional estimation. But it must be indicated that this approach has some drawbacks, and they have been generalized by Cerioli and Zani in the following way:

1. Income data generated through interview responses are often times underestimated;
2. Poverty is a multidimensional phenomenon so that complementary indicators reflecting poverty should be taken into account;
3. There is a gradual transition from extreme poverty to wealth;
4. Income itself is vague as a concept,

So, we can say that “income and consumption are only rough measures of the quality of life because they are not able to fully describe what people can really achieve with these resources, because they can hide strong differences and inequalities among people and finally because the quality of life is something more than simply a given amount of resources” (Martinetti)

During the estimation of poverty as multidimensional and indefinite,

$$v_j = \log\left(\frac{\#_j}{M_j}\right), \quad j = \overline{1, n} \qquad w_j = \frac{v_j}{\sum_{j=1}^k v_j}$$

$$M_j = \sum_{i=1}^n x_{ij}$$

To measure the poverty of *i*-th person with respect to *k* factors

is suggested .

$$\mu_A(i) = \sum_{j=1}^k x_{ij} \frac{w_j}{\sum_{j=1}^k w_j}$$

3. The estimation of poverty in Azerbaijan Republic.

Generally there are different membership functions. But we will use the membership function which was used by the authors like Bantilan (Bantilan and others, 1992), Mortinetti (Mortinetti, 2000), Cerioli (Cerioli, Zani, 1990):

$$\mu_A = \left\{ \begin{array}{l} 1, \quad c \leq c_{\min} \\ \frac{c_{\max} - c}{c_{\max} - c_{\min}}, \quad c_{\min} < c < c_{\max} \\ 0, \quad c > c_{\max} \end{array} \right\}$$

Here c_{\max} and c_{\min} are the minimum and maximum values with respect to the factors by which the poverty is measured.

Lets assume that *P* is the proportion of people considered poor, then

$$P = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n (\mu_A(i))^\alpha$$

here α is the strongness of attitude of the society to poverty (Bantilan and others, 1992). If we take (*) into consideration then

$$P = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left(\frac{\sum_{j=1}^k x_{ij} w_j}{\sum_{j=1}^k w_j} \right)^\alpha$$

In special case, if we take into consideration (**) when $k=1$, then

$$P = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^q \left(\frac{c_{\max} - c_i}{c_{\max} - c_{\min}} \right)^{\alpha}, \quad c_{\min} < c < c_{\max}$$

Lets try to estimate the poverty in Azerbaijan with the elements of the fuzzy sets theory.

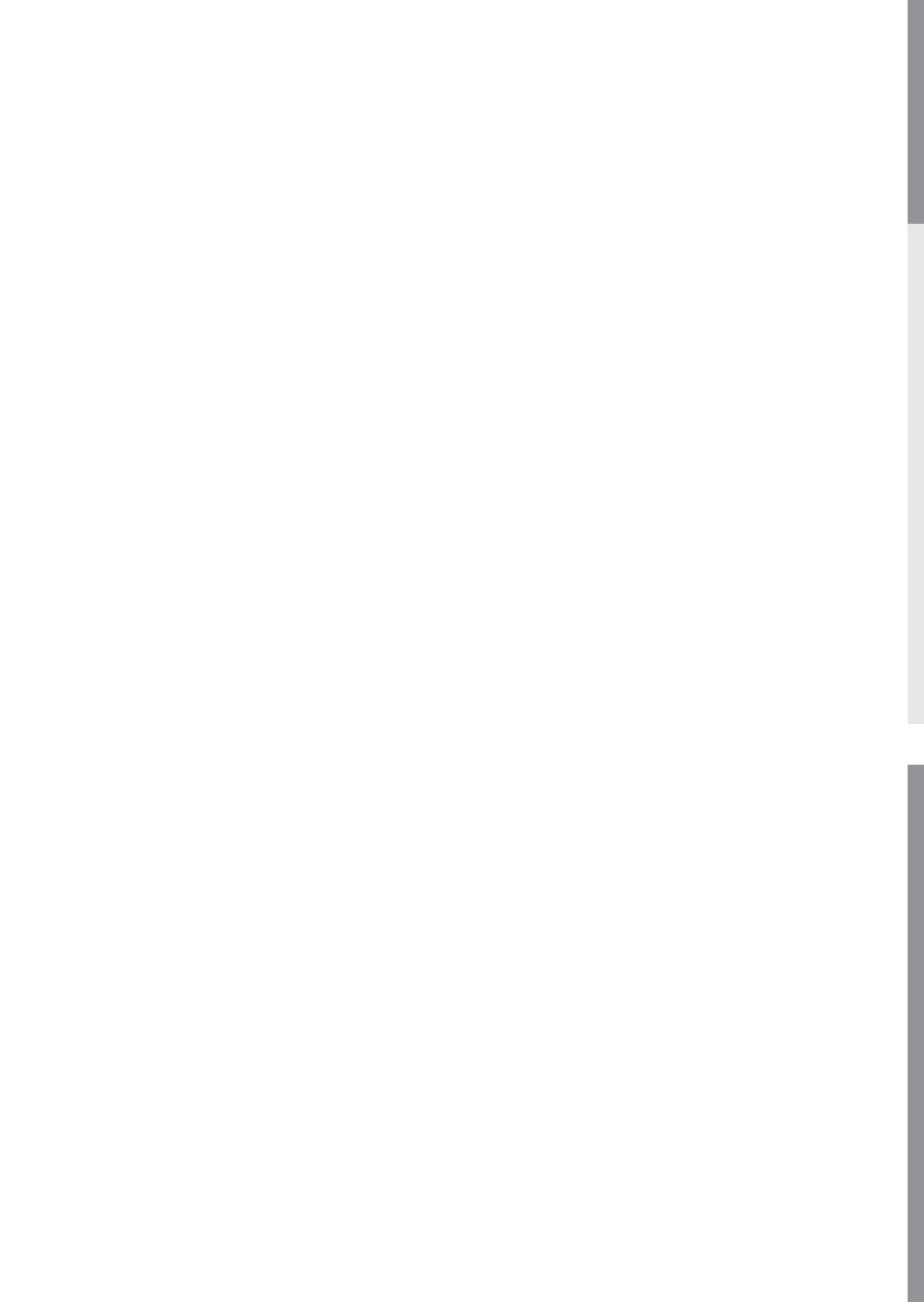
$k=1$. In this case, lets measure the poverty based on income per capita or consumption. Let c_{\max} be the maximal value of Household Budget Survey, c_{\min} be the subsistence minimum. The datas of year 2005 will be the base, currency unit is manat which is non-denominated. Life standard was 213000 manats, maximal income per capita was 3 000 000 manat, consumption expenditure per capita was 2 033 233 manats in 2005. So, the results of the calculations are as following:

Table 1. measurement of poverty

c_{\min}	c_{\max}	
	Income per capita (3000000 manats)	Consumption per capita (2033233 manats)
subsistence minimum (213000 manats)	36,8	29,3
moda (300000 manats (income), 198777 manats (expenditure))	82,5	20,5

References

- Cerioli A., Zani S. (1990). A Fuzzy Approach to the Measurement of Poverty, in Dagum C., Zenga M. (eds.). *Income and Wealth Distribution, Inequality and Poverty, Studies in Contemporary Economics*. Berlin: Springer Verlag, pp. 272-284.
- M.C.S. Bantilan, F.T. Bantilan Jr. and M.M. de Castro (1992). *Fuzzy subset theory in the measurement of poverty*. Journal of Phillipine Development, Number 34, Volume XIX, No 1, First Semester.
- Alessio Fusco, *On the definition and measurement of poverty: The contribution of multidimensional analysis*. 3rd Conference On The Capability Approach: From Sustainable Development To Sustainable Freedom; 7-9 September 2003, University of Pavia
- Enrica Chiappero Martinetti. A multidimensional assessment of well-being based on Sen's functioning approach.

**DEVELOPMENT PROCESS OF
INTELLECTUAL PROPERTY LAW
THROUGH EUROPEAN UNION
CANDIDACY**

**BALKAN ÜLKELERİNDE FİKRİ
MÜLKİYET HUKUKUNUN AB
(ADAYLIK) SÜRECİNDE GELİŞİMİ**

Assoc. Prof. Dr. Savaş BOZBEL

DEVELOPMENT PROCESS OF INTELLECTUAL PROPERTY LAW THROUGH EUROPEAN UNION CANDIDACY

BALKAN ÜLKELERİNDE FİKRİ MÜLKİYET HUKUKUNUN AB (ADAYLIK) SÜRECİNDE GELİŞİMİ

Assoc. Prof. Dr. Savaş BOZBEL

I. Arnavutluk

1.1. Fikri Haklar

Arnavutluk'ta fikri haklarla ilgili temel kanun 7564 sayılı, 19 Nisan 1992 tarihli "Telif Hakları Hakkında Kanun" dur. Kanunun 1. Maddesine göre, diğer bildiğimiz eser türleri ile birlikte, bilgisayar programlarını da içeren yazılı eserler yanında görsel-işitsel eserlerin de (audiovisual works) korunacağı ifade edilmiştir. 1. Maddenin 2. Fıkrasında, korumanın, çalışmanın amacı, kalitesi, ifade ediliş biçimine bağlı olmadığı açıkça belirtilmiştir.

Eser sahibine 4. Maddede belirtilen manevi haklar (eser sahibi olarak belirtilme, anonim kalma hakkı ya da müstear ad kullanma, eser üzerinde değişiklik yapılmasını men etme hakları) tanınmıştır. Eser sahibine ayrıca mali haklar tanınmıştır (m. 5). Bu haklar, eserin çoğaltılması, eserin yayımı amacıyla bir ülkeye ithali, eserin çevirisi, uyarlanması hakkı, eserin kamuda temsili, eserin yayın ve yeniden yayın suretiyle kamuya iletilmesi hakkı. Kanunun 6. Maddesinde, eserlerin şahsi kullanım amacıyla çoğaltılması, mali hakların sınırı olarak belirtilmiştir. Ancak bu hakkın, bilgisayar programları ile mimari eserlerin çoğaltılmasına uygulanmayacağı ve bu hakkın eser sahibinin meşru haklarına zarar vermemesi gerektiği ifade edilmiştir. Mali hakların sınırlamaları olarak, atıfta bulunma (m. 7), öğrenim amacıyla yararlanma (m. 8), kütüphane ve arşivler için çoğaltma (m. 9), hukuki ve idari amaçlarla çoğaltma (m. 10), bilgi verme amacıyla eserin çoğaltılması (m. 11) sayılmıştır. Ayrıca 13. Maddede, bilgisayar programlarının, kullanma amacı için kaçınılmaz ise yasal hak sahibi tarafından bir kopyasının ya da yedeklemesinin yapılabileceği ifade edilmiştir. Belirli şartlar altında, özellikle bir bilgisayar programının çalışması, diğer programa bağlı ise, bunun kullanılması için izne gerek olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca bir yayın kuruluşu tarafından, yayınlayacağı eserin geçici olarak çoğaltılabileceği de belirtilmiştir (m. 15).

Koruma süreleri, manevi hakların korumasının süresiz, mali hakların koruma süresinin ise eser sahibinin hayatı boyunca ve ölümünden itibaren 70 yıl olduğu ifade edilmiştir (m. 17). Uygulamalı sanatlar bakımından ise korumanın, bunların imalinden itibaren 25 yıl olduğu ifade edilmiştir.

Görsel –işitsel eser sahipliğinin, gerçek ya da tüzel kişi olabileceği (m. 26), bu tür eserler üzerinde yer alan isimlerin eser sahipliğine karine olacağı da kanunda yer almaktadır (m. 28). Eser sahibinin, eser üzerindeki mali haklarını devredebileceği ya da bunların basit veya münhasır lisans konusu olabileceği ifade edilmiştir (m. 29, 30). Manevi hakların, eser sahibi hayatta iken devredilemeyeceği, ancak yasal mirasçılık ve vasiyetname ile devredilebileceği belirtilmiştir (m. 29). Devir veya lisans yazılı şekilde yapılmalıdır (m. 31).

Kanunun 34 vd. maddelerinde icracı sanatçılar, fonogram yapımcıları ve programların korunması, yani eserle bağlantılı hakların korunması, tanzim edilmiştir. Kanunun 41 vd. maddelerine göre telif haklarının ve komşu hakların toplu idaresi tanzim edilmiş olup, eser sahibinin haklarını kendisi takip etmediği hallerde, ticari gaye gütmeyen ajanslar (meslek birlikleri) tarafından idare edileceği belirtilmiştir.

7564 sayılı Telif Hakları Hakkında Kanun'da 6 Nisan 2000 tarih ve 8594 sayılı Kanunla 5 Kasım 2001 tarih ve 8826 sayılı Kanunla değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler, ağırlıklı şekilde meslek birliklerinin hak ve yetkileri ile ilgilidir.

1.2. Fikri Mülkiyet Hakları Kanunu (9947 sayılı ve 07.07.2008 tarihli “Sınai Mülkiyet Hakkında Kanun”).

9947 sayılı 07.07.2008 tarihli “Sınai Mülkiyet Hakkında Kanun”, patent ve faydalı modelleri, endüstriyel tasarımları, markaları ve coğrafi işaretleri düzenlemektedir. Patent verilebilirlik şartları bütün Kara Avrupası ülkelerinde olduğu gibi belirli şartlara bağlanmıştır. Teknik alandaki, yeni, buluş basamağına sahip ve sanayiye uygulanabilir buluşlara patent verilmesi öngörülmüştür (m. 5). Keşifler, bilimsel teoriler ve matematik yöntemleri, estetik yaratımlara, fikri çabalarla ilgili planlara, kurallar ve metotlarla oyunlara, ticari faaliyetler, bilgisayar programları ile bilgilerin sunulmasına patent verilemez (m. 5 f. 1). Biyoteknolojik buluşlara ise belirli şartlar altında patent verilebileceği ifade edilmektedir.

Kanunun 3. Kısımında (112. Maddeden itibaren) endüstriyel tasarımlar düzenlenmiştir. Endüstriyel tasarımlarda da tescil için bunların yeni olması yanında bilgilenmiş kullanıcı üzerinde bıraktığı genel izlenim itibarıyla önceki tasarımlara kıyasla ayırt edici niteliğe sahip olma şartları aranmıştır.

Kanunun 140 vd. maddelerinde, markalar tanzim edilmiştir. Kişi isimleri dahil, harfler, sayılar, kısaltmalar, resim ve çizimlerin, iki ya da üç boyutlu

şekillerin, renk ve gölge kombinasyonlarının marka olarak tescil edilebileceği belirtilmiştir. Kanunun 142. Maddesinde marka tescilinde mutlak tescil engelleri, 143. Maddesinde ise nispi tescil engelleri sayılmıştır.

Kanunun 176 vd. maddelerinde ise coğrafi işaretler düzenlenmiştir.

1.3. Diğer Haklar

Arnavutlukta “Bitki Islahçı Haklarının Korunması” 8880 sayılı ve 15 Nisan 2002 tarihli kanunla sağlanmıştır. Entegre Devre topografyalarının korunması ise 3 Mayıs 1999 tarihli 8488 sayılı Kanunla temin edilmektedir.

II. Makedonya

2.1. Fikri Haklar

24. 12. 2002 tarihli “Telif Hakkı ve Komşu Haklar Hakkında Kanun”da telif hakkı tanzim edilmiştir. Kanunun 2. Maddesi tanımlara yer vermiştir. 4. Maddede korunacak fikri ürünlere yer vermiştir. Fikri eser şahsi yaratıcı niteliğe sahip, edebiyat, ilim, sanat ve diğer alanlardaki bu kanunda tanımlanmış fikri ürünler olarak tanımlanmıştır. Fikri eser olarak kabul edilme, fikri eserin ifade ediliş şekline bağlıdır. Bilgisayar programları edebi eser olarak koruma altına alınmıştır. Eser sahibinin yalnızca gerçek kişi olabileceği kabul edilmiştir (m. 10).

Kanun, eser sahibine 16. Maddesi vd. da manevi haklar, m. 18 vd. ise mali haklar bahşetmiştir. Mali hakların sınırlandırılması m. 28 vd da ifade edilmiştir. Mali hakların, koruma süreleri 44. Maddede eser sahibinin hayatı boyunca ve ölümünden itibaren 70 yıldır. Ayrıca, eserin bir bütün olarak devredilemeyeceği, eser üzerindeki manevi hakların devredilemeyeceği belirtilmiştir. (m. 56). Kanunun 87. Maddesinde görsel –işitsel eserler (audiovisual work) tanımlanmıştır. Buna göre görsel-ışitsel eserler tespit edildiği materyale bakılmaksızın her nevi elektronik veya mekanik veya benzeri araçlarla gösterilebilen sesli veya sessiz birbirleriyle ilişkili görüntüler dizisi olarak tanımlanmıştır.

Bilgisayar programları. M. 97 – 103 arasında ayrı olarak düzenlenmiş, m. 104 vd. sonra komşu haklar düzenlenmiştir.

2.2. 12 Ocak 2009 tarihinde kabul edilen “Sınai Haklar Hakkında Kanun”

Kanunun 2. Maddesinde, patent, endüstriyel tasarımlar, marka ve coğrafi işaretlerin bu kanunda tanzim edildiği belirtilmiştir. Kanunun 25. Maddesinde patent verilebilirlik şartları uluslararası düzenlemelerle uyumlu biçimde ele alınmıştır. Madde 97 vd.’de zorunlu lisansın şartları belirtilmiş, m. 102’de tıbbi ilaç ithal eden ülkeler lehine de, patent bakımından zorunlu lisans öngörülmüştür.

M. 127 vd. da endüstriye tasarımlar düzenlenmiştir. Aynı şekilde tasarımın yenilik (novelty) ve ayırt edicilik (individual character) niteliğine sahip olması aranmaktadır. Kanunun 175 vd. maddelerinde markalar düzenlenmiştir. Markanın içerebileceği işaretler (m. 175), tescil için mutlak ret nedenleri (m. 177), nispi ret nedenleri (m. 178) sayılmıştır. Bu düzenlemelerin de uluslar arası anlaşma v sözleşmelerle uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Kanunun 226. vd. maddelerinde coğrafi işaretler aynı şekilde uluslar arası düzenlemelerle uyumlu şekilde düzenlenmiştir. Kanunun 271. Vd. maddelerinde ise sınaî mülkiyet haklarının devri tanzim edilmiştir. Kanuna göre devirlerin yazılı olarak yapılması ve imzaların noterce tasdik edilmesi gerekmektedir. Kanunun 291. Maddesi ve devamı hükümlerince, sınaî mülkiyet hakları ihlal edilen kimseler, mahkemeden bu haklarının korunmasını talep edebileceklerdir.

2.3. Diğer fikri mülkiyet hakları

Entegre devre topografyalarının korunması ise 08.02.1998 tarihinde yürürlüğe giren kanunla temin edilmektedir.

III. Bosna-Hersek

3.1. Fikri Haklar

Bosnak-Hersek'te 2002 yılında kabul edilen "Telif Hakları ve Komşu Haklar Hakkında Kanun" la fikri hakların korunması sağlanmaktadır. Kanunda, veri tabanları da düzenlenmektedir. Sahibinin hususiyetini taşıyan fikri ürünlerin eser olarak korunacağı belirtilmiştir. Eserler, orada sayılanlarla sınırlı olmamak üzere 6. Maddede sayılmıştır. Sinematografik eserlerde, senaryo yazarı, yönetmen, kameran ve animasyonlarda animatörün eser sahibi olduğu belirtilmiştir (m. 18).

55. madde vd. fikri hakların devri düzenlenmiştir. Devrin ancak yazılı yapılacağı ifade edilmiştir. Fikri hakların, eser sahibinin hayatı boyunca ve ölümünden sonra 70 yıllık süreye tabi olduğu ifade edilmektedir. Kanunun 86. Maddesi ve devamı hükümlerine göre eser üzerindeki hakların, eser sahibince bizzat ya da meslek birlikleri marifetiyle idare edileceği belirtilmiştir. 92. Madde vd. devamında icracı sanatçıların, 109 vd. fonogram yapımcılarının hakları, 110 vd. ise yayın kuruluşlarının hakları düzenlenmiştir. Kanunun 111. Maddesi devamı hükümlerine göre ise fikri hakların ve buna komşu hakların hukuki korunması ele alınmıştır.

3.2. Sınai Haklar Kanunu

Bosna-Hersek Resmi Gazetesi'nin 29/02 sayısında yayınlanan kanun, patent, marka, endüstriyel tasarımları ve coğrafi işaretleri düzenlemektedir. Kanunun 19. Maddesinde patent verilebilirlik şartları düzenlenmiştir. Patentteki yaratıcı düzey, 23. Maddede belirtilmiştir. Hükümden anlaşıldığı kadarıyla “yaratıcı düzeye” ulaşmak için tekniğin bilinen düzeyin aşılması aranmamaktadır. Patent, teknik alandaki yeni, yaratıcı ve sanayiye uygulanabilir çalışmalara verilebileceği ifade edilmiştir. Patent verilemeyecek hususlar, uluslar arası anlaşmalarla uyum içindedir.

Kanunun 69 vd maddelerinde markalar düzenlenmiştir. Marka olabilecek işaretler, kara Avrupası hukuku ile uyumludur. 72. Maddede, marka tescil engelleri sayılmıştır. Marka hakkı, 10 yıllık sürelerle uzatılabilmektedir (m. 90).

Kanun, m. 97 vd. tasarımları düzenlemiştir. Madde 98'de tasarımın yeniliği tanzim edilmiştir.

Kanunun 4 kısmında, 116. Madde vd. ise coğrafi işaretler ele alınmıştır.

Kanunun 136. Maddesi ve devamında hakların korunması şartları ve usulü, m. 148 vd. ise cezalar öngörülmüştür.

IV. KARADAĞ

4.1. Patent

Karadağ'da patent koruması 8 Kasım 2008 tarihinde yürürlüğe giren “Patent Kanunu” ile sağlanmaktadır. Patent, yeni ve buluş basamağına sahip olan, sanayiye uygulanabilen buluşlara verileceği ifade edilmiştir. Patent verilemeyecek hususlar da kanun da belirtilmiştir.

4.2. Marka Kanunu

1 Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe giren marka kanunu, uluslar arası düzenlemelerle uyumlu şekilde marka hukukunu düzenlemiştir. Markanın bireysel, kolektif veya garanti markası olacağı ifade edilmiştir (m. 2). Kanunun 5. Maddesinde tescil engelleri, 19. Maddede rüçhan haklar belirtilmiş, m. 44 vd. marka üzerindeki hakların nasıl devredileceği ifade edilmiştir. 50. Maddesinde ise markanın hükümsüzlüğü, m. 53 vd. ise marka hakkının sona ermesi halleri, m. 57 vd. ise markanın hukuki koruması düzenlenmiştir.

4.3. Coğrafi İşaretler Kanunu

19 Ağustos 2008 tarihinde yürürlüğe giren kanun coğrafi işaretleri korumayı amaçlamaktadır.

4.4. Karadağ, fikri mülkiyet haklarının uygulanması hakkında, 1 Ocak 2006 tarihinde yürürlüğe giren ayrı bir kanuna sahiptir.

4.5. Tasarımlar

22 Aralık 2010 tarihinde, Karadağ Parlamentosu endüstriyel tasarımların korunması hakkında yeni bir kanun kabul etmiştir. Bu kanun 11 Ocak 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanun, Karadağ Patent Ofisi'nin açılmasından önce (28 Mayıs 2008) tescil edilmiş olan tasarımların yeniden tescili için bir yıllık bir süre öngörmüştür.

4.6. Fikri Haklar

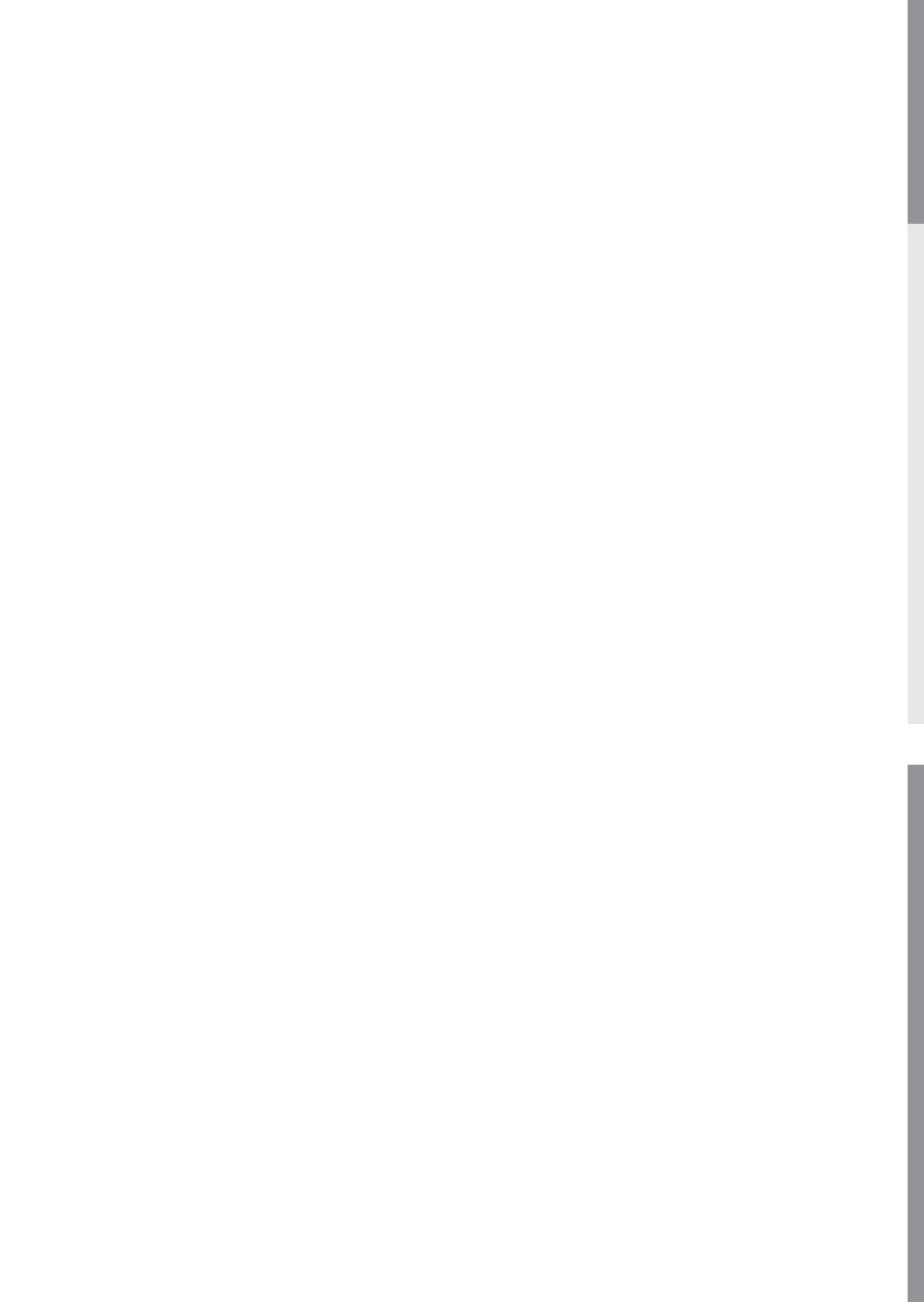
Karadağ'da fikri hakların korunması 1 Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe giren Telif Hakları Kanunu ile sağlanmaktadır.

4.7. Diğer Haklar

Diğer fikri mülkiyet haklarının korunmasında, örneğin entegre devre topografyaları, 1 Ocak 2005 tarihinde yürürlüğe giren kanunla temin edilmektedir.

V. Sonuç

1. Görüldüğü üzere, Balkan Ülkelerinin birçoğu, AB sürecinde gerek AB'ye adaylık gerekse imzalanan işbirliği anlaşmaları ile fikri mülkiyet hukuku düzenlemelerinde köklü değişikliklere gitmişlerdir.
2. Bu köklü değişiklikler, uluslar arası anlaşma ve sözleşmelerle benimsenen ilkelerle uyumludur.
3. Fikri mülkiyet hukuku alanındaki bu düzenlemelerin, ülkelere yabancı yatırımcının çekilmesinde önemli bir rolü olduğu inkar edilemez. Bu bakımdan bir anlamda, gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirilen bu düzenlemelerden, düzenlemeyi gerçekleştiren ülkenin vatandaşlarından ziyade, orada faaliyette bulunacak yabancı yatırımcılar yararlanmaktadır.
4. Fikri Mülkiyet hukuku alanındaki “yabancıyı koruyucuyu” düzenlemeler karşısında, yatırım yapılan ülkelerdeki yerli sanayici, uluslar üstü ve olağan üstü sermaye ve bilgi birikimine sahip küresel sermaye şirketleri karşısında, rekabet gücünden yoksun bırakılmaktadır. Bu bakımdan, fikri mülkiyet hukuku alanında düzenlemeler yapılırken, yerli yatırımcıların da unutulmaması, bu düzenlemelerde onları koruyucu hükümlere yer verilmesi kaçınılmazdır.

**A FIELD SURVEY ON THE
DIMENSION OF FLEXIBLE
WORK IN THE SMES IN
TURKEY**

Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR

Assoc. Prof. Dr. Zeki PARLAK

A FIELD SURVEY ON THE DIMENSION OF FLEXIBLE WORK IN THE SMES IN TURKEY

*Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR**
*Assoc. Prof. Dr. Zeki PARLAK***

Since the last quarter of the previous century labour relations and work organisation have undergone a major restructuring. It is argued that this restructuring has effectively transformed Fordist-Taylorist labour relations and standard employment characterizing by the post war era in the advanced societies. New forms of work patterns, based on the flexible working practice and non-standard employment have emerged. These forms of work and employment have diffused widely in the advanced society. Developing countries also witnessed the diffusion of these practice in their industries. Yet the diffusion of the flexible working practice in developing countries has been rather limited due to economic, institutional and social factors as well as structural deficiencies.

This paper intends to study the use of flexible working practice by Turkish firms in Istanbul based on an extensive fieldwork. The paper argues that the use of flexible working practices is also limited in Turkey due to such as the rigidity of labour regulation and the enormous informal sector and lack of awareness and knowledge.

Since the last quarter of the 20th Century the labour markets and working life have under gone a major transformation. One of the main trends of this transformation is the development of the new form work organization and work practices. Their central trait is the flexibility. The new forms of work practices often labeled as flexible working practices. Many different forms and type of flexibility have developed in line with requirements of sectors, firms and employees. Western societies attach great importance to the flexible work and employment practices and government have introduced new legislation and policies in order to regulate and promote the flexibility in work and organizations. The EU also

* Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Labour Economics and Industrial Relations, Istanbul / Turkey

** Marmara University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Labour Economics and Industrial Relations, Istanbul / Turkey.

overtly promotes the flexible working with the belief that it would contribute to its efforts to create jobs and employment.

In Turkey on the other hand as the flexible working is relatively new phenomena, uncertainty and vagueness characterized the extent to which it is adapted and implemented. The answers to the questions such as what is the extent of the flexible working, to what extent firm tend to implement it, which forms of flexible working is extensive, what sort of flexible working that are not regulated by the Code can be discerned, what is the opinion of workers and what are the advantage and disadvantages for firms and workers are not clear. To find answers to these questions extensive research have to be carried out on this topic in Turkey. This study intends to shed light on this problem to some extent.

Although there is tendency to believe that flexible working practices are widespread particularly in large scale firms, it is a must for any research investigating the extent of the flexible working practice to look at SMEs in a country where 99.8 per cent of the firms employing 80 percent of the workforce are SMEs. It is for this reason that this research focused on the SMEs in Turkey.

The aim of this study is to investigate the extent and forms of flexible working practices in general in the labour markets in Turkey and particular in Istanbul based on the view of firms and managers. For this purpose firms registered with the Istanbul Chamber of Commerce were examined and a field survey method was used.

1. The Rise of Flexible Working and Non-Standard Employment: Economic and Social Background

In the last 30 years, flexibility in organizations and workplace has been considered as necessary for a successful transformation and integration of the developed economies into the global economy. This transformation has been realized through the rise of non-standard or a-typical employment and re-organization of regulatory system of workplace. While this transformation brings the end of the standard employment that constitutes the basis for the labour law and legal regulations, it resulted in the expansion of non-standard work and employment. The change taken place in the nature of employment relations has made labour markets and workplaces more flexible while increasing insecurity and undermine the protection provided by welfare state.

From the middle of 1970s onward a range of factor that constitute the central reason for the expansion of non-standard employment include economic, institutional, technological and demographic change. These factors are interrelated

to large extent. The nature of these developments and the realization differ from country to country and from sector to sector, yet they have resulted in the adaptation of flexible working practices by firms and workers.

Regarding the economic side, a number of important developments forced the firms and employers to adopt flexible working practices. These developments may include the pressures created by the crisis of the 1970s, escalating global competition, the progressive saturation of the markets for mass products and mounting non-cost labour costs. All these stimulated the drive to cut cost and enhance efficiency of the production process; they also resulted in the extensive renovation in the labour relations. Changing labour relations involved a reorganization of work and employment requiring an extensive deployment of docile and contingent labour as well as encouraging more workers to take on part-time employment more often against their own wishes.

Regarding the technology, a number of theoretical approaches have stressed the importance of technology in the development of new forms of work. The development in microelectronics and their use in the production process resulted in the transformation of the mass production and allowed for the development of alternative production models. Some writers argue that the development of the new technology has made possible new organizational design that operates with a different concept of employment relations. This employment restructuring typified as less commitment and less attachment to the organization than existed previously.

Another reason for the adaptation of flexible work practices (FWPs) has been the shift from manufacturing to service economy in the advanced countries. The de-industrialization and privatizations have resulted in an extraordinary growth of the service economy; this process has been accompanied by the expansion of part-time employment in OECD countries. In addition the expansion of the welfare state and provisions has attracted more women into labour force.

The institutional factors, on the other hand, have serious impacts on the demand and supply of the non-standard work. On the demand side, various types of legal regulations can either restrict or allow the expansion of non-standard work. Legislations regarding the non-labour cost may increase the cost of permanent employment and encourages employee to resort to employing temporary workers or outsource the particular part of the production. Moreover, the waning power of trade unions observed at recent decades, has been reduced their ability to influence the conditions and wages level of their members. On the other hand, supply side a range of institutional factors from the education system, taxation system to welfare system have facilitated a shift towards employment conditions

which are characterized by low wage and flexibility (Rubery, 1996). With the expansion of the higher education, the available labour supply has increased, as young people seek a job with schedule that fits their schooling timetable. In addition, social welfare are system, can provide basis for many people to engage in low wage employment, much of which is non-standard, as wages essential topped up by a range of welfare payment.

Some demographic developments have also facilitated the move towards flexible working arrangements and non-standard employment. Demographic changes such as postponement of marriage, increasing rate of non-marriage, non-martial fertility and rising diverse rates all have contributed increasing labour market participation of women (Cherlin, 1992). Also for woman with children, non-standard work arrangement are attractive options because they accommodate work and family responsibilities. Other demographic changes in the composition if the labour force include the increased supply of older workers for non-standard jobs through the implementation of early retirement and redundancy schemes. The flexibility of many non-standards arrangements appeals to those who wish to supplement their income or just keep active.

2. Flexible Working and Non-Standard Employment

The classification of flexible working rather than systematic and detailed descriptions dominates the literature on flexibility and non-standard work practices. Therefore there are many different and competing flexibility classifications. What is more, many writers have proposed their own flexibility models in line with their purpose. Some of these models seek to understand the entire labour market flexibility rather than flexible working. Thus, they contain many different forms of flexibility.

One of the first models of flexible working was put forward by Atkinson (1985) and Atkinson and Meager (1986). It is called the flexible firm model. According to these model, firms uses two basic types of flexibility in dealing with their human resources. They are functional and numerical flexibilities. The functional flexibility is associated with the core workforce whose skill and expertise are of central importance for the operation of the firm. The numerical flexibility on the other hand refers to the ability of a firm to adjust the number employees according to product market fluctuations. This form of flexibility is associated with the peripheral workforce consisting of low skilled and low waged workers whose skill and expertise are not vital for the operation of the firm. The workers generally include women, trainees, students, migrants and minorities with little

or no-skills. Atkinson and Meager (1986) add one more flexibility via financial (wage flexibility). Some writers also add temporal flexibility as well (Meulder and Wilikn, 1987; OECD, 1989).

In Atkinson and Meager's flexible firm model, numerical flexibility is external form of flexibility while functional flexibility is an internal form of flexibility. They ignore that both types of flexibility can be achieved internally and externally. A widely used flexible working model based on the extension of Atkinson's basic model was also developed. The model places numerical and functional flexibility along with internal and external dimension into two axis. The numerical and functional flexibility are placed on the horizontal axis while internal and external dimensions are on the vertical one. As can be seen from the Table 1, the first flexibility is internal numerical flexibility. This is the ability of firms to adjust the labour inputs of the already employed workforce in the case of fluctuations in capacity utilization via various forms of working time arrangements such as overtime working, weekend working, shift working, job sharing, annualized working hours, phased retirement, part-time work, compressed working week, and voluntary reduction in working times. The external numerical flexibility, on the other hand, is a traditional form of obtaining labour inputs from the external labour markets in line with temporary capacity increases by using fixed term or seasonal employment contracts and temporary employment agencies. This form of flexibility requires the relaxation of hiring and firing practice and increase in wage flexibility.

The third form of flexibility is the internal functional flexibility. This tackles with the qualitative changes in production requirements due to alterations in consumer tastes and technological innovations and enhances operational efficiency of firms. It is based on the re-organization of production process and work organization relying on multi-skilled workers. This is often accomplished by the use of high performs work organization which empower workers to participate in decision making, enable them to work in teams, and enhance their commitment to the organization by among other things linking their compensation to organizational performs (Gentlemen, 1999; Wood 1999). Finally, the external functional flexibility requires the externalization of some parts of production that cannot be efficiently produced in house via sub-contractors or freelance workers. The intention to increase the variety of products can also be tackled via the external functional flexibility.

Table 1: Types of Flexibility		
	Numerical Flexibility	Functional Flexibility
Internal	Working Time Flexibility (Part-Time Work, Flexi-Time, Compressed Working Hours, Job Sharing, Self Roistering, Time off in Lieu, Annual Hours, Zero-Hours, V-Time etc.)	Multi-Tasking, Job Enrichment, Team Working, Multi-Skilled. (High Performance Work Organization)
External	Fixed-Term Employment Contract, Seasonal Employment Contracts, Part-Time Employment Contracts, Tele-Work	Sub-Contractors, Temporary Agency Workers, Freelance Workers

Source: Daniele Meulders & Luc Wilikn (1987), "Labor Market Flexibility: Critical Introduction to the Analysis of a Concept", *Labor and Society*, Vol.: 12, No: 1, p. 8

The relative cost of each form is central to the determination the extent to which each form of this FWP (Keller and Seifert, 2005). Sometimes each of these practices may be used individually or used to substitute each other or to complement one another. It is clear that some of these form of flexible working are extensively used in all over the world while other are not extensive and practiced on a small number of countries. The regulations, historical developments and work traditions as well as the structure of labour markets are of particular importance which form will be used.

Since the 1980s, the use of flexible working arrangements and non-standard employment and labour market reforms have been derived by an upsurge by these countries to integrate to the world economy. The flexible working practices and non-standard employment contracts along with the high performance work organization have been defused widely in entire developed world. The use of the FWPs in the form part-time employment, fixed term employment, temporary agency work has been wide spread. The other FWPs, such as flexible working time arrangements are also spreading but to a lesser extent in the advanced economies. Yet, whether these developments can be equated to a total conversion of the employment relationship and the related institutions and underling principles in these countries is open to discussion (Cappelli, 1999). Looking at some of the figures may provide some useful insight about the extent to which some of these practices speeded in these countries.

3. Flexible and Non-Standard Employment in Turkey

The use of non-standard employment has been on the agenda of labour relations in Turkey since the early 1990s. Some of the form of flexible working practices such as part-time work and fixed-term employment has been implemented for long time. Nevertheless, a comprehensive legal framework covering all forms of flexible working practices did not exist before 2003. The Labour Code No 1475, which was designed in line with the principle of standard employment, did not have any reference to flexible working practices with the exception of fixed-term employment. A new labour code was enacted in 2003. This code was a response to the demands coming from the employers and industry as well as seeking to comply with both the ILO conventions and the EU norms in this regard. The code sought to provide some protection to balance the flexibility that is a balance between the employer demands and trade unions opposition. Thus, the code restricts the number of renewals of fixed-term employment contracts and prohibits temporary agency working. For this reason, the code has been subject to criticism. Some writers argue that if the necessary amendment is made in the labour code, the flexibility of the labour markets will be increased. This will create larger number of jobs and enhance employment. It can be argued that this approach explains partially the limited diffusion of flexible labour practices in Turkey. For a more comprehensive analysis other factors such as the informal economy and lack of information on the side of the firms have to be taken into account.

4. The Use of Flexible Employment Practices by the Firms in Istanbul

The fieldwork of the study was conducted among the firms affiliated to the Istanbul Chamber of Commerce. Approximately 800 firms of various sizes answered the questionnaire and 768 were analyzed in the SSPP. According to the result of the questionnaire, only 11 percent of the firms are using one or other form of flexible working practices. This is an extremely low compare to the developed nations. This can be attributed to the limited provisions of the new labour code regarding flexible working practices. The existence of informal economy and employment also creates a major impediment for the diffusion of flexible working practices. This is due to the fact that the informal employment provides ample opportunity for any form of flexibility and allow firms to escape from the scope of the labour regulations. Thus they do not need the law for regulating flexibility in employment relations. Although the large firms deals indirectly with firms operating informally; they generally tend to observe the legal regulations and seem

to implement some forms of labour flexibility. One another reason for the limited diffusion of flexible working practice is that despite the new code is in effect for 7 years, some firms have not been even aware of the flexible working practices. This demonstrates the complex nature of diffusion of the flexible working practices in Turkey.

4.1. Research Methods and Coverage

The research on the flexible working practices covers SMEs registered with the Istanbul Chamber of Commerce (ICC). In 2009 there were about 300,000 firms, registered with the ICC. After some initial analysis, it was decided that two different category of firms can be taken examined as samples. These firms are generally used by the ICC for its own research projects and are representative of the research universe.

The first group, which are selected as the main sample for the ICC research is the extra-ordinary group and consists of 9.000 firms. This group composed of firms from manufacturing and services will be referred in the research as Group 1. The second group, which is referred to as subcontracting market is consisted of only those operating in the manufacturing sector. The firms tend to be export oriented and are about 1.800. This group will be referred to as the Group 2. Nearly 800 firms participated in the research by answering the questionnaires. After the exclusion of the defected questionnaire, a total of 768 questionnaires were analyzed. Of these 510 were in the Group 1 while 258 were in the Group 2. These firms employ 55.000 workers in total.

Questionnaire was designed to evaluate the extent of the FWPs among the Turkish firms. For this purpose 43 questions (according to close-ended and Likert scale) were asked. With the exception of two questions, both groups were asked the same questions. The questioners were sent and collected via fax and mail.

4.2. The Evaluation of the Research Finding

4.2.1. Industry Level Distribution, Technological and Ownership Structure of the Firms

Table 2 demonstrates the sectoral distribution of the firms participating in the research. 79.7 per cent operates in the manufacturing while 19.5 per cent in the service industry.

Table 2: Distribution of the Firms According to the Basic Sector

	Number of Firms	Percentage	Valid Percentage
Industry	612	79,7	80,3
Service	150	19,5	19,7
Total	762	99,2	100,0
Unanswered	6	0,8	

In the Group 1, most of the participant firms are active in the “textile, garment and leather industries” and they constitute 21,91 per cent of participants. 10,11 per cent operate in the “construction and building material industries”, 8,99 per cent in the “metal goods, machine and electrical products”, 6,74 per cent in the “food, other foods and beverage”, and 6,74 per cent “iron and steel industries”.

Of these firms 63,4 per cent are using labour intensive methods of production, while 36.6 per cent technology intensive methods of production. Those using labour intensive technology are mainly SMEs and mainly operate in the manufacturing industry.

Table 3: Technological Structure of Production in the Firms

	Number of Firms	Percentage	Valid Percentage
Labour Intensive Firms	483	62,9	63,4
Technology Intensive Firms	279	36,3	36,6
Total	762	99,2	100,0
Unanswered	6	0,8	

93 per cent of the firms are local, while 7 per cent either totally or partially owned by foreigner. Of these firms 3,5 per cent totally foreign and 3.5 per cent is joint-venture between local and foreign capital. Evaluating the ownership structure of the firms according to the groups, it appears that 90,6 per cent of the firms are locally owned in the Group 1, the rate of the local firms is about 90,6 per cent while in the Group 2 it is about 97,7 per cent. In the first group, the rate of the foreign and joint venture firms is slightly higher than the average, (4,1 per cent and 5,3 per cent respectively). In the second group, the foreign firm is the 2,3 per cent.

Table 4: The Structure of the Ownership of the Firms

	TOPLAM		GROUP 1		GROUP 2	
	Number of Firms	%	Number of Firms	%	Number of Firms	%

Local	714	93,0	462	90,6	252	97,7
Foreign	27	3,5	21	4,1	6	2,3
Local / Foreign	27	3,5	27	5,3	–	–
Total	768	100,0	510	100,0	258	100,0

4.3.2. Human Resources in the Firms

According to a new regulation passed in 2006, firms are divided into 3 groups: They are micro, small and medium sized firms. Examining the size of the firms according to this regulation, those firms employing 10–49 workers makes up the 45,6 per cent of the participations, the second biggest group is employing 50–259 workers and constitutes 37,2 per cent, the micro firms employing 1-9 workers is 7,6 per cent. The group that can be described as SMEs is about 90,4 per cent. 9.6 per cent employing more than 250 workers considered as large-scale firms.

Table 5: The Distribution of the Firms According to the Number of Employees

Number of Employee	Number of Firms	Percentage	Valid Percentage
1–9 Person	57	7,4	7,6
10–49 Person	342	44,5	45,6
50–249 Person	279	36,2	37,2
More than 250	72	9,3	9,6
Total	750	97,7	100,0
Unanswered	18	2,3	

Table 6: A Detailed Distribution of Employees According to the Size of the Firms

Number of Employee	Number of Firms	Percentage	Valid Percentage
1-9	57	7,4	7,6
10-49	342	44,5	45,6
50-99	147	19,1	19,6
100-149	57	7,4	7,6
150-199	51	6,6	6,8
200-249	24	3,1	3,2
250-349	30	3,9	4,0
350-500	21	2,7	2,8
More than 500	21	2,7	2,8
Total	750	97,7	100,0
Unanswered	6	2,3	

As noted earlier 99,8 per cent of the Turkish firms can be classified as SMEs in terms of their employment. Only 0,2 per cent of the firms is large firms by Turkish standards. Of these firms 94,94 per cent employ 1-9 workers, 3,09 per cent employs 10-49 employees, and 0,48 per cent employs 50-249 employees. However, in our sample 19.4 per cent of the firms employs 1-9 employees, 44,5 per cent 10-49 employees, and 19 per cent 50-99 employees.

Regarding the human resource of these firms, 768 firms participating in our research employ roughly 55.000 employees. Of these employees 76 per cent was male, while 24 per cent was female. This figure is very close the gender distribution of the workforce in Turkey.

4.2.3. Flexible Work Practices (FWPs) by the Istanbul Chamber of Commerce (ICC) Firms

4.2.3.1. Flexible Work Practices in the Firms

One of the questions in the questionnaire was the extent and the forms of FWPs implemented by the firms participating in the research. Only 11 per cent of the firms implement the one of the form of the FWPs. 89 per cent of the firms still have standard employment use. Thus only about 11 per cent of the firms tend to implement FWPs. This figure is relatively low if compared to the Western Europe.

Evaluating the extent of FWPs in the groups, firms in the Group 2 is much higher than the Group 1 firms. In the Group 1 firms only 7,7 per cent have FWPs

while Group 2 is around 17.6 per cent. This can probably be attributed to the export oriented nature of this firms that they are aware about the development in the international labour markets. The firms in Turkey are very similar to those in the Group 1, it is possible to argue that only 7.5 percent firms implement the FWP in Turkey.

A research carried out by us in 2006 about on the FWPs, the extent of the FWPs implemented was very similar. 443 were investigated in this study, 12.9 per cent of the firms found to have implemented FWPs (Özdemir & Ersöz & Sarıoğlu, 2006: 218). After 3 years our research also confirms that slightly more than 10 per cent of the firms registered with the ICC use FWPs. However, in both study it is the large firms tending to implement FWPs. It should be kept in the mind that large firms tend to use the FWPs in Turkey.

Table 7: What Percentage of the Firms Do Implement Flexible Work Practices (FWPs) in Turkey?

	Total			Group 1			Group 2		
	Firms	%	Valid %	Firms	%	Valid %	Firms	%	Valid %
Yes	84*	10,9	11,0	39	7,6	7,7	45	17,4	17,6
No	678	88,3	89,0	468	91,8	92,3	210	81,4	82,4
Total	762	99,2	100,0	507	99,4	100,0	255	98,8	100,0
Unanswered	6	0,8		3	0,6		3	1,2	

On the other hand, analyzing the Table 8 below it is possible to claim that the interest in FWPs will be higher in the Turkish labour markets in near future. Yet, this increase will not be very high and will be much behind than in the industrialized nations anyway. When the manager of the firms which have not adapted any of the FWPs were asked whether they will be implementing FWPs in the near future, 20,1 per cent of these managers claimed that they will be implementing the FWPs in the near future. That is if the conditions are favorable at least 1 out 5 firms tend to adapt the FWPs.

Table 8: The Intention of the Firms with No Practice of Flexibility
Whether to Implement FWP's in the Near Future or Not

	Total			Group 1			Group 2		
	Firms	%	Valid %	Firms	%	Valid %	Firms	%	Valid %
Yes	123	18,0	20,1	72	15,3	17,1	51	23,9	26,6
No	489	71,5	79,9	348	73,9	82,9	141	66,2	73,4
Total	612	89,5	100,0	420	89,2	100,0	192	90,1	100,0
Unanswered	72	10,5		51	10,8		21	9,9	

4.2.3.2. Insufficient Knowledge and Awareness about the Flexible Work Practices (FWPs) in the Firms

Many researchers working on the FWP's have attributed the low level of implementation of the FWP's to the insufficient information and awareness by the managers. For example, in a research carried out by MESS in the member firms in 2008, it is argued that despite regulated by the codes, the limited diffusion of the FWP's in Turkey was due to the lack of information and awareness about the meaning, advantage and disadvantages of the concept of flexibility (MESS, 2008: 11).

We also intended to evaluate the information of the managers about flexible working and its forms. 46,6 per cent of the participants pointed out that they have sufficient information while 53,4 per cent had insufficient information. The ratio is more or less equal between Group 1 and Group 2 firms. Moreover, the participants were also asked to indicate the reasons why the FWP's do not attract necessary attention in the working life. 33.3 per cent attributed this to the deficiency in the information about the advantage and disadvantage of the term flexibility.

Flexible working is much more complex topic than it is generally assumed. It contains a large number of different forms and practices. They have to be adapted to the needs and conditions of particular firms most of the time, requiring the employment or specialist in human resources management. Thus the deficiency in information directly affects the implementation of the FWP's.

International research also emphasis the sufficient of information and awareness are also emphasized as the main condition of increasing implementations of the FWP's. An extensive research carried out in 7 EU countries in 2009, the managers were asked whether they have adequate information or not. 48 per cent of the participants had sufficient information while 38 per cent did not have

sufficient information (14 per cent did not answered). When this question was repeated after the separation of the firms implementing and not implementing FWPs, the rate of those claiming that have sufficient information in the firms not implementing is about 33.3 per cent while the those implementing increases to 51,8 per cent. The rate of those claiming that have no information 42,9 per cent and 35.5 per cent respectively (Flexiblework.info, 2009: 156–157).

Table 9: Information Level of Managers about Flexible Work and Its Forms

	Total			Group 1			Group 2		
	Firms	%	Valid %	Firms	%	Valid %	Firms	%	Valid %
Yes	354	46,1	46,6	240	47,1	47,3	114	44,2	45,2
No	405	52,7	53,4	267	52,4	52,7	138	53,5	54,8
Total	759	98,8	100,0	507	99,4	100,0	252	97,7	100,0
Unanswered	9	1,2		3	0,6		6	2,3	

4.2.3.3. Forms of Flexible Work Practices (FWPs) Implemented in the Firms in Istanbul Chamber of Commerce (ICC) Members

The firms participating in the research were asked to indicate in the questioners which form of FWPs, regulated or not overtly regulated but not prohibited by the Act No 4857 Labour Code, they are implementing. Table 10 was divided into two parts. The firms were asked to fill in the both parts. In the first part of the Table 10, they are asked to indicate the FWPs that are implemented before the enactment of the No 4857 labour Code while in the second part after the enactment of the Labour Code.

Looking at the practices that are regulated by the Labour Code, it is possible to argue that compare to the emergence of the new flexible practices, the implementation of the some of the flexible working practices that are indicated by the firms are going back to the much earlier than the enactment of the Labour Code. This is because 68.4 per cent of the firms participating in the research claimed that they are implementing “overtime work”. It was followed by the practice “fixed-term employment contract” with 54,2 per cent, “shift working” with 37,5, “trial or probation period” with 37,5 per cent, “substitution work” with 33,3 per cent. These are the flexible working practices that were already implemented before the enactment of the labour code.

As can be seen from the Table 10 that the modern FWPs are very much wide spread among the Turkish SMEs. “Short-time working” is the most common

practice with 33,3 per cent. It was tagged on by “part-time working” with 29,2 per cent, “temporary agency working” with 25 per cent. On the other hand, “job sharing”, “staggering working time” and “work on call” are the least used the FWP. There are also practices that are never used in Turkey.

As noted earlier, a number of FWPs were implemented before the enactment of the labour Code Act No 4857 Labour. This Code was intended. The Table 10 clearly demonstrates this fact. 84,2 per cent of firms emprise that they were some form of the flexible working practices. In this period, mainly “over time working” was used. 68,4 per cent firms used “shift working”, 47,4 per cent used “fixed-term contract”, 42,1 per cent “trial period”, and 36,8 per cent “sub-contractor”. During this period, some firms also implemented “short-time working”, “part-time working” and even “temporary agency work”.

Interpreting the difference between these two period, before the enactment of the Act No 4857, the extent and implementation of FWPs tend to decline in terms of ratio (for example shift working declined from 68 per cent to 37,5 per cent, overtime working from 84,2 per cent to 62,5 per cent, trial period working from 42,1 per cent to 37,5 per cent, use of subcontractors from 36,8 per cent to 12,5 per cent).

In the aftermath of the enactment of the Act No 4857 Labour Code, modern type of flexible working practices has tended to increased (for example, “part-time working” from 15,8 per cent to 29,2 per cent, “temporary working” from 15,8 per cent to 25 per cent, “time lie off” from 21,1 per cent to 33,3 per cent, “fixed-term employment” from 47,4 per cent to 54,2 per cent.

Table 10: Flexible Working Practices Used by the Turkish Firms
(More than One Choice Can Be Ticked)

Flexible Working Practices	Before the Act No 4857			After the Act No 4857		
	Firms	%	Valid %	Firms	%	Valid %
Staggering Working Hours	–	–	–	3	3,8	4,2
Shift Working	39	50,0	68,4	27	34,6	37,5
Compressed Working Week	–	–	–	3	3,8	4,2
Work on Call	3	3,8	5,3	3	3,8	4,2
Annualized Working Hours	–	–	–	–	–	–
Temporary Agency Working	9	11,5	15,8	18	23,1	25,0
Part-Time Working	9	11,5	15,8	21	26,9	29,2
Short Time Working	12	15,4	21,1	24	30,8	33,3
Time off in Lieu	9	11,5	15,8	27	34,6	37,5
Fixed-Term Employment	27	34,6	47,4	39	50,0	54,2
Job Sharing	6	7,7	10,5	6	7,7	8,3
Home Working	–	–	–	–	–	–
Tele Working	–	–	–	–	–	–
Subcontracting	21	26,9	36,8	9	11,5	12,5
Compensatory Work	12	15,4	21,1	24	30,8	33,3
Overtime Working	48	61,5	84,2	45	57,7	62,5
Phased Retirement	–	–	–	6	7,7	8,3
Seasonal Work	–	–	–	–	–	–
Extended Trial Period	24	30,8	42,1	27	34,6	37,5
Outsourcing	6	7,7	10,5	6	7,7	8,3
Others	18	23,1	31,6	12	15,4	16,7
Total	57	73,1	100,0	72	92,3	100,0
Unanswered	21	26,9		6	7,7	

The answer given to the question of how long have you been implementing the FWP's demonstrate that in many firms the practice of flexible working is quite new. For example 58,3 per cent of the firms claimed that they had been using these practice less than 5 years. Even 30,1 of this ratio were implementing these practices in the last year. 37,5 per cent were had been implementing the FWP's between 6-10 years. Those implementing more than 10 years constitute only 4,2 per cent.

Table 11: The Period of the Implementation of the Flexible Work Practices (FWPs) by the Firms

	Percentage	Valid Percentage
1–5 Years	53,8	58,3
6–10 Years	34,6	37,5
More than 10 Years	3,8	4,2
Total	92,4	100,0
No Answer	7,8	

4.2.3.4. The Impact of the labour Code Act No 4857 on Flexible Working Practices

The managers of the firms participating in the research were asked if the FWPs have been expanded since the Labour Code Act No 4857 was put in effect. Their answer was very interesting in that those who had “No Idea” about it was 42,3 per cent, those saying “Yes” was about 34,6 per cent, and those saying “No” was about 23,1 per cent. That is those who had no idea where more than the others. This question draws attention to the issue raised earlier. That is both employer and employees have very limited information about the FWPs. Not only a very limited number of research have been undertaken in this regard, but also trade unions and confederations, occupational associations and organizations are not informing their members at all.

Both the Group 1 and Group 2 firms have the same similar view about the development of the FWPs after the enactment of the Labour Code Act No 4857. Those saying “Yes” are 33,3 per cent in the Group 1, while 36,8 per cent in the Group 2. Those saying “No” is 26,7 and 21.1 per cent in the Group 1 and 2. Those saying “No Idea” is 40 per cent and 42,1 in the Groups 1 and 2 respectively.

Table 12: After the Enactment of the Labour Code Act No 4857, the Implementation of Flexible Work Practices (FWPs)

	Number of Firms	Percentage
Yes	27	34,6
No	18	23,1
No Idea	33	42,3
Total	78	100,0

Those who are saying no were asked the reason for this. In the question, 9 choices were given. 33,3 per cent of the firms claimed that the central reason

about the low FWP was the “insufficient information about the advantage and disadvantage of the flexibility concept”. 18,5 per cent pointed out the limited implementation of the FWPs and finally 14,9 per cent did not prefer the FWPs for economic reasons. Consequently it may be safely argued that the lack of information is one of the main reasons for the insufficient implementation of FWPs.

The limited implementation of the FWPs in Turkish firms may be attributed to both the newness of the law and the limited awareness and information of the employers. As noted earlier, for many academics, the limited knowledge level about the flexible working practices and its implantation there exit coloration. With increase in the level of knowledge, the implementation level is increasing. With the elimination of the lack of information and awareness, more and more firms will tend to implement FWPs. The other studies also provide ample support for our finding that employers lack information is outstanding in their concern (Sarioğlu, 2009: 14; TÜSIAD, 2009: 12).

Therefore, the FWPs are outmost importance for the working life, the reason why it is not drawing the necessary attention has to be investigated. Taking the insufficient information and awareness of workers and employers into account, the employer associations and other relevant organizations should take the initiative to supply information about the subject and the articles of the Code that are difficult to implement should be revised to enable the proper implementation.

Table 13: The Reasons for Not Implementing FWPs
(More than One Choice can be Ticked According to Their Importance)

	Number of Firms	Percentage
“Not Having Information about Advantage and Disadvantage of Flexibility Concept	27	33,3
The Scarcity of Concrete Example of Implementation of FWPs	15	18,5
Workers Non-Preference of the FWPs Due to Economic Reasons	12	14,9
Difficulty of Implementing the Relevant Codes	9	11,1
Limited Size of Sectors that are Suitable for the Implementation of FWPs in Turkey	9	11,1
Trade Unions Opposition to the FWPs	3	3,7
Lack of Knowledge How to Implement the Relevant Article of the Labour Code	–	–
Extra Cost of Implementation of FWPs	–	–
Others	6	7,4
Total	81	100,0

In the table below, the questions were asked to the participants about their firms and their opinions about how the Labour Code Act No 4857 effected the implementation of FWPs in their firms was asked. 56 per cent of the manager participating in the research indicated that the Labour Code Act No 4857 had positively contributed to the implementation of the FWPs in their company. 44 per cent thinks that the Labour Code Act No 4857 had no effect at all. None of the managers argued that the Code have negatively affected the implementation of the FWPs in their firms. If taken into account with the other studies on FWPs in Turkey, these figures becomes more meaningful.

Looking at the views of each groups participating in the research separately, those firms taking place in the Group 1 consider the impact of the Code on the FWPs as weak. 71.4 per cent of them believe that the rates were remained the same after the enactment of the Code. 28.6 per cent pointed out that flexibility has increased. In contrast to those in the Group 1, almost all in the Group 2 claimed that the Code has extensive influence on the flexibility in their firms.

Table 14: The Impact of the Labour Code Act No 4857 on the Flexible Work Practices (FWPs)

	Number of Firms	Percentage	Valid Percentage
Flexibility Increased	42	53,8	56,0
Flexibility Decreased	-	-	-
Flexibility Unchanged	33	42,3	44,0
Total	75	96,2	100,0
Unanswered	3	3,8	

4.2.3.5. The Impact of Flexible Work Practices (FWPs) on the Performance of Workforce

The managers were asked how the FWPs affected the performance of the workforce. The perceptions of the managers are asked their answers as follows:

- The managers think that FWPs reduced the “absenteeism in work” is only 21,7 per cent while those who think that there is no such result is 56,5 per cent. Those who have no idea constitute the 21,7 per cent.
- 39,1 per cent managers believe that FWPs increased the workers motivation. 34,4 per cent of the managers think the contrary.
- 39,1 per cent of the managers claims that flexible working increases the coordination between employees. However 30,4 per cent disagreed with this perception.

- 31,8 per cent managers is in the opinion that the FWP has increased the quality and service of the employees. Yet 36,4 of them disagree with this view.
- 22,7 per cent argued that FWP has increased labour productivity, but those who do not believe this is about 50 per cent.
- 47,6 per cent of the managers claim that the FWP have reduced the “work accident and occupational disease”, the rest 33,3 per cent thinks the exactly the opposite.
- 42,8 per cent of the manager pointed out that the FWP have improved the job satisfaction among the employees, 28,1 per cent do share this view.
- 42,9 per cent of the managers consider that the FWP have improved the quality of working life of their employees, nevertheless 47,6 per cent have some doubt about this assumption and says that they do not have clear view about this. Only 9,5 per cent clearly state that this assumption is wrong.
- Finally 57,2 per cent of managers acclaim that the FWP have increased the income of the employees, yet 14,3 per cent do not share this view.

Table 15: The Impact of Flexible Work Practices (FWPs)
on Performance of the Workforce

	Certainly Agree		Agree		Neither Agree (or Disagree)		Disagree		Certainly Disagree		Total
	D.	Per cent	D.	Per cent	D.	Per cent	D.	Per cent	D.	Per cent	
Reduced Absenteeism in Work	3	13,0	2	8,7	5	21,7	9	39,1	4	17,4	23
Increased the Motivation of Workers	5	21,7	4	17,4	5	21,7	8	34,8	–	–	23
Increased the Coordination between Workers	3	13,0	6	26,1	7	30,4	6	26,1	1	4,3	23
Increased the Quality of Work and Services by Employee	3	13,6	4	18,2	7	31,8	6	27,3	2	9,1	22
Increased the Productivity of Employee	3	13,6	2	9,1	6	27,3	7	31,8	4	18,2	22
Reduced the Work Accidents	3	14,3	7	33,3	4	19,0	4	19,0	3	14,3	21
Increased Workers Satisfaction	5	23,8	4	19,0	4	19,0	6	28,6	2	9,5	21
Increased the Quality of Working Life	3	14,3	6	28,6	10	47,6	2	9,5	–	–	21
Increased the Income of Employees	6	28,6	6	28,6	6	28,6	2	9,5	1	4,8	21
Total	37		41		55		51		17		202

Conclusion

This study concludes that only 11 per cent of the ICC members implement any of the forms of flexible work practices (FWPs). This rate, compared to the world in general and the EU in particular, is very low. A limited number of the firms participating in the research are interested in flexibility; most of them (89 per cent) have no interest in the FWPs. What is more is that even when their view about the future was asked 79,9 per cent emphasized that they will not implement FWPs in the near future.

The findings show that “over time working” (15 per cent) is the most preferred form of flexible working. It was followed by “fixed term employment” (13 per cent), “shift working” (9 per cent), “time banking” (% 9), “extended trial working” (% 9), “time in lieu off” (8 per cent), “short time working” (8 per cent), “part-time working” (7 per cent), and “temporary agency employment” (6 per cent).

It is clear that flexible working has not yet reached the expected level. This can be attributed to a number of reasons: One of the most important reasons for this is the limited coverage, the reluctance and excessive precaution of the Labour Code to regulate flexible working. Therefore even if they want, the employers are able to use flexibility in line with their aims.

The second reason, the structure of the workforce is not suitable for flexibility. In Turkey, according to Household Labour Force Survey Results gathered by Turkish Statistical Institute (April 15, 2011), 49,4 per cent of the workforce work in the service sector, 26,6 per cent in manufacturing (of this 5,8 per cent in the construction sector) and 24 per cent in the agriculture. Most of those who work in the agriculture are either self-employed or non-waged family workers. The informal employment is pervasive in the agriculture. This structure demonstrates how much the agriculture is flexible. Looking at the service and industry sectors, it is well known that while some part of the workforce is formal and registered, while a large part is informal. Thus considering all sectors, according to the most recent data, the informal employment is about 40,9 percent in Turkey. In fact, informal employment can be considered to some extent is the informal version of flexible working.

Therefore, the part of the workforce to whom formal flexibility may be implemented is much smaller than it is assumed. This limits the positive contribution that flexible working may provide with employers. Thus it is possible to conclude that flexible working practices are far from providing the expected impact on jobs and employment opportunities.

References

- Abraham, Katharine Gail and Susan K. Taylor (1998), “British Manufacturing Organization and Workplace Relations: Some Attributes of the New Flexible Firm”, *British Journal of Industrial Relations*, Vol.: 36, No: 2, pp. 163–183.
- Altunışık, Remzi, Recai Coşkun, Serkan Bayraktaroğlu, Engin Yıldırım (2010), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: SPSS Uygulamalı*, 6th Edition, Sakarya: Sakarya Publ.
- Atkinson, John (1984), *Flexibility, Uncertainty and Manpower Management*, IMS Report No: 89, Brighton: Institute of Manpower Studies Publ.
- Atkinson, John and Nigel Meager (1986), *Changing Working Patterns: How Companies Achieve Flexibility to Meet New Needs*, National Economic Development Office, London: Institute of Manpower Studies Publ.
- Bielenski, Harald, Eberhard Koehler (1999), “Atypical Forms of Work in the European Union: Experiences at the Establishment Level”, *Changing Work Relationships in Industrialized Economies*, Isik Urla Zeytinoglu, (edit.), Amsterdam: John Benjamins Publ., pp. 210–217.
- Carre, Frangoise, Marianne A. Feber, et al. (2000), *Nonstandard Work: The Nature and Challenges of Changing Employment Arrangements*, IL: Industrial Relations Research Association.
- EUROFOUND (2010), *European Company Survey 2009: Overview*, Luxembourg: EUROFOUND Publ.
- Flexiblework.info (2009), “Flexible Work Forms Survey: Countries and Total Results 2009”, (Online): <http://www.flexiblework.info/files/Q/Q-results.pdf>, 12.11.2009.
- MESS (2008), *MESS Üyelerinde Çalışma Süreleri*, İstanbul: MESS Publ.
- Messenger, Jon C. (2004), *Working Times and Workers’ Preferences in Industrialized Countries: Finding the Balance*, London: Routledge.
- Meulders, Daniele, Luc Wilikn (1987), “labour Market Flexibility: Critical Introduction to the Analysis of a Concept”, *Labour and Society*, Vol.: 12, Issue: 1, pp. 3–17.
- Özdemir, Süleyman, Halis Yunus Ersöz, Halil İbrahim Sarıoğlu (2006), *İşsizlik Sorununun Çözümünde KOBİ’lerin Desteklenmesi*, İstanbul: İstanbul Chamber of Commerce Publ.
- Piore, Michael J., Charles Sabel (1985), *The Second Industrial Divide: Possibilities for Prosperity*, New York: Basic Books Publ.
- Poller, Anna (1988a), “Dismantling Flexibility”, *Capital and Class*, Issue: 34, pp. 42–75.
- Pollert, Anna (1988b), “The ‘Flexible Firm’: Fixation or Fact?”, *Work, Employment and Society*, Vol.: 2, Issue: 3, pp. 281–316.
- Sarıoğlu, H. İbrahim (2009), “Krizler, Esneklik ve İş Yasaları”, *Toprak İşveren Dergisi*, Issue: 81, (Online): <http://www.toprakisveren.org.tr/dergi/2009-81.pdf>, <http://www.toprakisveren.org.tr/2009-81-ibrahimsarioglu.pdf>, 07/24/2009, pp. 11–14.
- Standing, Guy. (1999), *Global Labour Flexibility: Seeking Distributive Justice Standing*, Palgrave MacMillan Publ.
- Stone, Katherine V. W. (2004), *From Widget to Digits: Employment Regulation for the Changing Workplace*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Turkish Statistical Institute (2011), “News Bulletin”, *Household Labour Force Survey*

Results, Issue: 79, April 15.

- TÜSİAD (2009), “TİSK, TOBB ve TÜSİAD’ın Esneklik Konusundaki Ortak Görüş ve Önerileri (Gözden Geçirilmiş Metin)”, July 23, 2009, (Online): http://www.tusiad.org/FileArchive/2009.07.23-Esneklik_TISKTOBBTUSIADOrtaGorusRevizeMetin.pdf, 10/15/2009.
- The Labour Code No: 1475 of Turkey.
- The Labour Code No: 4857 of Turkey.

**EUROPEAN UNION ENERGY
POLICY AND ITS PROVIDING**

**AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ
POLİTİKASI, BALKANLAR VE
ONUN SAĞLANMASI
YOLLARI**

Zeynal AHMEDOV

EUROPEAN UNION ENERGY POLICY AND ITS PROVIDING

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ POLİTİKASI VE ONUN SAĞLANMASI YOLLARI

*Zeynal AHMEDOV**

Günümüzde Avrupa Birliği'nin başlıca kaygısına dönüşmüş enerji güvenliği sorunu sürekli enerji politikasının yürütülmesini gerektiriyor ki, bu amaçla AB bünyesinde ilgili kuruluşlar faaliyet gösteriyorlar. AB enerji politikası cari ve perspektif planlara göre gerçekleştirilmektedir ki, makalede bu programların kabulü ve gerçekleştirilmesi konuları analize ediliyor. Mevcut enerji istatistikleri Avrupa ülkelerinin enerji güvenliğinin sağlanması alanında sorunları ve çözüm bekleyen konuları aydınlatmaya ve somut yönlerin belirlenmesini tahmin etmeye olanak sağlayacaktır. Avrupa Birliği'nin modern enerji politikası başlangıcını birkaç dokümandan almıştır ki, bunların içerisinde de 1986 Vahid Avrupa Yasası, 1992 Maastricht sözleşmeleri ve Avrupa Komşuluk Politikası önemli yer tutuyorlar (2,10). Maastricht Anlaşması'nın metnine bağımsız enerji bölümünün dahil edilmesi ve 1995 yılında kabul edilen Yeni Enerji Politikası denilen belge kendisinde aşağıdaki noktaları yansıtıyordu: Avrupa için iç enerji piyasasının oluşturulması, rekabet temelinde enerji donanımını sağlamak, enerji kaynaklarının kullanımında çevresel yönlere dikkatin artırılması, enerji giderlerinin azaltılması, üye devletler arasında enerji ürünlerinin ticaretin genişletilmesi, donanımın güvenliğini sağlamak, enerji donanımının standartlaştırılması, enerji kaynakları üzere pazarların oluşturulması ve saire. Bilindiği gibi, çeşitli yeni enerji teknolojisi programlarının kabul edilmesi ortak enerji piyasasının oluşturulmasının hızlandırılmasında önem arz etmektedir (10).

Avrupa Birliği Komisyonu projesine göre, enerji güvenliğini sağlayacak enerji işbirliği belli ilkelere dayalı üç aşamadan geçmeli idi: ilk aşamada gaz ve elektrik enerjisinin transitine dair belgeler hazırlanmalı, sonraki aşamada elektrik ve gaz üzere iç piyasanın oluşturulmasının tek kuralının kabul edilmesine dair teklifler hazırlanıp oluşturulmalı, üçüncü aşamada ise uygun alanda liberalleştirme ile ilgili önlemler hayata geçirilmeli idi. Günümüzde toplu güvenliğin sağlanması için ayrı ayrı üye ülkelerde gösterilen alanlarda devlet tekelinin iptali, ayrıca

* Azerbaycan Cumhuriyeti, Devlet Başkanlığına Bağlı Devlet İdarecilik Akademisi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

girişimcilik faaliyetine devletin müdahalesinin önlenmesi, zgr değerlendirme sürecine katkıda bulunmak, Vahid Avrupa Yasasına uygun olarak yeni ye devletler için üretim ve taşımada ayırım vermeden liberal düzenleme ilişkilerinin oluşturulması büyük önem arz etmektedir.

Enerji güvenliğini sağlamak için 1993 yılından sonra bu alanda bilinen programlar (TRASEKA, İNOQEYT, NABUKKO vb) kabul edilmiştir. AB'nin enerji güvenliği konseptinde esas yeri enerji kaynakları ihraç eden ve transit ülkelerle siyasi ve ekonomik işbirliği tutmaktadır (, 169). Avrupa Birliği'nin enerji güvenliğinin sağlanması ile doğrudan AB Komisyonu'nda Enerji ve Ulaştırma zere Direktörlük, elektrik enerjisi konularının düzenlenmesi üzere Floransa Forumu, Gaz bölümünün düzenlenmesi üzere Madrid Forumu, enerji sahasının düzenlenmesi üzere Avrupa Konseyi ve başka kurumlar meşgul oluyorlar. AB için kritik karar ve kurallar Konsey, Komisyon, Avrupa Parlamentosu, Mahkeme gibi kurumlar tarafından kabul edilir (7,87). AB enerji güvenliğinin ekonomik yönü sürekli enerji donanımına dayalı piyasa genelinde diğer kaynaklar yanında enerji kaynakları da serbest hareketini öngörüyor. 1998 yılında Floransa Forumu ve 1999 yılında Madrid Forumu'nun kurulması enerji alanında amaçlı faaliyetin sonucu olup AB temsilcilerini, Avrupa Komisyonunu, ulusal düzenleme organlarını, gaz ve elektrik enerjisi tacirlerini, ağ temsilcilerini ve başkalarını kapsamaktadır. Forumların İtzğne göre onların toplantıları iki yılda bir yapılmakta. Bu forumların çalışmasının sonucu olarak Elektrik enerjisi sektöründe ulaşım ağlarını yönetenlerin Avrupa Assosasyonu, gaz sektörü ise ulaşım ağı yönetenlerin Birliği yaratılmıştır (6,57).

2003 yılında çeşitli enerji kaynakları ve doğal gaz piyasasının entegrasyonu ve yeni direktiflerin realizasyonu amacıyla Avrupa Komisyonu danışmanlık statusu ile Düzenleme kurumlarının Avrupa Grubunu tesis etmiş bununla da ulusal düzenleme kurumlarının hem kendi aralarında, hem de Avrupa Komisyonu ile işbirliği koordine edilmiştir. Bu zaman enerji verimliliği (SAVE programı) ve alternatif enerji kaynakları (Altener programı - her iki program Enerji Konseyi tarafından 1993 yılında onaylanmıştır) büyük önem taşımaktadır (1,12).

Avrupa Birliği lkelerinin ortak enerji güvenliği uzlaşma ile zmlenen sorunlardandır. Avrupa Birliği hakkında Roma Anlaşması'na göre Taraf Devletlerin çeşitli enerji kaynakları veya enerji sağlanması genel sisteminin seçilmesi ile ilgili önlemleri toplu şekilde onaylanmalıdır. Bu norma ekolojik ve enerji verimliliğine dayanmaktadır. İşte vresel nedenlerden dolayı Avrupa Birliği lkelerinde doğalgaz ve petrolün naklinin düzenlenmesi üzere kararlar oybirliğiyle kabul edilmektedir. Bilindiği gibi, Avrupa Birliği lkelerinin enerji politikası ile

çok sayıda merkezi idareler ile meşgul olmaktadır. 2008 yılında Birliğin enerji politikası ile ilgili kabul edilen “2010-2020 yıllarına ilişkin” perspektif gelişme stratejisinde dış enerji kaynaklardan bağımlılığı zayıflatmak amacıyla Fransa şirketlerinin (TOTAL, Elf-Agiten vb) faaliyetinin genişletilmesi, petrol-gaz ihraç boru hatlarının çekilmesi ve istismarına katılımı ilgili konular yer bulmuştu. Uzmanların hesaplamalarına göre, Avrupa Birliği'nin 27 ülkesinin ortalama dünya enerji tüketiminin yüzde 17'sini tükettiği gösteriliyor ki, (8) Birliğin kendisinin genel enerji sağlanmasının % 50'si, tüketilen petrolün % 80'den fazlasını ve tüketilen doğal gazın % 57'sini ithal ediyor. 2008 yılında AB'nin petrol, gaz ve taş kömür üzere ithali bazı uzmanlara göre 988,4 milyon ton geçmiştir. Ana enerji türlerinin en büyük ithalatçıları Büyük Britanya ve Polonya hariç (bu ülkelerde petrol, gaz ve taş kömürün iç kaynakları kalmaktadır) en kalabalık olan üye devletlerdir. 2004 yılından beri yegane ithal etmeyen ülke Danimarka oldu.

Avrupa Birliği Komisyon hesaplamaları gösteriyor ki, eğer durum bu gibi devam ederse, 2030 yılı için AB genel enerji talebinin yüzde 65'ini ithal edecek. Rusya, Norveç, Orta Doğu ve Kuzey Afrika AB'nin en önemli enerji teminatçılarıdır. 2005 yılının raporuna göre AB ithal ettiği gazın yüzde 45'ini ve ithal ettiği petrolün ise yüzde 29'unu Rusya'dan almıştır (9). Görünüyor ki, böyle bir kanıya gelmek mümkündür ki, Londra dünya enerji politikasının şekillenmesinde bir merkez işlevini yerine getirmektedir. Öyle ki, dünya enerji politikası ve diplomasi alanında küresel bilimsel araştırma merkezleri (örneğin, Uluslararası ilişkilerin Kral Enstitüsü (Çetem Haus)), petrol borsası, TMK-ların temsilcileri ve daire-merkezleri burada bulunuyor. Avrupa Birliği enerji güvenliği alanında diğer hukuk alanlarının doğrudan etkisinde geliştiriliyor. Örneğin, çevre, sağlık, güvenlik sorunları, petrol, gaz, nükleer endüstrinin standartlarının belirlenmesi buna örnek olabilir. AB üyelerinden İngiltere'nin ulusal enerji güvenliği kavramı kolektif enerji güvenliğinin sağlanmasına yönelmiştir (5,2). Kabul edilen düzenlemeler Osaka -2002, St.Petersburg - 2006 toplantılarında vb. belirtilmiştir (5,58). Toplu enerji güvenliği fikri İngiltere tarafından daha etkin şekilde Uluslararası Enerji Ajansı çerçevesinde hayata geçirilmekte. Diğer Avrupa ülkeleri ile birlikte AB TRASEKA vb program ve projelerin gerçekleşmesinde etkin yer alıyor. İngiltere Ortadoğu politikasında bir kural olarak ABD'nin enerji politikasını destekliyor ve onların askeri-siyasi ortaklığı daha fazla enerji işbirliğinde tezahür ediyor. Bu ortaklık Uluslararası Enerji Ajansı çerçevesinde de tezahür ediyor (3, 85). Bilindiği gibi, geçen yüzyılın 80'li yılların başlarından itibaren Avrupa Birliği kendi kendini doğal gazla sağlayamamıştır. 1996-97 yıllarında doğal gaz tüketimi Kuzey Denizi'ndeki kaynakların tedrici azalması ile iç üretimi gerilettiği. Hacmine göre, bü-

yük tüketici ve ithalatçiler olan Almanya, İtalya, İspanya, Slovakya Cumhuriyeti kendilerinin gaz ithalini artık önemli ölçüde artırmışlar. Çek Cumhuriyeti, Yunanistan ve Portekiz de ayrıca ithalattaki paylarını sürekli artırmışlar. Avrupa'nın üç ana gaz ithali için başlıca kaynaklar Kuzey Denizi, Kuzey Afrika ve Rusya'dır (11). İstatistiklere göre, Avrupa Birliği'nin ithaline Rusya'nın payı yüzde 50, Cezayir'in payı yüzde 23, Norveç'in payı yüzde 22'dir. Kalan yüzde 5 diğer ülkelerden alınmakta. Uzmanların tahminlerine göre, Avrupa Birliği ülkelerinin doğalgaz tüketimi önümüzdeki çeyrek yüzyılda 2 kez artacaktır. Şu anda gaz Avrupada jeneratörlerin çalışmasında uygulanmaktadır. Avrupa dünya gaz tüketiminin yüzde18'i ve AB-in gaz ithalatın genel ithaline yüzde 80'ne kalkacağı beklenmektedir.

Bir takım AB ülkeleri iç enerji tüketiminde şuan da Rusya doğalgazına bağımlıdır. 2003 yılında doğalgazın yüzde 38'i Rusya'dan ithal edilmiştir. Petrol ve kömürden farklı olarak Rusya'nın AB ye doğalgaz ihracındaki payı 2010 yılı sonuçlarına göre bir miktar az olmuştur ki, bu da alternatif enerji kaynakları ile ilgili olmuştur. Şu anda Avrupa'nın doğusunda bulunan ülkeler Rusya'dan büyük miktarda doğalgaz bağımlılığındadırlar. Paralel olarak, Portekiz ve İspanya ise Cezayir ve Libya'ya bağımlıdır. Ayrıca, ithal edilen gazın yüzde 70'i güç generatorlarının işine yöneliyor ki, bu da enerji teminatı ile güvenlik arasında güçlü ilişkiyi göstermektedir (13). Uluslararası Enerji Ajansı'nın (BEA) verilerine göre, 2030 yılında AB'nin gaz ithaline olan ihtiyacı onun iç üretiminden 5 veya 6 kez fazla olacaktır. Bu ihtiyacın karşılanmasında Rusya önemli bir yer tutmakla beraber bu ihtiyacı tam karşılamak gücüne sahip olmayacaktır. Rusya'nın artık mevcut mukavelelere cevap vermekte tabanlı sıkıntısı var. Önemlisi ise, Rusya ithalindeki artış kendi sarfiyatını iç Rus pazarının talebinin karşılanmasında ve Pasifik bölgesine istiqametlenmekle bulacaktır (12).

Kısa süreli perspektifte, mevcut fiziksel nedenlere (boru hatları öngörülüyor) göre neredeyse AB Rusya doğal gazının başlıca pazarı olacaktır. Ayrıca, AB-in gelecek doğal gaz ihtiyaçlarını karşılamak meselesi BEA-in "alternatif senaryolar" denilen örneklerinde de tahlil olunur. Bu aynı iş senaryosudur ki, burada enerji kullanımın azaltılması ve verimliliğin artırılması gözden geçirilir. Eğer, BEA-in "alternatif senaryo" seçeneği gözden geçirilse anlaşılacaktır ki, Avrupa'ya önerilen bütün kemerlerin çekilmesine gerek yoktur. Eğer etkinliği artırıp tüketimini azaltmak girişimi yapılırsa, Avrupa enerji tüketimini yılda 90 milyar. metreküp azaltılabilir (4, 263). Ham petrole gelince Avrupadahili kaynaklar sınırlıdır. XX yüzyılın 70'li yıllarının petrol krizleri döneminde ithalat azalmış, 1980'li yıllarda yeniden artmıştır. Öyle ki, Çek Cumhuriyeti ve Portekiz esaslı şekilde kendi petrol ithalatını kısmi olarak artırmış, İtalya, İspanya ve Büyük Britanya ise esaslı şekilde

artırmak zorunda kalmışlardır. 2004 yılında Rusya eski Sovyetler Birliği ülkeleri ile beraber Avrupa'nın petrol ithaline yüzde 30 oranında paya sahip olmuşlardır. Bağımsız Devletler Birliği ülkelerinden petrol alan ülkelerle birlikte diğer Avrupa ülkelerinin donanımında Norveç ve Suudi Arabistan yüzde 20 oran paya sahipler

Petrol ihtiyacının yüzde 80'den fazlasını ithal eden Avrupa Birliği ülkeleri 2004 yılı için bunun yüzde 26'sını Bağımsız Devletler Birliği mekanından, yüzde 30'unu Ortadoğu'dan ve Kuzey Afrika'dan ithal ediyorlardı. 2007 yılında ithal edilen ham petrolün neredeyse üçte birine yani, yüzde 30,3'ne yakını Avrupa birliği ülkeleri Rusya'dan almışlar, oysa bu rakam 7 yıl öncesi için yüzde 11.6 oranında idi (14).

Sonuç

Genellikle, toplanan materyalin araştırılması ve yapılan tahlil gösteriyor ki, XXI yüzyıllık için sadece Avrupa Birliği ülkelerinin değil, tüm dünyanın petrol ve gaz enerjisinden bağımlılığı artmaya devam edecektir, bunun ilk belirtileri ise halihazırda Ortadoğu'da cereyan eden olaylarda kendini göstermektedir.

Kaynaklar

- Sadıkov O. Enerji güvenliğinin uluslararası - hukuki mekanizmaları. B., 2008
- Avrupa hukuku. Avrupa Birliği Hukuku ve insane hukuklarının yasal korunması. L. M. Entin. M., 2005
- Avrupa Devletlerlerarası Hukuku. red. Yu. M. Kolosov. M., 2005
- Mirişli F.R. Dünya Ekonomisinin Globalizasyonu: Azerbaycan fenomeni. Ders kitabı. B., 2008
- Dünya Enerji Politikası, 06 (16) Temmuz 2003
- Çernikov Q.P., Çernikova D.A. XX-XXI yüzyılın başında Avrupa: ekonomi sorunu. M., Drof, 2006
- Entin M. L. Avrupa Birliği'nin dış politikasının yasal dayanakları. M., 2003
- Country Analysis Brief: EU Energy Information Administration
- EU energy policy data, European Commission document SEC (2007) 12, 10 January 2007
- EU press release IP/07/29, Commission proposes an integrated energy and climate change package to cut emissions for the 21 Century 10 January 2007, at europa.eu/rapid/pressreleases/action.do?reference=IP/07/29&Format=HTML&aged=0&language=en&guilanguage=en
- Energimyndigheten, Europas naturegasberonde, 2006
- İsabel Murray: "Russian energy and European dependance" "Avroasiyada yeni tehlikesizlik hedefleri: Avroatlantik mekanının karşıdurması" konfransında takdim olunmuştur. May. 2005
- Jonatan Stern, "European gas supply and security issues" presented at the seminar "European dependence on russian energy"
- Winstone R., Bolton P., Gore D., Energy Security. House of Commons library. L. 2007, p.2. <http://hcl.library.parliament.uk>

**TRADING RELATIONS OF
CAUCUS ALBANIA AT THE
EARLIER MIDDLE AGES**

**İLK ORTAÇAĞDA KAFKAS
ALBANYASI'NIN
TİCARET İLİŞKİLERİ**

Lamiye AHMEDOVA

TRADING RELATIONS OF CAUCUS ALBANIA AT THE EARLIER MIDDLE AGES

İLK ORTAÇAĞDA KAFKAS ALBANYASI'NIN TİCARET İLİŞKİLERİ

*Lamiye AHMEDOVA**

Bu çalışmada ilk ortaçağ Kafkasya Albanya'sının ticari ilişkileri araştırmaya tabi tutulur ve onun dünya ticaretindeki rolüne değinilir. Albanya'da mevcut olmuş şehirlerde üretilmiş sanat ürünlerinin gerek iç gerekse dış ticaretde yeriyile bağlı meseleler söz konusu edilir. Bundan başka birçok seyyahın Kafkasya Albanya'sına seyahatinden ve onların Albanya'nın gelişmesinde rolünden, sanatçı ve ürün ilişkisinden bahsedilir. Aynı zamanda Albanya arazisinde mübadele aracı gibi kullanılan paralar ve onların İskender zamanında basılmış paralara benzerliği dikkate sunulur.

Bellidir ki feodal ilişkiler bağlantısında siyasi ekonomik ve kültürel ilişki kuran ülke, tarih sahnesinde olan devletin uygar devletler sırasında olmasını onaylanan delillerdendir. Güney Doğu Şirvan arazisinin ilk ortaçağ döneminde ekonominin değişik alanlarının, özellikle de sanatkârlığın yüksek gelişim düzeyi aynı zamanda ticaret ilişkilerinin yüksek düzeyde olmasını onaylıyor. Arkeolojik kazılar zamanı edinilen yüksek sanat örnekleri, tarım ürünleri, özellikle tahıl bitkileri, çeşitli kuş ve hayvan kemikleri hem iç hem de dış ticaretin yüksek düzeyde gelişmesinden haber vermektedir. Çeşitli abidelerden bulunmuş yerli Alban paraları Güney Doğu Şirvan arazisinde şehir tipli yaşayış mıntıklarında mübadeleyle birlikte faal algı satış pazarının varlığını göstermektedir.

M. Ö. IX-III. yüzyıllardan başlayarak Çin malları Oks ırmağı (Amu Derya) aracılığıyla Kaspi Denizine, oradan da Kür ırmağıyla Albanya'nın çeşitli istikametlerine İberiya ve Kolhida'nın arazisinden geçerek Rion ırmağıyla Karadeniz kıyılarındaki Faziş şehrine (şimdiki Poti şehri) ulaştırılırdı.¹ Bu ticaret yolu ekonomik açıdan büyük önem arz ettiğinden Roma Parfiya ve Sasani Bizans İmparatorluğu döneminde de önemini kaybetmemiştir. Malumdur ki bu yolların

* Azerbaycan İlimleri Akademisinin Arkeoloji ve Etnografi Enstitüsünün Azerbaycanın ilk ortaçağ arkeolojisi şubesinin asistanı

1] Vahidov R.M. Mingeçevir III-VIII. asırlarda. Bakü, 1961, s. 88

hepsi yani Batıya ve Doğuya giderken de mutlaka Güney Doğu Şirvan arazisinden geçmekteydi bu da yerli ahalinin ticaretle uğraşmasının nedenlerindendi. Güney Doğu Şirvan arazisinin çok zengin doğal ihtiyatları dış ticaret ilişkilerinin gelişmesi için de geniş imkânlar sağlamaktaydı. Bakü'nün petrolü, gazı, Şamahı'nın ipeği çeşitli kürk derilerinden üretilen yüksek kaliteli sanat ürünlerine olan talep Orta Asya, Avrupa, Türkiye ve Gürcistan'dan gelen tacirlerin büyük ilgisine neden olmaktadır.

İlk ortaçağdan başlayarak Hazar Denizi aracılığıyla ticaret yolunun mevcut olması eski ve ortaçağ kaynaklarından başka arkeolojik delillerle de onaylanmaktadır. Azerbaycan arazisinde birçok eski ve ortaçağ yaşayış ve savunma istihkâmlarının Hazar Denizi yakınlığında bulunması bir rastlantı değil. Mehranilerin hakimiyeti yıllarında Albanya'nın ekonomik, politik ve kültürel hayatında rolünün artması Güney Doğu Şirvan arazisinde kendi etkisini bırakmıştır. Güney Doğu Şirvan arazisinden bulunmuş ölçü birimi yerli ahalinin tahıl bitkilerinin alış satışıyla uğraştıklarını göstermektedir.² Aynı zamanda Güney Doğu Şirvan arazisindeki arkeolojik kazılar zamanı bulunan ayak bilezikleri de onların ticaret yoluyla buraya geldiğini göstermektedir.³

R.M.Vahidov, ahalinin ticaretle uğraşmasını kanıtlayan delillere örnek olarak 2 sayılı yaşayış yerinin ikinci tabakasından bulunmuş tunç tartıcının kolları özellikle ilgi çekicidir.⁴ Bellidir ki Güney Doğu Şirvan arazisinin zengin doğal kaynakları dış ticaret ilişkilerinin gelişmesi için de geniş imkanlar sağlıyordu. Arazinin ham ipeğine, kürküne, yün halı ürünlerine çok büyük talep vardı. Şamahı, Polatlı, Cemcemli Pirsaat Havzası gibi yaşayış mıntıklarında üretilen yüksek kaliteli sanat ürünlerine dünyanın çeşitli yerlerinden gelen tacirler büyük ilgi gösteriyorlardı. Söz konusu arazilerden bulunan birçok nadir sanat örnekleri de bu ülkelerle sıkı ticaret ilişkilerinin büyük ve sürekli olmasını kanıtlamaktadır. K.V.Frever, kaynaklara dayanarak MÖ I. ve MS III. yüzyıllara kadarki dönemde aorların (alanların) Ön Asya ve Kafkasyadan aldıkları malları Kaspi Denizi sahiliyle Derbent'ten geçerek Kuzey Kafkas'a götürüldüğü belirlenmiştir.⁵ Güney Doğu Şirvan arazisinden geçen Büyük Çapar, Nöyüt (Petrol) Yolu buranın ticaret ve ekonomisinde büyük rol oynamıştır. Belli olduğu üzere Bakü'den Batı istikametinde giden yolların hepsi bu araziden geçmiştir. 1958 yılında Şamahı şehri yakınlığında Hınıslı köyünden bulunmuş hazinede Roma, Atina, Arşaki, aynı zamanda 72 benzetme yerel sikkeler yakın arazilerde iç ve dış ticaretin çok

2] Ahmedov Ş.S. Pirsaatçay havzasının ilk orta asır arkeoloji abideleri. Bakü, 2003, seh 58-59

3] Yene orada, seh 97

4] Vahidov R.M. Mingeçevir III-VIII. asırlarda. Bakü, 1961, s. 91

5] Trever K.V. Oçerki po istoriyu k kulture Kavkazskoy Albanii. Moksva, 1959, seh 83-84

yayıldığını onaylamaktadır. Şamahı'nın büyük şehir gibi Güney Doğu Şirvan'da bulunması şehir ve şehir tipli köylerin de gelişmesine yardımcı olmuştur. Şamahı ve çevresindeki arazileri Batıyla Doğu arasında köprü rolünü oynamıştır. Bu da Güney Doğu Şirvan'da yaşayan ahalinin yaşam tarzını olumlu yönde etkilemiştir. MÖ. II. yüzyıldan başlayarak MS. XIX. yüzyıla kadar faaliyet gösteren ve tarihe "İpek Yolu" adıyla geçen Çin - Orta Asya yolunun dünya ticaretinde büyük rolü olmuştur.

Bu ticaret yolunun önemi Şamahı ve çevresinde arkeolojik kazılar zamanı bir daha onaylanmıştır. Yazılı kaynaklarda Albanya'nın arazisinden ihracat olunan pamuk, ipek, balık, kuru yemiş hakkında bilgi verilmektedir. Dokuma ürünlerinin ihracatı da ülke ekonomisinin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Güngörmek arazisinde bulunan dokuma tezgâhı ve onun üzerindeki zarif iplik kalıntıları bu sanatın çok geliştiğini bir daha onaylamaktadır. Taş kutu mezarlardan dokuma tezgâhının kılıcı da bulunmuştur. Bundan başka mezardan kil tas içerisinde boyanın kalıntıları da bulunmuştur. Yerli üretimle birlikte Albanya'da ithal edilmiş kumaşlar da kullanılmıştır. Bu kumaşlardan 2 türü 1952 yılında Mingeçevir'in 2 sayılı yaşayış yerinin mabetler alanındaki 5 sayılı ilk Hıristiyan mabedinden bulunmuştur. Birinci tür ipek kumaş açık kahveyi renktedir. Desenleri dokuma eşkenar dörtgenlerdir.

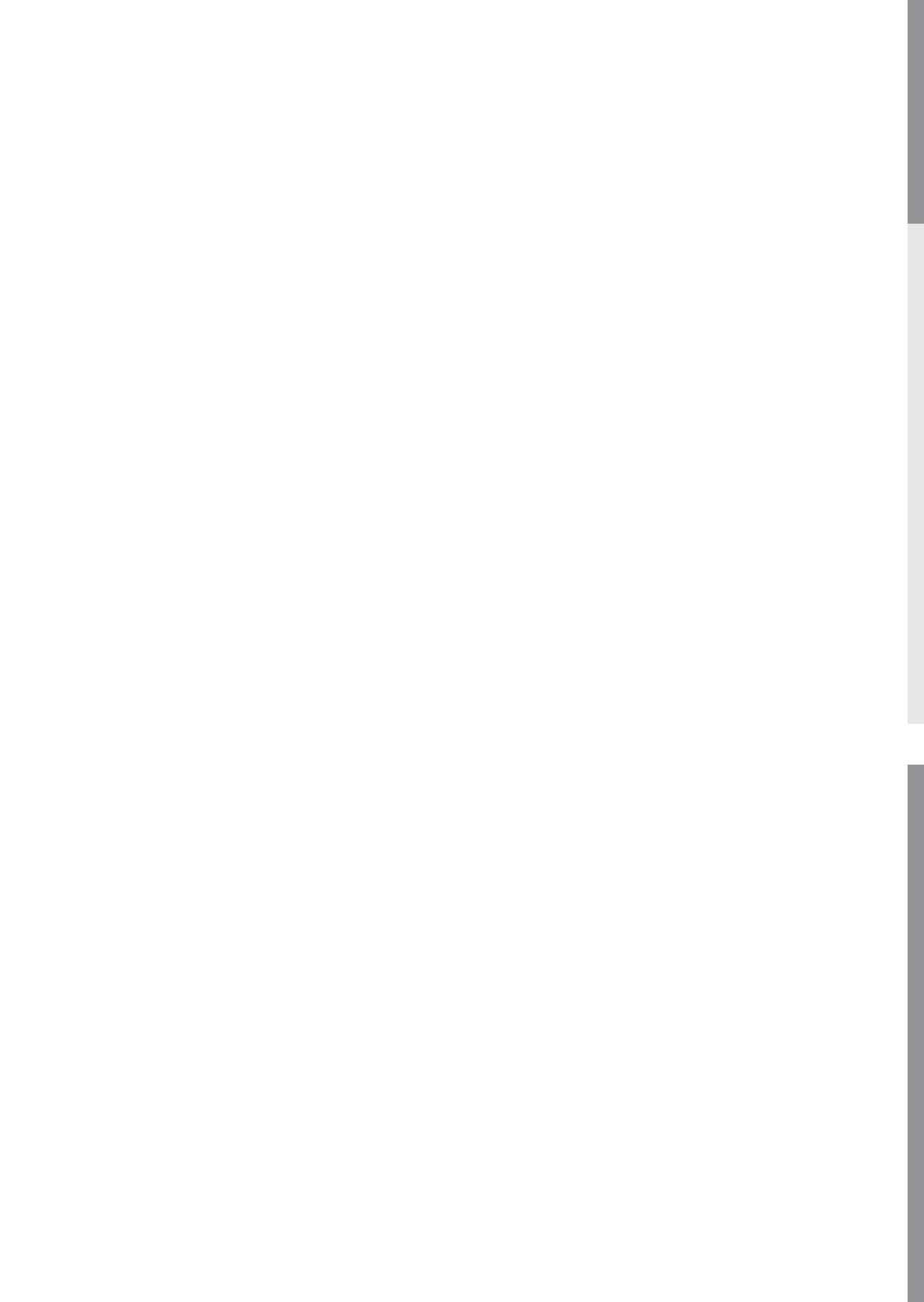
Diğer ipek kumaş kalıntısı yine de Mingeçevir'de 12. kazı alanınının 8 sayılı son Hıristiyan mezarından bulunmuş iki renkli sarjadır. Dokuma zamanı kullanılmış ipliklerin rengi koyu mavi ve kahveyidir. Kumaşın kalıntısı çok küçük olduğundan desenin rengini belirlemek mümkün olmamıştır. Dokunması ise çok zordur. Dokumada "iki eriş" in varlığı ortaya çıkarılmıştır. Her iki kumaşın bulunduğu bir tipini kıyaslamalı şekilde inceleyen R.M.Vahidov bu kompleksi MS. IV. – VIII. yüzyıllara ait eder. Arkeolojik kazılar zamanı başka ülkelerde yapılmış sikkeler bulunmuştur. Albanya'da yapılmış sikkeler ise başka ülkelerin arazilerinde bulunmuştur. O dönemde Albanya'da ticaret ilişkilerinin çok yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir. Böyle bir ticaret ilişkisi Strabon'un düşüncelerinin yanlış olduğunu ortaya koymaktadır. Strabon ticaret ve mübadele meselelerine değinirken Albanların parayı tanımadıklarını söylemiştir. Y.A.Pahomov hele 20'li yıllarda bulunmuş sikke örneklerinden başka bu düşüncüyü Strabon'un kendisinin Diosketri'den (şimdiki Suhumi) Albanya'ya ticaret yollarının olması hakkındaki bilgiyle de inkar etmiştir. O yazır ki, Dioskusi ve bu gibi şehirlerin kalkınması Küçük Asya ve Karadeniz'in kuzeyindeki Yunan şehirlerinin sikkelerinin bu yol aracılığıyla değindiğimiz şehirlere ulaşmasına neden olmuştur.

Sonuç

Bütün bu deliller şunu kanıtlıyor ki Albanya, aynı zamanda havzada bulunan şehir ve köyler, yaşayış mntıkaları ilk ortaçağda ticari ve kültürel ilişkilerde çok yüksek gelişme göstermiştir. Kaydettiğimiz bu deliller erken ortaçağda Kafkas Albanya'sının Mısır, Suriye, Filistin, Yunanistan, Roma, İran, Afganistan, Orta Asya ülkeleri, Çin, Gürcistan, Rusya gibi ülkelerle ticari ve ekonomik ilişkide olmasını bir daha onaylıyor.

Kaynaklar

- Ahmedov Ş.S. Pirsaatçay havzasının ilk orta asır arkeoloji abideleri. Bakü, 2003
- Quliyev M. İlk orta asırlarda Kafkas Albanya'sının ticaret ilişkileri üzerine. Azerbaycan'ın Maddi Medeniyeti, IX c., Bakü, 1980, s. 102
- Osmanov F.L. Kafkas Albanya'sının Maddi Medeniyeti. Bakü, 1982
- Vahidov R.M. Mingeçevir III-VIII. asırlarda. Bakü, 1961
- Nuriyev A.B. Remeslo Kafkazskoy Albanii. Bakü, 2009
- Trever K.V. Oçerki po istoriyu k kulture Kavkazskoy Albanii. Moksva, 1959

**IS THE PURCHASING
POWER PARITY VALID IN
MACEDONIA?
EVIDENCE FROM THE LM
UNIT ROOT TESTS**

Assoc. Prof. Dr. Nilgün YAVUZ

IS THE PURCHASING POWER PARITY VALID IN MACEDONIA? EVIDENCE FROM THE LM UNIT ROOT TESTS

*Assoc. Prof. Dr. Nilgün YAVUZ**

The aim of this study is to test the Purchasing Power Parity for Macedonia for the years from 1994 to 2010 empirically. In order to test the validity of purchasing power parity, unit root tests and cointegration tests have been used in the literature. In this study we used the unit root tests for the real exchange rate. Traditional unit root tests may face structural break down and nonlinear situations where the acceptance of null hypothesis are steered thus we have three unit root tests which are a group of Standard LM (1992), LM with Structural Break (s) (2003, 2004) and Nonlinear LM (2003) that have been used and compared. All three tests show similar results and according to all three tests the real exchange rate is not stationary. This situation for Macedonia in the long term is not valid for the purchasing power parity.

After the fall of Breton Wood System the Purchasing Power Parity (henceforth PPP) became the theory of comparing the exchange of two country's currency according to price relativity. The accuracy of the system is valid however, its use has trivial. The importance of the analysis of PPP is twofold. Since many macroeconomic monetary models are based on the PPP assumption, mentioned assumption is the cornerstone of these models. Second, the measurement of economic integration and external competitiveness can be made by employing real exchange (Wei and Parsley, 1995) so understanding of its behavior can be helpful for policy design.

The last quarter century, testing for the validity of the PPP, has taken place in scientific literature with the development of the methods of time series econometrics. In order to test the validity of the hypothesis of the Purchasing Power Parity unit root tests and cointegration tests have generally been used. According to unit root analysis method for the validity of the PPP the real exchange rate must be stationary. With that, deviations (shocks) will be temporary, not permanent. According to that when we examine stochastic behavior of the real

* Istanbul University, Faculty of Economics, Department of Econometrics
yavuznc@istanbul.edu.tr

exchange rate with the unit root test; if the real exchange rate is stationary, the PPP is valid, in opposite situation, the real exchange rate has unit root, and the PPP is not valid. According to the second situation, if the elements of real exchange rate-nominal exchange rate and relativity prices- are cointegrated, thus the PPP is valid. According to that, the existence of the relationship of the cointegration, even in a short term, real exchange rate showed deviation on balance, in a long term, these deviations will disappear and then the real exchange rate will come an average situation, it shows the PPP will be arranged.

The aim of this study is to test the validity of the PPP for Macedonia. Macedonia connects the Middle and East Europe to the South and Southeast Europe. According to the World Bank description, Macedonia's national wealth is in the level of low-medium country. Macedonia does not have a border to sea, however its economy open to the world. Therefore, it causes the effect ions of global economic developments. Macedonia's size of foreign trade is equal to the 90 % of the GDP. This situation has positive side and also negative sides. Thus, Macedonia has faced frequently economic crises in the last 10 years due to the eccentric trade. It is evident that Macedonia's exchange rate policy will have very important effects on the economics of the country because of having eccentric trade. Therefore, the behavior of the real exchange rate and the validity of the PPP in a long term have importance for the economics of Macedonia.

Generally, studies of the validity of the PPP test results regarding Macedonia have differences. Studies of Baharumshah and Borsic (2008) tested the validity of the PPP for 13 Central and East European transition countries according to the U. S. Dollar and Euro. The method of SURADF has been used in this study and concluded that the PPP with the US Dollar for Macedonia is valid, but with Euro is not valid. Sideris (2006) argued that for Macedonia and the other 17 European transition countries with using Johansen co-integration test, the PPP is not valid for Macedonia. Acaravcı and Öztürk(2010), has been examined the validity of the PPP in 8 transition countries with using ADF, KPSS, Lee-Strazicich(2003,2004) unit root tests. It has been argued that the PPP is only valid for Bulgaria and Romania, not the other 6 countries including Macedonia. Bahmani-Oskooee etc. (2008) has been examined the theory of the validity of the PPP in 88 developing countries and claimed that with the test of the standard ADF unit root test is valid in 12 countries, with the nonlinear KSS unit root test is valid in 18 countries including Macedonia.

In this study, the validity of the PPP will be analyzed for Macedonia under the LM unit root test frame. Lothion and Taylor (1996) claimed that especially

when date interval is short, power of the traditional unit root test is weak, thus mistakenly it might be understood that the real exchange rate is not stationary. However, Stock (1994) and Vougas (2003), Schmidt and Phillips (1992) has developed Lagrange Multipliers (LM) unit root test and claimed that the LM test is more stronger than Dickey Fuller unit root test model. There is a growing literature on modeling exchange rates non-linear models such as TAR, STAR, and ESTAR. With using the LM model standard, structural break and nonlinear unit root tests, we can assume strong (robust) estimates.

The rest of the paper is organized as follows: in the second section, fundamental of the purchasing power parity, in the third section, the theory of the methods used in this study is explained, in the fourth section, we provided data and practice results. Finally, the concluding section summarizes the major findings.

1. Theoretical Foundations

The Purchasing Power Parity is one of the oldest theories in order to explain the determination of the real exchange rate. The validity of the PPP empirically was tested since 1970s to today, however it was used first time in modern sense by Cassel (1916, 1917, and 1918).

The hypothesis of the PPP claims that there is a relation between nominal exchange rate and national inflation rates. Moreover, it offers two kind of the PPP; absolute and relative. The absolute PPP is based on the law of one price that means the price for the same item and service should be same in two countries with the same monetary unit. In this situation, nominal exchange rate of national and foreign monetary unit will be equal to the prices of national and foreign ratio. The partial PPP is that bilateral exchange rate should be changed according to the inflation differences among countries. Therefore, the differences of the market should be taken into consideration in the exchange market. In the partial PPP, changes of price levels are important rather than countries' price levels are important in the absolute PPP.

At the below, the real exchange rate is defined as a deviation from the purchasing power parity. The real exchange rate in t time for the country of i described as below.

$$R_t = \log \left(\frac{S_t P_t^f}{P_t^d} \right)$$

1.

At the above formula is for nominal exchange rate, is for general level of the

prices of the country of i , and p_t^f is for another country's general level of the prices.

Decrease of the real exchange rate index means the real exchange rate is gained value. This situation shows that items and services produced domestically increased prices more than foreign items and services. In opposite way, increase of the real exchange rate index means the real exchange rate lost value and domestically produced items and services' prices are less than foreign ones.

We can represent the Eq. 1 in a logarithmic form as following

$$r_t = s_t + p_t^f - p_t^d \quad t = 1, 2, \dots, T$$

At the above formula is logarithm of nominal exchange rate, is logarithm of level of foreign price and is logarithm of domestic price level.

For a long term validity of the PPP, from the point of absolute PPP for long term, real exchange rate will be equal to 1. In this situation $r_t = 1$. From the point of partial PPP, the logarithmic of real exchange rate's first difference is zero; For general prices levels in calculations of the PPP, as an indicator using consumer prices indices (CPI) has preferred in application for both of items of commerce and non-commerce. When we used price indexes instead of general price index this value could be equal to 1. In the short term, there could be deviation on the PPP, but the important point is that whether these deviations are permanent or transitory. Finding of the real exchange rate is stable process means there is tendency of turning to fixed average. In conclusion, deviations from the PPP are transitory and in a long term, the PPP will be valid.

2. Econometric Methodology

In this section, a brief explanation of the unit root tests in the empirical analysis that is used in this paper will be provided. To test for the existence of a unit root in the real exchange rate series, the following tests are used.

Lagrange Multiplier type unit root test which introduced by Schmidt and Phillips (1992) is more powerful than Dickey Fuller type unit root test (see Stock (1994) and Vougas (2003) among others.), since in the DF type unit root tests nuisance parameters are not identified under the alternative hypothesis, but LM type unit root tests allow same set of nuisance parameters under both and alternative hypothesis (Pfaff, p.100). So, in this study we will use standard LM unit root test as well as LM type tests which allows nonlinearity and structural breaks to examine the purchasing power parity for Macedonia.

Schmidt and Phillips (1992) use the following model for testing the null of unit root:

$$y_t = \alpha + Z_t \beta_0 + e_t$$

1. $e_t = \phi e_{t-1} + \varepsilon_t$

where $i \text{ iid } (0, \sigma^2)$ and. By taking first differences of Model (1), we obtain the following model;

$$\Delta y_t = \Delta Z_t \beta_0 + u_t$$

We can test the null of unit root hypothesis by testing in the following

model:

$$\Delta y_t = \alpha + \delta \tilde{S}_{0,t-1} + \sum_{i=1}^p \gamma_i \Delta \tilde{S}_{0,t-i} + \varepsilon_t$$

where y_1 , and is the first observation of y_t .

While standard LM unit root tests are more powerful than Dickey Fuller unit root tests, in the presence of structural breaks, these tests lose power. Thus, Lee and Strazicich (2003, 2004) developed LM type unit root tests which allow structural break(s) under both and alternative hypotheses:

$$\Delta y_t = \alpha' \Delta Z_{1,t} + \delta \tilde{S}_{1,t-1} + \sum_{i=1}^p \gamma_i \Delta \tilde{S}_{1,t-i} + \varepsilon_t$$

where Δ denotes the first difference operator and $\tilde{S}_{1,t}$ is a detrended series which obtained as. γ shows the vector of coefficients in the regression of Δy_t on $\Delta Z_{1,t}$ and where y_1 and z_1 are the first observations of y_t and z_t respectively. We define the exogenous vector as $\Delta Z_{1,t}$ and for Model A and Model AA which allow one structural break and two structural breaks in level respectively. We identify the γ as γ_1 and for Model C and for Model CC respectively which allow one and two shifts in the intercept and slope. The dummy variables in these identifications can be represented as

$$D_t = \begin{cases} 1, & t \geq T_B + 1 \\ 0, & \text{otherwise.} \end{cases} \quad D_{jt} = \begin{cases} 1, & t \geq T_{Bj} + 1 \\ 0, & \text{otherwise.} \end{cases}$$

$$DT_t = \begin{cases} t - T_B, & t \geq T_B + 1 \\ 0, & \text{otherwise.} \end{cases} \quad DT_{jt} = \begin{cases} t - T_{Bj}, & t \geq T_{Bj} + 1 \\ 0, & \text{otherwise.} \end{cases}$$

Where τ_j and λ_j denotes break dates while T . We select the optimal break dates by obtaining the minimum test statistics:

$$LM_{\tilde{\tau}} = \text{Inf}_{\tilde{\tau}} \tilde{\tau}(\bar{\lambda}_j) = \text{Inf}_{\lambda_j} \tilde{\tau}(\lambda_j)$$

Where T is sample size, and τ_j . The minimum test statistic is searched for over the trimming region (0.15T, 0.85T). We test the null hypothesis of unit root with structural break(s), against the alternative of stationary with structural break(s).

While the unit root tests of Lee and Strazicich (2003, 2004) have clear advantages over the other unit root tests which allow structural breaks (e.g. determine structural breaks endogenously and allow them under both null and alternative hypotheses), but in the presence of nonlinearities in the data generating process, unit root tests may be biased too. So, we also use a nonlinear form of LM type unit root tests.

Kapetonios et al. (2003) developed a unit root test in which we can test the null hypothesis of unit root against the alternative of stationary exponential smooth transition autoregressive model (ESTAR). Consider the following model

$$\Delta y_t = \beta y_{t-1} \left(1 - \exp(-\theta y_{t-1}^2)\right) + \varepsilon_t$$

where θ . The null hypothesis can be tested by β , but under this hypothesis the parameter θ is not identified, so we cannot directly test it. Thus, Kapetonios et al. (2003) circumvented this problem by employing a first order Taylor approximation of the above equation and obtained the following auxiliary equation:

$$\Delta y_t = \delta \Delta y_{t-1}^3 + \sum_{i=1}^p c_i \Delta y_{t-i} + e_t$$

The null hypothesis can be tested by δ . By applying LM score principle to this equation Chortareas et al. (2002) developed a LM type nonlinear unit root test. We use the following model in this test:

$$\Delta y_t = \alpha + \delta \tilde{S}_{0,t-1}^3 + \sum_{i=1}^p \gamma_i \Delta \tilde{S}_{2,t-i} + \varepsilon_t$$

where is, as defined as above. We test the null of unit root , against the alternative of ESTAR () model in this test.

3. Data and Empirical Results

In this study, the behavior of the US dollar-based real exchange rate series is examined for Macedonia. The data is monthly series covering the period 1994:1-2010:12 and is obtained from the International Monetary Fund's *International Financial Statistics* data base. Nominal Exchange rates were converted into real exchange rates by using the consumer prices indices (CPI).

Figure 1: shows the monthly observations of real exchange rate series. It is observed that real exchange rate series does not seem to follow a linear behavior.

Fig.1: Real exchange rates of Macedonia

The unit root test results on the US dollar based real exchange rates are presented in Table 1. By starting with a maximum lag length of 14, the appropriate lag order for the model(s) is selected based on t - statistic through general to specific approach suggested by Perron (1989).

Table 1: The results of LM Unit Root Tests

Unit Root Tests	t-statistic	lag length	SB1	SB2
LM	-2.706	11	-	-
LM1	-2.892	11	Sept. 2008	-
LM2	-3.648	11	Nov. 1996	Oct.2002
NLM	-1.573	0	-	-

Note; *SB1 shows the first, SB2 shows the second structural breaks. Critical values at 1%, 5% and %10 levels for (standard) LM, (one break) LM1, (two breaks) LM2 and (nonlinear) NLM tests are -3.61, -3.04, -2.76; -5.11, -4.51, -4.17; -6.41, -5.74, -5.32 and -3.52, -3.00, -2.73 respectively.

Firstly, we apply the standard LM unit root test to examine the stationary of real exchange rates. Since the test statistic (-2.7064) which calculated according to standard LM unit root test is smaller than the critical value (-3.04) at the %5 significance level, so the unit root null hypothesis cannot be rejected implying that real exchange rate is not mean reverting.

But, standard LM test does not consider the impact of structural changes that may cause a bias towards not rejecting the null of unit root hypothesis. We, therefore, apply the minimum LM test, in which the break point(s) is (are) estimated endogenously, to examine the unit root hypothesis of real exchange rates. The findings given in the second and third rows of Table 1 indicate that the unit root hypothesis could not be rejected by the LM1 and LM2 test statistics. The LM unit root test with one structural break estimates the break point in September 2008 on the other hand; the LM test with two structural breaks estimates the points as November 1996 and October 2002. It is clear that the two test statistics provide different estimated break dates. With the finding of the one structural break LM test shows the date for the structural break is September 2008. We can explain it by global crisis. During the year of 2008 due to the global economic crisis, especially undulation on the prices of oil, food and raw materials and price increases caused hard times for Macedonia which monetary unit is Euro in the third quarter of 2008. The fourth quarter of 2008 as a result of the crisis, its economy enlarged from January to September term, however in the last quarter foreign trade is narrowed. With the finding of two structural break LM test, the breakdown of 2002 occurred because of 2001 domestic fights. The 2001 domestic fights affected the economy and broke the balance of financial structure and payments. There was hesitation on reforms during that time and national income (GDP) was lessening

4, 5 %. During 2002, hesitation on reforms continued, industrial productions were lessening and development occurred 0, 9 %. Another brake down happened in 1996 that is the beginning of the EU membership negotiation.

If the real exchange rates follow nonlinear stationary processes, then the alternative hypothesis of the unit root tests based on the linear model will be mis-specified. Thus, finally, PPP is tested by employing a nonlinear unit root test which tests the null of unit root against the alternative of stationary exponential smooth transition autoregressive model (ESTAR). The test statistic in the last row of the Table 1 shows that the null hypothesis of a unit root could not be rejected at the 1% significance level against the nonlinear stationary ESTAR alternative.

These findings demonstrate that the results drawn from both linear and nonlinear unit root test are similar. As can be seen from the test results, the PPP is not valid for Macedonia.

The findings of this study complement the results of other studies in the literature. In the sense that we use standard unit root test as well as unit root tests allow structural break(s) and nonlinearity.

In the case, that real exchange rates are non-stationary, the principle of PPP is no longer valid as a representation of the long-run equilibrium relation between the exchange rate and relative prices

4. Concluding Remarks

The PPP is an important theory in open economics that macroeconomic models based on the PPP in long term. In this study, we tested the hypothesis of the PPP for Macedonia which became independent in 1991 and turned his face to the EU membership. Economics and political reforms took place for the membership. Macedonia almost completed commercial unification with the EU. Moreover, policy of the exchange rate was connected to the Euro monetary unit. On Macedonia's GDP have lot foreign trade movements mostly within the EU. Thus, the process of the real exchange rate and the validity of the PPP have importance for Macedonia.

In this study, the test of the validity of the PPP was based on the stationary of the real exchange rate. For the robustness of the results, we used as a group of the unit root tests of the standard one and two structural brake(s) and nonlinear LM. Findings of the LM type unit root test, real exchange rate for Macedonia has a unit root, and thus the PPP is probably not valid for Macedonia. Findings of the one and two structural brake(s) LM unit root test approve that brake down dates are harmonies with the past of Macedonia's politics and economics.

However, we would like to point out that in our study we used data covering the period 1994-2010. There was no broad time to analyze Macedonia due to become independent just in 1991. The previous studies show that for the validity of the PPP, in a short term the PPP is not valid. In other words, real exchange rate has a unit root. However, in a long term, there is an average level, thus; long term the PPP is valid.

References

- Acaravcı, A., Öztürk, İ., 2010. Testing Purchasing Power Parity in Transition Countries: Evidence from Structural Breaks, *The Amfiteatru Economic Journal*, Vol. 12(27), 190-198.
- Baharumshah, A.Z., Borsic, D., 2008. Purchasing power parity in Central and Eastern European Countries, *Economics Bulletin*, Vol. 6 (32), 1-8.
- Bahmani-Oskooee, M., Kutan, A.M., and Zhouc, S., 2008. Do Real Exchange Rates Follow a Non-Linear Mean Reverting Process in Developing Countries?, *Southern Economic Journal*, Vol. 74, 1049-1062.
- Cassel, G., 1916. The Present Situation of the Foreign Exchanges. *Economic Journal*, Vol. 26 (101), 62-65.
- Cassel, G., 1917. The Depreciation of Gold. *Economic Journal*, Vol. 27 (107), 347-354.
- Cassel, G., 1918. Abnormal Deviations in International Exchanges. *Economic Journal*, Vol. 28 (112), 413-415.
- Chlorates, G.E., Kapetanios, G., Shin, Y., 2002. Nonlinear mean reversion in real exchange rates. *Economics Letters* 77, 411-417.
- Kapetanios, G., Shin, Y. and Snell, A. (2003). 'Testing for a unit root in the nonlinear STAR framework'. *Journal of Econometrics*, Vol. 112, 359-379.
- Lee, J., Strazicich, M.C., 2003. Minimum Lagrange multiplier unit root test with two structural breaks. *The Review of Economics and Statistics* 85, 1082-1089.
- Lee, J., Strazicich, M.C., 2004. Minimum LM unit root test with one structural break. Department of Economics, Appalachian State University Working Paper, 04-17.
- Lothion, J.R., Taylor, M.P., 1996. Real Exchange rate behavior: the recent float from the perspective of the past two centuries, *Journal of Political Economy*, 104(3), 488-509.
- Perron, P. 1989. The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis, *Econometrica*, 57:1361-1401
- Pfaff, B., 2008. *Analysis of Integrated and Co integrated Time Series with R*, Springer; 2nd edition.
- Schmidt, P., Phillips, P., 1992. LM tests for a unit root in the presence of deterministic trends. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 54, 257-287.
- Sideris, D., 2006. Purchasing Power Parity in economies in transition: evidence from Central and East European countries. *Applied Financial Economics*, Vol. 16, Issue 1-2, 135-143.
- Stock, J., 1994. Unit Roots, Structural Breaks and Trends, in: Engle, R.F., McFadden, D.L. (Eds.), *Handbook of Econometrics*, vol. 4. Elsevier Science Pub. Co, Amsterdam, pp. 2740-2841.

Chapter 46.

- Vougas, D.V., 2003. Reconsidering LM unit root testing. *Journal of Applied Statistics*, 30, 727-741.

Wei, S-J., Parsley, D.C., 1995. Purchasing Power Disparity During the Floating Rate Period: Exchange Rate Volatility, Trade Barriers and Other Culprits, NBER Working Papers 5032, National Bureau of Economic Research.

**A RESEARCH OF EXAMINING THE
EXECUTIVE BEHAVIOR OF SME
MANAGERS IN TURKEY AND BALKAN
COUNTRIES**

**TÜRKİYE VE BALKAN
ÜLKELERİNDEKİ KOBİ
YÖNETİCİLERİNİN YÖNETİCİLİK
DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİNE
YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA**

Yrd. Doç. Dr. Orhan ADIGÜZEL

Seher DERYA

Umut Can ÖZTÜRK

A RESEARCH OF EXAMINING THE EXECUTIVE BEHAVIOR OF SME MANAGERS IN TURKEY AND BALKAN COUNTRIES

TÜRKİYE VE BALKAN ÜLKELERİNDEKİ KOBİ YÖNETİCİLERİNİN YÖNETİCİLİK DAVRANIŞLARININ İNCELENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

*Assist. Prof. Dr. Orhan ADIGÜZEL**

Gör. Seher DERYA

Umut Can ÖZTÜRK

Yöneticiler ve yöneticilik geçmişten günümüze yönetim ve davranış bilimcilerce her zaman merak edilen ve araştırılan bir konu olagelmıştır. Sosyal alanda yapılan deneysel çalışmalar, yöneticilerin ve liderlerin özellikleri, davranışları, içinde buldukları koşullar ve yönetsel davranışların çalışanların motivasyonuna dolayısıyla örgütsel başarıya etkileri gibi konuları ele almışlardır.

Yöneticilik; yönetici, çalışanlar ve koşullar üçgeninde yer alan bir kavram olması ile birlikte yöneticinin çalışanlarını örgütsel faaliyetlere yönlendirmesi ve bunu gerçekleştirirken de kullandığı davranış biçimi etkili olması açısından önemli olmaktadır. Yöneticinin kişiliği, yönetim alanı, çevresel faktörler gibi birçok koşulun etkisi ile gösterdiği davranışlar yöneticinin bu anlamda yönetsel kimliğini oluşturduğu söylenebilmektedir.

Bu çalışmanın amacı; Türkiye ve Balkan ülkelerinde faaliyet gösteren KOBİ'lerdeki Türk yöneticilerinin davranış eğilimlerinin belirlenmesi ve iki bölge yöneticilerinin bu anlamda kıyaslanabilmesidir. Bunun yanı sıra; söz konusu davranış eğilimlerin demografik faktörler ile olan ilişkisi de çalışmada yer almaktadır.

“Sanatların en eskisi, bilimlerin en yenisi” olarak ifade edilen yönetim kavramı, temelde başkaları vasıtası ile iş görmektir (Koçel, 2007:11). Bu bağlamda yönetim tanımlarında süreç, sanat ve bilimin yer aldığı görülmektedir. Yönetim fonksiyonları onun süreçsel yönünü, uygulanması onun sanatsal yönünü, sistematik ve kendine has bilgi içermesi ise onun bilimsel yönünü oluşturmaktadır. Yönetim, örgütsel kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılması sürecidir.

* Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Sağlık Yönetimi Bölümü, 32260, Isparta, Türkiye
orhanadiguzel@gmail.com

Yönetim beşeri yönlü bir faaliyettir ve bünyesinde; yönetici, süreçler, çalışanlar ve koşullar barındırmaktadır. Örgüte ilişkin faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde diğerlerini yapılacak işlere yönlendiren yönetici; süreçlerin planlanması, örgütlenmesi, koordinasyonu ve kontrolü görevlerini üstlenen kimsedir. Bu anlamda yöneticinin üstlendiği bu görevi yerine getirme biçimi, onun yöneticilik tarzını oluşturmaktadır.

Çalışmada; öncelikli olarak yönetici ve yöneticilik/liderlik tarzları kavramsal olarak açıklanmakta ve daha sonra Türkiye ve Balkan ülkelerindeki Türk girişimcilerin yöneticilik tarzları dört boyutta (Dönüşümsel, Serbest, Babacan ve İşlemsel) ele alınmakta ve eğilimlerinin hangi tarz olduğu ve bunun demografik değişkenlere göre değişip değişmediği incelenmektedir.

Yönetici Kavramı

Yönetici, örgütsel kaynakları kullanarak önceden belirlenmiş hedeflere ulaşmaya çalışan kimsedir. Yöneticiler, astlarının tutum ve davranışlarını daima etki altında bulundurma araç ve olanaklarına sahip olmaktadır (Eren, 2008:176). Bir yöneticinin çevresinde oluşturduğu etki gücünün alanı ne kadar geniş olursa, liderlik potansiyeline ve hayaline ulaşmada etrafındaki insanları birlikte çalışmaya ikna etme yeteneği de o kadar büyük olacaktır (Kaya, 2007:109). Liderlik ise; yönetimin bireysel ve örgütsel etkileşimler içeren bir araçtır (Chung & Megginson, 1982:279). Liderlik alanında yapılan araştırmaların çoğunda veriler, kamu ve özel sektörde yönetici olarak görev yapan kişilerden elde edilmekte ve bu veriler ile yapılan analizler değerlendirilmektedir. Yani her yönetici lider kabul edilmektedir; fakat bu varsayım tartışmaya açıktır (Zel & Özkarahan, 2002:357).

Yöneticilik Davranışları/Tarzları

Yöneticilerin buldukları çevresel koşullar, yönetsel olaylara olan bakış açıları, kültür, örgüt üyeleri, örgüt yapısı, kişisel özellikleri gibi birçok faktörün etkisiyle yönetim biçimlerinin farklılaştığı görülmektedir. Bir yönetici tarafından tercih edilen yönetim tarzı, onun etkili ve etkin bir lider olmasını da belirleyecektir. Uygun bir liderlik tarzının seçilmesi ve yine aynı paralelde uygun yöneltme ve araçlarının kullanılması bireysel ve örgütsel hedeflerin ulaşılmasını sağlamaktadır (Şafaklı, 2005:134). Liderlik yazınında otoriter, katılımcı, otantik, etik, dönüşümsel, işlemsel, liberal, paternalist, karizmatik gibi birçok liderlik tarzı yer almaktadır. Hangi liderlik tarzının en iyi olduğuna dair tartışmalar en az liderlik kavramının tanımlanmasında olduğu kadar karmaşıktır (Çelik ve Sünbül, 2008:52).

1.2.1. Transformasyonel (Dönüşümsel) Liderlik

Bernard Bass, liderlerin gerekli dönüşümü sağlayamadıkları, güncellik adına gerekli adımları atamadıkları durumlarda kendileri ve organizasyonları açısından yarattıkları sorunları inceleyerek başarılı liderlik için karizmanın yeterli olmayıp dönüşümün sağlanması gerektiğini ifade etmektedir. Bu anlamda ortaya çıkan Dönüşümcü Lider kavramı, işin önemini ve amacının gerçekleşmesi için başarının gerekliliğini kabul eden, izleyenlerini motive ederek, izleyenlerinin arasında güven duygusu oluşturan yöneticiler olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2007:522-523).

Dönüşümcü Liderlik, örgütte hızlı değişimi gerçekleştirmeye yönelik bir liderlik şeklidir. Dönüşümcü Liderin izleyenleri, lidere güvenirlere, inanırlara, bağlılık ve saygı duyarlar. Dönüşümcü Liderlik, çalışanları değişim ve yenilik anlamında özendirir, onlara dönüşümün coşku ve heyecanını aşılardan bir liderlik tarzıdır (Genç, 2007:50). Bu anlamda transformasyonel liderliğin şu alt boyutlarından bahsedebilmekteyiz (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2008:228-231):

- İdealleştirilmiş Etki veya Karizma: Bu boyut, liderin vizyon ve misyona sahip olmasını, güvenilir olmayı, saygı duymayı ve duyulmayı, örnek olmayı anlatır. Liderin izleyenlerinin güvenini ve saygısını kazanarak onların davranışlarını etkilemeyi ve onları ikna etmeyi ve bu şekilde örgüt hedeflerine ulaşmasını sağlamayı kapsar.

- İlham Verici Motivasyon: Transformasyonel liderliğin ilham verici motivasyon boyutu, liderin izleyenlerini yapılacak işlere yönlendirerek onları motive etmesini ifade eder. Bunun için lider, izleyenleri ile beraber hareket etmeye, onların duygu ve düşüncelerini dikkate almaya çalışır. İzleyenlerine arkadaşça davranır, onlara yardım eder ve onları başarılı olmaya cesaretlendirir.

- Bireysel Düzeyde İlgi: transformasyonel liderliğin bireysel düzeyde ilgi boyutu liderin, yönlendirdiği çalışanlarının kişisel ihtiyaçları ile ilgilenmesini ve onların potansiyellerini ortaya çıkarmalarına destek olmasını açıklamaktadır. Dönüşümsel liderler, bu özellikleri ile her bireyin örgüt için değerli olduğunu hissetmesini sağlarlar.

- Entelektüel Uyarım: Transformasyonel liderler, yenilikçi bir yapıda olmaları nedeniyle yaratıcı düşüncenin gücüne inanırlar. Bir başka deyişle yeni yöntemleri, yeni fikirleri içlerinde barındırırlar.

Bireysel bilgisayarlar konusunda önemli bir yere sahip Apple firmasının sahibi ve yöneticisi Steven Jobs, değişimci ve yenilikçi kimliği ile bir transformasyonel lider örneğidir. Daha fazla örnek verecek olursak; Crysler firmasının yöneticisi Lee Iococa, Türk devletinin kurucusu M.K. Atatürk ile Habib Burgiba ve Ludwig Erhard sayılabilir (Eren, 2008:461).

1.2.2. Liberal (Serbest) Liderlik

Tam serbesti tanıyan liderler, yönetimden kaynaklı mevki ve yetki gücüne en az ihtiyaç duyan, örgüt üyelerini kendi hallerine, inisiyatif ve sorumluluk alabilecek şekilde bırakan ve her izleyicinin kendisine verilen kaynaklar ve yetki dahilinde örgütsel faaliyetlerin yerine getirilmesine yönelik amaç, plan ve faaliyetlerini yapmalarına ortam hazırlayan davranışlar eğilimi gösteren liderlerdir. Diğer bir anlatımla, tam serbesti tanıyan liderler, yetki kullanma haklarını astlarına devredebilen kimselerdir (Eren, 2008:457).

Otokratik liderlik tarzının neredeyse tam tersi bir anlayış gösteren davranışlar bütünü olan liberal liderlik, iş için gerekli kaynakların sağlandıklarına inandıktan sonra, astlarına tam özgürlük veren bir yönetim şeklini içermektedir. Liderin bu süreç içindeki katılımı, sadece kendisine danışıldığında, danışılan konu ile ilgili cevap vermek şeklindedir ve geri bildirim ve sıkı denetim yapmaktan kaçınırlar (Sisk ve Williams, 2003:367).

Sorumluluk tamamen astlara bırakıldığından, lider herhangi bir sorun çıktığında soruna yönelik olarak çözümleri yine astların bulmasını beklemektedir. Bu anlamda laissez faire lider, astlarına güven ortamı yaratmaya, takım ruhu oluşturmaya ve aralarında işbirliği ve koordinasyonu geliştirmeye yönelik davranışları içermektedir. Bu tarz liderlerin, astlarına tam olarak güvenmesinden dolayı insana yönelik liderlik davranışlar sergilemektedirler. Bu anlamda, çalışanlarının yeteneklerini övmeye önem verip onların iş tatminlerini yüksek tutarken, denetimden uzakta kalması işten elde edilen verimliliğin azalmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda; tam serbestlik tanıyan liderlik şeklinin birtakım yarar ve sakıncaları söz konusudur (Acar, 2004: 97).

Yararları;

- Örgüt üyeleri arasında açık ve doğrudan bir iletişim bulunmaktadır.
- Bağımsız çalışma ortamı motive edici olabilmektedir.
- Esnek yapıya sahip olan örgüt değişime açıktır.
- İnisiyatife sahip ve serbest olma çalışanlar açısından yaratıcılığı cesaretlendirebilmektedir.

Sakıncalı yönleri;

- Denetimin tam olarak gerçekleşmemesi, işlerin aksamasına neden olabilmektedir.
- Örgütsel faaliyetler ile ilgili koordinasyon problemleri yaşanabilir.
- Örgütsel amaçlar üyeler tarafından benimsenemeyebilir.

Tam serbesti tanıyan liderlik davranışının birinci yararı, grup üyelerinin

veya izleyenlerin amaç, plan ve politikalarını kendilerinin saptayıp örgütsel faaliyetlere yönelik kararları kendilerinin alıp uygulamaları suretiyle her üyenin bireysel gelişim ve yaratıcılığını harekete geçirmesi şeklinde söylenebilmektedir. İzleyiciler kendilerini yetiştirip sorunlarına en iyi hal çaresi bulma konusunda motive edilmişlerdir. Mesleki uzmanlık hallerinde ve bilim adamlarının çalışmalarında, işletmelerin araştırma geliştirme departmanlarında çalışan yüksek uzmanlığa, tecrübe ve bilgiye sahip olan işgörenlerin yaratıcı ve yenilikçi fikirlerini geliştirmelerinde bu biçimde bir liderlik türü uygulanabilir (Eren, 2008:459).

Paternalist (Babacan) Liderlik

Örgütlerde paternalizm, veya ‘babacanlık’, ‘hamilik’, ast ve üst arasındaki ilişkinin niteliğini ile ilgilidir. Bu ilişkide lider, çalışanını koruyup kollayan ve iş hayatı dışında özel hayatı ile ilgili konularla da ilgilenir ve çalışanına yol gösterir (Aycan, 2005:1). Kollektivist toplumlarda daha çok karşılaştığımız paternalizm ya da pedersahilik olarak da ifade edilebilen bu kavram, ast ve üst arasındaki ilişkinin baba ile çocuğu arasındaki ilişkiye benzediğini anlatmaktadır (Karkın, 2004:65). Paternalist liderlik; Latin Amerika, Ortadoğu ve Asya ülkelerinde karşımıza çıkmaktadır. Bu tarz lider, bir aile gibi çalışanları ve onların yaşantılarının her yönüyle ilgilenmekte, onlara rehberlik etmekte, nasihatlerde ve öğütlerde bulunmaktadır (Aycan ve Paşa, 2003:131).

Paternalizm, kolektif özellikler gösteren doğu toplumlarında karşımıza çıktığı ifade edilse de batılı toplumlar bu tarz liderliği iyi diktatör şeklinde ifade etmektedirler. Fakat Aycan ve Kanungo’nun yaptıkları araştırma sonuçlarına göre otoriterlikle paternalizmin güçlü negatif ilişkileri söz konusudur (Öztop, 2008:19).

İşlemsel Liderlik

İşlemsel Liderler, çalışanlarına yapacakları işle ilgili beklentilerini, kuralları, prosedürleri ve faaliyetleri yaparken izleyecek yolları ayrıntılı bir şekilde açıklarlar. Görev odaklı davranarak astlarını kurallara uygun olarak yönetme yolunu seçmektedirler. Bu tarz liderler, hedefleri belirlerler, performans ve ödüller arasındaki bağlantıyı açıklarlar ve yapılan işle ilgili feedback mekanizmasını iyi kullanmaktadırlar (Chen, 2004:433). İşlemsel Liderler, çalışanları gösterdikleri performansları doğrultusunda, ödül ve ceza araçlarını kullanarak yönlendirirler. Yöneticilerin çalışanlarına belirledikleri performansa ulaşmaları sonucu ödüllendirileceklerini, verimlilik elde edilmediğinde ise cezalandırılacaklarını söyleyerek onları motive ederler. Verilen ödüllerin niteliği genelde terfi etme veya parasal olabilmektedir (Tahiroğlu, 2004:82).

Bu tarz liderler, çalışanların faaliyetlerini etkin ve verimli kılmak veya geliştirmek için iş yapma ve yaptırma yöntemini seçmektedirler. Çalışanların yaratıcı ve yenilikçi yönleriyle ilgilenmekten çok uygulamalara bağlı kalıp rasyonel süreçlerle ilgilidirler. Örneğin; üretim ve satış miktarlarını dolayısıyla pazar payını artırma, karların arttırılması, maliyetlerin düşürülmesi ile ilgili çabalar İşlemsel Liderlerin ilgi alanlarına girmektedir (Eren, 200:441).

Çalışanların örgütsel hedeflere yönelik yüksek performans göstermeleri ile ilgilenen İşlemsel Liderler, risk almaktan kaçınırlar ve verdiği görevlerin açık ve net tanımlarını yaparlar. İşlemsel Liderler genel aşağıdaki görevleri temel almaktadırlar (Pillai, vd., 1999:898):

- Örgütsel amaç ve hedefleri belirlemek,
- Çalışanlardan beklentilerini planlamak,
- İzleyenlerin haklarını, yetkilerini ve sorumluluklarını belirlemek,
- Örgütün hak ve sorumluluklarını oluşturmak.

Mevcut konu ve sorunlara yönelik olan İşlemsel Liderler; performans değerlendirme, performansa dayalı ücretleme, iş tanımları, iş analizi, iş değerlendirme gibi insan kaynakları uygulamaları gündemlerindedir. Bu nedenle, çalışanlar yapacakları işle ilgili tanımları, gösterecekleri performansı ve bunun sonucunda elde edecekleri ile ilgili bilgiye sahiptirler (Yavuz, 2002:3).

İşlemsel Liderlerin iş ve görev odaklı olması, insana yönelik olma eğilimlerinin az oluşu bu tarzın sakıncalı yönü olarak ifade edilebilmektedir. Ve yine, örgütsel ihtiyaçlara cevap verme çabaları günümüzün sürekli değişen koşullarında, mevcut durumu sürdürmeye çalışan liderler yerine, insanları etkileyebilecek güçlü bir kişiliğe, geniş bir vizyona sahip olan liderler yeterli olabilmektedirler (Schermerhorn, 1996:332).

Araştırma

Araştırmanın Amacı ve Kısıtları

Bu çalışmanın amacı; araştırma kapsamına aldığımız Türkiye ve Balkan ülkelerinde faaliyet gösteren KOBİ'lerdeki Türk yöneticilerinin astlarına liderlik ederken daha çok hangi tarzı seçtiklerinin ve bu seçimlerinin Türkiye ve Balkanlarda faaliyette bulunma durumuna göre değişip değişmediğini saptanması ve bununla birlikte demografik özelliklere göre liderlik tarzlarının farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir.

Çalışmanın kısıtları; liderliğin tanımlanmasının güçlüğü ve yönetici ve lider kavramlarının aynı anlamı taşımamasına rağmen araştırmalarda aynı kategoride değerlendirmeleri, birçok liderlik davranışından yalnızca en yaygın olan dört tanesinin seçilmesi, liderlik davranışlarını etkileyen faktörlerin çokluğu,

kişilerin kendi davranışlarını yeterince analiz edememeleri, yöneticilerin anketleri cevaplamaya karşı isteksiz oluşları ve kendilerini başarılı bir lider olarak göstermek istemeleri, soruda anlatılmak isteneni algılamada farklılıklar, seçilen örneklemin sınırlı sayıda olması şeklinde sıralanabilir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırma kapsamına aldığımız Türkiye'deki yöneticiler, Türkiye'nin Isparta ilinde faaliyet gösteren girişim sahipleridir. Balkanlardaki yöneticiler ise; üç farklı Balkan ülkesinin başkentinde girişimci olan Türk yöneticilerdir. Bunlar; Makedonya'da Üsküp, Bosna'da Saraybosna, Arnavutluk'ta Tiran şehirlerindeki Türk girişimcilerdir.

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma kapsamındaki yöneticilerin oluşturulan anket formunu cevaplamaları istenmiştir. Araştırmada kullanılan anket formu bir ön bilgilendirme yazısı ile başlamakta ve 2 temel bölümden oluşmaktadır. Yapılan literatür taraması [Paternalistik (Babacan) Liderlik için Aycan ve arkadaşları, 2000 tarafından geliştirilen Paternalism ölçeğinden, Liberal (Serbest) liderlik boyutu: Bass, 1985 tarafından geliştirilen Multifactor Leadership Questionnaire-MLQ ölçeğinden, Transformasyonel (Dönüşümcü) Liderlik için Carless ve arkadaşları, 2000 tarafından geliştirilen Global Transformational Leadership Scale ölçeğinden, İşlemsel Liderlik için House ve Dessler, 1974 tarafından geliştirilen Leaders Behavior Scale ölçeğinden yararlanılmıştır.] sonucu oluşturulan liderlik tarzlarına ait ölçekler kullanılarak bir anket formu oluşturulmuştur.

Birinci bölümde örgütlerde yöneticilerin liderlik tarzlarına ilişkin bir sorular bulunmaktadır. Anketin bu kısmında yöneticilerin çalışanlarına davranış biçimlerini ölçecek ve sınıflandıracak 4 liderlik tarzı (babacan, dönüşümcü, serbest, işlemsel) bulunmaktadır

Birinci bölümdeki ölçekler, 5'li Likert ölçeği şeklinde hazırlanmıştır. Bu bölümlerdeki ifadeler için cevaplar "Sürekli (5), Sıklıkla (4), Ara sıra (3), Çok az (2), Hiçbir zaman (1)" şeklinde sıralanmaktadır.

İkinci bölümde; yöneticilerin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik (cinsiyet, yaş, eğitim, gelir, kurumda çalışma süreleri, gelir durumları, yöneticilik yaptıkları ülke) sorulardan oluşmaktadır.

Yöneticilere gönderilen anketlerden gelen dönüş, 124 ankettir. Bunlardan 48'i Isparta'dan; 76 tanesi ise Üsküp, Saraybosna ve Tiran'dandır.

Verilerin İstatistiksel Çözümlemesi

Çalışmada elde edilen bulgular değerlendirilirken, istatistiksel analizler için İstatistik paket programı kullanıldı. Çalışma verileri değerlendirilirken tanımlayıcı istatistiksel metotları (Frekans, Yüzde, Ortalama, Standart sapma) kullanılmıştır.

Niceliksel verilerin karşılaştırılmasında iki grup durumunda, gruplar arası karşılaştırmalarında Bağımsız örnekler (Independent samples) t testi kullanılmıştır. İki'den fazla grup durumunda parametrelerin gruplar arası karşılaştırmalarında Tek yönlü (One way) Anova testi ve farklılığa neden olan grubun tespitinde Tukey testi kullanılmıştır.

Sonuçlar % 95 güven aralığında, anlamlılık $p < 0,05$ düzeyinde çift yönlü olarak değerlendirilmiştir.

Bulgular

Tablo 1: Demografik Özellikler

		Frekans	Yüzde (%)
Ülke			
	Türkiye	48	38,7
	Balkanlar	76	61,3
	Toplam	124	100,0
Cinsiyet			
	Bay	105	84,7
	Bayan	19	15,3
	Toplam	124	100,0
Yaş			
	24-40	99	79,8
	41 ve üzeri	25	20,2
	Toplam	124	100,0
Eğitim			
	Lise ve altı	49	39,5
	Önlisans	29	23,4
	Lisans ve üstü	46	37,1
	Toplam	124	100,0

Yöneticilik süresi	1-5 yıl	52	41,9
	5-10 yıl	42	33,9
	10 yıl ve üzeri	30	24,2
	Toplam	124	100,0
Gelir	10.000-25.000 €	89	71,8
	25.000 € ve üzeri	35	28,2
	Toplam	124	100,0

Araştırmaya katılanların 48'i (% 38,7) Türkiye, 76'sı (% 61,3) Balkanlardandır. 105'i (% 84,7) Bay, 19'u (% 15,3) Bayandır. 99'u (% 79,8) 24-40 yaş grubunda, 25'i (% 20,2) 41 ve üzeri yaş grubundadır. 49'u (% 39,5) Lise ve altı, 29'u (% 23,4) Önlisans, 46'sı (% 37,1) Lisans ve üstü mezunudur. 52'si (% 41,9) 1-5 yıl, 42'si (% 33,9) 5-10 yıl, 30'u (% 24,2) 10 yıl ve üzeri yöneticilik süresine sahiptir. 89'u (% 71,8) 10.000-2500 €, 35'i (% 28,2) 25.000 € ve üzeri gelir düzeyine sahiptir.

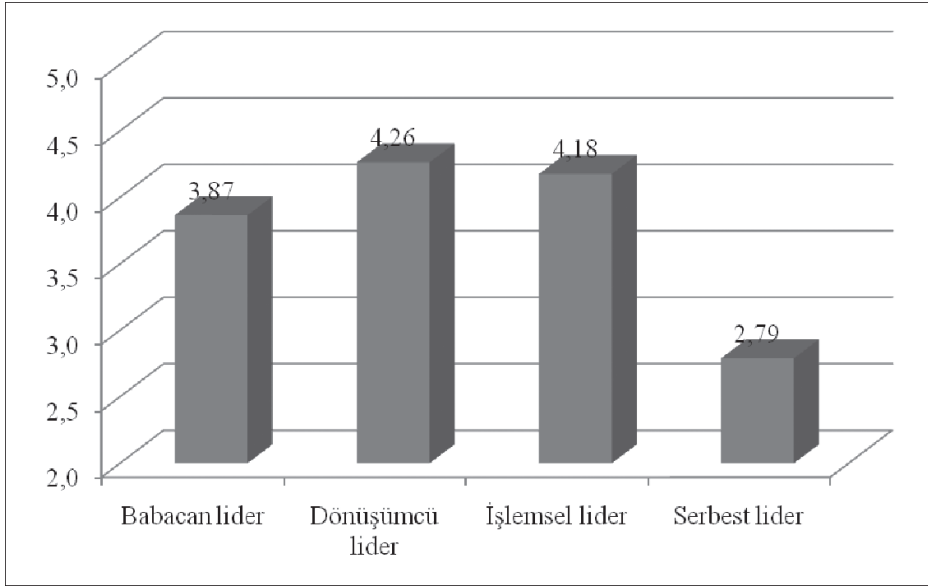
Araştırmaya katılanların Liderlik tarzları ortalamalarının ülke ve yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p>0,05$).

Tablo 2. Araştırmaya Katılanların Liderlik Tarzları

	N	Ort.	Ss	Min.	Max.
Babacan Lider	124	3,865	0,759	1,6	5
Dönüşümcü Lider	124	4,263	0,585	2,6	5
İşlemsel Lider	124	4,176	0,456	3,3	5
Serbest Lider	124	2,789	0,900	1,0	5

Tablo 2'de görüldüğü üzere, araştırmaya katılanların liderlik puanlarının ortalamaları incelendiğinde, Dönüşümcü Lider puanlarının ortalamasının en yüksek, Serbest Lider puanlarının ortalamasının en düşük olduğu görülmektedir.

Ortalamalar aşağıdaki grafikte daha rahat görülmektedir.

Şekil 1: Liderlik Puanlarının Ortalamaları

Tablo 3: Araştırmaya Katılanların Liderlik Tarzlarının Cinsiyete Göre Dağılımı

	Cinsiyet	N	Ort	Ss	t	p
Babacan Lider	Bay	105	3,851	0,794	-0,450	0,654
	Bayan	19	3,937	0,538		
Dönüşümcü Lider	Bay	105	4,248	0,610	-0,672	0,503
	Bayan	19	4,346	0,427		
İşlemsel Lider	Bay	105	4,127	0,462	-3,859	0,000
	Bayan	19	4,451	0,310		
Serbest Lider	Bay	105	2,745	0,896	-1,282	0,202
	Bayan	19	3,032	0,902		

Araştırmaya katılanların “Babacan Lider”, “Dönüşümcü Lider”, “İşlemsel Lider” ve “Serbest Lider” puan ortalamalarının cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 4: Araştırmaya Katılanların Liderlik Tarzlarının Eğitim Düzeyine Göre Dağılımı

	Eğitim	N	Ort	Ss	F	p
Babacan Lider	Lise ve altı	49	4,122	0,540	8,415	0,000
	Önlisans	29	3,959	0,801		
	Lisans ve üstü	46	3,530	0,820		
Dönüşümcü Lider	Lise ve altı	49	4,458	0,508	7,141	0,001
	Önlisans	29	3,966	0,500		
	Lisans ve üstü	46	4,242	0,637		
İşlemsel Lider	Lise ve altı	49	4,297	0,477	3,012	0,053
	Önlisans	29	4,074	0,266		
	Lisans ve üstü	46	4,112	0,505		
Serbest Lider	Lise ve altı	49	2,739	1,026	0,209	0,812
	Önlisans	29	2,876	0,954		
	Lisans ve üstü	46	2,787	0,719		

Araştırmaya katılanların Babacan Lider puanları ortalamalarının eğitim değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($F=8,415$; $p=0,000<0,05$). Farklılıkların kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tamamlayıcı post-hoc analizi sonucunda; eğitim düzeyi lise ve altı olanların Babacan Lider puanları, diğerlerinden yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılanların Dönüşümcü Lider puanları ortalamalarının eğitim değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($F=7,141$; $p=0,001<0,05$). Farklılıkların kaynağını belirlemek amacıyla yapılan tamamlayıcı post-hoc analizi sonucunda da yine; eğitim düzeyi lise ve altı olanların Dönüşümcü Lider puanları, eğitim düzeyi önlisans ve lisansüstü olanların Dönüşümcü Lider puanlarından yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılanların İşlemsel Lider ve Serbest Lider puan ortalamalarının eğitim değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) sonucunda grup ortalamaları arasındaki farklar istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 5: Araştırmaya Katılanların Liderlik Tarzlarının Yöneticilik Süresine Göre Dağılımı

	Yöneticilik Süresi	N	Ort	Ss	F	p
Babacan Lider	1-5 yıl	52	3,715	0,893	2,058	0,132
	5-10 yıl	42	3,914	0,666		
	10 yıl ve üzeri	30	4,053	0,578		
Dönüşümcü Lider	1-5 yıl	52	4,143	0,683	3,200	0,044
	5-10 yıl	42	4,259	0,504		
	10 yıl ve üzeri	30	4,476	0,446		
İşlemsel Lider	1-5 yıl	52	4,110	0,481	1,425	0,244
	5-10 yıl	42	4,180	0,422		
	10 yıl ve üzeri	30	4,286	0,450		
Serbest Lider	1-5 yıl	52	2,904	0,876	2,438	0,092
	5-10 yıl	42	2,543	0,900		
	10 yıl ve üzeri	30	2,933	0,896		

Araştırmaya katılanların Dönüşümcü Lider puanları ortalamalarının yöneticilik süresi değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (Anova) sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($F=3,200$; $p=0,044 < 0,05$). Farklılıkların kaynaklarını belirlemek amacıyla yapılan tamamlayıcı post-hoc analizi sonucunda; yöneticilik süresi 10 yıl ve üzeri olanların Dönüşümcü Lider puanları en yüksek bulunmuştur. Diğer liderlik puan ortalamalarının, yöneticilik süresi değişkenine göre istatistiksel açıdan anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Tablo 6: Araştırmaya Katılanların Liderlik Tarzlarının Gelir Düzeyine Göre Dağılımı

	Gelir	N	Ort	Ss	t	p
Babacan Lider	10.000-25.000 €	89	3,957	0,743	2,205	0,029
	25.000 € ve üzeri	35	3,629	0,758		
Dönüşümcü Lider	10.000-25.000 €	89	4,356	0,502	2,526	0,015
	25.000 € ve üzeri	35	4,024	0,710		
İşlemsel Lider	10.000-25.000 €	89	4,205	0,466	1,138	0,258
	25.000 € ve üzeri	35	4,102	0,428		
Serbest Lider	10.000-25.000 €	89	2,831	0,952	0,843	0,401
	25.000 € ve üzeri	35	2,680	0,750		

Araştırmaya katılanların Babacan Lider puanları ortalamalarının gelir değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($t=2,20$; $p=0,029<0,05$). Gelir düzeyi 10.000-25.000 € olanların Babacan Lider puanları, gelir düzeyi 25.000 € ve üzeri olanların Babacan Lider puanlarından yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılanların Dönüşümcü Lider puanları ortalamalarının gelir değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($t=2,53$; $p=0,015<0,05$). Gelir düzeyi 10.000-25.000 € olanların Dönüşümcü Lider puanları, gelir düzeyi 25.000 € ve üzeri olanların Dönüşümcü Lider puanlarından yüksek bulunmuştur.

Araştırmaya katılanların İşlemsel ve Serbest Lider puanl ortalamalarının gelir değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan t-testi sonucunda grup ortalamaları arasındaki farklar istatistiksel açıdan anlamlı bulunamamıştır

Sonuç

Klasik, modern ya da modern ötesi tüm yönetim yaklaşımlarında, liderlerin örgüt içindeki rolü; çalışanlarını yönlendirmesi, örgütsel kültürü ve çalışma ortamını oluşturması, örgütsel etkinliği sağlaması açısından son derece önemlidir. Tüm sosyal topluluklarda en önemli kaynağı oluşturan insan kaynağını örgüte yeniden kazandıran, farklı düşünce ve yapıları ortak hedef etrafında toplayan, fark yaratan, değişim yapan ve bunu yöneten liderlerin çalışanları, örgütü ve çevresi ile başarıya doğru ilerlediklerini ve başarıyı durum ve koşullar çerçevesinde sürdürebilir kıldıklarını görmekteyiz. Bu anlamda; liderlerin davranışları, çalışanlarını yönlendirmede kullandıkları yöntemler, şüphesiz, merak edilen ve incelenen liderlik konularındandır.

Çalışmada; yöneticilerin sahip oldukları insan kaynağına liderlik ederken ne tarz davranışlara eğilimlerinin fazla olduğuna dair tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır. Analiz sonuçlarına bakıldığında; araştırmaya katılanların büyük bir kısmını erkeklerin oluşturması nedeniyle; bayanlar ve baylar arasında liderlik eğilimlerinin farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili yorum yapmak oldukça güçtür. Bu nedenle; cinsiyet açısından bakıldığında erkek ve bayan yöneticilerin benzer ya da farklı davranışlar sergilediği söylenememektedir. Fakat İşlemsel Liderlik tarzına baktığımızda bayanların erkeklere göre nispeten daha fazla İşlemsel Liderlik tarzı eğilimi gösterdiği söylenmektedir. Yani, bayanların yapılan işe, işin yapılış

standartlarına, prosedür ve kurallara daha fazla önem verdiğini söyleyebilmek mümkündür.

Yöneticilerin yaklaşık %80'nin 24-40 yaş aralığında bulunduğunu görülmektedir. Bu anlamda girişim sahipleri Türk yöneticilerinin çoğunlukla genç ve orta yaş düzeyine sahip dinamik, genellikle lisans ve lisansüstü eğitime sahip 1-5 yıl gibi kısa süreli yöneticilik deneyimine sahip olduğu ifade edilebilmektedir.

Yaşa bağlı olarak yöneticilerin liderlik davranışlarının değiştiğine dair bir bulguya rastlanmamasına rağmen gelir düzeyi yüksek olan yöneticilerin gelir düzeyi daha az olan yöneticilere göre daha fazla babacan ve Dönüşümcü Liderlik davranışları sergilediklerini söylemek mümkündür. Yöneticilerin refah düzeylerinin artması onları çalışanlarına karşı daha ilgili davranmaya ve onlara ilham vererek entelektüel kapasitelerini güçlendirmeye ittiği söylenilebilmektedir.

Eğitim düzeylerine göre liderlik davranışlarının farklılaşıp farklılaşmadığı ile ilgili kesin bulgulara rastlanmamakla birlikte eğitim düzeyi yüksek olan yöneticilerin çalışanlarını çocuklarıymış gibi gördüğünü onlara daha babacan tavırlarla yaklaştığını söylemek mümkündür.

Son olarak Balkanlar'daki ve Türkiye'deki Türk girişimciler karşılaştırıldığında; Balkanlar'daki ve Türkiye'deki Türk yöneticilerinin buldukları ülke değişkenine göre liderlik davranışlarının değişmediği görülmektedir. Bu anlamda; Türk yöneticilerinin farklı ülke koşullarında faaliyet göstermelerine rağmen davranış biçimlerinin değişmediğini söyleyebiliriz.

Kaynaklar

- ACAR, C.A. (2004), "Hava Harp Okulu ve İÜ İşletme Fakültesi Öğrencilerinin
- AYCAN, Z. (2005), "Paternalizm: Yönetim ve Liderlik Anlayışına İlişkin Üç Görgül Çalışma", <http://www.yad.baskent.edu.tr/makale.htm>
- AYCAN, Z. ve S.F. PAŞA (2003), "Career Choices, Job Selection Criteria and Leadership Preferences in a Transitional Nation: The Case of Turkey", *Journal of Career Development*, V.30, N.2, pp.129-144
- BOLAT, T., O. SEYMEN, İ. BOLAT ve B. ERDEM (2008), "Yönetim ve Organizasyon", Detay Yayıncılık, Ankara
- CHEN, L.Y. (2004), "Examining the Effect of Organization Culture and Leadership Behaviors on Organizational Commitment, Job Satisfaction and Job Performance at Small and Middle Sized Firms of Taiwan", *Journal of American Academy of Business*, V.1, N.2, pp.432-438
- CHUNG, H.K. ve C.L. MEGGINSON (1982), "Organizational Behavior", *Developping Managerial Skills*, Harper & Row, NY, 1982

- ÇELİK, C., Ö. SÜNBÜL (2008), “Liderlik Algılamalarında Eğitim ve Cinsiyet Faktörü:Mersin İlinde Bir Alan Araştırması”, SDÜ İİBF Dergisi, C.13, S.3, ss. 49-66
- ERDOĞAN, İ. (2007),” İşletmelerde Davranış”, 7.Basım, Beta Yayınları, İstanbul
- EREN, E. (2008), “Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi”, 11.Basım, Beta Yayınları
- GENÇ, N. (2007), “Yönetim ve Organizasyon Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar”, 3.Basım, Seçkin Yayıncılık, Ankara
- KARKIN, N. (2004), “Kamu ve Özel Sektör Yöneticilerinin Liderlik Davranışları: Bir Literatür Analizi Denemesi, Türk İdare Dergisi”
- KAYA, C. (2007), “Etkili İnsan Olmanın İncelikleri”, Kariyer Yayıncılık, 2007
- Koçel, T. (2007), “İşletme Yöneticiliği”, Arıkan Basım Yayım Dağıtım, 11.Baskı, İstanbul.
- Liderlik Yönelimlerine İlişkin Bir Araştırma”, <http://www.merih.net/m2/rsc/wcevaca01.htm>
- ÖZTOP, İ. (2008), “Liderlik Tarzları ve Örgüt Kültürü Tipleri Arasındaki İlişki ve Bu İlişkinin Nitel Performans Üzerine Etkileri”, Gebze Yüksek Teknolojileri Enstitüsü, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi
- PILLAI, R., C.A. SCHRIESHEIM, E.S. WILLIAMS (1999), “Fairness Perceptions and Trust as Mediators for Transformational and Transactional Leadership: A Two-Sample Study”, Journal of Management, V.25, N.6, pp.897-933
- SABUNCUOĞLU, Z., ve M. TÜZ (2008), “Örgütsel Psikoloji” 4.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa
- ŞAFAKLI, O.V. (2005), “KKTC'deki Kamu Bankalarında Liderlik Stilleri Üzerine Bir Çalışma”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6 (1), ss. 132-143
- YAVUZ, C.A. (2002),” Liderlikte Güncel Yaklaşımlar”, <http://www.insankaynaklari.com/bireyler/trends/makale/LiderlikGunce.asp>
- ZEL, U. Ve B. ÖZKARAHAN (2002), “Liderlik Kapsamında Yapılan Araştırmaların Bilinmeyen Yüzü: Siz Liderleştiremediklerimizden Misiniz?”, 10.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Antalya, Mayıs 2002, ss.357-364,

**MEDIATION ASSOCIATION IN
MACEDONIA LEGAL SYSTEM
AND THE BENEFITS IN
PRACTICE**

**MAKEDONYA HUKUK
SİSTEMİNDE ARABULUCULUK
KURUMU VE UYGULAMADA
GETİRECEĞİ FAYDALAR**

Yrd. Doç. Dr. İlyas ÇELİKTAŞ

MEDIATION ASSOCIATION IN MACEDONIA LEGAL SYSTEM AND THE BENEFITS IN PRACTICE

MAKEDONYA HUKUK SİSTEMİNDE ARABULUCULUK KURUMU VE UYGULAMADA GETİRECEĞİ FAYDALAR

*Assist. Prof. Dr. İlyas ÇELİKTAŞ**

Arbuluculuk, devletin mahkemelerince yürütülen klasik yargılama faaliyetinin dışında arabulucu denilen tarafsız bir üçüncü kişi aracılığıyla tarafların karşılıklı kabul edilebilir bir çözüme ulaşmalarıdır. Arabulucu taraflara bir anlaşma dayatmaz. Bu konuda uzmanlaşmış bir kişi olarak yeteneklerini ve uyuşmazlık çözüm tekniklerini kullanarak tarafların kendi aralarında anlaşmaları konusunda yardımcı olur. Arabuluculuğun temelinde iradilik, eşitlik, tarafsızlık ve gizlilik gibi ilkeler vardır. Makedonya, Avrupa Birliği'ne aday bir ülke olarak Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program çerçevesinde Arabuluculuk Kanunu kabul etti. Böylelikle uyuşmazlıkların oldukça şekli olan mahkeme prosedürü dışında zamandan ve maliyetten tasarruf edilerek çözümlenimin faydalarını görmeye başladı. Çalışmamızda Makedonya Arabuluculuk Hukukuna hakim olan ilkeleri ve bu kurumun getireceği faydalara değineceğiz.

1 Nisan 2004 tarihinde yürürlüğe giren İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'na bağlı olarak Makedonya Adalet Bakanlığı, Avrupa Birliği kriterlerini karşılamak amacıyla genel yargı reformu paketinin bir parçası olarak 2005 yılı başında uyuşmazlıkların çözümü için mahkeme dışı bir prosedür olarak arabuluculuğu destekleyen bir kanun taslağı hazırladı¹. Nihayetinde Taslak kanunlaşarak

1] Makedonya arabuluculuğu AB ile bütünleşme stratejisine dayalı olarak kurulmuş olup şu çekirdek değerleri içerir: adli ve idari altyapı olarak AB hukukuna yaklaşmak, Makedon hukukunun AB hukukuna yakınlaştırılması, 2004-2007 döneminde Makedonya Cumhuriyetinde yargı reformu stratejisi olarak arabuluculuk yoluyla alternatif uyuşmazlık çözümlerine giriş, AB Müktesebatının (Acquis communautaire) üstlenilmesine ilişkin Ulusal Program (2004), mahkeme işlemlerinin basitleştirilmesi ve hızlandırılması, mahkeme kararlarının uygulanmasındaki sistemin geliştirilmesi, *bkz.:* The South Eastern European Mediation Forum, <http://www.seemf.eu/> (Erişim: 15.03.2011)

* Fatih Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı.

(Arabuluculuk Kanunu) 1.11.2006 tarihinde yürürlüğe girdi². Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanununda³ da değişiklik yapılarak; “Taraflar davada mahkemeden yargılamaya ara verilmesini ve arabulucu ile devam edilmesini isteyebilirler” hükmü getirildi (Bölüm XVI, m. 202/6). Taraflar arabuluculuk prosedürünü başlatmak veya katılmak yahut her zaman geri almak konusunda özgürdür. Geri alma, mahkeme veya diğer prosedürlere başlama konusunda tarafların haklarını etkilemez. Böylelikle Makedonya’da devletin mahkemeleri önünde dava açma dışında alternatif uyuşmazlık çözüm yollarından biri olan arabuluculuk pozitif hukukta yerini almış oldu. Kişiler arasındaki medeni, ticari, iş, tüketici uyuşmazlıklarında hatta kanun tarafından yasaklanmamışsa aile ve ceza davalarında daha ekonomik, daha verimli, hızlı, düşük maliyetli arabuluculuğa başvurabilme mümkün hale gelmiştir⁴. Kanunun kabul edildiği zamandan Kasım 2009’a kadar olan zaman diliminde 130 arabulucu eğitilerek lisans aldı, 100 arabuluculuk teşebbüsü oldu, 49’u ticari olmak üzere toplam 80 dava arabuluculuk yoluyla çözülerek 3.4 milyon dolar piyasaya bırakılmış oldu⁵. Aşağıda, alternatif uyuşmazlık çözüm yolu olarak arabuluculuk kurumunu, benzer diğer kurumlardan farklılıklarını, getireceği yararları ele alacağız.

Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolu Olarak Arabuluculuk Kurumu

Alternatif uyuşmazlık çözüm yolları (AUÇY) genel olarak devlet mahkemeleri aracılığı ile yürütülen yargı faaliyeti dışındaki arabuluculuk,

2] Kanunun orijinal adı: “3 A K O H 3A MEĐИJAЦИJA”. Makedonya Cumhuriyeti Resmi Gazetesi 15.05.2006, No. 60/6. Kanunda değişiklik yapan diğer düzenlemeler için bkz.: Resmi Gazete No. 119/06, 22/07, 114/09, 138/09. <http://www.justice.gov.mk/documents/Zakon%20za%20medijacija%20sl.vesnik%20br.60.06.pdf> (Erişim: 10.03.2011).

3] Makedonya Cumhuriyeti Resmi Gazetesi No. 79/05 (Kabul tarihi: 21.09.2005, yürürlük tarihi: 29.9.2005) Kanunda değişiklik yapan diğer düzenlemeler için bkz.: Resmi Gazete No. 110/08, 83/09, 116/10. Son değişiklik ile arabuluculuğu teşvik etmek amacıyla mahkemelerin taraflara uyuşmazlığı bu yöntemle çözmeye olasılığını tanıtmak zorunda olduğu kabul edilmiş olup 9 Eylül 2011 tarihinde yürürlüğe girecektir.

4] Elena Nikodinovska ve Ivan Debarliev, The International Comparative Legal Guide to: Litigation & Dispute Resolution 2011, Chapter 24, Macedonia, London: Global Legal Group, <http://www.iclg.co.uk/khadmin/Publications/pdf/4297.pdf> (Erişim: 15.03.2011).

5] Bu veriler Dünya Bankası Grubunun üyesi bir kuruluş olan ve gelişmekte olan ülkelerde özel sektörü geliştirmek için yatırım ve danışmanlık hizmetleri veren IFC’nin (International Finance Corporation) Hollanda Krallığı ile ortaklaşa hazırladığı yayından alınmıştır, bkz.: Alternative Dispute Resolution Program (ADR) In The Western Balkans: Giving Mediation a Chance Telling Our ADR Story, [http://www.ifc.org/ifcext/eca.nsf/Content/PublicationBalkansGivingMediationChanceADRStory/\\$FILE/PublicationBalkansGivingMediationChanceADRStory.pdf](http://www.ifc.org/ifcext/eca.nsf/Content/PublicationBalkansGivingMediationChanceADRStory/$FILE/PublicationBalkansGivingMediationChanceADRStory.pdf) (Erişim: 15.03.2011).

uzlaşma, tahkim, müzakere, mini yargılama gibi alternatif usulleri ifade eder⁶. *Tanrıver* tarafından yapılan kapsamlı bir tanıma göre AUÇY; "...tarafsız ve objektif konumda bulunan üçüncü bir kişinin, aralarında uyuşmazlık bulunan tarafları, ortaklaşa bir çözüme ulaşmaları için bir araya getirerek iletişim kurmalarını ve bu suretle sorunlarının çözümünü kendilerinin bulmalarını sağlamasını yahut onlara somut olayın koşullarına ve özelliklerine uygun olarak, üzerinde mutabakata varabilecekleri optimal çözüm önerileri üretip sunmak suretiyle, uyuşmazlığın halli bağlamında destek vermesini öngören ve Devlet mahkemelerinde cereyan eden yargılamaya nazaran seçimlik bir yol olarak işlerlik kazanan ve tümüyle gönüllülük esası üzerine bina edilmiş olan uyuşmazlık çözüm yolları bütünüdür"⁷. Bu tanımlarda AUÇY'nin üç unsuru ön plana çıkmaktadır: çözüme ulaşmada tarafsız ve objektif bir üçüncü kişinin müdahalesi, iradi olması ve bağlayıcı olmaması⁸. Yargı dışı çözüm teknikleri olarak da adlandırılan bu yollar, dava yolundan daha kısa sürede, daha ucuza mal olması gibi sebeplerle ve de özellikle yargılama hukukuna ait engeller ve ekonomik engeller yüzünden hakkın aranmaması tehlikesine karşı adalete erişimin daha kolay sağlanması amacıyla ortaya çıkmışlardır⁹. Bu yöntemler yargıya rekabet eden değil ona yardımcı olan, yan yana yürüyen etkin ve barışçıl yöntemlerdir¹⁰.

Hayatın her alanında uyuşmazlık mevcuttur. İnsanlar çoğu şey hakkında aynı fikirde olmayabilir. Uyuşmazlığın mevcudiyeti mutlaka kötü bir şey değildir. Gerçekte, bir organizasyonun değişen zamanla yaşamını sürdürmesi, gelişmesi ve ilerlemesi için bir organizasyona gerekli bir katalizördür. Bu nedenle uyuşmazlık ile ilgili hedef onu elimine etmek değil fakat yıkıcı olmaktan ziyade yapıcı bir şekilde onu karşılamaktır. Uyuşmazlıkla ilgili yapıcı sonuçlar organizasyonu hedeflerini başarmaya doğru götürecek iyi kararlar demektir

AUÇY bireyler kadar organizasyonlar için de geçerlidir. Dava açmak uyuşmazlıkları çözmeye geleneksel bir yaklaşımdır ancak hem para hem de

6] Gülgün Ildır, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003, s. 26; Mustafa Özbek, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, Ankara: Yaklaşım Yayınları, 2004, s. 83 vd; Mustafa Özbek, "Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Temel Çözüm Türleri Nelerdir?", *Ankara Barosu Dergisi*, 1999, S. 2-3, s. 197 vd.; İbrahim Özbay, "Avukatlık Hukukunda Uzlaştırma ve Uzlaştırma Tutanağının İlam Niteliği", *AÜEHFD*, 2004, C. VIII, S. 3-4, s. 387 vd.

7] Süha Tanrıver, "Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları Ve Özellikle Arabuluculuk" *TBB Dergisi*, S. 64, 2006, s. 151.

8] Ildır, s. 27 vd.; Özbay, s. 388; Tanrıver, s. 152.

9] Mustafa Özbek, "Dünya Çapındaki Adalete Ulaşma Hareketiyle Ortaya Çıkan Gelişmeler Ve Alternatif Uyuşmazlık Çözümü", *AÜEHFD*, 2002, C. 51, S. 2, s. 121 vd., 137.

10] Tanrıver, yargının yerini almaya çalışan bir mekanizma gibi algılanmaması amacıyla "dostane bir biçimde uyuşmazlık çözüm yöntemleri tabirinin kullanılmasını tavsiye eder, bkz.: Tanrıver, s. 155.

zaman gibi en önemli bir kısım sorunlara sahiptir. Dava dilekçesinin hazırlanması, belgelerin toplanması, avukatlarla görüşme, keşfe katılma, duruşmaya hazırlanma ve katılma gibi sebepler personelin çalışma zamanlarını organizasyonun hedeflerine harcamaması sonucunu doğuracaktır. AUÇY süreci az masraf ve daha az personel kaynağına gereksinim duyar. Keza kırgınlık ve düşmanlık hislerine yol açması nedeniyle taraflar arasında tansiyonun artmasına neden olur. Bununla beraber AUÇY süreci stres ve gerilime neden vermiyor. Dava açma uzun zaman alıyor. Bu süre zarfında belirsizlik vardır ve organizasyon stratejik planıyla uğraşamamaktadır. AUÇY süreci çabuk ve zaman açısından yerindedir¹¹. Dava sürecinde eğer taraflara görüşlerini ifade etme konusunda yeterli fırsat verilmemişse düş kırıklığına yol açmaktadır. AUÇY sürecinde ise taraflar duygularını ifade etme fırsatına sahiptir¹². Duruşmada kazanan ve kaybedeni hakim belirlemektedir ve her davada mutlaka bir kaybeden olacaktır. Hakim en iyi şekilde hareket etse de bütün alanlarda uzman olması beklenemeyeceğinden davanın sonuçları öngörülemez. Hakim karar verdiğinde problem sona ermez. Örneğin, temyize gidilmesi uyuşmazlığın çözümünü uzatır. Hatta uyuşmazlık sona erdiğinde kararın uygulanması ile ilgili problemler olabilir. Karşılıklı anlaşmaya dayanan AUÇY sürecinde, taraflar uyuşmazlıklarını kendi çözer ve kendi çözümlerini belirlerler¹³. AUÇY, taraflara uyuşmazlıklarını kazanma ve kaybetme rekabeti yerine müzakere yoluyla diyalog kurarak çözme imkanı sağlıyor¹⁴. Şirketlerin hem iç hem de dış uyuşmazlıklarını AUÇY tekniklerini kullanarak çözebilmesi sistemlerini nasıl tasarlayabileceklerine yardımcı olmakta ve bu sayede “sistem tasarımı” terimi bilgisayar ve mühendislik dışında da gündeme gelmiş olmaktadır¹⁵.

İnceleme konumuz olan arabuluculuk ise; “meydana gelen uyuşmazlığın, tarafların iradi olarak başvurmaları sonucu, arabulucu (veya uzlaştırıcı) olarak adlandırılan tarafsız ve güvenilir bir üçüncü kişi yardımıyla, üzerinde anlaşmış oldukları yöntem ve esaslara göre, karşılıklı iletişimle, iki tarafın ortak menfaati esas alınarak çözümlenmesidir” şeklinde tanımlanmaktadır¹⁶. Arabuluculuk, gayri resmi bir uyuşmazlık çözüm yoludur ki “tarafsız bir üçüncü kişi olan arabulucu,

11] Allan J. Stitt, *Alternative Dispute Resolution For Organizations*, 1998, s. 5.

12] Stitt, s. 5.

13] Stitt, s. 6.

14] Jean-Jacques Heintz, “Alternatif İhtilaf Çözüm Yollarına Genel Bakış”, *Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları Sempozyumu*, Ankara: Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, 2006, s. 22.

15] Stitt, s. 6.

16] Hakan Pekcanitez, Oğuz Atalay, Muhammet Özkes, *Medeni Usul Hukuku*, Ankara: Yetkin, 2006, s. 669.

bir anlaşmaya varmalarında uyuşmazlığın taraflarına yardımcı olur.”¹⁷ Hakemin aksine bir arabulucu genellikle taraflar üzerinde kararını uygulama gücüne sahip değildir. Arabulucunun rolü daha ziyade uyuşmazlığı çözümlenmede için her iki taraf için söz konusu olan zayıf ve güçlü yanların müzakereler yoluyla ortaya konularak tarafları bir araya getirmek, uzlaşmaya ikna için bir gayret göstermektir. Arabuluculuk ihtiyarı bir mekanizmadır. Arabuluculuk, tarafların bir veya daha fazla arabulucunun yardımı ile, bir anlaşmaya varmak için ihtilaf konusu meseleler üzerinde görüşme yaptıkları bir ihtilaf çözüm sürecini ifade eder. Taraflar eğer sözleşmede kararlaştırmışlarsa arabuluculuk söz konusu olabilecektir. Arabulucu bir çözüme ulaşmak için tarafları zorlama yetkisine sahip değildir¹⁸. Yetenekli, saygın bir arabulucu taraflar arasında bir broker gibi davranabilen, tarafsız bir bakış açısıyla olayı görerek her iki tarafa yardımcı olabilen kişidir¹⁹. Arabulucu karar alma yetkisini tamamen ve kesinlikle taraflara ve avukatlarına bırakır. Genellikle aracı neyin doğru ya da haklı olduğu konusunda karar veremez²⁰. Arabuluculukta amaç, adalete erişimin sağlanarak adaletin gerçekleşmesi ve uyuşmazlıkların çözümünde etkinlik ve kalitenin sağlanmasıdır²¹. Makedonya Arabuluculuk Kanununda arabulucu (m. 10), “Arabuluculuk ilkelerine uygun olarak uyuşmazlık konusunda bir çözüm empoze etme hakkı olmaksızın tarafların bir anlaşmaya varmasına yardımcı olan kişi” olarak tanımlanmıştır.

Arabuluculuğun Uzlaşma Ve Tahkimden Farklılığı

A. Uzlaşmadan Farkı

Arabuluculuk ve uzlaşma faaliyetini ifade eden²² uzlaştırma terimlerinin eş anlamda kullanılsalar da²³ aralarında farklar vardır²⁴. Arabulucu aktif bir rol oynar, tarafların üzerinde mutabakata varabilecekleri noktaları tespit ederek uzlaşmaları yönünde çaba sarfeder, çözüm önerilerini onlara dayatamaz. Uzlaştırıcı ise tarafların

17] Black's Law Dictionary

18] Richard J. Rabin, “When to Litigate, When to Mediate, and When to Arbitrate”, *Alternative Dispute Resolution Settlements And Negotiations*, 2006, s. 20.

19] Rabin, s. 25.

20] Thomas R. Johnson, “A Lawyer's Perspective on ADR”, *Alternative Dispute Resolution Settlements And Negotiations*, 2006, s. 55.

21] Bahadır Yakut, “Arabuluculuğun Kanunla Düzenlenmesi Bakımından Amerika Birleşik Devletleri Örneği”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 2010, S.1, s. 32.

22] Özbay, s. 389.

23] Özbek, *Alternatif Uyuşmazlık Çözümü*, s. 369; Mustafa Özbek, *Avrupa'da Arabuluculuğun İlkeleri ve Uygulanması*, Prof. Dr. Özer Seliçi'ye Armağan, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006, s. 442.

24] Tanrıver, s. 165 vd.; Özbay, s. 391 vd.; Özbek, *Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Temel Çözüm Türleri Nelerdir?*, s. 199.

tümünden bağımsız objektif konumda bulunan bir kişi olup çözüm önerileri sunar. Bunun dışındaki farklılıklar²⁵; Arabuluculuk sorun, uzlaşmada dava ön planıdır. Arabulucu geleceği, uzlaşmacı ise daha ziyade geçmiş gözetir. Arabuluculuk süreci inisiyatif kullanmaya elverişli esnek, uzlaştırma ise hukuk kuralları, deliller ve bunların değerlendirilmesinin söz konusu olduğu katı bir süreçtir.

B. Tahkimden Farkı

Arabuluculukta bir yargılama söz konusu olmazken tahkimde hakem yoluyla bir yargılama yapılmakta ve arabuluculuktan farklı olarak bu kararın bağlayıcı bir gücü olmaktadır. Hakemin tarafları bir araya getirme yükümlülüğü de söz konusu değildir. Arabuluculukta ihtiyarlık varken tahkimde zorunluluk söz konusu olabilmektedir²⁶. Ayrıca arabuluculuk tahkimden daha hızlı ve ucuzdur.

Makedonya Arabuluculuk Kanununda Yer Alan Temel İlkeler

Kanunda yer alan ilkeler Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan ve AUÇY'nin sunduğu avantajları tanıtmak, bu yöntemlerle ilgili dikkat çeken özellikleri belirleyerek üye ülkelerin bu konudaki yasal mevzuatlarının uyumlaştırılmasını amaçlayan “Medeni Hukuk ve Ticaret Hukukunda Alternatif Uyuşmazlık Çözümü Hakkında Yeşil Kitap”²⁷ ile arabulucuların kendi sorumlulukları altında, uymayı gönüllü olarak taahhüt edebilecekleri bir dizi ilkeden oluşan “Arabuluculara Yönelik Avrupa Etik Kuralları”²⁸na uygun olarak hazırlanmıştır²⁹. Bunun dışında Bakanlar Komitesinin, Aile Arabuluculuğu Konusunda R (98) 1 Sayılı Tavsiye Kararı³⁰ ile yine Bakanlar Komitesinin, Medeni

25] Tanrıver, s. 167.

26] Özbek, Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Temel Çözüm Türleri Nelerdir?, s. 199; Pekcanitez, Atalay, Özkes, s. 666; Murat Yıldırım, Uluslararası Vergi Hukukunda Tahkim, İstanbul: XII Levha, 2010, s. 13.

27] **Green Paper on Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law, Brussels, 2002**, bkz.: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2002/com2002_0196en01.pdf (Erişim: 10.03.2011).

28] Yeşil Kitabın bir parçası olarak onu takip eden bu Etik Kurallar, 2 Temmuz 2004 tarihinde Avrupa Komisyonu Adalet Müdürlüğünde bir konferansa başlatılmıştır. **European Code Of Conduct For Mediators** http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_ec_code_conduct_en.pdf (Erişim: 10.03.2011).

29] Yeşil Kitap ve Etik Kurallar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Mustafa Özbek, “Avrupa Birliğinde Alternatif Uyuşmazlık Çözümü”, TBB Dergisi, S. 68, 2007, s. 265-320.

30] Recommendation No. R (98) 1 Of The Committee Of Ministers To Member States On Family Mediation, [http://www.coe.int/t/committe_of_ministers/Rec%20R\(98\)1%20Family%20Mediation_EN.pdf](http://www.coe.int/t/committe_of_ministers/Rec%20R(98)1%20Family%20Mediation_EN.pdf) (Erişim: 10.03.2011).

Hukuk Meselelerinde Arabuluculuğa İlişkin Rec (2002) 10 Sayılı Tavsiye Kararı³¹ göz önüne alınmıştır.

A. Gönüllülük

Kanununun 3. maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre arabuluculuğa başvuru tamamen tarafların serbest iradesine bırakılarak zorunlu tutulmamıştır. Giriş bölümünde de ifade edildiği üzere Usul Kanununda yapılan değişiklik ile arabuluculuk teşvik edilmiştir ancak tarafların zorla bu sürece dahil edilmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Aksi takdirde tarafların mahkemeler önünde hak arama özgürlüğü engelleneceği gibi zorunlu bir sürecin başarıya ulaşması da güç olacaktır. Taraflar istediği zaman süreçten çekilebilir. Nitekim Bakanlar Komitesinin, Medeni Hukuk Meselelerinde Arabuluculuğa İlişkin Rec (2002) 10 Sayılı Tavsiye Kararında da: “Arabuluculuk, mahkeme süreçlerinin içinde veya dışında gerçekleştirilebilir. Taraflar arabuluculuktan yararlı olsa bile, tarafların haklarının korunması için nihai teminatı teşkil ettiği için yargı yoluna başvuru mümkün olmalıdır” denilmiştir.

B. Tarafsızlık

Arabulucunun taraflar ve uyuşmazlık konusunda tarafsız hareket edeceği ifade edilmiştir (m. 4). Taraflardan herhangi biriyle tarafsızlığını etkileyecek bir bağlantı kuramayacağı gibi sonuç üzerinde herhangi bir menfaati de olmamalıdır³². İki tarafın güvenini kazanması onlara karşı eşit mesafede olmasına bağlıdır. Bunun doğal sonucu olarak da taraflarla iletişimde ve uyuşmazlık çözüm sürecinde taraflara eşit davranmak zorundadır. Bakanlar Komitesinin, Medeni Hukuk Meselelerinde Arabuluculuğa İlişkin Rec (2002) 10 Sayılı Tavsiye Kararında da: “Arabulucuların, bağımsız ve tarafsız olarak hareket etmeleri gerektiği, taraflara bir çözüm dayatma yetkisi olmadığı” ifade edilmiştir. Arabuluculara Yönelik Avrupa Etik Kurallarında ise: “Arabulucu, taraflara karşı her zaman tarafsız davranacak, tarafsız görünmeye gayret edecek ve arabuluculuk süreciyle ilgili tarafların tümüne eş değerde hizmet vermeyi taahhüt edecektir” (m. 2.2) denilmiştir.

31] Recommendation Rec (2002) 10 Of The Committee Of Ministers To Member States On Mediation In Civil Matters, <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=306401&Site=CM> (Erişim: 10.03.2011).

32] Mustafa Özbek, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 208.

C. Gizlilik

Arabuluculuk sürecinden kaynaklanan tüm bilgiler taraflar aksini kararlaştırmamışsa gizli kalacaktır (m.5, f. 1). Bu bilgiler bir kanun hükmü gerektiriyorsa veya kamu yararı gerektiriyorsa yahut arabuluculuk süreci sonunda varılan anlaşmanın uygulanması için gerekliyse açıklanabilecektir (m.5, f. 2). Bu ilke arabuluculuğun temel ilkelerindedir. Devlet mahkemeleri önünde yapılan yargılama aleni olup, gizlilik istisna olduğundan tarafların sır niteliğinde ve kamuoyu tarafından bilinmesini istemediği hususlar arabuluculuğa başvurmasındaki etkenlerdir. Tarafların aksini kararlaştırmaları sarih bir şekilde olmalıdır. Arabulucu öğrendiği bilgileri dava ya da tahkim yoluna başvurulduğunda açıklamaya zorlanamaz, delil olarak kullanamaz. Tanıklıktan çekinme hakkının tanınması kendi tarafsızlığını sağlama kadar, tarafların menfaatleri için de önem arzeder³³. Bakanlar Komitesinin, Medeni Hukuk Meselelerinde Arabuluculuğa İlişkin Rec (2002) 10 Sayılı Tavsiye Kararında: “Arabuluculuk sürecine ilişkin bilgiler gizlidir ve taraflarca kararlaştırılmadıkça veya iç hukuk izin vermedikçe, sonradan kullanılamaz” denilmiştir. Arabuluculara Yönelik Avrupa Etik Kurallarında ise: “Arabulucu, kanunen veya kamu düzeni gerekçesiyle zorunlu olmadıkça, arabuluculuğun gerçekleşeceği veya gerçekleştiği bilgisi de dahil olmak üzere, arabuluculuktan doğan veya arabuluculukla ilgili ortaya çıkan bütün bilgileri gizli tutacaktır. Taraflardan birince arabuluculara gizlilik içinde ifşa edilen herhangi bir bilgi, izin alınmadan veya kanunen zorunlu olmadıkça diğer tarafa ifşa edilmeyecektir” (m. 4) denilmiştir. Avrupa Komisyonunun 22.10.2004 tarihinde hazırladığı Arabuluculuk Yönerge’de: “taraflar aksini kararlaştırmadığı takdirde, arabulucuların veya arabuluculuk sürecinin yönetimine katılan kişilerin, arabuluculuk sürecinde ortaya çıkan veya arabuluculuk süreciyle ilgili olan bilgiler hakkında, herhangi bir hukuk veya ceza davasında ya da tahkimde delil göstermeye zorlanamamasını sağlarlar” (m.6) denilmiştir³⁴.

D. Eşitlik

Taraflar arabuluculuğa katılımda eşit haklara sahip olup aracı tarafından açık ve anlaşılabilir şekilde bilgilendirileceklerdir (m. 6, f. 1). Arabuluculuk sürecinin yürütülmesinde arabulucu, davanın şartlarını göz önüne alarak taraflara eşit davranmalıdır (m. 6, f. 2). Eşitlik hayatın her alanında temel bir ilkedir. Aksi

33] Özbek, Alternatif Uyuşmazlık Çözümü, s. 217

34] Hukuki ve Ticari Uyuşmazlıklarda Arabuluculuğun Belirli Yönlerine İlişkin Avrupa Parlamentosu ve Konseyi Yönerge Teklifi Hakkında Siyasi Anlaşma (Çev: Mustafa Özbek), TBB Dergisi, 2008, S. 77, s. 396.

takdirde bir tarafa sonucun dayatılmasından bahsedilir. Adil yargılanma hakkı ya da silahların eşitliği olarak da ifade edilen ilkeye göre bir davada tarafların eşit konumda olmaları esastır. Bu durum arabuluculukta da geçerlidir. Bakanlar Komitesinin, Medeni Hukuk Meselelerinde Arabuluculuğa İlişkin Rec (2002) 10 Sayılı Tavsiye Kararında bu ilke: “Arabulucular, arabuluculuk esnasında “silahların eşitliği” ilkesine uyulmasını temin etmelidirler” şeklinde ifade edilmiştir.

E. Şeffaflık

Arabuluculuk süreci üzerine kurallar şeffattır (m. 7, f. 1). Kamu ve taraflar arabuluculuk süreci özellikle de arabuluculuğun dili, tarafların karşılayacakları maliyetler, süre, uygulanabilecek bütün önemli kurallar, uyuşmazlığı çözüme yargıya veya diğer süreçleri başlatabilme hakkı ile ilgili bilgiye erişime hakkına sahiptir (m. 7, f. 2). Yetkili makamlar ve Arabulucular Odası kamuya ve taraflara yukarıdaki bilgilere ücretsiz erişim hakkını sağlayacaklardır (m. 7, f. 3). Burada tarafların ve kamunun arabuluculuğun esasları, süreci ve sonuçları hakkında gereği gibi aydınlatılması sağlanmak istenmiştir. Bakanlar Komitesinin, Medeni Hukuk Meselelerinde Arabuluculuğa İlişkin Rec (2002) 10 Sayılı Tavsiye Kararında da bu ilke ile ilgili şu hususlar ifade edilmiştir: “Devletler, özel hukuk uyuşmazlıkları olan kişilere ve halka arabuluculuk hakkında genel bilgiler vermelidir. Bireylerin telefon, yazışma veya e-posta gibi yollarla, arabuluculuk hakkında tarafsız tavsiye ve bilgiler alabileceği bir bölgesel ve/veya yerel merkezler ağını, ulusal hukuka ve teamüle uygun olarak kurmak için adımlar atılmalıdır”. Arabuluculara Yönelik Avrupa Etik Kurallarında ise: “Arabulucu, arabuluculuk taraflarının, arabuluculuk sürecinin niteliklerini ve arabulucunun ve tarafların bu süreçteki işlevini anladığına emin olacaktır” (m.3.1) denilmiştir.

F. Etkinlik

Arabuluculuk tarafların kolay erişebileceği ekonomik, etkili ve hızlı bir süreçtir (m. 8). Bu ilke genel olarak alternatif uyuşmazlık çözüm yollarının devlet yargısına oranla daha hızlı, daha kısa, daha ucuz olmasının arabuluculuk hakkında ifade edilmiş yansımasıdır.

G. Adalet

Bu tarafların eşit olması ilkesinin doğal bir sonucudur. Arabuluculuk süreci adil muameleyi temin etmelidir (m. 9, f. 1). Taraflar bu sürecin tamamında ve uyuşmazlığın adil çözümü için bilgiyi sağlamada işbirliği yapmaya teşvik edilmelidirler (m. 9, f. 2).

Makedonya Arabuluculuk Kurumunun Getireceği Faydalar

Yargının aşırı iş yükünün hafifletilerek daha etkin bir hale getirilmesi arabuluculuk kurumunun getireceği en önemli yararlardan biridir. Arabuluculuğun dava yığılmalarını azaltmasına Makedonya dışından örnek olarak Ljubljana Bölge Mahkemesi'nin 2001 yılı başından itibaren klasik medeni hukuk uyuşmazlıklarında, Haziran 2002'den itibaren aile ihtilaflarında 2003 yılı başından itibaren ticari ihtilaflarda arabuluculuk yöntemini kullanması verilebilir. Burada 2005 yılında mahkemeye gelen 4323 dosyanın (1426'sı aile hukuku dosyası) 590 tanesinde arabuluculuk yapılmış ve bunların 279'unda (%47,3) uzlaşmaya varılarak dava dilekçesi geri çekilmiştir³⁵. Makedonya'da ise IFC'nin (International Finance Corporation) projesinde ülkenin en büyük mahkemesi olan ve 14 hakimi ve 4000 in üzerinde bitirilmemiş davasıyla ticari daireleri de içine alan 83 hakimli Üsküp II Mahkemesi pilot mahkeme olarak seçildi. Projede Üsküp II Mahkemesinin işbirliği ile başlangıçta bu 4000 ticari dava rastgele gruplandırılarak 1000 davadan oluşan 3 gruba ayrılmış. Davalarda taraf olanları arabuluculuğa teşvik etmek için farklı metotlar kullanılmıştır. İlk gruba arabuluculuğun seçilmesiyle zaman ve para tasarrufunu ve muhtemel etkilerini içeren arabuluculuğun artıları ve eksileri üzerine tanıtım materyalleri verildi. İkinci gruba ilave bilgi ve soru cevap sağlayan telefon hizmeti verildi. Üçüncü gruba bir arabuluculuk oturumuna katılımı sağlayan promosyon kuponu verildi. Çoğu şirket ücretsiz oturum teklif edilse dahi arabuluculuğu denemeye isteksizdi. Nihayet bu şirketlerin bazıları ilgilendiğini ifade etti ve kendilerine arabuluculuğun finansal yararları konulu iki saatlik bir sunum yapıldı. Bunlardan 52 tanesi arabuluculuğa katılmayı onayladı. Ancak bu projeden şu dersler alınmıştır; Arabuluculuk yasasına rağmen Kanun hakkında bilgilendirme yapılması, geleneksel olarak dava yoluna gitme isteğinin devam etmesi³⁶. Tabii ki Kanunun yürürlüğe girmesi ile yargıdaki uyuşmazlıkların sayısının birden bire azalması şüphesiz beklenemez. Hakimlerin dahi kendi meslekleri dışında arabuluculuk eğitimi almaları gerekiyor. Eğer bu bilinç yerleşirse daha az giderle uyuşmazlıkların çözüme kavuşması, çözüm sürecinde gizliliğin işlerlik kazanması, davada olduğu gibi kaybeden ve kazanan değil de her iki tarafı da tatmin eden kazan-kazan ilkesinin işlerlik kazanması, tarafların uyuşmazlık sürecine doğrudan katılmalarının sağlanması söz konusu olacaktır³⁷.

35] Bojana Jovin Hrastnik, "Alternatif Çözüm Yolları Yargılama Sürecini Nasıl Hızlandırır? Ljubljana Mahkemesinden Örnekler", Uyuşmazlıkların Alternatif Çözüm Yolları Sempozyumu, Ankara: Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, 2006, s. 40.

36] <https://www.wbginvestmentclimate.org/uploads/Smart%20Lesson%20Macedonia.pdf> (Erişim: 10.03.2011).

37] Tanrıver, s. 158.

Sonuç

Arabuluculuk kurumu bir kültür işidir. Daha küçük yaşlardan itibaren uyuşmazlıkların çözümlünde uzlaşmanın hakim olması tesis edilirse bu kurumun işlerliği artacaktır. Bu zaman alacaktır. Uzlaşma kültürünün Makedonya'da yerleşmesi açısından bu Kanunun kabul edilmiş olması isabetlidir. Toplumda arabulucu olacak kişilerin eğitiminde titiz davranılmalı bu kuruma olan güven sağlanmalıdır. Yargının yerine ikame edilen bir kurum değil onu tamamlayan bir kurumdur. Yukarıda ifade edildiği üzere Kanunun kabul edildiği zamandan Kasım 2009'a kadar olan zaman diliminde 100 arabuluculuk teşebbüsünde, 49'u ticari olmak üzere toplam 80 davanın arabuluculuk yoluyla çözümlenmesi sayısal olarak az olsa da bu kurumun giderek benimseneceğinin bir işareti kabul edilebilir.

**THE PERSPECTIVE OF
CONSERVATIVE THOUGHT
FOR SYNDICALISM AND
BALKANS**

**MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCENİN
SENDİKACILIĞA BAKIŞI
BALKANLAR**

Yrd. Doç. Dr. Orhan KOÇAK

Ayhan ŞAHİN

THE PERSPECTIVE OF CONSERVATIVE THOUGHT FOR SYNDICALISM AND BALKANS

MUHAFAZAKÂR DÜŞÜNCENİN SENDİKACILIĞA BAKIŞI VE BALKANLAR

*Assist. Prof. Dr. Orhan KOÇAK**
*Ayhan ŞAHİN**

Sanayi Toplumu'nda çalışanların ücret ve sosyal haklarının işverenden elde edilmesi mücadelesi işçi kesiminin zamanla örgütlenmesini sağlamıştır. Çalışanların, örgütlendikleri sendikalar sayesinde, ücret ve çalışma şartları ile ilgili hak arama mücadeleleri devam etmektedir. Sanayi toplumlarının vazgeçilmez kurumları haline gelen sendikalar, zamanla siyasal ve ideolojik olarak farklılaşma ve ayrıışmışlara maruz kalmışlardır. Ortaya çıkan siyasal ve ideolojik farklılıklar, sendikaların gerek örgütlenme gerekse toplu pazarlık süreçlerinde ayrı tutum ve davranışlar sergilemelerini sağlamaktadır.

Bu çalışmada, farklılıklar çerçevesinde muhafazakâr görünüm sergileyen sendikalar ve onların üyelerinin yaklaşımları ve sebepleri çalışılmıştır. Türkiye'de muhafazakâr görüşe yakınlığı ile bilinen Hak-İş ve Memur-Sen sendikaları araştırılmıştır. Çalışma dört bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde sendikacılığın tarihsel gelişimi ele alınmıştır. İkinci bölümde sendikacılığı etkileyen düşünce akımları irdelenmiştir. Üçüncü bölümde muhafazakâr düşünce konu edilmiştir. Son bölümde ise, Kocaeli ilinde muhafazakâr olarak adlandırılan sendikalar üzerine yapılan anket çalışmasına yer verilmiştir.

Ortaçağa damgasını vuran meslek kuruluşları ve loncalar endüstriyel alanda yaşanan yeniliklerle birlikte yok olmaya başlamıştır. Zanaat ehlinin sanayi kuruluşlarında işçi olarak çalışmaya başlamasının yanında, köylerden de sanayi kentlerine çalışmak için göçler başlamış ve yeniçağın sanayi anlayışı olan kitlesel üretim ortaya çıkmıştır. Bu yeni dönem sosyo-ekonomik ve ideolojik değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. İşçi sınıfı yaşanan hızlı endüstriyel gelişmelere karşı, farklı yaklaşımlarla örgütlenerek haklarını aramaya çalışmışlardır. Bu hak arayışı kimi zaman genel oy hakkı için olmuş, kimi zamanda çalışma şartlarının ve ücretlerin iyileştirilmesi hakkında olmuştur. Zamanla farklı görüşler içerisinde

* Yalova Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi Bölümü, okocak@yalova.edu.tr

** İŞKUR, Gebze Şube Müdürlüğü, İş ve Meslek Danışmanı, a.sahin@iskur.gov.tr

hak mücadelesini başlatan sendikal örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Bu süreç içerisinde sendikal örgütlenmenin fikir ve düşünce bazında beslendiği, başta Marksizm olmak üzere farklı ideolojiler olmuştur. Türkiye’de bu farklılaşma ve ayrışmalar, Dünyadaki gelişmelerden etkilenecek 1960’lı yıllarda ortaya çıkmıştır. Devrimci, devletçi, sosyal demokrat ve muhafazakâr anlayışlara dayanan sendikalar kurulmuştur. Bu anlamda, muhafazakâr bakış açısına sahip Hak-İş ve Memur-Sen sendikaları da günümüzde hak arama mücadelesi veren iki önemli sendikadır. Bu çalışmada, öncelikle sendikaların etkilendiği yaklaşımlar ve muhafazakarlıkla ilgili literatür taraması yapıldıktan sonra, Hak-İş ve Memur Sen’e üye olan çalışanların sendikacılığa bakış açıları, neden bu sendikaları tercih ettikleri ve üye oldukları ve sendikayla olan düşünsel yakınlıkları anlaşılmasına çalışılmıştır.

1. Sendikacılığın Tarihsel Gelişimi

1.1. Endüstri Devrimi ve Getirdikleri

1768’de James Watt’ın buhar makinesini bulmasıyla başlayan sanayileşme süreci ekonomik, sosyal ve siyasi birçok değişimi de beraberinde getirmiştir. Fabrika sanayisinin gelişmesi hızlı bir kentleşmeyi beraberinde getirmiş, geniş nüfus kitlelerinin sanayi bölgelerine toplanmasına yol açmıştır. İşgücünün işkolu meslek, statü, sektör dağılımı ile cinsiyet, yaş ve diğer demografik faktörlere dayalı yapısı değişmiştir. Milli gelirin önemli bir bölümü sanayi ve hizmet sektöründen elde edilmeye başlanmıştır (Ekin, 1994: 3). Köylerden şehirlere akın eden nüfus, yaşanması zor alanlar ortaya çıkarmışlardır. İşçi-işveren arasındaki sözleşme sistemi işçi aleyhine işlemiş, işgücünün haklarını arayabilecek oluşumlardan uzak tutulması ve devletin çalışma şartlarını düzenleyecek yasal bir müdahalede bulunmaması işçiler arasında huzursuzluğa yol açmıştır. Zamanla grev ve boykot eylemleri başlamış, bu eylemlerin sonucunda işçiler daha düzenli bir araya gelerek isteklerini sistemli bir şekilde duyurmaya yönelmişlerdir. Bu gelişmeler sendikacılığın ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Uğur, 2004: 3-4).

1.2. Dünyada Sendikacılığın Gelişimi

Sendikalar en uzun tarihi gelişmelerini Batı’nın sanayi toplumlarında geçirmişler ve ülkelerin vazgeçilmez müessesleri haline gelmeyi başarmışlardır. İlk işçi örgütlenmesi 1792 yılında İngiltere’de olmuştur. “Londra Yazışma Derneği” adı altında kurulmuştur. Kötü çalışma şartlarına ve işverenlerce tek taraflı belirlenen ücret ve haklara itiraz ederek örgütlenmeye giden işçiler, hükümet ve işverenlerin bu faaliyetleri yasaklamasıyla son bulmuştur. 1824’e kadar süren bu yasaklama

çıkarılan yasa ile son bulmuş ve sendikal faaliyetler resmen tanınmıştır (Ekin, 1994: 68-69; Uğur, 2004: 44-45).

Sendikalar 1. Dünya Savaşı ve 1929 Ekonomik Bunalımı'ndan olumsuz etkilenmiş, bunalım sonrası yaygınlaşan otoriter devlet sistemleri sendikacılığın gelişimini sekteye uğratmıştır. 2. Dünya savaşından da olumsuz etkilenen sendikalar savaş sonrasında 1970'li yıllara kadar altın çağlarını yaşamışlardır. Refah devleti uygulamalarında sendikalar önemli bir araç olarak görülmüş ve desteklenmişlerdir (Kjargaard, 2001: 5). Uygulanan Keynesyen ekonomik politikalar, refah devleti anlayışı ve fordist üretim tarzı çerçevesinde, sendikalar gelişmeleri için çok olumlu ortam bulmuşlardır. 1980 sonrasında birçok ülkede sendikaların altın çağı sona ermiş, sendikalar sahip oldukları güçlerini kaybetmeye başlamışlardır (Tokol, 2008: 17).

1.3. Türkiye'de Sendikacılığın Gelişimi

Osmanlıda modern anlamda istihdamın ve işçiliğin ortaya çıkışı, gayrimüslim sermaye ve yabancı yatırımlarıyla gerçekleşmiştir (Yazıcı, 2004: 35). Ülkenin içinde bulunduğu ağır siyasi ve ekonomik koşullar birçok derneğin, cemiyetin kurulmasına sebep olmuştur. Bu dönemde kurulan cemiyetler, ilk işçi derneği 1871'de kurulan "Ameleperver Cemiyeti", 1895'te "Osmanlı Amele Cemiyeti" ve bu cemiyet üyelerinin 1908 yılında kurduğu "Osmanlı Terakk-i Sanayi Cemiyeti", matbaa çalışanlarının kurduğu "Mürettibini Osmaniye Cemiyeti" ilk kurulan işçi örgütleridir (Sülker, 1987: 22). 1927 yılında çıkarılan "Teşvik-i Sanayi Kanunu" ile sanayinin ulusal özellik kazanması için çalışılmıştır. Mesleki yönden örgütlenme 1925 yılında çıkarılan "Tahrir-i Sükûn Kanunu" ile yasaklanmıştır. 1933 yılında Türk Ceza Kanunu'nda yapılan değişikliklerle de grev ve lokavt hakkı ortadan kaldırılmıştır (Altan, 2007: 70).

1947 yılında 5018 sayılı "İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Kanunu" kabul edilmiş ve sendikalaşma yasal hale gelmiştir. İlk işçi konfederasyonu Türk-İş (Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu) 1952 yılında kurulmuştur. 1945-1960 döneminde sosyal politikalar alanında kazanılan ivme 1961 Anayasası'nın kabul edilmesiyle beraber sendikalaşmayı anayasal bir hak haline getirmiştir. 1961 Anayasası'nın 46. maddesinde işçi ve işveren sendikası kurma hakkı verilmiş, 47. maddesinde işçilere grev hakkı tanınmıştır. Böylece bu döneme kadar uygulanan grev ve lokavt yasağı da kaldırılmıştır (Altan, 2007: 75). 1961 Anayasası'nda kabul edilen ilgili maddelere dayanarak 1963'te "274 sayılı Sendikalar Kanunu" ve "275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu" Türk işçi hareketi için dönüm olmuştur (Yazıcı, 133). 1962 yılına

kadar 300 bin olan sendikalı sayısı yasal düzenlemelerle 1963 yılında 1 milyonu aşmıştır (Altan, 2007: 75). 1970'li yıllara gelindiğinde yaşanan sosyal çalkantılar, devlet memurlarına tanınan sendikal hakların 1971 yılında 624 sayılı kanun değişikliğiyle geri alınmasına neden olmuştur. 1982 Anayasası'nın kabulünden sonra 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu yerine sırasıyla 2821 sayılı Sendikalar Kanunu ile 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu kabul edilmiştir (Altan, 2007: 76). Türkiye'de demokratikleşmenin hızlandığı dönemlerde sendikacılığında geliştiğini, darbe dönemlerinde ise işçi hareketinin önemli kayıplarla karşı karşıya kaldığı görülmüştür (Yazıcı, 2004: 47).

2. Sendikacılığı Etkileyen Düşünce ve Akımlar

Sendikal hareket siyasal akımlar ve ideolojilerden etkilenmekte olup, etkilendiği düşüncenin doğrultusunda politikalarını yönlendirmektedir. Bu etki genellikle sendikalarda siyasi bir tavır ve tutum şeklinde kendini göstermektedir. Sendikalar sadece siyasi konularda değil genel ülke meselelerinde, öncelikli yatırım konularında düşünce ve eylemler yaptıkları gibi, nükleer, çevreye zarar veren yatırım ve savaş karşıtı protesto eylemleri de gerçekleştirmektedirler (Savage, 2010, 4).

2.1. Marksist ve Anarko Sendikalist Görüş

Anarko sendikalist görüş, Fransa ve İspanya dışında hiçbir ülkede etkili olamamıştır. Marksist görüş ise Fransa, İtalya ve sosyalist ülkelerdeki sendikalara etkisi, diğer Avrupa ülkelerindeki sendikalara oranla daha fazladır. Her iki görüşün hedefinde kapitalist düzenin ortadan kaldırılması vardır. Ancak iki görüşün bunu gerçekleştirmedeki yöntem ve söylemlerinde farklılık vardır. Anarko sendikalist görüş devrimi gerçekleştirmek için kullanılacak tek araç olarak grevi görürken, Marksist görüşte siyasi eylem ve siyasi örgütlenme ön planda çıkmış ve bu görüşü benimseyen sendikalarda temel amaç siyasi eylem olmuştur. (Tokol, 2008: 18). Marksizm, sendikaları bir mücadele aracı olarak görmüş ve sendikalara kapitalist düzeni yıkma misyonu yüklemiştir (Mahiroğulları, 2008: 353).

2.2. Fabianizm ve Reformist Düşünce

Avrupa sendikal hareketlerini, İngiltere'de Fabian topluluğu, Almanya'da ise Eduard Bernstein başını çektiği reformist düşünceler etkilemiştir. Fabianlar devrimci taktiklere karşı çıkarak sosyalizme geçişin yavaş yavaş gerçekleştirilecek bir devletleştirme programıyla mümkün olduğunu savunmuşlardır. (Çubukçu,

2009: 266-269). Fabian sosyalizmden etkilenen sendikalar, reformlar yolu ile kapitalizmin aksaklıklarının giderilmesini hedeflemiştir. Reformist sendikacılığı benimseyenler işçilerin ekonomik çıkarlarını, toplu pazarlık haklarını savunmak için siyasal örgütlenmeye yönelmiştir (Tokol, 2008: 19). Sosyal demokrat anlayışı çağrıştıran bu yaklaşım, liberal politikaların benimsenmesi neticesinde, bu politikaları zamanla içselleştirme sürecine girmiştir (Taylor, 2009: 2).

2.3. Pragmatik Sendikacılık

Üyelerinin hak ve çıkarlarını gözetirken geniş kapsamlı toplumsal amaçlar yerine, üyelerinin çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesine önem vermektedir. İşyeri düzeyinde örgütlenerek toplu pazarlık yoluyla üyelerinin çıkarlarını savunmaya çalışmaktadırlar (Tokol, 2008: 19). Bu tip sendikalarda siyasal faaliyetler amaç olmaktan çok, ekonomik ve sosyal fonksiyonun daha iyi icrası için araç olarak kullanılır. Sendikalar bu aracı kullanırken, örgütsel çıkarları için herhangi bir konuda beklentilerine karşılayabilecek partilerle dolaylı ilişki kurabilirler (Mahiroğulları, 2004: 357)

2.4. Hıristiyan Görüş

Hıristiyan sendikacılığın eylemine yön veren düşünceler “Papa Bildirgeleri”nde yer alan görüşlerdir (Mahiroğulları, 2008: 356). I. Dünya savaşı sonrası gelişmiş ve Marksist sendikacılığa karşı gündeme gelmiştir. Hıristiyan sendikacılık anti-komünizm ve buna bağlı olarak sınıf kavgası fikrini reddetmiş, uyuşmazlıkları gidermek ve ortak amaç için işbirliğinin gerekliliğini savunmuştur. Marksizm’in devleti ele geçirmek, iktidarın sınıf niteliğini değiştirmek ve işçilerin diktatörlüğünü kurmak fikirlerini tümüyle reddetmişlerdir. Hıristiyanlık dininin prensiplerini yol gösterici olarak kabul etmişlerdir (Tokol, 2008: 19-20). Amerika’da hala faaliyetlerini devam ettiren Hıristiyan Emek Birliği’nin diğer ülkelerde de işbirliği yaptığı ve Hıristiyan öğretileri benimseyenlerin üye olduğu sendikalar da bulunmaktadır (CLAC, 2008: 3).

2.5. Muhafazakâr Sendikacılık

Muhafazakârlık hem dini referans alanlar, hem de değişime direnç gösteren kesimler için kullanılmıştır. Gelişmiş olan ülkelerde muhafazakâr görüş farklı kaynaklardan beslendiği için, sendikalara karşı da farklı tavırlar içerisine girmişlerdir (Song, 1999: 35). Türkiye’deki sendikalar tüm politik partilerle yakın ilişkilere sahiptir. Liberal demokrat partiler TÜRK-İŞ ile yakın bağlara

sahipken, sosyal demokrat partiler DİSK ve İslami tabana sahip ve muhafazakâr bilinen partiler ise da çok HAK-İŞ ile bağlara sahiptir (Arslan, 2009:7). Türkiye’de muhafazakâr sendika anlayışının 70’li yıllarda güçlendiği görülmektedir. 1976 yılında Hak-İş (Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu), Milli Selamet Partisi (MSP)’nin öncülüğünde “İslami sendikacılık” anlayışıyla kurulmuştur (Baydur, 2008: 111). Genel olarak Hak-İş’e bağlı sendikaların tamamında görülmemesine karşın, siyasi görüş itibariyle muhafazakâr ve tepe yönetiminde “Siyasi İslam” anlayışı kendini göstermektedir. Zaman içinde Hak-İş “Siyasi İslam” eğilimli partilerle de çok yakın ilişkiler kurmuştur (Baydur, 2008: 95-98).

3. Muhafazakâr Düşünce

Muhafazakârlık terimi, Latince ‘conservare’ kelimesinden türetilen bir kelime olup koruma ve muhafaza etme anlamına gelmektedir. Conservateur (muhafazakârlık) Fransız siyasi literatüründe, Napoleon politikalarının başarısızlığa uğramasından sonra, devrim öncesi siyasi inanç ve değerleri yeniden gerçekleştirmek üzere Fransız düşünürleri tarafından, yeni bir felsefi terminoloji olarak ve devrimin jakoben düşüncesine karşı, adalet ilkelerini ve medeniyetin güvenliğini sağlama anlamında kullanılmıştır. Muhafazakârlar, Avrupa’da geleneksel politik kurumların adeta kutsallığını devam ettirmek ve kalıcı barış için güç dengesini sağlamak için var olmuşlardır (Jones, 2010: 2). Ancak Fransız Devrimi’ne karşı Fransızların, İngiliz ve Almanların tepkileri farklı olduğu için, Avrupa’da tek bir muhafazakâr yaklaşımdan bahsedilemez. Avrupa’da daha çok devrimin getirdiği bozulmalara karşı duran bir yaklaşım söz konusu iken, Amerika’da ise dine vurgu yapan bir muhafazakâr anlayış söz konusudur (Hayward, 2006: 10).

Modern şekliyle muhafazakârlık kavramının çıkışı, düşünsel faaliyetlerin en yoğun yaşandığı dönem olan 18. y.y. Aydınlanma Çağı ve İngiliz devlet adamı Edmund Burke sayesinde olmuştur (Akkaş, 2004: 32). Aydınlanmaya, akıl anlayışına ve aklın ürünü olan siyasi projelere ve siyasi projeler doğrultusunda toplumun dönüştürülmesine ve değiştirilmesine ilişkin öneri ve uygulamalara muhalif olarak ortaya çıkan (Özipek, 2005: 5) muhafazakârlık, devrim sonrasında devrimin yok ettiği geleneksel otorite ve geleneksel özgürlükleri korumak için ortaya çıkmıştır (Yılmaz Murat, 2006: 7). Devrime karşı ‘evrimi’, geleneğe saygılı ilerleme anlayışını gündeme getirmiştir (Dural, 2006: 59). Duman’a göre, insanın bilgi ve tecrübesi sınırlı olduğundan, bireyler, toplumun tarihsel süreçte ‘tedrici’ şekilde ürettiği ve kabul görmüş olan pratiklere dayanmalıdırlar (Duman, 2010: 486).

3.1. Muhafazakârlık Anlayışının Ortaya Çıkışı

Muhafazakârlığı “siyasal tutum muhafazakârlığı” ile “siyasal düşünce muhafazakârlığı” olarak ikiye ayırmak gerekir. “Siyasal tutum muhafazakârlığı” insanın tutumları ve davranışları itibariyle muhafazakâr olması anlamına gelmektedir. Genel olarak, bir şeyi olanların ona sahip çıkma ve muhafaza etme tutumunda oldukları göz önünde bulundurulduğunda “tutum olarak muhafazakârlık” esas itibariyle daha çok varlıklı kesimin geliştirdiği bir yaklaşımdır. Muhafazakâr tutumun siyasete uyarlanması, iktidarın ne pahasına olursa olsun korunması onun paylaşılmaması şeklinde olmaktadır. Sağ siyasetin merkezinde yer alan muhafazakâr anlayış bu tür bir muhafazakârlık değildir. Sağ siyasetin merkezinde yer alan muhafazakârlık “siyasal düşünce muhafazakârlığı” olup yirminci yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de sosyalizmin yıkıldığı 1980 sonrası döneme damgasını vurmuştur (Çaha, 2001: 97-98). Muhafazakâr siyaset düşüncesi önce Fransa’da, sonra da İngiltere’de gelişmelere tepki olarak doğmuş, ilerleyen zaman içinde Hıristiyan Partilerin programlarına konu olmuştur (Çaha, 2001: 98-102). Genel olarak “sağ” siyasetin ana odağını oluşturan “klasik muhafazakârlık” daha çok eskinin yeniden getirilmesini talep eden anlayışı temsil ederken, “yeni sağ” siyasetin ana odağını oluşturan “liberal muhafazakârlık” toplumsal ilerlemeyi; toplumun tarih, gelenek ve tecrübesine dayandırmakla, evrimci bir geleneği temsil etmektedir (Akkaş, Türk..., 2001: 3).

Seksenli yıllara damgasını vuran “yeni sağ” (neo- liberal) olarak ifade edilen düşünce biçimi büyük ölçüde liberal muhafazakâr düşünce geleneğinin bir ürünü olup, bu düşünce biçimi İngiltere’de M.Thatcher, Amerika’da R.Regan, Türkiye’de ise T. Özal tarafından savunulmuştur. Türkiye’de merkez sağ siyasetle özdeşleşen yaklaşım, toplumun geniş kesiminin inanç, değer yargılarının ve hayat biçimlerinin siyasi temsili ve liberal ekonomik politika değerlerinin modernleşmeyle birleştirilmesi olarak anlaşılmaktadır (Çavuşoğlu, 2009: 2).

3.2. Türkiye’de Muhafazakâr Düşünce

Türk muhafazakârlığının ortaya çıkışının, Türk modernleşmesiyle birlikte başladığı söyleyebiliriz (Yıldırım, 2003: 2). Türkiye’de İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Peyami Safa ve Remzi Oğuz Arık isimleri muhafazakâr düşüncenin fikir adamlarıdır. Said Halim Paşa ve Mehmet Akif Ersoy “İslamcı” gelenek içerisinde muhafazakârlığın öne çıkan şahsiyetleridir. Türk muhafazakârlığı, “Milli kültür, uluslararası medeniyet/özde Türk kalıp, Avrupa’nın teknolojisini almak ve bunu Türk terbiyesinden geçirerek modernizmin yıkıcı tesirlerinden uzaklaşan bir kalkınmacılığa ulaşmak” iddialarıyla formüle edilir (Dural, 2006: 61).

Türkiye’de muhafazakâr görüşe sahip olanların dini hassasiyetlerinin olması, geleneklere bağlılıkları ve ekonomide serbest piyasa anlayışını benimsedikleri görülmektedir (Seyhanlıoğlu, 2009: 137). 2006 yılında Hakan Yılmaz’ın yaptığı “Türkiye’de Muhafazakârlık, Aile, Din, Batı” adlı kamuoyu araştırmasında, Türk halkının kişisel tercihlerini yaparken dinsel inanışların etkisinin ölçüldüğü soruda; görüşlerin % 65’i oy vereceği partinin liderini seçerken; % 70’i arkadaş olacağı kişiyi seçerken; % 85’i ise evleneceği kişiyi seçerken, karşısındakinin dinsel inançlarını dikkate alacağını belirtmiştir (Yılmaz, 2006: 9).

4. Uygulamadan Elde Edilen Verilerin Değerlendirilmesi

4.1. Araştırmanın Amaç, Hipotez, Kapsam ve Yöntemi

Araştırmanın amacı, Türkiye’de muhafazakâr sağ düşünceye yakınlığı ile bilinen Hak-İş ve Memur-Sen konfederasyonuna bağlı sendika üyelerinin sendikacılığa ve kendi sendikalarına bakış açılarının sorgulanmasıdır. Araştırmanın hipotezi, muhafazakâr düşünce anlayışına yakınlığı ile bilinen sendika ve üyelerinin aralarında düşünsel ilişkinin var olduğu ve bu doğrultuda tercihlerin yapıldığına dayanmaktadır. Çalışmaya 219 sendika üyesi katılmış ve Kocaeli ilinde Hak-İş ve Memur-Sen konfederasyonlarına bağlı 6 sendika çalışanlarına uygulanmıştır. Özel sektör işçisi, kamu işçisi ve memuru çalışanlarının katılımıyla gerçekleşmiştir. Anketler Hak-İşe bağlı iki özel sektör işçi sendikası ile bir belediye işçi sendikasında ve Memur-Sen’e bağlı üç ayrı memur sendikasında uygulanmıştır. Araştırmada veriler anket yöntemi kullanılarak toplanmıştır. Katılımcılara 6 demografik ve 13 sendikal yaklaşımları ile ilgili sorular sorulmuştur. Anketler Ekim ve Kasım 2010 döneminde uygulanmış olup; katılımcılara bizzat gidilmek suretiyle ve sendika temsilcilerinin destekleriyle gerçekleştirilmiştir. Çalışmamız SPSS programında güvenilirlik testine tabi tutulmuş ve çıkan oran eşik olan 0,70’in üzerinde, 0,747 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 1: Güvenilirlik Testi

Cronbach’s Alpha	Soru Sayısı
747	13

4.2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Ankete katılan 219 katılımcının 40’ı kadın, 179’u erkektir. Bu rakamlara göre % 18.3’ü kadın, % 81.7’si erkektir. Erkek ağırlıklı bir katılımın olmasının sebebi, işçi sendikalarında çalışanların aşağı yukarı aynı oranlarda çalışan ve sendika üyeliği oranlarına sahip olmalarından kaynaklanmaktadır. Katılımcıların 179’u evli,

32'si bekar, 6'sı dul, iki katılımcı medeni durumunu belirtmek istememiştir. Bu rakamlara göre % 81.7'si evli, % 14.6'sı bekar, % 2.7'si ise duldur. Katılımcıların yaş aralıklarına bakıldığında toplam katılımcılardan, 14 kişinin 18–25, 66 kişinin 26–33, 73 kişinin 34–41, 58 kişinin 43–49 ve 8 kişinin 50 ve üzeri yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların % 7.8'ini oluşturan 17 katılımcının ilköğretim, % 43.4'ünü oluşturan 95 katılımcının lise, % 18.7'sini oluşturan 41 katılımcının yüksek okul, % 29. 2'sini oluşturan 64 katılımcının lisans ve 2 katılımcının yüksek lisans ve üstü eğitimleri bulunmaktadır. Katılımcıları % 52.1'ini oluşturan 114 kişi memur, % 16.4'ünü oluşturan 36 kişi kamuda işçi, % 31.5'ini oluşturan 69 kişi ise özel sektörde çalışandır. Ankete katılan sendika üyelerinin 31 tanesinin 0–2 yıl, 34 kişinin 3–5 yıl, 78 kişinin 6–10 yıl, 76 kişinin ise 11 yıl ve üstü üyeliklerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Bu verilere göre anketimize katılanların yaklaşık % 70'inin 6 yıl ve üzerinde sendikaya üyeliklerinin olması, sendikal örgütlenme tecrübelerinin oldukça fazla olduğu ve çalışmanın güvenilirliğine olumlu katkı sağladığı varsayılmaktadır.

Tablo 2: Sendikaya Üyelik Gerekçelerinin ve Muhafazakârlık Eğilimleri

Üyelik Gerekçeleri ve Muhafazakârlık Eğilimleri	Sayı	Min.	Max.	Orta	Std. Sapma
Sendikaya haklarımı daha iyi savunabileceğini düşündüğüm için üye oldum.	219	1	5	3,82	,940
İnançlarıma ve kültürel değerlerime yakın gördüğüm için üye oldum.	219	1	5	3,14	1,330
Sendikaya çevremdeki insanların tavsiye ve isteklerinden dolayı üye oldum.	219	1	5	2,70	1,337
İşyerimde sendikaya üye olmak zorunlu olduğu için üye oldum.	218	1	5	2,40	1,402
Sendikaya maddi getirisinden dolayı üye oldum.	219	1	5	2,47	1,325
Sendikama mevcut yönetimden/hükümetten daha iyi haklar alabileceğini düşündüğüm için üye oldum.	219	1	5	3,36	1,193
Sendikam milli değerlerime saygılıdır.	219	1	5	3,82	,900
Sendikam manevi değerlerime saygılıdır	219	1	5	3,85	,850
Sendikam ücret ve sosyal haklarımı savunmaktadır.	219	1	5	3,67	1,001
Sendikamın yaklaşımları benim değerlerimle örtüşmektedir.	217	1	5	3,49	1,005
Sendikamızda seçimler demokratik usuller çerçevesinde yapılmaktadır.	219	1	5	3,56	1,018
Sendikamın işverenle iyi ilişkiler kurmasıyla haklarımızı daha iyi alabileceğimizi düşünüyorum.	219	1	5	3,52	1,011
Son Anayasa değişikliğini sendikacılık açısından anlamlı görüyorum.	219	1	5	3,32	1,238

Kişilerin sendikaya üyeliklerinin sorgulandığı ve muhafazakârlık eğilimlerini ölçtüğümüz Tablo 2’de; kişilerin sendikaya üye olmalarının en önemli gerekçesinin hak savunması olduğunu görmekteyiz. Sendikaya üye olmanın birden fazla gerekçesi sorgulanmış en yüksek değerin 3,82 ile hak savunması olduğu tespit edilmiştir. En yüksek değerin 5 olduğu tabloda muhafazakârlığın önemli değerleri olarak kabul edilebilecek milli ve manevi değerler ait sorular, Tablo 2’de en yüksek değeri alan sorulardan olmuştur. Çıkan bu sonuçla üyelerin sendikalarının milli ve manevi değerlere önem verdiği görülmektedir.

Sonuç

Katılımcıların sendikaya üyeliklerinin gerekçelerinin sorgulandığı saha çalışması neticesinde, maddi beklentilerin mutlaka etkisi hissedilmekle birlikte, muhafazakârlık yaklaşımının da çalışanların tercihlerinde çok fazla etkin olduğu görülmektedir. Ankete katılanların yaklaşık % 73’ü, sendikalarının milli ve manevi değerlere saygılı olduğunu belirtmiştir. Yine üyelerinin kişisel değerleriyle sendikalarının değerlerinin karşılıklı örtüşüp örtüşmediğinin ölçüldüğü soruda, katılımcıların % 58,5’i kendi değerleriyle sendikalarının değerlerinin örtüştüğünü belirtmiştir. Bu sonuçlar, üyelerin çoğunluğunun kişisel değerleriyle sendikaların değerlerinde paralellik olduğunu göstermektedir. Bu çalışmayla, katılımcıların muhafazakârlık eğilimlerinin sendikaları tercihlerinde önemli bir etken olduğu, aynı eğilimlerin emeklerinin karşılığı olan haklarının elde edilmesi mücadelesinde sendikal örgütlenmeye engel olmadığı ve büyük oranda çatışma yerine uzlaşmacı üsluptan yana oldukları sonucuna ulaşılmaktadır.

Kaynaklar

- Arslan, Ali, (2009), “A sociological analysis of labour unions and labour union elites in Developing countries: Turkish labour union elites”, *European Journal of Economic and Political Studies*, 2(1)
- Akkaş, Hasan Hüseyin, (2004), **Muhafazakâr Düşünce ve Edmund Burke**, Kadim
- Akkaş, Hasan Hüseyin, (2001), “Türk Modernleşme Tarihinde Muhafazakâr Siyasi Düşünce”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cilt III / Sayı: 2
- Altan, Ömer Zühtü, (2007), **Sosyal Politika**, Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Baydur, Refik, (2008), **Türk Sendikacılığı İşçi ve İşveren**, Sinemis Yayınları
- CLAC, (2008), An Overview Of An “Employer—Accommodating” Pseudo Union, The Christian Labour Association of Canada, Canadian Labor Congress
- Çaha, Ömer, (2001), **Dört Akım Dört Siyaset**, Zaman Kitap
- Çavuşoğlu, Hüseyin, (2009), “Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi”, Fırat

Ün. Sosyal Bilimler Dergisi, Fırat University Journal of Social Science, v. 19, N: 2, PP. 265-278

- Çubukçu, Sevgi Uçan, (2009), **Sosyal Demokrasi Melez Bir Politik Gelenek, 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Derleyen H.Birsen Örs, İstanbul Bilgi Ün. Yay.
- Duman, Fatih, (2010), **Aydınlanma Eleştirisinden Devrim Karşıtlığına Edmund Burke**, Liberte
- Dural, A.Baran, (2006), “Muhafazakârlık: Düşünce Kalıbı mı, İdeoloji mi?”, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, Sayı 9-10
- Ekin, Nusret, (1994), **Endüstri İlişkileri**, Beta Yayınları
- Hayward, Steven, (2006), “The Conservative Movement Since 1950, Where the conservative movement has been and where it is heading, American and European Conservatism, The conservative movement continues to thrive in the United States”. The Insider, Conservative Solutions For Advancing Liberty
- Jones, Scott, (2010), “Conservatism, Liberalism and Nationalism: European Politics, 1815-1900”, Social Studies Classes at Hazelwood West High School
- Kjargaard, C Arsten And Sven-Åge Westphalen, (2001), **From collective bargaining to social partnerships: New roles of the social partners in Europe**, The Copenhagen Centre
- Mahiroğulları, Adnan, (2004), “Teorik Çerçevesi ve Dünyadaki Uygulamalarıyla Sendika-Siyaset, Sendika-Siyasal Parti İlişkisi”, Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt XIX, Sayı 1
- Özipek, Bekir Berat, (2005), **Muhafazakârlık, Akıl, Toplum, Siyaset**, Kadim
- Savage, Larry and Dennis Soron, (2010), “Organized Labor, Nuclear Power, and Environmental Justice: A Comparative Analysis of the Canadian and U.S. Labor Movements”, LSJ Journal
- Seyhanlıoğlu, Huseyin, (2009), Demokrat Parti Ve Siyasal Muhafazakârlık, SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi
- Song, Ho Keun, (1999), **Labour unions in the Republic of Korea: Challenge and choice**, The Labour and Society Programme, The Discussion Paper Series, International Institute for Labour Studies Geneva, DP 107
- Sülker, Kemal, (1987), **Türkiye’de Sendikacılık Tarihi 1**, Bilim Kitabevi
- Taylor, Graham, Martin Upchurch, Andy Mathers, (2009), “Alternative Futures for West European Trade Unions: towards a typology”, Paper Presented to the International Labour Process Conference, Edinburgh
- Tokol, Aysen, (2008), **Endüstri İlişkileri ve Yeni Gelişmeler**, Dora Yayıncılık
- Uğur, Adem, (2004), **İşçi İşveren İlişkiler**, Sakarya Üniversitesi Yayınları
- Yazıcı, Erdinç, (2004), **Sendikal Hareket Yeni Misyon Arayışları**, İlke Emek Yayınları
- Yazıcı, Erdinç, (2007), **Türk İşçi Hareketi ve Özçelik-İş**, Özçelik-İş Sendikası Yayınları
- Yıldırım, Sinan, (2003), “Muhafazakârlık, Türk Muhafazakârlığı ve Peyami Safa Üzerine”, Journal of Historical Studies, No. 1
- Yılmaz, Murat, (2006), **Muhafazakâr Düşünce Dergisi**, Sayı 9-10
- Yılmaz, Hakan, (2006), “Türkiye’de Muhafazakârlık, Aile, Din, Batı”, http://hakanyilmaz.info/yahoo_site_admin/assets/docs/OSI-Conservatism-Sunus-Yorumlar1.28465456.pdf , Erişim (29.11.2010)

**THE RESEARCH OF TESTING
FISHER HYPOTHESIS
WITH COINTEGRATION
AND FRACTIONAL
COINTEGRATION
APPROACHES IN BALKAN
COUNTRIES**

Yrd. Doç. Dr. Burcu KIRAN

THE RESEARCH OF TESTING FISHER HYPOTHESIS WITH COINTEGRATION AND FRACTIONAL COINTEGRATION APPROACHES IN BALKAN COUNTRIES

*Assist. Prof. Dr. Burcu KIRAN**

The Fisher hypothesis, introduced by Irving Fisher(1930) has been frequently examined in both theoretical and empirical economics due to its importance. Fisher(1930) maintains that the expected inflation is reflected in the nominal interest rates and the real interest rates are constant. In other words, there should be a long run relationship in the adjustment of nominal interest rate corresponding to changes in expected inflation. If the Fisher hypothesis holds, then short term interest rates will be an efficient predictor of future inflation (Mishkin 1992). More importantly, since monetary policy changes have an impact on financial markets, the effectiveness of monetary policies in a given period may be determined by investigating the Fisher hypothesis. When the monetary policy is effective, nominal interest rates tend to move in accordance with the expected rate of inflation which can possibly be controlled by a central bank. In this relation, the real interest rates remain constant. Because, the anticipated changes in money supply and inflation do not affect the real interest rates (Ito 2009).

Several recent empirical studies consider the time series properties of the nominal interest rates and inflation for the valid tests of the Fisher hypothesis. Since the unit root null hypothesis cannot be rejected for the series, Fisher hypothesis is centered on testing the cointegration relationship between interest rates and inflation [Mishkin 1992; Boudoukh and Richardson 1993; Kesriyeli 1994; Evans and Lewis 1995; Crowder and Hoffman 1996; Berument and Jelassi 2002; Şimşek and Kadılar 2006]. It is known that traditional cointegration methods are too restrictive. They assume that all the variables are integrated of order one, $I(1)$, and hence restrict the error correction term to be $I(0)$. These methods have low power when these residuals are mean reverting but not $I(0)$. In the concept of fractional cointegration, the integration order of the error correction term is not necessarily 0 or 1, but it can be a real. In other words, the error correction term may be fractionally integrated. The existence of a fractional cointegration

* Istanbul University, Faculty of Economics, 34452, Beyazıt, Istanbul, Turkey.
Tel: (212) 440-00-00 /11661

relationship between nominal interest rates and inflation implies the validity of the Fisher hypothesis. Lardic and Mignon(2003) and Ghazali and Ramlee(2003) examine the Fisher hypothesis for G7 countries by using fractional cointegration concept and find that it is valid for majority of the countries. Turgutlu(2004) investigates the cointegration and fractional cointegration relationship between nominal interest rates and inflation for Turkey. His findings indicate that Fisher hypothesis is not valid according to the results of cointegration method. On the other hand, it is found that Fisher hypothesis is valid according to the fractional cointegration method. Kasman et. al. (2005) investigate the validity of the Fisher hypothesis using data from 33 developed and developing countries. Their results show that fractional cointegration between nominal interest rates and inflation is found for a large majority of countries, implying the validity of the Fisher hypothesis.

The aim of this paper is to examine the validity of the Fisher hypothesis, in other words, the long run relationship between inflation and nominal interest rates for Balkan countries: Albania, Bulgaria, Greece, Macedonia and Romania over the period from 1994:01 to 2010:04. The reason for choosing Balkan countries is that all the transition countries in the Balkans experienced a deep recession which has the basic characteristics in the post-1989: a significant drop in output, soaring inflation rates that appeared in all countries as a result of market liberalization, and increasing unemployment rates (Petraikos and Totev 2000). By 1996, several countries had managed to bring inflation more or less under control. However, Bulgaria and Albania experienced increasing inflation rates in 1996 and 1997 due to delayed reforms and political instability. The average inflation in Balkan countries was equal to 131.3% in the 1993-1997 period (Economist Intelligence Unit (EIU) 1998). However, in this period, Greece is the only country in the Balkan region that maintained relatively low and declining price rates.

In this paper, in order to investigate the validity of the Fisher hypothesis, we use cointegration approach of Engle and Granger(1987) and fractional cointegration definition of Cheung and Lai(1993) which requires only a mean reverting ($d < 1$) relationship between the series. We contribute to the literature by using fractional cointegration approach based on Robinson(1994a) tests introduced by Gil-Alana(2003) and Caporale and Gil-Alana(2004).

The rest of the paper is organized as follows: Section 2 briefly discusses the Fisher hypothesis. Section 3 presents the methodology for fractional cointegration. Section 4 provides a description of the data and contains the empirical results. Finally, Section 5 concludes.

2. Theoretical Framework of the Fisher hypothesis

The Fisher hypothesis states that the nominal interest rate is equal to the real interest rate plus expected inflation. It is given in a simple form as:

$$i_t = r_t + \pi_t^e \quad (1)$$

where i_t is the nominal interest rate known at time t , r_t is the real interest rate and π_t^e is the expected inflation rate. This implies that if inflation expectations are accurate, the nominal interest rate will follow the evolution of inflation. The mentioned relation is not estimable. Assuming efficient markets (Fama 1975), the observed inflation (π_t) can be decomposed into its expected component and a forecast error, u_t , orthogonal to all information at time t (Granville and Mallick 2004):

$$\pi_t = \pi_t^e + u_t \quad (2)$$

We can rewrite this in a regression framework as below:

$$i_t = \alpha + \beta\pi_t + \varepsilon_t \quad (3)$$

where α and β are parameters to be estimated and ε_t is a composite error term under the rational expectation assumption. The Fisher hypothesis asserts that the β should be unity (or near unity) and the residuals ε_t should be stationary (Million 2004). It is important to note that testing whether $\beta = 1$ using conventional regression methods is valid only if nominal interest rates and inflation are stationary ($I(0)$) since the distribution of the parameters is nonstandard otherwise. If i_t and π_t are integrated of order one ($I(1)$), the Fisher hypothesis may be tested by examining whether the linear combination of these two variables is stationary ($I(0)$). If ε_t is stationary, Equation(3) may be interpreted as a cointegration regression. This means that there is an equilibrium relationship between nominal interest rates and inflation, with the error term ε_t representing short run deviations from a long run equilibrium. Thus, finding a cointegrating relationship between the variables supports the Fisher hypothesis. On the other hand, there is a possibility that the error term in the cointegrating regression might be fractionally integrated, rather than stationary. If ε_t is a long memory stationary process, then nominal interest rates and inflation are said to be fractionally cointegrated. In this context, deviations from the long run relationship shared by nominal interest rates and inflation take a long time to dissipate and return these two series to their equilibrium relationship (Bekdache and Baum 2000).

3. Methodology

In order to investigate the validity of Fisher hypothesis for Balkan countries, the long run relationship between inflation and nominal interest rate is tested by using fractional cointegration method besides standard cointegration method. According to cointegration method suggested by Engel and Granger(1987), nonstationary series are cointegrated if there exists a stationary relationship between them. This essentially means that the residuals of the cointegrating regression must be stationary. As mentioned before, when these residuals are mean reverting but not $I(0)$, the traditional cointegration tests have low power. Therefore, a flexibility can be provided by using fractionally integrated time series process proposed by Granger and Joyeux(1980) and Hosking(1981). This process can be described by the following stochastic equation:

$$(1-L)^d X_t = u_t, \quad t = 1, 2, \dots \quad (4)$$

where L is the lag operator, u_t is an $I(0)$ process and X_t is called an $I(d)$ process in general. Here, d can take any real value. Mentioned $I(d)$ processes possess different characteristics according to the value of d parameter. The case of $d = 1$ defines a unit root process. When $d < 1$, the process X_t is said to be a mean reverting process. If $0 < d < 1$, the process is a long memory process. If $0.5 < d < 1$ and $0 < d < 0.5$, the process is nonstationary with long memory and stationary with long memory, respectively. It is important to note that when $d < 0.5$ the process is stationary as well as mean reverting and when $0.5 \leq d$ the process is non-stationary even if the fractional parameter is significantly less than 1.

As reported before, the validity of the Fisher hypothesis is tested in this paper by using fractional cointegration approach of Gil-Alana(2003) and Caporale and Gil-Alana(2004) which is based on Robinson(1994a) test. At first, we consider to give a brief description about Robinson test before fractional cointegration description. In order to test unit roots and other forms of nonstationary hypotheses, embedded in fractional alternatives, Robinson introduces a Lagrange Multiplier (LM) test. The main advantage of this test is that it uses a standard null limit distribution which is unaffected by inclusion or not of deterministic trends. The test statistic of the test with the null hypothesis $H_0 : d = d_0$ can be given as follows:

$$\hat{r} = \frac{T^{1/2}}{\hat{\sigma}^2} \hat{A}^{1/2} \hat{a}$$

(5)

where T is the sample size and

$$\hat{a} = \frac{-2\pi}{T} \sum_{j=1}^{T-1} \psi(\lambda_j) g(\lambda_j; \hat{\tau})^{-1} I(\lambda_j); \quad \hat{\sigma}^2 = \sigma^2(\hat{\tau}) = \frac{2\pi}{T} \sum_{j=1}^{T-1} g(\lambda_j; \hat{\tau})^{-1} I(\lambda_j)$$

$$\hat{A} = \frac{2}{T} \left(\sum_{j=1}^{T-1} \psi(\lambda_j)^2 - \sum_{j=1}^{T-1} \psi(\lambda_j) \hat{\varepsilon}(\lambda_j)' \times \left(\sum_{j=1}^{T-1} \hat{\varepsilon}(\lambda_j) \hat{\varepsilon}(\lambda_j)' \right)^{-1} \times \sum_{j=1}^{T-1} \hat{\varepsilon}(\lambda_j) \psi(\lambda_j) \right)$$

Here, $I(\lambda_j)$ is the periodogram of u_t and T^* is a compact subset or the Euclidean space.

A one sided $100\alpha\%$ level test of $H_0 : d = d_0$ against the alternative $H_1 : d > d_0$ is given by the rule “Reject H_0 if $\hat{r} > z_\alpha$ ”. Conversely, a one sided $100\alpha\%$ level test of $H_0 : d = d_0$ against the alternative $H_1 : d < d_0$ is given by the rule “Reject H_0 if $\hat{r} < -z_\alpha$ ”.

Based on the Robinson test, Gil-Alana(2003) and Caporale and Gil-Alana(2004) introduce a fractional cointegration concept by considering the following model:

$$(1-L)^{d+\theta} e_t = v_t \quad t = 1, 2, \dots$$

(6)

where e_t are the OLS residuals from the cointegrating regression and v_t is $I(0)$. The null $H_0 : \theta = 0$ hypothesis is tested against the one sided alternative $H_1 : \theta < 0$. If H_0 hypothesis on the estimated residuals is rejected, there will be an evidence of cointegration of a certain degree since the residuals will be integrated of a smaller order than the individual series. If we cannot reject the null hypothesis, no cointegration will be found since the integration order of the residuals will be same as the univariate series.

$$\psi(\lambda_j) = \log \left| 2 \sin \frac{\lambda_j}{2} \right| \quad \hat{\varepsilon}(\lambda_j) = \frac{\partial}{\partial \tau} \log g(\lambda_j; \hat{\tau}_j) \quad \lambda_j = \frac{2\pi j}{T} \quad \hat{\tau} = \arg \min_{\tau \in T^*} \sigma^2(\tau)$$

4. Data and Empirical Results

This paper uses quarterly, seasonally unadjusted inflation rate and nominal interest rate series over the period from 1994:01 through 2010:04 in order to examine the validity of Fisher hypothesis for Balkan countries: Albania, Bulgaria, Greece, Macedonia and Romania. The inflation rate (INF) is obtained by taking the logarithmic first difference of the consumer price index. The interest rate

(IR) is the three-month time deposit rate. The source of the data is International Financial Statistics (IFS) database of IMF. As a first step of the analysis, in order to check unit root properties of the inflation rate and nominal interest rate series, we apply Augmented Dickey Fuller (ADF) and Kwiatkowski-Phillips-Schmidt and Shin (KPSS) unit root tests. It is important to note that the null hypothesis of ADF unit root test is that a time series has a unit root and this hypothesis is accepted unless there is a strong evidence against it. Since this test may have low power against stationary near unit root processes, we also apply the KPSS unit root test which has a null hypothesis of stationarity in this paper. The unit root test results are reported in Table 1.

Table 1: The results of the unit root tests

<i>Countries</i>	<i>Variables</i>	<i>ADF test statistic</i>	<i>KPSS test statistic</i>
<i>Albania</i>	<i>IR</i>	-2.061	0.759 ^a
	ΔIR	-4.125 ^a	0.071
	<i>INF</i>	-2.262	0.461 ^c
	ΔINF	-3.204 ^b	0.126
<i>Bulgaria</i>	<i>IR</i>	-3.805 ^a	0.608 ^b
	ΔIR	-	0.138
	<i>INF</i>	-4.786 ^a	0.453 ^c
	ΔINF	-	0.102
<i>Greece</i>	<i>IR</i>	-6.386 ^a	0.897 ^a
	ΔIR	-	0.241
	<i>INF</i>	-3.154 ^b	0.500 ^b
	ΔINF	-	0.318
<i>Macedonia</i>	<i>IR</i>	-2.000	0.596 ^b
	ΔIR	-7.778 ^a	0.312
	<i>INF</i>	-3.828 ^a	0.452 ^c
	ΔINF	-	0.320

Romania	<i>IR</i>	-1.710	0.985 ^a
	ΔIR	-8.695 ^a	0.159
	<i>INF</i>	-3.781 ^a	0.863 ^a
	ΔINF	-	0.118

^{a, b} and ^c indicate rejection of the H_0 null hypothesis at the 1% , 5% and 10% significance levels, respectively. As reported before, mentioned hypothesis refers to the unit root case for ADF test while it refers to the stationarity for KPSS test.

The ADF test results in the table suggest that interest rate series for Albania, Macedonia and Romania have a unit root, in other words, they are integrated of order one. On the other hand, interest rate series are found stationary for Bulgaria and Greece. When we look at the results of ADF test for inflation series, it is seen that the series are stationary for Bulgaria, Greece, Macedonia and Romania in level while mentioned serie is stationary in its first difference for Albania. According to KPSS test results, inflation rate and nominal interest rate series are stationary in their first differences. After finding significant evidence show that interest rate and inflation series are integrated of order one ($I(1)$), we consider to use Engle and Granger(1987) method for cointegration analysis. For this purpose, the next step of the analysis is to estimate the following cointegrating regression model and obtain the residuals:

$$IR_t = \alpha + \beta INF_t + \varepsilon_t \tag{7}$$

In order to test the long run relationship between inflation rate and nominal interest rate, we examine the stationarity of the residuals by using traditional ADF test and tabulate the results in Table 2.

Table 2: Engle and Granger cointegration test results

<i>Countries</i>	<i>ADF test statistic</i>
<i>Albania</i>	-1.502
<i>Bulgaria</i>	-3.610 ^a
<i>Greece</i>	-2.739 ^c
<i>Macedonia</i>	-2.933 ^b
<i>Romania</i>	-3.647 ^a

^{a, b} and ^c indicate stationarity at the %1, %5 and %10 significance levels, respectively. In ADF test, MacKinnon(1991) critical values are taken into account.

The results in the table indicate that residual series for Bulgaria, Greece, Macedonia and Romania are stationary suggesting a cointegration relationship

between the variables. These results support the validity of the Fisher hypothesis for the countries except Albania. Since traditional tests do not take account the possible long memory properties of the residual series, we also examine the fractional cointegration relationship between inflation rate and interest rate series in order to find a strong evidence on the validity of the Fisher hypothesis. For this purpose, we follow the fractional cointegration approach of Gil-Alana(2003) and Caporale and Gil-Alana(2004) based on Robinson(1994a) test. Gil-Alana(2003) suggests that Robinson tests perform better than ADF test when testing against fractional cointegration. Table 3 reports the results of Robinson tests for the integration order of the residuals. The first column of the table shows different d_0 values. For these values, calculated \hat{r} statistics under the white noise disturbances are reported under the column of *WN* while calculated \hat{r} statistics under the *AR(1)* disturbances are reported under the column of *AR(1)*.

Table 3: Robinson test results on the residuals

d_0	<i>Albania</i>		<i>Bulgaria</i>		<i>Greece</i>	
	<i>WN</i>	<i>AR(1)</i>	<i>WN</i>	<i>AR(1)</i>	<i>WN</i>	<i>AR(1)</i>
0	6.49	24.27	0.71 ^b	1.27 ^b	7.47	34.32
0.05	5.57	19.08	-0.11 ^b	-1.27 ^b	6.73	28.35
0.10	4.64	14.80	-0.83 ^b	-3.45	5.96	22.75
0.15	3.72	11.33	-1.45 ^b	-5.23	5.15	17.84
0.20	2.84	8.49	-1.97	-6.68	4.31	13.76
0.25	2.01	6.12	-2.42	-7.88	3.46	10.47
0.30	1.24 ^b	4.06	-2.80	-8.89	2.62	7.77
0.35	0.54 ^b	2.22	-3.11	-9.77	1.81	5.43
0.40	-0.07 ^b	0.56 ^b	-3.37	-10.55	1.05 ^b	3.18
0.45	-0.61 ^b	-0.91 ^b	-3.59	-11.25	0.34 ^b	0.89 ^b
0.50	-1.08 ^b	-2.18	-3.78	-11.88	-0.30 ^b	-1.39 ^b
0.55	-1.49 ^b	-3.25	-3.93	-12.45	-0.88 ^b	-3.48
0.60	-1.83	-4.12	-4.07	-12.97	-1.39 ^b	-5.33
0.65	-2.13	-4.84	-4.18	-13.45	-1.84	-6.99
0.70	-2.38	-5.42	-4.27	-13.89	-2.24	-8.55
0.75	-2.60	-5.89	-4.35	-14.30	-2.58	-10.07
0.80	-2.78	-6.29	-4.42	-14.68	-2.88	-11.60
0.85	-2.94	-6.62	-4.49	-15.04	-3.14	-13.17
0.90	-3.07	-6.90	-4.54	-15.37	-3.36	-14.78
0.95	-3.19	-7.14	-4.59	-15.69	-3.56	-16.42
1	-3.29	-7.35	-4.63	-15.98	-3.73	-18.10
	<i>Macedonia</i>		<i>Romania</i>			
d_0	<i>WN</i>	<i>AR(1)</i>	<i>WN</i>	<i>AR(1)</i>		
0	-1.32 ^b	-1.42 ^b	5.60	17.42		
0.05	-1.61 ^b	-3.19	4.90	14.40		
0.10	-1.85	-3.84	4.21	11.87		

0.15	-2.06	-4.38	3.54	9.73		
0.20	-2.25	-4.85	2.90	7.90		
0.25	-2.41	-5.24	2.29	6.29		
0.30	-2.55	-5.59	1.70	4.84		
0.35	-2.68	-5.89	1.16 ^b	3.49		
0.40	-2.79	-6.15	0.65 ^b	2.23		
0.45	-2.89	-6.39	0.19 ^b	1.03 ^b		
0.50	-2.98	-6.61	-0.24 ^b	-0.09 ^b		
0.55	-3.07	-6.81	-0.63 ^b	-1.14 ^b		
0.60	-3.14	-6.99	-0.99 ^b	-2.09		
0.65	-3.21	-7.17	-1.31 ^b	-2.95		
0.70	-3.28	-7.33	-1.60 ^b	-3.71		
0.75	-3.34	-7.49	-1.86	-4.39		
0.80	-3.39	-7.64	-2.10	-4.98		
0.85	-3.44	-7.78	-2.31	-5.50		
0.90	-3.49	-7.92	-2.51	-5.96		
0.95	-3.54	-8.06	-2.68	-6.37		
1	-3.58	-8.19	-2.83	-6.73		

^b indicates nonrejection values of the null hypothesis at the 95% significance level.

In the table, the results for white noise disturbances indicate that $H_0 : d = d_0$ cannot be rejected at the $d_0 = 0.30, 0.35, 0.40, 0.45, 0.50, 0.55$ values for Albania, $d_0 = 0, 0.05, 0.10, 0.15$ values for Bulgaria, $d_0 = 0.40, 0.45, 0.50, 0.55, 0.60$ values for Greece, $d_0 = 0, 0.05$ values for Macedonia and $d_0 = 0.35, 0.40, 0.45, 0.50, 0.55, 0.60, 0.65, 0.70$ values for Romania. At the same time, when we take into account the assumption of AR(1) disturbances, the nonrejection values occur at $d_0 = 0.40, 0.45$ for Albania, $d_0 = 0, 0.05$ for Bulgaria, $d_0 = 0.45, 0.50$ for Greece, $d_0 = 0$ for Macedonia and $d_0 = 0.45, 0.50, 0.55$ for Romania. It is clear that unit root null hypothesis ($H_0 : d_0 = 1$) is rejected for all countries in both disturbances. These results imply that the integration order of the residuals are smaller than one, suggesting existence of the fractional cointegration hence validity of the Fisher hypothesis for Balkan countries.

5. Conclusions

In this paper, we investigate the validity of the Fisher hypothesis for Balkan countries: Albania, Bulgaria, Greece, Macedonia and Romania over the period from 1994:01 through 2010:04. For this purpose, the fractional cointegration method suggested by Gil-Alana(2003) and Caporale and Gil-Alana(2004) based on Robinson test is applied beside standard Engel-Granger cointegration method. As a first step, the stationarity properties of the inflation rate and nominal interest rate series are examined by using ADF and KPSS unit root tests. The results of KPSS test approve that interest rate and inflation series are stationary in their

first differences. Then, the long run relationship between the series is investigated by using Engle-Granger cointegration method. We obtain the residuals from estimated cointegrating regression model and examine whether the residuals are stationary or not by using ADF test. According to the obtained findings, the evidence of the validity of Fisher hypothesis is found for Bulgaria, Greece, Macedonia and Romania. Since traditional cointegration tests have low power when the residuals are mean reverting but not $I(0)$, we also consider fractional cointegration definition suggested by Cheung and Lai(1993) for investigating the validity of Fisher hypothesis. They require only a mean reverting ($d < 1$) relationship between the series. The results from fractional cointegration method based on Robinson test imply that inflation rate and nominal interest rate series are fractionally cointegrated. Hence, it can be concluded that Fisher hypothesis is valid for all selected Balkan countries.

References

- Berument, H. and M. Jelassi (2002), "The Fisher Hypothesis: A Multi-Country Analysis," *Applied Economics*, 34, 1645-1655.
- Boudoukh, J. and M. Richardson (1993), "Stock Returns and Inflation: A Long Horizon Perspective," *American Economic Review*, 83, 1346-55.
- Caporale, G.M. and L.A. Gil-Alana (2004), "Fractional Cointegration and Tests of Present Value Models," *Review of Financial Economics*, 13, 245-258.
- Cheung, Y.W. and K.S. Lai (1993), "A Fractional Cointegration Analysis of Purchasing Power Parity," *Journal of Business and Economic Statistics*, 11, 103-112.
- Crowder, W.J. and D.L. Hoffman (1996), "The Long-run Relationship Between Nominal Interest Rates and Inflation: The Fisher Equation Revisited," *Journal of Money, Credit and Banking*, 28, 102-118.
- EIU (1998), Regional Forecasts, Economist Intelligence Unit.
- Engle, R.F. and C.W.J. Granger (1987), "Cointegration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing," *Econometrica*, 55, 251-276.
- Evans, M. and K. Lewis (1995), "Do Expected Shifts in Inflation Affect Estimates of the Long-run Fisher Relation?," *Journal of Finance*, 50, 225-253.
- Fama, E.F. (1975), "Short Term Interest Rates as Predictors of Inflation," *American Economic Review*, 35, 143-159.
- Fisher, I. (1930), "The Theory of Interest," The Macmillan Company, New York. (<http://www.econlib.org/library/YPDBooks/Fisher/fshToI.html>)
- Ghazali, N. A. and S. Ramlee (2003), "A Long Memory Test of Long-run Fisher Effect in the G7 Countries," *Applied Financial Economics*, 13, 763-769.
- Gil-Alana, L.A. (2003), "Fractional Cointegration in Macroeconomic Time Series," *Oxford*

Bulletin of Economics and Statistics, 65, 517-524.

- Granger, C.W.J. and R. Joyeux (1980), "An Introduction to Long-Memory Time Series Models and Fractional Differencing," *Journal of Time Series Analysis*, 1, 15-29.
- Granville, B. and S. Mallick (2004), "Fisher Hypothesis: UK Evidence over a Century," *Applied Economics Letters*, 11, 87-90.
- Hosking, J. (1981), "Fractional Differencing," *Biometrika*, 68, 165-176.
- Ito, T. (2009), "Fisher Hypothesis in Japan: Analysis of Long-Term Interest Rates under Different Monetary Policy Regimes," *The World Economy*, 32, 1019-1035.
- Kasman, S., A. Kasman and E. Turgutlu (2006), "Fisher Hypothesis Revisited: A Fractional Cointegration Analysis," *Emerging Markets Finance and Trade*, 42, 59-76.
- Kesriyeli, M. (1994), "Policy Regime Changes and Testing for the Fisher and UIP Hypotheses: The Turkish Evidence," The Central Bank of the Republic of Turkey, *Discussion Paper*, 9411.
- Lardic, S. and V. Mignon (2003), "Fractional Cointegration Between Nominal Interest Rates and Inflation: A Re-examination of the Fisher Relationship in the G7 Countries," *Economics Bulletin*, 3, 1-10.
- Mackinnon, J.G. (1991), "Critical Values for Cointegration Tests in Long-Run Economic Relationships," In R.F. Engle, C.W.J. Granger (Eds.), *Readings in Cointegration*, Oxford University Press, Oxford, 267-276.
- Million, N. (2004), "Central Bank's Interventions and the Fisher Hypothesis: A Threshold Cointegration Investigation," *Economic Modelling*, 21, 1051-1064.
- Mishkin, F. (1992), "Is the Fisher Effect for Real? A Re-examination of the Relationship between Inflation and Interest Rates," *Journal of Monetary Economics*, 30, 195-215.
- Petrakos, G. and S. Totev (2000), "Economic Structure and Change in the Balkan Region: Implications for Integration, Transition and Economic Cooperation," *International Journal of Urban and Regional Research*, 24, 95-113.
- Robinson, P.M. (1994a), "Efficient Tests of Nonstationary Hypothesis," *Journal of the American Statistical Association*, 89, 1420-1437.
- Şimşek, M. and C. Kadılar (2006), "Fisher Etkisinin Türkiye Verileri ile Testi," *Doğuş University Journal*, 7, 99-111.
- Turgutlu, E. (2004), "Fisher Hipotezinin Tutarlılığının Testi: Parçalı Durağanlık ve Parçalı Koentegrasyon Analizi," *D.E.Ü. İ.İ.B.F. Dergisi*, 19, 55-74.

FOREST PRODUCTS AND TRADE IN THE BALKANS

Prof. Dr. Turgay AKBULUT

FOREST PRODUCTS AND TRADE IN THE BALKANS

*Prof. Dr. Turgay AKBULUT**

Forests are main global economic and ecological resource. Forests have played an important role in the development of human societies than any other natural resource. Amongst the special features that forests offer perhaps the most distinct would be the multitude of benefits available from them. There is hardly any other terrestrial ecosystem or natural resource that can be characterized as being as suitable for such a broad range of uses, or providing such a large variety of different goods and services. Product multiplicity is particularly important in today's world, but note that it is not a recent discovery. Many historical reviews have illustrated the multiple ways that past societies have been dependent on forests and their products (<http://foper.unu.edu/course>).

Forest provide a wide range of benefits at the local, national and global levels .The possible benefits of forests and their importance in producing welfare for people and society are as follows (Fig.1).

1. forest products traditionally used in forestry,
2. ecosystem functions which also have roots in forest literature but nowadays are emerging in environmental economics and ecology, and
3. forest uses that are often related to the concept of the multiple uses of forests (<http://foper.unu.edu/course>).

* Istanbul University

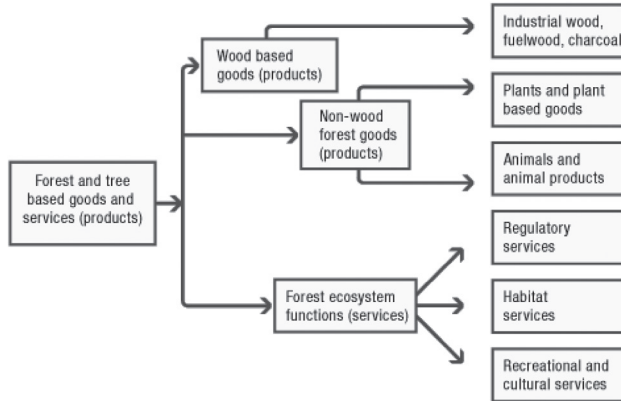

Figure 1: Forest Products and Services (<http://foper.unu.edu/course>)

1. Definition and Classification of Forest Products

Forest products play an important role both the Balkans and in the world, from packaging materials to buildings. Forest products has been useful to human societies for thousands of years; archeological excavations have shown wood was used by ancient civilizations as a construction material. There are a number of forest products. Broad distinction in these are generally divided between Wood based products and Non-wood forest products. In essence, wood based products are discussed in this presentation.

Harvesting involves cutting down the trees and removing either the whole tree or a large portion of it. Several intermediate products are produced during harvesting. The most obvious of these are *logs* (including both *sawlogs* and *vener logs*). The entire range of products is not usually produced from every tree or from every forest stand, but potentially may be. A generalized diagram of the position of various intermediate products within a hardwood tree's stem is shown in Figure.2 (Bick 2007)

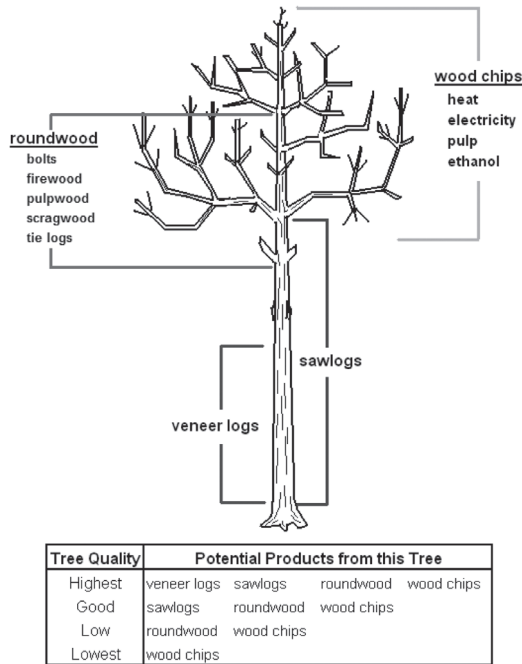

Fig. 2. Diagram of product location within a tree (Bick 2007)

In general, the largest portion of the tree’s stem that is of the best quality is converted into logs. The process of cutting up tree length stems into logs is known as *bucking*. Softwood trees are generally cut into logs of uniformly even lengths, reflecting the commodity uses in which they are eventually employed. Hardwood trees require a greater degree of judgment in the bucking process to produce the highest value logs possible.

Maximizing the volume from the commodity grade softwood trees is the general rule, because getting the most volume from the tree results in the greatest return. In producing hardwood logs, maximizing volume will not necessarily result in the greatest return. The focus instead is cutting out the most valuable logs. The larger the diameter of a hardwood log and the fewer defects it contains, the greater the value. For instance, a 12’ stem might yield a log valued at \$100 at the sawmill, but by cutting off a defect, a logger may produce a 10’ log in a higher grade that is valued at \$125. The logger who bucks the logs must have a careful understanding of log grades and markets in order to realize the greatest return from the logs (Bick, 2007)

The most valuable of hardwood logs are used in *veneer* production, either by a slicing or rotary process. Veneer is very thin sections of wood. It is used to give the appearance of solid wood to many types of furniture and other products. Slicing the best looking wood into thin sections results in a greater usable yield than could be obtained from sawing it into lumber. This, in turn, makes the hardwood resource available to a larger number of eventual consumers.

The best of the sawlogs are the ones that result in the most FAS (first and second grades) lumber. The smaller the log and the more defects it contains, the poorer the lumber that it will eventually yield. (Bick, 2007)

Wood Based Products

Wood based products can be raw materials and intermediate goods (mostly non-durable and used as an input in production), consumer goods (durable or non-durable, used by final consumers) and capital goods (mostly durable and used for production). Tangible forest products can be either raw-materials (i.e., logs for sawmill, pulpwood) or intermediate goods (i.e., logs for log houses) or consumer goods (i.e., berries and mushrooms, or firewood sold in markets). Sometimes similar products may have different phases of production or have different uses within all of these roles. (<http://foper.unu.edu/course>)

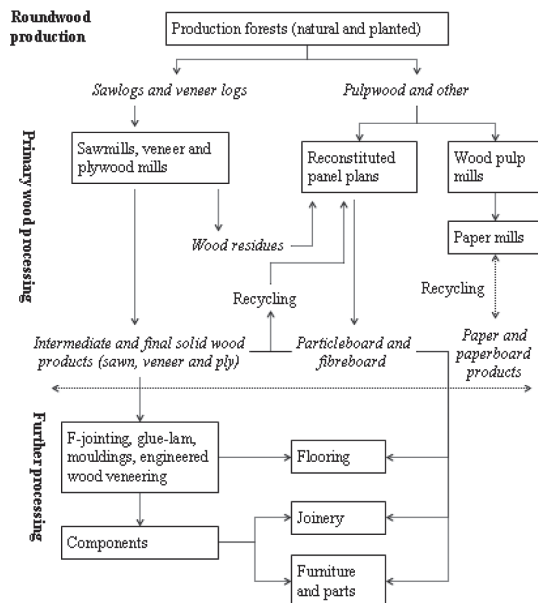

Fig.3: Wood based Forest Products (<http://www.unctad.org/infocomm>)

Non-Wood Forest Products

The general term non-wood forest product (NWFP) excludes all woody raw materials. Consequently, timber, chips, charcoal, fuelwood, as well as small woods used for household tools, household equipment and carvings; should conceptually be excluded from NWFPs. In contrast a similar but broader term “Non-timber forest products” (NTFPs), generally includes fuelwood and small wood items. However, it has been difficult to formulate both logical and practical definitions (<http://foper.unu.edu/course/>)

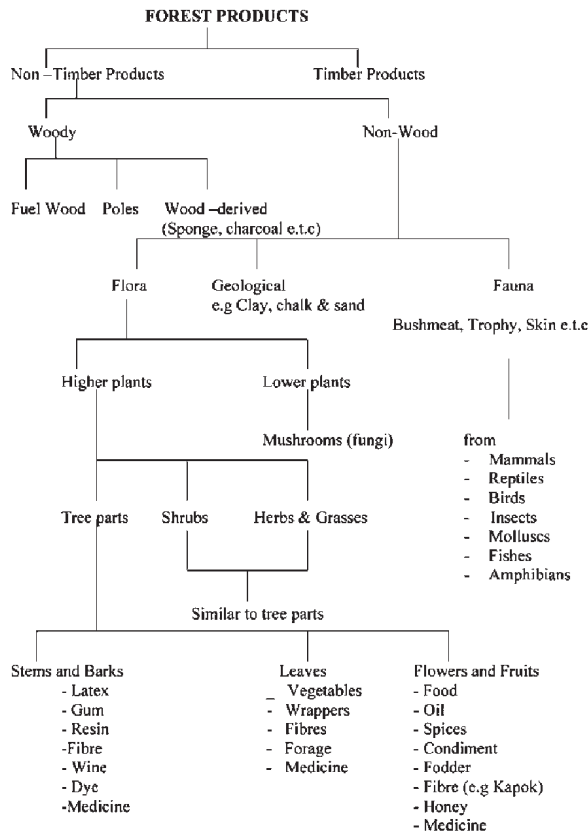

Fig.4 Classification of forest and tree products (S. O. Odebo)

FAO is defined non-wood forest products (NWFP) as follows: NWFP are products of biological origin other than wood derived from forests, other wooded land and trees outside forests. NWFP include products used as food and food additives (edible nuts, mushrooms, fruits, herbs, spices and condiments, aromatic

plants, game), fibres (used in construction, furniture, clothing or utensiles), resins, gums, and plant and animal products used for medicinal, cosmetic or cultural purposes.

Several million households world-wide depend heavily on NWFP for subsistence and/or income. Some 80 percent of the population of the developing world use NWFP for health and nutritional needs. Women from poor households are generally those who rely more on NWFP for household use and income. At a local level, NWFP also provide raw materials for large scale industrial processing.

Some NWFP are also important export commodities. At present, at least 150 NWFP are significant in terms of international trade, including honey, gum arabic, rattan, bamboo, cork, nuts, mushrooms, resins, essential oils, and plant and animal parts for pharmaceutical products. NWFP have also attracted considerable global interest in recent years due to the increasing recognition of their contribution to environmental objectives, including the conservation of biological diversity. (www.fao.org)

2. Production and Trade of Wood-Based Forest Products in the Balkan Countries

Data and definitions of individual forest products and product aggregates are provided in FAO/EUROSTAT/. This section is primarily concerned with wood-based forest products, an aggregate including roundwood, sawnwood, wood pulp, wood based panels, and paper and paperboard.

a. Roundwood

Wood in the rough. Wood in its natural state as felled, or otherwise harvested, with or without bark, round, split, roughly squared or other forms (e.g. roots, stumps, burls, etc.). It may also be impregnated (e.g. telegraph poles) or roughly shaped or pointed. It comprises all wood obtained from removals, i.e. the quantities removed from forests and from trees outside the forest, including wood recovered from natural, felling and logging losses during the period - calendar year or forest year. *Commodities included are sawlogs and veneer logs, pulpwood, other industrial roundwood (including pitprops) and fuelwood.*

Country	Production (m ³)	Import					Export			
		Quantity (m ³)		Value (1000 \$)			Quantity (m ³)		Value (1000 \$)	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Albania	430000.00	430000.00	590.00	590.00	68.00	68.00	56767.00	56767.00	1194.00	1194.00
Bulgaria	607100.00	4599000.00	208253.00	44829.00	13679.00	2931.00	413075.00	278217.00	26118.00	18975.00
Bosnia and Herzegovina	4011000.00	3428530.00	154140.00	56710.00	15328.00	4554.00	556090.00	586380.00	36385.00	35864.00
Greece	1742916.00	1742616.00	908770.00	908770.00	48623.00	48623.00	12517.00	12517.00	1277.00	1277.00
Croatia	4469000.00	4242000.00	20000.00	11000.00	2070.00	982.00	728000.00	752000.00	67299.00	68140.00
Montenegro	485000.00	36401.00	11047.00	4507.00	972.00	328.00	40048.00	21080.00	3326.00	1585.00
Serbia	3186000.00	3137000.00	96000.00	82000.00	6080.00	5636.00	48000.00	12029.00	9447.00	3349.00
Slovenia	2990062.00	2930216.00	241103.00	261323.00	36890.00	29976.00	724368.00	766944.00	67353.00	61270.00
Turkey	19420000.00	19430000.00	1349000.00	983000.00	218639.00	113385.00	4860.00	2147.00	1658.00	614.00
Romania	13667000.00	12556500.00	214891.00	394759.00	20251.00	28901.00	257050.00	198381.00	33770.00	17686.00
Macedonia	709000.00	639000.00	1035.00	43020.00	142.00	1980.00	4872.00	779.00	863.00	349.00
Kosovo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

b. Sawnwood

Sawnwood, unplanned, planed, grooved, tongued, etc., sawn lengthwise, or produced by a profile-chipping process (e.g. planks, beams, joists, boards, rafters, scantlings, laths, boxboards, "lumber", sleepers, etc.) and planed wood which may also be finger jointed, tongued or grooved, chamfered, rabbeted, V-jointed, beaded, etc. Wood flooring is excluded. With few exceptions, sawnwood exceeds 5 mm. in thickness.

Country	Production (m ³)	Import					Export			
		Quantity (m ³)		Value (1000 \$)			Quantity (m ³)		Value (1000 \$)	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Albania	8000.00	8000.00	23890.00	23890.00	4242.00	4242.00	21409.00	21409.00	4304.00	4304.00
Bulgaria	816000.00	446500.00	122399.00	23986.00	16863.00	6917.00	161747.00	194884.00	27273.00	24691.00
Bosnia and Herzegovina	998000.00	998000.00	39300.00	36470.00	12671.00	8950.00	909940.00	629140.00	215143.00	130138.00
Greece	108000.00	108000.00	928390.00	928390.00	322067.00	322067.00	13780.00	13780.00	8638.00	8638.00
Croatia	721000.00	653000.00	424000.00	258000.00	90294.00	76331.00	536000.00	447000.00	253137.00	182406.00
Montenegro	66000.00	50000.00	12289.00	3949.00	4214.00	1583.00	52120.00	51681.00	14981.00	14556.00
Serbia	672000.00	574000.00	496000.00	353000.00	122363.00	71387.00	155000.00	97000.00	53144.00	32785.00
Slovenia	475000.00	797000.00	938896.00	1013167.00	212739.00	197587.00	1037732.00	1069373.00	260622.00	236591.00
Turkey	6175000.00	5853000.00	667000.00	457000.00	159720.00	99441.00	28000.00	39000.00	12261.00	12895.00
Romania	3793900.00	3597780.00	48950.00	49541.00	15915.00	24776.00	1910350.00	2258737.00	548439.00	551082.00
Macedonia	91.00	2000.00	180677.00	217548.00	13355.00	14585.00	50384.00	18910.00	3151.00	1839.00

c. Wood-Based Panels

The aggregate includes the following commodities: veneer sheets, plywood, particle board and fibreboard compressed or non-compressed.

Country	Production (m ³)	Import						Export		
		Quantity (m ³)		Value (1000 \$)		Quantity (m ³)		Value (1000 \$)		
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Albania	11000.00	11000.00	111839.00	111839.00	115534.00	115534.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Bulgaria	845000.00	799003.00	806748.00	337048.00	178224.00	94680.00	447126.00	721480.00	101197.00	107495.00
Bosnia and Herzegovina	29000.00	29000.00	228790.00	175430.00	89066.00	59091.00	15200.00	13820.00	16297.00	11624.00
Greece	918000.00	918000.00	367300.00	367300.00	187804.00	187804.00	712.00	712.00	33696.00	33696.00
Croatia	181000.00	143000.00	344000.00	230000.00	131532.00	99807.00	145000.00	117000.00	103889.00	68912.00
Montenegro	11000.00	0.00	48893.00	26692.00	17938.00	9036.00	5182.00	702.00	1763.00	268.00
Serbia	179000.00	145000.00	397000.00	233000.00	177346.00	143087.00	56000.00	24000.00	19996.00	11831.00
Slovenia	539000.00	427001.00	279224.00	229532.00	163594.00	116047.00	370308.00	293153.00	220025.00	151808.00
Turkey	5614000.00	5482000.00	933000.00	690460.00	489809.00	299290.00	780800.00	783400.00	354241.00	314700.00
Romania	1917476.00	2247440.00	932808.00	630881.00	469407.00	267261.00	908164.00	1099773.00	324266.00	330517.00
Macedonia	0.00	0.00	112120.00	80717.00	36982.00	27509.00	5451.00	3239.00	2027.00	1054.00
Kosovo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

d. Wood Pulp

The following commodities are included in this aggregate: mechanical, semi-chemical, chemical and dissolving wood pulp.

Country	Production (Tonnes)	Import						Export		
		Quantity (Tonnes)		Value (1000 \$)		Quantity (Tonnes)		Value (1000 \$)		
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Albania	0.00	0.00	4354.00	4354.00	1038.00	1038.00	16.00	16.00	2.00	2.00
Bulgaria	136923.00	136923.00	45940.00	13938.00	10276.00	8169.00	67845.00	8658.00	-	-
Bosnia and Herzegovina	33000.00	33000.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Greece	0.00	0.00	80260.00	80260.00	56588.00	56588.00	840.00	840.00	805.00	805.00
Croatia	96000.00	84000.00	0.00	4.00	319.00	307.00	45000.00	46000.00	19220.00	18688.00
Montenegro	0.00	0.00	10.00	10.00	16.00	16.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Serbia	20000.00	0.00	15000.00	29000.00	11556.00	15218.00	1000.00	6.00	108.00	3.00
Slovenia	174537.00	172300.00	222663.00	222201.00	160304.00	113817.00	58.00	52.00	49.00	26.00
Turkey	65000.00	56000.00	599000.00	618000.00	455727.00	327592.00	700.00	1003.00	791.00	1022.00
Romania	42438.00	15000.00	24914.00	67139.00	19113.00	38430.00	4312.00	0.00	2580.00	0.00
Macedonia	0.00	0.00	532.00	1265.00	552.00	724.00	1.00	1.00	4.00	3.00
Kosovo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

e. Paper and Paperboard

The following commodities are included in this aggregate: Newsprint, printing and writing paper, other paper and paper-board.

Country	Production (Tonnes)	Import					Export			
		Quantity (Tonnes)		Value (1000 \$)			Quantity (Tonnes)		Value (1000 \$)	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Albania	0.00	0.00	18019.00	18019.00	8333.00	8333.00	1094.00	1094.00	-	-
Bulgaria	326190.00	318432.00	277035.00	256212.00	294218.00	241884.00	104386.00	51183.00	98237.00	42021.00
Bosnia and Herzegovina	160000.00	160000.00	12270.00	10650.00	9485.00	7737.00	0.00	30.00	0.00	19.00
Greece	409000.00	409000.00	701120.00	701120.00	704584.00	704584.00	118770.00	118770.00	57474.00	57474.00
Croatia	535000.00	526000.00	266000.00	236000.00	310242.00	287388.00	124000.00	139000.00	94254.00	66979.00
Montenegro	203000.00	227000.00	6557.00	6557.00	6674.00	6674.00	353.00	353.00	376.00	376.00
Serbia	268000.00	309000.00	456000.00	348000.00	453485.00	343304.00	84251.00	91999.00	143988.00	133531.00
Slovenia	763047.00	732219.00	252986.00	225423.00	246845.00	195420.00	582360.00	544331.00	540662.00	464793.00
Turkey	4442000.00	4442000.00	2212001.00	2169991.00	2039458.00	1732082.00	287999.00	230000.00	247626.00	185394.00
Romania	421563.00	293000.00	355869.00	467582.00	355151.00	519062.00	101709.00	89620.00	88230.00	73069.00
Macedonia	23003.00	20081.00	69553.00	62373.00	71144.00	57557.00	9955.00	7849.00	6209.00	4147.00
Kosovo	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

3. Conclusion

Turkey is the leading supplier of forest products in the balkans, such as roundwood, sawnwood, wood based panels, and pulp and paper. Among the Balkan Countries, Romania and Slovenia have an important places in terms of both supplying forest products and their exports.

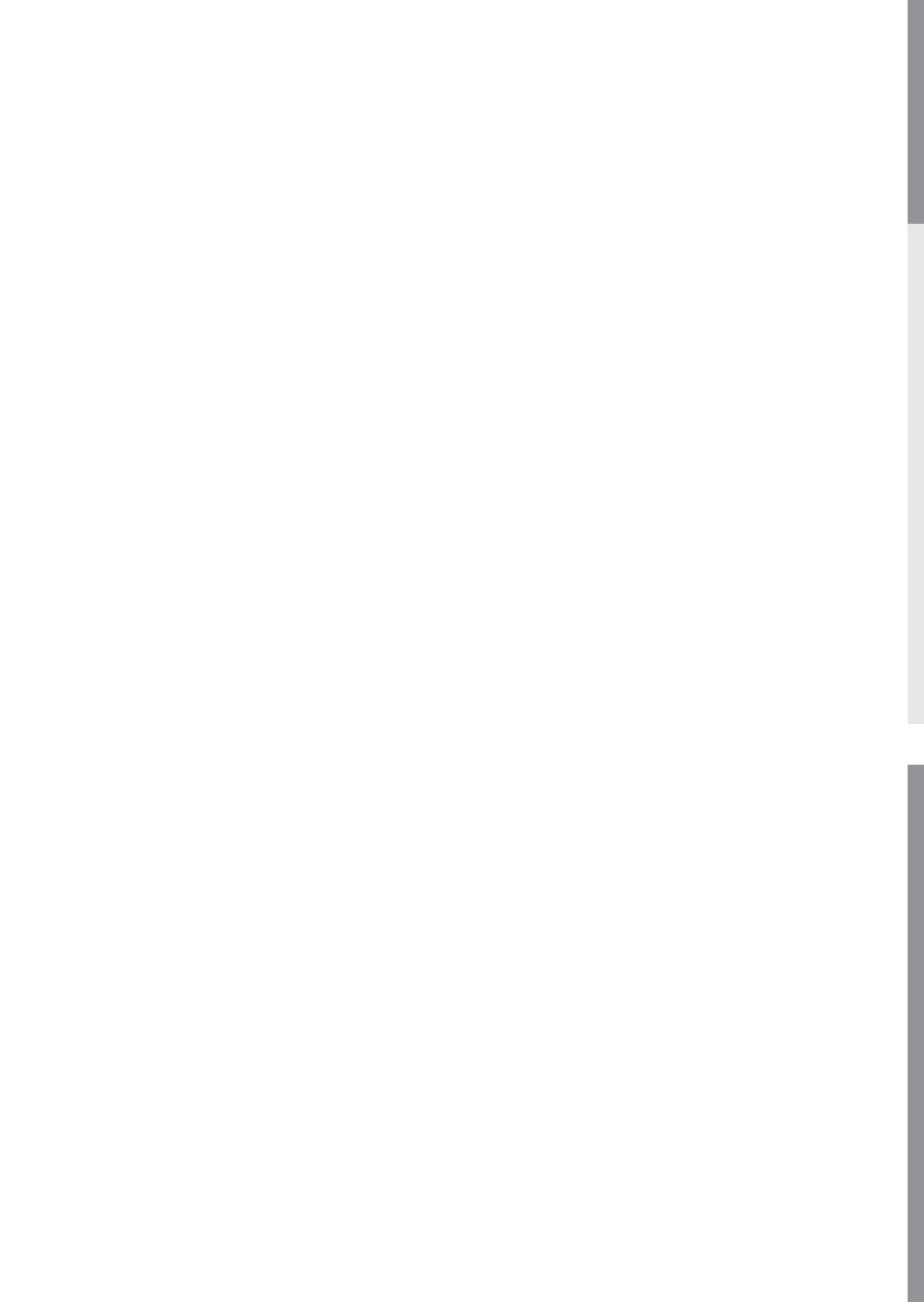
Turkey imports forest products, except for paper and paperboard, largely from Romania and Bulgaria. Greece, Bulgaria and Romania have the highest export share of Turkey's paper and paperboard among the Balkans. As a result, among the Balkan countries, there is great potential in terms of forest products trade, and the trade potential should be increased.

References

- http://foper.unu.edu/course/?page_id=143
- www.fao.org (Food and Agriculture Organization of the United Nations)
- <http://www.unctad.org/infocomm/anglais/timbertrop/chain.htm>
- *Adrian Whiteman, Christopher Brown, Gary Bull 1999:Forest Product Market*

Developments: The Outlook for forest product markets to 2010 and the implications for improving, FAO, Forestry Policy and Planning Division, Rome.

- Jim Chamberlain, Robert Bush, and A.L. Hammett 1998: *Non-Timber Forest Products*, Forest Products Journal Vol. 48, No. 10
- Steven Bick 2007: *Forest Products: What are they and how do we them?* Forest Enterprise Institute, Syracuse, NY 13210
- Stella O. Odebode 2001 (?): *Contributions Of Selected Non-Timber Forest Products To Household Food Security In Osun State, Nigeria*
- in: <http://www.fao.org/DOCREP/ARTICLE/WFC/XII/0182-A1.HTM>
- 8. <http://www.turkishwood.org> (Orta Anadolu İhracatçılar Birliği, Turkey)

**THE EVALUATIONS OF
THE IMMIGRANTS OF
BALKANS AND CAUCASIANS
IN TERMS OF ATTITUDES
TOWARDS WORKING AND
ENTREPRENEURSHIP IN
YALOVA**

Assist. Prof. Dr. Orhan KOÇAK

THE EVALUATIONS OF THE IMMIGRANTS OF BALKANS AND CAUCASIANS IN TERMS OF ATTITUDES TOWARDS WORKING AND ENTREPRENEURSHIP IN YALOVA

*Assist. Prof. Dr. Orhan KOÇAK**

After the collapse of the Ottoman Empire and the foundation of the Republic of Turkey, the land of Anatolia was subjected to immigration heavily from the East (Caucasians) and the West (Balkans) of Turkey. Those immigrants brought their habits from the countries where they were living for centuries. These habits were nurtured from the countries' attitudes towards education, governance, business and economic structures and religious and traditional values. On the one hand, the majority of those people, who immigrated from these regions, call themselves as Muslims and Turks. On the other hand, some of those people were integrated and assimilated into the attitudes of the countries where immigrants were living. Especially, the immigrants who came from Balkans and Caucasians brought their working habits and traditions in economic and business life. Those habits affected the entrepreneurship and working attitudes in business and economic life since the establishment of the Republic of Turkey. In this study, the immigrants of Balkans and Caucasians are going to be evaluated in terms of their entrepreneurship and attitudes toward working in the city of Yalova which has many immigrants from the Balkans and Caucasians. Yalova is a small and attractive city for new immigrants since it is in the middle of the cities of Istanbul, Bursa and Kocaeli. The paper is studied in 3 parts. In the first part of the paper, the literature is reviewed. In the second part, the relation of working and entrepreneurship to migration is studied. In the final part, the survey, which was conducted in Yalova in 2011, is to be evaluated by using the SPSS 17 statistic program.

1. The Concept of Immigration

The concept of immigration should be perceived as a dynamic process instead a static one with its reasons and results. In the definition of immigration, the elements of time and place, reason and result are studied in order to emphasize

* Yalova University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Labor Economics and Industrial Relations

measurements, suggestions and solutions¹. In this mean, the reality of immigration can be explained in different definitions.

The movement of people to leave from living regions permanently or temporarily and going another country else individually, with family or in form of groups in order to reside is called as immigration. Immigration is a geographic movement in order to live in the future or in the rest of life or some part of life of the people². Immigration is a movement of people from a residential area to another one in a certain time interval. Also, immigration can be defined as a leaving from a geographic and socio-cultural environment and going to another geographic and socio-cultural environment. Whichever definition is adopted, it is possible to evaluate that immigration is a dynamic process which is related to countries or societies' economic, socio-cultural, political, internal and external stability³.

The fact of immigration, realized with the effect of economical, social and cultural factors, affects the places which take and give immigration when considered the results it creates. As a result of this interaction, the concept of immigration maintains its existence, and it becomes a fact that eventually exists in every country⁴.

2. The History of Immigration in Turkey

Throughout the history, Turkey has been faced and affected by diverse forms of migratory movements and refugee flows⁵. Although, traditionally Turkey is not a source of immigration, it became an intersection of immigration movements in the history. In the past, after the collapse of Ottoman Empire, many Muslim Turkish immigrants came to Turkey from Balkans, Caucasia and Greece. Turkey faced dramatic immigration waves which are at the last years of Ottoman, at the beginning of the Turkey, during the era of Cold War and the last one in 1989.

1] İçduygu Ahmet. Ünalın Turgay, "Türkiye'deki İçgöç: Sorunsal Alanları Ve Araştırma Yöntemleri". Numune Matbaacılık. İstanbul, 1998, s.38

2] Demir Gülsen, "Göç Nedenleri ve Göçenlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu: Bolu İli Kıbrıscık İlçesi Örneği" Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı. D.İ.E Yayın No: 2046 Ankara, 1997, s. 85

3] Karabulut, Kerem, Dilek Polat, "Türkiye'de Yaşanan Göç Olgusu Üzerine Bir Alt Bölge Uygulaması", 8. Türkiye Ekonometri Ve İstatistik Kongresi 24-25 Mayıs 2007 – İnönü Üniversitesi Malatya, 2007

4] Özdemir, Murat, Türkiye'de İç Göç Olgusu, Nedenleri ve Çorlu Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2008, s. 1

5] IOM, International Organization for Migration, **Migration in Turkey: A Country Profile 2008**, October 2008

After XIX Century, Anatolia has seen many immigrants from the east and west of Turkey. Placing of immigrants in Balkans had been happening slowly and step by step during Ottoman era. But in the process of withdrawing from Balkans was different. Withdrawal from Balkans transformed to the emerging phenomena and set off lots of struggles beside it⁶. Although, at the beginning of the immigration process immigrated people have settled disorderly, they were later on settled in a planned manner⁷.

The fact of immigration that the Balkan Turks experienced was the result of the military and political phenomena that took place in the last quarter of the 19th century and in the first quarter of the 20th century. In order not to live under another oppression (Bulgaria, Greece), the Western Thracian Turks, who constituted an important part of all Balkan Turks, had chosen immigration as their only goal after 1913, the year when Turkey lost control over the region. The minority rights gained by both bilateral and multilateral agreements were not enough to make them stay there. The only choice for those who were dissatisfied with the minority psychology was to immigrate to Turkey⁸. Approximately 410.000 Turkish immigrants came to Turkey during Atatürk's era from the Balkan states. They were settled in various parts of Turkey where population density was low. The governments tried to solve issues of the immigrants such as accommodation, food and health etc. The government made attempts to make the immigrants to be able to live by providing jobs⁹. The relationship between the construction of the nation and international migratory movements is strong and needs to be analyzed. During initial years of immigration, the Turkish Republic became a landscape for two parallel international migratory movements; the mass departure of non Muslim populations to their own motherlands, e.g., Greeks' moving to Greece, and the influx of those Turkish Muslim populations of the Ottoman Empire that were left outside of the borders of the young republic. Thus, these initial years can be identified as when the homogenization of the population within the borders of the new republic into a Turkish Muslim identity occurred, which was a process that was consolidated by state policies in the early 1930s¹⁰.

6] Şahin, Naci, Xix. Yüzyıl Sonrasında Anadolu'ya Yapılan Göç Hareketleri Ve Anadolu Coğrafyasındaki Sosyo-Kültürel Etkileri, Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.74

7] A.g.e. s. 67

8] Öksüz, Hikmet, **The Reasons For Immigration From Western Thrace to Turkey (1923-1950)**, s.276

9] Duman, Önder, "Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938)", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 43, Bahar 2009, s.473

10] Sert, Deniz. Ahmet, İçduygu, Transnationalisation, Migration and Transformation: MultiLe-

During the immigrations, Turkey was going through from agricultural society and rural life to the industrial society and urban life. Because of that, there were needs in every sector for the state, businesses and society and this environment created a suitable area for the entrepreneurs. Settled immigrated people, before and after immigration, weren't have enough finance, knowledge and skills, experience that how to establish a firm, information new rules of capitalism and attitudes towards entrepreneurship and the lack of those left a non-competitive space in business for the immigrants. The immigrants brought capital by selling their lands and goods they had owned. In addition, vocational knowledge, working disciplines, culture of urban living and trade experiences that inherited from their ancestors are abilities had been obtained in the countries, where the immigrants were living, and those abilities were used by immigrants when they came to Turkey¹¹. The immigrants who immigrated from Crimea (Kırım), Macedonia, Arab Countries, Kazan, Asia and Caucasia brought not only capital and occupational skills and knowledge but also their production culture into Turkey. For example, plough (pulluk) and harvester (orak), were used in manufacturing of agricultural machines, which were brought by Crimean Tatar Turks. Masons (duvarcı ustası) were Romanian and Hungarian immigrants. It can be said that the development of Turkey after 1930s was supported by the immigrant people¹².

3. The Current Situation of Immigrants

Today, immigration is a fact that its importance is increasing day by day in the world. Although, there is no directly affect of immigration in establishing a state and nation it was in the past, it has serious political, economic, social and cultural results in the countries which gives and takes immigrants. There currently are about 200 million immigrants who live out of their countries. Although, this number is seen unimportant in comparison with the World population, it has much effect in terms of results and affects than quantitative amount¹³. Immigrants from Balkans and Caucasian Regions have some different social and cultural

vel Analysis of Migrant Transnationalism (TRANSNET), 7th Framework Programme Socio Economic Sciences and Humanities, COUNTRY REPORT (WP2): TURKEY, 2010, p.4

11] Taş, Ali, Umut, Sanem Çitçi, Göçmen Girişimcilerin Girişimsel Yolculukları: Türkiye'deki Balkan Girişimciler, 1.Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi, s., 385

12] Güney, Semra, Girişimcilik Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular, Siyasal Kitabevi, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara, 2008, s.19

13] Ünver, Can, Türkiye'nin Göç Siyasetinin Temel İlkelerine İlişkin Yeni Yaklaşımlar, Göç Araştırmaları, Uluslar arası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, TÜRKSAM, 2011

characteristics which differ from the local population and other local immigrants. However, both of the immigrants have some difficulties that are not much serious in adaptation or integration into Turkish society in Anatolia. Because, there are no important differences between both immigrant societies and Turkish society in terms of social and cultural patterns such as language, religion, cultural values and so forth. Current immigrants are relatively glad to be in Turkey and their expectations are relatively met in terms of economical, social and as moral values¹⁴. If immigrants are settled density in one place they success to sustain their own cultural attributes. However, immigrants who were scattered on large areas have been assimilated into domestic society. Furthermore, immigrant identity may be disappeared after a long time. An example, immigrants of 1878 see themselves as domestic which is called “Muhacir” when comparing to the people of exchange who immigrated in 1924. Especially third generation immigrants who are living in urban are not aware of their traditions, rituals and community. They can merely say that they are immigrants but can't say where their grandparents had come from which city and village¹⁵.

During the first decade of the Turkey, financial support was provided for farmer immigrations as well as craft artisans and businessmen who want to establish a firm. In this sense, 11.241 in 1936 and 7.454 Liras were distributed for the immigrants who want to establish a work¹⁶. For example, some of the immigrants benefited from silk production of Bursa through adding workforce. Also, they started to do business activities such as agriculture and textile are much important sectors in Bursa today. After immigrants adapted the life in Anatolia, it is observed that they make cooperation for the purpose of commerce. Shortly; a considerable amount of jobs like merchant, industrialists, which had been especially running by minorities like Rums, Armenians, have become empty at early times of Turkey. Immigrated community increased Turkey's, especially Bursa's agricultural population and consequently urbanization ratios have been declined. In addition, these exchange immigrants who constitute community had

14] Ünal, Serdar, Sosyal Bütünleşme ve Kimlik Bağlamında Türkiye'deki Balkan Göçmenleri Üzerine Bir Değerlendirme (İzmir'den Bir Örneklem), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Aydın, 2008, s. 1

15] Vatan, Kemal, Rumeli'ye, Balkanlar'a Türklerin Gelişi, İskânı, Kamu Yararına Çalışır İzmir-Makedonya Göçmenleri Kültür Ve Dayanışma Derneği'nin Vardar Dergisi'nde Yayınlanmıştır.

16] Duman, Önder, “Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 43, Bahar 2009, s. 473-490, s.485

important role in cultivating empty lands and increased agricultural production¹⁷.

Majority of the immigrants were settled Marmara Region and they still live in the region. Marmara is one of the two most industrial regions and it is where Istanbul-the largest city is located. Marmara Region, a major destination for immigration, is the smallest in area surface and the most densely populated region. This region is also a hub for international transit and irregular immigrants as it was in the past¹⁸. Majority of the immigrants came as immigrants were settled in the different cities such as Tekirdağ, Bursa, Edirne and Istanbul in the Marmara Region. Balkan and Caucasian immigrants cultivated and reap the benefits of the lands where they were settled after the immigration. In the short term, some of the immigrants started to live better than native people, who were born in, with their diligences and honesties¹⁹.

4. The Challenges of the Immigrants in Turkey

In the some researches in which were studied the effects of the immigrants on labor markets, it is emphasized that immigrants have focused on some jobs and professions. Immigrants face some challenges such as not to find a job because of discrimination and the lack of information about labor market. Immigrants are settled to the areas of their relatives in order to go beyond such kind of challenges. They can be included by using their social relations and social networks. It is proven in the researches that immigrants use the social networks as a source of capital for getting jobs and vocational opportunities to establish a business²⁰.

Immigrants are not familiar with the structure of jobs and professions that are offered by the capitalist economy in Turkey. The notions such as informal employment, lower wages, long working hours and unemployment were brand new facts they didn't face before²¹. In this mean, some traditions and attitudes towards working in Turkey is not understandable by immigrant people. In a

17] Çetin, Hasan, Mübadele Öncesi Ve Sonrası Bursa'nın Sosyo- Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2003, Ss.93-116. S.113

18] Korfalı, Deniz Kırcı, Ayşen Üstübcü, Helene De Clerck, Turkey Country and Research Areas Report, EUMAGINE Imagining Europe From the Outside, Project Paper 5, 2010, p.5

19] Devrisheva, Fatima, Ahıska Türkleri (Sözlü Kültür Bağlamında), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, S. 110

20] Ulukan, Nihan Çiğerci, Göçmenler Ve İşgücü Piyasası: Bursa'da Bulgaristan Göçmenleri Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı, İstanbul, 2008, p. 25

21] A.g.e. p. 227

survey, was conducted for Bulgarian Turkish immigrant women who brought and sustained their working experiences and habits in the sectors after they immigrated to Turkey. Indigenous people reacted to the working of immigrant women in Turkey where labor participation rates of women is much lower than developed countries. However, immigrant women specify that they couldn't understand why the indigenous women stay at home instead of going working²².

5. How the Immigrants Approach the Working

It can be said that immigrants' individual features are very important to be an entrepreneur. When they had immigrated to Turkey, current conditions and realities were very proper for their working and to make activities related to entrepreneurship. The features of immigrants such as entrepreneurship and technical skills made them much easy to behave as an entrepreneur. In addition, the environment where the immigrants live gave them many opportunities to be able to use their knowledge and skills and return to the economy played a role to make them successful entrepreneurs²³.

When minority psychology and feeling of inferiority come together it is seen that immigrants achieved to meet their own needs via hardworking in order to cope with challenges of new life²⁴. Turkish immigrants are in solidarity and cooperation since they have come a new country and changing conditions. Because of that, they give importance and protect relative relations and use "We" or "Muhacir" as immigrants. Also they frequently use "Immigrants are hardworking people and help each other" and "Immigrants are very successful and have seen Europe and civilization of West" in order to emphasize their differences. Immigrants usually prefer marry with an immigrant to support the mentality and establish limited relations with the people who had settled in the region. The words, hardworking, honest, clean and European are used to define their identity and emphasize their solidarity²⁵.

Many studies show that the immigrants who came both from Balkans and Caucasus know they should work, collaborate with the relatives and other immigrants and challenge many difficulties that they face. Caucasian people praise the working as nobility and say that "Nobility doesn't come from blood and

22] A.g.e. p. 228

23] Taş, A.g.e., s. 385

24] Vatan, Kemal, Rumeli'ye, Balkanlar'a Türklerin Gelişi, İskâmı, Kamu Yararına Çalışır İzmir-Makedonya Göçmenleri Kültür Ve Dayanışma Derneği'nin Vardar Dergisi'nde Yayınlanmıştır

25] Kolukırık, Suat, Bulgaristan'dan Göç Eden Türk Göçmenlerin Dayanışma Ve Örgütlenme Biçimleri: İzmir Örneği, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2006 Cilt : 30 No:1 1-13, S.5

it is not heritable or genetics. Hardworking, good character and ethic, cleverness and skills make a person or family in noble”²⁶. It is seen that immigrants created possibilities for innovation and secure investment medium in the countries they immigrated through the specific knowledge, skills and social capital that they own. Also, immigrants incline more working since they want to prove themselves in the countries where they immigrated²⁷.

6. Yalova and Immigration

In Turkey’s history, population of Yalova increased consistently between 1927-2007. Moreover, it can’t be said that speed of growth in population has stability throughout years. In August 17 in 1999 an earthquake became which is called as Marmara Earthquake. It effected Yalova’s population growth not adversely but also downed the speed of growth. However this situation did not sustain long time. According to the Institute of Statistics of Turkey, 56% of population of whole city is living in town centre. This means that the ratio is higher than before earthquake. Despite in 1997 67,2% of total population was living in urban, this ratio decreased to 58,5% in 2000 because of earthquake. Then increased to 67,2% again in 2007. In other words 122.075 of total population (181.758) are living in urban, other 59.683 people are in rural areas. This situation shows the diminishing effect of earthquake²⁸.

Yalova is consistently getting immigration because of its appropriate location. In 1831, when the first census of Ottoman Empire was done, totally 3929 male population counted which consist of the combination of 918 Muslim and 3011 Non-Muslim. During and after wars of Crimea (Kırım) (1853-56), Ottoman-Russian (1877-78), Ottoman-Greece (1897), Balkans and the First World and Independence, lots of population structure changes came out in Yalova. A lot of people immigrated from Greece, Bulgaria, old Yugoslavia, Romania and Caucasus to Yalova. Also, Bosnian 443 people were settled and given their lands by the state in Yalova in 1883. The data show that 4,722,000 square meters field and 201,700,000 square meters grassland were distributed according to their population²⁹. Thus,

26] Berkok, General İsmail, *Kafkasya’da Toplumsal Yasalar (Xabze) Ve Bu Yasalardan Kaynaklanan Bireysel Ve Ulusal Özellikler*, CC Kültür Sanat Departmanı, Sadeleştiren: HAPİ Cevdet Yıldız, *Tarihte Kafkasya*, S.244-253

27] Waldinger R. “Immigrant Enterprise in the New York Garment Industry,” *Social Problems*, 32(1), October 1984

28] TUIK, Turkish Statistical Institute, 2011

29] Demirel, Muammer, “Türkiyede Bosna Göçmenleri”, *Erzurum University Journal Of Graduate School of Social Sciences*, Cilt 14, Sayı 2 (2010), s. 293

the population in Yalova started increasing and after the exchange agreement in 1923 Turks became the majority of ethnic structure³⁰.

Immigrants who settled to variety locations of Yalova live on by agricultural activities after settling villages. These kinds of migrations became a pioneer of development of agriculture in Yalova. Furthermore, as it is learned from Ottoman Archives that Yalova had struggled from grasshopper (çekirge) disasters that adversely effected the environment. In early times of Turkey Republic, agricultural population continued increasing through the immigrations from Balkans. In this sense, Yalova's socio-economic structure has been shaped in time until today³¹.

7. The Evaluation of the Findings

7.1. The Aim and Scope of the Survey

By this survey, the immigrants of Balkans and Caucasians are going to be evaluated in terms of their entrepreneurship and attitudes toward working in the city of Yalova which has many immigrants from the Balkans and Caucasians. The survey was conducted in Yalova and focused on some districts where Balkan and Caucasian immigrants are living. During the survey, difficulties such as reaching and meeting with the immigrants since they live in different locations were faced by the surveyors. 210 participants joined to the survey and 202 of them were evaluated. All the answers were compiled and evaluated on SPSS 17 statistic program and the reliability of the survey was 0,864 (Cronbach's Alpha value should be higher than 0.70).

30] Altundağ, M., (2009), Yalova'nın Turizm Potansiyeli, Marmara Üniv. Atatürk Eğitim Fak. Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış lisans tezi), İstanbul, s. 19

31] A.g.e., s..19

7.2. The Evaluation of the Findings

Table 1: Demographic Information		Working/Years	%	Sector	%	
			0-2	20,3	Textile	15,8
			3-5	16,3	Agriculture	5,0
Gender	%	6-8	9,9	Furniture	3,0	
Female	42,6	9+	53,5	Food	13,4	
Male	57,4	Type of Working	%	Tourism	2,0	
Age Range	%	Full time	64,4	Construction	6,4	
18-25	16,8	Part Time/Seasonal	9,0	Transportation	3,0	
26-33	22,8	Contractual	7,4	Education	5,0	
34-49	36,6	Daily wages style	4,0	Other	46,5	
50+	23,8	Own a firm	14,9	Income Range	%	
Marital Status	%	Extra Working People	%	0-750	30,7	
Married	72,3	1	43,1	751-1250	30,7	
Single	27,7	2	19,8	1251-1500	16,3	
Graduation	%	3	4,5	1501-2500	12,4	
Primary School	21,3	4	2,0	2501+	9,9	
Secondary School	45,0	5+	4,5	Kids Number	%	
High School	18,3	0	26,2	0	26,2	
College	10,9	Immigration From	%	1-2	53,5	
Bachelor	3,5	Balkan	62,4	3-5	19,8	
None	1,0	Caucasian	37,6	6+	,5	

The share of the female participants gender is 42,6% and the share of the male participants is 57,4%. The age ranges of the participants are %16,8 (18-25), 22,8% (26-33), 36,6% (34-49) and 23,8% (50 and above). The 72,3% of respondents' marital status is married, and remaining 27,7% is single. The marital status of the respondents are 72,3% married and 27,7% single. The graduation levels of the respondents are 1,0% none, 21,3% primary school, 45,0% secondary school, 18,3% high school, 10,9% college and 3,5% bachelor. The share of the participants work 0-2, 3-5, 6-8 and 9+ years are 20,3%, 16,3%, 9,9% and 53,5% respectively. 64,4% of the respondents are working full time, 9,0% are part-time, 7,4% are contractual, 4,0% are with daily wages, 14,9% are own a firm. %43,1% of the respondents answer that the number of extra working person in the household is only 1. Also, when it is looked the number of extra working people in households are 19,8% 2 people, 4,5% 3 people, 2,0% 4 people and 26,2% of the households have no extra working person. 62,4% of the respondents is from Balkans and 37,6% of the respondents is from Caucasus. Also the share of the Balkan immigrants is higher than Caucasus immigrants' in Yalova. The respondents of the immigrants are

working in different sectors from textile to construction. Textile and food sectors are where immigrant people work intensively which shares are 15,8% and 13,4% respectively. The shares of income ranges are clustered between 750 and 1500 TL with 77,7% in total. 22,3% of the participants have more than 1500 TL income level in the total participants. While the number of the immigrants who have 1-2 children constitute 53%, 26,2 of the respondents have no children.

Table 2: Descriptive Statistics	N	Min	Max	Mean	Std. Deviation
I want to learn more about my job	202	1,00	5,00	1,6634	,91180
I would like to receive more training to be useful	202	1,00	5,00	1,7327	,88538
I do more research to improve my skills and work	202	1,00	5,00	1,7574	,89530
I would like to participate in an entrepreneurship programs	202	1,00	5,00	1,9109	1,07988
I try to do the best on my job	202	1,00	4,00	1,5743	,77712
Try to go on challenges	202	1,00	5,00	1,6485	,77922
I have determination on my decisions	202	1,00	5,00	1,6733	,81172
I am keen on taking risks	202	1,00	5,00	2,1683	1,14665
I feel happy if I work much	202	1,00	5,00	2,0149	1,09942
I like to produce more	202	1,00	4,00	1,5693	,67481
I want to work more to increase my income	202	1,00	5,00	1,6733	,96824
I want to own my company	202	1,00	5,00	1,6683	,87752
Independent working increases my creativity	202	1,00	5,00	1,7673	,90895
I am a hardworking person	202	1,00	4,00	1,6485	,76635
I want my children to be a state worker	202	1,00	5,00	2,3911	1,30842
I want my children to be an entrepreneur	202	1,00	5,00	1,5594	,79734

Note: A five-point Likert scale was used: (1) strongly agree to (5) strongly disagree with the statement

Descriptive statistics is seen on Table 2 and shows some meaningful values. A five-point Likert scale was used for each question and mean scores were generated from the ranks. The results generally show that the immigrants in Yalova desire to work and increase their income levels. Most of the responses are below average (mean 2) and it is inferred that the immigrants are keen on working and entrepreneurship. All respondents want to improve their knowledge level related to the jobs by learning (mean, 1,6634). In addition, most of the immigrants in Yalova, desire to take more training to improve their skills about their works (mean 1,7327). The attitudes of the immigrants toward research is near to “agree” (mean 1,7574). Immigrants would like to participate entrepreneurship programs in order to develop their abilities on entrepreneurship (mean 1,9109). Also, most of them claim that they try to do best on the job (mean 1,5743). Try to go on

challenges is very important character to be an entrepreneur and immigrants in Yalova and they say “insist on challenges instead of running away” (mean 1,6485).

Table 3: Second job - immigration from

		Immigration from		Total
		Balkan	“	
Have you second job	Yes	23,8%	23,7%	23,8%
	No	76,2%	76,3%	76,2%
Total		100,0%	100,0%	100,0%

Approximately one fourth of the respondents have a second job. The majority which is about 76% don't have an additional job. When taking the places where immigrants came from into consideration, it is observed that both Balkans and Caucasians have much the same ratios which are about 24% for having a second job and 76% with one job. Thus, it can be said that there is no influence of regions where immigrants had came from in terms of having second job. However, the share of 24% is pretty high when considering indigenous people.

Table 4: I want to learn more - immigration from

		Immigration from		Total
		Balkan	Caucasian	
I want to learn more things for my job	Strongly agree	54,0%	51,3%	53,0%
	Agree	35,7%	36,8%	36,1%
	Undecided	4,8%	5,3%	5,0%
	Disagree	3,2%	3,9%	3,5%
	Strongly disagree	2,4%	2,6%	2,5%
Total		100,0%	100,0%	100,0%

It can be easily seen that 89,1% of respondents think they need to learn more about their jobs. While 54% of Balkans strongly agree Caucasians rate is 51,3%. And 35% of Balkans also thinks they need to learn more things. 36,8% of Caucasians think the same. The undecided portion for Balkans and Caucasians is 4,8% and 5,3% respectively. It is inferred that they are so keen on improving their current skills and knowledge that the total share of strongly agree and agree is near to 90% of all respondents.

Table 5: Working type - Immigration from

		Immigration from		Total
		Balkan	Caucasian	
Type of working	Full time	65,1%	63,2%	64,4%
	Part time	4,8%	3,9%	4,5%
	Seasonal	4,0%	5,3%	4,5%
	Contractual	7,1%	7,9%	7,4%
	Daily Wages	5,6%	1,3%	4,0%
	My business	12,7%	18,4%	14,9%
Total		100,0%	100,0%	100,0%

According to responds of participants about their type of working, 64,4% of total immigrants having a full time employment. And the other dominant working type is participants own business with 14,9%. Part time, seasonal, contractual, daily wage types are 4,5%, 4,5%,7,4% and 4% respectively. While Caucasians who has their own business are 18,4%, Balkans are 12,7. And Caucasians who work with daily wages are just 1,3% of all, but Balkans who works with daily wages constitute 5,6%. When it is looked to the participants responses related to their business shares, it can partly be inferred that Caucasians are having more risks than Balkans. Caucasians like more independent working than Balkans.

Table 6: I want to own my business - Immigration from

		Immigration from		Total
		Balkan	Caucasian	
I want to own my business	Strongly agree	50,8%	59,2%	54,0%
	Agree	33,3%	27,6%	31,2%
	Undecided	9,5%	9,2%	9,4%
	Disagree	6,3%	2,6%	5,0%
	Strongly disagree	,0%	1,3%	,5%
Total		100,0%	100,0%	100,0%

Both immigrants of Balkan and Caucasian dominantly desire to have their own business when it is looked the shares of 5,5% disagree and strongly disagree rates. 9,4% of the immigrants are undecided about having their own company. Caucasians who strongly agree having their own business is 59,2%, and who agree this follows with 27,6. Balkan immigrants are strongly agree with the share of 50,8% and 33,3% are agree. While Balkan immigrants are willing to own their businesses with the share of 84,1%, Caucasians are with 86,8%. In the table, 6,3%

of the Balkan immigrants are disagree to own their business is striking then Caucasians.

Table 7: I am keen on taking business risk - Immigration from

		Immigration from		Total
		Balkan	Caucasian	
I am keen on taking business risk	Strongly agree	26,2%	44,7%	33,2%
	Agree	38,9%	34,2%	37,1%
	Undecided	15,1%	13,2%	14,4%
	Disagree	14,3%	3,9%	10,4%
	Strongly disagree	5,6%	3,9%	5,0%
Total		100,0%	100,0%	100,0%

It can be seen from a large majority 70,3% of total respondents who are agreeing and strongly agreeing that they are keen on taking risk. But 14,4% of respondents are undecided and 15,4% the participants are disagree and strongly disagree. While 78,9% of the Caucasians agree and strongly agree that they keen on taking risks, Balkan immigrants of the respondents agree and strongly agree with the share of 65,1%. It should be emphasized that while Caucasian people disagree with the share of 3,9% on taking risks, Balkan people disagree with 14,3%. Also, Balkan immigrants' responses of staying undecided and strongly disagree a bit higher than Caucasian immigrants. So it can be inferred that Balkan people prefer to disagree with taking risks instead of staying undecided.

Table 8: I want my children to be a state worker – Immigration from

		Immigration from		Total
		Balkan	Caucasian	
I want my children to be a state worker	Strongly agree	28,6%	38,2%	32,2%
	Agree	28,6%	25,0%	27,2%
	Undecided	23,8%	14,5%	20,3%
	Disagree	11,1%	7,9%	9,9%
	Strongly disagree	7,9%	14,5%	10,4%
Total		100,0%	100,0%	100,0%

There is no dominant decision for willingness of immigrants about their children to be a state worker. In total, while 32,2% strongly agree and 27,2% agree this idea, 10,4% strongly disagree and 9,9% disagree. Furthermore a 20,3% undecided portion rate which is relatively high to other questions. For Balkans

strongly agree and agree answer are equal with 28,6%. And undecided Balkans are above total undecided amount immigrants as 23,8%. 11,1% and 7,9% of Balkans strongly disagree and disagree respectively. For Caucasians strongly disagree rate is above total amount as 38,2%. And agree portion of Caucasians is 25%. While undecided portion is under totals as 14,5% strongly disagree rate is above totals as 14,5%. And Caucasian immigrants who select disagree constitute 7,9%. It can be inferred that Caucasians have more exact opinions than Balkans. And Caucasians support their children more to be a state worker instead of staying undecided. But the people of Balkans are more undecided for their children.

Table 9: I want my children to be an entrepreneur – Immigration from

		Immigration from		Total
		Balkan	Caucasian	
I want my children to be an entrepreneur	Strongly agree	54,80%	61,80%	57,40%
	Agree	36,50%	30,30%	34,20%
	Undecided	5,60%	2,60%	4,50%
	Disagree	3,20%	2,60%	3,00%
	Strongly disagree	0,00%	2,60%	1,00%
Total		100,0%	100,0%	100,0%

Both Balkans and Caucasians are observed as they want their children to be an entrepreneur. However, Caucasians are seemed to be more with 61,80% strongly agree portion than Balkans 54,80%. 36,5% of Balkans and 30,30% of Caucasians agree this idea. These is a dominance for both immigrant types for their preferences that they look positive for their children to be an entrepreneur. Because sum of undecided, disagree and strongly disagree rates which mean not agreeing, is just 8,50 of total immigrants. Staying undecided is a bit higher for Balkans than Caucasians which are 5,60% and 2,60% respectively. And it can be referred that there is no Balkan respondent who strongly disagree.

Conclusion

Immigration is a fact of people and countries both in the past and today in the world. As a fact, its realities, causes and results need to be studied in order to cope with the difficulties. With the paper, it is aimed to understand the approach of Balkan and Caucasian immigrant people in terms of their working and entrepreneurship attitudes. The survey was conducted and aimed to understand their demographic specifications, personal characteristics and attitudes towards improving skills and knowledge, working more, establishing a business, whether

they like risks and the future of their children. While the majority of participants (%64,4) is working full time and small percent (14,9) of the participants has their own businesses. Also, 23,8% of the participants has a second job and 76,2% has only one job. Immigrants want to improve their knowledge and skills related to their job with the share of 89,1% of total respondents. But, there is no difference between Balkan and Caucasian immigrants in terms of improving skills and knowledge. Caucasians who strongly agree establishing their own business is 59,2%, and who agree this follows with 27,6%. Balkan immigrants are strongly agree with the share of 50,8% and 33,3% are agree. Caucasian immigrants have more will than Balkan immigrants in establishing a business. While 78,9% of the Caucasians agree and strongly agree that they are keen on taking risks, Balkan immigrants of the respondents agree and strongly agree with the share of 65,1%. Balkan people prefer to disagree with taking risks instead of staying undecided. Both Balkans and Caucasians are seen as they want their children to be an entrepreneur. However, Caucasians are seemed to be more with 61,80% strongly agree portion than Balkans with 54,80%. Finally, although there are some differences between two parts of immigrants, it doesn't worth to emphasize about. However, it can be inferred that Caucasian people have more desire in terms of working and entrepreneurship attitudes to the contrary of known perception among Yalova people.

References

- Altundağ, M., Yalova'nın Turizm Potansiyeli, Marmara Üniv. Atatürk Eğitim Fak. Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Y. Lisans tezi), İstanbul, 2009
- Berkok, General İsmail, Kafkasyada Toplumsal Yasalar (Xabze) Ve Bu Yasalardan Kaynaklanan Bireysel Ve Ulusal Özellikler, CC Kültür Sanat Departmanı, Sadeleştiren: HAPİ Cevdet Yıldız, Tarihte Kafkasya, s.244-253
- Çetin, Hasan, Mübadele Öncesi Ve Sonrası Bursa'nın Sosyo- Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2003, ss.93-116
- Demir Gülsen, "Göç Nedenleri ve Göçenlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu: Bolu İli Kıbrıscık İlçesi Örneği" Toplum ve Göç Bildiriler Kitabı. D.İ.E Yayın No: 2046 Ankara, 1997
- Demirel, Muammer, "Türkiye'de Bosna Göçmenleri", Erzurum University Journal Of Graduate School of Social Sciences, Cilt 14, Sayı 2 (2010)
- Devrishava, Fatima, Ahıska Türkleri (Sözlü Kültür Bağlamında), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006
- Duman, Önder, "Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938)", Ankara Üniversitesi Türk İnkolâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S 43, Bahar 2009, s. 473-490

- Güney, Semra, Girişimcilik Temel Kavramlar ve Bazı Güncel Konular, Siyasal Kitabevi, Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara, 2008
- IOM, International Organization for Migration, **Migration in Turkey: A Country Profile 2008**, October 2008
- İçduygu Ahmet. Ünalın Turgay, “Türkiye’deki İçgöç: Sorunsal Alanları Ve Araştırma Yöntemleri”. Numune Matbaacılık. İstanbul, 1998
- Karabulut, Kerem, Dilek Polat, “Türkiye’de Yaşanan Göç Olgusu Üzerine Bir Alt Bölge Uygulaması”, 8. Türkiye Ekonometri Ve İstatistik Kongresi 24-25 Mayıs 2007 – İnönü Üniversitesi Malatya, 2007
- Kolukırık, Suat, Bulgaristan’dan Göç Eden Türk Göçmenlerin Dayanışma Ve Örgütlenme Biçimleri: İzmir Örneği, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2006 Cilt : 30 No:1 1-13
- Korfalı, Deniz Kırcı, Ayşen Üstübcü, Helene De Clerck, Turkey Country and Research Areas Report, EUMAGINE Imagining Europe From the Outside, Project Paper 5, 2010
- Öksüz, Hikmet, **The Reasons For Immigration From Western Thrace to Turkey (1923-1950)**, ss. 249-278
- Özdemir, Murat, Türkiye’de İç Göç Olgusu, Nedenleri ve Çorlu Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2008
- Sert, Deniz. Ahmet, İçduygu, Transnationalisation, Migration and Transformation: MultiLevel Analysis of Migrant Transnationalism (TRANSNET), 7th Framework Programme Socio Economic Sciences and Humanities, COUNTRY REPORT (WP2): TURKEY, 2010
- Şahin, Naci, XIX. Yüzyıl Sonrasında Anadolu’ya Yapılan Göç Hareketleri Ve Anadolu Cografyasındaki Sosyo-Kültürel Etkileri, Afyon Kocatepe Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, ss.63-82
- Taş, Ali, Umut, Sanem Çitçi, Göçmen Girişimcilerin Girişimsel Yolculukları: Türkiye’deki Balkan Girişimciler, 1.Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi, ss. 375-388
- TUIK, Turkish Statistical Institute, 2011
- Ulukan, Nihan Çiğerci, Göçmenler Ve İşgücü Piyasası: Bursa’da Bulgaristan Göçmenleri Örneği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı, İstanbul, 2008
- Ünal, Serdar, Sosyal Bütünleşme ve Kimlik Bağlamında Türkiye’deki Balkan Göçmenleri Üzerine Bir Değerlendirme (İzmir’den Bir Örneklem), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, Aydın, 2008
- Ünver, Can, Türkiye’nin Göç Siyasetinin Temel İlkelerine İlişkin Yeni Yaklaşımlar, Göç Araştırmaları, Uluslar arası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi, TÜRKSAM, 2011
- Vatan, Kemal, Rumeli’ye, Balkanlar’a Türklerin Gelişi, İskânı, Kamu Yararına Çalışır İzmir-Makedonya Göçmenleri Kültür Ve Dayanışma Derneği’nin Vardar Dergisi’nde Yayınlanmıştır.
- Waldinger R. “Immigrant Enterprise in the New York Garment Industry,” Social Problems, 32(1), October 1984

**TURKEY AND MACEDONIA
RELATIONS:
A MACRO ECONOMIC
PERSPECTIVE**

Prof. Dr. Emrah CENGİZ

TURKEY AND MACEDONIA RELATIONS: A MACRO ECONOMIC PERSPECTIVE

*Prof. Dr. Emrah CENGİZ**

Improving the relations between Turkey and Macedonia can cause new opportunities to the Balkan's regional harmonic structure. Historical and cultural background of these two countries may reflect to economic collaboration and can be a model to the other Balkan's countries. This paper investigates the macro-economic data of these two countries for creating stronger relations in the future.

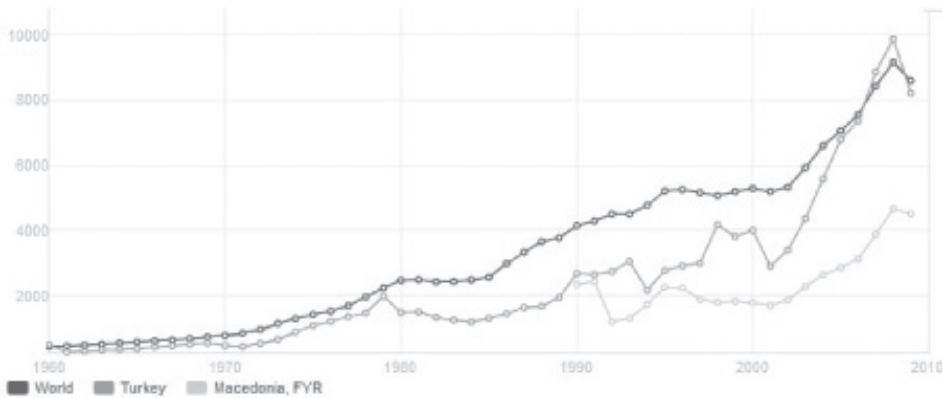
In the globalizing world, regionalization and localization formations creates new competition fields and opportunities in the international trade day by day. In this context, with the geographical, cultural, and historical features correlative countries of Balkan region have challenging opportunities for the development of regional cooperation. In this sense, collaboration, which is between Balkans' developing face Macedonia and Turkey with the intercontinental deals and developing economy, will bring new expansions in the Balkans' area. In this study, when comparing the two countries, that are in the same cultural geography, with the macroeconomic data, possible collaboration opportunities will try to be evaluated.

1. Trade Relations Between Macedonia and Turkey

According to the World Banks' World Development Indicators 2009 Data, while Macedonia's GDP per capita was 4.515\$, Turkey's GDP per capita was 8.215\$. Although this basic economic level differences between the two countries, it can be said that mutual trade relations are in the process of development.

The income level is increasing in the last few years depending to the macroeconomic stability. At the moment Macedonia is in the EU candidate country status, and when it will be a member of the EU in the medium or long term, any production in the country can be reached to all EU customers without a serious block.

* Istanbul University, Faculty of Political Science - Dean

Source: World Development Indicators 2009 Data

Graph 1: Gross Domestic Product per Capita 1960-2009

Macedonia is an agricultural country. Agriculture and livestock market has a very important place in the economy of the Republic of Macedonia with contributions in GDP, employment, trade and the rural economy. Indeed, the agriculture and livestock market contributes 12% in GDP, including the processed food sector into that and the shares will increase to 16%. Agricultural sector, has a great importance in terms of employment, provides business reputation of 24% where the total employees are about 145.000 workers. The private sector cultivates 80% of the agricultural land. Exporting of agricultural products, which is between 180 and 230 million dollars, is 20% of the total country's export.

Table 1: Macedonia's Position in Turkish Export

Turkey Export (Million \$)												
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Total	26.588	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.535	107.272	132.027	102.143	113.976
To Macedonia	94	108	90	101	123	149	162	173	272	296	283	263
	0,352	0,388	0,287	0,281	0,26	0,236	0,22	0,202	0,253	0,2243	0,278	0,2305

Source: World Trade Organization (WTO), "International Trade Statistics-2010"

According to the Turkey's 2010 export data, Macedonia was 62nd amongst 259 countries with the 263 million \$ and 0,23% share. According to Turkey's 2010 Import data Macedonia was 100th amongst 261 countries with 52 million \$ and approximately 0,03 % share. Macedonia was at the 80th in Turkey's total foreign

trade volume with 315 million \$ and 0, 1% share. In the first eleven months of 2009, like previous years that the main product groups in the Turkey's Export to Macedonia are; knitted and non-knitted garments, road vehicles, the final products of steel, electrical machinery and devices, plastic and plastic manufactured goods, mainly citrus products including fresh fruit and vegetables, paper and cardboard products, machine and accessories. (Source: Undersecretariat of Foreign Trade (DTM) Skopje Trade Consultancy, "The Country Profile on the Contracting Services in the Republic of Macedonia, 2009)

Table 2: Macedonian's Position in Turkish Import

Turkey Import (Million \$)												
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Total	40.671	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	139.576	170.063	201.964	140.928	185.535
From Macedonia	8	10	9	15	27	52	52	56	56	30	40	52
	0,019	0,019	0,022	0,029	0,039	0,053	0,044	0,040	0,032	0,014	0,028	0,028

Source: World Trade Organization (WTO), "International Trade Statistics-2010"

In the period of January-November 2009, the main product groups in Turkey's Import from Macedonia were; Iron and Steel products, fire-resistant brick, ceramic goods like block and diamond, textile materials and products, leather and raw furs. (Source: Undersecretariat of Foreign Trade (DTM) Skopje Trade Consultancy, "The Country Profile on the Contracting Services in the Republic of Macedonia, 2009)

Table 3: Turkey's Position in First Ten Countries in Macedonia's Import Ranking (2010)

Country	Import (1000 ABD Dolari)	Ratio in Total Import
Germany	610.098	11,2
Russia	552.537	10,1
Greece	448.650	8,2
Serbia	418.391	7,7
Italy	327.283	6,0
Bulgaria	301.594	5,5
China	287.359	5,3
U.K.	283.606	5,2
Turkey	260.311	4,8
Slovenia	165.123	3,0

Source: State Statistical Office of the Republic of Macedonia

Turkey's position in Macedonia's Foreign Trade can be shown at Table-3 between the years of 2006-2010 (Source: Macedonia Monthly Report – February 2011 “In the December 2010 data”). Turkey was 9th amongst the first 10 countries in Macedonia's Import order, but it wasn't in the first 10 countries in Macedonia's Export order. In the months of January-February 2011, Turkey was 10th amongst the first 20 countries in Macedonia's total foreign trade volume (Table-4). According to this data, Turkey is more on the selling side in the trade with Macedonia.

Table 4: Countries with the Highest Volume of Commodity Exchange with Republic of Macedonia, 2011 (Jan-Feb)

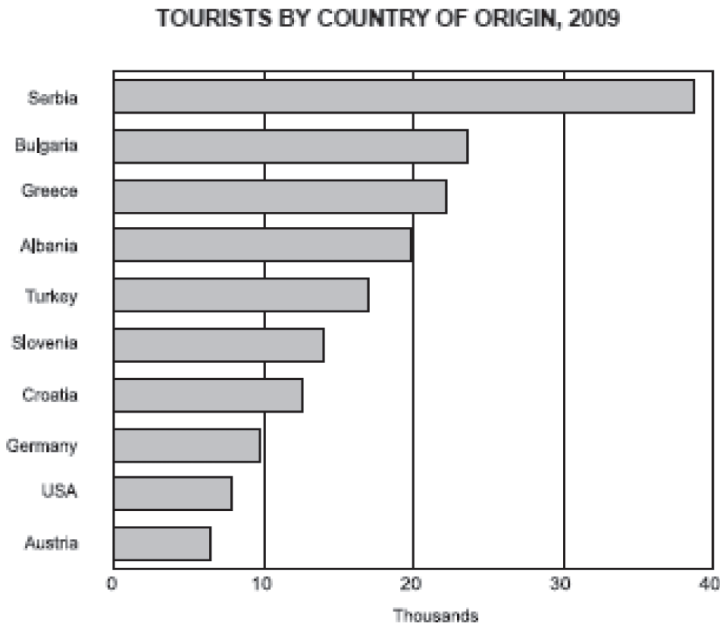
	Countries	Volume in 000 US\$	Structure	Export in 000 US\$	Structure	Import in 000 US\$	Structure	Import Coverage by Export
1	Germany	304.713	18,0	193.311	32,3	111.402	10,2	173,5
2	Great Britain	211.478	12,5	7.248	1,2	204.230	18,6	3,5
3	Russia	137.150	8,1	9.380	1,6	127.770	11,6	7,3
4	Serbia	105.046	6,2	31.207	5,2	73.839	6,7	42,3
5	Bulgaria	103.203	6,1	44.739	7,5	58.464	5,3	76,5
6	Greece	91.784	5,4	25.318	4,2	66.466	6,1	38,1
7	Italy	78.561	4,6	36.599	6,1	41.962	3,8	87,2
8	Kosovo	60.953	3,6	56.216	9,4	4.737	0,4	1186,7
9	China	55.699	3,3	11.984	2,0	43.715	4,0	27,4
10	Turkey	54.277	3,2	10.949	1,8	43.328	3,9	25,3
11	Ukraine	48.930	2,9	15.918	2,7	33.012	3,0	48,2
12	Croatia	39.123	2,3	22.131	3,7	16.992	1,5	130,2
13	Slovenia	37.831	2,2	14.526	2,4	23.305	2,1	62,3
14	Switzerland	30.757	1,8	4.019	0,7	26.738	2,4	15,0
15	Romania	27.903	1,6	5.594	0,9	22.309	2,0	25,1
16	Belgium	23.716	1,4	17.016	2,8	6.700	0,6	254,0
17	Netherlands	22.465	1,3	12.450	2,1	10.015	0,9	124,3
18	Austria	20.286	1,2	6.041	1,0	14.245	1,3	42,4
19	Bosnia and Herzegovina	19.453	1,1	10.057	1,7	9.396	0,9	107,0
20	USA	18.952	1,1	7.910	1,3	11.042	1,0	71,6
	TOTAL	1.696.183	100,0	599.115	100,0	1.097.068	100,0	54,6

Source: External Trade Report - 05.04.2011, Republic of Macedonia State Statistical Office

When the figures given above for the trade between Turkey and Macedonia all together are evaluated, combining with early elections in Macedonia and the global financial crisis of 2008, they have affected the foreign trade negatively. On the other hand, the volume of the trade between the two countries entered into the trend of recovering.

In addition to the trade between Turkey and Macedonia, it can be said that tourism activities come into prominence. When the number of Macedonian tourists entertained in 2009 handled with foreign trade figures together, Turkey had a more important position in tourism sector than trade in relations. On the other hand, the cultural and historical connections between two countries do not affect the trade relations desired level.

Figure 1 : Tourists by Country of Origin in Macedonia(2009)

Source: Macedonia in Figures,2010, Republic of Macedonia State Statistical Office

The Law on Work Permits of Foreigners” (Official Journal No. 70/2007 and 5/2009) has been identified within the framework of the employment conditions of foreign workers in Macedonia. According to the law, it has been determined different procedures and different permission types of work. According to the basic conditions for recruitment of the foreign workers in Macedonia, the negative impact of it on Macedonia’s economy and the labor market should be prevented.

The Manufacturing Industry has the largest share with 20% in total employment, following Agriculture with 18,5% and Trade with 15%.

Moreover, the average net salary in the Republic of Macedonia is € 250-270 and average monthly gross salary is € 400-420 around. The average annual rate of increase on fees is around 4%. The employer pays Employees’ taxes and social bonuses.

Cheap labour and energy costs, as well as the policies which is encouraged by the government is to increase the foreign direct investments in Macedonia, that also includes the tax discounts.

One of the most important options between the two countries in the development of the commercial activities is the foreign direct investment in Macedonia. According to the foreign direct investment (FDI) in the country-wide order in Macedonia on Table-5, Turkey is located at the 15th annual. Despite of the global financial crisis of 2008, it has not been a reduction in the total foreign direct investment figures of Macedonia. Reinforcements of Macedonian government on the foreign direct investments (99-year income tax exemption, infrastructure support, etc.) and the policies developed in this direction (32 commercial attaches in charge, 3 of them being in Turkey) have provided a contribution to this situation.

Table 5 : Foreign Direct Investments by Countries 2003-2009 (000 Euro)

Rank	Country	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	Share %
1	Netherlands	69.717	103.231	213.346	211.987	431.310	435.570	523,56	16,67
2	Slovenia	84.742	101.847	106.794	126.712	165.840	262.779	391,21	12,45
3	Hungary	313.366	354.400	350.007	350.351	421.255	410.555	388,75	12,38
4	Greece	223.017	264.105	279.211	320.397	387.135	450.695	380,31	12,11
5	Austria	42.822	62.285	57.719	219.412	238.288	334.578	362,58	11,54
6	Switzerland	101.852	143.901	164.197	150.781	166.816	200.734	202,07	6,43
7	Great Britain	34.691	38.392	38.179	67.386	102.238	145.597	110,74	3,53
8	Bulgaria	23.283	24.328	27.362	42.792	62.494	86.501	92,29	2,94
9	Serbia	29.129	29.497	32.830	53.769	66.329	62.314	83,72	2,67
10	Luxembourg	2.235	10.828	15.163	25.425	71.855	69.140	62,03	1,97

11	Germany	57.257	70.567	64.072	64.084	85.908	66.229	61,98	1,97
12	British Virgin Isl.	11.325	8.725	11.796	15.849	29.445	51.309	58,11	1,85
13	Italia	14.967	32.095	37.688	44.387	46.504	55.545	55,85	1,78
14	Croatia	10.924	15.742	20.338	30.595	44.266	53.226	55,54	1,77
15	Turkey	18.860	26.489	25.060	27.723	34.910	42.976	49,74	1,58
16	USA	42.239	25.616	29.841	45.318	35.885	47.795	48,78	1,55
17	St Vin.&the Gren.	0	0	36.091	17.551	19.349	62.141	48,02	1,53
18	South Cyprus	141.065	150.526	160.806	182.227	20.529	34.897	47,93	1,53
19	Albenia	2.042	4.417	3.571	11.601	16.629	23.900	27,90	0,89
20	France	15.176	19.583	1.466	291	10.512	13.037	26,15	0,83
21	Iceland	0	0	0	0	8.139	12.155	11,62	0,37
22	Panama	13.342	2.980	3.238	4.130	8.643	11.125	10,58	0,34
TOTAL		1.292.135	1.610.221	1.768.975	2.098.573	2.545.167	2.932.798	3.099,46	100.00

Source: National Bank of the Republic of Macedonia

Commercial collaborations between Turkey and Macedonia have an effective role in the development of the figures mentioned above. The studies that have been done were not only to develop economic relations, but also to develop cultural and social relations. Major collaborations between the two countries are;

- Tourism Cooperation Agreement (October 27, 1993)
- Trade and Economic Cooperation Agreement (April 3, 1995)
- Scientific and Technical Cooperation Agreement (May 17, 1994)
- Technical, Scientific, and Economic Cooperation Protocol on Agriculture (June 15, 1994)
- Air Transport Agreement (December 9, 1994)
- International Road Transport Agreement (April 23, 1995)
- Customs Mutual Assistance Agreement (May 9, 1995)
- Double Taxation Avoidance Agreement (November 26, 1996)
- Agreements on the Mutual Promotion and Protection of Investments (October 27, 1997)
- Cooperation Agreement on Animal Health (October 2, 1998)
- Cooperation Agreement on Plant Protection and Quarantine (October 2, 1998)
- Free Trade Agreement (September 7, 1999)

As a result of intensive efforts to provide development in Bilateral economic and trade cooperation , the biggest Turkish companies have started to increase

their relevance to the Macedonia lately. The Government of Macedonia, which gives hope on the foreign investment to fight against the unemployment, which is threatening the economic and social aspects of the country, to try and attract our companies to invest in Macedonia recently.

The number of Turkish companies that perform foreign direct capital investment in Macedonia is around 100, and the important part of them is Small and Medium size Enterprise companies. The current Turkish investment amount is around 180 million \$.

Indeed, Macedonia is in the most convenient location for investment on the side of labor force, energy, and all the other costs of production between the countries of the region.

Macedonian market is still untouched in many terms and almost all sectors have important competitive advantage, as well as some sectors prominence;

- Construction materials
- Machines; parts and pieces
- Processed food and agricultural products
- Medical materials
- Furniture and wood processing industry products
- Chemistry industry products

Conclusion

When the economic activities between Turkey and Macedonia handled with the macro-economic dimension, mutual trade activities are less important than tourism and FDI. On the other hand, more activities by Turkish investors and businessmen in Macedonia are expected, with the opportunities on FDI (which is provided by Macedonian government with new policies and commercial attaches). At this point, it can be said that the labor costs make it look attractive to the investors with young and qualified population of Macedonia and low course of general level of prices. Cultural and historical connections between two countries protect the vitality with the Turkish population in Macedonia and the Macedonian population in Turkey.

Cooperation Protocols between the two countries had been made for educational, scientific and technical issues as well as the increasing cross-national student mobility, which is expected with the equivalence to Macedonian universities. Exchange programs between universities and establishments of special working groups are to provide more cooperation in the Academic sense

that can strengthen the relations between two countries. During this period trying to relieve the negative effects of 2008 financial crisis, Turkey's Acceleration on Textile, Automotive, Construction, and Health Sectors can be reflected to relations with the Republic of Macedonia.

The statistical system has serious problems in the country; most of the statistics is not relevant, as well as it has important doubts about the reliability of the statistics. Also the statistical indicators which are published by different official institutions are not correlated. Turkish Statistics Institution can be in collaboration with State Statistical office of Republic of Macedonia to fix this problem, this is another opportunity for collaboration between two countries.

- World Development Indicators 2009 Data
- World Trade Organization (WTO), "*International Trade Statistics-2010*"
- Undersecretariat of Foreign Trade (DTM) Skopje Trade Consultancy, "The Country Profile on the Contracting Services in the Republic of Macedonia, 2009"
- State Statistical Office of the Republic of Macedonia
- Macedonia Monthly Report – February 2011 "In the December 2010 data"
- External Trade Report - 05.04.2011, Republic of Macedonia State Statistical Office
- Macedonia in Figures,2010, Republic of Macedonia State Statistical Office
- National Bank of the Republic of Macedonia

**THE ROLE AND PLACE OF
NAHCIVAN REGION IN
BALKAN AND WORLD TRADE
RELATIONS**

**NAHÇIVAN BÖLGESİNİN
BALKAN VE DÜNYA TİCARET
İLİŞKİLERİNDE YERİ VE ROLÜ**

Vüsale GASIMLI

THE ROLE AND PLACE OF NAHCIVAN REGION IN BALKAN AND WORLD TRADE RELATIONS

NAHÇIVAN BÖLGESİNİN BALKAN VE DÜNYA TİCARET İLİŞKİLERİNDE YERİ VE ROLÜ

Vüsale GASIMLI

Bu çalışmada genel olarak Nahçıvan bölgesinin erken ortaçağ dünya ticaret ilişkilerinde yeri ve rolü konusu incelenmiştir. Bundan başka konunun incelenmesi zamanı elave olarak döneme ait Nahçıvan şehri dahil Nahçıvan bölgesinin mevcut şehir ve köylerinde üretilmiş sanat ve ya tarım ürünlerinin ister dahili, isterse de dış ticaretde yeri ile bağlı meselelere vurgu yapılarak bunun Nahçıvan ekonomisine etgileyici rolünden söhbet açılmıştır. Gösterilmiştir ki, Nahçıvan ekonomisinin giderek yeniden canlanması, buradaki nüfusun refah halinin yükselmesine, onun alıcılık yeteneğinin artmasıyla birlikte çeşitli tabakalarının gerek köy, gerekse de şehir ürünlerine olan talebinin çoğalmasını sağlıyor ki, bu da bölgede her iki ekonomik alanının gelişmesine, dolayısıyla mal üretiminin hızla gelişmesine iyi bir ortam sağlamış olur.

III. yüzyıldan başlayarak Doğu ülkelerinin hemen hemen tümünde, aynı zamanda Kafkas Albanya'sı ve Atropatena'da Doğu Kölelik Kuruluşunun kendi yerini yeni feodal ilişkilerine devretmesi,¹ giderek onların en büyük bölgelerinden biri olan Nahçıvan bölgesinde de üretici bölümün ve üretim ilişkilerinin gelişmesinde ciddi değişikliklerin yanı sıra eski üretim ilişkilerinin yeni feodal ilişkileriyle değişmesine, üretim zamanı kullanılan iş araçlarının hızla geliştirilmesine neden olmuştur. İş araçlarının gelişimi tarihindeki böyle ivmeler ise bölge ekonomisinin çeşitli alanlarının daha hızla gelişmesine ve en önemlisi nüfusun temel uğraşlarından olan sanat ve ticaret faaliyetlerinin hızla canlanmasına ortam sağlamış oluyor. Bölge ekonomisinin bu düzeyde canlanması urbanizasyonun derin gelişimiyle paralel bir şekilde bölgedeki yaşayış mntıklarının artarak onların gerek bölge gerekse dünya çapında sanat ve ticaret merkezleri olarak tanınmasında büyük rol oynamış oluyor. Tesadüfi değildir ki, bu dönemde Azerbaycan'ın diğer büyük vilayetlerinde olduğu gibi Nahçıvan bölgesine ait büyük şehir ve köylerde on binlerle insan yaşayarak bölgenin doğal

1] Azərbycan tarixi: 7 cildde, II c., Bakı: Elm, 1998, s. 34-39, 57, 84-94

coğrafyasına, jeopolitik konumuna ve siyasi ortamına uygun bir şekilde değişik yaşam tarzına sahiplerdi.² Bu zamanlarda bölge nüfusu tarımın değişik alanları-ekincilik, hayvandarlık, bahçeçilik, balıkçılık ve diğer alanlarla birlikte hem de gelişmiş ve bağımsız sanatın çeşitli alanlarıyla uğraşır, onun gelişmesi yolunda yeni başarılarla imza atıyorlardı. Sonda köyün şehrin, şehrin ise köyün ihtiyaçlarını mümkün kadar karşılamaya çalışması alanında karşılıklı yaptıkları iş, genel gelişim devriyesini sağlamakla birlikte hem de söz konusu bölgenin en dinamik bölgesel ticari ekonomik yerlerden birisine dönüşmesine neden olmuştur.

Bilindiği gibi Kafkas Albanya'sının Batıyla Doğu, Kuzeyle Güney arasında ticaret kavşağına, transit yollarına dönüşmesi bilavasita onun yerleştiği doğal coğrafi ortamla bağlı olmuştur. Tesadüfü değildir ki, «İpek yolu»nun stratejik önem arz eden noktaları genellikle bu bölgedeydi ve şu mühim noktalardan biri de sonradan erken ve gelişmiş ortaçağ dönemine ait en ünlü şehirler sırasında yer alan Nahçıvan şehri ve ona yakın arazilerde bulunan yaşayış mıntıkaları olmuştur.

Nitekim tarihin eski dönemlerinden Albanya'nın şu bölgesinin devamlı olarak her zaman Yunanistan, Makedonya, Roma ve İran'la kültürel, ekonomik, ticari ilişkilerinin olması bizlere bellidir ki,³ şunları da bizler bazı antik çağ kaynaklarına ve arkeolojik kazılar zamanı bulunmuş maddi medeniyet örneklerine dayanarak söyleye biliriz.

Doğrudur antik kaynakların bir çoğunda bilavasita Nahçıvan bölgesinin şehirleri ve buradaki ticaret ilişkileri, aynı zamanda onların dünya transit ticaretinde rolüne değinilmese de, lakin bizler bu bilgileri dolayısıyla verilmiş en küçük, amma büyük önem taşıyan belgeler aracılığıyla öğrene biliriz. Arazinin arkeolojik olarak araştırılması ise bu belgelerin doğruluğunu kanıtlamak açısından oldukça önemlidir.

Bahsettiğimiz zaman dahilinde Kafkasya'nın bazı büyük ve mühim şehirlerinden olan Berde, Beylegan, Derbend gibi şehirlerle birlikte Nahçıvan bölgesinin ve şehirlerinin de Güney-Kuzey, Batı-Doğu ticaretlerinde çok büyük rolü, söz konusu bölgenin genellikle erken ortaçağda gelişimini etkileyen en olumlu ve proqressiv nedenlerden olmuştur. İlginçtir ki, hele antik dönemlerde Makedonyalı İskender'in etkisi altında olan şehirlerle ekonomik ve kültürel ilişkilerde olan Nahçıvan,⁴ erken ortaçağ döneminin başlangıcından itibaren

2] Никитин К.А. Город Нахичеван и Нахичевансий уезд. // СМОМПК вып. 2, Тифлис: 1882, стр. 113

3] Пахомов Е.А. Монетные клады Азербайджана и Закавказья, // Труды Об. обслед и изуч. Азербайджана. вып 3, Баку: 1926, стр. 17-18

4] Пахомов Е.А. Монетные клады Азербайджана и Закавказья, // Труды Об. обслед и изуч. Азербайджана. вып 3, Баку: 1926, стр. 15

de dönemin en aktüel ve en dinamik bölgelerinden biri olarak Doğu ve Batı dünyasının kavşak mekanı fonksiyonunu üstlenmiştir. Tesadüfî değildir ki, bazı tarihi kaynaklarda ve literatürde Nahçıvan'ın bahsedilen dönemde Orta Doğunun en mühim şehirleriyle aynı düzeyde olduğu gösterilmektedir.⁵ Bu dönemde bölgenin en ünlü şehirleri, özellikle Nahçıvan, dönemin en bilinen sanat ve ticaret merkezlerinden biri olarak ün kazanan birçok zadedgân ve tacirin yaşadığı ve gelişmekte olan bir şehir haline gelmiştir.⁶ Kuşkusuz ki, bölgenin en ünlü şehirleri sırasında yer alan Nahçıvan, Şerur, Ordubad, Giran, Culahe, Venend, Azad, Karabağlar gibi şehirler bölge ahalisinin iç ihtiyaçlarını karşılamakla kalmamış, ülke ve ülke sınırları dışındaki şehirler için de çeşitli besin ve sanat ürünlerinin ihracatıyla uğraşmış, karşılığında gereken malların ithalatını yaparak, ülkenin ithalat-ihracat süreçlerine ilişkin en aktif ticaret işlemlerini yapan şehirlerinden biri olarak özel bir konuma sahip olmuştur. Adı geçen şehirlerin geniş pazar meydanlarıyla birlikte büyük kervansaraylara sahip olması ise aslında Nahçıvan bölgesinin hem ülke içi, hem de transit ticaretinde ne kadar büyük role sahip olması hakkında değerli olguları ortaya koymaktadır. Tarihi-arkeoloji araştırmalara dayanarak Nahçıvan'ın erken ortaçağ kervansarayları hakkında bilgi veren S.B.Aşurbeyli bu kervansaraylarda bir değil, birkaç kervanın yerleşebildiğini söyleyerek söz konusu bölgenin dönem için karakteristik transit ticaretiyle bağlı en ilginç görüntülerini sergilemiştir.⁷

VII. yüzyıldan başlayarak Azerbaycan arazilerinde denetimin bütünlükle Arapların eline geçmesi, dünya çapında oldukça büyük önem arz eden transit ticaret yollarının da rolünün önemli derecede artmasına neden olur. Şöyle ki, dünya transit ticaretinin en önemli noktaları artık genel bir merkezde, bir arazide birleşerek faaliyet gösterirdi. Tesadüfî değildir ki, Kafkasya, Ön Asya (küçük bir kısmı), Orta Asya, Kuzey Afrika, Çin sınırları ve Avrupa'nın büyük bir kısmı Hilafetin elindeydi. Mevcut durum ise İslam'ın da helal buyurduğu ticaretin hızlı ve görünmemiş derecede gelişmesine neden olmaktadır. Artık ticaret dünyasının mekanı serbest ve akıl almayacak kadar büyüktü. Bu dünyanın merkezinde yerleşen Azerbaycan toprakları ise ticaretin hem bölgeler üzere gelişmesinden, hem de transit ticaretinden oldukça büyük kar sağlamaktaydı. Bilim adamı Rauf

5] Мәммədov Р.А. Нахçıван şəhərinin qədim və ilk orta əsrlər tarixindən. // ATDM. ATMə. V cilt, Bakı: Azərb SSR EA nəşriyyatı, 1962, seh. 54

6] Пахомов Е.А. Монеты Азербайджана, // Изв Азерб. ФАН СССР, № 1. Баку: Изд. Аз.ФАН СССР, 1948, стр. 15; Пахомов Е.А. Монеты Нахичевана. // Изв АН Азерб. ССР, № 5, Баку: Изд. АН Азерб ССР, 1949, стр.114

7] Ашурбейли С. Б. Ремесла и торговля раннесредневековых городов Азербайджана. // МИА, ТМИА, Том II, Баку: Изд. АН Азерб. ССР, 1957, стр. 157

Memmedov dönemle bağlı vermiş olduğu bilgilerde yazıyor: «Hilafet döneminde Azerbaycan şehirleri artık tek bir devletin terkibine girmişti ve şehirler arasında sıkı ekonomik ve kültürel ilişkiler kurulmuştu».⁸ Ermeni tarihçisi Y.A.Manandyan'a göre ise Azerbaycan şehirlerinin ekonomik olarak kalkınmasının bu döneme rastlaması hiç de bir rastlantı değildi. Çünkü bu dönemde tek bir imparatorluğunun terkiбинde olan Azerbaycan şehirlerinin Yakın ve Orta Doğu ülkeleriyle ilişkisi hızla artarak daha da güçlenmiş hale gelmiştir.⁹

Bu dönemde ekonominin tek bir merkezden yönetilmesi ve ticaretin hızlı gelişimi genellikle bölgede ve yerlerde sosyal emek bölümünün daha geniş zeminde yapılmasına, mevcut sanat sahalarının intensiv ve gelişmiş bir tarzda tarımdan ayrılarak şehirlerde merkezleşmesine neden olurdu. Bu ise kendiliğinde şehirlerin köyden ayrılması sürecinin daha da derinleşmesine ve yeni yeni şehirlerin yaranmasına, şehir nüfusunun ise artık tarımla değil, yalnız sanat ve ticaretle uğraşmasına neden olmuştur.

Kayd etmeliyiz ki, bazı tarihi araştırmalarda Arap istilası döneminde Azerbaycan ve Arran'da ekonomik ticari önemine göre üç kategoriden oluşan şehir türleri olduğu ve Nahçıvan bölgesine ait şehirlerin de, bu kategorilerden yalnız son ikisine ait edildiği gösterilse de gerek yazılı kaynakların vermiş olduğu bilgiler, gerekse de arkeolojik kazılar zamanı varılan sonuçlar, bu düşüncelerin tam tersini ispatlamaktadır. Yani «Azerbaycan'ın siyasi ve ekonomik hayatında mühim rol oynayan şehirler birden bire ortaya çıkamazdı. Şöyle ki, bu şehirlerin oluşmasının ilkin ekonomik şartları hele erken ortaçağda yaratılmıştı; lakin o dönemin yaşayış mintikalarının hepsi büyük feodal şehri düzeyinde değildi.

Ortaçağın erken merhalesinde şehir ekonomisinin genel gelişimi bu yaşayış mintikalarının giderek ortaçağ feodal şehrine dönüşmesi için zemin oluşturdu. Azerbaycan'ın Araplar tarafından işgali hakkında bilgi veren kaynaklar işgal dönemi için Erdebil, Muğan, Nahçıvan, Berde, Beylegan, Gebele, Şeki, Şemkir, Derbend, Şabran, Şamahı, Qazaha ve başka bu gibi şehirleri kaydetmektedir...»¹⁰ gibi düşüncenin varlığıyla birlikte, kaynaklara dayanarak erken ortaçağlar dönemiyle bağlı yapılan birçok tarihi araştırmalarda da Nahçıvan'ın söz konusu dönem açısından Yakın, Orta ve Uzak Doğunun bazı ülkeleriyle devamlı olarak hem kültürel ve hem de ekonomik ilişkilerde bulunması olgusu, bizlere bir

8] Мәммәдов Р.А. Нахçıван şəhərinin qədim və ilk orta əsrlər tarixindən. // ATDM. ATMə. V cilt, Bakı: Azərb SSR EA nəşriyyatı, 1962, seh. 64; Мәммәдов Р. Нахçıван şəhərinin tarixi oçerki (orta əsrlər dövrü). Bakı: Elm, 1977, seh. 42

9] Манандян Я.Н. О торговле и городах Армении в связи с мировой торговлей древних времен (V в. до н.эры-XV в.н.эры). Ереван: Изд. ЕУ, 1954, стр. 139-140

10] Azərbaycan tarixi: 7 cildde, II c., Bakı: Elm, 1998, seh. 201

türlü, Arap işgalleri arifesinde Azerbaycan'ın ve Albanya'nın yalnız uluslararası transit ticaretinin ana yolları üzerinde bulunan Berde, Beylegan, Derbend gibi büyük şehirleri birinci kategoriye ait ederek, Nahçıvan şehirleri dahil diğer bölge şehirlerini büyüklüğüne göre orta ölçülü, sanat ve ticaret merkezleri olarak yalnız şehrin kendisini, aynı zamanda çevresini zaruri ürünlerle donatan, kervan yolları üzerindeki ticaret merkezlerinden uzak yerlerde ve esas ticaret yollarının dışında bulunan, büyük askeri birliklerin bulunduğu kaleler gibi göstermeye imkan vermemektedir.

Kaynaklarda verilen bilgilerden ve yapılan bazı bilimsel çalışmalardan da belli olduğu üzere Nahçıvan tarihin alt çağlarından itibaren İran ve Gürcüstan'ın (özellikle Mtsheti) bazı büyük şehirleriyle birlikte Karadeniz limanları, Küçük Asya, Makedonya, Beynelnehreyn, aynı zamanda Çin ve Hindistan'ın en büyük şehirleriyle sürekli ticaret ilişkileri kurarak, ihracat etmiş olduğu ürünlerin karşılığında buradan kendisi için zaruri malların ithalatını yapıyordu. Söz konusu zaman aralığına gelince ise bölge bu dönemde de bu tür ilişkileri daha da geliştirerek Orta Doğunun Marağa, Merend, Debil, Huvey, Dinaver, Selmas, Demeşk, Urmiya gibi ünlü şehirleri; Uzak Doğunun ise Çin ve Hindistan gibi büyük ülkeleriyle her zamanki gibi ilişkiler kurarak bu ülkelerle sürekli ilişki içindeydi. Tesadüfî değildir ki, VIII-IX. yüzyıllara ait «Milyamer» adlı Ermeni kaynağında Hindistan'la yapılan transit ticaretinde Nahçıvan'ın rolü ve yeri belirtilerek yazılıyordu ki, Debil'den gelen ticaret yolu Nahçıvan'dan geçerek Tebriz'e, Medain'e, Fars körfezine ve oradan da Hindistan'a gedir.¹¹

Bu dönemde tacirler için su yollarının verimliliğinin durmadan artması, erkence Çin sınırlarından getirilen malların Hazar Denizi, Kür ve Araz ırmakları aracılığıyla Ön Asya'ya, oradan ise Avrupa'ya ulaştırılması için en uygun imkanlar yaratmış olur. Söylemek olar ki, aynı biçimde yapılan bu işlemler Doğuyla da uygulanmaktaydı. Bundan başka Kuzeyden Hazar Denizi aracılığıyla getirilen mallar da Kür ve Araz ırmakları (genellikle Volga-Hazar-Kür-Araz yolu), aynı zamanda kara kervan yolları aracılığıyla Hilafetin bütün noktalarına iletildi. Arap ve başka halkların tacirleri transit olarak söz konusu bölgeyi geçtikten sonra Araz-Kür ırmakları, Hazar Denizi, Volga ırmağı aracılığıyla Kuzeye istikamet alarak, mallarına 1/10 değeri hesabıyla gümrük hakkı vererek Bulgarlar ve İslavlarla (Ruslarla) ticari pazarlık yapmışlardır. Araz-Kür-Hazar, aynı zamanda kara kervan yoluyla Nahçıvan'dan Kuzeyde (Bulgarlara ve İslavlara (Ruslara)) ve Güneyde, aynı zamanda Doğuda yaşayan halkların her birine sürekli yerli ürünlerin ihracatı yapılmaktaydı. Artık VIII-IX. yüzyıldan başlayarak Nahçıvan

11] Шахназарян А. Двин. Ереван: 1940, стр. 99

bölgesi tekçe Azerbaycan'ın değil, hatta bütün Kafkasya'nın siyasi, inzibati ve ticaret şehirleri sırasında en mühim merkezlerinden biri haline gelmiştir.

XIX. yüzyıl coğrafyacısı Sadig İsfahani'nin söz konusu dönemle bağlı vermiş olduğu bilgilerde gösteriliyordu ki, bu dönemde Nahçıvan Azerbaycan'ın Marağa, Hunac, Miyane, Erdebil, Varsan, Gence, Neriz, Urmiya, Selmas gibi mühim şehirleriyle aynı gelişme düzeyindeydi ve ülkenin en mühim şehirlerinden biri hesap olunurdu.¹²

Nahçıvan'da ekonomik yaşamın giderek yeniden canlanması, buradaki nüfusun refah halinin yükselmesine, onun alıcılık yeteneğinin artmasıyla birlikte çeşitli tabakalarının gerek köy, gerekse de şehir ürünlerine olan talebinin çoğalmasını sağlıyor ki, bu da bölgede her iki ekonomik alanının gelişmesine, dolayısıyla mal üretiminin hızla gelişmesine iyi bir ortam sağlamış olur. İç pazarın yükselişi, dış pazarın yükselişinin teminatçısına dönüşür. Giderek iç ve dış pazarın sürekli birbirleriyle ilişkili şekilde genişlenmesi ise şehir yaşamını oldukça olumlu etkileyerek, onun daha da zenginleşmesine neden olur. Şehir hayatının bu tarzda zenginleşmesi ise ilk önce, ona ait ekonomik alanlarından olan sanatın gelişmesine ivme kazandırarak, üretim tekniğinde dönem açısından daha büyük gelişme ve yeniliklerin oluşmasına neden olur. Artık bu dönemden başlayarak sanatçılar tarafından hazırlanan sanat ürünleri genellikle pazarın ve nüfusun ayrı ayrı tabakalarının talebine uygunlaştırılarak hazırlanırdı. Bu da pazar mallarının miktar ve çeşidinde kemiyet ve kalite gibi değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olurdu. Söz konusu dönemde Nahçıvan'da mal üretiminin gelişmesiyle ilgili bilgi veren araştırmacı Rauf Memmedov yazıyor: «Nahçıvan'da üretimin gelişmesini tek olarak arkeoloji materyaller, birçok sikkeler ve yazılı kaynakların verdiği bilgiler değil, aynı zamanda sanat tekniğindeki gelişmeler de onaylamaktadır. Sanat tekniğindeki tekamül ve mal üretiminin gelişmesi, ürün çeşidinin artmasına neden olmuştur. Bu zaman Nahçıvan sanatçıları alıcıların yalnız sosyal durumunu değil, hem de onların zevk ve etnik özelliklerini de dikkate almaktaydılar».¹³

Şehir ekonomik hayatında sanatın çok büyük gelişimi, bölge ekonomisiyle birlikte ülke ve bölge ekonomisinin de canlanmasına neden olmuştur. Tesadüfi değildir ki, arkeolojik çalışmalarla birlikte tarihi kaynakların da gösterdiği gibi genellikle Nahçıvan ve Nahçıvan bölgesine dâhil şehirlerin ekonomik hayatında mühim rolü olan sanatın inkişafı, bu dönemde yalnız ülke değil, bölge ekonomisinin de temel ilkelerinden birini oluşturmuş, onun siyasi otoritesinin güçlenmesinde müstesna role sahip olmuştur. Şöyle ki, adı geçen bölgenin

12] МӘММƏДОВ R. Naxçıvan şəhərinin tarixi oçerki (orta əsrlər dövrü). Bakı: Elm, 1977, seh. 42

13] МӘММƏДОВ R. Naxçıvan şəhərinin tarixi oçerki (orta əsrlər dövrü). Bakı: Elm, 1977, seh. 54

şehirlerinde ülkenin diğer yaşayış mıntukaları için üretilen her türlü sanat ürünleri bir yandan GSMH ürününün artımına, diğer bir yandan ise ülke gelirlerinin ülke içinden kenara çıkmamasına şerait yaratmakla aslında iç pazarın güçlenmesiyle birlikte hem de onun gelişmesine hizmet etmiş olmuştur. İlginçtir ki, Nahçıvanın ekonomik hayatında sanat ürünlerinin fazla yer alması ve yükselişi tarih bilimcilikte tekçe Nahçıvan bölgesine ait sanatın hızla gelişmesinin göstericisi gibi kabul edilmeyerek, aynı zamanda söz konusu dönem çerçevesinde mevcut ülke ekonomisinin dinamik gelişmesinin teminatçılarından ve göstericilerinden biri olarak da kabul edilmiştir. Bu dönemle bağlı bilgi veren kaynaklar, Nahçıvan ustaları tarafından hazırlanan ürünlerin yalnız Azerbaycan'da değil, hatta onun sınırları dışında da ün kazanmasından bahsederek, onlar hakkında birçok önemli bilgiler vermişlerdi. Kaynaklardan birinin verdiği malumata göre: «...buranın sanatçıları çeşitli ve güzel sanatları bilir ve iyi yaşıyorlardı... Nahçıvan'da birçok ürünler: güzel kumaşlar, zarif örtükler, keçe, çuha, fite, kase, ağaç tabaklar ve başka bu gibi şeyler hazırlanır... Nahçıvan ustaları tarafından ağaçtan hazırlanan desenli ve güzel ürünler- kase, tabak, tehne, kaşık vs. bütün dünyaya bir armağan olarak niteliğınmekte idi».¹⁴

Sonuç

Görüldüğü üzere gerek kaynaklara dayanılarak yapılmış tarihi araştırmalar, gerekse de yapılmış ve yapılan arkeolojik çalışmalar bir daha onaylıyor ki, söz konusu dönem için şehir hayatı dahil, bölgenin ekonomik yaşamının hızlı yükselişi, ülke dahilinde yeni sosyal ekonomik ortamın yaranmasıyla bağlı yapılan emek bölümünün daha da derinleştiği bir zamanda- bölge şehirlerinin oldukça rengarenk ve çeşitli sanat ürünlerinin üretimi aynı zamanda onun ticaret ve transit ticareti merkezlerinden birine dönüştüğü bir zamanda olmuştur. Bölge arazisinin her bir yaşayış yerinin erken ortaçağlar için karakteristik kültürel tabakalarında yapılan arkeolojik kazılar zamanı bu döneme özgü bütün ve temel sanat türlerini- mimarlığı, marangozluğu, duvarcılığı, çömlekçiliği, taş işlemeyi, metal işlemeyi, dericiliği vs. gösteren birçok maddi kültürel örneklerin ortaya çıkarılması, buradaki sanatın ve her zaman onunla birlikte adımlayan ticaretin bütün yönleriyle gelişmesinden haber vermektedir. Yaşayış mıntukalarının öğrenilmesi zamanı arkeolojik çalışmalarla birlikte birçok etnografik incelemelere ve mantıki düşüncelere dayanarak, söz konusu bölgenin sanat imalathanelerinin adeta şehir pazarları içinde olmasıyla bağlı birçok önemli olguları da ortaya

14] Аджамб ад Дуня. НА ИИ АНА инв. № 1506 стр. 210; Мəммədov R. Naxçıvan şəhərinin tarixi oçerki (orta əsrlər dövrü). Bakı: Elm, 1977, seh. 45

çıkarmamız ekonominin bu iki başlıca alanının birbirleriyle ne kadar ilişkili olmasının en belirgin göstericilerindedir.

Bu dönemde Nahçıvan dahil Nahçıvan bölgesine ait tüm şehirler dünya tranzit ticaretinde önemli yerlerden birini tutmakla yanaşı, dünya ticaretinde de kendi ürünleri ile devamlı olarak iştirak etmiş, dünyanın bir çok ülkeleriyle hem ekonomik, hem de kültürel seviyelerde gerekli bağlar kurmayı başarmıştır.

Кайнаклар

- Azərbaycan tarixi: 7 cildde, II c., Bakı: Elm, 1998, 596 s.
- Bünyadov Z. M. Azərbaycan VII-IX əsrlərdə. Bakı: Azər nəşr, 1989, 336 s.
- Xəlilov M. Albaniyanın yaşayış yerləri (IV-X əsrlər) Bakı: Elm, 2010, 284 s.
- İsayev E.S. Böyük İpək yolu və Nahçıvan. // Tarix elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya. Nahçıvan: 2006 170 s.
- İsayev E.S. Nahçıvan ərazisindən keçən beynəlxalq karvan yolları // Nahçıvan Dövlət Universitetinin Xəbərləri 2005, № 17, s. 37-39
- Məmmədov A. M. Dünya ticarətində Bərdə şəhərinin rolu // AAE. № 2, Bakı: Elm, 2005, s. 47-52.
- Məmmədov R.A. Nahçıvan şəhərinin qədim və ilk orta əsrlər tarixindən. // ATDM. ATMə. V cilt, Bakı: Azərb SSR EA nəşriyyatı, 1962, s. 40-67
- Məmmədov R. Nahçıvan şəhərinin tarixi oçerki (orta əsrlər dövrü). Bakı: Elm, 1977, 158 s.
- Vəlixanlı N. IX-XII əsr ərəb coğrafiyaşünas-səyyahları Azərbaycan haqqında. Bakı: Elm, 1974, 224 s.
- Ашурбейли С. Б. Ремесла и торговля раннесредневековых городов Азербайджана. // МИА, ТМИА, Том II, Баку: Изд. АН Азерб. ССР, 1957, с. 149-165
- Ашурбейли С. Б. Экономические и культурные связи Азербайджана с Китаем в период средневековья. // Материалы первой всесоюзной научной конференции востоковедов. Ташкент, 1958, с. 424-441
- Бабаев И.А. Города Кавказской Албании в IV в. до н.э. III в. н.э. Баку: Элм, 1990. 236 с.
- Беляев Е.А. Арабские страны. История Экономика (Сборник статей. Ред. Колле-гия Е.А. Беляев и др.) М.: Наука, 1966, 283 с.
- Джафаров Г.Ф. Связи Азербайджана со странами Передней Азии в эпохы поздний бронзы-раннего железа. Баку: Элм, 1984, 108 с.
- Еремян С.Т. Экономика и социальный строй Албании IV-VII вв. Очерки истории СССР III-IX вв. М.: Наука, 1958. 415 с.
- Ерицов А. Исторический очерк торговых путей сообщения в древнем Закавказье. Сборник сведений о Кавказе. /Под ред. Н.Зейдлица/ Тифлис: 1871, 252 с.
- Манандян Я.Н. О торговле и городах Армении в связи с мировой торговлей древних времен (V в. до н.э.-XV в.н.эры). Ереван: Изд. ЕУ, 1954, 346 с.
- Никитин К.А. Город Нахичеван и Нахичевансий уезд. // СМОМПК вып. 2, Тифлис: 1882, с.109-142.

- Новосельцев А.П. Генезис феодализма в странах Закавказья (Опыт сравнит. ист. исслед.) М: Наука, 1980, 286 с
- Пахомов Е.А. Монеты Азербайджана, // Изв Азерб. ФАН СССР, № 1. Баку: Изд. Аз.ФАН СССР, 1948, с. 12-21
- Пахомов Е.А. Монетные клады Азербайджана и Закавказья, // Труды Об. обслед и изуч. Азербайджана. вып 3, Баку: 1926, с. 8-25
- Пахомов Е.А. Монеты Нахичевана. // Изв АН Азерб. ССР. № 5, Баку: Изд. АН Азерб ССР, 1949, с. 114-118.
- Шахназарян А. Двин. Ереван: Наука, 1940, 345 с.
- Ямпольский З.И. Древние авторы о языке населения Азербайджана. // Изв. АН Азерб. ССР, № 8, Баку: Изд. АН Азерб. ССР, 1955, с. 61-69.
- Ямпольский З.И. Древняя Албания в I-III вв. до н. э. Баку: Изд АН Аз.ССР, 1962, 381 с.

**A CASE STUDY FOR DEVELOPING
THE BALKAN COUNTRIES:
EMPLOYMENT POLICIES IN
TURKEY FOR PREVENTION OF
UNEMPLOYMENT**

**GELİŞMEKTE OLAN BALKAN
ÜLKELERİ İÇİN ÖRNEK UYGULAMA:
TÜRKİYE'DE İŞSİZLİĞİ ÖNLEMeye
YÖNELİK UYGULANAN
İSTİHDAM POLİTİKALARI**

Yrd. Doç. Dr. Eyüp ZENGİN

Yasin ERTUĞRUL

Dr. Matlap MAHMUDOV

A CASE STUDY FOR DEVELOPING THE BALKAN COUNTRIES: EMPLOYMENT POLICIES IN TURKEY FOR PREVENTION OF UNEMPLOYMENT

GELİŞMEKTE OLAN BALKAN ÜLKELERİ İÇİN ÖRNEK UYGULAMA: TÜRKİYE'DE İŞSİZLİĞİ ÖNLEMeye YÖNELİK UYGULANAN İSTİHDAM POLİTİKALARI

*Assist. Prof. Dr. Eyüp ZENGİN**

Yasin ERTUĞRUL

Dr. Matlap MAHMUDOV

İşsizlik, tüm dünyada olduğu gibi ülkemizin de hem ekonomik hem de sosyal boyutu olan en önemli sorunlarının başında gelmektedir. İşsizliğin önüne geçmek ve var olan işsizliği en aza indirmek üzere çeşitli istihdam politikaları üretilmektedir. Ülkemizde özellikle 1950 sonrasında yoğun olarak yaşanmaya başlanan işsizlik sorununa çözüm için dönemler halinde istihdam politikaları uygulamaya konulmuştur. Çalışmamızda işsizlik ve istihdam kavramları açıklanarak, Türkiye iş piyasasının özellikleri, Türkiye'de yaşanan işsizliğin boyutu ve nedenlerine değinilmiştir. Bununla beraber ülkemizde uygulanan aktif ve pasif istihdam politikaları ile 1960 yılından günümüze kadar istihdam politikaları incelenmiştir.

İşsizlik sorunu, ekonomik büyümenin yanı sıra sosyal gelişmenin sağlanması ve gelirin toplumda adil ve dengeli bir biçimde paylaşılmasını amaçladığı için sosyal devlet olma ilkesinin en büyük mücadele alanını oluşturmaktadır. İşsizlik uzun süre işsizlerin kişisel sorunu olarak görülmüş, işsizliğin nedeni kişinin tembelliği, yetersizliği olarak kabul edilmiştir. XX. yüzyılın başında işsizlik sorunu toplumun çözümlenmesi gereken bir sorunu olarak benimsenmiş, işsizliğin nedenleri uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarda aranmaya başlanmıştır. Devletin işsizlik sorununa bakış açısı zaman içinde değişmiş, devletin sosyal devlet niteliğine bürünmesi ve uluslararası düzeydeki bazı sosyal politika önlemleri devletleri işsizlik sorunu ile mücadele etmeye ve önleme; almaya teşvik etmiştir. Başta İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi olmak üzere Avrupa Sosyal Şartı ve Ekonomik ve Sosyal Haklar Uluslar arası Sözleşmesi'nde çalışma bir hak olarak kabul edilmiş bu hakkın korunması konusunda devletlere görevler

* İstanbul Üniversitesi

yüklenmiştir.(Tokol, 2000:114) Dünyada ve ülkemizde işsizliği önlemeye yönelik birçok istihdam politikası uygulanmaktadır. Çalışmamızda ülkemizde uygulanan istihdam politikalarını incelemeye çalıştık.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1.İstihdam ve İşsizlik

İstihdam sübjektif bir kavramdır ve piyasa ekonomisi içinde gelişmiştir. Ücretli işçi kavramından uzaklaştığımız zaman istihdamı yorumlamak güçleşir. Aslında istihdam bir amaç değildir sadece insana gereksinimlerini tatmin edebilmesi için gerekli gelirin doğrudan veya dolaylı bir yoldan verilmesini sağlayan bir araçtır (Ataman, 2000:10), Bir başka ifadeyle istihdam, bir ekonomide belli bir dönemde üretim öğelerinin var olan teknolojik düzeye göre ne ölçüde kullanıldığıdır (Karakayalı, 1995: 232).

Dünya genelinde çok önemli ve hızlı bir ekonomik ve yapısal dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Bu dönüşüm sürecinin merkezlerinden biri küreselleşme olgusudur. Küreselleşmenin etkilerini azaltmak için işgücü piyasalarının geliştirilmesi ve modernleşmesi gerekmektedir. Teknolojik gelişmeler ve bilgi toplumuna geçiş süreci, üretim biçimlerini ve istihdamı doğrudan etkilemektedir. Bu dönüşüm süreci işgücü piyasasının istediği nitelik ve beceriye sahip olmayanları işsiz bırakmaktadır. Bu sürece ayak uyduramayan ekonomilerde işsizlik yapısal bir sorun haline almakta ve işsizlerin, işsiz kalma süreleri uzamaktadır (Karagülle, 2007:131).

Çağımızda işsizlik; ekonomik ve sosyal gelişme düzeyleri birbirinden farklı olsa da; gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte olan tüm toplumların yaşadığı en büyük sorunlardandır. Farklı nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan işsizlik, yalnızca işsiz kalan birey üzerinde olumsuz etkiler yaratmakla kalmayıp kişinin bakmakla yükümlü olduğu kişileri ve ülke ekonomisini etkilemekte olup, devlet ve işveren açısından da birtakım olumsuz sonuçlar doğurmaktadır.(Öksüz, 2007:1).

İşsizlik; çalışmayı arzu edenlerle ve çalışmaya hazır olanlarla (işgücü) halen bir işte çalışanlar (istihdam) arasındaki fark olarak tanımlanır. İşsiz sayılabilmek için sadece çalışmayı arzulamak yetmez. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün tanımına göre işsiz sayılabilmek için aktif olarak iş aramak gerekir. Yani işsiz sayılabilmek için iki şart vardır; birincisi çalışmayı arzulamak, ikincisi ise aktif olarak iş aramaktır. İşsiz miktarını iki temel dinamik belirler: İşgücü arzı ve talebi. İşgücü arzı talepten daha hızlı artarsa, istihdam artsa bile işsizlik artar. İşgücü arzı sabitken, istihdam azalırsa işsizlik yine artacaktır (Çalgan, 2007:28). İşsizliğin çeşitli tanımları yapılmıştır. Genellikle işsiz denildiği zaman ilk hatıra gelen

“kabiliyetsizliğinden dolayı bir meslek edinmemiş veya geçimsizliği sebebiyle iş bulamamış, boş vakit geçiren haylaz bir insan tipi” (Zaim, 1997:169) iken, günümüz modern toplumunda bu düşünce geçerliliğini kaybetmiştir. Çağımızda işsizliğin ülkelerin ekonomik ve yapısal faktörlerinden kaynaklandığı bilinmektedir.

1.2. İşsizliğin Genel Nedenleri

İşsizliğin temel nedenlerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

n Aktif nüfus hızındaki artış oranı ile bir ekonomideki istihdam genişleme oranı arasındaki dengesiz gelişme işsizliğin artmasının temel faktörü olarak görülmektedir. Aktif nüfus artış hızının yüksek olması sonucu, bu nüfusun çalışma yaşına gelmesi ile bir bölümünün işsiz kalması kaçınılmaz olacak ve işsizliği artırıcı rol oynayacaktır.

n İstihdam olanaklarının kısa sürede artırılmaması, talep yetersizliği ve üretim alanlarının oluşturulma sürecinin uzaması sonucu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir durumda mevcut işsizlere yeni işgücünün eklenmesi işsizliği daha da artırmaktadır.

n Gelir dağılımındaki bozukluk beslenme ve eğitim yetersizliğini de beraberinde getirici nitelik taşır. Böylece gelişen üretim tekniklerinin gerektirdiği vasıflı işgücü aranacağından, vasıfsız işgücünün istihdam olanakları azalmaktadır. Genel işgücü potansiyelindeki vasıfsız işgücünün yaygınlığı işsizlik oranını artırmaktadır.

n Hızlı kentleşme sonucu göçlerin yaygınlaşması, kent ortamında başka gelir elde etme olanağı bulunmaması ve cari ücret düzeylerinde meydana gelen düşük seviyeler, bütün aile bireylerinin iş araması sonucunu beraberinde getirmektedir. Bir sarmal şeklinde devam eden bu durum bir ekonomide daha fazla bireyin istihdama yönelmesine ve bunun sonucu olarak işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Özellikle bu kesimin vasıfsız olması durumu işsizliği daha artırıcı etkiler gösterir. (Aktürk, 2009:13)

2. Türkiye İşgücü Piyasasının Özellikleri ve İşsizlik

2.1. Türkiye İş Piyasasının Özellikleri

Ülkemizin büyük nüfus hacmine sahip olması, nüfusun genç yapısı, eğitim olanaklarının yetersizliği, kentlerin bozulan yapıları, ekonomik yapıdaki mevcut sorunlar, dış borç yükleri, yüksek enflasyon oranları, toplanamayan vergiler, göz yumulmak zorunda kalınan enformel sektör gibi olumsuz koşullar, Türkiye İşgücü Piyasası'nın özelliklerine henüz değinmeden birtakım fikirler-çıkarımlar ortaya konulmasına yardımcı olabilmektedir. (Şahin, 2011:554)

TÜİK verilerine göre 2010 yılı sonu itibarıyla işgücü verileri aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1: Mevsim Etkilerinden Arındırılmamış Temel İşgücü Göstergeleri (Aralık)

	TÜRKİYE		KENT		KIR	
	2009	2010	2009	2010	2009	2010
Kurumsal olmayan nüfus (000)	70 907	71 707	48 921	49 342	21 986	22 366
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	52 079	52 929	36 357	36 741	15 721	16 189
İşgücü (000)	24 812	25 593	16 712	17 150	8 100	8 444
İstihdam (000)	21 451	22 665	14 098	14 833	7 353	7 832
İşsiz (000)	3 361	2 929	2 614	2 317	747	612
İşgücüne katılma oranı (%)	47,6	48,4	46,0	46,7	51,5	52,2
İstihdam oranı (%)	41,2	42,8	38,8	40,4	46,8	48,4
İşsizlik oranı (%)	13,5	11,4	15,6	13,5	9,2	7,2
<i>Tarım dışı işsizlik oranı (%)</i>	16,6	14,2	16,1	13,9	19,0	15,8
<i>Genç nüfusta işsizlik oranı⁽¹⁾(%)</i>	24,1	21,6	25,6	24,2	20,7	15,9
İşgücüne dahil olmayanlar (000)	27 266	27 336	19 645	19 591	7 621	7 745
<i>(1) 15-24 yaş grubundaki nüfus</i>						
<i>Not: Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.</i>						

Kaynak: TÜİK, 2011, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8464>

2010 yılı Aralık döneminde, Türkiye genelinde işgücüne katılma oranı, bir önceki yılın aynı dönemine göre 0,8 puanlık artışla % 48,4 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemler için yapılan kıyaslamalara göre; erkeklerde işgücüne katılma oranı 0,1 puanlık artışla % 70,3, kadınlarda ise 1,3 puanlık artışla % 27,2'dir.

İşgücünün eğitim ve yaş dağılımları ise;

n Toplam işgücünün % 16,8'ini 15-24 yaş grubundakiler oluşturmaktadır.

n Lise altı eğitimlilerde işgücüne katılma oranı; erkekler için % 68,7, kadınlar için % 23,1'dir.

n Yükseköğretim mezunu erkeklerde % 85,8 olan işgücüne katılma oranı, kadınlarda % 72,6'dır.

Türkiye genelinde işsiz sayısı geçen yılın aynı dönemine göre 432 bin kişi azalarak 2 milyon 929 bin kişiye düşmüştür. İşsizlik oranı ise 2,1 puanlık azalış ile % 11,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. Kentsel yerlerde işsizlik oranı 2,1 puanlık azalışla % 13,5, kırsal yerlerde ise 2 puanlık azalışla % 7,2 olmuştur. (TÜİK, Haber Bülteni, 2011)

2.2. Türkiye'de İşsizlik

Türkiye'de yaşanan işsizlik sorunu yapısal özellikler taşıdığı görülmektedir. Türkiye'deki işsizliğin genel nedenleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür;

n İleri teknolojinin üretim sürecine girmesi nedeniyle otomasyon yaygınlaşmıştır.

n Büyümenin ithalata dayalı olması ve sürekli cari açık yaratması işsizliği olumsuz etkilemiştir.

n Talep yetersizliğine bağlı işsizlik sorunu da ciddi boyutlara ulaşmıştır.
 n Kadınlar aleyhine olan ayrımcılık nedeniyle kadınlar erkeklerden daha fazla işsiz kalmaktadır.

n Kamu kesimindeki istihdamın daralması da işsizlik sorununu büyütülmüştür.

n Yüksek tarım istihdamı Türk işgücü piyasasının en temel sorunu olmuştur.
 n Toplam sendikalaşma oranının düşüklüğü AB ülkelerinin oldukça altındadır.

n Türkiye’de birim işgücü maliyetleri artışı dünya bazında oldukça fazladır.
 n Vergi ve SSK primleri OECD ülkelerine göre oldukça yüksektir.

n Ülkemizde asgari ücret AB’ye yeni üye olan ülkelere göre oldukça yüksektir.

n Ülkemizde verimlilik-ücret dengesizliği söz konusudur. (Erdem, 2006)

3.İstihdam Politikaları

3.1.Aktif İstihdam Politikaları

İşgücü piyasası çerçevesinde işsizlikle mücadele, istihdamın artırılması ve işsizliğin olumsuz sonuçlarının telafisine yönelik çeşitli politikalar geliştirilmiştir. Bu politikalar genel anlamda pasivistihdam politikaları ve aktifistihdam politikaları olarak iki başlık altında ele alınmaktadır. Pasif istihdam politikaları 1900’lü yılların başlarında işsizliğin olumsuz sonuçlarını telafi etmek amacıyla ortaya çıkmış ve günümüze kadar önemini korumuştur. Ancak işsizliğin yükselmesi ve yüksek seviyelerde seyretmesi sonucunda pasif politikaların etkinliği tartışılmaya başlanmış ve bu politikaların işsizlikle mücadeleye zarar verdiği ileri sürülmüştür. Pasif politikalar yerine işsizliğin azaltılmasına katkıda bulunacak aktif politikalara geçiş yapılması gerektiği ortaya konmuştur.(Bulut, 2010:9)

Aktif işgücü piyasası politikaları, yüksek düzeyde işsizlik, iş kaybı, işgücü piyasasına düşük katılım sorunları yaşayan ülkelerde, koruma amaçlı pasif işgücü politikalarının (işsizlik sigortası ve iş kaybı tazminatı gibi) yerini alan politiklardır. Hemen bütün AB ülkelerinde, bütün işsizleri hedefleyen doğrudan iş yaratmaya yönelik programlardan seçilerek belirlenmiş özel işsiz gruplarına yönelik istihdam yaratma programlarına doğru bir geçiş vardır. Ülkeler istihdam politikası olarak, doğrudan gelir transferi sağlayan pasif politikalar yerine, istihdamı artırmayı ve genel olarak yatırımlarla birlikte artan ekonomik büyümeyi sağlayacak aktif işgücü piyasası politikalarını tercih etmektedir. Bu politikalar;

n Meslek kursları gibi işgücü arzını yükseltmeye yönelik tedbirler,

n Girişimci olmak isteyenlere yol göstericilik, kamu işleri ve kamu istihdam

hizmetlerini yaygınlaştırmak gibi işgücü talebini artırmaya yönelik tedbirler, n İş arama danışmanlığı ve istihdam hizmetleri gibi arz ve talep buluşmasını kolaylaştırmaya yarayan tedbirleri içerir. (Ecevit, 2010:8)

3.2.Pasif İstihdam Politikaları

Pasif İşgücü Politikalarının başında İşsizlik sigortası gelmektedir. Bununla beraber Kısa Çalışma Ödeneği, İşsizlik Sigortası, İş Kaybı Tazminatı, Ücret Garanti Fonu birer örnek olarak karşımıza çıkmaktadır.

İşsizlik Sigortası, bir işyerinde çalışırken, çalışma istek, yetenek, sağlık ve yeterliliğinde olmasına rağmen, herhangi bir kasıt ve kusuru olmaksızın işini kaybeden sigortalıların işsiz kalmaları nedeniyle uğradıkları gelir kaybını belli süre ve ölçüde karşılayan, sigortacılık tekniği ile faaliyet gösteren zorunlu bir sigortadır. İşsizlik sigortası uygulaması 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'nun ilgili maddelerinin yürürlüğe girmesiyle 2000 yılında başlamış ve ilk İşsizlik sigortası prim kesintisi 1 Haziran 2000 tarihinde yapılmıştır. İşsizlik sigortası primlerinin toplanmasından Sosyal Güvenlik Kurumu, diğer her türlü hizmet ve işlemlerin yapılmasından İŞKUR görevli, yetkili ve sorumludur. İşsizlik sigortası primleri, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 80 ve 82'inci maddelerinde belirtilen prime esas aylık brüt kazancın, %1 oranında sigortalı, %2 oranında işveren ve %1 oranında da Devlet payı olarak ödenmektedir.

Kanun gereği, kendi istek ve kusuru dışında işsiz kalan ve usulüne uygun olarak Kurumumuza başvurulardan; hizmet akdinin sona ermesinden önceki son 120 gün prim ödeyerek sürekli çalışmış olmak kaydıyla, son üç yıl içerisinde 600 gün prim ödeyerek çalışmış olanlar 180 gün, 900 gün prim ödeyerek çalışmış olanlar 240 gün, 1080 gün prim ödeyerek çalışmış olanlar 300 gün süre ile;

- n İşsizlik ödeneğinden,
- n Sağlık sigortası hizmetlerinden,
- n Danışmanlık ve işe yerleştirme hizmetlerinden,
- n Mesleki eğitim hizmetlerinden yararlanmaktadırlar.

İşsizlik ödeneği, asgari ücretin brüt tutarının yüzde seksenini geçemeyecek şekilde sigortalının son dört aylık prime esas kazançları dikkate alınarak hesaplanan günlük ortalama brüt kazancının yüzde kırkıdır.

4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'nun Ek 1 nci maddesi gereği, bu Kanuna göre sigortalı sayılan kişileri hizmet akdine tabi olarak çalıştıran işverenin konkordato ilan etmesi, işveren için aciz vesikası alınması, iflası veya

iflasın ertelenmesi nedenleri ile işverenin ödeme güçlüğüne düştüğü hallerde geçerli olmak üzere, işçilerin iş ilişkisinden kaynaklanan üç aylık ödenmeyen ücret alacakları; işçinin işverenin ödeme güçlüğüne düşmesinden önceki son bir yıl içinde aynı işyerinde çalışmış olması koşulu esas alınarak temel ücret üzerinden ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 82 nci maddesi uyarınca belirlenen kazanç üst sınırını aşmayacak şekilde başvuru tarihinden itibaren 30 gün içerisinde ödenmektedir.

4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'nun Ek 2 nci maddesi gereğince, genel ekonomik kriz veya zorlayıcı nedenlerle işyerinde geçici olarak en az dört hafta işin durması veya kısa çalışma hallerinde 4447 sayılı Kanuna göre sigortalı sayılan kişilere çalıştırılmadıkları süre için en fazla üç ay süre ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca yapılan tespit işleminden sonra İşsizlik Sigortası Fonu'ndan kısa çalışma ödeneği ödenmektedir (İşsizlik Sigortası Kanunu, 1999).

Özelleştirme uygulamalarına ilişkin 4046 sayılı Kanun gereğince; özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlarda (iştirakler hariç) bir hizmet akdine dayalı olarak ücret karşılığı çalışırken, bu kuruluşların özelleştirmeye hazırlanması, özelleştirilmesi, küçültülmesi veya faaliyetlerinin kısmen veya tamamen durdurulması, süreli veya süresiz kapatılması veya tasfiye edilmeleri nedeniyle, hizmet akitleri, tabi oldukları iş kanunları ve toplu iş sözleşmeleri gereğince tazminata hak kazanacak şekilde sona erenlere; kanunlardan ve yürürlükteki toplu iş sözleşmelerinden doğan tazminatları dışında;

- n İş kaybı tazminatı ödenmesi,
- n Yeni bir iş bulma,
- n Meslek geliştirme, edindirme ve yetiştirme eğitimi verilmesi,
- n Sosyal güvenlik kuruluşları kesintilerinin hak sahipleri adına ilgili kurumlara yatırılması, işlemlerinin yürütülmesinden İŞKUR, görevli, yetkili ve sorumlu kılınmıştır. (İŞKUR, 2009:47)

3.3. Türkiye'de Uygulanan İstihdam Politikaları

1960'lı yıllardan 1980'e kadar geçen dönemde Türkiye'nin endüstriyel gelişme stratejisi ithal ikame esasına dayandırılmıştır. Bu dönem boyunca; kendi kendine yeterli, büyük ölçüde yoğun sermaye ve ileri teknolojiye dayalı, üretimde önceliğin temel ve ara mallara verildiği hızlı bir sanayileşme benimsenmiştir. Bunun gerçekleştirilmesi Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) tarafından yapılan yüksek seviyedeki geniş kamu yatırımları yanında özel yatırımların da büyük ölçüde korunması ve teşvikiyle mümkün olabilmektedir. İthal yerine yerli üretim

politikasının egemen olduğu 1980'e kadar uygulamaya konan kalkınma planlarında istihdam sorununun çözümü için biri açık diğeri üstü kapalı olmak üzere iki temel değişkenin esas alındığı söylenilebilir. Bu değişkenler ekonomik büyüme hızı ve sanayileşmedir. Bir başka anlatımla iş bulma açıkça büyüme hızının bir türevi ya da sonucu olarak algılanmakta ekonominin büyümesi ve sanayileşme eksenine oturtulmaktadır. Bununla birlikte, 1980'e dek

yürürlüğe konan dört kalkınma planında bu ortak özellikler çerçevesinde istihdama ilişkin yaklaşım farklılıkları bulunmaktadır. Bu farklılaşmaların işsizlik sorununun giderek ağırlaşmasından ve ilgili planı hazırlayan siyasi yönetimin genel politikasından kaynaklandığı söylenebilir.

24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte o ana kadar izlenen ithal ikamesine dayanan sanayileşme stratejisinden ihracata dayalı sanayileşme modeline geçilmiştir. Ekonomi politikasındaki bu önemli değişim istihdam politikalarını da derinden etkilemiştir. 24 Ocak 1980 sonrasında uygulamaya konulan ekonomi politikasının belirleyici özelliği, ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların tek yol gösterici olmalarıdır. Her mal ve hizmet için arz ve talebe göre oluşacak fiyatlar, tüm ekonomik işlemlerde geçerli olmalıdır. İhracata yönelik stratejide ekonomik büyüme esas olarak dış ticarete rekabet imkânlarının genişletilmesine bağlıdır. Bu durum, dikkatleri nispi fiyatlar ve ücret hadlerinin değiştirilmesi üzerinde yoğunlaştırmaktadır. 24 Ocak kararlarının belirgin özelliklerinden birisi de temel üretim faktörlerinin bu arada ücretin piyasa şartlarına göre belirlenmesidir. Bu politikayla bir yandan iç talep kısılırken diğer yandan da üretim maliyetlerinin ücret yönünden aşağı çekilmesi sağlanıyordu. Böylece ihraç fiyatlarının düşük tutulmasının önemli bileşenlerinden birisi devreye sokulmuş bulunuyordu. Bununla birlikte düşük maliyetli etkin işgücünün temini için sadece ücretleri aşağı çekmek yetmez; bunun sürekli olabilmesi için aynı zamanda çalışma şartları konusunda işçi haklarını ve onların toplu pazarlık gücünü kontrol altında tutmak gerekecektir. Demokratik ortamda zor olan böyle bir operasyon ise, 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi ile gerçekleştirilebilmiştir. Sendikal faaliyetler askıya alınarak toplu pazarlığın yerine zorunlu tahkim sistemi getirilmiştir. 1982 Anayasasıyla yeniden yön verilen çalışma hayatına, özellikle sendikalar tarafından grev hakkının kullanılması hususunda getirilen ve hala tartışma konusu olan sınırlamalar; hükümetin istikrar paketini korumadaki kararlı tutumu 1980–1988 yılları arasında reel ücretleri devamlı düşüş yönelimi içine sokmuştur. 1980 sonrası dönemde sosyal devlet anlayışından hızla uzaklaşılması ve KİT'lerin özelleştirilmesi girişimleri içinde devletin bir işveren olarak ekonomik yaşamdan dışlanması buna karşılık istihdam

sorununun çözümünün tümüyle özel girişimcilerin insafına bırakılması kısacası devletin işsizlik sorununun çözümünün muhatabı olmaktan çıkarılması, işsizlik sorununun giderek ağırlaşmasını beraberinde getirmiştir.

1980 sonrası kalkınma planlarında ağırlıklı olarak vurgulanan girişimciliğin teşviki ve küçük işletmeciliğin geliştirilmesi görüşü, işsizliğin önlenmesi ve istihdamın geliştirilmesinde önemli yaklaşımlar olarak görülmektedir. Bu dönemde girişimcilik ruhu gelişmemiş aksine yok edilmeye çalışılmıştır. Çünkü uygulanan makro ekonomik politikalar hem siyasi hem de ekonomik kalkınma alanında hep kısıtlayıcı ve sınırlayıcı olmuştur. Girişimcilerin üretken yatırımlardan çok ticarete yönelmeleri kısa yoldan zengin olma yollarını aramaları bu sınırlayıcı politikaların sonucudur. Şimdiye kadar hazırlanan kalkınma planlarının tümüne bakıldığında, genelde işsizlik ve istihdam sorununa gereken önemin verilmediği söylenebilir. Planlarda sorunların genel çerçevesi çizilip ortaya konmakla birlikte bu sorunların çözümüne ilişkin politikaların çok genel ifadelerle yer aldığı somut proje ve programların çok istisnai birkaç program dışında ele alınmadığı görülmektedir. Ancak Türkiye'nin en temel sorunlarından biri olan işsizlik sorununa ancak somut, uygulanabilir ve kapsamlı istihdam politikalarıyla çözüm bulunabilir.

AB ülkeleri ile kıyaslandığında, Türkiye'de başarılı sayılabilecek aktif istihdam politikaları uygulanmaktadır. Bu çalışmalar, ağırlıklı olarak Türkiye'de doğrudan işgücü piyasası ile ilgili olan İŞKUR tarafından yürütülmektedir. İŞKUR tarafından uygulanan aktif işgücü piyasası programlarının başında mesleki eğitim gelmektedir. Bu konuda çalışmalar ilk defa 1988 yılında işgücü eğitimi konusunda yürürlüğe giren yönetmelikle başlamış ve İŞKUR bu alanda etkin bir rol oynamıştır. İstihdam garantili ve kendi işini kuracaklara yönelik kurslar düzenlenerek özellikle vasıfsız işsizlere vasıflar kazandırılması hedef alınmıştır. İŞKUR, bu kurslarla vasıfsız işgücüne mesleki eğitim aracılığı ile beceri kazandırarak onları istihdam garantili kurslarla istihdam etmeyi amaçlamaktadır. Bu bakımdan, açılan kurs alanları ve kursiyerlerin özellikleri illere ve bölgelere göre değişiklikler göstermektedir. İşgücü yetiştirme kurslarının dışında, iş ve meslek danışmanlığı ve eğitim programları da İŞKUR tarafından uygulanan aktif işgücü piyasası programları arasında yer almaktadır. Aktif istihdam politikalarının Türkiye'deki bir diğer uygulama alanı da özelleştirme kapsamındadır. Bu çerçevede hazırlanan Özelleştirme Uygulamaları Teknik Yardımı ve Sosyal Güvenliği Sözleşmesi, Hazine Müsteşarlığı ve Dünya Bankası arasında 5 Mayıs 1994 tarihinde imzalanmıştır. Bu sözleşmeyle işgücü uyum programı yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Bu programda İŞKUR istihdam, mesleki eğitim ve kamu yararına

çalışma programlarından, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB); küçük işletmelere danışmanlık ve teşvik çalışma programlarından, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) ise yerel ekonomiyi geliştirmeye yönelik hizmetlerden sorumlu tutulmuştur. Bununla birlikte, aktif istihdam politikalarının etkin biçimde uygulanabilmesi amacıyla 1993 yılında başlatılan İstihdam ve Eğitim Projesi ile özel istihdam kurumlarına izin vermek suretiyle istihdam hizmetlerinin çeşitlendirilmesi ve etkinliğinin artırılması hedeflenmiştir. Beceri düzeyi düşük işsizlere mesleki eğitim verilerek üretken istihdamın sağlanması, sınav ve belgelendirme sistemlerinin kurulması, işgücü piyasası enformasyon sisteminin geliştirilmesi ve kadın istihdamının artırılması projenin diğer hedefleridir. Böylece işgücü piyasasının kurumsallaşmasının sağlanması ve istihdam politikalarının oluşturulmasında etkinliğin artırılması amaçlanmıştır.

2000'li yıllara gelindiğinde 2001 krizi sonrasında yaşanan ekonomik büyümenin uzun yıllar istihdama yansımamış olduğu görülmektedir. İşveren kesimi bu durumun nedeni olarak 2001 yılında çıkarılmış olan ve daha sonra 2003 yılında çıkan yeni iş kanununa katılan iş güvencesi yasasını göstermektedir. İşçi kesimi ise yeni yasadaki esneklik ile ilgili düzenlemelerin ve kayıtlı istihdamı genişletme gerekçesi ile düzenlenen esnek çalışma biçimlerinin varlığına rağmen istihdamın artmamış olduğuna dikkat çekmektedir. Bununla birlikte 2002-2004 döneminde istihdamın artmamış olmasının nedeni verimlilik artışına bağlanmıştır. Değerlenmiş olan döviz kurundan da etkilenmiş olan imalat sanayisindeki firmalar, rekabetçi konumlarını koruyabilmek için verimlilik artırıcı makine, donanım yatırımları yapmışlardır. Olumsuz istihdam koşulları nedeniyle de bu verimlilik artışları ücretlere yansımamış, ihracattaki büyüme (ithalat ve cari açık artışı ile birlikte) sürdürülmüştür (Özce, 2006:180-195).

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)'nin 2001-2005 yılını kapsayan beş yıllık kalkınma programında istihdam stratejisine ilişkin olarak; yatırımların artırılması ve istikrarlı ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi suretiyle istihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması temel amaç olarak belirtilmiştir. Buna göre istihdamın yapısı tarım dışı sektörler lehine değiştirilecek, ekonominin ihtiyaç duyduğu işgücü yetiştirilecek, bilgi çağının gerekleri doğrultusunda işgücünün niteliği yükseltilecek ve işgücü piyasasında etkinlik artırılabilecektir. Ayrıca Avrupa İstihdam Stratejisi ile uyumlu bir Ulusal İstihdam Stratejisi hükümetin ve sosyal tarafların ortak çalışmasıyla belirlenip uygulanacaktır. Kalkınma planında özellikle gençlere, kadınlara ve özürllülere yönelik olmak üzere işsizliği önleyici aktif istihdam politikaları uygulanacağı belirtilmektedir. Belirtilen diğer hedefler

ise şu şekildedir; istihdamın artırılması ve işsizliğin azaltılması bakımından önem taşıyan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ)'in istihdam yaratma potansiyellerinden azami ölçüde yararlanılacaktır. Daha fazla üretim ve istihdam oluşturulması için yerel potansiyeller harekete geçirilecektir. Tarım sektöründeki ücretsiz aile işçilerine yönelik istihdam sağlayıcı ve katma değer yaratıcı projeler geliştirilecektir. Ulusal reform programını yazarken ülke koşullarını göz önünde bulunduran gerçekçi hedefler çoklu katılımıla tespit edilebildiği ve reform için gereken siyasi irade sağlanabildiği takdirde belirlenen hedeflere süreç içinde yaklaşılabilecektir. (Karabulut, 2007:31-34)

Sonuç

Küreselleşen dünyada ortak sorunların başında gelen işsizlik, ülkelerin sosyo – ekonomik politikalarını oluşturmasına temel teşkil eden bir sorundur. Bu problemin üstesinden gelmek zorunda olan ülkeler çeşitli atılımlar yapmak zorundadırlar.

Çağın gereklerine uygun şekilde kendini hazırlamak durumunda olan devletler, işsizliğin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için uygulanan aktif ve pasif istihdam politikaları sürekli olarak yenilemek durumundadır. Ülkemizde ise özellikle 2000'li yıllardan sonra hayata geçirilen pasif istihdam politikaları ile son dönemlerde yoğunlaşarak uygulanan aktif istihdam politikaları olumlu etkilerini göstermektedir. Ancak uygulanan bu politikaların istenilen düzeyde olmadığı ve beklenenin altında kaldığını söylemek mümkündür.

İşsizliği önlemeye ve var olan işsizliği azaltmaya yönelik uygulanacak istihdam politikalarının öncelikle eğitim sistemiyle entegre olması gerekmektedir. Örneğin, mesleğin okul ve işyeri ile koordineli bir şekilde öğrenilmesi, mezuniyet sonrası kişilerin çalışacağı potansiyel işyerlerini belirlemesi gerekmektedir. Bu ve benzeri örnekleri çoğaltmak mümkündür. Çalışmamızda işsizliği önlemek üzere yapılan istihdam politikalarını kavramsal çerçevede incelemeye çalıştık.

Kaynaklar

- Aktürk, Bekir, İşsizlik Sigortasına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye, İŞKUR Yayın No:350, 2009
- Ataman, Berrin Ceylan, İşgücü Piyasası ve İstihdam Politikalarının Temel Prensipleri, Ankara SBF, Siyasal Yayıncılık, Ankara, 2000
- Alptekin, Erdem, Ülkemizdeki İşsizlik Sorununun Kısa Bir Değerlendirmesi ve Çözüm Önerileri, İZTO Ar-Ge Bülteni, Aralık,2006, http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/7475BDA1-95B7-4855-B351-9ADCE4362AFE/7689/issizlik_ealptekin.pdf Erişim Tarihi: 06/05/2011

- BULUT, Selahattin, Türkiye'de Aktif İstihdam Politikası Aracı Olarak Düzenlenen İşgücü Eğitim Kurslarının İstihdam Açısından Belirleyiciliği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010
- http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/SELAHATTIN%20BULUT%20-%20Türkiye'de%20aktif%20İstihdam%20Politikası%20aracı%20olarak%20duzenlen.pdf
- Erişim Tarihi:06/03/2011
- Çalgan, Ahmet Talha, Türkiye'de İstihdamın Üzerindeki Mali Yükler ve İstihdama Etkileri, İŞKUR Tezleri, Ankara, 2007
- [http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/AHMET%20TALHA%20ÇALGAN%20\(TÜRKİYE'DE%20İSTİHDAM%20ÜZERİNDEKİ%20MALİ%20YÜKL.pdf](http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/AHMET%20TALHA%20ÇALGAN%20(TÜRKİYE'DE%20İSTİHDAM%20ÜZERİNDEKİ%20MALİ%20YÜKL.pdf)
- Erişim Tarihi: 22/12/2010
- İŞKUR, 2009 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara, 2010
- http://statik.iskur.local/tr/rapor_bulten/2009%20yılı%20faaliyet%20raporu.pdf
- Erişim Tarihi:06/03/2011
- İşsizlik Sigortası Kanunu, 1999
- <http://www.iskur.gov.tr/LoadExternalPage.aspx?unicode=statkanunlar>
- Erişim Tarihi:06/03/2011
- Karabulut, Alparslan, Türkiye'de İşsizliği Önlemeye Yönelik Aktif İstihdam Politikalarının Rolü ve Etkinliği, İŞKUR Tezleri, Ankara, 2007
- [http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/ALPASLAN%20KARABULUT%20\(TÜRKİYE'DEKİ%20İŞSİZLİĞİ%20ÖNLEMEDE%20AKTİF%20İS.pdf](http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/ALPASLAN%20KARABULUT%20(TÜRKİYE'DEKİ%20İŞSİZLİĞİ%20ÖNLEMEDE%20AKTİF%20İS.pdf)
- Erişim Tarihi:15/04/2011
- Karaduman, Özce, Avrupa Birliği'nde Aktif İstihdam Politikaları ve Türkiye, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, İzmir, 2006
- Karagülle, Başak, Uzun Süreli İşsizler Ve Uzun Süreli İşsizliği Azaltmada İşkur'un Önemi, İŞKUR Tezleri, Ankara, 2007
- [http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/BAŞAK%20KARAGÜLLE%20\(TÜRKİYE'DE%20İŞSİZLİĞE%20BİR%20ÇÖZÜM%20ÖNERİSİ%20OLAR.pdf](http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/BAŞAK%20KARAGÜLLE%20(TÜRKİYE'DE%20İŞSİZLİĞE%20BİR%20ÇÖZÜM%20ÖNERİSİ%20OLAR.pdf)
- Erişim Tarihi: 22/03/2011
- Karakayalı, Hüseyin, Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Değişimi, Emir Ofset, 1997, İzmir
- Ecevit, Yıldız, İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği El Kitabı, Pelin Ofset, Ankara, 2010
- Şahin, Levent, Türkiye İşgücü Piyasasının Yapısal Özellikleri Ve İşsizlik Sorunu, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Siyaset Dergisi, 2007
- <http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/1721/1549>
- Erişim Tarihi: 08/04/2011
- TÜİK, 2011, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=8464>
- Erişim Tarihi: 07/04/2011
- Öksüz, Davut, İşkur'un İşe Yerleştirme Hizmetleri, Özel Sektör Üzerinde Etkisi Ve Etkin-

liğinin Artırılması, İŞKUR Tezleri, 2007

- [http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/DAVUT%20ÖKSÜZ%20\(İŞKUR'UN%20İŞE%20YERLEŞTİRME%20HİZMETLERİ,%20ÖZEL%20SEKTÖ\).pdf](http://statik.iskur.gov.tr/tr/rapor_bulten/uzmanlik_tezleri/DAVUT%20ÖKSÜZ%20(İŞKUR'UN%20İŞE%20YERLEŞTİRME%20HİZMETLERİ,%20ÖZEL%20SEKTÖ).pdf)
- Erişim Tarihi: 15/05/2011
- Tokol, Aysel, Sosyal Politika, VİPAŐ A.Ő, 2. Baskı, Bursa, 2000
- Zaim, Sabahattin, Çalışma Ekonomisi, Filiz Kitabevi, 10. Baskı, İstanbul, 1995

**VOLUNTARY PARTICIPATION FOR
THE PROCESS OF LOCAL SERVICES
PRODUCTION AS AN ALTERNATIVE
SERVING METHOD AT LOCAL
LEVEL**

**YEREL DÜZEYDE ALTERNATİF
HİZMET SUNMA YÖNTEMİ OLARAK
YEREL HİZMETLERİN ÜRETİLMESİ
SÜRECİNE GÖNÜLLÜ KATILIM**

Semiha YÜKSEL

Yrd. Doç. Dr. Salih ÖZCAN

Yrd. Doç. Dr. Eyüp ZENGİN

VOLUNTARY PARTICIPATION FOR THE PROCESS OF LOCAL SERVICES PRODUCTION AS AN ALTERNATIVE SERVING METHOD AT LOCAL LEVEL

YEREL DÜZEYDE ALTERNATİF HİZMET SUNMA YÖNTEMİ OLARAK YEREL HİZMETLERİN ÜRETİLMESİ SÜRECİNE GÖNÜLLÜ KATILIM

Semiha YÜKSEL

Assist. Prof. Dr. Salih ÖZCAN

Assist. Prof. Dr. Eyüp ZENGİN

Gönüllülük; kişinin birikimini, emeğini, zamanını karşılık beklemeden toplumsal sorumluluk anlayışıyla sivil toplum kuruluşları aracılığıyla ya da bireysel olarak sunmasıdır. Yerel hizmetlere gönüllü katılım uygulamasıyla halkın yaşadığı yere ve yaşadığı yerin sorunlarına karşı; duyarlılık geliştirilerek kişilerin yönetime katılması sağlanmaktadır. Böylece bireyler, sorunlara çözüm üreterek yönetime doğrudan katılmaktadırlar. Demokrasinin içselleştirilmesinde, halka en yakın idari birim olan yerel yönetimler ve halk iş birliğinin gerçekleştirilmesinde katılımın önemi büyüktür. Şeffaflık ve hesap verilebilirlik ile birlikte “güven” ortamının oluşturulup kentlilik bilincinin geliştirilmesinin, yerel kaynak potansiyelinin kullanılmasında önemli bir yeri vardır. Bu nedenle pek çok ülkede katılımı özendirici farklı yöntemler kullanılmaktadır. Günümüzde Sivil Toplum Kuruluşları (STK) kendi alanlarında aktif rol üstlenerek yerel yönetim çalışmalarını önemli ölçüde etkilemektedir.

Bu çalışmada yerel hizmetlere gönüllü katılımın türleri, sağladığı yararlar ve yerel hizmet üretim sürecinde, yerel yönetimlerle gönüllü kuruluşlar arasındaki iş birliğinin önemi üzerinde durulmakta, Dünyada yerel hizmetlere gönüllü katılımın nasıl sağlandığına yönelik açıklamalar yapılmaktadır.

Yerel yönetimler köklü bir geçmişe sahip olan kuruluşlardır. Bir yandan buldukları yöredeki halkın temel gereksinimlerini karşılama işlevini yerine getiren yerel yönetimler, diğer yandan temsil, katılım, seçim gibi demokratik pratiklerin uygulanması işlevini yerine getirerek toplumsal hayatta önemli rol oynamaktadırlar. Demokratik yönetim anlayışı içerisinde, hemşerilerin yerel ortak ihtiyaçlarının karşılanması konusu, yerel yönetimlerin gerçekleştirmeye çalıştığı başlıca amaçlar olarak dikkat çekmektedir (Altın, 2010: 1).

Yerel yönetimlerin yerel hizmetleri karşılamada yaşadığı sorunların yerel katılım olmadan çözülemeyeceğinin anlaşılmasından sonra yerel yönetim anlayışlarında da değişim gerçekleşmektedir. Bu nedenle son yıllarda yerel hizmetlerin yerine getirilişinde daha çok katılım ve yönetim gündeme gelmiş, sivil toplum kuruluşlarına maddi – manevi katkı sağlanmaya çalışılmıştır (Okutan, 2008: 91).

Yerel yönetimler niteliği itibariyle, belirli bir coğrafi alanda yaşayan topluluğun bireylerine, bir arada yaşamak nedeniyle kendilerini en çok ilgilendiren konularda hizmet üretmek amacıyla kurulan, karar organları (kimi durumlarda yürütme organları) yerel toplulukça seçilerek göreve getirilen, yasalarla belirlenmiş görevlere ve yetkilere, özel gelirlere, bütçeye, personele sahip, üstlendiği hizmetler için kendi örgütsel yapısını kurabilen, merkez yönetim ile ilişkilerinde yönetsel özerklikten yararlanan kamu tüzel kişiliği olan kuruluşlardır (Çağlar, 2004:156).

Yerel yönetimler, bu günkü hukuki nitelikleri ve etkilerine sahip olmasalar da ilk kez merkezi yönetimin yetkilerinden bazılarını bir kısım yerel otoritelere aktarmasının ve yerel topluluklara bazı haklardan yararlanma olanağı sağlanmasının bir sonucu olarak ortaya çıkmışlardır. Bu yönetimler yerel ortak gereksinimleri karşılamak için kurulmuş merkezi yönetimden ayrı ve kendine özgü bütçesi ve organları olan birimlerdir. Etkili ve verimli hizmet üretmesi, yerel hizmetler için serbestçe halkın gereksinmelerini karşılayacak biçimde kullanabileceği yeterli mali kaynaklarla donatılması, güçlü ve demokratik bir yapıya sahip bulunması gerekmektedir (Armağan ve Başaran, 2004:277).

Yerel yönetimler özgürlük temeline dayalı; yerel kamu hizmeti sunmak, hizmetlerde etkinlik sağlayarak ekonomik-sosyal kalkınmaya katkı sağlamak ve demokratik katılım olmak üzere üç temel fonksiyonu yerine getirmeye çalışan özerk kuruluşlardır. Yerel yönetimlerin öncelikli amaçlarının başında yerel ihtiyaçlara cevap vermek, hizmet sunmak gelmektedir. Yerel yönetimler, yerel hizmet sunumunda halka en yakın kuruluşlardır. Arttırabilir bütçesi olan, mali yapısı güçlü, nitelikli ve yeterli personele sahip, teknolojik altyapıya ve gerekli donanımına (araç- gereç) sahip yerel yönetimler, kolayca halkın ihtiyaçlarını saptayıp, en uygun yollardan bu ihtiyaçlara karşılık verebilen idarelerdir. Bu anlamda yerel yönetimler etkin hizmet sunumu sağlayabilecek kuruluşlar olarak dikkat çekmektedir (Altın, 2010: 11-12).

Özelleştirmenin yaygınlaştığı günümüzde, yerel yönetimlerde bazı hizmetlerin arzında çeşitli yöntemlerin kullanılmasıyla, bu tür hizmetlerin bürokrasiye takılıp gecikmesi önlenirken, üretimde de verimlilik artışı görülmektedir. Kaynak yetersizliği, bürokrasiden kaçmak, teknik personel eksikliği, vesayet denetimi dışına çıkmak gibi arayışlar, yerel yönetimleri alternatif hizmet sunma yöntemlerini kullanmaya teşvik etmektedir (Acartürk, 2001: 46).

2. Gönüllülük ve Katılım

Gönüllülük, bireylerin toplumsal sorumluluk anlayışıyla, çıkar gözetmeksizin bilgi, zaman, beceri, deneyim ve kaynaklarını -kendi özgür iradeleriyle- bir sivil toplum kuruluşunun amacı doğrultusunda kullanmaları olarak tanımlanabilir (<http://www.tev.org.tr>).

Karşılık beklemezsiniz, zevkle, isteyerek, toplum yararına bir şeyler yapma arzusu olarak adlandırabilecek olan “Gönüllülük” kavramı, hızla değişen dünya koşullarında gün geçtikçe daha çok önem kazanmaktadır. Farklı ortam ve kuruluşlar aracılığı ile gönüllü kişiler; her bireyin toplumun bir parçası olduğunun bilinci ve “geleceğin daha iyi olması için ben de bir şeyler yapabilirim” düşüncesiyle; maddi olanaklarını, zaman, emek ve bilgilerini, insani ya da toplumsal bir amaç için ortaya koyan kimselerdir. Bu; sadece hayır işi yapmak ve toplumsal projelere karşılıksız katılmak olarak anlaşılmalıdır. Gönüllülük, kişinin iyi ve doğru olduğuna inandığı bir amaç uğruna emeğini ortaya koyması, kimseden bir şey beklemeden kendisini motive etmesidir; inanmak, emek vermek ve harekete geçmektir. Gönüllü çalışmalar içerisinde insanlar, topluma yararlı olmanın hazzını ve doyumunu yaşamaktadırlar. Bir işe yaradıklarını, bir şeyi gerçekleştirdiklerini görerek kendilerine olan güven duygularını pekiştirmektedirler. Ayrıca bir grup içerisinde, kendisi gibi düşünen insanlarla bir arada olarak ait olma duygusunu yaşamaktadırlar (Taşlıyan ve Ulu, 2006: 83).

Gönüllü çalışmayı diğer çalışma türlerinden ayıran en önemli özelliği, yerine getirilmesi gereken aktivitenin gönüllü olarak üstlenilmesi ve bunu yerine getirirken, neyi, ne zaman, hangi sıklıkla yapacağını etkili bir şekilde seçebilmesidir. Bundan dolayı, özellikle de ücretlendirilmiş çalışmanın kişiye vermiş olduğu hazdan daha farklı bir haz vermektedir (Yıldız, 2010: 173).

Gönüllülük esaslı faaliyetlerde dinamik iş gücünün kullanılması önemli bir konudur. Genç nüfus, toplum ortalamasının üstündeki eğitim düzeyiyle, yaratıcılığıyla ve teknolojik gelişmelere yakınlığıyla Türkiye'nin en önemli güç kaynağıdır. Genç nüfusa sahip olan Türkiye'de gençlerin gönüllü çalışmalara özendirilmesi, kendilerini geliştirecek olanakların tanınıp toplumsal yaşamda üretici olarak yerlerini alabilmeleri amacıyla yöneticilerin gençlere fırsatlar tanınması önemlidir. Bu amaçla Eskişehir Tepebaşı Belediyesi'nde “Gönüllü Gençlik Grubu” şehirde yaşayan gençlerin yerel yönetimlerde aktif rol almasına yönelik sosyal ve kültürel projeler hazırlanmasını amaçlayan çalışmalarda bulunmaktadır. Gönüllü gençler, sekiz farklı STK ile iş birliğiyle okullarda ağız ve diş sağlığı, çevre koruma projeleri, meslek seçimine yönelik bilgilendirme çalışmaları gibi faaliyetlerle yerel yönetime katkı sağlamaktadır. Gönüllü Gençlik

Grubu Projesi'nin hedefleri; gençlerin boş zamanlarını değerlendirmek, gençlerin karar alma ve uygulama süreçlerine katılımlarına ortam sağlamak, Eskişehir'de kültür ve sanat faaliyetlerinin artırılmasının sağlanması (Yalçın ve Büyük, 2006: 454-464) olarak belirlenmiştir.

Kavram olarak katılım; siyasal, ekonomik ve örgütlenme gibi çok sayıda ögeyi içermektedir. Katılım; insanların kendilerini belirli bir toplumsal hareket içinde tanımlamaları, günümüz söyleminde genellikle sivil toplum olarak adlandırılan bir bütüne dahil olmaları ve bu bütüne temelde aktif / etkin biçimde sahip çıkmaları anlamını ifade etmektedir (Zengin, 1999: 187)

Başka bir ifadeyle, Katılım, " bireylerin kendileriyle ilgili, onları etkileyen fiziksel çevreler, programlar ve kurumlar düzeyinde üretilen kararlarda yer almaları ya da belirli bir çevrenin tasarlanması ve planlanmasında, bir program ya da sonucun oluşturulmasında kendileriyle iş birliğine gidilebilmesi" olarak tanımlanmaktadır (Yalçındağ, 1996: 129).

Modern, çoğulcu yaşam ilişkilerinin egemen olduğu toplumlarda yurttaşların, siyasal katılım edimine daha aktif katıldıkları görülmektedir. Siyasal katılımın biçimlerinden biri olan sivil toplum kuruluşları (STK), temsili demokrasilerde yönetim krizinin baş göstermesi ve halkın yönetime doğrudan katılma isteminin artmasıyla toplumsal yaşamda önemli bir güç konumuna gelmişlerdir (Aslan ve Kaya, 2004: 213,215).

3.Yerel Hizmetlere Katılım

Kaynak yaratıcı ve üretici olması istenen yerel yönetimler için Katılım, teşvik edici bir özellik taşımaktadır. Ayrıca güçlü baskı gruplarına karşı halk faktörünü yönetimin yanına destekleyici olarak alması açısından da katılım önem kazanmaktadır. Bu konu daha çok çevre programlarında dikkati çekmektedir. Bu aslında yerel yönetimlerin sahip olması gereken "sorumluluk" ilkesine dayanmaktadır (Toprak, 1990: 131). Vatandaş katılımıyla temsili demokraside daha fazla şeffaflık, hesap verilebilirlik hedeflenmektedir(Aulich, 2009: 46).

Belediyelerin büyüklüğüyle halkın katılımı arasındaki ilişki konusunda farklı görüşler ortaya konmaktadır: Yerel yönetimlerin ölçeklerinin büyütülmesiyle yerel halkın yönetime yabancılaşacağı ileri sürülürken küçük yerleşim yerlerinde örgütlü katılım olanaklarının olmadığı, büyük yerleşim birimlerinde demokratik katılım olanaklarının bulunduğu görüşü de yaygındır. Hollanda'da 1990'da yapılan araştırmada halka danışma ilkesi yönünden bütün belediyelerin yurttaşlara bu fırsatı verdiği ortaya çıkmıştır; ancak büyük belediyeler küçük belediyelere göre bu konuda daha başarılıdır. Türkiye'de de küçük belediyelerde belediye

yönetimlerinin halkın katılımını sağlayacak yöntemleri geliştirme eğilimi düşüktür ve halkın katılımı da istenilen düzeyde değildir (Canpolat, 2002: 27-28).

Kentlilik bilincinin (hemşerilik) gelişmemiş olduğu kentlerde katılımıcılık istenen düzeyde sağlanamaz. Katılımıcılık, kent halkının kentine sahip çıkmasını gerektirir. Buna karşılık kentli olma bilincinin gelişebilmesi için gerekli faktörlerden biri de katılımıdır. İnsanlar, katılımı buldukları organizasyonlara kendilerini daha yakın hissederler (Kaya, 2005: 170).

3.1.Katılım Türleri

3.1.1.Halkın Girişimiyle Katılım

Kentin yönetim modelinin değiştirilmesi veya var olan modelde değişiklikler yapılması, belli vergilerin oranlarının yükseltilmesi ya da azaltılması, belediyenin başka belediyelerle birleşmesi veya sınırlarının değişmesi, alkollü içki satışlarının sınırlanması gibi konular üzerinde kentteki seçmenlerin girişimiyle referandum yoluyla karar üretilmesi olanağının kentlilere tanınmasıdır. Belediye meclisinin karar vermekte zorlandığı durumların ortaya çıktığı koşullarda referandum çıkış yolu olabilmektedir. Kent halkı kendi girişimleriyle belediyenin planlarını, programlarını, diğer kararlarını ve uygulamalarını etkileme isteğinde bulunabilmektedirler. Ayrıca kentliler, bireysel olarak belediyeye yazılı ya da sözlü olarak başvuruda bulunup sıkıntılarını da dile getirebilmektedirler. Belediye meclis toplantıları, demokratik yerel yönetim kurumuna sahip tüm ülkelerde kentlilerin izlemelerine açık olma durumu yasalarla sağlanmaktadır. Yasaların sağladığı bu olanaktan etkili biçimde yararlanıp yararlanmamak kentlilerin girişimlerine bağlıdır (Yalçındağ, 1996: 132-139).

3.1.2.Belediyelerin Girişimi veya Yasal Düzenlemelerle Sağlanan Halk Katılımı

Hemşehri toplantıları, geniş katılımı ve gündemi önceden belirlenen planlı, programlı toplantılardır. Bu tür toplantılarda alınan kararlar, danışma niteliğindedir. Belediyelerin hemen tümünde başkanlar “Halk Günleri” adını verdikleri toplantılar düzenlemektedirler. Mahalle toplantılarında ise kentlilerin kent hizmetleri konusunda görüşleri alınır ve başkan yapılan çalışmalar hakkında kent halkına bilgi verir. 1990’lı yıllardan sonra belediyelerin bir kısmında Semt Danışma Merkezleri (SEDAM) adı altında halkın katılımına, işbirliğine, belediye ile kentli arasında iki yönlü bilgi akımına olanak sağlayan ve kimi kentsel hizmetlerin yürütülmesi için kurumsal bir çerçeve oluşturan uygulamalar yaygınlaşmaya başlamıştır(Yalçındağ, 1996: 141-144). 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 13.maddesi “hemşehri hukuku” nu düzenlemektedir. Bu maddeye

göre; “Herkes ikamet ettiği beldenin hemşehrisidir. Hemşehrilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilenme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır. Yardımların insan onurunu zedelemeyecek koşullarda sunulması zorunludur. Belediye, hemşehriler arasında sosyal ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesi ve kültürel değerlerin korunması konusunda gerekli çalışmaları yapar. Bu çalışmalarda üniversitelerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, sivil toplum kuruluşları ve uzman kişilerin katılımını sağlayacak önlemler alınır (3.Bölüm: 2005, 13.madde).

Katılımcı yönetim anlayışıyla yerel hizmetlere farklı katılım yöntemleri geliştirilmiştir (Kaya, 2005: 172-176) :

- **Danışma Kurulları:** Yerel yönetimlerin temel çalışma konuları olan konularda (kent planlaması, alt yapı uygulamaları, çevre sağlığı ve eğitimi) demokratik kitle ve meslek örgütlerinin, uzmanların ve halk temsilcilerinin katıldığı danışma kurullarının oluşturulması ve bunların yerel yönetimlerin çalışmalarında yol gösterici olması, kamu bilincinin ve yaşama ortak olma sorumluluğunun geliştirilmesinde önemlidir.

- **Kent Konseyleri:** Seçilmiş yerel yönetim organlarının çalışmalarına halk katılımını ve denetimini sağlamak için en alt düzeydeki yerel yönetim biriminden (mahalle / köy) yukarıya doğru örgütlenerek demokratik kitle örgütleri temsilcileri ve uzmanların da katılımıyla oluşturulan kent konseyleri dinamik yapılarıyla etkin çalışma olanağına sahip olabilmektedir.

- **Planlama Çemberleri (Forumları):** Etkin bir katılım biçimi olarak demokratik süreçte yer almaktadır. Planlama çemberleri; rastlantısal örnekleme yöntemiyle seçilen bir grup yurttaşın günlük çalışmalarından arta kalan zamanlarında, planlama sorunlarının çözümü için uzmanlar eşliğinde oluşmuş çalışma gruplarına katılmalarını öngören bir yöntemdir.

- **Gelecek Atölyeleri:** Geleceğe ilişkin yeni sosyal ve çevresel düşüncelerin projelendirilmesine ve gerçekleştirilmesine yönelik etkin bir yöntemdir. Gelecek atölyelerinde planlama, sosyal sorunlar ve gençlerle ilgili çalışmalar ağırlıklı çalışma konularındandır.

3.2.Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım

Yerel hizmetlere gönüllü katılım denildiğinde bu katılımı sağlayan birçok gönüllü kurum, kuruluş ve mekanizmalar akla gelmektedir. Gönüllülük bireysel katkı şeklinde olabileceği gibi; aile, vakıf, dernek, sivil toplum kuruluşu, özel sektör organizasyonları gibi örgütlenmeler aracılığıyla da olabilmektedir (Önder ve Sezer, 2008: 285).

Bazı belediyelerde “Beyaz Masa” uygulaması yapılmaktadır. Bu uygulama sadece vatandaşların dilek, şikâyet ve değerlendirmelerinin daha kolay ve etkin olarak belediyeye gelmesini sağlamakla kalmayıp bunların belediye içinde vatandaş vekili gibi takipçisi olan bu birimler önemli bir fonksiyon gerçekleştirmektedir (Kaya, 2005: 171).

Belediyecilikte halk katılımından istenen sonuçların elde edilebilmesi bağlamında da belediye hizmetlerinin saydam olması beklenmektedir. Saydamlıktan anlaşılması gereken iki konu vardır: Birincisi, belediyenin kararlarına ve uygulamalarına ilişkin her türlü bilgiye ve belgelere ulaşma olanağı, kentlilere ve bu arada medyaya sağlanmalıdır. İkincisi, yönetsel açıklık, belgelere ulaşma olanağı yanında bireylere belediyede yapılacak resmi toplantılara katılarak izleme olanağı verilerek de sağlanmalıdır (Güloğlu ve Es, 2006: 152).

3.2.1. Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılımın Yararları

Yerel yönetimler, belirli hizmetlerin sağlanmasını gönüllü kişi ve kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirebilirler. Bu kapsamda yerel yönetimler; çeşitli meslek kuruluşları, sendikalar, kooperatifler, birlikler, dernekler ve diğer gönüllü kuruluşlarla çeşitli alanlarda iş birliği ve ortak çalışmalar yürütebilmektedir (Emrealp, 1994: 32).

Gönüllü katılımın işlevine ilişkin çözümler dört ölçüte göre yapılmaktadır (Zengin, 1999: 196):

- Gönüllü faaliyetin katılanlarda zevk uyandırması
- Gönüllü faaliyetin katılanların sosyalleşmesine yardımcı olması
- Gönüllü faaliyetin katılanların inanç sistemini yeniden doğrulayarak pekiştirmesi (sembolik işlev)
- Gönüllü faaliyetin, hizmet ve mal üretilmesine ya da nesnelere değişim yaratmasına neden olması (üretim işlevi)

Yerel hizmetlerin gönüllülük temelinde sunulması merkezi yönetimin yükünü hafifletecek bir uygulamadır. Sivil toplum ve gönüllü kuruluşların hizmetlerin sunumunda öneminin artması, yerel kıt kaynakların daha etkin ve verimli kullanımını, yerel kaynak potansiyelinin geliştirilmesini ve yerel halkı bünyesine alan bir katılım sürecinin geliştirilmesini sağlayacaktır (Önder ve Sezer, 2008: 291).

Birçok yerel yönetim, plan ve proje düzeyindeki katılımı özendirici uygulamalarda bulunmaktadır. Söz gelimi bazı yerel yönetimler, kentsel planlamanın gerektirdiği arazi kullanımı, bölgeleme (konut, sanayi vb.), alt yapı, ulaşım, çevre, belde esenliği gibi konularda mahalle düzeyinde katılımı sağlayıcı

yöntemler geliştirmişlerdir. Son yıllarda bu alanda atılan olumlu adımlar ve kazanılan deneyimin açıkça gösterdiği gibi daha iyi yönetim ve başarı, ancak belde halkının kendi kentine ve sorunlarına sahip çıkmasının ve etkin bir biçimde yönetime katılmasının sağlanmasıyla mümkündür (Emrealp ve Yıldırım, 1994: 20). 21. yüzyılda, demokratik yaşamda oldukça önemli sayılabilecek değişimler başlamıştır. Katılımcı demokrasi, sürekli artan bir şekilde yayılmaktadır. Temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçilen ortamlarda devlet ile birey arasında yani seçen ile seçilen arasında köprü görevini üstlenen Sivil Toplum Kuruluşları odak noktası haline gelmiştir (Taşlıyan ve Ulu, 2006: 84).

İster yerel isterse ulusal düzeyde olsun, yönetimlerin performansı ve çoğu kere sınırlı kapasiteleri karşısında uğranılan hayal kırıklığı, halkın yönetime katılımına duyulan ihtiyacın daha iyi anlaşılmasına yol açmıştır. Katılım ile yönetimde “yasal karar alıcıları” etkileyen aktörler; kamu sektörü yanında özel sektör ve sivil toplum örgütleridir (Karaman, 2003: 98).

İl Özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği; sağlık, eğitim, spor, çevre, park, trafik, itfaiye, kütüphane, kültür, turizm ve sosyal hizmetlerle; yaşlılara, kadınlara, gençlere, çocuklara, özürllülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlere gönüllü katılıma ilişkin hususları kapsamaktadır (1. Bölüm: 2005, 2.madde).

Hemşehrilerin bilgi, deneyim ve becerilerinin harekete geçirilmesiyle gönüllü kişilerin katılımı sağlanabilmektedir. Daha önceki on yıllarda geleneksel olarak itfaiye, ilk yardım, huzurevleri, okullar ve kütüphaneler gibi alanlarla sınırlı kalan gönüllü hizmetler, günümüzde çevre koruma ve çevresel etki değerlendirmesi çalışmaları, bilgisayar yazılım programlarının hazırlanması, büyük çaplı kamu projelerinde danışmanlık vb. alanlara yayılmış bulunmaktadır (Emrealp ve Horgan, 1994: 41) .

Gönüllü kuruluşlar, yerel yönetimlerin özellikle kentin fiziksel çevresini geliştirmede çok gereksinim duydukları yerel kaynakların-insan gücü ve mali güç bağlamında-harekete geçirilmesini gerçekleştirecek potansiyele sahiptirler. Çeşitli sosyal ve ekonomik sorunların çok büyük boyutlarda yaşandığı Kolombiya’da, bütün olumsuz koşullara karşın yerel yönetimlerin ve gönüllü kuruluşların işbirliği sonucu yaratılan “Yeşil Kampanya” yerel ekosistemin restorasyonu amacıyla iki yıl içinde milyonlarca tohumu yerel seraların yaratılması amacıyla halka dağıtmış, binlerce eğitime ve bilinçlendirmeye yönelik broşür çeşitli araçlarla, amaçlanan topluluklara ulaştırmıştır (Yıldırım, 1993: 83).

STK’lar, kamunun küçültülmesi sonucu bu sektörün ürettiği bazı hizmetleri ve özel sektörün yetersiz ürettiği bazı hizmetleri yeni sosyal refah anlayışına bağlı

olarak üretmektedir. Etkin kentsel hizmet üretiminde STK'lar amaçlarına göre çeşitli gruplarda toplanabilir (Karakütük ve Pazarcık, 2004: 294,295) :

- **Kültür-Sanat Kuruluşları:** Kültür, folklor, bölgesel ve uluslararası kültür ve dostluk kuruluşları ile dil-edebiyat, müzik, resim-heykel, sinema ve fotoğraf, tiyatro, opera ve bale kuruluşları.
- **Sosyal Refah Hizmet Kuruluşları:** Topluluğu geliştirme, hayır kuruluşları, özürlüler, tüketiciyi koruma, bağımlılar, emeklilik kuruluşları, huzurevleri, kadın ve çocukların haklarını koruyan ve geliştiren kuruluşlar, kimsesiz çocuk bakım ve yetiştirme merkezleri.
- **Politika Kuruluşları:** Barış, sosyal ve insan hakları ve politik düşünce kuruluşları.
- **Ekonomi Kuruluşları:** Çeşitli sanayi dallarında faaliyet gösteren kurumların ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla kurdukları kuruluşlar, çalışanların oluşturdukları sendikalar.
- **Bilim-İletişim Kuruluşları:** Temel ve sosyal bilimleri geliştirmeyi amaçlayan kuruluşlar ile haberleşme, basın, halkla ilişkiler, reklamcılık vb. kuruluşlar.
- **Sağlık Kuruluşları:** Toplumsal ve bireysel sağlığı korumak ve geliştirmek amacıyla çeşitli dallarda yer alan tıp kuruluşları, aile planlaması vb. kuruluşlar.
- **Çevre Kuruluşları:** Tarihi ve doğal çevreyi koruma, arkeoloji, müzecilik, hayvan kuruluşları.
- **Eğitim Kuruluşları:** Halk eğitimi, kütüphanecilik kuruluşları, araştırma, yetiştirme, üniversite geliştirme güçlendirme kuruluşları.

Yerel Yönetim kuruluşları ve STK arasındaki uyumlaştırma sürecinde karşılıklı güven ve işbirliği ortamının kalıcı olarak tesis edilmesinde önemli başlangıç noktaları bulunmaktadır. Bunların en başında çocuk, genç ve yaşlılara yönelik olarak sunulabilecek eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel hizmetleri gelmektedir. Bunu ikinci adımda işbirliğine konu olabilecek meslek edindirme, kaliteli vasıflı bireyler yetiştirilmesi, kentlilik bilincinin oluşturulması, kent estetiği, çevre düzenlemeleri, çevre sorunları, trafik, zabıta, sivil savunma, arama-kurtarma, başıboş ve sahihsiz hayvanlara yönelik hizmetler, spor ve sağlık hizmetleri, tarihi, kültürel mirasın ve tabiat varlıklarının korunması, kültür hizmetleri, kütüphane, sinema, tiyatro vb, kentsel yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik hizmetlerde işbirliği takip edebilir. Karşılıklı bağımlılık yaratmadan, müdahaleci tavırlar sergilemeden işbirliği yapma olanakları geliştirilmelidir (Güneş ve Tekgül, 2005: 339).

3.2.2.Sivil Toplum Kuruluşları ve Yerel Yönetimler

Türkiye’de mevcut sistemde, kentsel hizmetlerin etkinlikle ve sosyal adalet ilkesine uygun bir şekilde yürütülemediğini, kentler arasındaki gelişmişlik düzeylerindeki farklılıklardan, hatta hizmetlerin bir kentteki yerleşim yerlerine götürülmesinde uygulanan standart farklılığından da anlamak mümkündür. Dolayısıyla 21. yüzyıl dünyasında, kent ölçeğinde hizmetlerin etkin, verimli ve sosyal adalete uygun bir şekilde götürülmesini sağlayacak STK anlayışı ile ilgili yeniden yapılanma ihtiyacı, en güncel sorunlardan birisi olarak ortaya çıkmaktadır (Karakütük ve Pazarcık, 2004: 294).

STK’lar kendi alanlarında merkezi ve yerel yönetim çalışmalarını etkilemek açısından önemli bir güç kazanmıştır. Merkezi ve yerel yönetimler, STK’lar aracılığı ile doğru kararlar alma şansına sahip olabilirler. Öte yandan kararların uygulanması aşamasında gerekli toplumsal destekleri, STK’lar yardımıyla daha başlangıç aşamasında elde edebilirler. Halk örgütlenmeden ve yerel meselelerde söz sahibi olmadan, yönetimde, siyasette ağırlığını koymadan kalkınma ve gelişmenin sağlanması kolay olmayacaktır. Sivil toplumun rolü arttırılmalıdır. Bu da ancak halkın özellikle de geleceğin mirasçıları gençlerin STK’lara katılımıyla gerçekleşebilir (Çağlar vd, 2006: 162).

Belediye ve STK işbirliği konusunda üç genel uygulama bulunmaktadır: (1) Belediyenin STK’lara işyeri ve personel temin etmek yoluyla hizmet vermesi; (2) Belediyenin STK’lara lojistik destek vermesi; Belediyenin kendi STK’sını kurması (örneğin, yönetici yakınları, belediye içinde görevli gruplar veya belediyeye yakın gruplarca oluşturulan STK’lar). 5393 sayılı Belediye Kanunu’nun 75/c maddesine göre yerel yönetimler uzmanlık alanı dışındaki sorunları çözmek için “kamu yararına sivil örgüt” statüsüne sahip STK’ları finanse edebilmektedir. Ancak yerel yönetim ve STK’ların çoğu bu kuraldan haberdar değildir. Çoğu kez ortak çıkarlar işbirliği için yeterli olmaktadır. STK’ların ilişki içindeki özerklik derecesi ise değişmektedir. İlk iki şekilde STK’ların özerkliği düşünülemez. Çünkü bağımsız STK’lar dahi yerel yönetimlere maddi bağımlılıkları sebebiyle zayıf durumdadırlar. Üçüncü şekilde ise, yerel otorite ile onun STK’sı arasındaki ilişki zaten bağımsızlık ve özerkliğe imkân tanımamaktadır (Karakurt ve Dönmez, 2006: 204).

STK’lar artık önemli hizmetler yürütmekte ve işlevler üstlenmektedirler: Yerel demokrasinin ve katılımcılığın geliştirilmesi, demokratikleşmenin ve insan haklarının iyileştirilmesi, kentsel yaşam kalitesinin yükseltilmesi, tarihi ve kültürel değerlerin tanıtımı ve korunması, çevrenin ve doğal kaynakların sürdürülebilir kılınması, yerel kalkınmanın hızlandırılması, yerel ekonomik kaynakların verimli kullanılması, yerel sosyal hizmetlerin daha yaygın ve etkili sunulması,

yoksul ve muhtaçların desteklenmesi, yerel eğitim ve kültür hizmetlerinin yaygınlaştırılması, yerel düzeyde kamuoyu denetiminin etkinleştirilmesi, yerel ölçekli projelerin desteklenmesi, yerel barışın ve dayanışmanın sağlanması, yerel sorunların merkeze ulaştırılması ve çözümünde katkı sağlanması bu konuların başında gelmektedir (Karakılıç,2006: 227).

Belediyelerin ilişkide bulunduğu sivil toplum örgütlerinin belirlenmesi amacıyla yapılan araştırmada örneklem dâhilindeki belediyelerin %61,8'inde belediyenin ilişkide bulunduğu bir sivil toplum örgütü olmadığı belirlenmiştir ve belde belediyelerinin %81,8'inde belediyelerin ilişkide bulunduğu herhangi bir sivil toplum örgütünün olmadığı tespit edilmiştir. Özellikle büyükşehir belediyelerinde örgütlü katılım düzeyi yüksektir (Canpolat, 2002: 146-147).

Yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşlarının iş birliği açısından “yönetişim” kavramı önemlidir; bu kavramla “demokratik yerel yönetim anlayışı, yerel yönetim reformu ve katılıma dayalı yerel hareket” kavramları da yerleşmelidir. Yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşları arasındaki iş birliğinin başarısı ve kalıcılığı; açık, yatay ve demokratik biçimde örgütlenmiş, hiyerarşik olmayan ilişkilerin egemen olduğu güçlü bir yerel hareketle sağlanabilir (Emrealp, 1998: 53-66).

3.3.Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım Konusunda Dünya ve Türkiye Deneyimi

ABD'nin 23 eyaletinde eyalet ve yerel yönetimler düzeyinde uygulanan doğrudan referandum uygulamasında girişimin nasıl başlatılacağı, imzaların nasıl toplanacağı, oylamanın nasıl yapılacağı ve hangi konularda referanduma gidilebileceği yasalarla belirlenmiştir. Referanduma gidilebilmesi için gerekli imza sayısı ya da oranı eyaletten eyalete değişebilmektedir. Örneğin; bu oran Massachusetts' de toplam seçmen sayısının %3'ü iken, Arizona ve Oklahoma'da %15'idir (Yalçındağ, 1996: 132-133).

Afrika'da gelişimsel yerel yönetim anlayışı yaygınlaşmaktadır. Belediyelerin katılımcı kalkınma planlaması için bir çerçeve düzenlenmesi yoluyla karar alma süreçlerine vatandaşların dâhil edilmesi için vatandaşlarıyla birlikte çalışan belediye gelişim vizyonu yürütülmektedir (Visser, 2009: 10).

Türkiye'de yerel hizmetlere gönüllü katılım olgusu, daha çok, köklü geçmişe sahip olan vakıf kurumuyla özdeşleşmiştir. Bunun dışında vatandaşların hizmetlere gönüllü katılımı konusunda uygulamalara rastlamak oldukça zordur. Ancak son yıllarda yapılan yasa değişiklikleri ve çıkartılan yönetmeliklerle bu konuda ciddi adımlar atılmıştır. Belediye Kanununun 77. Maddesi ve İl Özel

İdare kanununun 65. Maddeleri bu konuya değinmektedir. Bununla birlikte İçişleri Bakanlığı tarafından çıkarılan 09. 10. 2005 tarihli 25961 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan “İl Özel İdare ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği“ bu konuda büyük önem taşımaktadır (Altın, 2010: 69).

Yönetmeliğe göre gönüllü; bilgi, beceri ve yeteneğini, ortak çalışma imkân ve zamanını ortaya koyarak maddi bir çıkar beklemezsizin yerel yönetim hizmetlerine katılan gerçek veya tüzel kişiler ile bünyesindeki gönüllüleri bu hizmetlerde görevlendirilecek kamu kuruluşlarını kapsar (Madde 4).

Çalışma alanları; belediye ve il özel idaresinin görev ve sorumluluklarına bağlı olarak yetki alanlarında olmak üzere;

- Özürlülere, çocuklara, kadınlara, gençlere, yaşlılara, yoksullara ve kimsesizlere yönelik kültür, sağlık ve sosyal hizmetleri,
- Kültür hizmetleri (Kütüphane, sinema, tiyatro vs...),
- Eğitim hizmetleri (bilişim, meslek edindirme kursları, kreş eğitimi gibi),
- Park, bahçe, kent estetiği, çevre düzenlemeleri ile katı atık gibi çevre kirlenmesinin önlenmesine yönelik hizmetler,
- Başboş ve sahipsiz hayvanlara yönelik hizmetler,
- Trafik, itfaiye, arama kurtarma gibi denetim ve acil yardım hizmetleri,
- Spor hizmetleri,
- Tarihi, kültürel mirasın ve tabiat varlıklarının yaşatılarak korunması hizmetleri olarak belirlenmiştir (Madde 5).
- Çalışma usul ve esasları, çalışma alanlarına ilişkin detayları ilgili il özel idaresi veya belediyelerce tespit edilmek üzere;
- Gönüllüler çalışacakları alanları belirtmek sureti ile ilgili il özel idaresi ve belediyeye müracaat ederler. Müracaatları uygun bulunanlar, ilgili birimin gözetim ve bilgisi dâhilinde sorumluluk alanlarında taraflarca belirlenecek usul ve esaslar çerçevesinde çalışacaklardır.
- Gönüllülerin, çalışma süreleri içinde çalışma alanlarına gidiş ve gelişleri ilgili il özel idaresi ve belediyece sağlanabilir.
- Belirlenen usul ve esaslara aykırı davranışlarda bulunulması halinde gönüllülük ilişkisi sona erer, verilen kimlik kartları geri alınır.
- İl özel idaresi ve belediye, gönüllülere faaliyet alanına göre, gerekli kıyafet, araç, gereç, mekân sağlayabilir ve eleman tahsis edebilir.
- Gönüllünün çalışacağı alan kent konseyinin oluşturduğu çalışma alanları içinde ise, bu çalışma kent konseyi çalışmaları ile birlikte değerlendirilir.
- Faaliyetlerin bitiminde gönüllülere teşekkür belgesi verilebilir şeklinde belirlenmiştir (Madde 6).

Gönüllülere şekil ve şartları ekte belirlenmiş olan ve ilgili yerel yönetim birimince onaylanmış, resimli Gönüllü Kimlik Kartı verilir. Kimlik kartlarında gönüllünün adı, soyadı, çalışma alanı, kan grubu, T.C. Kimlik Numarası ve görev yaptığı yerel yönetimin ismi gibi bilgiler yer alır. Kimlik kartlarını vali, belediye başkanı veya yetki verilmesi halinde ilgili birim amiri imzalar. Bilgilerde değişiklik oldukça bunlar, kimlik kartlarına işlenir. Gönüllüler çalışma sürelerinde kimlik kartlarını üzerlerinde bulundururlar. Gönüllü katkısı sona erenlerin kimlik kartları veren makamca geri alınmaktadır (Madde 9).

Gönüllüler gerekli görülen alanlarda detayları il özel idaresince veya belediyece belirlenecek uyum veya yeterlik eğitimine tabi tutulurlar (Madde 11).

Bu yönetmelikle amaçlanan, yerel hizmetlerin sunumuna vatandaşların aktif şekilde katılımı ve yerel yönetim vatandaş işbirliğinin artırılmasıdır. Vatandaşların yerel hizmetlere gönüllü katılımı, yerel yönetimlerin üzerindeki yükün hafifletilmesini sağlarken, paralelinde, yurttaşların bilincinin artmasını ve yurttaşlarda yerel sorunlara karşı farkındalık yaratılmasını da sağlamaktadır (Altın, 2010: 71).

4. Değerlendirme

Vatandaşlara en yakın yönetim birimleri olan yerel yönetimler; halkın gereksinimlerini karşılamak ve bu hizmetlerin sunumunda yerel yönetimlere gönüllü katılımı sağlayarak sorunlara çözüm odaklı projelerle yaklaşılması için ortam hazırlamaktadırlar.

Yerel hizmetlere gönüllü katılım; bireylerin sosyal sorumluluk anlayışıyla hareket ederek yaşadıkları çevreye duyarlı olup katkıda bulunmalarını, sorunlara projelerle çözüm bulmalarını sağlamaktadır. Böylece yaratıcı, etkin, iletişim becerisi ve sorumluluk düzeyi yüksek, duyarlı “vatandaş” kavramı içselleştirilebilir. Böylelikle yerel yönetimlerde demokrasi anlayışının gelişip açıklık, şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkesi gerçekleştirilmiş olur.

Yerel hizmetlere halkın gönüllü katılımını sağlama konusunda birtakım çalışmalar yapılmaktadır; ancak halkta “gönüllü katılım” anlayışı istenilen düzeyde gelişmemiştir. Aynı kişilerle toplantılar yapılmakta ve projeler yaşama geçirilmektedir. Kent konseyleri de pek çok kişi tarafından şikâyet yeri olarak algılanmakta ve dilekçelerde sorunların dile getirildiği görülmüştür. Oysa sorunların çözümüne yönelik projeler, bireyler tarafından üretilerek yerel hizmetlere sunulmalıdır.

Belediye hizmetlerine gönüllü katılım halk tarafından daha çok eğlence etkinliklerine, doğa yürüyüşlerine katılım olarak algılanmaktadır; ancak hizmet

konusu çok geniş kapsamlıdır. Gönüllü kuruluşlar aracılığıyla yerel yönetimlerin ihtiyaç duyduğu insan kaynağı sağlanarak iş birliği içinde yürütülen çalışmaların başarıyla sonuçlanması da mümkündür.

Yerel hizmetlere gönüllü katılım konusunda farklı yöntemlerle halkın bilgilenmesini sağlayıp hem yerel yönetimler için insan kaynağını oluşturmak hem de ekonomik olarak katkıların artırılmasını sağlamak, farklı düşüncelerin bir arada bulunmasıyla çözüm yollarını çoğaltmak, insanları ortak paydada eşitlemek açısından önemlidir.

Kaynaklar

- 5393 Sayılı Belediye Kanunu. (2005). Resmi Gazete Sayısı: 25874.
- Acartürk, E. (2001). “Yerel Yönetimlerin Hizmet Sunumunda Alternatif Yöntemler” Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:6, Sayı:6, S. (46-60)<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c4s6/makale/c4s6m4.pdf> (Erişim Tarihi: 17.10.2010)
- Altın, A. (2010). Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım: Çanakkale İli Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 18 Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Armağan, Ramazan, Başaran, İ. “Yerel Demokrasinin Gelişiminde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, Merkezi ve Yerel Yönetimler İle STK Etkileşimi ve Türkiye’deki Merkezi Yönetim STK’lara Bakışı, I. Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi Haziran, 2004.
- Aslan M., Kaya G.(2004). “1980 Sonrası Türkiye’de Siyasal Katılımda Sivil Toplum Kuruluşları.” *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:5, Sayı: 1.
- Aulich, Chris. (2009). From Citizen Participation to Participatory Governance in Australian Local Government.<http://epress.lib.uts.edu.au/ojs/index.php/cjlg/article/view/1007/1011> (Erişim Tarihi: 09.02.2011)
- Canpolat H.(2002). *Türk Belediye Sisteminde Ölçek ve Model Sorunu*.(1.Baskı). Ankara: İç İşleri Bakanlığı Mahalli İdareler Kontrolörleri Derneği.
- Çağlar İ., Kendirli S. ve Çağırın H.(2006). “Sivil Toplum Kuruluşlarının, Merkezi ve Yerel Yönetimlerle Etkileşimi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz ve Çorum Örneği.” *3.Uluslar Arası STK’lar Kongresi Kitabı*.
- Emrealp, S. (1994). *Belediyelerde Mali Yönetim*. Yerel Yönetimin Geliştirilmesi Programı El Kitapları Dizisi, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, IULA-EMME Yayını. (2.Baskı). İstanbul: Kent Basımevi.
- Emrealp, S. ve Horgan D. (1994). *Belediyelerde Alternatif Hizmet Sunma Yöntemleri*. Yerel Yönetimin Geliştirilmesi Programı El Kitapları Dizisi, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, IULA-EMME Yayını. (2.Baskı). İstanbul: Kent Basımevi.
- Emrealp, S. ve Yıldırım S. (1994). *Yerel Yönetimde Başarının Yolları*. Yerel Yönetimin Geliştirilmesi Programı El Kitapları Dizisi, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, IULA-EMME Yayını. (2.Baskı). İstanbul: Kent Basımevi.
- Emrealp, S.(1998).*Yerel Yönetimler ile Sivil Toplum Kuruluşları Arasındaki İş Birliği. Merhaba Sivil Toplum*. Helsinki Yurttaşlar Derneği Yayın Dizisi.
- Güloğlu T. ve Es M. (2006). “Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Yönetimlere Etkisi.”

3.Uluslar Arası STK'lar Kongresi Kitabı.

- Güneş İ., Tekgül Y.B. (2005). Sivil Toplum Kuruluşları ve Yerel Yönetimler. 2.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi.
- <http://mitoloji.info/vatandaslik-bilgisi/yerel-yonetimler.nedir> (Erişim Tarihi: 14.11.2010)
- <http://www.tev.org.tr/tr-tr/tevhakkında/sayfalar/gonulluluk.aspx> (Erişim Tarihi: 31.10.2010)
- <http://www.yerelnet.org.tr> (Erişim Tarihi: 14.11.2010)
- İl Özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği (2005). Resmi Gazete Sayısı: 25961.
- Karakılıçık, Y. (2006). "Yerel Yönetişim ve Bölge Kalkınma Ajansları: Sivil Toplum Kuruluşlarının Artan İşlevleri Açısından Bir İrdeleme." 3.Uluslar Arası STK'lar Kongresi Kitabı.
- Karakurt R., Dönmez C. (2006). "Türkiyede STK'lar ve Kamu Sektörü Arasında İş Birliğinin Geliştirilmesi ve STK'ların Demokratik Katılım Düzeyinin Güçlendirilmesi Projesi." 3.Uluslar Arası STK'lar Kongresi Kitabı.
- Karakütük M., Pazarcık Y. (2004). Kent Hizmetlerinin Etkin Sunulmasında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü ve Gelecek Perspektifi. 1.Ulusal Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi.
- Karaman, Z. (2003). "Yenilikçi Düşünen Kentler ve Toplumsal İlişkiler". Avrupa Birliği ve Yerel Yönetimler Uluslar arası Seminer. İstanbul: Türkiye Belediyeler Birliği Yayınları.
- Kaya, E. (2005).*Kent Yönetiminde Yeni Yaklaşım: Yerel Kalkınma Yönetimi*. (1.Baskı). Sistem Multimedia Yayıncılık.
- Okutan, E. (2008). "Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Örgütlerinin Gelişmiş İşbirliği: İngiltere Örneği." <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der71m5.pdf> (Erişim Tarihi: 31.10.2010)
- Önder, Ö. ve Sezer Ö. (2008). "Yerel Yönetim Reformunda Katılıma Yeni Bir Yaklaşım: Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım." 1.Ulusal Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildiriler Kitabı. Sakarya: Erkam Matbaası.
- Taşlıyan M. ve Ulu A. (2006). "Sivil Toplum Kuruluşlarında Örgütlenme ve İnsan Kaynakları. Toplum Gönüllüleri Vakfı." 3.Uluslar Arası STK'lar Kongre Kitabı.
- Toprak, Z.(1990). "Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım". Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:5, Sayı: 1-2, S.122-144
- Visser, Jaap de. (2009). Development Local Government in South Africa: Institutional Fault Lines. <http://epress.lib.uts.edu.au/ojs/index.php/cjlg/article/view/1005/1009> (Erişim Tarihi: 09.02.2011)
- Yalçın, E. ve Büyük K.(2006). Yerel Yönetimler ve Gönüllü Çalışma Grupları: Eskişehir Tepebaşı Belediyesi Gönüllü Gençlik Grubu Örneği. 5.Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı 2.Cilt. İstanbul: Horasan Basım Yayın Reklamcılık Matbaacılık San.ve Tic.Ltd.Şti.
- Yalçındağ, S. (1996). *Belediyelerimiz ve Halkla İlişkileri*.(1.Baskı). Ankara: TODAİE Yayını.
- Yıldırım, F. (1993). *Çevre ve Yerel Yönetim*. Yerel Yönetimin Geliştirilmesi Programı El Kitapları Dizisi, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, IULA-EMME Yayını. (2.Baskı). İstanbul: Kent Basımevi.
- Yıldız, H.(2010). Çalışmanın Sosyolojik ve Teknik Yönleri Üzerine Bir İnceleme.<http://iudergi.com/index.php/sosyalsiyaset/issue/view/30/showToc> (Erişim Tarihi: 16.01.2011)
- Zengin, E. (1999). *Yerel Yönetimlerde Özelleştirme*. Konya: Mimoza Yayınları.

**A CASE FOR MACEDONIA ECONOMY:
REFLECTION OF AZERBAIJAN
REPUBLIC INVESTMENT POLICY TO
GOVERNMENT'S PAYMENT ABILITY**

**MAKEDONYA EKONOMİSİ İÇİN BİR
ÖRNEK:
AZERBAYCAN CUMHURİYETİ'NDE
YATIRIM POLİTİKASININ DEVLETİN
ÖDEME GÜCÜNE YANSIMASI**

Zivar ZEYNALOVA

A CASE FOR MACEDONIA ECONOMY: REFLECTION OF AZERBAIJAN REPUBLIC INVESTMENT POLICY TO GOVERNMENT'S PAYMENT ABILITY

MAKEDONYA EKONOMİSİ İÇİN BİR ÖRNEK: AZERBAIJAN CUMHURİYETİ'NDE YATIRIM POLİTİKASININ DEVLETİN ÖDEME GÜCÜNE YANSIMASI

Zivar ZEYNALOVA

2008 yılında dünyanın önemli merkezlerinde başlayan mali-ekonomik kriz 2009 yılında dünyadaki tüm ülkelere olumsuz etkisini göstermiştir. Küresel kriz ticarete, yolcu ve yük taşımacılığına, maliye ve yatırımlara ciddi darbe vurmuş, kredi imkanlarını daraltmıştır.

Bu çalışmada küresel ekonomik krizi de göz önünde bulundurarak, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yatırım politikası incelenmiştir.

Toplum üyelerinin artmakta olan sosyal, ekonomik talebinin karşılanması için mevcut üretim araçlarının tam ve verimli kullanımından asılıdır. Bu görevin hayata geçmesinde yatırım faaliyetinin rolü son derece önemlidir. Çünkü, yatırım faaliyeti kendince yatırım koşullarını, aynı zamanda yatırımların gerçekleşmesi için pratik faaliyeti gösterir. Bu da milli üretimin ve gelirin artmasına sebep olarak devletin ödeme yeteneğini temin eder. Yatırım genel dahili üretimin dahilinde bir vasıta, onun esası (öğesi) gibi çıkış etdiğinden her bir toplumda ekonomik gelişime nail olmak ve milli servetin artırılmasını temin etmek için önemlidir.

Yatırımların yalnız kısa sürede çok gelir getiren alanlarda değil, aynı zamanda katma değer yeteneği yüksek olan alanlara yatırılması önemlidir. Bu bakımdan devamlı gelişimin bütün aşamalarda iç ve dış yatırım kaynaklarının ülke ekonomisine çekilmesi devlet tarafından teşvik edilir. Bu yolla devamlı (sürekli) gelişimin finansmanı ve güvenliliği sigortalıdır.

Aynı zamanda yatırımların hacminde artış ülke ekonomisine çekilen yeni teknolojinin, yönetim ve pazarlama yönetimlerinin yayılması ile sonuçlanır. Ülkenin teknolojik gelişiminin hızlandırılmasına sebep olur. Sonuçta "maddileşmiş emek yeteneğinin oluşması, iktisadi sistemin kapital ihraç eden ülkeden ithal eden ülkeye çevrilmesine imkan sağlar. Bununla da ülkenin döviz ihtiyacı artar ve devletin ödeme kabiliyeti temin olunur.

1. Azerbaycan'ın Yatırım Politikası

Devletin ödeme kabiliyetinin devamlılığı ülke ekonomisinin gelişmesi açısından önemlidir. Yalnız o halde ekonomik gelişimin dayanıklı gelişme yolunda olduğu gösterilebilir ki, ülkenin halkına nispeten onun inkluziv serveti (sabit fiyatlarla) azalmaz¹. Zamanla inkluziv servetteki değişiklik **İnkluziv yatırımdır**. Konunun mahiyeti budur ki, inkluziv servet nesiller arasında refah seviyesinin ölçü vahididir. Bu, aynı zamanda o anlama gelir ki, servetin artması, çoğalması gelişimin dayanıklılık kazanmasına getirip çıkarır. Bu da ülkenin ödeme kabiliyetini artırır. İnkluziv yatırım buna göre de ekonomik yükselişin anahtarıdır. Eğer, inkluziv yatırım dinamik artarsa, devletin dayanıklı gelişimi de dinamik artar ve ödeme kabiliyeti temin olunur. Başka bir ifadeyle, ekonomik gelişimin dayanıklılığı inkluziv yatırımların hacmi ve dinamiği ile belirlenir.

İnkluziv yatırımının esas anlamı nedir? Aslında ülkede yatırımın dinamiği aşağı seviyede tempoya malik gözükebilir, ama GSMH ise artar. Bu şununla bağlıdır ki, yatırım öyle ihalelere yapılır ki, onlar daha çok değer verebilir. Yani yatırım yaparken katma değer kabiliyeti yüksek olan alanlar seçilmelidir. Güçlü gelişimin esas göstergisi faaliyet zamanı etraf çevrenin az zarar görmesidir. Bu nedenle yatırım projeleri yapılırken önceden sosyal ve ekoloji sonuçlar değerlendirilmelidir². Bu zaman sağlık güvenliği, gıda, içmeli su yalnız tüketim malları değil, aynı zamanda yatırım malları gibi kabul edilmelidir.

Değer oluşturma kabiliyeti gizli fiyat ile ölçülür. Burada esas göstergisi zaman gittikçe yaranan sosyal, ekonomik fayda akımının değeridir. Bu değer esas kaynakların gizli fiyatı diye isimlendirilir³. Yani ekonomilerin inkluziv serveti onun verimli bazının gizli servetidir. İnkluziv yatırım ise verimli bazda yeni servetin oluşturucusudur. Örneğin, faaliyet zamanı bazı temel kaynakların azalmış veya zedelenmiş olmasına rağmen, diğer esas vesaitlerin karşılayıcı gelişmesi, artımı olursa, inkluziv servet artmış olabilir. Hatta bazı aktifler (binalar, yollar, teknoloji) artmışsa da, esas vesaitlerin diğer çeşitleri (verimli topraklar, sahil suları, ormanlar, atıklarla kirlenmiş atmosfer) güçlü zedelenmişse, inkluziv servet azalmış olabilir.

Servet bir çeşit bugün ve yarın insan refahını artırmak için ekonominin potansiyelidir. Hatta böyle bir fikir de ileri sürmek olur: Ayrı-ayrı kvalifikasyonlar üzere sabit gizli fiyatlarla kişi başına düşen servetin artımı, toplamda hazırki ve

1] *DasguptaPartha. Wealth Creation and Sustainable Development in China and Other Poor Regions*(<http://www.cdrf.org.cn/en/data/view.php?aid=1421>)

2] Lyutiy İ.A., Kuliyeve R.A. "İnvestiçionnaya deyatelnost", Baku 2009, s. 107

3] Gizli qiymet – mehsul ve xidmetin ele deyridir ki, onun bazar qiymetinde ifade olunmur.

gelecek nesiller için orta refah seviyesinin artmasına tesiri olur⁴.

Öncelerde görüldüğü gibi, yatırım devamlı gelişimin idare olunmasının önemli aletidir. O, ülkenin servetinin artırılmasına hizmet eder. Burada kullanılan servet anlayışı geniş mefhumdur ve kendinde aşağıdakileri bulundurmaktadır:

1. Tabii kapital: petrol, doğal gaz, mineraller, balık, ormanlar, toprak – geniş anlamda ekosistem;
2. İnsan sermayesi: sağlık, bilgi, kabiliyet
3. Bilimsel-teknolojik potansiyel (bilimsel-araştırma işlerinin yerine yetirilmesi, kurumlar şebekesinin varlığı, bilimsel araştırmalara yapılan harcamalar, bilimsel kadro, entelektüel mülk.)⁵.
4. Tabii sermaye gelişimin ilk aşamasından uğurlu başlangıç götürmeye hizmet etmelidir. Her zaman dikkate alınmalıdır ki, bu imkandan düzgün yararlanılmasa, ikinci kere imkan olmayacak.

Her bir devlette olduğu gibi, Azerbaycan ekonomisinin de makroekonomi istikrara, ekonomik başarıların elde edilmesinde ve dayanıklı yükselişin temin edilmesinde devletin yatırım politikasının rolü büyüktür. Devletin yatırım politikasının esas amacı ülke ekonomisinin, o cümleden arazi (bölge), saha ve ayrı-ayrı kurumların merakları bakımından verimlilik elde etmektir⁶. Şöyle ki, bağımsızlıktan sonra devletin yatırım politikası mümkün yollarla ekonomiye maddi yarar sağlamasına yönelmiştir. Yeraltı kaynakların öneminin arttığı bir devirde Azerbaycan'ın yatırımcıların önünü açarak ülkeye yatırım alanında start verilmesini sağlamıştı. Esasen petrol-doğal gaz sanayisinde ve bununla bağlı alanlarda yapılan yatırımlar kısa bir sürede ülkeye fayda vermeye başladı: Hasılatın artırılması ve burada Azerbaycan'ın payı, değişik aşamalarda Azerbaycan'a verilen bonuslar, vergiler ve diğer araçların yardımıyla ülkeye artan tempoyla yabancı döviz gelmeye başladı. Küresel ekonomiye bazı etkilerin sonucunda petrolün fiyatının yüksek derecede artması ile Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) esas ihraç boru hattının faaliyete başlamasının aynı devirlere denk gelmesi ise Azerbaycan'da gerçek fiyatlara GSMH yüksek derecede artmasına neden oldu.

Ülke ekonomisinin kalkınmasını temin etmek için hayata geçirilen devlet yatırım siyasetinin esas görülen maddeleri aşağıdakilerdir:

- Büyük gelirler vaad eden alanlara yabancı yatırımcıların dikkatini çekmek. Buraya temel olarak Azerbaycan'ın mineral ve karbohidrojen kaynaklarının bulunduğu madenlerinin işlenmesi, ilkin imalı;

4] Arrow K.J., Dasgupta P., MälerK.G.”The Genuine Saving Criterion and the Value of Population.”Economic Theory. 2003, 217-225

5] Qradov A. P. Naçionalnaya ekomokika. 2-e izd. — SPb.: Piter, 2005. s.77-78.

6] Ş.E.Semedzade vd., “İnvestisiya layihelendirilmesi”, Bakı 2003, “Tehsil” NPM s.102

- Devlet vesaitlerinin yatırım amaçları için fonlarda toplanması;
- Sosyal, stratejik sahalara ve altyapının kalkınması ve yeniden kurulması istikametinde devlet yatırım alanlarının hayata geçirilmesi;
- Farklı sahalara yatırımcıların çekilmesi için güzıştlerin tatbik olunması.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde devlet yatırım siyaseti temel olarak ekonominin sektörler üzere gelişimini nazarda tutuyor. Aynı zamanda söylemek gerekmektedir ki, burada esas dikkat çeken meselelerden biri de sektörler arasında balansın temin olunması, sektörler arası gelişime destek verilmesidir⁷.

Bu yolla ülkenin devamlı gelişimini ve ödeme kabiliyetinin temin olunması mümkündür.

Ülke ekonomisine yatırılan dış yatırımların terki binde petrol sanayisi özellikle seçilir. Bu alanın yatırımcılar için çekiciliğinin esas sebebi dünya pazarında ham maddeye olan yüksek taleptir. Bu alana koyulan yatırımların özel ağırlığı aşağıdaki şekilde gösterilmiştir⁸.

Tablo 1. Dış yatırımlar (mlyn.ABD doları)

	2000	2005	2006	2007	2008	2009
Toplam dış yatırım	927.0	4 893.2	5 052.8	6 674.3	6 847.4	5 468.6
Maliye kredileri	262.9	698.4	983.5	1 576.6	2 357.9	1 438.3
Petrol sanayisine	546.1	3 799.9	3 422.3	4 003.3	3 350.7	2 412.7
Birge ve dış yatırımlı müesiseler	118	230.5	368.4	439.1	494.1	624.4
Petrol bonusu	-	1.0	17.0	68.2	3.5	1.0
Diğer yatırımlar		163.4	261.6	587.1	641.2	992.2

Tabloda görüldüğü gibi, petrol sanayisinin dış yatırımın terki binde ağırlığı %49-77.6 aralığında değişmektedir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde petrol sektörünün GSMH içindeki yeri 2008 yılında %55.4, 2009 yılında ise %47 teşkil etmiştir. Bu nispeti azaltmak için gayri-petrol sektöründe üretme gücünü artırmak ve ekonominin bu bölmesine daha çok sermaye akınına ortam yaratmak ülkenin yatırım politikasının temel amaçlarındandır.

Dünya tecrübesi gösterir ki, gayri-petrol sektöründe gelir elde etmek için bir çok alanlarda gelişime katkı sağlanabilir. Örneğin, tarım ürünlerinin üretimi

7] Azerbaycan Respublikasının 2008-2011-ci iller üzere sosial-iqtisadi inkişaf Konsepsiyası. 2008, seh.24

8] Azerbaycanın statistik göstericileri 2010. Bakı, "Seda" neşriyyatı, 2010., seh.409

ve imalatının geliştirilmesi sahasında ülkemiz geniş imkanlara sahiptir. Bu alana yatırımcıların celp edilmesi ile bırakılan ürünlerin verimliliğini defalarca artırmak mümkündür. Aynı zamanda ülkenin tabii iklim şeraiti, dinlenme ve tedavi bölgelerinin mevcudluğu, bu alanların gelişmesinde yabancı yatırımcıların celp edilmesine imkan sağlamaktadır. Sonuç olarak gayri-petrol sektörünün hem saha, hem de bölge bakımından dengeli gelişimini gerçekleştirmekle ülkenin petrol sektöründen asılılığını azaltmak mümkündür.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yatırım politikası aynı zamanda büyük tutarlarda yabancı yatırımcıların ve ülkenin birden bire elde etmeye başladığı yabancı dövizin idare edilmesine yönelik olmaktadır. Bu amaçla kabul edilmiş Azerbaycan Cumhuriyeti mevzuatı "Yabancı Yatırımcının Korunması Hakkında" (15.01.1992), "Yatırımcı Faaliyeti Hakkında" (13.01.1995), "Yatırım Fonları Hakkında" (30.11.1999) kanunlardan ibarettir. Ülkeye yabancı devletlerden yatırımlar akınını, aynı zamanda maliye kaynaklarının kurulmasından sonra ondan yararlına bilmesini temin etmek amacıyla çeşitli yıllarda 39 ülke ile "Yatırımcıların Teşviki ve Karşılıklı Korunması Hakkında" Anlaşma imzalanmıştır. Azerbaycan'ın yatırım imkanlarını teşvik etmek için "AZPROMO" (2003), yatırım faaliyetinin verimliliğini artırmak için "Azerbaycan Yatırım Şirketi" (2006) kurulmuştur.

2. Küresel Finansal Kriz Durumunda Yatırım Dinamiği

2008 yılında dünyanın önemli finans merkezlerinde başlayan mali-ekonomik kriz 2009 yılında dünya ekonomisine bulaşarak istisna olmadan bütün ülkelere kendi olumsuz etkisini göstermiştir. Kriz küresel ticarete, yolcu ve yük taşımacılığına, maliye ve yatırım akınlarına ciddi darbe vurmuş, kredi imkanlarını daraltmış ve birçok ülkelerde, o cümleden, gelişmiş ülkelerde de keskin iktisadi kriz yaratmıştır. IMF, 2009 yılında dünya ekonomisinin 1,1 oranı seviyesine inmesi fonunda dünya üzerine ticaret devrinin yüzde 11'den fazla azalmasını bildirmiştir.

Aynı zamanda bütün dünya üzerine bir başa yabancı yatırımcılar 2007-yılında 2 trilyon ABD dolarından 2009 yılının sonunda 1,2 trilyon ABD dolarına kadar azalmıştır. En çok bir başa yabancı yatırım ihraç eden ülkeler sırasından yalnız Japonya, Kanada, Niderland ve İsviçre'de yatırım alanında artış görülmüştür. Birleşmiş Krallıkta ekonomik durumun daha çok kötüleşmesi hesabına AB-den yatırım ihracı 30% azalarak 837 milyar ABD dolarına kadar inmiştir⁹.

9] TesfachewTaffere, chief of the Secretary-General of UNCTAD. China Overseas Investment Fair Plenary Forum. Beijing, 3.11.2009

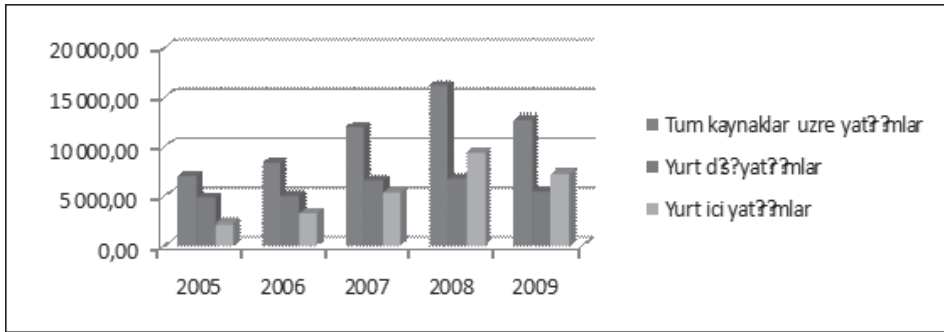
Krizin etkisi Azerbaycan'ın bulunduğu bölge ülkelerine de yansiyarak, o devletlerde ekonomik durumun kötüleşmesi, GSMH hacminin azalmasına getirip çıkarmıştır. Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) üyesi olan bir çok devletlerde bu azalma yüzde 6'dan fazla olmuştur.

Yukarıda sayılan oranlar devletlerin maliye-ekonomik görüntüsünün terkibi olmakla, maliye krizi devrinde Azerbaycan Cumhuriyet'inin de karşılaştığı zorlukları kendinde bulundurmaktadır. Bütün bu zorluklara, elverişsiz yabancı çevre koşullarına bakmayarak, hayata geçirilen ekonomik-politik tedbirler hesabına ülkemiz krizi başarıyla uzaklaştırmaya nail olmuştur. Şöyle ki, ülkede GSMH artımı 2009 yılında da devam ederek (2007 yılında 26%, 2008 yılında 16,5%), krizin yılı için çok yüksek - 9,3 faiz seviyesinde elde edilmiştir.

Bildiğimiz gibi, küresel mali kriz devrinin ciddi problemlerden biri kapital kıtlık problemidir. Çünkü, ekonomik kriz işgüzar çevreleri hem kendi ülkeleri dahilinde, hem de yabancı yatırımcıların politikalarında dikkatli olmaya sevk etmiştir.

Böyle bir devre tesadüf eden ve 2008-2011 yılları kapsayan Azerbaycan Cumhuriyet'inin yatırım politikası ülkenin sosyal-ekonomik gelişim amaçlarına uygun olarak daha elverişli yatırım ortamının temin edilmesine yöneltilmiştir. Bu amaçla görülen tedbirlerde genel iş yaşamının iyileştirilmesi, özel mülkiyetin korunması ve korporatif idare etmenin geliştirilmesi, bütün yatırımcılar için serbest rekabet ortamının, sabit normatif-hukuki düzeninin temin edilmesi ve ekonomik istikrarın korunması prensipleri yatırımcıların meraklarının azalmasına zemin yaratmıştır.

Görülen tedbirlere bakmayarak, diğer devletlerde olduğu gibi Azerbaycan Cumhuriyet'inin de yatırım koşullarının hacminde sıkıntılar olmuştur. Bu dinamiği aşağıdaki şekilde daha aydın görebiliriz.

Grafik 1. Azerbaycan Cumhuriyet'inde Yatırım Dinamiği

Görüldüğü gibi, 2005 yılından 2008 yılına kadar artan hızla devam eden iş adamlarının faal çalışmaları, 2009 yılında önceki ile nispeten azalmış ve yatırım koşullarının hacmi 21,1 faiz aşağı inmiştir. Krizin ilk devrinde ülkede yatırımların terkinde yabancı yatırım iç yatırımı üsteliyordu. Şöyle ki, 2005 yılından başlayarak hükümet alanları üzerine hem bir başa, hem de portföy esasında (esasen de DB, AYİB ve AİB gibi uluslararası maliye kuruluşlarının payı olan) yatırım ihalelerinin böyle dersek, ekonomi coğrafi hacmini artırmayı başarmıştır. Bununla alakadar ilk devirler hem ihalelerinin hayata geçirilmesi mekanizmaları tekmilleştirilmiş, maliye ve satın alma faaliyetlerinde önemli ilerleyişler gerçekleşmiştir.

2009 yılında yurt dışı yatırımlarda olduğu gibi yurt içi yatırımların hacminde de azalma müşahide olunmuştur. Bu ise onu gösteriyor ki, maliye pazarlarında yaranan ve sonradan krize çevrilmiş gayri-sabit durum Azerbaycanlı yatırımcıları düşünmeye sevk etmiştir. Esas sermayeye yöneltilmiş yatırımcıların terkinde de azalma (24,3%) müşahide olunmuştur. 2009 yılında ülkenin iktisadi ve sosyal alanlarının gelişmesi için bütün maliye kaynaklarından esas sermayeye yöneltilen yatırımların hacmi 9156 milyon dolar olmuştur. Bu yatırımın 73,0%-i gayri-petrol sektörünün, 27,0%-i ise petrol sektörünün gelişmesine yöneltilmiştir. Yatırımların 7315,6 milyon ABD dolarını yurt içi yatırımlar, 1840,4 milyon dolarını ise yurt dışı yatırımlar teşkil etmiştir.

Yabancı ülkeler ve uluslararası teşkilatlar tarafından 2009 yılında esas sermayeye yöneltilmiş dış yatırımlar 1606,3 milyon ABD dolarını, yani %87,3 8 ülkenin İngiltere (%49,2), ABD (%14,7), Japonya (%7,7), Norveç (%4,8), Türkiye (%3,8), Fransa (%2,7), Çek Cumhuriyeti (%2,3) ve İsviçre (%2,1) yatırımların payına düşüyor. Dünya Bankası (%6,4) ve Asya İnkişaf (Gelişim) Bankasının payı ise (%2,7)167,4 milyon ABD doları oluşturmuştur.

Kriz devrinde yatırım koşullarında olan değişkenliğin ülke ekonomisine etkisini azaltmak için devlet önceki yıllarda olduğu gibi öz desteğini göstermiştir. Ülke ekonomisinin, özellikle sosyal sektörün gelişimi için bütçeden esaslı yatırım harcamaları 2007-2009 yıllarında uygun olarak 2378 mln.ABD doları, 5344 mln. ABD doları,4443,5mln. ABD doları olmuştur.

2009 yılında devlet bütçesinden Azerbaycan Yatırım Şirketinin tüzük sermayesinin artırılmasına 87,1 milyon dolar vesait yöneltilmiştir. Bu dönem içinde İşadamlarına Yardım Milli Fonunun vesaitleri hesabına 2100 işadamaı subjesine 161,7 milyon dolar güzıştli krediler verilmiştir ki, bu da 2008 yılıyla mukayesede 1,5 defa çoktur. Kredilerin 87,1 milyon doları devlet bütçesinden İşadamlarına Yardım Milli Fonuna ayrılmış vesait hesabına temin edilmiştir. Güzıştli krediler hesabına gayri-petrol sektöründe 94 büyük, o cümleden 52

üretim, imal ve altyapı ihaleleri maliyeleştirilmiştir ki, bunun da yüzde 99,2 si bölgelerin payına düşmektedir.

2010 yılında devlet bütçesinden yatırım alanlarına geçen yıla mukayesede %26 az harç ayrılması göz önünde tutulmuştur. Hükümetin 2010-2013 yıllar için hazırladığı devlet yatırım programında altyapı alanlarına ayrılan para bununla mukayesede toplam %3 azalmıştır. Önceki yıllarda olduğu gibi, bu yılda da en çok mali taşımacılık alanlarına ayrıldı. Temel ihtiyaçların altyapı alanlarına ayrılan vesaitler ise %11 azaltılarak 324 milyon ABD dolarına, sulama alanlarının harçları %27 azaltılarak 189 milyon ABD dolarına, enerji ve sanayi ihaleleri üzere harçlar ise %12 azaltılarak 509 milyon ABD dolarına indirilmiştir. Ekoloji ve tarımsal yatırım ihalelerinin harçları ise aksine 2-3 defa artırıldı. Bu yıl bütçenin sosyal yönlü alanlarına 730 milyon ABD doları harcanacaktır. Bu vesaitler eğitim, tıp, kültür objelerinin onarımı ve inşasına, gazi ve şehit aileleri için evlerin inşasına, böylece kaçkın ve mecburi göçmenlerin sosyal yaşam şartlarının iyileştirilmesi tedbirlerine yönelmiştir.

Böylece, söylenebilir ki, devletin hayata geçirdiği yatırım siyaseti sonucunda küresel finans krizinden yaranan zorluklar ülkeye ciddi etki yapmamıştır.

Bununla birlikte, Cumhuriyetimizce elde edilen iktisadi başarılarla bakmayarak, Dünya Ekonomi Forumu tarafından sunulmuş 2009 yılında Küresel Rekabet Kabiliyetlilik Hesabına esasen Azerbaycan Cumhuriyeti 4,1 Global Rekabet Kabiliyetlilik Endeksi ile (1-den 7-dek ballar esasında) 134 Ülke arasında 69 cu yerde sıralandırılır. Ülkenin rekabet kabiliyetine mani olan esas sebepler aşağıdakilerdir:

- a. Altyapı, tıbbi, ilk eğitim gibi ilkin talep;
- b. Yüksek eğitim ve danışmanlık gibi özellik artırıcıları, mal ve hizmet pazarının verimliliği, maliye pazarı tecrübesi, teknoloji hazırlık;
- c. İşgüzarlık kabiliyeti, yenilik ve s. gibi faktörler.

Dünya Ekonomi Forumu Hesabına esasen “Azerbaycan faktörlerin etkisi ile gelişim gösteren ekonomiden hareketliliğin etkisi ile gelişme gösteren ekonomiye geçiş döneminde dir”. Ülkenin rekabet kabiliyetliliğine neqatif etkinin gösteren nedenlerini aradan kaldırmak ve *verimliliğin etkisi ile gelişme gösteren ülke* statüsünü elde etmek amacıyla yatırım koyuluşunun kalitesinin yükseltilmesi objektif öneme çevrilmiştir.

Sonuç

Ana malzemelere ve insan sermayesine yöneltilen yatırımlar ülkenin verimli bazını artırır. Ama doğal kaynakların kullanımını verimli bazı küçültüyor.

Bu nedenle Azerbaycan Cumhuriyeti ekonomisinin çapını nazara alarak doğal kaynakların hacmi ile esas fonlara ve insan sermayesine koyulan yatırımları mukayese etsek, verimli bazın azaldığını görürüz. Bu da ülkenin servetinin azalmasına ve gelecekte devletin ödeme yeteneğinin aşağı düşmesine sebep olabilir.

Çünkü ülkede hayata geçirilen yatırım alanlarının gizli değeri nispeten azdır. Bu da ekonomik bakımdan anlatılabilir. Taşımacılık sisteminin yeniden yapılandırılmasına yöneltilen yatırımlar ülkenin çeşitli yönlerden transit önemi olduğunu gösterir. Sosyal alanlarda yerine getirilen ihaleler ise insan sermayesinin artırılmasına hizmet eder. Bu alanların gizli fiyatı perspektif bakımından bölgesel önemli enerji alanlarının gizli öneminden daha çoktur. Şöyle ki, uzun zamanlı devirde boru hatları yalnız transit hakkı hacminde gelir getirecek. Lakin ülkede sağlık sektörünün geliştirilmesi insan kalitesini artırır, taşımacılık alanları ise küresel ekonomi entegrasyonu için temel rolünü oynar.

Ülke ekonomisinin çapının genişlenmesinde (GSMH artımı) doğal kaynakların ikam edilmesi bulunmalıdır. Aksi halde kıt tabii kaynakların tükenmesi GSMH üretimde azalma ile müşahade olunuyor. Bu ise sosyal-ekonomik durumun kötüleşmesine neden olmaktadır. Bunu önlemek için, ülkede hayata geçirilen siyaset, kendi kazanımlarını vermeye başlamıştır. Burada 2004-2008 ve 2009-2013.cü yılları kapsayan “Bölgelerin Sosyal Ekonomik Gelişimi Üzere Devlet Proqram”larının rolünü özellikle kaydetmek lazımdır.

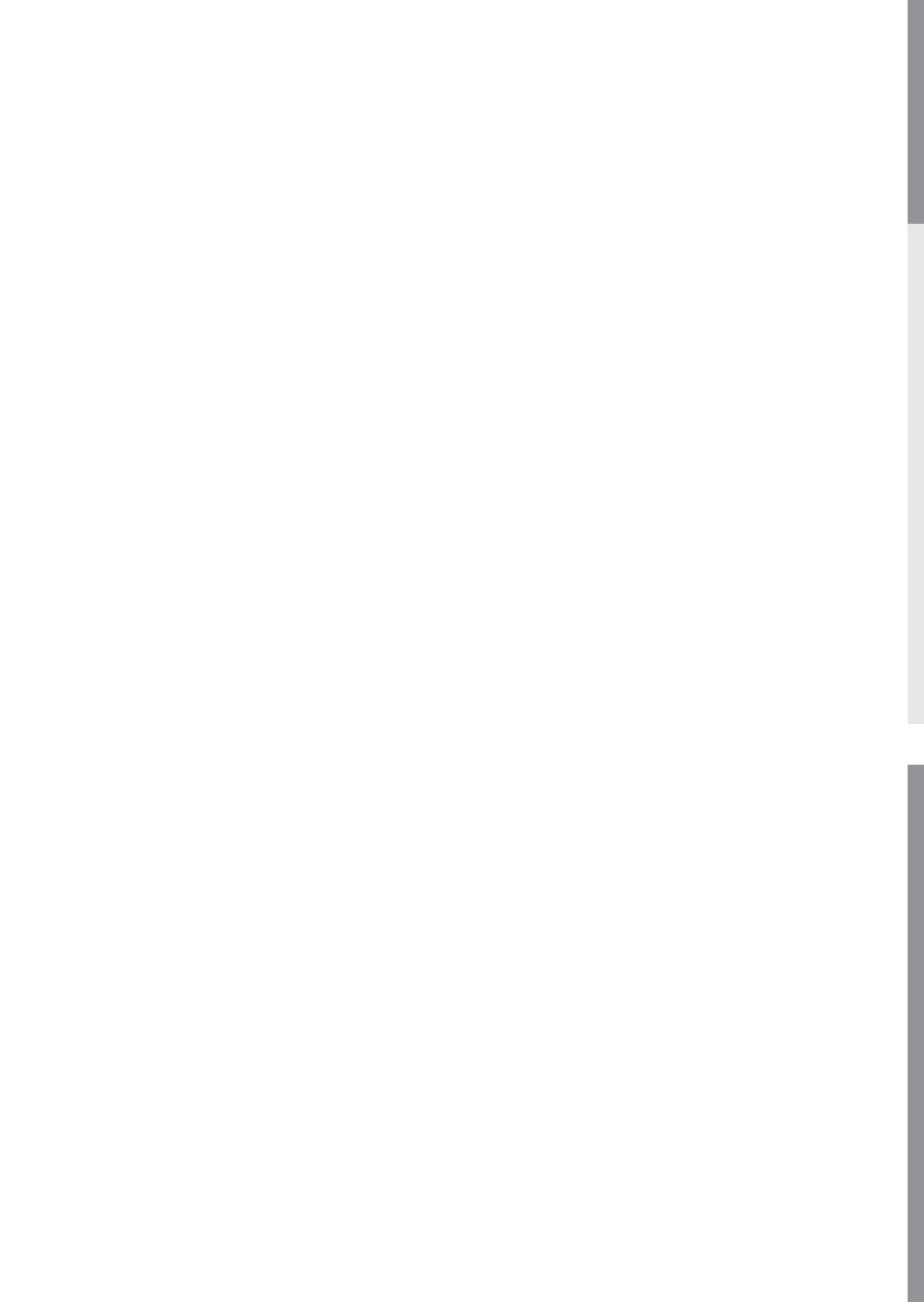
Ülke ekonomisinin yükselmesi istikametinde görülen tedbirler sonucunda cari yılın ortalarına Azerbaycan’ın strateji döviz tutarları 27 mlrd. dolara beraber (eşit) olmuştur. Bu tutar Azerbaycan’ın dış borcundan 3 kat fazladır. Strateji döviz tutarlarının genel hacmi 2010 yılının sonuna kadar 30 mlrd. ABD doları geçeceği tahmin ediliyor¹⁰.

Şöyle ki, yukarıda kayıt olunanlar (kaydedilenler) şunu gösteriyor ki, ülkede gerçekleşen yatırımlar diğer alanlarda olduğu gibi ödeme kabiliyetinin yükselmesinde de önemli rol oynamaktadır. Son yıllarda gerçekleşen ekonomik faaliyet sonucunda Azerbaycan Cumhuriyeti’nin strateji döviz tutarlarının artımı ülkenin maliye konumunun daha da güçlendirilmesi ve devletin ödeme yeteneğinin yükselmesi için sağlam zemin hazırlamıştır.

10] <http://www.bbm.az/index.php/az/maliyye/idaretme>. 30.11.2010

Kaynaklar

- Arrow K.J., Dasgupta P., MälerK.G. “The Genuine Saving Criterion and the Value of Population” Economic Theory. 2003.
- Azərbaycan Cumhuriyyətinin 2008-2011-ci iller üzere sosial-iqtisadi inkişaf Konsepsiyası. Bakı 2008.
- Azərbaycanın istatistik göstericileri 2010. Bakı, “Seda” neşriyyatı, 2010., səh.840.
- Dasgupta Partha. Wealth Creation and Sustainable Development in China and Other Poor Regions(<http://www.cdrf.org.cn/en/data/view.php?aid=1421> (05.10.2010).
- <http://www.bbm.az/index.php/az/maliyye/idaretme>. 30.11.2010.
- Lyutıy İ.A., Kuliyyev R.A. “İnvestiçionnaya deyatelnost», Baku 2009, s. 400.
- Qradov A. P. Naçionalnaya ekomokika. 2-e izd. — SPb.: Piter, s.2005.s.240.
- Ş.E.Semedzade vd., “İnvestisiya layihelendirilmesi”, Bakı 2003, “Tehsil” NPM s.196.
- TesfachewTaffere, chief of the Secretary-General of UNCTAD. China Overseas Investment Fair Plenary Forum. Beijing, 3.11.2009.

**ENERGY FROM CAUCUS TO
BALKANS**

**KAFKASLARDAN
BALKANLARA ENERJİ**

Assist. Prof. Dr. Ahmet NAYIR

ENERGY FROM CAUCUS TO BALKANS

KAFKASLARDAN BALKANLARA ENERJİ

*Assist. Prof. Dr. Ahmet NAYIR**

Makalede, Kafkaslardan Balkanlara kadar enerji kaynaklarının çeşitliliği incelendiği gibi, Kafkasyadaki enerji kaynaklarının Türkiye üzerinden Balkanlara aktarılmasını içermektedir. Bölgenin enerji durumu incelendiği zaman, ilk göze çarpan husus, fosil enerji kaynaklarından petrol ve doğalgaz rezervlerinin çok az olması ve bölgenin bununla ilgili ihtiyacının çok büyük bir kısmını ithalât yoluyla karşılıyor olmasıdır. Ekonomik bütünleşmesini tamamlamasının ardından dünya'nın en büyük ekonomisi haline gelen AB (Avrupa Birliği), enerji ihtiyacının yaklaşık %50'sini ithalatla karşılamaktadır. Birlik, Enerji alanında belirli ülkelere olan bağımlılığını azaltmak için alternatif projeleri desteklemeye yönelik politikalar izlemektedir. Öte yandan AB ile tam üyelik müzakerelerine başlayan Türkiye de Avrupa Birliği gibi enerji alanında dışa bağımlı bir ülkedir. Türkiye enerji üreticisi bir ülke değildir ancak Dünya'nın bilinen doğalgaz ve petrol yataklarının %70'inin kendisine komşu bölgelerde bulunuyor olması nedeniyle, transit ülke olarak enerji pazarında önemli bir rol oynama potansiyeline sahiptir. Türkiye'nin transit ülke olarak izleyeceği politikalar kuşkusuz AB'nin enerji politikalarını da etkileyecektir. Avrupa Birliği kendi enerji piyasasını oluşturmaya çalışmakta; bu çerçevede Avrupa'ya giden enerji güzergâhında önemli yer olan güneydoğu komşuları Balkan ülkeleriyle enerji alanında ikili ilişkilerini geliştirmektedir. 2006 yılında yürürlüğe giren Enerji topluluğu antlaşması ile AB'nin enerji müktesebatı Balkan ülkeleri tarafından da kabul edilmiş olundu. Trans-Avrupa enerji ağına eklenmesi planlanan doğalgaz boru hattı projelerinde de Türkiye önemli roller üstlenmektedir. AB bu kapsamda yürütülen projeleri desteklemekte ve projelerin fizibilite çalışmalarını finanse etmektedir. Bu projelerden biri olan Nabucco projesiyle, Hazar bölgesi ve Ortadoğu'dan çıkarılan doğalgaz; Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Avusturya'da bulunan Orta Avrupa Dağıtım Merkezine ulaştırılacaktır. Azerbaycan'da kabul edilen "Devlet programı (2005-2015)" Avrupa'nın enerji arz güvenliğinin sağlanabilmesi için petrol ve doğalgazın yanı sıra, elektrik enerji sisteminin Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa

* Fatih Üniversitesi

enerji sistemine entegre edilmesi planlanmıştır. Balkan ülkelerinde elverişli coğrafi koşullara rağmen yenilenebilir enerji kaynakları çok az kullanılıyor. Daha ziyade fosil yakıtlar ağırlıkta. Enerji verimliliğini ilgilendiren kanunlar henüz tüm bölge ülkelerinde yürürlüğe girmiş değil. Sonuç olarak, Balkan ülkelerinin enerji kaynakları açısından zengin olmamaları. Enerji, çevre, yenilenebilir enerji konularındaki kanunların son 10 yıl içerisinde çıkarılması, hızlı bir dönüşüm içerisindeki Balkan ülkelerinin de mevzuatlarını gelişmiş ülkelerle ve özellikle Avrupa Birliği ile yakınlaşmanın bir yolu olarak kabul edilmelidir.

Enerji “iş yapma kabiliyeti” olarak tanımlanmaktadır. Enerji kaynakları genelde iki grup altında toplanır: Geleneksel ve yenilenebilir. Yenilenebilir enerji tekrar kullanılabilen enerjidir.

Enerji kaynaklarının fiziki olarak varlığı sorun olarak görünmemektedir. Ancak enerji kaynaklarının güvenle sağlanması için iki önemli risk unsuru mevcuttur. Bunlardan birincisi çevre sorunudur. Bu tür enerji kaynaklarını kullanan toplumların dünya ikliminde yarattığı sorunlardan kaynaklanan risk bilinmektedir. Enerji kaynaklarının güvenle sağlanmasında ikinci önemli risk ise arz ve talebin coğrafik olarak aynı yerde olmamasından kaynaklanmaktadır. Gelecekte daha da artacak olan enerji ticareti talebin karşılanması için arzın güvenle iletilmesini gündeme getirmektedir.

Dünya yıllık petrol üretimi ve tüketimi değeri aynı olup, 3,6 milyar ton kadardır. Dünya petrol üretiminde en yüksek pay sahibi ülkeler %11’lik oranlarla Suudi Arabistan ve Rusya olup, OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries) dünya petrol üretiminin %38’ini karşılamaktadır. Dünya petrolünün %25’i ABD’de tüketilmektedir. Daha sonra hızla büyüyen Çin ve daha sonra Japonya, Almanya, Rusya ve diğer ülkeler gelmektedir[1].

1990 larda petrol fiyatlarının 10 dolarlarda seyretmesiyle, piyasalar yarı şakacı bir tavırla “petrole boğuluyoruz” havalara girdi. Bu arada, önceki petrol krizlerinin sebep olduğu “enerji kullanımında verimlilik” ve “petrole alternatifler” çabaları büyük ölçüde terk edildi. Bu durum, başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olmak üzere OPEC dışındaki petrol üreticilerinde panik yarattı. Zamanın ABD enerji Bakanı Richardson, OPEC üyelerini “üretim kotalarını aşarak, sahtekarlık yapmakla suçladı, ve üretimlerini düşürmeleri için baskı yaptı.” (The Economist-18 Eylül 1999). Amerika’nın bu baskılarına dayanamayan OPEC üretimini kısıtı ve petrol fiyatları tekrar 20 dolarlara çıktı. Bu indirim, bugün “can simidi” olarak sarıldığımız Suudi Arabistan’ın üretim kapasite fazlasını oluşturdu. Diğer taraftan, batılı petrol şirketleri rahatlamış oldular ve üretimlerini tam kapasite de-

vam ettirebildiler. 2002 ye kadar, petrol fiyatlarını hep devlet politikaları belirledi. Bu arada talep de rahatlıkla karşılanıyor ve 22-28 dolar arası fiyat herkesi tatmin ediyordu. 2003 sonlarında, ABD ve Çin'in başını çektiği küresel petrol talep patlaması oluştu. Petrol fiyatları 2004 ortalarında 55 doları aşan zirveler yaptı.

Petrol fiyatlarında 2004 ün ilk üç çeyreğinde %70 leri bulan artışlar oluştu. Hemen ardından %20 leri bulan düşüşler görüldü. Petrol piyasalarında dalgalanmalar hep olur, ama böyle aşırı boyutlarda ve sıklıkta dalgalanmalar pek normal değil. Piyasa analistlerine göre: Irak savaşı, petrol üretim ve taşıma faaliyetlerine karşı engeller oluşturuyor; ardı ardına gelen tayfunlar Meksika körfezinde petrol üretimini aksatıyor; Venezuela ve Kuzey denizindeki işçi grevleri petrol üretim ve nakliye faaliyetlerini aksatıyor. Diğer taraftan da petrole olan talep hızla artıyor ve Amerika'da petrol stokları düşüyor; tüm bu olumsuzluklar, piyasa spekülörlerinin petrol fiyatlarını aşırı manipüle edebilmesine fırsat yaratıyor[2].

2015 yılında dünyada en azından dört ithalat bölgesi var olacaktır. Bunlar: Avrupa, Japonya, Çin ve ABD'dir. Avrupa'nın petrol ve doğal gaz gereksiniminin %80'ini ithal edeceği, ABD'nin petrolünün %65'ini ve doğal gazının %30'unu ithal edeceği öngörülmektedir. 2015'te dünya petrol talebinin %70'i (64 milyon varil/gün) ve dünya gaz talebinin %20'si ticaretle sağlanacaktır.

Ülkelerarası ticaret esastır ve bu ticaretin güvenle yapılması gerekmektedir. Ticaret denince akla hemen arz ve talep gelmektedir. Talep olması için ekonomik gelişme ve enerjiyi satın alacak insan gerekmektedir. Türkiye, başta Orta doğu ve Hazar havzası olmak üzere, dünyanın ispatlanmış gaz rezervlerinin %71,8'inin ve ispatlanmış petrol rezervlerinin %72,7'sinin bulunduğu bir bölgede konumlanmaktadır. Bu nedenle, Türkiye, kaynak ülkeler ile tüketici pazarları arasında doğal bir köprü işlevi görmekte ve kaynak ve güzergâh çeşitlendirilmesi yoluyla enerji güvenliğinin sağlanmasında önemli bir ülke haline gelmektedir. Bu hususlar günümüzde Avrupa'da daha da önemli bir hal almıştır.

Avrupa'nın enerji arzı güvenliğine katkı sağlayacak olan tamamlanmış ve halen gerçekleştirilmekte olan önemli boru hattı projeleri, Avrasya enerji ekşininde önemli bir transit ülke ve bölgedeki enerji merkezi olarak Türkiye'nin oynamakta olduğu rolün önemini arttırmaktadır. Türkiye enerji üretiminde söz sahibi olmamasına rağmen transit ülke olarak enerji piyasasında önemli bir rol almak istemektedir. Doğalgaz ve petrol kaynakları açısından zengin olan Ortadoğu ve Kafkasya bölgeleri ile dünyanın en büyük enerji ithalatçısı olan Avrupa Birliği arasında doğal bir köprü olması, transit ülke olma yolunda Türkiye için çok büyük bir avantajdır. Nabucco projesiyle, Hazar bölgesi ve Ortadoğudan çıkarılan doğal-gaz; Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Avusturya'da bulu-

nan Orta Avrupa Dağıtım Merkezine ulaştırılacaktır. Türkiye'nin içinde yer aldığı ikinci proje Güney Avrupa Gaz Ringi projesidir. Proje kapsamında Hazar denizi, Ortadoğu ve Güney Akdeniz ülkelerinden gelecek doğalgazın Türkiye üzerinden AB ülkelerine taşınması amaçlanmaktadır.

Bu makalede Enerji konusu işlenirken Türkiye eksenli Kafkasyadan Balkanlara enerji transferinin alternatifleri yazılmıştır. Doğal olarak Avrupa ülkelerinin ihtiyaçlarından kaynaklanan projeler ve geçiş yolu olarak Türkiye ve Balkan devletleri nazara verilmiştir. Alternatif olarak doğalgaz, elektrik enerjisi transferi yazılmıştır. Balkan devletlerinin elverişli coğrafi koşullara rağmen yenilenebilir enerji kaynakları çok az kullanılıyor olması teklif olarak sunulmuştur.

1. Petrolün Yükselişi

Bundan 3000 yıl kadar önce katran, tarihsel bir olaya karışmaktadır; sazla örülmüş ve katranla sıvanmış bir beşik içinde Nil sularının sürüklendiği Musa'nın kurtarılışı (Tevrat). Katran burada ilk defa kullanılmış değildi, eski tarihlerden beri bilinen ve kullanılan bir maddeydi.

2. Azerbaycan Petrolleri

Bakü petrolünün tarihi eskidir. Petrol burada daha 10. Yüzyılda biliniyordu. İlk aramalar 1872 den sonra Hazar denizi'nin kıyısında başlamış, bazı kuyularda 150 metreye kadar inilmiştir. 1880'de bu bölgede 1 milyon ton üretim yapılmıştır. Bu üretim 1890 da 4 milyon tona ulaşmıştır. Bu arada 1883'de Hazar denizini Karadeniz e bağlayan demiryolunun tamamlanmasıyla Bakü petrolü Avrupa ya daha kolay ulaşma olanağı bulmuştur. Becerikli bazı sanayiciler, özellikle Nobel kardeşler, buradaki yatakları geliştirmeye çalışmışlardır.

Nobel kardeşler, petrol işlemlerinin tümünü kökten değiştirerek bölgeyi çok büyük savurganlıklardan kurtarmaya çalışmışlardır. Önce, üretim alanlarıyla rafineri arasına bir boru hattı kurulmuş ve 1879'da 240 tonluk ilk sarnıç gemisi, daha sonra Bakü petrolünü taşıyacak olan 100 metre uzunluğunda, 2300 tonluk sarnıçlarla donatılmış gemiler yapılmıştır. 1893'te Nobeller, Bakü ile Karadeniz deki Batum serbest limanı arasında 880 kilometrelik bir boru hattı kurmuşlardır ki, o dönem o dönem için bu bir rekordur. Sonra Trieste'ye kadar sarnıçlı gemi ile taşıma yaparak Avrupa ya petrol ikmaline başlamışlardır.

O günlerde Avrupa, Rockefeller için de önemli bir piyasadır. Böylece, Standard Oil ile Nobellerin tüm petrol çalışmalarını toplayan bronobel arasında kaçınılmaz bir savaş başlamıştır. Bakü petrolünün maliyet fiyatının düşük olması nedeniyle 1900 yılında Amerikan üretimini geçmiştir.

Ancak bu uğraş sadece on beş yıl sürmüştür. Sonuçta Bakü petrolünün maliyet fiyatının düşüklüğüne rağmen, Standart Oil kazanmıştır. Bunda, Standart Oil petrolünün kükürt oranının düşüklüğünden kaynaklanan petrol kalitesi yüksekliğinin büyük etkisi olmuştur. Ayrıca, siyasi olayların ağır basması sonucu, Bakü'de 1905'den başlayarak artan sosyal karışıklıklar petrol üretimini geniş çapta olumsuz yönde etkilemiştir. Bundan başka, devlet tarafından denetlenen Bakü- Batum demiryolunun sürekli aksaklık göstermesi de ayrı bir olumsuz etken olmuştur.

Sonuçta, Nobeller Avrupa piyasasını ele geçirmek için girdikleri çatışmayı kaybetmişlerdir. Bu yenilgi kuşkusuz, Rus petrolü için hiçbir zaman Standard Oil'inki kadar ikmal güvenliği sağlanamamasından kaynaklanmıştır.

3. Hazar Kaynakları

Ulusal özelemleri altüst eden, ortak çıkarları yönlendiren, tarihsel iddiaları yenileyen, yayılcı özelemleri yeniden canlandıran, ve uluslararası rekabeti kızıştırarak hedefleri temsil etmektedir[3].

- Sosyal, ekonomik ve ideolojik dönüşümler,
- Etnik sorunlar,
- Teknoloji ve sermaye eksikliği,
- Politik müdahaleler: ABD, Rusya, Türkiye ve İran'ın etkisi sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

1991 yılında SSCB dağılmıştır. Dağılmanın ardından Hazar'ın kıyısında dört yeni devlet ortaya çıkmıştır (şekil 1). Rusya ve İran Hazar sahalarında hak aramaya daha fazla yönelmiştir. Azerbaycan, SSCB ile İran arasındaki 1921 ve 1940 anlaşmalarının hala geçerli olduğunu iddia etmektedir. Bununla birlikte, 1991 öncesi statü, artık bu devletlerin çıkarlarına uygun olmaması nedeniyle geçerliliğini büyük oranda kaybetmiştir. Rusya ve İran açık denizlere ulaşım imkanına sahiptir. Bu iki devlet diğerlerine göre nispeten hala daha güçlüdür. Bu nedenle, Hazar sorunu bu iki devlet için sadece ekonomik ve jeopolitik bir çıkar alanıdır. Öte yandan, diğer üç devletin denizlere açılma olanağı yoktur, bu nedenle, Hazar sorunu bu devletler için yaşamsal bir mücadele alanıdır.

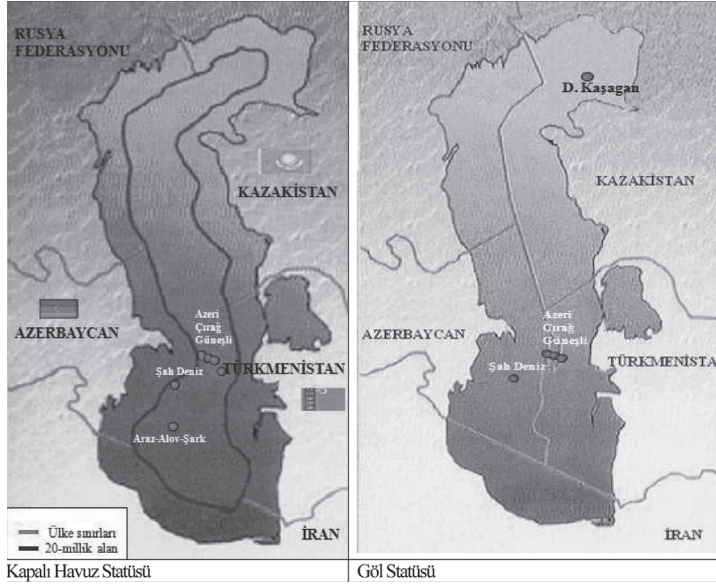
4. Kapalı Havuz Statüsü

Kıyıda itibaren 20 millik alan kıyıda devletlere aittir, geriye kalan 40 millik alan ortak bir yönetime tabi olacaktır. Bu statü İran tarafından desteklenmektedir. İran'ın kendisine ait 20 millik kıyı bölgesinde önemli petrol ve doğalgaz sahaları yoktur. Bu durumda İran'ın, Ortak Yönetim olarak Araz- Alov- Şark sahasında söz sahibi olması söz konusudur.

5. Göl Statüsü

Denizin ortasından bir orta hat çizilmekte ve kara sınırları uzatılarak bu hat ile birleştirilmektedir. Her Devlet kendisine ait bölge içindeki sahalara sahip olmaktadır. “Göl Statüsü” Azerbaycan ve Kazakistan tarafından desteklenmektedir. 29 Kasım 2001 tarihinde Azerbaycan ve Kazakistan arasında Hazarın “Göl Statüsü”ne sahip olduğunun kabul edildiği yönünde bir anlaşma imzalanmıştır. Bu durumda Azerbaycan Şah Deniz, Güneşli- Çırağ- Azeri sahalarına, Kazakistan ise D. Kaşagan sahasına sahip olmaktadır. Azerbaycan Türkmenistan ile arasındaki ihtilafli bölgede yer alan Şah Deniz, Güneşli- Çırağ- Azeri sahaları Azerbaycan International Oil Trading Company (AIOC) konsorsiyumu tarafından işletilmektedir. Türkmenistan bu sahalarda hak iddia etmekte ve AIOC konsorsiyumu lideri BP şirketinden tazminat talep etmektedir. Serdar (Kepez) sahası Azerbaycan ile Türkmenistan arasındaki bölgede yer almaktadır.

Türkmenistan bu bölgede hak iddia etmekte ve sahayı işleten AIOC konsorsiyumundan tazminat talep etmektedir. Azerbaycan Şah deniz sahasında doğalgaz bulmuştur. Bu sahanın bulunması ile Azerbaycan- Türkmenistan ihtilafı daha da üst boyutlara tırmanmıştır.

Şekil 2 Hazar'ın kapalı havuz ve göl durumunu gösteren haritalar

6. Trans- Hazar doğalgaz hattı projesi

Trans-Hazar doğalgaz hattı ihtilafı Kepez, Güneşli-Çırağ-Azeri sahalarından geçmektedir.

Hattın gerçekleştirilebilmesi için öncelikle Kepez, Güneşli-Çırağ-Azeri sahaları üzerindeki ihtilafın çözülmesinin gerekli olduğu anlaşılmaktadır[4].

Şekil 3 Trans-Hazar doğalgaz hattı projesi

7. Balkanlar'ın Genel Enerji Durumu

Bölgenin enerji durumu incelendiği zaman, ilk göze çarpan husus, fosil enerji kaynaklarından petrol ve doğalgaz rezervlerinin çok az olması ve bölgenin bununla ilgili ihtiyacının çok büyük bir kısmını ithalât yoluyla karşılıyor olmasıdır.

U.S. Energy Information Administration'a göre Batı Balkanlar'ın ispatlanmış petrol rezervleri yaklaşık 335 milyon varildir. Avrupa kıtasının toplam ispatlanmış petrol rezervleri ise 18,7 milyar varildir.[5] Batı Balkanlar'daki 335 milyon varilin 165 milyonu Arnavutlukta, 92 milyonu Hırvatistan'da, 77 milyonu da Sırbistan ve Karadağ'da bulunmaktadır. Petrol üretimi ise çok düşük seviyelerdedir. Bütün bölgede 2001'de günlük ortalama 53.300 varil üretilmekteydi. Bunun en büyük kısmını Hırvatistan üretmekteydi. Diğer taraftan 2000 yılında Batı Balkanlar'daki petrol tüketimi günlük 247 bin varildi[6]. Kısacası Batı Balkanlar petrol ihtiyacının çok büyük bir kısmını ithalât yoluyla karşılamaktadırlar.

20. yüzyılın başlarında Avrupada yoğun aramalara rağmen ümitler boşa

çıkarken, Romanya'da Ploesti yatakları hızla gelişmektedir. Bu yataklarla ilk ilgilenenlerden Standard Oil, burada "Romana- Americana" adında bir şirket kurmuştur. Bu şirketten başka, 1896'da Macarlar tarafından kurulup 1904'te bir Alman Bankası tarafından satın alınan "Steaua-Romana" ile Ploesti'de bir rafineri ve Köstence'de bazı rezervuarları kontrol eden Fransız "Desmarais Freres" grubu bulunmaktadır. Birinci dünya savaşından sonra bir Fransız- İngiliz konsorsiyumu Steaua- Romanadaki Alman hisselerini devralmış, "Royal Dutch Astra- Romana" yı kurmuş ve böylece kendisini yine Standard Oil'in karşısında bulmuştur. 1938'de ülkenin üretimi 6,9 milyon ton/ yıl'a çıkmıştır. Romanya petrol ve doğalgaz zengini ülkedir. Bulgaristan ise Balkan ülkeleri içindeki toplam elektrik enerjisi açığının yaklaşık yüzde 45'lik bir kısmını karşılamaktadır. Balkanlar'ın enerji merkezi olmaya çalışan Bulgaristan petrol ve doğalgaz açısından dışa bağımlıdır ve fosil enerji kaynaklarını yüzde 60 oranında Rusya'dan ithal ettiği için, petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki dalgalanmalardan fazlaca etkilenmektedir[7]. Bulgaristan'da bulunan 'Kozloduy' nükleer santrali, ülke elektrik enerjisi ihtiyacının önemli bir kısmını karşılamaktadır.

Romanya'nın ispatlanmış petrol rezervleri yaklaşık 955 milyon varil olup, Batı Balkanlar'ın toplamının neredeyse üç katı kadardır. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri arasında en çok petrol üreten ülke olma özelliğini taşıyan Romanya, yıllar itibariyle söz konusu üretimde bir azalma eğilimi sergilenmektedir. 1976'da günlük 294 bin varil petrol üreten Romanya, 2002'de yüzde 58'lik bir azalma ile günlük sadece 124.500 varil üretebilmiştir. Romanya'nın ham petrolü rafine etme kapasitesi günlük 504 bin varildir, ancak onarım ve modernize yatırımlarının yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Benzer yatırımlar doğalgaz üretiminin artırılabilmesi için de gereklidir. Romanya'nın ispatlanmış doğalgaz rezervleri 3,56 trilyon fut³tür. Yani gaz rezervleri açısından da Romanya bölgenin önde gelen ülkesidir. Ancak yine de düşük üretim seviyesi yüzünden doğalgaz ihtiyacının bir kısmını ithalden karşılamak zorunda kalmaktadır. Romanya elektrik enerjisinde ihracatçı durumdadır. Batı Balkanlar kömür üretimi ve tüketimi açısından bölge olarak kendi kendine yetmektedir. Makedonya toplam enerji tüketiminin yüzde 50'sinden fazlasını kömür ile karşılamaktadır. Makedonya'nın mevcut kömürü düşük kalitelidir ve metal işlemede kullanılan kok kömürü ve antrasit ithal edilmektedir. Arnavutluk'un elektrik enerjisi üretim kapasitesinin yaklaşık yüzde 90'ı hidro santrallerden ibarettir. Yağışların az olduğu dönemlerde Arnavutluk elektrik enerjisi açısından ciddi sıkıntılar yaşamaktadır. Slovenya "Krkko" isimli nükleer bir santrale sahiptir. 2000 yılında Slovenya'nın elektrik enerjisi ihtiyacının yüzde 18'ini karşılamaktadır [8].

8. Avrupa Birliği enerji piyasası

Yapılan antlaşmaların yanı sıra AB Komisyonu'nun hazırladığı yönetmeliklerle enerji piyasasının kurallarını belirlemektedir. Komisyon özellikle etkin düzenleme, uzun dönem planlama, arz güvenliği, çevrenin korunması, enerji ağına erişimde ayrımcılığa uğramama, kriz yönetimi gibi konulara ağırlık vererek belirli kurallar çerçevesinde hareket edecek bir enerji pazarı oluşturulacaktır. Komisyon 2008 yılında hazırladığı Enerji Güvenliği Raporu'nda mevcut sistemi daha etkin hale getirmek için yeni düzenlemeler önermiştir. Hazırlanan raporda, birlik üyelerinden, doğalgaz arzında aksaklıklara karşı önleyici tedbirler almaları istenmekte, ayrıca birlik ülkelerine olası aksaklıklarla mücadele edecek ortak mekanizma kurmaları önerilmektedir. Söz konusu öneriler 2009 yılında AB Komisyonu tarafından düzenleme haline getirilmiştir.

Avrupa Birliği, enerji piyasasının sağlıklı bir zeminde ilerlemesi için kaynak çeşitliliğine önem vermektedir. Mevcut duruma baktığımızda, kaynak çeşitliliğini açısından Avrupa enerji piyasasının zengin olduğunu söylemek mümkün değildir. Doğalgaz alımında Rusya, Norveç ve Cezayir öne çıkan ülkelerdir. Özellikle Rusya doğalgaz arzının %48'ni karşılayarak doğalgaz pazarında en etkili aktör konumundadır. Petrol alımında ise %38'lik pazar payı Ortadoğu ülkelerine aittir. Ortadoğu ülkelerini sırasıyla Rusya ve Norveç izlemektedir. Yapılan araştırmalar en geç 2050 yılına kadar Kuzey Denizi'ndeki rezervlerin tükeneceğini ön görmektedir. Dolayısıyla kaynak çeşitlendirilmesi gerçekleştirilemediği takdirde, birlik Rusya'ya daha da bağımlı hale gelecektir. Bu durum da hiç şüphesiz rekabete dayalı bir enerji pazarının oluşmasını engelleyecektir. Birlik, enerji alanında belirli ülkelere bağımlı olmamak için çeşitli politikalar geliştirmektedir. 2006 yılında Rusya'nın Ukrayna krizinin ardından doğalgaz akışını kesmesi, Rusya'nın doğalgazına bağımlı olan AB ülkelerini kış aylarında zor durumda bırakmıştı. Benzer krizlerle karşılaşmamak, dışa bağımlılığı azaltmak ve giderek ciddi boyutlara ulaşan küresel ısınmayla mücadele etmek için Birlik çeşitli politikalar geliştirmiştir. 2020 yılına kadar sera gazı salınımının %20 oranında azaltılması, enerji kullanımında %20 tasarruf edilmesi ve yenilenebilir enerji arzının toplam payının %20'ye çıkarılması planlanmaktadır. Tüm bu hedeflerin yanı sıra enerji ithalatı yapılan ülke ve kaynak sayısının artırılması da birliğin hedefleri arasındadır.

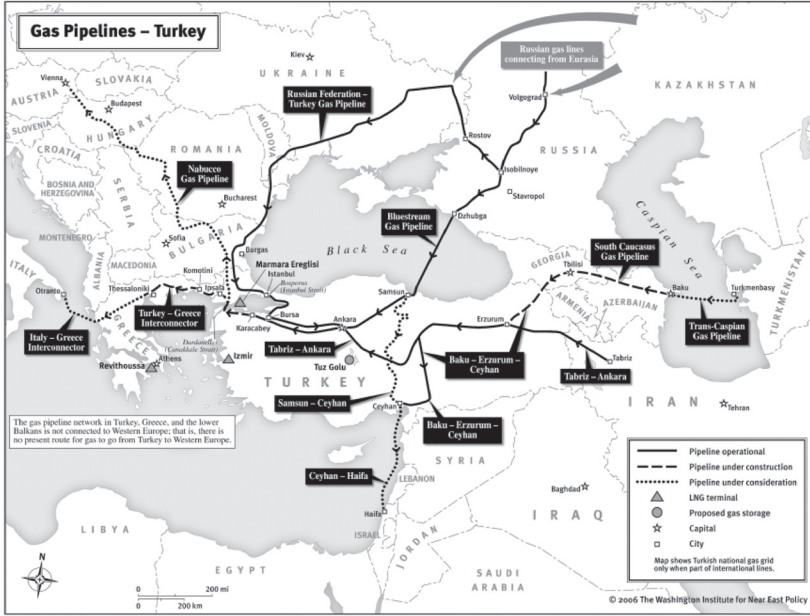
Türkiye enerji üretiminde söz sahibi olmamasına rağmen transit ülke olarak enerji piyasasında önemli bir rol almak istemektedir. Doğalgaz ve petrol kaynakları açısından zengin olan Ortadoğu ve Kafkasya bölgeleri ile dünyanın en büyük enerji ithalatçısı olan Avrupa Birliği arasında doğal bir köprü olması, transit ülke olma yolunda Türkiye için çok büyük bir avantajdır. Trans-Avrupa enerji ağı-

na eklenmesi planlanan doğalgaz boru hattı projelerinde de Türkiye önemli roller üstlenmektedir. AB bu kapsamda yürütülen projeleri desteklemekte ve projelerin fizibilite çalışmalarını finanse etmektedir. Bu projelerden biri olan Nabucco projesiyle, Hazar bölgesi ve Ortadoğu'dan çıkarılan doğalgaz; Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Avusturya'da bulunan Orta Avrupa Dağıtım Merkezine ulaştırılacaktır. AB resmi belgelerinde en öncelikli projeler arasında yer verilen Nabucco projesi ile toplam 3.400 km uzunlukta bir hattan ilk aşamada yıllık 25-30 milyar m³ gazın taşınması hedeflenmektedir. Bu rakamın ileriki yıllarda daha da artması söz konusudur. Adını, Verdi'nin 19. yüzyılda yazdığı aynı adlı eserden alan bu proje Haziran 2006'da tüm dâhil taraflarca onaylanmıştır. Avrupa Konseyi 9 Mart 2007 tarihinde aldığı kararla projenin hayata geçirilmesini hızlandırmak amacıyla bir koordinatör atamaya karar vermiştir. Türkiye'nin içinde yer aldığı ikinci proje Güney Avrupa Gaz Ringi projesidir. Proje kapsamında Hazar denizi, Ortadoğu ve Güney Akdeniz ülkelerinden gelecek doğalgazın Türkiye üzerinden AB ülkelerine taşınması amaçlanmaktadır. Projenin ilk ayağını oluşturan Türkiye- Yunanistan hattı 2007 yılında işletilmeye başlanmıştır. Yunanistan-İtalya arasındaki hattın da 2012 yılına kadar tamamlanması hedeflenmektedir. Nabucco, 13 Temmuz 2009 günü Ankara'da imzalanan anlaşma ile hayat bulmuştur. Projenin ortakları şu şirketlerden oluşmaktadır;

- BOTAŞ A.Ş.
- Bulgarian Energy Holding EAD,
- MOL Plc,
- OMV Gas & Power GmbH,
- RWE AG ve
- TRANSGAZ SA

Projeye üye ülkeler, projenin AB'nin son dönemdeki enerji konusundaki temel prensip ve politikaları ile de uyumlu olduğunu ifade ederek AB'nin Orta Asya, Kafkasya ve Ortadoğu'ya yeni bir enerji koridoru açmayı amaçladığını vurgulamışlardır. Proje, gazı Kazakistan, Irak, İran, Mısır ve Türkmenistan'dan almayı hedeflemektedir[9,10]. Sözü edilen projelerin yanı sıra, enerji konusu Avrupa Birliği ile yürütülen müzakere maddelerinden biridir. Türkiye, Birliğin enerji müktesebatına uyumlu hale gelebilmek için yasal ve yapısal değişiklikler yapmaktadır. 2001 yılında, Elektrik Piyasası Kanunu ve Doğalgaz Piyasası Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunları 2003 yılında çıkarılan Petrol Piyasası Kanunu izlemiştir. Kabul edilen kanunlar piyasa kurallarının belirlenmesi açısından önem arz etmektedir. Genel olarak baktığımızda, enerji alanında Türkiye ve Avrupa Birliği birbirlerini tamamlayan enerji politikaları izlemektedir. AB enerji arzının belli ülkelere ba-

güçlü olmasını engellemek için farklı üreticilere ulaşmayı arzulamakta, Türkiye ise enerji üreten bir ülke olmamasına rağmen Dünya doğalgaz ve petrol rezervlerinin %70'nin bulunduğu bölgelere komşu olması nedeniyle enerji alanında önemli bir rol oynama şansına sahiptir. Trans Avrupa enerji ağ kapsamındaki projeler tamamlandığı takdirde Türkiye, Avrupa Enerji piyasası Ortadoğu ve Kafkaslara bağlayan bir köprü olacaktır. Avrupa Enerji piyasasına entegre olması şüphesiz Türkiye- Avrupa Birliği ilişkilerine de ivme kazandıracaktır [11, 12].

Şekil 1 Türkiye'deki uluslararası gaz boru hatları

9. Elektrik Enerjisi

AZERENERJİ Azerbaycan'ın en büyük elektrik şirkettir. Elektrik üretim, iletim, dağıtım ve satışı alanlarında faaliyet göstermektedir. Azerenerji verilerine göre, son yıllarda devlet programının başarılı bir şekilde hayata geçirilmesi ile birlikte 2000 MW. tan fazla elektrik enerjisi fazlalığı oluşmuştur. Azerbaycan elektrik enerjisi hatları Rusya ve Gürcistan enerji sistemlerine 330 kV. luk hatla bağlıdır. Azerbaycan'da kabul edilen "Azerbaycan cumhuriyetinde enerji kompleksinin gelişmesi (2005- 2015 yıllarda) devlet programı" petrol ve doğalgazın yanı sıra aynı zamanda, Avrupa'nın enerji arz güvenliğinin sağlanabilmesi için elektrik enerjisi sisteminin Gürcistan ve Türkiye üzerinden Avrupa enerjisi sistemine entegre edilmesi planlanmıştır.

Azerbaycan çerçevesinde düşünülduğünde, ülkenin sahip olduğu enerji kaynaklarının sorunsuz ve verimli bir biçimde Batı pazarlarına ihracı için Türkiye gibi alternatif rotalar bulunması bağımsızlığı açısından çok önemli bir husustur. Türkiye ile Azerbaycan arasında bu konudaki ilişkilerin gelişmesinden en karlı çıkacak olan birisi de Avrupa Birliği'dir. Enerji temin güvenliği konusunda artan bir boyutta dışarıya bağımlı durumda bulunan AB, enerji temin ettiği rotaları çeşitlendirme politikasına büyük bir ehemmiyet vermektedir. Bu bağlamda ön plana çıkan ülkeler enerji sağlayıcılığı bakımından Azerbaycan, alternatif rota açısından ise Türkiye'dir. Zaten bunu da Azerbaycan enerji kaynaklarının Batı'ya aktarımıyla ilgili operasyonel ve potansiyel boru hattı projelerine AB'nin verdiği destekte görmek mümkündür.

10. Alternatif Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Petrol türevi yakıtlar olan benzin, doğalgaz, motorin gibi enerji kaynakları tükenmeyen kaynaklar değildir. Gerek tükenecek bir kaynak olmaları, gerekse çevreye birçok olumsuz etkilerinin bulunması fosil yakıtların gelecekte kullanılamayacağını ortaya koymaktadır. Bu durumda tükenmeyen ve çevreye daha az zarar veren enerji kaynaklarının önemi giderek artmaktadır. Yaygın olarak kullanılan hidrolik enerjinin yanında rüzgâr, dalga, güneş, biyokütle, fotovoltaiik ve jeotermal enerji gibi henüz gelişme aşamasında olan birçok enerji türü yenilenebilir özelliktedir ve doğa kaynaklarının korunmasına katkıda bulunmaktadır. Teknolojilerindeki gelişmelerden dolayı bu tür yenilenebilir enerji kaynakları, maliyetlerinin gittikçe düşmesine rağmen ilk yatırım maliyeti ve rahat ulaşılamaması gibi nedenlerle, hala fosil yakıtlarla karşılaştırılabilecek düzeyde değildir.

Balkan ülkelerinde elverişli coğrafi koşullara rağmen yenilenebilir enerji kaynakları çok az kullanılıyor. Daha ziyade fosil yakıtlar ağırlıkta. Enerji verimliliğini ilgilendiren kanunlar henüz tüm bölge ülkelerinde yürürlüğe girmiş değil. Sonuç olarak, Balkan ülkelerinin enerji kaynakları açısından zengin olmamaları. Enerji, çevre, yenilenebilir enerji konularındaki kanunların son 10 yıl içerisinde çıkarılması, hızlı bir dönüşüm içerisindeki Balkan ülkelerinin de mevzuatlarını gelişmiş ülkelerle ve özellikle Avrupa Birliği ile yakınlaşmanın bir yolu olarak kabul edilmelidir. AB iklim değişikliği paketi (20-20-20) 17 Aralık 2008 Avrupa Parlamentosunda kabul edilmiştir. (20-20-20) paketinde 2020 yılına kadar öngörüler:

- Kullanılan enerjinin %20 sini yenilenebilir enerjilerden sağlanmasını onaylamaktadır (%35 Elektrik enerjisi için)
- Sera gaz salınım düzeyini 1990 daki değerinden %20 azaltmak

- Enerji verimliliği alanında %20 değerinde geliştirme
- 2020 yılında erişilmesi hedeflenen yenilenebilir enerji üretimi 550 – 600 TWh.

Sonuç

Balkanlar'da sağlanacak istikrar ortamında uluslar arası sermaye ve yatırım kuruluşlarının bölgede enerji projelerinin varlığı ile hareketliliğini artıracığı açıktır. Balkanlarda istikrarın sağlanmasına yönelik çabalarda ekonomik ve ticari ilişkilere öncelik verilmesi işbirliği alanlarını genişleteceği yönündedir. Bu makalede Türkiye eksenli Kafkasya'dan Balkanlara enerji transferinin alternatifleri yazılmıştır. Avrupa ülkelerinin ihtiyaçlarından kaynaklanan projeler ve geçiş yolu olarak Türkiye ve Balkan devletleri nazara verilmiştir. Alternatif olarak doğalgaz ve elektrik enerjisi transferi yazılmıştır. Balkan devletlerinin elverişli coğrafi koşullara rağmen yenilenebilir enerji kaynakları çok az kullanılıyor olması teklif olarak sunulmuştur. Bu projelerin hayata geçirilmiş olması bölgede ekonomik ve ticari ilişkilere ivme kazandıracaktır.

Kaynaklar

- http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=170:duyuru-enerji-kaynaklar&catid=125:analizler-cevre&Itemid=144
- R. Oğuz Çapan, Global Petrol Sektöründe Neler Oluyo?! http://www.hme.ca/presentations/What_is_going_on_in_the_Global_Oil_Sector.pdf
- Zbigniew BRZEZINSKI, "The Grand Chessboard, American Primacy and its Geostategic Imperatives", 1997
- Cenk PALA, Elvira BOROMBAEVA, Strateji geliştirme Dairesi Başkanlığı, BOTAŞ
- BP Statistical Review of World Energy, June 2002, (Londra: BP, 2002), s. 4.
- 'Balkans Region Country Analysis Brief', U.S. Energy Information Administration,(Ekim 2002), <http://www.eia.doe.gov/>.
- Emil Tsenkov, 'Bulgaria: Energy Capital of the Balkans', <http://www.balkantimes.com/> , (7 Ocak 2002).
- Erhan TURBEDAR, Balkanlar ve Enerji, Balkanlar - 07 Mart 2004
- Katinka Barysch, " Should the Nabucco pipeline project be shelved?," http://www.cer.org.uk/pdf/pb_Nabucco_5may10.pdf
- <http://www.euractiv.com.tr/enerji/article/azeri-gaz-pahalilasti-nabucconun-onu-acildi-010582>
- <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=MEMO/07/219&format=HTML&aged=0&language=EN> www.enerji.gov.tr
- <http://azerenerji.com/index.php?section=142>

**MUNICIPALITY
ADMINISTRATION IN
TURKEY
AND BEYLIKDUZU
MUNICIPALITY EXAMPLE**

Dr. Hakan KAYA

MUNICIPALITY ADMINISTRATION IN TURKEY AND BEYLİKDUZU MUNICIPALITY EXAMPLE

*Dr. Hakan KAYA**

Turkey is a country where the concept of local administration has recently developed. With some laws introduced parallel to the democratization in recent years, serious improvements have been recorded in the management structures of local administrations, particularly in those of municipalities. However, upon analysis of the municipalities in developed countries, it becomes apparent that municipalities in Turkey have a long way to go. When we make this comparison, what we see is that the municipalities in Turkey are stuck between centralized and decentralized understanding.

A central authority performs serious activities in the field of municipality administration; nevertheless the desire of the central authority not to relinquish control of municipalities poses a serious problem in the face of the development of municipalities.

This study attempts to mainly emphasize issues such as what kind of a transformation Turkey Municipalism experienced in the process of democratization, what kind of difficulties it encountered during this transformation, and what should be done in order to overcome these difficulties. To support this emphasis, municipalism history in Turkey, municipal laws and administrative and management structures of municipalities were also examined. Moreover, examples from Beylikduzu Municipality, a district municipality in Istanbul, were provided.

In the light of all this data, we attempted to put forward what Turkey should do in order to achieve a municipality administration as in developed countries, and how deficiencies will be overcome.

Historical Development of Municipalism in Turkey

Municipalism in the Turkish Republic founded in 1923 does not have a radical and traditional understanding as in developed Western countries. The origin of municipalism in Turkey is based on the Ottoman Empire (1299 – 1922), the previously ruling body in these lands, and formed the roots of today's Republic. The Ottoman Empire had a centralist administration. However, in

* Beylikdüzü Municipality

time, this centralist understanding resulted in serious problems, both in terms of administration and the services performed. The Ottoman Empire looked to Western countries as an example in order to overcome these problems.

With the westernization process, which began in 1939 in the Ottoman Empire, and the increase in the value given to minorities living within the borders of the Empire, the trade of the Ottoman Empire with the West grew increasingly. In particular, port cities began to develop rapidly and gain value through maritime-based exchanges with the West.

In time, these port cities, especially the capital Istanbul, remained largely under the effect of this development and could not keep pace with it in terms of substructure. Therefore, a municipality organization similar to that of Europe became a must in those cities in order to provide better municipal services. Parallel to this kind of obligation, the first municipal organization in the context of the West was established on August 16th, 1854, in Istanbul under the name of “Istanbul Sehremaneti” (Ortaylı, 1974). The fundamental structure of the new administration was influenced substantially by the French commune system (TOBB, 1996).

The aim of establishing municipality administration was to meet the fundamental and common requirements of the city in a satisfactory manner. Security and cleaning services and the supervision of commercial and economic activities of the city were the basic tasks of the municipality administration (Ortaylı, 1985; Şengül, 2010). Both this first municipality and other municipalities established afterwards would be affected by the central administration. These municipalities had a supervisory role only, with no autonomous decision-makers or financial structures of their own, and could not even act as the representatives of the local people since their administrators were continuously appointed from the centre. (Ortaylı, 1978). From time to time there were enterprises in terms of autonomy, yet they could not be successful. Thus, municipalities continued to remain in the slavery of local administrations. This situation continued to exist until the enactment of Municipal Law number 1580 of 1930, after the foundation of the Turkish Republic (Kalabalık, 2005).

However, after the declaration of the Republic, significant progress was recorded in Turkey in all fields, particularly in the field of democratization and economy. Therefore, although Municipal Law number 1580 was subjected to important revisions with additional articles and reforms over time, for years it could not gain status as a democratic law that is entirely representative of local people. In the 2000s, rapid development in Turkey and intensifying European

Union accession adventures evidently revealed that many institutions and laws in Turkey proved to be outdated, making progress in today's world impossible. Thus, in the early 2000s, reforms began in accordance with European Union Criteria. In particular, significant steps began to be made in understanding the direction of democratization and the expansion from centralized administration to local administration. It became unavoidable that municipalities would have their share in this development and change.

A great number of laws were enacted so that municipalities could keep up with the new process. Finally "Metropolitan Municipal Law" number 5216, dated 10.07.2004, and "Municipal Law" number 5393, dated 03.07.2005, are the laws that are currently in force. However, even the laws in force could not put an end to the discussions about the autonomy of municipalities.

Administrative and Management Structures of the Municipalities in Turkey

According to "Municipal Law" number 5393, dated 03.07.2005, the municipality is a public corporate body with administrative and financial autonomy established to meet the common requirements of town residents, the decision making body of which is elected by the voters.

Since the 1950s, there has been an increase in the number of municipalities in Turkey. In the 1980s the increase gained more speed. As of the 2009 local elections, there are 2949 municipalities (MIGM, 2009). These are categorized into five types: Metropolitan Municipality, Metropolitan District Municipality, Province Municipality, District Municipality, and Town Municipality.

Table 1. Distribution of Municipalities in Turkey according to their types (MIGM, 2009)

Type	Number
Metropolitan Municipality	16
Metropolitan District Municipality	143
Province Municipality	65
District Municipality	749
Town Municipality	1976
Total	2949

Municipality administration consists of three organs: Municipal Council, Municipal Committee and Mayor.

Municipal Council

This is the most important decision making organ of the municipality. Its members are appointed with an election every five years. The decisions of this council are bounding, and the chairman is the mayor or vice-chairman.

Beylikduzu Municipal Council is composed of 31 members. Eleven of these members are from the AKP (Justice and Development Party), 15 of them are from the main opposition party CHP, and five from the opposition party MHP.

Municipal Committee

This is the most debated decision making body in the municipalities since its members include appointed and elected people. Members of the committee are elected in the municipal council. Other members of the committee include bureaucrats of the municipality. For instance, in municipalities with a population of more than 100.000 people, three members are determined by a municipal council and three members are appointed by municipal bureaucrats. In addition, the mayor or a person appointed by the mayor chairs the committee. From here it could be concluded that rather than following the will of the public, elected and ruling party opinion dominates committee decision-making. Also, the limits of authority of the committee have not been completely determined. At times it substitutes the municipal council and at times it ensures that the decisions of the council are applied. This complexity in terms of authority has caused the committee to become a body open to misconduct.

Beylikduzu Municipal Committee is composed of seven people. Three of these are council members elected by the council. Two of these members are from MHP and one of them is from CHP. MHP, which has the least council members, is the party which made the most profit from the critical balances in the council voting. In addition to this, there are three bureaucrat directors and a deputy mayor on behalf of the mayor.

When it is considered that municipal bureaucrats are appointed by the mayor and the chairman of the committee is the deputy mayor supporting the ruling party, all decisions presented to the committee by the mayor will be confirmed by four “yes” votes against three “no” votes, even though they are rejected by the members of the committee. This very situation has made the committee a disputed decision making body. As can be understood from this example, it is also a matter of debate to what degree the committee represents the local people.

Mayor

This is the executive body of the municipality elected directly by the public. The public votes separately for municipal council and mayor. Therefore, the mayor is an effective political element in Turkey.

The Mayor of Beylikduzu Municipality is from the AKP. Although AKP is the second party in the municipal council, the mayor is elected from the AKP, because in municipal elections, the election of mayor and municipal council members are performed separately. In the last elections in 2009, the people of Beylikduzu elected the candidate from the AKP as mayor; however, they voted for other parties in the elections of municipal members. In other words, they enabled justice between parties by sharing out votes or they voted according to the person.

Functions, Authorizations and Responsibilities of Municipalities in Turkey

Functions, Authorizations and Responsibilities of Municipalities in Turkey was determined by “Metropolitan Municipality Law” dated 10.07.2004 and numbered 5216 and “Municipal Law” dated 03.07.2005 and numbered 5393.

Functions and Responsibilities of Metropolitan Municipalities According to Law number 5216:

- To prepare the strategic plan, annual targets, investment programs and accordingly, the budget of the metropolitan municipality in consultation with district and first grade municipalities.

- To prepare a construction plan on every scale between 1/5.000 and 1/25.000 within metropolitan municipalities and urban areas or to delegate others to perform this task, and to approve the prepared plan if it complies with the environmental plan; to approve, as it is or by making revisions, the applied construction plans to be prepared according to a zoning plan by the municipalities within the metropolis as well as the modifications to be made to these plans, a parceling plan and construction improvement plans, and to control the implementation of these plans; to persuade the county and first grade municipalities to prepare their construction plans and parceling plans or to delegate others for this task, if failed to prepare the said plans within one year as of the date on which the zoning plan is put into force.

- To draw up projects and development plans on all scales, and parceling plans relating to construction, maintenance and repair works and to ensure realization of all kinds of developmental implementations and to issue licenses

with the powers granted to metropolitan municipalities by laws to enable performance of the undertaken duties and services.

- To issue licenses and to control business places in the areas operated by and under the responsibility of the metropolitan municipality.

- To prepare a metropolitan transportation plan or delegate others to undertake this task; to plan transportation and mass transportation services and to establish coordination on this subject; to determine the quantity of all kinds of services and mass transportation vehicles operated on land, sea, water and railways, ticket fees and tariffs, timing and routing of these services; to designate, operate and let others to operate or to lease bus stops, parking places on the highways, streets, roads, squares and similar other places; to perform all the works conferred upon them by the laws for the regulating of traffic.

- To construct squares, boulevards, streets and main roads in the areas under the responsibility of the metropolitan municipality, or to delegate others to undertake this task, to engage in the maintenance and repair of these places; to impose liabilities in compliance with the urbanization projects on the buildings facing these places; to designate the locations, formats and dimensions of bill boards and other advertisement posting places; to perform works relating to the naming and numbering of squares, boulevards, streets, roads as well as the numbering of the buildings in these areas.

- To establish geographical and urban data systems.
- To enable protection of the environment, agricultural areas and water basins according to sustainable development plan; to undertake the planting of trees; “to gather unhygienic work places, recreational areas, other work places, which affect public health and the environment, in designated areas of the city”; to designate storage areas for “building supplies, collection and sale of junk,” excavated earth, debris, sand and pebbles, coal and wood sales and storage places, to take measures to avoid environmental pollution during transport of the same; to prepare a solid waste management plan for the metropolis or to delegate others to undertake this task; excluding the works relating to the accumulation of the solid wastes in a dumping place and transport to the transfer places, to undertake services relating to recycling, storage and disposal of wastes, to establish and operate or let others establish and operate plants for this purpose; to perform the services relating to industrial and medical solid wastes, to establish and operate or let others establish and operate plants for this purpose; to undertake collection and purification of solid wastes discharged from sea vehicles and to perform necessary regulations on this subject.

- To issue licenses and control first class non-sanitary institutions, including those engaged in production or sale of foodstuff; to establish and operate laboratories for analysis of food products and beverages.

- To perform public security services at places under the control and administration of metropolitan municipality.

- To construct or let others construct, or to operate or to issue licenses for passenger and cargo terminals, indoor and outdoor parking places.

- To construct and operate, or let others construct or operate social facilities, regional parks, zoos, animal shelters, libraries, museums, sporting, recreation, entertainment and similar other resorts, which serve to the integrity of the metropolitan municipality and where deemed necessary, to supply equipment and to render the necessary support to amateur sports clubs, to arrange sporting competitions between the amateur sports clubs, to grant awards to the sportsmen/sportswomen who are successful and obtained the highest score in domestic and international competitions under the decision of the municipal council.

- Where deemed necessary, to construct buildings and facilities for health, educational and cultural services, to undertake all kinds of maintenance and repair works for the buildings and facilities belonging to public institutions and corporations during performance of such services and to provide necessary material support.

-

- To enable the protection of the cultural, historical places, natural resources and areas of great importance in terms of urban history; to this end, to undertake maintenance and repair works and to rebuild the buildings for which protection is not possible according to their original plans.

- To perform mass transportation activities within the metropolitan municipal boundaries and to construct and operate or let others construct and operate facilities for such purposes, to issue licenses for mass transportation vehicles, including land and sea taxi and service vehicles within metropolitan boundaries.

- To undertake water and sewage services, to construct and operate or to let others construct and operate dams and other plants for such purposes; to engage in improvement of rivers, marketing of spring waters and purified waters.

- To designate cemetery areas, to construct and operate, or let others construct and operate cemeteries, to manage burying services.

- To construct and operate or to let others construct and operate all kinds

of wholesale markets and slaughter houses, to issue licenses for the wholesale markets and slaughter houses to be built in the areas designated according to the construction plan and to inspect them.

- To prepare plans relating to natural disasters in conformity with provincial plans and to undertake other preparations in consideration of requirements of the metropolis; to render relief services by sending rescue vehicles, equipment and material to other disaster areas; to detect the production and storage areas of explosives and flammable substances; to control houses, business places, entertainment places, factories and industrial organizations and public institutions to determine the measures to be taken against fire and other disasters; to issue licenses or to grant permission on this subject as required by the laws and regulations.

- * To construct or operate health centers, hospitals, mobile health units and to undertake all kinds of social and cultural services for adults, old and young people, disabled persons, women and children; to establish social facilities for welfare purposes and to develop the existing ones, to open and operate or let others operate courses for the improvement of skills and to gain a profession; to establish cooperation with universities, higher education institutions, technical high schools and civil community organizations while performing these activities

- To establish and operate, or let others establish and operate central heating systems.

- To ensure the evacuation of buildings that are found to endanger people's lives both physically and materially; where deemed necessary, to demolish and evacuate the buildings carrying a risk of disaster.

Functions and Authorizations of District Municipalities and First Grade Municipalities According to Law number 5261:

-
- To perform the tasks exclusively conferred upon the metropolitan municipality by the laws and to use powers and to undertake services other than those listed above.

- To collect solid wastes and transport them to the waste transfer station in compliance with the solid waste management plan of the metropolitan municipality.

- To issue licenses for health centers, 2nd and 3rd class non-sanitary institutions, public recreation and entertainment places, and to undertake the inspection of these places.

- Among the services listed in the first subsection, "to exercise the

authorization given by Shanty House Law number 775; to construct parking places, sporting, recreation and entertainment places and parks; to render social and cultural services for adults, disabled persons, women, young people and children; to open courses for the improvement of skills and to gain a profession, to construct buildings and facilities to be used for health, educational, cultural services, to undertake maintenance and repair of these places; to protect natural resources and historical and cultural places; to render services aimed to develop the places and functions of great importance in terms of urban history.

- To undertake burying services.

Functions and Responsibilities of Municipalities According to Law number 5393

- Municipalities shall provide or contract out the provision of services in the following areas: urban infrastructure facilities, such as town planning, water supply, sewage and transport; geographic and urban information systems; environment, environmental health, hygiene and solid waste; police, fire fighting, emergency, rescue and ambulance services; urban traffic; funerals and cemeteries; tree planting, parks and green areas; housing; culture, art, tourism, publicity, youth and sport; social services and social assistance; weddings; vocational and skills training; economic and commercial development. Metropolitan municipalities and municipalities with a population of more than 50,000 shall open shelters for women and children.

- Municipalities may open pre-school educational establishments; they may build or commission the building of state schools at all levels, carry out or contract out the maintenance of and repairs to such school buildings and provide them with all the equipment and supplies they need; they may open and operate health-care facilities of all kinds; they may ensure the conservation of cultural and natural assets, of the historic urban fabric, and of areas and functions of historical significance to the town, carry out maintenance and repairs for the purpose, and where conservation is impossible, reconstruct them in their original form. When necessary, gives materials to students, to amateur sports clubs and provide the necessary support, organizes any type of amateur sports matches, give awards, with the decision of municipal council, to sportsmen/sportswomen who demonstrate excellence or receive ranking in national or international competitions. They may perform food banking.

- The order of priority in the provision of services shall be determined in the light of the municipality's financial situation and the urgency of the service.

- Municipal services shall be provided for the public at the closest possible locations and by the most appropriate methods. The methods used in service provision shall be appropriate for people with disabilities, old people, the poor and those on low incomes.
- The municipality's functions, responsibilities and powers shall cover the area within the municipal boundaries.
- Municipal services may also be provided for local planning areas on the decision of the municipal council.

Other Institutions and Rules Influential in Municipality Management in Turkey

We could conclude that municipalities in Turkey are at a very advanced point in terms of autonomy, when we analyse "Metropolitan Municipal Law" and "Municipal Law". However, in light of fact that the corporate structure in Turkey has not sufficiently settled, the desire of the central authority to be the dominant power is the biggest obstacle for municipalities in Turkey on their way to achieving an autonomous structure. Yet the recently introduced municipal laws are promising when compared to the history of Turkish government. The main problem in Turkey is that the central authority can get involved in the activities of municipalities, a local administration unit, or if they wish they can intervene in other institutions, laws and regulations. These very interventions harm the understanding of autonomy and decentralization.

Table2. Public Institutions with a Direct and Indirect Effect on Municipality Management

Ministry of Transportation, Maritime Affairs And Communications
Ministry of Environment and Urban Planning
Ministry of Finance
Ministry of Culture and Tourism
Ministry of Food, Agriculture and Livestock
Ministry of Science, Industry and Technology
Ministry of Health
Ministry of National Defense
General Staff
Directorate of Privatization Administration and High Board of Privatization
Housing Development Administration
Governorship

All the institutions mentioned in the table above have a direct or indirect relationship with municipal administration. The intervention of so many different institutions in municipality administration might sometimes put a strain on municipal administrations. This complex authorization structure paves the way for ruling powers holding central authority to easily intervene in opposing municipal administrations. Currently, many opposition parties have complaints in that they cannot perform their tasks, and their plans and projects are being intervened.

Every institution makes decisions about their jurisdictions in proportion to their powers and the gaps they find in the laws. This situation harms the holistic understanding of administration in municipal administration and applications.

For instance, when a district municipality prepares a construction plan according to the requirements of the local people and district, this plan is submitted for the approval of Metropolitan Municipal Council following its approval by the district municipal council. The Metropolitan Municipal Council can assess this plan in three ways. It can change it, refuse it or accept it. Sometimes, the intervention of the Metropolitan Municipal Council in these construction plans might conflict with the demands of the local people, yet there is nothing the district municipality can do. This issue has put the operation of local democracy into trouble.

Another example of the disregard for local democracy is the decision by the Metropolitan Municipality to move Istanbul's biggest fish market to Beylikduzu. Although this demand has been accepted by the district municipality, having the same political view, the local people do not welcome the arrival of a fish market in Beylikduzu. Furthermore, this situation will cause serious problems rather than economic contribution to the region, since there is no logistic area in which to develop and comfortably maintain the activities of this market in this field. The district does not have a healthy transportation network along the coastal zone and in the internal sections, as it has not been constructed with integrated coastal zone management thinking in mind.

In particular, the narrowness and inadequacy of the current roads will lead to serious problems in the district. In addition to all these, Istanbul's biggest export and import harbour, approximately 4 km long, and a touristic marine harbor are located on the coastline. Local people disapprove of the construction of a new facility for commercial purposes along the same section of the coast. Despite all this, construction of the fish market continues.

Again in 2007, a coastal project conducted along part of the current coasts of Beylikduzu District, which received great support from the locals, was

approved by the municipal councils but could not be performed, despite receiving a positive CED (Evaluation of Environmental Effect) report from the Ministry of Environment and Urban Planning, since the project was delayed by a decision of the “Cultural and Natural Heritage Preservation Board” at the stage of application. The Board declared the area as protected in terms of its history and nature, turning it into a preservation site. However, the board, not including any natural scientists, declared a simple formation of cliffs on the coast as a natural protected area and terminated the project. Even if the board is right in its decision, it is thought-provoking that there were no natural scientists on the board. These problems are the very reason why the boards were repealed. Since 2011, the authorization to declare “natural protected” areas was handed to the Ministry of Environment and Urban Planning. However, the coast, which was declared a natural protected area was left to its own fate and exposed to large-scale damage.

The examples are multiple: If a citizen, who purchases a wide are of land in a district, wants to build a touristic facility not included in the district municipality’s plans, he can get an extra reconstruction permit from the Ministry of Tourism; if he wants to build a housing estate, he can get an extra reconstruction permit from the Housing Development Administration. Turkish General Staff might demand a different housing application, using strategic importance as an excuse. The abovementioned public institutions can intervene in municipal practices without demand from the people or the municipalities.

Conclusion and Recommendations

- Municipal laws are changed very frequently. The law amendments made in order to save the day, taking no notice of scientific data or past experience, is a serious obstacle to the formation of a healthy administration model in municipalities.

- A municipal law under one single title should be prepared, taking scientific data, past experience, and municipality models in developed countries into consideration.

- The conditions enabling different institutions, laws and regulations representing the local administration parallel to decentralized administration to intervene in the administration and practices of municipalities should be made more complex or repealed all together. Municipalities should reflect the demands of local people in their practices as much as possible.

- Municipalities are units, the efficiency of which grows day by day, and at the same time they are units in which the demands of the public increase. Therefore, a ministry related to local administrations should be established so

that municipalities and other local administration units can develop more rapidly and keep up with current conditions.

- Bureaucratic intensity related to Municipal Administration should be decreased. A newly founded ministry should provide coordination between municipalities and other institutions.

- The efficiency of civil society organizations in municipal administrations should also be increased. For instance, the City Council, Student Council and youth councils recently established in municipalities for this purpose should be made more effective. All these councils formed for democratization should be opened in all municipalities and should not be decided arbitrarily. Moreover, while forming these councils, objective criteria should be introduced and the political party in power should not be allowed to turn these councils into nonfunctional councils.

- The system whereby the public elects a mayor and municipal council members separately lead to problems in terms of execution. Therefore, a mayor should be appointed by municipal council members. This issue will increase the influence of the mayor, the executive body, in the council. Thus, the mayor and municipal council will work compatibly together.

- Relationships should be established with international local administration organizations. Common projects should be developed with these organizations. For instance, in 2011 the associations of national local authorities of Slovenia, Croatia, Bosnia and Herzegovina, Kosovo, Albania, Serbia, Macedonia, Montenegro, Romania, Moldavia and Bulgaria took part in the meeting of NALAS (Network of Associations of Local Authorities of South - East Europe), held in Turkey. Local administration practices in Turkey, the Balkans and in the world were discussed and solution offers were introduced.

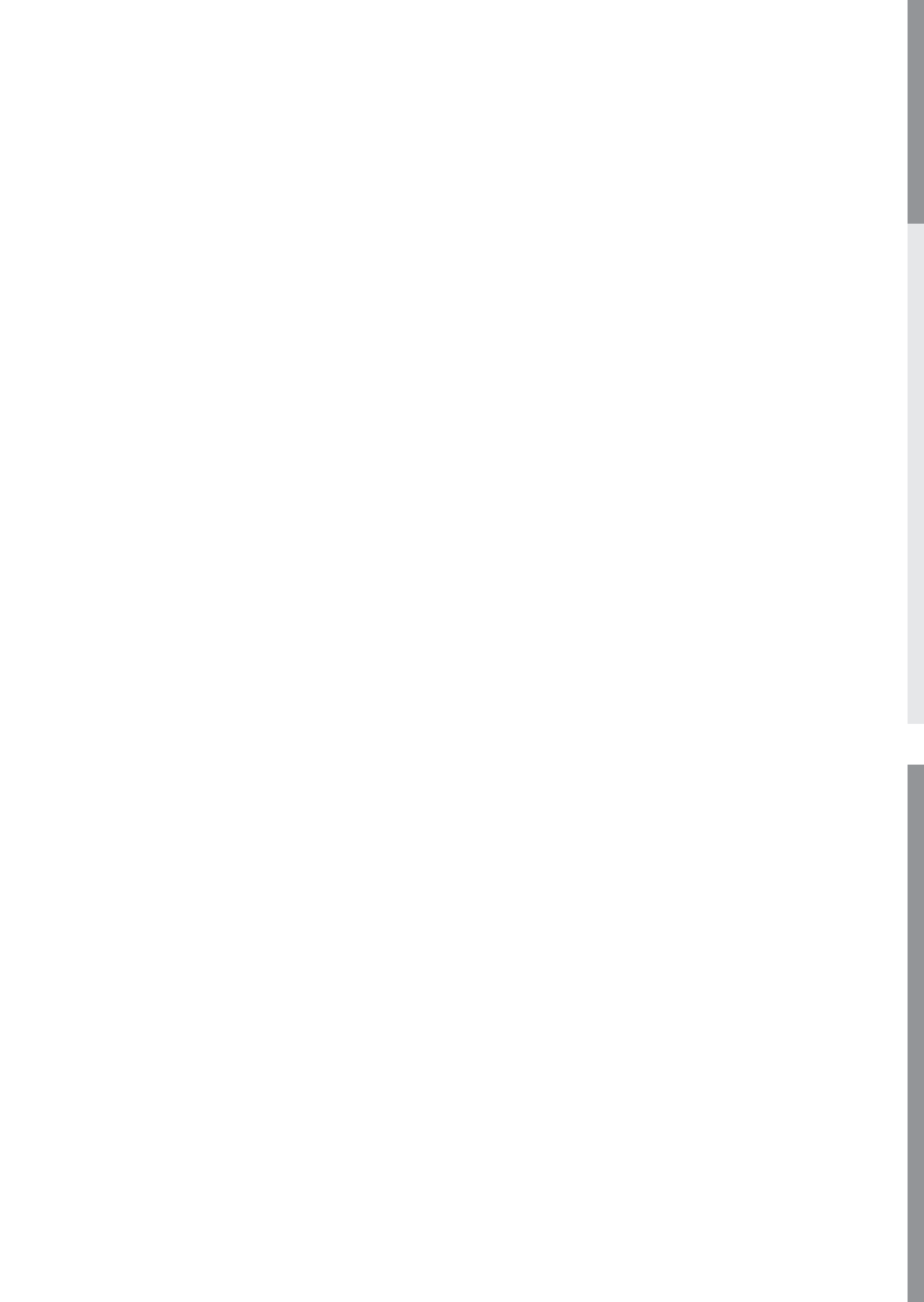
- The understanding of municipal administration in developed countries, where the activity of citizens is predominant, is an administration model that Turkish municipalities should adopt as an objective in terms of democratization, as the administration models in which local people are effective bring about sustainability and success.

References

- Municipal Law (2005). "Municipal Law number 5393" *Official gazette number 2587, dated 13.07.2005.*
- Metropolitan Municipality Law (2004). "Metropolitan Municipality Law number 5216" *Official gazette number 25531, dated 10.07.2004.*
- Kalabalık, H. (2005). "Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Yerel Yönetim Hukuku

Teori ve Uygulama” *Seçkin Publishing*.

- Ortaylı, İ. (1974). “Tanzimat’tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)” *TODAİE Yayını, Sevinç Printing House*.
- Ortaylı, İ. (1978). “İmparatorluk Döneminde Mahalli İdarelerin ve Belediyeciliğin Evrimi” *Ergun Türkcan (Ed.), Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi, Türk İdareciler derneği-Bilimsel Araştırma Dizisi 2, Birinci Kitap, Ankara*.
- Ortaylı, İ. (1985). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Yerel Yönetim Geleneği” *Hil Yayınları*.
- Şengül, R. (2010). “Yerel Yönetimler” *Umuttepe Publishing*.
- TOBB (1996). “Mahalli İdarelerin Yeniden Yapılandırılması (Reconstruction of Local Administrations)” *Aydoğdu Ofset*.

**PROPOSAL FOR BALKAN
HOUSING SECTOR: A MARKET
RESEARCH FOR THE IDENTIFICA-
TION OF FINANCING PROBLEMS
AND MARKETING STRATEGIES IN
TURKEY HOUSING SECTOR**

Murat ANBARCI

Dr. Yusuf Sait TÜRKAN

PROPOSAL FOR BALKAN HOUSING SECTOR: A MARKET RESEARCH FOR THE IDENTIFICATION OF FINANCING PROBLEMS AND MARKETING STRATEGIES IN TURKEY HOUSING SECTOR

*Murat ANBARCI**
*Dr. Yusuf Sait TÜRKAN***

Housing is a very important sector both for the Turkish economy and for the world economy as a whole. The sector is directly affected by economic developments and problems. Problems in the economy translate into funding problems for the companies operating in the sector. The housing sector is the market where the demand for and the supply of houses meet. The demand for housing is always high because houses both provide shelter and are used as a means of investment. To be able to meet the increasing demand, firms that supply houses to the market need to increase their marketing activities and pay more attention to marketing. This study presents the results of a market research titled “Financing Problems and Marketing Strategies in the Housing Sector”, which aimed to identify the funding problems faced by firms operating in the Turkish housing sector, analyze the degree to which they have been affected by the global economic crisis and examine the marketing strategies they use. The research titled “Financing Problems and Marketing Strategies in the Housing Sector” examined sector-related problems and short- and long-term funding problems faced by the firms operating in the housing sector, the significance of these problems, the degree to which these firms have been affected by the global economic crisis, whether they engage in marketing activities, and the importance of each marketing mix strategy used by the firms. This study ultimately aims to examine funding and marketing practices of the firms operating in the sector by analyzing survey results. Housing sector in Balkan Region can be benefit the results of the survey study. As a result, the construction companies should apply marketing strategies so that they can compete with the other companies in Balkan housing sector and minimize financing problems.

* Department of Industrial Engineering Istanbul University, Istanbul Town, Turkey Country
e-mail: ysturkan@istanbul.edu.tr

** Department of Civil Engineering Istanbul University, Istanbul Town, Turkey Country
e-mail: manbarci@istanbul.edu.tr

1. Housing Sector

The housing sector is the market where the demand for and the supply of houses meet. The demand for housing is always high because houses both provide shelter and are used as a means of investment. In order to respond the increasing demand, the companies that will supply housing, have a strong capital structure, provide financing against economic development and crisis also compete with the other companies in the market should be able to apply marketing strategies [1].

2. The Research Method and Methodology of Financing Problems and Marketing Strategies in the Housing Sector

In this study, a survey study including 33 questions was carried out with 64 firms. To reach the companies for the survey, printed, audio-visual, outdoor tools and online advertising was used. This survey study was performed to 64 companies business in Istanbul and constructing housing. The survey study was performed to 15 companies using personal interview technics, to 12 companies with telephone call, and to the remaining 37 companies by electronic mail. 6 of 37 companies participated in the survey via electronic mail have not respond to positively or negatively, and 4 of 37 companies did not want to participate in the survey due to company policies.

The survey was evaluated by the marketing managers to the %63 of surveyed firms. It is evaluated that the result is consisted of answers to the firms which have a marketing department, %11 of the participants to the survey are finance manager, %9 vice general manager, %6 accounting manager, %5 firm owner, %4 general manager, %2 sales manager.

There are three types of question format widely used in marketing research. These are; open ended questions, two-choice questions and multiple choice questions [2]. Multiple choice question formats is the most question format used in this study survey questions. The complicated probability of multiple questions is proportionately highest but the complicated of the answers to these questions is the middle or regular level.

Assessment of the financing problems and marketing strategies in the Turkey housing sector is the data obtained with the survey were analyzed and frequency distributions were calculated. The results of the survey have been compared and the data related to financing and marketing of the companies have been determined in the housing sector [1].

3. Problems of the Firms in Turkey Construction Sector

The evaluation of the survey in the sense of significance level by likert scale were asked to the companies that participated in the survey study. The evaluation of the scoring system; 5 point is “vital”, 4 point is “significant”, 3 point is “neither one”, 2 point is “insignificant” and 1 point is “niggling”.

Table 3.1 shows the result of the importance to the problems faced on the companies that participated in the survey study. The calculation of the average column in the table is to multiple the average score for each grade by the company number that choose this degree and then divide the total number of the companies. The average of seven question in the table is 3,22 over 5 points.

Table 3.1: Significant Level of the problems faced by the firms

Please emphasize the following questions for your company	Vital	Significant	Neither One	Insignificant	Niggling		
	5	4	3	2	1	Total	Average
Financing Problems	7	47				54	4,13
Marketing Problems	6	44	4			54	4,04
Human Resources Problems		21	29	4		54	3,31
Manufacturing Problems	1	18	23	12		54	3,15
Import and Export Problems			13	41		54	2,24
R&D and Technological Problems		4	18	32		54	2,48
Problems with Authorities	2	11	38	3		54	3,22
						Average	3,22

The result of the question which financing problem or problems faced by the firms in the market shown in Table 3.2.

<i>Valid</i>	<i>Frequency</i>	<i>Percent</i>	<i>Valid Percent</i>	<i>Cumulative Percent</i>
Problems with Capital Expenditure	35	43%	43%	43%
Problems with Business Capital	11	13%	13%	56%
Problems with warranties	7	9%	9%	65%
Economic Problems	28	34%	34%	99%
Other Problems	1	1%	1%	100%
Total	82	100%	100%	

As shown in Figure 3.1, the vital reason of financing problem to the companies is the instability of the product (housing) sales with an average 4,41 over 5 points. High credit interest and lack of credit opportunities is the significant reason of the financing problems to the firms.

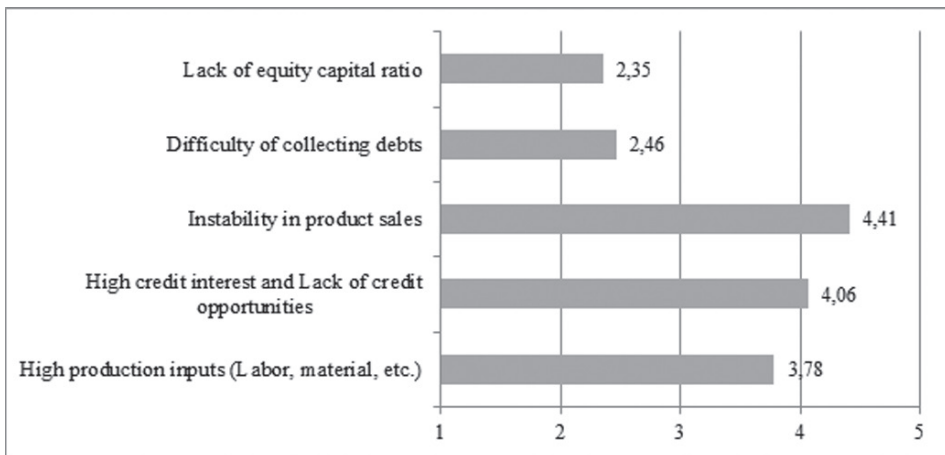

Figure 3.1 : Origin of the Financing Problems Distribution

In Figure 3.2, the economic condition of the market is vital problem with an average score of 4,31. The question of earlier survey searching financing problems origin in Figure 3.1 showed the lack of equity capital ratio with the score of 2,35. In this case emphasis that the firms in the survey do not have deficiency in business capital. In today's conditions, firms provide credits from banks and various finance institutions for housing sales minimizing repayment irregularities after sales and in order to guarantee risk.

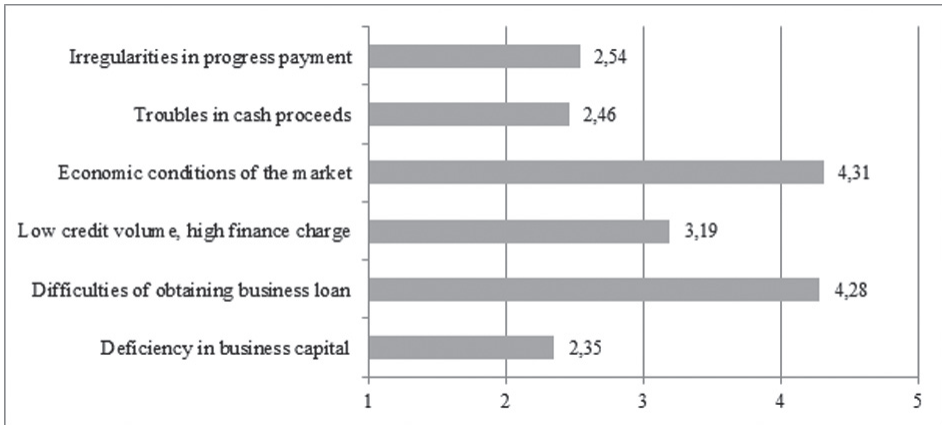

Figure 3.2: Short Term Financing Problems Distributions

Economic instability in the housing market was evaluated as the most important long-term financing problem with an average score of 4,28 as shown in Figure 3.3. Problems Obtaining credit to make a new investment is important in global economic crisis with the score of 3,19. The firms participated in the survey do not have lack of equity with the score of 2,35.

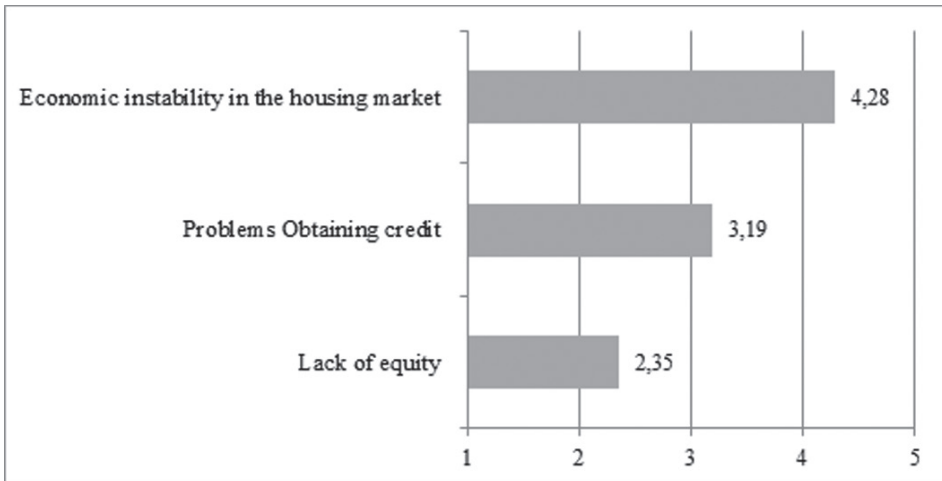

Figure 3.3: Long Term Financing Problems Distributions

Lack of an independent financing department is the leading financing problem of the family companies which could not complete the process of insti-

tutionalization in the construction sector. For this reason, in construction sector, incorrect financing decisions may be made by the managers who were educated engineering science and are technical background. The result of the question, which is related to this problem is about the companies whether there is a financing department, is that there is a financing department within the structure of the %69 company, and financing department is not included in %31 company.

The result of the question that the decisions concerning financing by whom the company official is made, shown in Table 3.3. In this result, it is understood that decisions about financing is made by the accounting manager and owner of the company who has a limited knowledge and skills about financing in the companies which have not financing department. In this case it is thought to cause financing problems to investment and capital decisions, dividend policy and valuation of credit.

Valid	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Company Owner	17	14%	14%	14%
Executive Board	14	11%	11%	25%
General Manager	39	31%	31%	56%
Finance Manager	37	30%	30%	86%
Accounting Manager	17	14%	14%	100%
Total	124	100%	100%	

4. Marketing Operations of the Firms

Marketing department which performs marketing activities is available 34 of firms in the survey. 17 of firms carry out marketing activities by research institutes. Of these 17 firms converged on research institutes are supporting on behalf of carrying out marketing activities by focusing on sales to reach macro masses from all walks. As shown in Figure 4.1., %6 of the firms does not have marketing department and marketing research. This rate shows that construction firms no longer make a point of marketing activities and housing sales are increased by marketing activities.

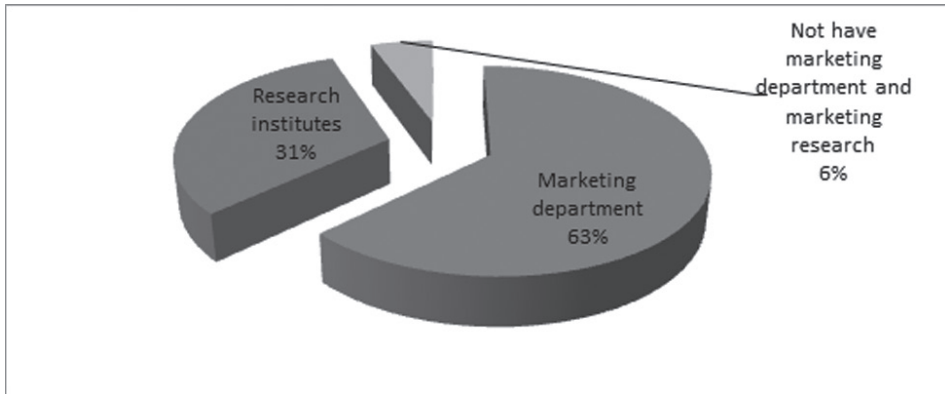

Figure 4.1: Marketing Operations of The Firms

It can be seen in Figure 4.2., findings of the marketing activities which the firms utilized are; %80 of the firms take out the competing undertaking, %15 of the firms carry out marketing activities by forecasting the market, %5 of the firms utilize promotional activity.

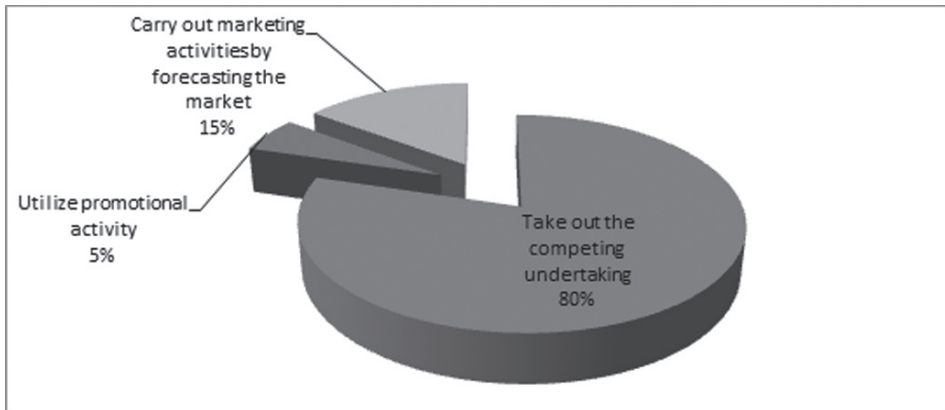

Figure 4.2: Marketing Operations Implemented By The Firms

Only 3 firms of 54 firms participated in this survey do not have an independent marketing department and marketing activities are not made in a professional manner. 54 of 51 firms show the importance of marketing activities for the housing projects and are implemented by the firms.

5. Marketing Mix Strategies of the Firms

Competitive pricing strategy is the most important pricing strategy shown in Figure 5.1 with 4,85 score in 0-5 scoring system on the survey for housing pricing. Pricing strategy according to demand for housing is important with 4,33 averages. Pricing based on housing cost with an average of 4,02 up to below the group average 4,40, but it was evaluated as important by the firms.

Figure 5.1: Pricing Strategies for Housing Projects

Financing problems is the most effective for the decision of housing pricing in global economic crisis environment for %60 of firms in the survey shown in Figure 5.2. Decrease in the housing sales correspondingly increasing housing stock was effective in %35 of the firms. The strategies of the competitors in the market for the decision of pricing have been effective %3 rate of the firms. Problems related with public institutions which were expressed by %2 of firms were effective to the decision of pricing.

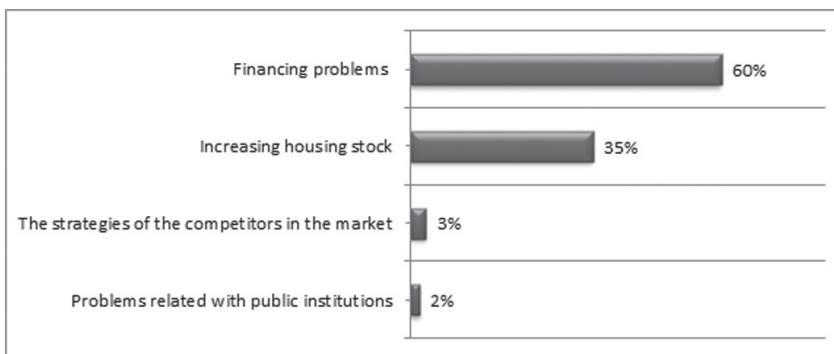

Figure 5.2: Decision of Pricing for Housing Projects

It is shown in Figure 5.3, 37 of 54 firms (%68) preferred advertising activities for the promotion strategy of housing. Particularly in recent period de-stocking the housing, advertising activities which provide opportunity of reaching more customers are spied on primary promotion strategy. Personal sales have been chosen for housing promotion strategy by %17 of firms. %9 of firms has chosen sales development and %6 of firms has chosen public relations activities for promotion strategy.

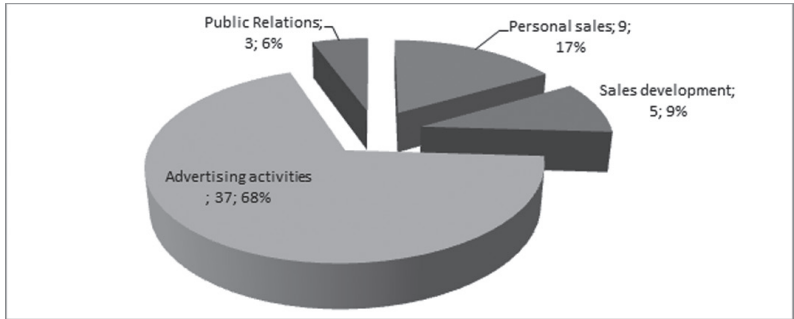

Figure 5.3: Promotion Strategies for Housing

Problems about the analysis of market are the most important problem for the firms faced on the housing market shown in Figure 5.4 with an average 4,59 of 0-5 score system. Housing pricing problem is the other important and closest to previous problem with an average of 4,48. Promotion problems and problems related to the housing product are seen ineffective problem faced by the firms. Distribution problems are regarded as insignificant for the firms with an average of 3,02.

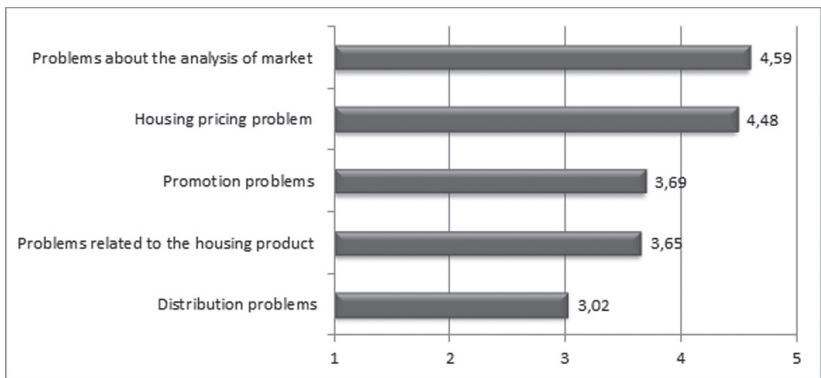

Figure 5.4: Marketing Problems Faced in Housing Sector

Brand mark and public opinion are the most important problem for the firms with an average of 4,11. Problems related housing project followed the previous problem with an average of 4,09. Problems with quality and problems related cost of housing which are evaluated ineffective by the firms, remained below with an overall average of 3,90 shown in Figure 5.5.

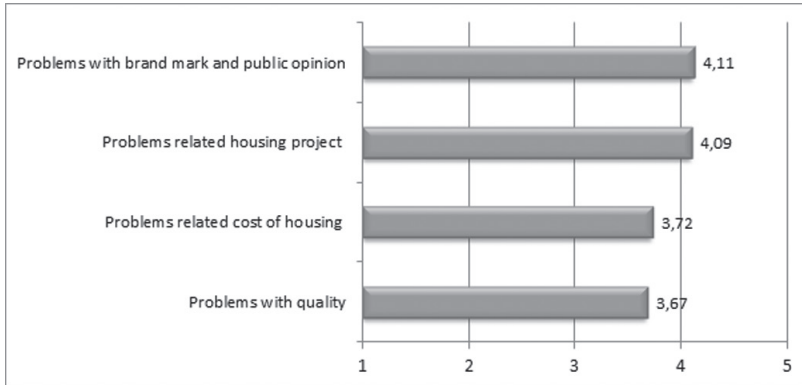

Figure 5.5: Marketing Problems Related to Housing

Problems with housing finance was evaluated most important problem with an average of 4,22 by the firms. Pricing policy implemented by the competitors' is another very important problem faced by the firms in housing market with an average of 4,17 shown in Figure 5.6. Housing policies implemented by the Government (3,76) and high project cost inputs (3,74) are important problems faced by the firms. Problems related maturity date is evaluated as insignificant with an average of 2,17.

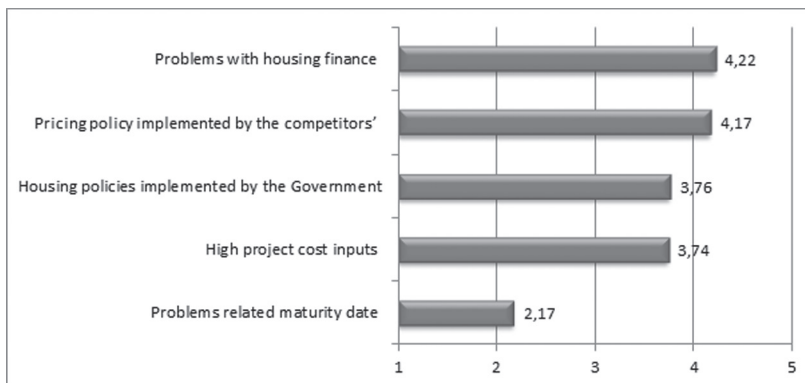

Figure 5.6: Pricing Problems of Housing

Firm brand mark problems are the most important problems related promotional activities with an average of 2,87 shown in Figure 5.7. Generally, promotion problems were evaluated insignificant and ineffective problems by the firms.

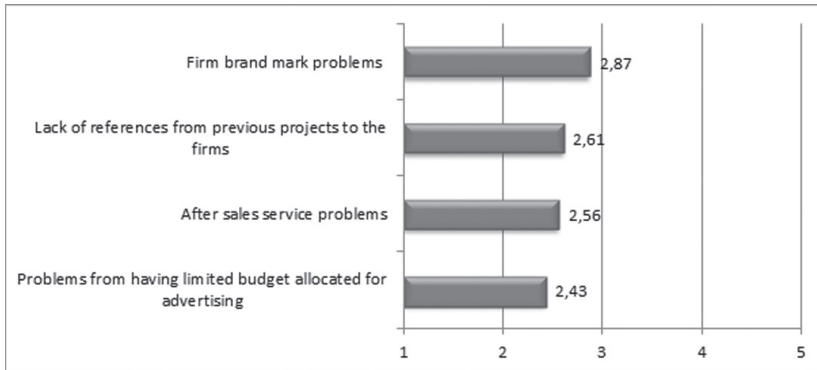

Figure 5.7: Housing Promotion Problems

6. Global Economic Crisis Effect

In Table 6.1., it is expected that the firms were highly affected by the global economic crisis with %54. All firms involved in the survey were affected by the global economic crisis.

Table 6.1: The Effect of Global Economic Crisis

Valid	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
None	0	0%	0%	0%
Barely	3	5%	5%	5%
Rarely	21	39%	39%	44%
More	29	54%	54%	98%
Too much	1	2%	2%	100%
Total	54	100%	100%	

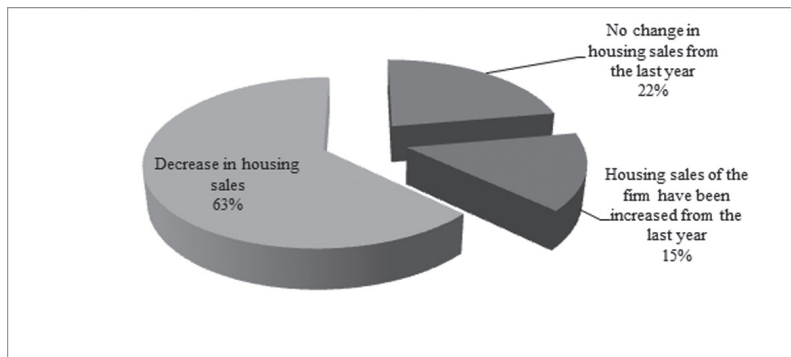
As seen in Table 6.2., leasing and factoring which are the alternative methods of financing were utilized in the global economic crisis environment by the firms.

Furthermore, the firms capitalized on real estate’s investment trusts with %15. Otherwise, external financing provided from World Bank and the European Union was preferred by the firms with %9.

Table 6.2: Financing Techniques in the Global Economic Crisis

Valid	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Bank Loans	41	41%	41%	41%
External Financing Sources	9	9%	9%	51%
Rreal estates investment trusts	15	15%	15%	66%
Leasing	21	21%	21%	87%
Factoring	11	11%	11%	98%
Forfating	1	1%	1%	99%
Other	1	1%	1%	100%
Total	99	100%	100%	

34 of 54 firms stated that a decrease in housing sales due to crisis. In this case, it is thought to an increase in housing stock and to decrease existing stock by stimulating marketing strategies. Only %15 of firms stated that housing sales of the firm have been increased from the last year. It is informed this %15 of firms have used more budget for the increase of housing sales. %22 of firms indicated that there is no change in housing sales due to crisis as shown in Figure 6.1.

Figure 6.1: The Effect of Global Economic Crisis on Housing Sales

7. Conclusion and Proposals for the Firms in Construction Sector

Proposals of the survey in accordance with the survey results are [1];

- It is required financing department to prevent wrong financial decisions of the construction firms which have not an independent financing department. It is thought that financing decision should be made by expert finance manager to minimize financing problems.
- Financing problems is the most important problem faced by the firms in

housing sector. Even if the global economic crisis continues, financing problems will increase even more.

- Usage of the credits provided by bank and other finance institution can minimize repayment irregularities for the housing sales of the construction firms.
- All surveyed firms were affected by the global economic crisis. Construction sector bear on directly one of three sectors in Turkey. Declining or viability in construction sector reflects on economy literal. For this reason, financial precautions related on construction firms should be reviewed.
- Construction firms should benefit from more leasing and factoring which are alternative financing methods and external financing provided by World Bank and European Union.
- It is essential to utilize marketing strategies in make essential in competition construction sector. It should be adopted that marketing does not mean only sales.
- Housing pricing strategy is the most important marketing strategy to minimize financing problems faced by the firms in global economic crisis environment. To increase the price of housing factors are; land supply, infrastructure cost, project cost, financing cost, region of housing and housing environment.

References

- Anbarcı, M.-*Residence Marketing Strategies Minimizing Financial Problems in Construction Sector*, Postgraduate thesis, Institute of Science of Istanbul University, Istanbul, 2010.
- Kurtuluş, K.-*Marketing Strategies*-Literatur Publishing Company, Istanbul, 2006.

**ANALYSIS OF BILATERAL
TRADE BETWEEN TURKEY
AND MACEDONIA**

Ali ÇEKER

ANALYSIS OF BILATERAL TRADE BETWEEN TURKEY AND MACEDONIA

*Ali ÇEKER**

Macedonia, which has a regional economic potential, has been exposed to all of the negative impacts of instability experienced in the Balkan geography from a political and economic aspects. The figures of bilateral trade with Macedonia Republic, with which we have been on amicable terms since its inception, have not yet achieved the returns expected from the Free Trade Agreement (FTA), which has been signed. In our work directed towards the target of developing trade relations with Macedonia, which could virtually be regarded as a neighbor due to its geographical proximity, the bilateral treaties oriented towards developing of Economic and Trade relations between the two countries, the course of trade relations of Turkey and Macedonia throughout historic process, export-import indicators, and import and export values as well as their development according to product groups between the two countries have been examined and the economic and trade relations of Turkey with Macedonia have been analyzed in its entirety.

The products, which were the source of revenue of people from different cultures and geographies from antiquity to our time, were limited with a few basic items such as metals, spices, salt, and silk. Trade, which has been diversified with the development of technology and production facilities in today's world, encompasses economic activities that include all kinds of goods and service transactions.¹ As metal resources, climate conditions and production facilities in the world geography are taken into consideration it can be observed that no self-sufficient country exists that is completely independent from the outside world. From this aspect, trade activities carry vital importance for whole world. The domestic and foreign trade of countries is directly proportional to their level of development. The main factor that determines trade volume is the demand-supply balance. Merchandise, which goes through different functions and processes by changing hands many times from the first production phase until final production phase, presents gains with added values until such time that it finally reaches the

* Istanbul University

1] GÖZENÇ, S & ERTİN, G & GÜMÜŞ, E. (1998), Türkiye Coğrafyası (The Geography of Turkey), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir: 219.

consumer, who represents the last link in trade.²

Ethnic structure of post cold-war Yugoslavia Federal Republic, with an ethnic structure constituting potential political issues, resulted in the respective independence of federal states constituting the federation.³ Macedonia, which neighbors are Serbia and Kosovo in the North, Albania in the West, Greece in the South, and Bulgaria in the East, is a country located in the center of Balkans with geopolitical importance.⁴ Macedonia, which faced major issues in domestic and foreign policy that drifted the country into crises both from a political and economic aspect right after its independence, was successful in overcoming these major perils and conserving the political unity of the country. Greece continuously vetoed Macedonia to prevent its recognition under its name. The embargoes implemented by Greece in the name of economic isolation of Macedonia by cutting off the country's Aegean Sea connection, its Northern neighbor Serbia's borders being closed due to war, and internal conflicts experienced in 2001 with Albanians, making up 20 % of its population, constituted major obstacles in the global, political and economic integration of Macedonia throughout Macedonia's first post-independence decade. Although the country's economy has a positive appearance due to the political stability achieved in the last period during the transition to free market economy and thanks to reform packages being applied, cumbersome bureaucracy stands out as an important issue waiting to be resolved with respect to privatization and foreign investments.

Turkey, being one of the first countries to recognize Macedonia, has shown the requisites of being a friendly and allied nation by taking sides with Macedonia in its most critical periods which despite all of its constitutional process issues

2] "The existence of different climatic regions in our world causes differences in growing of agricultural produce. Furthermore the fact that energy and raw material sources are in different geographical regions achieves significance upon such being transported to regions of demand. Transportation of commodities found in different countries of the world to regions of demand is as important, if not more, than the availability of goods or raw materials produced. From this aspect transportation or transportation facilities are one of the most important elements of trade. Land, air and maritime transportation facilities are highly developed in current world of technology, result in extremely fast relocation of goods that are in distant regions. Development of cold storage, packaging facilities besides transportation facilities in today's world, which has virtually become a global village, have resulted in diversity of products that are the subject of trade over long distances." ÇEKER, A. Z. (2010), *Türkiye-Ürdün Ticari İlişkileri (Trade Relations of Turkey-Jordan)*, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Coğrafyası Anabilim Dalı, İstanbul: 34-35.

3] Federal states: Serbia, Croatia, Slovenia, Bosnia-Herzegovina, Macedonia, and Montenegro, autonomous regions: Kosovo and Vojvodina.

4] ATALAY, İ. (2007), *'Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası'*, Meta Basım Matbaacılık, İzmir: 73.

is endeavoring to attain the expectations and standards of democratization with rapid and determined steps in its EU accession process.⁵

Economic-trade relations between Turkey and Macedonia and economic developments expected from such relations have not achieved their potential despite the historical, cultural and geographical advantages and ties. It is an evident that bilateral relations will develop in the event that advantages are provided by the Free Trade Agreement, signed between two countries, are put into use. The development of bilateral trade and economic relations between the Republic of Turkey and the Republic of Macedonia and their effectiveness in achieving the targeted size is dependent upon showing determination with respect to the relations being multi-dimensional. From this aspect great responsibility rests with all; starting from regional businessmen and up to major businessmen confederations.

1. Trade and Economic Relations of Turkey - Macedonia

1.1. Treaties Signed between the Two Countries

Macedonia was separated from the Yugoslavian Federation on the date of 21 November 1991 and declared its independence.⁶ Turkey was the second country to recognize Macedonia on the date of 6 February 1992 following Bulgaria, after the Republic of Macedonia declared its independence on 21 November 1991.⁷ Political, economic, and cultural relations of Turkey – Macedonia continue in a friendly and allied manner, without any deviations, following the establishment of Macedonia.⁸

Table 1: Main Treaties Signed between Turkey and Macedonia.⁹

Agreement	Date of Signature
Trade and Commercial corporation agreement	17. 03. 1994
Agreement of prevention of double taxation	16.0 6. 1995

5] ÖZEY, R. (2009), 'Avrupa Coğrafyası', Aktif Yayınları, İstanbul: 333-334.

6] "Background Note: Macedonia", <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/26759.htm>.

7] HATİPOĞLU, M. (2002), Makedonya Sorunu Dünden Bugüne (The Macedonian Issue from Past to Present), ASAM Yayınları 34, Balkan Araştırmalar Dizisi 6, Ankara: 124.

8] "Turkey is the first country to recognize Macedonia as a "nation" with its constitutional name. Although our country is the first state to send an Ambassador to Skopje, the first state to open an Embassy was Slovenia". <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-makedonya-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri-tr.mfa>.

9] İstanbul Ticaret Odası (İTO), Makedonya Ülke Raporu (Macedonia Country Report), Şubat 2009: 8.

Agreement of mutual stimulation of investment and its protection	14. 07. 1995
Agreement of international road haulage	27. 04. 1995
Agreement of cooperation of customhouses of Turkey and Macedonia	9.05. 1997
Agreement of social security	6.07. 1998
Agreement of free trade	7. 09. 1999
Strategy document of relation reinforcement	17. 11. 2008

The two countries have based their bilateral political and economic relations on a strategic scale by increasing cooperation potentials in every area through agreements signed. When we look respectively at the agreements signed with Macedonia, which gained its independence in 1991, we see that; Trade and Economic Cooperation Agreement, Prevention of Double Taxation Agreement, Agreement Pertaining to Mutually Subsidizing and Protecting Investments, International Land Route Transport, Mutual Assistance Agreement Between Turkish and Macedonian Customs Administrations, Social Security Contract, Free Trade Agreement, and agreement of “Strategy Document Directed to Reinforcement of Bilateral Relations” have been signed (Table 1).

1.1.1. Turkish-Macedonian Free Trade Agreement

The Free Trade Agreement (FTA) signed in line with common transnational economic benefits is the first step taken for the formation of an advanced economic and political cooperation. Free Trade Agreements, which provide great advantages on the bureaucratic basis with regards to both cost and time by lifting trade barriers, is an important stage in the name of economic integration.¹⁰

The Parties are targeting to develop bilateral trade within the scope of the Free Trade Agreements by applying higher customs duties to other countries, which fall outside the scope of the agreement. Lower or zero customs duties may be applied to goods that are determined mutually within the scope of this aim by taking as the basis production potentials of the countries and diversity of their articles produced.¹¹

Due to supplying new trade opportunities, Free Trade Agreements provide the opportunity for member countries to increase their productions by allowing them to use their productions more efficiently and bring dynamism to their

10] GLEN, A. “Regional Integration in the Emerging Economy”, Social Science Journal, Vol. 35, Issue 2, 1998: 159.

11] DTM, Pan Avrupa Menşe Kümülaşyon Sistemi Başvuru Kitabı (Pan European Origin Cumulation System Reference Book), Ankara: 1999: 10.

economies. Countries that are party to the Agreement may trade with other countries, with which Free Trade Agreement is not executed. There is no matter that impedes this point.¹²

Turkey has, up to now, signed free trade agreements with a total of 17 countries, including Macedonia. These countries respectively are: Croatia, Jordan, Morocco, European Free Trade Association (EFTA), Syria, Serbia, Palestine, Bosnia Herzegovina, Egypt, Albania, Georgia, Israel, Chili, Macedonia, Montenegro, and Tunisia (Table 2).

Free Trade Agreement signed between Turkey and Macedonia in Ankara on 7 September 1999, entered into effect on the date of 1 September 2000. Turkey has, within the framework of the Agreement, lifted the customs duties applied to industrial products between articles 25-97¹³ as of the date the agreement entered into force. Macedonia on the other hand lifted customs duties of industrial products on its side gradually until 2008.

When we look at the scope of the signed Agreement, we see that it contains:

- Lifting of customs duties on industrial products, quantity restrictions, taxes and measures with equivalent effect,
- Technical barriers in trade, concession amendments in agricultural products, animal and plant health measures,
- Domestic taxing, structural adjustment, dumping, state monopolies, protection measures,
- Payments, origin rules, subsidies, intellectual, industrial and commercial property rights,
- Necessary arrangements in public procurement and corporate provisions.¹⁴

12] RONALD, J.W. "Free Trade Agreements: for better or worse?" *American Economic Review*, Vol. 86, Issue 2, 1996: 62.

13] Customs duties of "petroleum oils, fertilizers, leather garments, shoes, iron-steel, copper and aluminum pipes, rough zinc, and shoes" have been lifted in 2003.

14] "With regards to agricultural products, Turkey and Macedonia have granted concessions to each other such as tariff quotas or customs duty exemptions or reductions of an unlimited nature. The following are found among the products our country has received concessions from Macedonia within this scope: poultry meat, lentil, hazelnut, citrus, raisin, olive oil, olive and other fruits, and nuts. The following are the main products our country has granted concessions to Macedonia: Tomato, onion, cucumber, mushroom, sweet pepper, watermelon, apple, rice, vegetable mixes and wine". <http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm?sayfa>.

Table 2: Countries Turkey has Signed Free Trade Agreements with.¹⁵

Countries	Date of Signature	Date of Validity
Croatia	13. 03. 2002	1. 07. 2003
Jordan	1. 12. 2009	1. 03. 2011
Morocco	7. 03. 2004	1. 01. 2006
European Free Trade Association (EFTA)	10. 12. 1991	1. 10. 1992
Syrian Arab Republic	22. 12. 2004	1. 01. 2007
Serbia	1. 06. 2009	1. 09. 2010
Palestinian	20. 07. 2004	1. 06. 2005
Bosnia and Herzegovina	3. 07. 2002	1. 07. 2003
Egypt	27. 12. 2005	1. 03. 2007
Albania	22. 12. 2006	1. 04. 2008
Georgia	21. 11. 2007	1. 11. 2008
Israel	14. 03. 1996	1. 04. 1997
Chile	14. 07. 2009	1. 03. 2011
Macedonia	7. 09. 1999	1. 09. 2000
Montenegro	26. 11. 2008	1. 03. 2010
Tunisia	25. 11. 2004	1. 1. 07. 2005

2. Foreign Investments in Macedonia and Status of Turkey

Legislation in Macedonia regarding foreign companies is determined by “Commercial Companies Act”.¹⁶ Many incentives have been provided to firms that wish to make investments in the country pursuant to Commercial Companies Act. In the country, where domestic and foreign companies have equal rights by law, such incentives that stand out for foreign companies are: customs duty exemption of products to be imported with the purpose of investment, income tax exemption of firms for a period of three years, and corporate taxes fixed at 15 %.¹⁷

When we look at the sectoral breakdown in the Country, where Foreign Investments Agency (Makinvest) was founded in 2005 with the purpose of increasing and coordinating foreign investments, investments made in telecommunication, banking, insurance, petroleum industry, textile, food,

15] <http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm?sayfa>.

16] The rights of the investors, and assurances that's are given for making investments are as follows: “free transfer of income generated as a result of the investment, participation in management and administration based on the capital ratio of the investment, authority to inspect all the records of the firm, allowing capital outflow from Macedonia of capital used for investment in Macedonia, returning investment goods to the investor in case such is determined in the investment agreement”, DTM, Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, ‘Makedonya’da Ekonomik Gelişmeler (Economic Developments in Macedonia), 1998: 8.

17] DEİK Yayınları, Makedonya Ülke Bülteni (Macedonia Country Bulletin), İstanbul. Mart 2005: 3.

tobacco, trade and service sectors that rank at the top of the list. The following companies are among corporations, which have invested in Macedonia: Johnson Matthey and QBE Insurance Group Limited (UK), Mobilkom Austria and EVN (Austria), T-Home (Germany), Societe Generale (France), Johnson Controls (USA), National Bank of Greece, Hellenic Bottling Company S.A. and Titan Group (Greece), Mittal Steel (the Netherlands), Duferco (Switzerland), TAV, Şişecam and Borteknik (Turkey).¹⁸

Table 3: Foreign Investments in Macedonia According to Countries and Status of Turkey.¹⁹

Countries	2004	2005	2006	2007	2008	Total	Ratio %
Greece	264.105	279.211	320.397	387.135	450.695	1.701.543	15
Netherlands	103.231	213.346	211.987	431.310	435.570	1.395.444	15
Hungary	354.400	350.007	350.351	421.255	410.555	1.886.568	14
Austria	62.285	57.719	219.412	238.288	334.578	912.282	11
Slovenia	101.847	106.794	126.712	165.840	262.779	763.972	9
Swiss	143.901	164.197	150.781	166.816	200.734	826.429	7
England	38.392	38.179	67.386	102.238	145.597	391.792	5
Bulgaria	24.328	27.362	42.792	62.494	86.501	243.477	3
Germany	70.567	64.072	64.084	85.908	66.229	350.860	2
Serbia	29.497	32.830	53.769	66.329	62.314	244.739	2
Italy	32.095	37.688	44.387	46.504	55.545	216.219	2
USA	25.616	29.841	45.318	35.885	47.795	184.455	2
Turkey	26.489	25.060	27.723	34.910	42.976	157.158	1
Others	177.506	169.081	198.249	64.452	95.114	704.402	7
Total	1.462.984	1.607.183	1.939.197	2.338.809	2.748.291	10.096.464	

The country that has realized the greatest foreign capital investment is Greece with a ratio of 15 %. This is followed respectively by Netherlands, Hungary, Austria, Slovenia, Switzerland, UK, Bulgaria, Germany, Serbia, Italy, Britain, USA, and Turkey (Table 3). According to this ranking, Turkey is in the 14th place.²⁰

18] GÖRGÜN, M. T. (2011), **Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi, Makedonya Ülke Raporu** (Macedonia Country Report), 6-7.

19] <http://www.nbrm.mk/default-en.asp>.

20] “Turkish construction firms continue their works with respect to projects such as mass housing, public investment projects, motorway construction. The firms are concurrently showing more interest in infrastructure and energy projects in Macedonia. The development of “Vardar Valley” project, aiming regional development especially with works in agriculture, irrigation, transportation, and energy sectors, is being followed by Turkish Firms.” DEİK Yayınları. (2005), ‘Makedonya

The total amount of Turkish Investments, which remain low, compared to other countries is 157 million \$. In case Investments for which contracts are signed are realized, it is expected that Turkish Investments will reach 500 million \$. The numbers of Turkish Firms, which mostly consist of small size enterprises, are about 100 million \$.²¹

3. Bilateral Trade Data

Macedonia went through challenging years from a political and economic aspect in its first years of independence. The threat factor directed to the independence of Macedonia came from two neighboring countries. During its first years of independence, Serbia and Greece were opposing Macedonia in combined action.²²

The embargo imposed to Serbia due to the Bosnia Herzegovina war and during this period had caused contraction of the domestic market. Serbia being an important trade partner of Macedonia during the Yugoslavian Federation era caused existing trade and economic connections to be interrupted until 1995 as a result of the economic isolation imposed.²³

Immediately after independence, another important issue the country faced was the name and flag issue experienced with Greece. Greece saw Macedonia name as a threat from a unity of the state point, and took steps in the international arena to prevent Macedonia from being recognized with this name by constantly using its veto right.²⁴

When we consider the main trade partners of Macedonia during the 1991-1995 years we see respectively Germany, Russia, Italy, Slovenia, Bulgaria, USA,

Ülke Bülteni' (Macedonia Country Bulletin), İstanbul. Mart: 11.

21] GÖRGÜN, a.g.e., s.7.

22] LIOTTA, P. H. (2001), "Dismembering The State: The Death Of Yugoslavia And Why It Matters", Lexington Books, Oxford: 295.

23] "Inability to export by-products manufactured at Macedonian factories to the old Yugoslavian Republics due to the embargo imposed on Serbia, virtually brought production in Macedonia to a standstill." SOMUNCUOĞLU, T. (2002), 'Makedonya', Balkan Ülkeleri Raporları Serisi (Macedonia, Balkan Countries Reports Series), İGEME Ekim: 19.

24] "After Macedonia gained its independence, it became one of the poorest countries in the region, and economic sanctions imposed on Federal Yugoslavian Republic, its main trade partner between the years 1992-1995 and 1998-2000, and economic embargo Greece imposed on Macedonia in the years 1992, 1994 and 1995, seriously damaged the country's economy. Especially the economic embargo imposed by Greece prevented Macedonia, with no coasts to the sea, from accessing Salonika Port, and cut off Macedonia's petroleum sources." SOĞANGÖZ, M. (2007), 'Makedonya Krizi Ve ODGP'nin Rolü'(Macedonian Crisis and the Role of CFSP), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara: 136.

Greece (pre-embargo) and Turkey. During this period Turkey is a low profile trade partner in the foreign trade of Macedonia with values changing between 1.24 % and 3.17 %. Together with middle sized investments, Turkey's commercial activities with Macedonia had been occurring at relatively lower values compared to other countries until 1995.²⁵

Table 4: Foreign Trade of Turkey and Macedonia (USD Million).²⁶

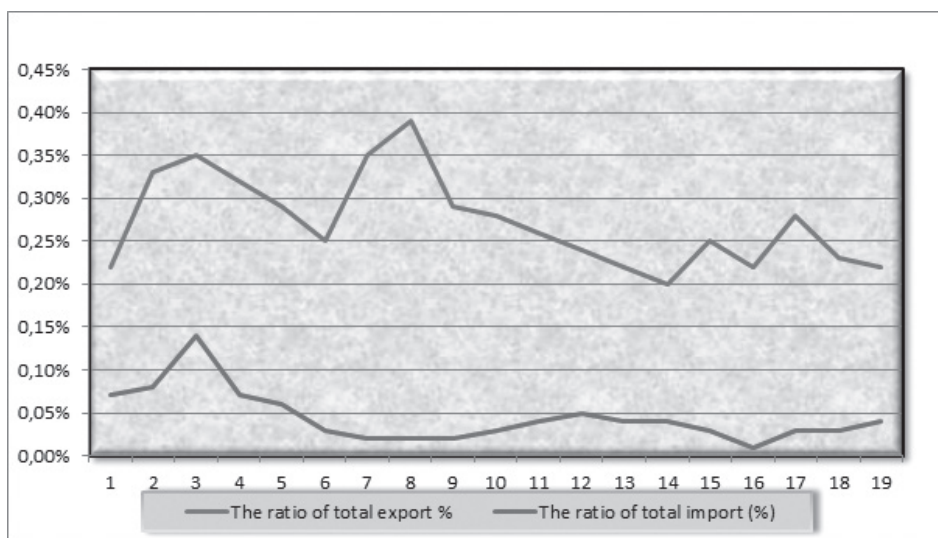
Year	Export	The ratio of total export (%)	Import	The ratio of total import (%)	Balance of foreign trade	Capacity of foreign trade
1993	33.760.229	% 0,22	19.655.995	% 0,07	14.104.234	53.416.224
1994	60.388.076	% 0,33	18.665.394	% 0,08	41.722.682	79.053.470
1995	76.467.667	% 0,35	50.364.066	% 0,14	26.103.601	126.831.733
1996	74.251.073	% 0,32	31.713.641	% 0,07	42.537.432	105.964.714
1997	77.392.468	% 0,29	30.216.938	% 0,06	47.175.530	107.609.406
1998	68.190.277	0,25	13.236.784	% 0,03	54.953.493	81.427.061
1999	93.669.645	% 0,35	7.877.785	% 0,02	85.791.860	101.547.430
2000	107.765.120	% 0,39	10.469.981	% 0,02	97.295.139	118.235.101
2001	89.815.709	% 0,29	9.114.667	% 0,02	80.701.042	98.930.376
2002	101.316.280	% 0,28	14.913.715	% 0,03	86.402.565	116.229.995
2003	122.715.302	% 0,26	27.341.888	% 0,04	95.373.414	150.057.190
2004	149.330.266	% 0,24	51.935.431	% 0,05	97.394.835	201.265.697
2005	162.475.590	% 0,22	52.080.296	% 0,04	110.395.294	214.555.886
2006	172.756.309	% 0,20	55.944.859	% 0,04	116.811.450	228.701.168
2007	271.744.491	% 0,25	55.818.482	% 0,03	215.926.009	327.562.973
2008	296.171.898	% 0,22	29.712.781	% 0,01	266.459.117	325.884.679
2009	283.463.840	% 0,28	39.879.037	% 0,03	243.584.803	323.342.877
2010	262.621.077	% 0,23	52.399.170	% 0,03	210.221.907	315.020.247
2011	298.952.085	%0,22	91.963.385	% 0,04	206.988.700	390.915.470
TOTAL	2.803.247.402	% 0,25	663.304.295	% 0,04	2.139.943.107	3.466.551.697

25] İstanbul Ticaret Odası (İTO), Makedonya Ülke Raporu (Macedonia Country Report), Şubat 2009: 8.

26] Türkiye istatistik kurumu-2012 (TÜİK).

When figures of trade between the two countries for the period of 1993-2000 are examined, it is observed that foreign trade balance between the two countries has continuously given a surplus in favor of Turkey. Trade volume of the two countries, which started out with 53,416,224 \$ in 1993, rose to 126,831,733 \$ in 1995. Following 1995, the bilateral trade volume, which showed a tendency to drop due to global crisis, had even retraced down to 81,427,061 \$ by 1998. The sudden drop in foreign trade volume after 1995 may be explained by lifting of embargoes imposed on Macedonia by Greece and Serbia, and as a result reestablishment of trade with these two countries. Geographical advantages as well as historically established commercial connections are other determining factors in the gravitation of trade activities to Greece and Serbia.²⁷

Graphic 1: Proportional distribution of Macedonia in General Export-Import of Turkey.

Source: Data has been taken from: <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>.

The drop in foreign trade volume resumed its rise after 1998 and reached 118,235,101 \$ by the year 2000. The year 2000 was the year during the 1993-2000 period in which foreign trade balance gave the most added value in favor of Turkey with 97,295,139 \$. Although our exports have been regularly increasing,

27] While Greece had a 4.70 % ratio in the exports of Macedonia in 1993, this ratio retraced to 1.17 % in 1994 with the imposed embargo. The export ratio starting out with 3.67 % in 1994 rose up to 7.0 % with the ending of Bosnian war in Serbia and lifting of embargoes. Macedonian Republic Statistics Institute, http://makstat.stat.gov.mk/english/statistiki_eng.asp?ss=13.01&rbs=1.

with the exception of 1998, fluctuations are seen in the import values made from Macedonia. (Table 4) When proportional distribution of Macedonia is studied within the general export-import of Turkey by years in Graphic 1, although fluctuation is observed in export-import ratios, the proportional drop is clear. While export ratios fluctuated between 0.22 % and 0.39 %, import ratios moved within 0.1 % and 0.14 % levels.

It is seen that 0.22 % ratio forms the base in the exports made to Macedonia within our total exports. It also seen that 0.39 % export ratio achieved in 2000 is the highest ratio during 1993-2011. It can be observed that Turkey's position in the ranking of countries Macedonia imports and exports during the years 1996-2000 had regressed when compared with the years 1993-1995. It is observed that Turkey fell back to the 19th spot among 20 countries with exports to Macedonia in the years 1999 and 2000. The countries Macedonia's exports were realized during this period are: Germany, Serbia-Montenegro, USA, Greece, Italy, the Netherlands, Croatia, Slovenia, Bulgaria, Bosnia-Herzegovina, Switzerland, UK, Russia, Albania, France, Spain, and Turkey. We see that Turkey is ranked 11th when we look at countries Macedonia imports from. Turkey follows Germany, Ukraine, Greece, Russia, Serbia-Montenegro, Slovenia, Italy, Bulgaria, USA, and Croatia.²⁸

Table 5: Total Imports of Macedonia and its Distribution by Countries (USD Million).²⁹

Countries	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Total Import	1.687.600	1.995.156	2.306.353	2.903.435	3.227.998	3.762.715	5.227.576	1.000.740	5.043.115
Arrangement of Turkey	7	6	6	6	7	7	6	5	5
Germany	213,369	284,734	303,873	365,644	334,884	369,27	525,315	303,644	517,495
Russia	139,345	125,365	177,828	251,515	424,494	569,577	643,279	510,497	495,018
Greece	184,393	237,883	300,206	280,568	296,83	319,876	413,348	400,865	439,168
Italy	107,661	118,587	122,574	168,159	193,669	226,92	303,535	230,667	361,723
China	18,734	24,47	48,279	81,915	115,027	139,389	242,721	198,917	289,409
Turkey	46,407	59,259	78,787	94,844	113,615	123,919	194,766	214,928	250,746
Bulgaria	103,39	128,475	148,98	208,818	234,331	250,172	267,103	228,146	242,635
Slovenia	118,869	129,673	138,942	140,318	127,986	129,412	154,547	110,342	190,879
Swiss	24,005	29,211	27,853	45,971	64,273	59,301	114,599	97,327	123,237
USA	51,545	58,784	56,507	48,241	45,235	41,099	78,151	96,843	111,183
Romania	13,193	9,749	14,373	113,037	64,908	91,866	96,489	76,458	107,816
Austria	43,879	53,309	56,182	68,676	69,184	80,559	101,427	86,901	100,302

28] DERVIŞI, a.g.e., s.87-96.

29] <http://www.trademap.org/SelectionMenu.aspx>.

The countries Macedonia imports from in the period covering the years 2001-2009, shows similarities to the period covering the years 1993-2000. During this period (2001-2009) Macedonia realized its imports from Germany, Russia, Greece, Italy, Bulgaria, Slovenia, Turkey, China, USA, Romania, Switzerland, and Austria. During 2001-2009 Turkey moved up to 7th and 6th spots by advancing 4 and 5 places. As a result of Macedonia fully lifting customs duties of industrial products in 2008, our country took place among the top five countries Macedonia realized its imports from (Table 5).

Table 6: Total Exports of Macedonia and its Distribution by Countries (USD Million).³⁰

Countries	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Total Export Arrangement Of Turkey	1.155.068	1.115.527	1.366.989	1.673.487	2.041.265	2.400.715	3.356.248	1.011.550	2.691.528
Germany	12	12	6	4	6	7	11	5	9
Greece	237,499	234,001	278,354	315,576	364,015	375,475	484,024	320,934	450,384
Greece	101,36	116,95	179,813	228,635	312,931	361,163	420,409	240,121	290,012
Italy	88,686	81,933	95,366	134,463	169,606	236,847	346,769	125,363	217,973
Bulgaria	20,7	21,782	25,826	51,527	76,097	130,144	242,463	19,672	216,953
Bosnia-Herzegovina	16,24	18,31	23,748	33,226	50,456	64,698	88,021	21,41	86,644
Albania	10,148	13,871	17,421	23,616	27,522	40,558	72,694	11,764	83,949
Netherlands	45,279	44,712	46,788	47,286	44,579	55,393	71,758	35,562	61,532
England	26,574	28,91	35,097	42,167	42,929	36,46	75,097	48,76	42,895
Turkey	8,583	8,462	32,809	53,955	46,308	55,176	53,249	40,564	40,764
Spain	21,445	14,576	21,275	23,034	14,008	50,405	172,952	12,765	38,714
Slovenia	20,929	21,656	21,293	27,209	31,807	41,183	68,71	33,541	34,268
Russia	13,941	14,432	13,744	19,671	21,419	25,482	23,572	12,324	22,536

It was in the top ten countries after jumping 10 places during 2000-2009 among the countries Macedonia exports to. Countries Macedonia had exports to during this period were: Germany, Greece, Italy, Netherlands, Slovenia, Bulgaria, Bosnia-Herzegovina, Spain, UK, Russia, Albania, and Turkey. An established trend in Turkey's exports to Macedonia cannot be identified compared to Macedonia's imports in the Bilateral Trade of Turkey and Macedonia.

Among the ethnic factors of Macedonia, Albanians are the group that has the largest population following Slavic Macedonians. The population struggle found between Albanians and Macedonians within the country date back to the

30] <http://www.trademap.org/SelectionMenu.aspx>.

time of the Yugoslavian Federation. As census results of 1991 were not disclosed, the country's population is estimated to be 2,200,000-2,300,000.³¹ The country had virtually come to the brink of partition by February 2001 due to the civil conflict experienced with Albanians, and the crisis was mostly resolved with the agreements made on 13 August 2001.³²

The civil strife experienced in Macedonia caused and was followed by domestic contraction in the foreign trade of the country, and this situation was also reflected in the import-export figures of Turkey-Macedonia.³³ Our exports, which were at 107,765,120 \$ level in 2000, dropped down to 89,815,709 \$ during the crises period in 2001. The same situation also observed in bilateral import figures. While imports from Macedonia in 2000 were 10,469,981 \$ this declined to 9,114,667 \$ in 2001. A regular increase is seen in the foreign trade volume between the two countries throughout the years 2001-2011, with the exception of 2009. Foreign trade volume, which was 98,930,376 \$ in 2001, was realized as 390,915,470 \$ with an increase reaching 300 % in 2001. (Table 4) The effect of domestic market shrinkage in Macedonia due to the 2008 global crisis was reflected in the 2009 export figures Macedonia realized to our country. The export figure of Macedonia, which was 266,459,117 \$ in 2008, declined to 243,584,803 \$.³⁴

31] "Macedonians constitute 45.6 % (or 54.3 %), Albanians 26 % (or 34 %), Turks 8.69 % (or 13.04 %) and others 10.8 on a percentage basis. According to western sources on the other hand, 67 % of the population consists of Macedonian and 33 % of Albanians, Turks, Greeks, Wallach, Serbians, etc." ALP, İ. (2011), '1990'larda Yugoslavya ve Bosna Hersek'(Bosnia-Herzegovina in the 90s), Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 1 Ocak: 3.

32] International Crisis Group (ICG), Balkans Report. (5 April 2001), "The Macedonian Question: Reform or Rebellion", No. 109: 5.

33] Macedonian economy, which grew by 4.5 percent in 2000, was affected in an extremely negative manner from the domestic instability the country experienced in the following year, and its financial structure and balance of payments deteriorated, stagnation in the reform process was experienced and GDP shrank by 4.5 percent. DEİK, (2009), 'Makedonya Ülke Bülteni'(Macedonian Country, Bulletin), Eylül:1-3.

34] "Important fluctuations seen in the global economy throughout 2008, record level of price increases seen in oil, food, and basic raw materials and rise in inflation mainly due to the aforesaid caused serious challenges, especially in the third quarter of 2008, to Macedonia that had officially pegged its currency to Euro." GÖRGÜN, a.g.e., s.4.

Table 7: Foreign Trade of Turkey-Macedonia by Articles -2012 (USD Million).³⁵

Name of product		Export	The ratio of total	
Export (%)	Import	The ratio of total import (%)		
Crop And Animal Production Hunting And Related Service Activities	9.973.364	3,34	96.192	0,10
Forestry And Logging	132.575	0,04		0,00
Mining Of Metal Ores	13.999.626	4,68		0,00
Other Mining And Quarrying	1.626.986	0,54	266.423	0,29
Manufacture of food product and beverages	16.570.031	5,54	6.215.565	6,76
Manufacture Of Textiles	39.891.961	13,34	15.207.588	16,54
Manufacture Of Wearing Apparel	8.124.529	2,72	861.114	0,94
Manufacture Of Leather And Related Products	3.418.722	1,14	119.009	0,13
Manufacture Of Wood And Of Prod. Of Wood And Cork Except Furniture; Manuf. Of Articles Of Straw And Plaiting Materials	8.811.370	2,95	30.609	0,03
Manufacture Of Paper And Paper Products	9.478.913	3,17	9.643	0,01
Printing And Reproduction Of Recorded Media	644.229	0,22	6.777	0,01
Manufacture Of Coke And Refined Petroleum Products	1.989.151	0,67		0,00
Manufacture Of Chemicals And Chemical Products	21.754.729	7,28	208.455	0,23
Manufacture Of Rubber And Plastics Products	24.270.495	8,12	681.741	0,74
Manufacture Of Other Non-Metallic Mineral Products	10.165.732	3,40	6.399.815	6,96
Manufacture of basic metals	26.627.018	8,91	49.282.084	53,59

35] Türkiye istatistik kurumu-2012 (TÜİK).

Manufacture Of Fabricated Metal Products Except Machinery And Equipment	22.650.171	7,58	1.241.170	1,35
Manufacture Of Machinery And Equipment N.E.C.	31.839.681	10,65	1.028.597	1,12
Manufacture Of Computer Electronic And Optical Products	185.161	0,06	2.043	0,00
Manufacture Of Electrical Equipment	9.730.417	3,25	467.233	0,51
Broadcasting and communication products	4.776.381	1,60	189.634	0,21
Medical, precision optical instruments, watches	1.153.977	0,39	506.526	0,55
Manufacture Of Motor Vehicles Trailers And Semi-Trailers	14.462.642	4,84	792.272	0,86
Manufacture Of Other Transport Equipment	511.643	0,17	3.893.167	4,23
Manufacture Of Furniture	15.556.308	5,20	166.817	0,18
Waste Collection Treatment And Disposal Activities; Materials Recovery	590.057	0,20	4.290.911	4,67
Social Work Activities	16.216	0,01	0	0,00
Total	298.952.085	100,00	91.963.385	100,00

When products, which are the subject matter of Foreign Trade of Turkey and Macedonia are examined by articles, the products that constitute important items in Turkey's exports to Macedonia in order of importance are: Textile products (13,34 %), machinery and equipment (10,65 %), Main metal industry products (8,91 %), Plastic and rubber products (8,12 %), Chemical Substance products (7,28 %), metal goods industry excluding machinery and equipment (7,58 %), Chemical substances and products (7,28 %), Food products and beverages (5,54 %), Furniture materials (5,20 %). The main products that are the subject matter of our imports are respectively: main metal industry (53,59 %), Textile products (16,54 %), Food products and beverages (6,76 %), Non-metallic other mineral products (6,96 %), Waste and scraps (4,67 %), Other transportation vehicles (4,23 %), metal goods industry excluding machinery and equipment (1,35 %). (Table 7)

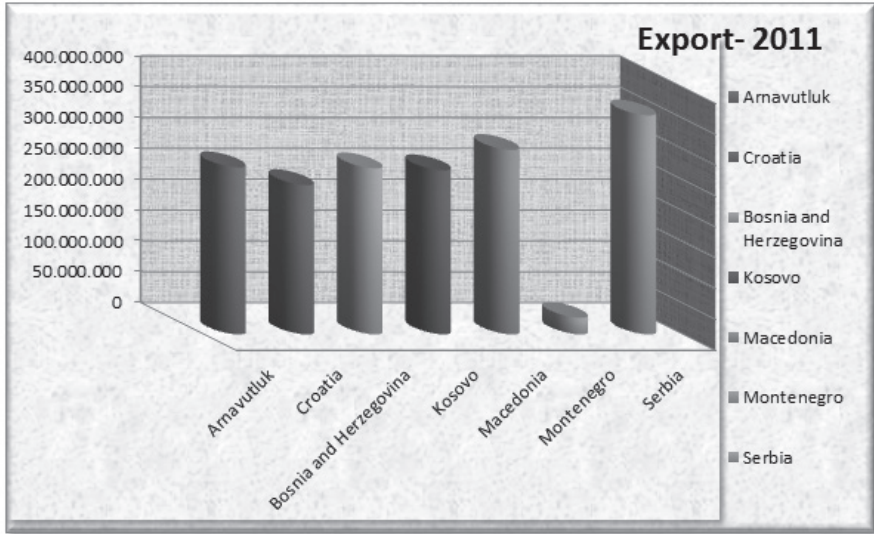
Table 8: Turkey's Foreign Trade with Balkan Countries and Macedonia's Position (USD Million).³⁶

Country Name	Export	The ratio of total export (%)	Import	The ratio of total import (%)	Balance	Capacity
Albania	270.723.076	0,20	125.915.724	0,05	270.723.076	667.361.876
Croatia	241.819.979	0,18	310.965.128	0,13	241.819.979	794.605.086
Bosnia and Herzegovina	269.172.630	0,20	90.252.176	0,04	269.172.630	628.597.436
Kosovo	265.930.114	0,20	10.106.181	0,00	265.930.114	541.966.409
Macedonia	298.952.085	0,22	91.963.385	0,04	298.952.085	689.867.555
Montenegro	26.933.910	0,02	14.587.928	0,01	26.933.910	68.455.748
Serbia	355.030.780	0,26	213.300.967	0,09	355.030.780	923.362.527
Total	1.728.562.574	1,28	857.091.489	0,36	1.728.562.574	4.314.216.637

Macedonia is in the second place when Turkey's Foreign Trade data with Balkan Countries is considered. However it is in the fifth place in imports. The exports of other countries are as follows: Serbia (0, 26 %), Macedonia (0, 22 %), Kosovo (0, 20 %), Bosnia-Herzegovina (0, 20 %), Albania (0, 20 %), Croatia (0, 18 %), and Montenegro (0, 02 %). The countries in our import respectively are: Croatia (0, 13 %), Serbia (0, 09 %), Albania (0, 05 %), Bosnia-Herzegovina (0, 04 %), Macedonia (0, 04 %), Montenegro (0, 01 %), and Kosovo (0, 00 %) (Table 8).

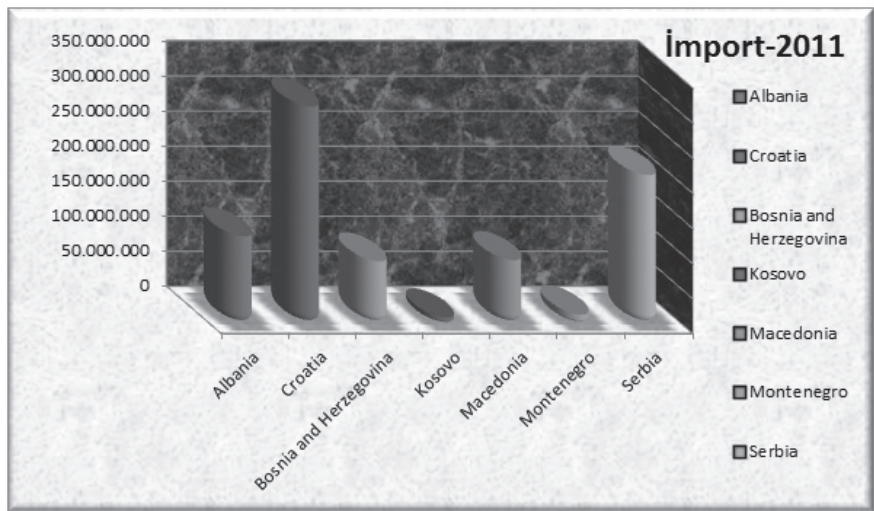
36] Türkiye istatistik kurumu-2012 (TÜİK).

Graphic 2: Position of Balkan Countries and Macedonia within the General Exports of Turkey.

Source: Data taken from <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>.

Graphic 3: Position of Balkan Countries and Macedonia within the General Imports of Turkey.

Source: Data taken from <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>.

Conclusion

Political and economic events are experienced in the global conjuncture, the course of bilateral political relations between countries, and internal and external dynamism of the states are the main factors determining the potential of trade activities. The most important risk factor of trade across the globe is the confidence crisis arising from power vacuums.³⁷ States undertake many activities in the name of developing their own foreign trades within the framework of new market searches. In today's global world, associations formed by taking joint trade interests as the basis, and the rate, trend and potential of trade is being determined with Free Trade Zones formed, international exhibition organizations, advertisements made through the media, all kinds of sponsorship taken, country visits made with businessmen delegations, and analysis made within the country.

The history and depth of political relations between countries, cultural and geographical advantages determine the dimensions of economic and trade relations. High-level visits realized in the recent period have provided momentum to the relations of the two countries and contributed a strategic dimension to the political relations between Turkey and Macedonia by developing them in a different scale. This situation is a major advantage in the name of developing bilateral trade. When recent period bilateral trade data is examined, although differences exist in certain periods, Turkey ranks among the first seven countries in foreign trade from which Macedonia imports, and ranks among the first ten countries it exports to.

In Macedonia, where important steps have to be taken with respect to macroeconomic integration, the negative image that formed towards Turkish goods due to shuttle trade performed in the 90s has completely changed nowadays. The most important advantage of our country, which has domestic production dynamism with the capability to compete with developed nations in catching product quality with its advancing technology, with respect to competing against competitor countries existing in the Macedonian market is its ability to launch same-quality products at lower price advantage.

When the geo-economic perspective of our country is taken into consideration, Macedonia is a country that can provide important advantages for Turkey with respect to unification with the Balkan Geography. The existence of approximately 5 % of Turkish origin citizens within Macedonian population is

37] AVCI, S. (2000), "Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Gelişmeler ve Mekânsal İlişkiler", (Developments in the Foreign Trade of Turkey and Locational Relations) 1878-1995, Tarih Dergisi, Sayı: 36, İstanbul: 29.

a driving force in the name of growth of bilateral trade. Turkey may develop the possibility to undertake trade with third countries (old Yugoslavian Countries) through Macedonia with zero or extremely low customs duties by using free trade advantages.³⁸

Абстракт

Македония это маленькая страна имеющая небольшой экономический потенциал. Страна, которая пережила политическую и индустриальную не стабильность по причине проблем в Балканской географии. Это страна с которой мы имеем тесное сотрудничество но пока не смогли достичь полностью нами подписанные цели в сфере коммерции.

Целью осуществления будущих планов в сфере коммерции были проанализированы все движения импорта и экспорта обеих стран.

Abstrait

Macédoine, c'est le pays qui a un peu de potentiel économique et qui a expérimenté une instabilité politique et industrielle, à cause des raisons géographiques dans les Balkans. C'est un pays avec lequel nous avons un excellent partenariat, mais nous n'avons pas encore atteint l'objectif qui a été signé pour le commerce.

Les activités commerciales des deux pays ont été analysé synchroniquement et diachroniquement afin de réaliser l'objectif visé pour le commerce.

References

- ALP, İ. (2011), "1990'larda Yugoslavya ve Bosna Hersek" Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 1.
- ATALAY, İ. (2007), 'Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası', Meta Basım Matbaacılık, İzmir.
- ATKINSON, G. (1998), "Regional Integration in the Emerging Economy", Social Science Journal, Vol.35, Issue 2.
- AVCI, S. (2000), "Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Gelişmeler ve Mekânsal İlişkiler 1878-1995", Tarih Dergisi, Sayı: 36, İstanbul.
- ÇEKER, A. Z. (2010), 'Türkiye-Ürdün Ticari İlişkileri', Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Ortadoğu Coğrafyası Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.

38] Is a country that is a party to CEFTA (Central European Free Trade Agreement), which entered into effect as of 23 August 2007 with regards to Macedonia, Croatia, Albania, Kosovo, Montenegro, and Moldova (and for Serbia and Bosnia-Herzegovina after voting process is completed in their parliaments). GÖRGÜN, a.g.e., s.19.

- DEİK. (2009), 'Makedonya Ülke Bülteni', Eylül.
- DEİK. (2005), 'Makedonya Ülke Bülteni', Mart.
- DERVİŞİ, B. (2005), 'Makedonya - Türkiye Ekonomik İlişkilerinin Yapısal Analizi', Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Temmuz.
- DTM. (1998), 'Anlaşmalar Genel Müdürlüğü, Makedonya'da Ekonomik Gelişmeler'.
- DTM. (1999), 'Pan Avrupa Menşe Kümülyasyon Sistemi Başvuru Kitabı', DTM yayınları, Ankara.
- GÖRGÜN, M. T. (2011), 'Makedonya Ülke Raporu', Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüt Merkezi.
- GÖZENC, S & ERTİN, G & GÜMÜŞ, E. (1998), 'Türkiye Coğrafyası', Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- HATİPOĞLU, M. (2002), 'Makedonya Sorunu Düünden Bugüne', ASAM Yayınları 34, Balkan Araştırmalar Dizisi 6, Ankara.
- INTERNATIONAL CRİSİS GROUP (ICG). (2001), Balkans Report, "The Macedonian Question: Reform or Rebellion", 5 April, No. 109.
- İstanbul Ticaret Odası (İTO). (2009), 'Makedonya Ülke Raporu', Şubat.
- LIOTTA, P. H. (2001), 'Dismembering The State: The Death Of Yugoslavia And Why It Matters', Lexington Books, Oxford.
- ÖZEY, R. (2009), 'Avrupa Coğrafyası', Aktif Yayınları, İstanbul.
- SOGANGÖZ, M. (2007), 'Makedonya Krizi Ve ODGP'nin Rolü', Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- SOMUNCUOĞLU, T. (2002), 'Makedonya', Balkan Ülkeleri Raporları Serisi, İhracatı Geliştirme ve Etüt Merkezi (İGEME), Ekim.
- WONNACOTT, R. J. (1996), "Free Trade Agreements: for better or worse?", American Economic Review, Vol.86, Issue 2.
- <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-makedonya-cumhuriyeti-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>.
- <http://www.ekonomi.gov.tr/sta/index.cfm?sayfa>.
- <http://makstat.stat.gov.mk/english/statistikiieng.asp?ss=13.01&rbs=1>.
- <http://www.tuik.gov.tr/disticaretapp/menu.zul>
- <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/26759.htm>.
- <http://www.trademapp.org/SelectionMenu.aspx>.
- <http://www.nbrm.mk/default-en.asp>.

**SOCIAL SECURITY IN
OTTOMAN EMPIRE BEFORE
TANZİMAT REFORM ERA**

**TANZİMAT ÖNCESİ
(KLASİK DÖNEM) OSMANLI
DEVLETİ'NDE SOSYAL
GÜVENLİK**

Prof. Dr. Murat ŞEN

SOCIAL SECURITY IN OTTOMAN EMPIRE BEFORE TANZİMAT REFORM ERA

TANZİMAT ÖNCESİ (KLASİK DÖNEM) OSMANLI DEVLETİ'NDE SOSYAL GÜVENLİK

*Prof. Dr. Murat ŞEN**

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti, XIII. yüzyılın sonlarından XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam eden, çok uzun ömürlü bir siyasal kuruluştur. Bu uzun sürecin “klasik dönem”¹ olarak da isimlendirilen Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı toplumunda halkın sosyal güvenliğinin nasıl sağlandığı, sosyal güvenlik teknikleri olarak nelerin yer aldığı ve modern sosyal güvenlik anlayışının hangi noktasında bulunduğu hususları hep merak edilegelmiştir². Biz de çalışmamızda Osmanlı Devleti’nde reyanın (halkın) sosyal güvenliği konusunu, genel itibariyle Tanzimat’tan önceki dönemi anlatan klasik dönem açısından ele almaya çalışacağız.

* Melikşah Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

1] Bir görüşe göre, Osmanlı sistemini bu hanedanın hüküm sürdüğü 624 yıla sınırlandırmak çok doğru değildir. Kuruluş dönemini yoğunlaşmalar ve yıkılış dönemini de yoğunluğu kaybetmeler olarak görmek daha anlamlı olabilir. Bu yüzden sistem, en azından bin yıllık tarih süreci içerisinde (XI-XX. yüzyıllar itibariyle), klasik (nizam-ı kadim) ve yenileşme (nizam-ı cedid) dönemi olarak ikiye ayrılarak incelenebilir. Klasik dönem, Selçukluları da içine alacak şekilde Türklerin Anadolu’yu yurt edinmeye başladıkları XI. yüzyıldan XVIII. yüzyıl sonlarına kadar devam eden yedi yüzyıllık devredir. Yenileşme dönemi ise, 1790 yılından Osmanlı siyasi varlığının sona erdiği 1923 yılına kadar devam eder (Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ahmet Tabakoğlu, “Osmanlı İçtimai Yapısının Ana Hatları”, Osmanlı 4 Toplum, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 17-19). Diğer görüşe göre ise, Osmanlı Dönemi, klasik, klasik sonrası ve modernleşme olarak adlandırılan üç ana bölümde incelenir. Bunlardan klasik dönem, genel kabul gören anlayışa göre, XVII. yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir (Özer Ergenç, “Osmanlı Klasik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar”, Osmanlı 4 Toplum, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 32).

2] Osmanlı Devleti’nde sosyal güvenlik sistemi incelenirken, biri Tanzimat’tan önceki devir (lonca devri) ve diğeri Tanzimat ve Meşrutiyet devri olmak üzere iki dönemde incelenmesinde isabet de vardır. Bkz. Samet Ageoğlu/Selahattin Hüdaioğlu, *Türkiyede İş Hukuku, İş Hukuku Tarihi*, C. I, byy 1938, s. 62.

Hemen belirtelim ki, Osmanlı Devleti'nde toplum, biri askeriler (yönetenler)³ ve diğeri reaya (yönetilenler) olmak üzere iki ana gruptan oluşmaktadır. Reaya, askeri zümre (yönetici sınıf) dışında kalan kesimdir; bunlar, şehirde, köyde ve göçebe aşiret şeklinde yaşayıp, sanayi, ticaret ve tarımla uğraşan, devlete vergi veren yerleşik veya yarı yerleşik halk kesimidir⁴. Şehirde yaşayan kesim (şehirliler), ziraatla meşgul olmamış; geçimini ve kazancını genellikle ticaret, endüstri ve benzeri işlerle sağlamış, genelde esnaf olarak adlandırılan bu gibi kimseler, devlet ekonomisine, pazarlarda sattıkları mallar dolayısıyla verdikleri vergilerle katkıda bulunmuşlar, buna bağlı olarak da meydana getirdikleri teşkilatlar sayesinde idarede söz sahibi olmuşlardır⁵. Köylüler (çiftçiler), devletin ekonomik yapısı olan ziraatla uğraştıklarından devlet açısından da oldukça önem taşımışlardır⁶. Konar-göçerler ise, yarı yerleşik kesim olup, yaylakta hayvancılık, kışlakta ise basit tarım ile uğraşmışlardır⁷. Osmanlı Devleti'nde, milletimizin ayırıcı bir vasfı olan muhtaç olana yardım ve zayıf olanı koruma özellikleri, emeğiyle hayatını kazanan

3] **Askeriler** (yönetenler), asıl anlamı olan “savaşçı” ile sınırlı kalmayıp bütün kamu hizmetlerini içine alan çok geniş bir kesimdir. Bunlar, **saray halkı**, **ilmiye**, **kalemiye** ve **seyfiyeden** (kapı kulları ve tımarlı sipahilerden) ibarettir. Saray halkı, padişah ve bazı ağalar, hocalar, hekimler, eminler gibi saray görevlilerinden oluşmuştur. Kısaca, Osmanlı devletinde idari sisteme bağlı olarak bugünkü anlamda hem askerlik hizmeti yapanlar, hem de memur statüsünde bulunanlar bu sınıfı teşkil etmişlerdir. Bunlar, görevleri gereği bir takım vergilerden muaf tutulmuştur. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Tabakoğlu, s. 21-23; Sir Hamilton Gibb/Harold Bowen, *Islamic Society and The West, A Study of the Impact of Western Civilization on Moslem Culture in the Near East*, C. I, Kısım I, Londra 1951, 1957, s. 9, 108-137; Halil İnalçık, “Osmanlılar’da Raiyyet Rüsümü”, Belleten, C. XXIII, S. 92, Ankara 1959, s. 596-598; Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Devleti Tarihi*, C. II, İstanbul 1986, s. 147; Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. I, Çev. Mehmet Harmancı, 2. B., İstanbul 1994, s. 166-169; Norman Itzkowitz, *Ottoman Empire and Islamic Tradition*, Chicago/London 1972, s. 40; Halil Cin/S. Gül Akyılmaz, *Tarihte Bir Toplum ve Yönetim Tarzı Olarak Feodalite ve Osmanlı Düzeni*, Konya 1995, s. 180, 183-187; Coşkun Üçok/Ahmet Mumcu/Gülnihal Bozkurt, *Türk Hukuk Tarihi*, 8. B., Ankara 1996, s. 172-173, 178-179; Mustafa Akdağ, *Türkiye’nin İktisadi ve İçtimai Tarihi*, C. II, Ankara 1971, s. 91, not 1; Gül Akyılmaz, “Osmanlı Devletinde Reaya Kavramı ve Devlet-Reaya İlişkileri”, Osmanlı 4 Toplum, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 40-41.

4] Shaw, s. 166, 213; Gibb/ Bowen, s. 9, 108-137; Yusuf Halaçoğlu, “Osmanlı Devlet Teşkilatı”, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C. II, İstanbul 1993, s. 380; Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller*, İstanbul 1967, s. 72; Âdil İzveren, *Sosyal Politika ve Sosyal Sigortalar*, Ankara 1968, s. 129; Akyılmaz, s. 41; Feridun M. Emecen, “Osmanlılar’da Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler”, Osmanlı 4 Toplum, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 91-97; Tabakoğlu, s. 23; Akyılmaz, s. 41.

5] Itzkowitz, s. 40; Karpat, 9-10; Halaçoğlu, s. 381; Cin/Akyılmaz, s. 292. Yakın-doğu toplumlarında sanat erbabı, politikada, sanıldığından çok daha fazla rol oynamıştır. Bu nedenle şehir tüccar ve sanatkarlarını himaye etmeyen hükümdarlar, sonunda iktidarlarını kaybetmek zorunda kalmışlardır (Halil İnalçık, *The Ottoman Empire the Classical Age, 1300-1600*, London 1963, s. 160-161).

6] Karpat, 9-10; Halaçoğlu, s. 381; Tabakoğlu, s. 28.

7] Tabakoğlu, s. 28-29; Halaçoğlu, s. 382.

ve bu emeğine pazar bulamadığı zaman sefaletle karşı karşıya kalan emekçi, işçi ve sanatkarlar açısından da geçerli olmuş; bunlar değişik yollarla korunmuş ve kendilerine yardım eli uzatılmıştır. İlk zamanlar dini bazı düşüncelerin etkisi altında yapılan bu yardımlar, sonradan tamamen ekonomik ve hukuki bir nitelik kazanmıştır. Genelde, dinin etkisi ile yapılan bu yardımların biri içeriden, diğeri ise dışarıdan olmak üzere iki yönden meydana geldiği söylenebilir. İçeriden yapılan ve mesleki dayanışma düşüncesine dayanan yardımlardır esnaf teşkilatları yolu ile gerçekleştirilmiş; dışarıdan yapılan yardımlarda ise vakıf kurumlarının etkisi görülmüştür⁸. Burada vurgulamak gerekir ki, Osmanlı devleti, kuruluşundan itibaren bağlı bulunduğu İslâm dininin gereklerine göre bir hukuk sistemini ve toplum yaşantısını esas almış⁹; sosyal güvenlik alanında da bu dinin etkisi fazlasıyla hissedilmiştir. Genel olarak Müslüman topluluklarda devletin, memleketteki fakirleri gözetmek, muhtaçları korumak ve işi olmayanlara da yardım elini uzatmak gibi görevleri vardır¹⁰. Devletin, bu gibi pek çok görevi¹¹ olmasına rağmen, bu görevlerini yerine getirmede vakıflar gibi sivil toplum kuruluşları devlete yardımcı olmuşlar, onun görevlerini hafifletmişlerdir¹².

I. Genel Olarak Sosyal Güvenlik Teknikleri

Osmanlı Devleti'nde uygulama imkanı bulan sosyal güvenlik sistemine ve buna ilişkin tekniklerine yer vermeden önce, mukayeseyi kolaylaştırması açısından modern anlamdaki sosyal güvenlik kavramı ve tekniklerine kısaca değinmekte yarar vardır. Sosyal ve güvenlik kelimelerinden oluşan “sosyal güvenlik” kavramı, toplumu ilgilendiren (içtimaî) güvenlik anlamında kullanılır¹³.

8] Ferit Hakkı Saymen, “Türkiye’de Sosyal Sigortaların Gelişme Hareketleri ve Yeni Temayülleri”, İHFM, C. XVIII, S. 3-4, İstanbul 1953, s. 1067.

9] Şer’i ve örfi hukuk adı verilen hukuki yapının, her alanda uygulandığı göze çarpmaktadır. Şer’i hukuku devletin temeli olarak kabul eden Osmanlı yöneticileri, kendi örf ve âdetlerinden hareketle bu hukuku geliştirmiş ve yeni kanunlar ortaya koymuştur. Buna bağlı olarak gerek cezai, gerekse vergi konularında bu hukuk çerçevesinde konulan hükümlere göre hareket edilmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Murat Şen, “Osmanlı Hukukunun Yapısı”, Osmanlı VI Teşkilat, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 327-339; Halaçoğlu, s. 307, 390-391; Öztuna, C. II, s. 139, 142-143.

10] Mehmet Şeker, *İslamda Sosyal Dayanışma Müesseseleri*, İstanbul 1991, s. 138.

11] Bkz. Bahaeddin Yediylıdız, “XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi”, Vakıflar Dergisi, S. XV, Ankara 1982, s. 34.

12] Osmanlı düzeninde devlet, vatandaşının canını, malını, hürriyetini muhafaza ve asayişini sağlamakla yükümlü tutulmuştur. Bayındırlık eseri yaptırmakla, vatandaşı okutmakla, ibadeti için mabet yapmakla yükümlü değildir ama bütün bunların yapımında vakıflar etkin rol oynamışlardır. Bkz. Öztuna, s. 161-162; Şeker, s. 138.

13] Emniyet karşılığı olarak kullanılan güvenlik kelimesi, ilk planda tehlikeyi çağrıştıran bir kelimedir. Zira tehlikenin olmadığı yerde güvenliğe de gerek yoktur. Sosyal güvenliğin varlığı, ancak

Sosyal güvenlik riski (tehlikesi), mesleki (iş kazaları ve meslek hastalıkları), fizyolojik (hastalık, analık, sakatlık(malullük), yaşlılık, ölüm) ve sosyo ekonomik (işsizlik, evlenme, çocuk sahibi olma, konut ihtiyacı) riskler şeklinde; veya fiziki ve iktisadi riskler biçiminde sınıflandırılmaktadır¹⁴. Bunlar, insan iradesi dışında başa gelen ve başa gelince onu çalışma gücünden ve dolayısıyla kazançtan mahrum eden ya da ne zaman gerçekleşeceği bilinmemekle beraber, ileride gerçekleşmesi muhtemel veya muhakkak olan ve buna maruz kalan kişinin mal varlığında eksilmeye neden olan olaylardır¹⁵. Bu açıdan sosyal güvenlik, toplumu oluşturan fertlerin kendi iradeleri dışında uğrayacakları tehlikelerin zararlarından kurtarılma garantisi anlamına gelmekte¹⁶ ve kişileri, gelirleri ne olursa olsun belli sayıdaki risklere karşı güvende tutan bir kurum veya kurumlar bütünü olarak kabul edilmektedir¹⁷. Bunu kısaca, kişilerin ekonomik güvencelerini sağlayan önlemlerin bütünü şeklinde anlamak da mümkündür¹⁸.

Sosyal Güvenlik sistemleri hem sosyal korumanın amaçlarını hem de bu amaçlara ulaşmak için oluşturulan özgün hukuksal teknikleri kapsar¹⁹. Sosyal güvenliğin amacı, kendi iradeleri dışında meydana gelen hastalık, işsizlik, kaza, yaşlılık veya ölüm gibi nedenlerden dolayı, çalışma gücünü sürekli veya geçici bir şekilde kaybeden kişilerle bunların geçindirmekle yükümlü olduğu kimselere, kazançlarının kesilmiş veya önemli derecede azalmış olmasından dolayı, kamu önlemleriyle (kolektif veya toplum olarak), yeterli bir geçim düzeyi yanı sıra sağlık

bu güvenliği bozacak tehlikelerin var olması halinde düşünülebilir. İnsanoğlu ilk zamanlarından itibaren bu tür tehlikelerden hiçbir zaman uzak olmadığına göre sosyal güvenliğin söz konusu olmayacağı bir dönem de düşünülemez. Bkz. Turan Yazgan, *Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Meseleleri*, İstanbul 1981, s. 7; Faruk Beşer, *İslam'da Sosyal Güvenlik*, İstanbul 1988, s. 59.

14] Bkz. Yazgan, *Türk Sosyal Güvenlik Sistemi*, s. 14; Ali Güzel/Ali Rıza Okur, *Sosyal Güvenlik Hukuku*, 7. B., İstanbul 1999, s. 8; Can Tuncay, *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*, 9. B., İstanbul 2000, s. 6-7.

15] Tuncay, s. 6; Turan Yazgan, *Görüşler*, İstanbul 1977, s. 7.

16] Yazgan, *Türk Sosyal Güvenlik Sistemi*, s. 7-8.

17] Sosyal güvenlik, toplumda yoksul ve muhtaç insanlara yardım ederek onlara insan onuruna yaraşır en az yaşam düzeyi sağlamaya çalışır. Böylelikle ülkede sosyal adaletin ve sosyal devlet ilkesinin gerçekleşmesine hizmet eder. Bkz. Tuncay, s. 4; Mehmet Akad, *Teori ve Uygulamada Sosyal Güvenlik Hakkı*, İstanbul 1992, s. 6; Mehmet Kocaoğlu, *Sosyal Politika ve (İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik)*, Ankara 1987, s. 177 vd.; Mehmet Kocaoğlu, *Sosyal Politika*, Ankara 1997, s. 226-227.

18] Kenan Tunçomağ, *Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar*, 4. B., İstanbul 1988, s. 42.

19] İstikrarlı ve iyi bir gelire sahip olan insanlar genellikle hayattaki tehlikelerin pek çoğunu karşılayabilecek ve isteğe bağlı sigortalar yoluyla güvenliklerini sağlayabilecek tasarruf birikimine sahiptirler. Şayet bunlara sosyal güvenlik sistemi içinde karşılıklar ödenirse, o zaman sistem esas fonksiyonunun üstünde bir görev üstlenmiş olur. Bkz. J. Henry Richardson, *İktisadi ve Mali Yönüyle Sosyal Güvenlik*, Çev. Turan Yazgan, İstanbul 1970, s. 16; Güzel/Okur, s. 2.

garantisi de sağlamaktır²⁰. Şu halde sosyal güvenliğin ana faaliyet alanı, yaşlılık, işsizlik, hastalık, veya kazalar sebebiyle meydana gelen iş göremezlik, uzun süren rahatsızlık yahut sürekli maluliyet gibi sebeplerle muhtaç hale gelenlere ve bunların geçindirmekle yükümlü olduğu kimselere sağlanan geçim garantisi ile çok çocuklu ailelere, dullara ve yetimlere ödenen ivazlar ve doğum ve cenaze masraflarını karşılamaya yönelik yardımların yapılmasıdır²¹.

Sosyal güvenlik politika ve sistemleri, ekonomik, sosyal ve siyasal yapı ve koşulların bir ürünüdür. Avrupada bugünkü anlamıyla sosyal güvenlik sistemlerinin oluşabilmesi için sanayi devriminin ve buna bağlı olarak sosyal koruma gereksinimi içinde olan bir işçi sınıfının ortaya çıkmasını beklemek gerekmiştir. Türkiye’de ise anılan ekonomik ve siyasal koşullar çok farklı bir gelişim seyri izlemiş, Osmanlı Devletinin sanayileşme sürecine girmemiş olması gerçek anlamda bir sosyal politikanın oluşumunu engellemiştir. Sınırlı ve dağınık sosyal koruma önlemleri de, modern anlamdaki sosyal güvenlik sistemine dönüşmemiştir²². Bu açıdan, Osmanlı Devleti’nde sosyal politika tedbirleri çok kısa ve sınırlıdır²³. Devletin bir sanayileşme dönemi yaşamamış olması, sosyal mevzuatın doğmamış bulunmasının başlıca nedenini oluşturmuştur. Bu açıdan devlet içinde modern anlamda ve düzenli bir sosyal güvenlik sisteminden söz etmek çok kolay değildir²⁴.

Genel itibariyle sosyal güvenlik, ilgilinin mali katkısını gerektiren sosyal sigortalar ile sadece resmi, yarı resmi veya bağımsız kuruluşlar tarafından finanse edilen sosyal yardım ve sosyal hizmetler (sosyal refah hizmetleri) den oluşur²⁵. Bu

20] Gelir üzerinde olumsuz etki meydana getiren diğer sebepler olarak mesleki hastalıklar, kazalardan kaynaklanan sakatlıklar, maluliyet ve iyileşmesi mümkün olmayan hastalıklar yahut körlük durumları sayılabilir. (Richardson, s. 16, 19).

21] Richardson, s. 20-21.

22] Güzel/Okur, s. 26.

23] Talas’a göre, devlet, hayatı boyunca bir sosyal politikaya sahip olmamıştır. Bkz. Cahit Talas, *Sosyal Politika, Birinci Kitap, Sosyal Politikaya Giriş ve Tarihsel Gelişim*, 3. B., Ankara 1967, s. 150-153.

24] Bkz. Talas, *Sosyal Ekonomi*, s. 589, 591.

25] Bkz. Tunçomağ, s. 6-10, 42. Sosyal güvenlik sistemleri incelendiği zaman göze çarpan husus, sosyal sigortaların temel sosyal güvenlik vasıtası olduğu, sosyal yardımların ve hizmetlerin tamamlayıcı ve sigortadan kalan eksiklerin giderilmesinde kullanılan bir yöntem olduğudur. Bkz. Can Tunçay, “*Türk Sosyal Güvenlik Sisteminde Reform İhtiyacı*”, Kamu-İş, C. IV, S. 2, Haziran 1997, s. 351-355.

Sosyal yardımların yanında son yıllarda bir de sosyal hizmetler ya da sosyal refah hizmetleri adı verilen yeni bir terim daha ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bundan, toplumun mensupları olan bireylerin, o ülkenin genel şartları çerçevesinde insana yaraşır bir biçimde varlıklarını sürdürebilecekleri bir ortam oluşturmaya, sosyal ve ekonomik sorunlarının halline yardımcı olmaya

anlamdaki sosyal güvenliğin Türkiye'nin selefi olan Osmanlı Devleti'nde bulunup bulunmadığı, şayet yoksa bu ihtiyacı karşılamaya çalışan kurumların neler olduğu gibi hususların cevabı bu çalışmada verilmeye çalışılacaktır.

Hemen belirtmek gerekir ki, daha Orhan Gazi zamanında, günün gerek ve koşullarına göre tımar, zeamet, yurtluk, ocaklık ve muhtacın gibi namlarla şahıslara, dul ve yetimlere bazı kayıt ve şartlarla sosyal haklar tanınmış ve bu hakların karşılanabilmesi için bazı esaslar konulmuştur²⁶.

Osmanlı Devleti'nde, Batıda olduğu gibi, sosyal güvenlik düşüncesi, karşılıklı yardımlaşma anlayışı ile başlamış ve gelişmiş; emeği ile geçinenlerin sosyal güvenliği esas itibarıyla üç esasa dayandırılmıştır. Bunlar, aile içi yardımlaşma, meslek teşekkülleri çerçevesinde yardımlaşma ve sosyal yardımlar olarak özetlenebilir.

II. Sosyal Güvenliğin Aile İçi Yardımlaşma ile Sağlanması

Osmanlı toplumunda halkın sosyal güvenliği temel olarak, aile içi yardımlaşmalarla sağlanmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nde toplum hayatının temeli olan aile, askeri zümrede büyük aile iken, geniş halk kesimlerini oluşturan reaya zümresinde genişletilmiş çekirdek bir ailedir ve ortalama çocuk sayısı iki, nüfusu da 4-5 civarındadır. Buna çoğunlukla büyükanne ve büyükbabalarla kimsesiz çocuklar da ilave edilmektedir²⁷.

Osmanlı Devleti'nde bir nevi üretim ve tüketim birliği niteliği taşımış olan aile, kişinin sosyal risklere karşı korunması bakımından çok önemli bir rol oynamış; aile içi yardımlaşma sosyal güvenlik sisteminin temelini oluşturmuştur. Gerçekten aile üyelerinden birinin hastalık, kaza ve ölümü halinde ortaya çıkan boşluk, gene aileye dahil öteki üyelerin katkı ve yardımları ile giderilmiş, düzenin aksamadan işlemesine çalışılmıştır²⁸. Kuşaklar değişmiş, fakat aile ocağında sürekli olarak çocuklar, çalışma çağına bulunanlar ve yaşlılar birlikte yaşamışlardır²⁹.

Bu sistemin özellikle ailelerin gelirinin genellikle çok yüksek olmadığı ama yeterli miktara ulaşmış devamlılık gösterdiği ve nüfusun çoğunluğunun çalıştığı

yönelik tüm hizmetler anlaşılır. Bu hizmetler, çocuk bakımı, muhtaç çocukların korunması, muhtaç durumdaki yaşlı, sakat ve hastalara bakım ve yardım, dar gelirli bireylere sağlık hizmetleri tatil imkanları sunma, konut ihtiyaçlarının giderilmesine çalışma gibi akla gelebilecek her türlü hizmeti kapsar. Bu hizmetler esas itibarıyla kamu kaynaklarından karşılanmakla beraber özel gönüllü kuruluşların yardımıyla da yürütülür. Tuncay, s. 14.

26] Sait Dilik, *Türkiye'de Sosyal Sigortalar, İktisadi Açından Bir Tahlil Denemesi*, 2. B., Ankara 1972, s. 25.

27] Tabakoğlu, s. 25.

28] Bkz. Akad, s. 31.

29] Dilik, *Sosyal Sigortalar*, s. 20.

tarıma dayalı kesimde ve dünyanın ileri ülkelerinden biri olduğu el sanatları alanında etkin olduğu bilinmektedir³⁰. Bu alanlarda, sanayileşen toplumlardaki gibi aile bölünmemiş, küçülmemiş ve bağlar gevşememiş olduğundan, aileye mensup olan kadın ve çocuklar belirli işlerde üretim faaliyetlerine katılmış ve ailenin olanakları ölçüsünde bir sosyal güvenliğe ulaşabilmişlerdir. Ayrıca gelenekler, dinsel inançlar ve pederşahi aile kuralları yaşlıların özel bir dikkat ve ihtimam görmelerini sağlamıştır³¹. Bu kesimlerde çalışabilecek herkesin üretim faaliyetlerine katılması ve ailenin maddi olanaklarının oluşmasına katkıda bulunması, aile fertlerine aile içinde himaye görmeyi hak olarak vermiştir³².

Bu kesimlerde çalışanlardan birinin bir hastalık ya da kazadan ötürü iş göremez duruma düşmesi veya ölümü halinde diğer üyeler aksamalarla da olsa üretim faaliyetlerini yürütebilmişlerdir. Hasat zamanları gibi sıkışık devrelerde akraba ve komşuların yardımı da söz konusu olmuştur. Böylece hasta, sakat, yaşlı ve çocuklar gibi hiç ya da kısmen çalışamayan nüfusun geçindirilmesi sorunu büyük zorluklar ortaya çıkarmamıştır³³.

Böyle doğal bir sosyal güvenlik düzenini tarım kesiminde ancak üst üste gelen kuraklıklar ya da afet halleri tehlikeye düşürmüştür. Aile, verimli yıllarda yedek ambarını doldurabildiğinde bu tehlikeler de bir dereceye kadar karşılanabilmiştir. Tarım kesiminde bu durum devletin devamı süresince devam etmiştir. Tarım kesiminde ağırlık kazanan bu düzen günümüzde de pek değişmiş değildir³⁴.

El sanatları alanında ise tarım kesimine oranla şartlar daha az elverişlidir ve gelir esas olarak yalnız emek faktörüne dayandığından çalışanlardan birinin çalışma gücünü yitirmesi ya da ölümü halinde ailenin geliri düşmektedir. Sosyal töre ve yargılar, izin özelliği ve esnaf teşekküllerinin koyduğu kurallar, bu kesimde birçok hallerde kadın ve küçük çocukların tarım işlerinde olduğu biçim ve çapta

30] Sabahattin Zaim, *Türkiye'nin İktisadi ve Sosyal Gelişmesinde Sanayileşmenin Önemi*, İ.Ü. İktisat Fakültesi, İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü, Sosyal siyaset Konferansları, XIX. Kitap, Ankara 1968, s. 235.

Osmanlı ekonomisi tipik bir tarım ekonomisidir. Ancak bu, Osmanlı ekonomisinde örneğin sanayi devriminden önce el sanatları şeklinde sanayi faaliyetlerinin bulunmadığı ve devletin bu alanda geri kalmış olduğu anlamına gelmez. Çünkü el sanatları devrinde Osmanlı devletinde diğer ülkelerde olduğu gibi sermaye bir üretim faktörü olarak önem kazanmamış olduğundan sanayi faaliyetleri toplam ekonomi içinde büyük bir yer almamıştır. Bkz. Dilik, *Sosyal Sigortalar*, s. 20, dn. 15; Talas, *Sosyal Politika*, s. 145 vd.; S. Dıvıçioğlu, *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumunu*, İstanbul 1967, s. 50.

31] Cahit Talas, *Sosyal Ekonomi*, İkinci Kitap, 3. B., Ankara 1972, s. 589; Akad, s. 31.

32] Talas, *Sosyal Ekonomi*, s. 589.

33] Dilik, *Sosyal Sigortalar*, s. 21.

34] Talas, *Sosyal Ekonomi*, s. 589; Dilik, *Sosyal Sigortalar*, s. 21.

üretim faaliyetlerine katılmalarını ve eksilen işgücünün yerini doldurmalarını engellemiştir. Görüldüğü üzere, el sanatları alanında çalışanlar doğal olarak tarım alanında çalışanlara oranla, sosyal risklere karşı daha az güvenliğe sahip olmuşlardır³⁵. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nde mevcut zorunlu esnaf birlikleri (ahiler, loncalar), Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, birtakım dayanışma sandıkları kurmuşlar ve mensuplarına bir takım risklere karşı belirli ölçüde bir güvenlik sağlamaya çalışmışlardır³⁶.

III.Sosyal Güvenliğin Meslek Teşekkülleri Çerçevesinde Yardımlaşma ile Sağlanması

Osmanlı Devleti'nde esnafın ilk karşılıklı yardımlaşmaları başka bir ifadeyle dayanışma sandıkları, birer meslek kuruluşu olan başta ahilik ve bunu takiben loncalar içinde başlamıştır. Bilindiği gibi, sanayi devrimine kadar Osmanlı devleti içinde zanaat ve küçük sanatlara dayanan sanayi ve esnaflık oldukça gelişmiş; bunlardan mal sahibi, usta, kalfa ve çırak olarak çalışanların sayısı da yeterince artmıştır³⁷.

Bilindiği üzere, ortaçağda loncalar ve bunlara ait yardımlaşma sandıkları devletçe ya da devletin öncülüğü ile kurulup örgütlenmiş değil; dinsel ve kültürel nedenlerden kaynaklanan esnafın karşılıklı dayanışma anlayışından doğmuştur. Osmanlı Devleti'nde de ahilik ve geniş yetkileri olan loncalar benzeri biçimde örgütlenmiştir³⁸. Bu açıdan yardımlaşma sandıklarının fiili zorunluluk esasına dayanmış olduğu ileri sürülebilir. Şüphesiz bu zorunluluk, günümüzün sosyal güvenlik düzenlerinde olduğu gibi kamu otoritelerince düşünülmüş ve konulmuş bir zorunluluk değildir³⁹. Sanat erbabı içinde en dürüst ve en saygıya değer olan, muhtemelen yaşça da önde bulunan bir üstat, teşkilatın reisi kabul edilmiş kendisine ahi denilmiş ve bunların zanaat mensupları üzerinde bir şeyh gibi nüfuzu söz konusu olmuştur⁴⁰. Bu açıdan, ahilik ve lonca teşkilatlarının Osmanlı Devleti'nde geniş alanda sosyal güvenliğin sağlanmasındaki etkisi nedeniyle ayrıca ele alınması gerekir.

35] Dilik, Sosyal Sigortalar, s. 22.

36] Şüphesiz bu sandıkların kurulabilmesinde güvenliğe duyulan ihtiyacın daha şiddetli oluşu tek neden olmamıştır. Esnafın şehirde toplu bir durumda yaşamaması, birleşme ve örgütlenmenin bilincine varmış, bunun faydalarını görmüş ve bu konuda tecrübe kazanmış olmasının da büyük rolü olmuştur. Bkz. Dilik, Sosyal Sigortalar, s. 22-23.

37] Talas, Sosyal Ekonomi, s. 590.

38] Bu konuda bkz. Samet Ağaoğlu, *Küçük Sanat Meseleleri, Türkiye'de ve Başka Yerlerde*, İstanbul 1939, s. 74 vd.; Zaim, s. 235.

39] Dilik, Sosyal Sigortalar, s. 23. Kaldı ki Osmanlı Devleti, bu dönemlerde, işçilerin çalışma şartları ve güvenliği konularıyla çok fazla meşgul olamamış ancak esnaf birliklerinin idare tarzına önem vermiştir. Bkz. Cahit Talas, *Sosyal Güvenlik ve Türk İşçi Sigortaları*, Ankara 1953, s. 71.

40] Ziya Kazıcı, "Ahilik", TDVİA, C. I, İstanbul 1988, s. 541.

A. Ahilik Teşkilatı ve Karşıladığı Sosyal Riskler

Osmanlı Devleti'nde esnaf örgütlenmesinin ilk dönemlerinde, ahilik teşkilatı (örgütü) yer alır⁴¹. Arapça bir kelime olan ve “kardeşim” anlamına gelen “ahi” kelimesinden adını alan bu teşkilatın üyeleri arasında kardeşlik ve dayanışma çok esaslı bir şekilde yer etmiştir⁴². Anadolu'da göçebe kültüründen şehir kültürüne geçişte bir vasıta olan ahilik, her iki kültürün de benimsediği ahlaki değerlerle bütünleşmiştir⁴³.

Anadolu'da XII. yüzyılda görülmeye başlayan ve bir süre sonra Osmanlı Devleti'nin kurulmasında önemli rol oynayan dini ve sosyal nitelikli ahi teşkilatı⁴⁴, bir sanat ve meslek topluluğu olmakla beraber, asıl iktisadi niteliklerinden ziyade dinsel, sosyal ve politik değerleri özünde toplayıp bir araya getirme ve cömertlik, muhtaçlara yardım, zulüm görenleri koruma gibi yönleriyle tanınmışlardır⁴⁵. Osmanlı Devleti kuruluş aşamasını tamamladıktan sonra üstlendikleri göreve ihtiyaç hissedilmeyen ahilik, sadece hayırsever esnaf kuruluşları haline dönüşerek toplumsal bir görev üstlenmişlerdir.

Bu teşkilatın Anadolu'da kurulmasında fütüvvet anlayışının büyük etkisi vardır⁴⁶. Fütüvvet kelimesi, eli açıklık, yiğitlik, yardımseverlik ve olgun kişilik

41] Ahiler, öncelikle Anadolu'nun iktisadi hayatını, debbağ yani dericilerin temelini oluşturdukları esnaf önderliğinde teşkilatlandırılan gruplardır (Tabakoğlu, s. 20).

42] Ahi kelimesinin Türkçe cömert, eli açık demek olan “akı” dan geldiği de ileri sürülmüştür. Ahilik teşkilatının karşılığı olarak Batıda ilk zamanlarda “confrerie” adı verilen teşkilatlar yer almıştır. Bkz. İlhan Tarus, *Ahiler*, Ankara 1947, s. 18-19; Kazıcı, Ahilik, s. 540; Saymen, s. 1070; M. Saffet Sarıkaya, “Osmanlı Devleti'nin İlk Asırlarında Toplumun Dini Yapısına Ahilik Açısından Bir Bakış Denemesi”, Osmanlı 4 Toplum, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 393.

43] Sarıkaya, s. 395.

44] Anadolu'da ahiliğin kurucusu olarak bilinen ve İran'ın Hoy şehrinde doğan ve sonraları Ahi Evran ismiyle anılan Şeyh Nasîrüddin Mahmut, ahiliğin Anadolu'da kurulup gelişmesinde büyük rolü olmuştur. Türk tarihçileri arasında ahilik konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. M. Fuad Köprülü ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın, Franz Taeschner gibi, ahiliği, fütüvvet teşkilatının Anadolu'da aldığı değişik bir biçim olarak yorumlamalarına rağmen daha sonraki bazı tarihçiler, milliyetçilik duygularının etkisiyle bunun fütüvvet kurumuyla hiçbir ilgisi bulunmadığını, ahiliğin Anadolu'da Türklerin ortaya koyduğu özgün bir kurum olduğunu ısrarla savunmuşlardır. Bu konuda bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “Fütüvvet”, TDVİA, C. XIII, İstanbul 1996, s. 262-263; Neşet Çağatay, “Fütüvvet –Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi”, AÜİFD, C. I, 1952, s. 59-84; Kazıcı, Ahilik, s. 540; Sarıkaya, s. 393-394; Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde önde gelen vazifesi Anadolu birliğinin sağlanmasını (Tabakoğlu, s. 19).

45] Sabri Ülgener, *İktisadi İnhitat Tarihimizin Ahlak ve Zihniyet meseleleri*, İstanbul 1951, s. 48; Abdülbaki Gölpınarlı, “İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları”, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, C. XI, S. 1-4, s. 6 vd.; Dilik, Sosyal Güvenlik, s. 30-31.

46] Bütün prensiplerini dinin aslı kaynaklarından alan fütüvvet teşkilatının (ve bu arada ahiliğin) nizamnamelerine “fütüvvetnâme” adı verilmiş ve bunlarda fütüvvetin âdâp ve erkanı açıklanmıştır.

anlamalarına gelir⁴⁷. Türkler İslamiyet'i kabul ettikten ve Anadolu'ya yerleştikten sonra fütüvvet ülküsünü benimseyip kendilerine has yiğitlik, cömertlik ve kahramanlık vasıflarıyla süslemişlerdir. Hatta denilebilir ki, ahi teşkilatı, fütüvvet teşkilatının Türkler tarafından geliştirilen ve özellikle Anadolu'da yayılmış bulunan şeklidir⁴⁸. İslam'ın ilk asrından itibaren görülmeye başlayan fütüvvet teşekkülleri içinde IX. yüzyıldan itibaren de esnaf birlikleri ortaya çıkmıştır⁴⁹. Görüldüğü üzere, fütüvvet teşkilatı, genç sanatkar ve zanaatkarların bir araya gelerek ve aralarından birini de reis seçerek teşkil ettikleri dini ve iktisadi nitelikli bir topluluk⁵⁰ olup başlangıçta tasavvufi bir nitelik taşıırken XIII. yüzyıldan itibaren sosyal, ekonomik ve siyasi bir yapı kazanmıştır⁵¹.

Ahilik de, fütüvvet ahlak ve dayanışma anlayışına dayalı İslamî bir esnaf ve sanatkar teşkilatı olarak Türk tarihinde yerini almıştır. Özellikle Fatih devrinden itibaren ahilik siyasi bir güç olmaktan çıkarak esnaf birliklerinin idari işlerini düzenleyen bir teşkilat halini almıştır⁵². Ahilik teşkilatının başlıca amacı, karşılıklı

Fakirlere ve muhtaç olanlara yardım edenlere, yani kısaca hayır sahiplerine "fütüvvetli", "ehlifütüvvet" denilmesi de bu nedendir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvetnâme", TDVİA, C. XIII, İstanbul 1996, s. 264; Neşet Çağatay, "Fütüvvetnameler nedir, niçin düzenlenmişlerdir?", Makaleler ve İncelemeler, Konya 1983, s. 207.

47] Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, 2. B., Konya 1981, s. 4. Ayrıca bkz. C. Van Arendonk ve Bichr Faris, "Fütüvvet", MEB, İA, C. IV, İstanbul 1993, s. 700-701. Fütüvvetnâmelerde, sanatın genel ilkeleri, gizli kalması gereken sırları, sanata girmek için geçirilmesi gereken imtihan gibi aşamalar ayrıntılı bir şekilde yazılmıştır. İslam yolu ile memleketimize gelen âdetlere ve usullere göre, herhangi bir sanatın icrası, belirli bazı şartlara bağlıdır. Dini düşüncelerin ürünü olan bu şartlara göre, bir kimsenin bir sanatı işleme için o kimsenin "layıkifütüvvetname" sayılması gerekir (Agaoğlu/ Hüdaioğlu, s. 63).

48] Cin/Akgündüz, C. I, s. 297. Fütüvvet anlayışı içinde bir sanat sahibi olanlara **ahi** denilmiş; ve ahi olabilmek için üretici ve faydalı bir sanat sahibi olmak gerekli görülmüştür. Sait Dilik, *Sosyal Güvenlik*, Ankara 1991, s. 30.

49] Kazıcı, *Ahilik*, s. 540.

50] Halil Cin/Ahmet Akgündüz, *Türk-İslam Hukuk Tarihi*, C. I, İstanbul 1990, s. 296.

51] Ocak, "Fütüvvet", s. 262.

52] Esasları, ahlaki ve ticari kuralları fütüvvetname adı verilen kitaplarda yazılmış olan ahilik teşkilatı, İslam dünyası ve özellikle Anadolu şehir kasaba ve köylerindeki esnaf ve sanatkarların faaliyetlerini, eleman yetiştirme ve denetimlerini düzenlemiştir. Dilik, *Sosyal Güvenlik*, s. 30.

Büyük şehirlerde çeşitli gruplar halinde teşkilatlanan ahilerin her birinin müstakil bir zaviyesi var olmuş; küçük şehirlerde ise muhtelif meslek grupları tek bir birlik teşkil edebilmişlerdir. Bunlarla, mesleklerle ait problemleri halletmişler ve devlet ile olan ilişkilerini düzenlemişlerdir. Mal ve kalite kontrolü, fiyat tespiti, bu birliklerin görevleri arasında yer almıştır. Anadolu'da köylere kadar yayılan ahilik pek çok devlet adamını, askeri zümre mensuplarını, kadı ve müderrisleri, tarikat şeyhlerini bünyesinde toplamıştır. Bu durum XIV. yüzyıla kadar sürmüş; bundan sonra ise lonca adı altında organize esnaf birlikleri şeklini almış ve iktisadi faaliyet ön plana çıkmaya başlamıştır. Bkz. Kazıcı, *Ahilik*, s. 541.

yardımlaşma ve dayanışma düşüncesinin oluşturulması ve yaygınlaştırılmasıdır. Yoksula, yabancıya, garip ve misafire sofru kurup onu beslemek ahiliğin temel kurallarını oluşturan ve ideolojisini karakterize eden hususlardandır⁵³. Ahiliğin sosyal karakteri doğruluk ve dayanışma noktalarında toplanmıştır. Kendi sanatından olanlara, ehli fütüvvete⁵⁴ ve başkalarına yardım etmeyi, ahiler, başlıca görev bilmişlerdir. Ahilerin yaptığı bu sosyal yardımlar, hayır işleme ve sevap düşüncelerine dayanarak yapılmıştır. Bu açıdan, yarı mistik yarı sosyal ahlak düşüncesini zorunlu bir sosyal güvenlik kurumu derecesine çıkarmak mümkün olamamıştır. Ahilik teşkilatı içerisinde esnaf birlikleri, ustalar, kalfalar ve çıraklar yer almıştır.

XIV. asırdan itibaren ahilik özelliklerini yitirmeye, amacı dışında faaliyetlerde bulunmaya, ana kurala riayet olunmamaya başlanmış ve bu yüzden esnafın menfaatlerini koruyacak yeni bir teşkilata ihtiyaç duyulmuş, ahi teşkilatının Osmanlı Devleti esnaf ve sanatkarları üzerindeki etkileri XV. yüzyılın ortalarından sonra azalmıştır⁵⁵. Esnaf, önceleri toplandığı dergah ve zaviyeleri yavaş yavaş terk ederek loncaları oluşturmaya başlamıştır⁵⁶. Ahiliğin zayıflamaya başladığı bu dönemden sonra, devletin uyguladığı merkeziyetçi politikaya ayak uydurabilen, her an yönetimin denetim ve gözetimine açık, üst yöneticileri Sultan'ın "Berat-ı Şerif"i ile atanan lonca teşkilatı doğmaya başlamış⁵⁷ ve daha sonraki yıllarda iyice

53] Tarus, s. 19.

54] Ehlifütüvvet ifadesi, tuzu ve ekmeği kazanıp miskinlere yedirmek anlamında kullanılır (Saymen, s. 1070).

55] Aymen, s. 1070. XVIII. yüzyıldan XX. yüzyıl başlarına kadar teşkilatın gedik (lonca) adını aldığı söyleniyorsa da 1824 tarihli Selanik ile ilgili bir arşiv belgesinde ahi baba, ahilik, yiğitbaşı ve üstalık gibi ahiliğe ait terimlerin kullanılması, bu ismin uzun süre devam ettiğini göstermektedir. Bkz. Kazıcı, Ahilik, s. 541.

56] Bilindiği üzere, dergah ve zaviyelerde ancak Müslüman esnaf toplanabilmekte; bu açıdan özellikle İstanbul'un fethinden sonra çoğalan gayrimüslim esnafla mesleğe ait hususları konuşmak, kararlar almak ve bunları uygulamak mümkün olamamaktaydı. Yine, dergah ve zaviyelerdeki merasim de zamanın gereklerine uymamaya başlamıştı. Bu sebeplere dayanarak, esnaf çarşının özel bir yerinde merasimsiz toplanmaya, sanata ait hususları görüşmeye başlamıştır ki; dini rengin hakim olduğu zaviyelere karşılık, bu loncalar -tabiri yerinde ise- tamamıyla laik birer meslek teşekkülü haline gelmiştir. Ayrıca, ahilik, imparatorluğun uyguladığı merkeziyetçi politika ve biraz da gizliliğe dayanan kendi teşkilatlanması nedeniyle, yönetimin uyguladığı idari sisteme ayak uydurmayarak giderek zayıflamaya başlamıştır. Bkz. Saymen, s. 1071.

57] Osmanlı devletinin Müslüman olmayanlar üzerindeki egemenlik alanı büyüyüp genişledikçe, sanat ve sanatkarlar çoğalıp, dalları arttıkça esnaf ve sanat teşekküllerinde Müslüman olanlarla olmayanlar ayırımı kalkmış; XVII. yüzyıldan itibaren muhtelif dinlerdeki kişiler arasında ortak çalışma doğmuştur. Bu durum gedik denilen aslında loncadan farkı olmayan, onun devamı sayılan fakat üyeleri arasında din farkı da gözetmeyen kurumları doğurmuştur. Bkz. Çağatay, s. 127 vd.; Dilik, Sosyal Güvenlik, s. 32.

güçlenerek esnaf ve sanatkarlara egemen olmuştur⁵⁸. XVII. yüzyıldan sonra çeşitli dine mensup olanlar arasında ortak çalışma ortamı doğmuş; bu toplumsal konum “gedik” denilen aslında loncadan farkı olmayan onun devamı sayılan fakat üyeleri arasında din farkı gözetmeyen kuruluşların meydana gelmesine neden olmuştur⁵⁹.

B. Lonca Teşkilatı ve Karşılıdığı Sosyal Riskler

Osmanlı Devleti’nde, sosyal yardım (kamu yardımı) sağlayan bir başka kurum da lonca adı verilen meslek kuruluşlarıdır. İlk esnaf kuruluşları olan ahilik şeklinde teşekkül eden esnaf zaviyeleri XIV. yüzyıldan itibaren azalmaya başlamış, onların yerini zamanın ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilecek özellikler taşıyan loncalar almıştır⁶⁰.

Kavram olarak lonca, sanat sahiplerinin ve esnafın kendi aralarında kurdukları düzeni, birliği ve özel işleri için toplandıkları yeri (odayı) ifade etmektedir⁶¹. Lonca teşkilatı, mesleğe giriş ve ilerleme açısından, esnaf zaviyeleri ölçüsünde ağır koşullar koymadığı gibi, din ve tarikat esaslarına da tabi olmamıştır. Merasimsiz olarak ve hangi dinden olursa olsun bütün esnafın toplanabileceği ve serbestçe müzakere yapabileceği bu tür yerlere lonca denildiği için bu esnaf örgütüne de lonca teşkilatı (örgütü) adı verilmiştir⁶².

Lonca yönetim kurulu, esnaf ustaları tarafından seçilen beş kişiden oluşmuş; esnafa ait her tür iş bu kurulca incelenmiş ve sonuçlandırılmıştır⁶³.

58] Dilik, Sosyal Güvenlik, s. 32.

59] Zahit Gönencan, “Osmanlı Döneminde Sosyal Güvenlik Sistemleri”, Çimento İşveren, C. 15, S. 1, Ocak 2001, s. 33.

60] Bkz. Karpat, s. 74.

61] Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Ankara 1985, s. 65; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C. II, İstanbul 1993, s. 369.

62] Orta sandığı usulü 1909 çarşı yangınına kadar devam etmiştir. Bkz. Cin/Akgündüz, C. I, s. 299; Loncaların yardımlaşma sandıkları Osmanlı Devleti’nde XIX. yüzyılın sonlarına kadar ayakta kalabilmişlerdir. Lonca sistemi boyunca bu sandıklar, önemli bir ihtiyacı karşılamışlar, ailenin geleneksel görevlerini desteklemişler, ona yardımcı olmuşlar ve loncalarla birlikte ortadan kalkmışlardır. XIX. yüzyılda Avrupa’nın makineleşmesi ve özellikle yüzyılın sonlarına doğru büyük fabrikalar kurması ile artan rekabet gücü, devleti iktisadi bakımdan artık iyice etkisi altına almıştır. Günün liberal anlayışı ve özellikle kapitülasyonların bu sarsıcı ve yıkıcı rekabete karşı konulmasını engellemesi, öte yandan çok az da olsa yurt içinde yer yer makineli üretimin başlaması yüzünden devlette küçük sanayi iyice çökmüştür. Bunun sonucu olarak esnaf loncaları ve bunların kurmuş oldukları yardımlaşma sandıkları gittikçe sarsılarak XIX. yüzyılın sonlarında bütünüyle ortadan kaybolmuşlardır. Talas, Sosyal Ekonomi, s. 590; Dilik, Sosyal Sigortalar, s. 25; Talas, Sosyal Güvenlik ve Türk İşçi Sigortaları, s. 70.

63] Lonca teşkilatında esnafın işleri doğrudan doğruya esnaf tarafından seçilmiş olan bir başkan (reis) tarafından yönetilmiştir. Lonca başkanı her sene sandık hakkında yönetim kuruluna hesap

Alınan kararlardan lonca (yönetim kurulu) esnafa karşı; başkan da loncaya (yönetim kuruluna) karşı sorumlu tutulmuştur⁶⁴. Yönetim kurulu, aynı zamanda başkanın idaresinde olan “(esnafa) yardım (teavün) sandığı”nın denetiminden de sorumlu olmuştur.

Osmanlı Devleti’nde loncalar, Avrupadaki benzerleri gibi, üyeleri ve aile efradı için hastalık, evlenme, doğum, iş kurma, işsizlik, ölüm gibi birtakım sosyal risklere karşı aynı ve nakdi yardım sağlayan dayanışma sandıkları kurmuşlardır. Her lonca kurduğu “Orta Sandığı” veya “Teavün Sandığı” adı verilen yardım sandıklarıyla sosyal yardımlar yapmıştır⁶⁵.

Esnaf sandıklarının karşıladığı risklerin kapsamı oldukça geniştir. Sandıkların yardım yapması genelde muhtaç olma koşuluna bağlı tutulmuştur. Sandıklar, genel itibarıyla, üyeleri veya bunların aile fertlerine, yaşlılık, sağlık, sakatlık ve ölüm yardımları ile sosyal yardım kapsamında, muhtaç durumda bulunan kimselere yardım yapmışlardır.

Loncaların orta veya teavün (yardımlaşma) sandıkları, sandık üyesi ile onun ailesine öncelikle hastalanmaları ve sakatlanmaları durumunda tedavileri için gerekli sağlık yardımları yapmış; doğum halinde de doğum yardımı yapmıştır⁶⁶. Sonra, fakir üyeleri ile bunların aile fertlerine, ölüm halinde sosyal seviyelerine uygun bir şekilde cenaze törenleri düzenlemiş ve yapılan masrafları karşılamıştır. Yine, sandıklar, muhtaç duruma düşmüş olan esnafa ve aileleri ile fakirlere yardım etmişlerdir. Ayrıca, yaşlanarak işini terk etmiş ve muhtaç duruma

vermiş ve ayrıca bu yönetim kurulu sandık hesabını her zaman inceleyebilmiştir. Esnafa karşı sorumlu olan başkanın başlıca görevleri, esnafa ilgili uyuşmazlıkları çözümlenmek, esnafın sandık gelirlerini almak, hesabını tutmak, esnafa ait hayır kurumları varsa onların idarelerini ve devamını sağlamak, esnafın özel ve genel durumunu incelemek, kontrol etmek, lonca yönetim kuruluna başkanlık etmek, çırak ve kalfa merasimini icra etmek gibi işlerdir. Ageoğlu/ Hüdaioğlu, s. 69; Saymen, s. 1071.

64] Ageoğlu/ Hüdaioğlu, s. 70; Yine, lonca başkanı tarafından yönetim kuruluna verilen hesaplar her usta tarafından istenildiği takdirde görülerek incelenebilmiş ve bilgi alınabilmiştir. Bu suretle sandığın yönetimi iki yönden denetlenmiştir. Ageoğlu/ Hüdaioğlu, s. 71; Saymen, s. 1071.

65] Talas, Sosyal Ekonomi, s. 590. Bu sandıkların Anadolu’daki Türklerin oturduğu topraklarda çok eskiden beri bulunduğu ve bunlara “esnaf kesesi”, “esnaf vakfı” ya da “esnaf sandığı” denildiği de ileri sürülmektedir. Bkz. Çağatay, s. 152; Dilik, Sosyal Güvenlik, s. 33.

Orta veya teavün sandıklarının gelir kaynakları yani sermayesi, öncelikle, geleneklere göre belirli zamanlarda (her hafta veya her ay) lonca mensubu esnaftan (işçi ve işverenlerden) eşit miktarda (işçi ve işveren için gelirinin yüzde biri oranında) alınan **aidatlardan** oluşmuş sonra yapılan **bağışlar** da gelir kaynakları arasında yer almıştır. Ayrıca, **çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa yükselenler** için yapılan merasimlerde **alınan para ve harçlar** (mesleki terfilerde ustalar tarafından verilen paralar) da sandığa gelir olarak kaydedilmiştir. Talas, Sosyal Ekonomi, s. 590,593; Ageoğlu/ Hüdaioğlu, s. 70-71; Dilik, Sosyal Sigortalar, s. 24.

66] Saymen, , s. 1071-1072.

düşmüş ustalarla, tedavisi mümkün olmayan bir hastalık ve sakatlık sonucu iş görmez duruma düşmüş usta, kalfa ve çıraklar gibi bütün meslek mensuplarının geçimlerini sağlamak da bu sandıkların amaçları arasında yer almıştır. Bundan başka, sandıklar esnafa faiz karşılığı ödünç para da vermişlerdir⁶⁷.

Örneğin, Bir Hallaç Esnaf Sandığı'nın 1873-1874 yılı gelir gider kayıtlarına göre kendi mensuplarına ve yöredeki yoksullara yapılan yardımlar şu şekilde sıralanmıştır: “Esnaf ve fakirlere kömür, Ramazanda ekmek parası, dul ve yetimlere bayramlık basma, sadaka, dükkanı yanan Hasan Ağa'ya sermaye, kasaba dışındaki köprü tamiri, öğretmenlere ev kirası, esnaf fakirlerine hastalık parası, kurban ve hocalara yardım parası”⁶⁸.

Sandık tarafından toplanan paraların kullanımı, sandık üyesi esnafın “efradı âmile” (işgörebilir) ve “efradı gayriâmile” (işgöremez) olmasına göre farklı olmuştur.

Çalışmaya gücü yeten ve fiilen meslek ve sanatı icra eden (işgörebilen) üstad, usta, kalfa, çırak ve yamak gibi kimselere “efradı âmile” denilmiştir⁶⁹. Bunlar herhangi bir nedenle paraya ihtiyaçları olması halinde, ödünç para almak için lonca başkanına başvurmuş; başkan da bu konuda, esnafın niçin borç para almak durumunda kaldığını, dükkanındaki sermayesini ve bunun gibi hususlarda gerekli araştırmaları yapmış; borç alınacak meblağın harcanacağı yönü tetkik etmiş ve durumu yönetim kuruluna bildirmiş; kurul da bu hususta bir karar vermiştir⁷⁰. Esnafa verilen bu gibi karzlar faiz karşılığında yapılmış ve bu faiz geliri ayrıca hayır işlerine harcanmıştır⁷¹. İhtiyarlık, hastalık veya sakatlık nedeniyle çalışamaz duruma gelmiş olan esnafa ise “efradı gayriâmile” denilmiştir. Bunlar, sandıktan aldıkları yardımlar itibariyle mütekâit, aceze, malûlîn olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Mütekâit, yaşlılık (ihtiyarlık) nedeniyle dükkanlarına ve tezgahlarına gidip gelemeyen ustalardır. Bunlardan sermayesi yeterli olanlar işlerini kalfaları vasıtasıyla idare etmişler; bu suretle fakru zarurete düşmemişler ve sandığın yardımına da genelde muhtaç olmamışlardır⁷². Aceze, ihtiyarlıkları sebebiyle

67] Aġaoġlu/Hüdaoġlu, s. 71.

68] Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-u Belediye*, İstanbul 1922'den aktaran S. Aktüre, 19. *Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi*, Ankara 1991, s. 282. Ayrıca bkz. Güzel/Okur, s. 11, dn. 37; Gönençan, s. 34.

69] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Aġaoġlu/ Hüdaoġlu, s. 71-74.

70] Aġaoġlu/ Hüdaoġlu, s. 70.

71] Saymen, s. 1071; Aġaoġlu/ Hüdaoġlu, s. 71.

72] İhtiyarlığı nedeniyle dükkanlarına gidemeyen ve dükkanını kalfa veya sermaye yardımı ile yürütemeyene; bir sakatlık veya hastalığa tutulan esnafa; bunların ailelerine ve çocuġu dünyaya gelen esnafa sandıktan yardım edilmiş; fakir esnafın cenazesinin kaldırılması sağlanmıştır. Bu

dükkanlarına gidemeyen ve dükkanını idare edecek kalfası veya sermayesi bulunmadığı için işini terk eden, dükkanını kapatmak zorunda kalan ustalardır. İşini bıraktıkları veya dükkanını kapattıkları için mali durumları kötüleştiğinden sandık bunlara yardım etmiştir. Malûlin ise, esnaflığın hangi derecesinde olursa olsun bir kaza nedeniyle sakatlığa veya tedavisi mümkün olmayan bir hastalığa maruz kalan kimselerdir. Bunlara, gerek esnaf gerekse sandık tarafından yardım edilmiştir⁷³. Görüldüğü üzere, sandık, üyelerini ve bunların ailelerini, ihtiyarlık, hastalık ve maluliyet (sakatlık) gibi sosyal yardım almayı gerektiren risklere karşı korumuş ve böylece büyük ölçüde sosyal güvenliklerini sağlamaya çalışmıştır. Yine sandık, ihtiyacı olan esnafa borç para verdiği gibi, çeşitli nedenlerle çalışamaz duruma düşmüş esnafa da yardım etmiştir.

Bunlar, devletin müdahalesinden tamamen uzak ve karşılıklı yardım ilişkisi şeklinde düşünülmüş özel bir nitelik arz ederek gelişmiş uygulanmıştır. Lonca örgütünde yapılan yardım için bu örgüte girme zorunlu tutulmuştur⁷⁴. Loncaların kurdukları sandıklar, genellikle sosyal sigortaların öncüleri olarak kabul olunmaktadır⁷⁵. Gerçekten Türkiye’de sosyal sigortaların kuruluşu daha çok, Avrupa ülkelerinden bu alandaki tecrübe ve gelişimlerin alınması şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak o devrin şartları göz önünde bulundurulacak olursa, bu sandıklar, üyelerini çeşitli risklere karşı önemli ölçüde korumuşlar ve bu bakımdan da çok önemli bir sosyal fonksiyon görmüşlerdir⁷⁶.

IV. Sosyal Güvenliğin Sosyal Yardımlar ile Sağlanması

Osmanlı Devleti’nde sosyal güvenliğin sağlanmasında önemli bir rol üstlenen sosyal yardımlar, din kurallarına göre yapılan sosyal yardımlar ile vakıfların yaptığı sosyal yardımlar olmak üzere iki başlık altında ele alınabilir.

suretle **sandık, işsizliğe, hastalığa, sakatlığa, analığa ve ölüme karşı bir tür sigorta niteliği de arz etmektedir.** Saymen, , s. 1071-1072.

73] Agaoğlu/ Hüdaioğlu, s. 71.

74] Saymen, s. 1072; Tunçomağ, s. 44.

75] Bir görüşe göre, loncaların kurdukları yardımlaşma sandıkları Türkiye’de sosyal sigortaların ilk çekirdeği olarak kabul edilebilir. Ferit H. Saymen, *Türk İş Hukuku*, İstanbul 1954, s. 46; Kenan Tunçomağ, *İş Hukuku*, C. I, İstanbul 1971, s. 18; Tunçomağ, *Sosyal Güvenlik*, 2. B., s. 44.

Diğer bir görüşe göre ise, Türkiye’de sosyal sigortalar kurulduğu dönemde bu sandıklar çoktan unutulmuş olduğu için bunlar sosyal sigortaların ilk çekirdeği olarak kabul edilemez. Bunların yeni kurulan sosyal sigortalara örnek ya da çekirdek teşkil etmesi söz konusu olamaz. Kaldı ki, bu sandıklarla sosyal sigortalar arasında bir takım farklar da vardır ve Türkiye’de bu sandıklarla sosyal sigortaların kuruluşu arasında dolaysız bir bağ kurmak mümkün değildir. Dilik, *Sosyal Sigortalar*, s. 24-25.

76] Bkz. Dilik, *Sosyal Sigortalar*, s. 25.

A. Din Kurallarına Göre Yapılan (Bireysel Nitelikli) Sosyal Yardımlar

Osmanlı Devleti'nde yoksul kişilere sosyal yardım sağlayan ve daha çok başkasının müdahalesini gerektiren tekniklerden biri de din kurallarına göre yapılan (daha çok dini bir nitelik taşımakta olan) sosyal yardımlardır. Nitekim İslam dininin emrettiği zekat, fitre, kurban kesme, adak ve kefaretle, diğer bağış ve sadakalar şeklinde dar gelirli ve muhtaçlara yapılan yardımlar, yüksek gelirli kişilerden düşük gelirli kişilere doğru, gelirin belirli çapta yeniden dağılımını sağlamıştır. Toplumdaki yoksul kimselere bayram gibi bir takım vesileler ile yapılan geçici yardımlar da bu kapsamda yer almaktadır⁷⁷. Bu yardımlar varlıklı sınıf tarafından kişisel (bireysel) olarak yapılmıştır. Görüldüğü üzere, toplumda, gelirleri yüksek olan kişiler, yoksul ve muhtaç kişilere, zekat, fitre, bağış, sadaka, adak, kurban, kefaret adı altında dini nitelikte olan bir takım sosyal yardımlar yapmışlardır.

Bu kapsam içerisinde yer alan ve çeşidine göre değişen sabit bir servet vergisi olan zekat, günümüzdeki modern sosyal güvenlik tekniklerinden (ya da kurumlarından) sosyal yardımlara⁷⁸ benzemektedir⁷⁹. Zekatı sosyal güvenlik müessesesi (teknik) olarak gösteren bir yön, onun zorunlu oluşu, hatta devlet zoruyla alınacağı ilkesidir⁸⁰. Hatta modern sosyal güvenliğin bu prensibi İslam dininin öngördüğü zekattan aldığı da ileri sürülmektedir⁸¹. Zekatın verileceği yerler, "...fakirler, miskinler, onun üzerine memur olanlar, kalpleri ısındırılanlar, köleler, borçlular, Allah yolundakiler, yolda kalmışlar..."⁸² olarak belirtilmiştir.

Din kurallarına göre yapılan bir diğer sosyal yardım ise fitredir. Fitre, bir baş vergisidir ve büyük-küçük, kadın-erkek, hür-köle ayırmaksızın, herkes için ödenir. Bu yönüyle fitre, sosyal sigorta uygulamasından ayrılmaktadır. Fitre, nisbi olarak değil, mutlak miktarlarla belirlenen bir ödemedir. Zekattan bu farkı, fitreyi mutlak -kademeli- bir sosyal sigorta primine yaklaştırmaktadır. Fitreyi herkesin

77] Tunçomağ, s. 43.

78] Bilindiği üzere, "kamu yardımları" adı da verilen sosyal yardımlar, yoksul, muhtaç veya dar gelirli kişilere devlet bütçesinden yardım yapılması esasına dayanır. Sadece vergilerle finanse edilmeleri, herhangi bir karşılık gözetilmeksizin yoksul, bakıma muhtaç, yaşlı, sakat veya özel nedenleri olan kişilere uygulanması ve sadece devlet bütçesinden sağlanmaları açısından sosyal sigortalardan ayrılır. İlgilinin herhangi bir katkısı bulunmadığı için de buna "primsiz sosyal güvenlik sistemi" adı verilir ve bu açıdan sosyal sigortalardan daha gelişmiş ve insancıl bir teknik olduğu da söylenebilir. Bkz. Tuncay, s. 13; Salahattin Birkan, *Dünyada Sosyal Güvenlik Ekonomisi*, İstanbul 1969, s. 36.

79] Tuncay, s. 15; Beşer, s. 131.

80] Beşer, s. 136 vd.

81] Bkz. Beşer, s. 136; Yazgan, Görüşler, s. 47.

82] Kur'an, 9/60.

gücü ölçüsünde ödemesi sağlanmakta, buna karşılık tehlikeye uğrayanlara belirli bir asgari hayat standardı çizgisine ulaşıncaya kadar veya bu çizgiye ulaşması için transfer yapılmaktadır. Bu şekilde sosyal dayanışma için en geçerli ve güçlü bir yol olmaktadır⁸³.

Bunların dışında Osmanlı Devleti'nde insanlara hayır ve iyilik yapmak amacıyla kurulan vakıflar gibi birtakım sosyal yardım kurumları da bulunmaktadır⁸⁴.

B. Vakıfların Yaptığı Sosyal Yardımlar

İslam dini, her vesile ve imkan ile insanları hayra, iyiliğe, birbirine yardıma teşvik ettiği gibi, yalnız kendini düşünmeyi de çok hoş görmez. Dinin sosyal yönü bu esas üzerine kurulmuştur⁸⁵. Sefaletle mücadele ve yoksullara yardım edip hayır işlemek ve sevap kazanmak yollarından biri de vakıf müessesesidir.

Osmanlı Devleti'nde de, diğer İslam devletlerinde olduğu gibi büyük önemi olan vakıf müessesesi, sosyal ve iktisadi hayat üzerinde derin etkiler bırakan dini ve hukuki bir kurumdur⁸⁶. Vakfın tanımı ve niteliği konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. Baskın olan görüşe göre vakıf, menfaati insanlara ait olmak üzere bir şeyayı (aynı) Allah'ın mülkü olarak saklamak, başkasına geçirilmesini (devrini) yasaklamaktır⁸⁷. Diğer görüşe göre ise, vakıf, bir mülkün aynı sahibinde kalmak üzere, bir şeyin menfaatini fakirlere tasadduk etmek veya hayır cihetlerinden birine bırakmak için bir şeyi tutmak, hapsedmektir⁸⁸. Her iki tanımdaki ortak yön, varlıklı kişilerin özellikle taşınmaz mallarının gelirlerini, dini ve sosyal amaçlı hizmetlerin görülmesi için kurmuş oldukları kurumların finansmanına tahsis etmeleri; bu amaçla bu malların mülkiyetini de sözü edilen kurumlara devretmeleridir⁸⁹.

Osmanlı Devleti'nde vakıflar ülkenin ekonomik ve sosyal hayatında son

83] Bkz. Turan Yazgan, "Sosyal Güvenlik Açısından Zekat", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Haziran 1980, s. 157; Beşer, s. 162-163; Yunus Vehbi Yavuz, "Fitre", TDVİA, C. 13, İstanbul 1996, s. 160-161.

84] Bu konuda bkz. M. Fuat Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukuki Mahiyeti ve Tarihi Tekamülü", Vakıflar Dergisi, 1942, S. II, s. 1-35; Ali Himmet Berki, *Vakıflar*, 2. Kitap, Ankara 1950, s. 3-5, 111-

85] Berki, s. 3.

86] M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 3. B., İstanbul 1999, s. 253; Halaçoğlu, s. 434.

87] Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslamiye ve İstılahatı Fıkhiyye Kamusu*, C. IV, İstanbul 1985, s. 284; Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s. 42; Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1991, s. 183.

88] Akgündüz, *Vakıf*, s. 40; Bilmen, s. 284; Kazıcı, *Müessese*, s. 183.

89] Dilik, *Sosyal Güvenlik*, s. 34.

derece önemli bir role sahip olmuş; Devlet, eğitim, sağlık, sosyal yardım, şehircilik, belediye ve bayındırlık gibi kamu hizmetlerini vakıflara gördürmüştür⁹⁰.

Vakıflar kendilerinden yararlanma açısından iki kısımda ele alınabilir.

Biri, aynıyla intifa olunan, yani bizzat kendisinden yararlanan ve “müessesatı hayriye” (hayır kurumları) adı verilen vakıflardır. Bu grup içine camiler, mescitler, medreseler, imaretler, hastaneler, kütüphaneler, hanlar gibi kurumlar girer. Bunlar da vakıftan istifade edenler (meşrutünleh) itibariyle zengin ve fakir ayırımı yapılmaksızın herkesin yararlanabileceği ve sadece fakirlerin yararlanabileceği müessesatı hayriye olarak iki kısma ayrılır⁹¹. Mescit, kütüphane, misafirhane, çeşme, kuyu, köprü, genel mezarlık gibi vakıflar birinci kısma dahildir. Halbuki imaretle, yemek ve ilaç gibi ihtiyaçları vakıf tarafından sağlanan hastaneler (veya okullar) ikinci kısma dahil olmuş ve bunlardan ancak ihtiyaç sahipleri (örneğin fakirler) yararlanabilmiştir. Bu gibi müessesatı hayriyeyi kuran vakfiyelerde açıklık bulunmasa bile, örfen bunların fakirlere tahsis olunduğu kabul edilmiştir. Bununla birlikte vakfeden kişi zenginlerin de bundan yararlanmasını istemiş ise, bu hususun vakfiyede açıkça belirtilmesi gerekli görülmüştür. Şu kadar ki, bu gibi vakıflar sadece zenginlere tahsis edilmiş ve fakirler bunlardan istifade ettirmemiş ise, o vakıf sahih kabul edilmemiştir⁹². Kısaca ifade etmek gerekirse, devlet fonksiyonlarından siyasi nitelikte olan ve otoriteye ihtiyaç gösteren vatan savunması ile kamu güvenliği gibi hizmetler hükümet eliyle yürütülmüş; bunun dışında kalan geniş alandaki kamu hizmetleri ise yardım vakıfları aracılığı ile yerine getirilmiştir. Bu tesislerin bazılarında toplumun bütünü, bazılarında ise

90] Aydın, s. 253. Ayrıca bkz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, C. I, İstanbul 1990, s. 196. Askeri ve dini hizmetlerle değişik spesifik amaçlara yönelik vakıfların kurulduğu da bilinmektedir. Dilik, Sosyal Güvenlik, s. 36-37. Vakıflara bırakılan hizmetlerin görülmesi amacıyla özel kişiler yanında, başta padişah olmak üzere diğer devlet büyükleri de vakıflar kurmuş; vakıflar vergi bağışıklıkları ve başka yollardan devletçe de desteklenmiştir. Öyle ki XVIII. yüzyılın sonları ile XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'ndeki taşınmaz malların büyük bir kısmının vakıfların elinde bulunduğu; toplam taşınmazlar içinde vakıfların payının dörtte üç oranına ulaşmış olduğu söylenmektedir. Dilik, Sosyal Güvenlik, s. 37; M. Fuat Köprülü, *İslam ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Yayınlayan: O. Köprülü, İstanbul 1983, s. 351. Hatta Batılı bazı sosyal siyasetçiler, XVI. yüzyılda Osmanlı devleti için “vakıf cenneti” ifadesini kullanmışlardır. Yazgan, Görüşler, s. 21.

91] Akgündüz, Vakıf, s. 209-213.

92] Bilmen, s. 297 vd.; Berki, s. 116. Vakıf müessesesinden yararlanmak suretiyle bir çok kişi vakıf biçiminde hastaneler, şifa evleri, imarethaneler, hanlar, hamamlar ve kervansaraylar kurmuşlardır. Yardım vakıfları toplumda bir çok kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde, örneğin, okul, kütüphane, cami, mescit, imarethane, kervansaray, misafirhane, hamam, kabristan, hastane, dispanser, darülaceze, yol, köprü, liman, çeşme, kuyu, orman ve spor sahası benzeri tesisler, fakirlerle yemek yedirilmesi gibi, çok önemli roller üstlenmişlerdir.

yalnızca düşük gelirli ihtiyaç sahipleri yararlanmışlardır⁹³.

Diğeri ise, aynıyla intifa olunmayan fakat birincilerin sürekli ve düzenli bir şekilde işlemlerini sağlayan yani geliri ile intifa olunan vakıflardır. Bunlar “müstegallat-ı vakfiye” adı verilen bina, arazi, nakit para gibi gelir kaynaklarının teşkil ettiği vakıflardır ki, bunlara Osmanlı Devleti’nde “asl-ı vakıf” denilmiştir⁹⁴. Bu vakıfların konusunu, çoğunlukla vakıf paralar teşkil etmiştir. Mahalleler ve köylerdeki vakıf paraları “avarız akçesi sandığında”, her esnafa ait vakıf paralar ise, “esnaf sandığı”, “esnaf vakfı” veya “esnaf kesesi” adı altında toplanmıştır⁹⁵.

Bu vakıflardan daha çok sosyal yardım amacına yönelmiş olanları avarız vakıflarıdır⁹⁶. “Arız”ın çoğulu olan “avarız” kelimesi, hastalık, fakirlik, zaruret veya yangın gibi durumları anlatmaktadır. Avarız vakıfları ise, hiçbir toplumun uzak kalamayacağı kesin ve zorunlu (hayati) ihtiyaçları gidererek insanın ızdırabını dindirmek için kurulmuş vakıfları anlatır. Bu terim, vakıflarda genel olarak sosyal güvenliği tehlikeye düşüren durumlar, riskler anlamını taşımaktadır⁹⁷. Avarız vakıfları, özellikle, mahalle veya köyde hastalanan fakirlerin tedavisi ve hastalık yüzünden kazanç sağlayamayanların bakımları ile kimsesizlerin ve çocukların hayatlarının korunmasını amaç edinmiştir⁹⁸. Başka bir anlatımla, geliri bir köy veya mahalle ahalisinin beklenmedik ihtiyaçlarına (avarızına) sarfedilmek üzere kurulmuş olan vakıflar, avarız vakıflarıdır⁹⁹.

Avarız vakıfları iki kısma ayrılmıştır. Birincisi, bazı köy ve mahallelerde hayır sahipleri tarafından fakirlerden vefat edenlerin teçhiz ve tekfinine ve hasta olup da çalışamayanların infak, iaşe ve tedavilerine harcanmak üzere kurulan vakıflardır. Bu tür avarız vakıflarının gelirleri mutlak surette bu kişilerin ihtiyaçlarına harcanması gerekmiştir. Bu kişilerin Müslüman veya gayrimüslim olmasının bu noktada bir önemi bulunmamakta; avarız vakıflarından yararlanmada din ayrılığı bir önem taşımamaktadır¹⁰⁰. Bir sanat erbabının

93] Gönencan, s. 36-37.

94] Bkz. Akgündüz, s. 213-215; Kazıcı/Şeker, s. 259; Halaçoğlu, s. 435. Avarız vakıfları ise, daha çok bu ikinci kısımda yer alabilirse de bunu nev’i şahsına münhasır bir vakıf çeşidi olarak da görmek mümkündür. Bkz. Akgündüz, s. 215.

95] Akgündüz, s. 217.

96] Bu konuda bkz. Şeker, s. 145-149; Ömer Lütfi Barkan, “Avarız”, MEBİA, C. II, İstanbul 1986, s. 18-19; Dilik, Sosyal Güvenlik, s. 38.

97] Dilik, Sosyal Güvenlik, s. 38.

98] Barkan, Avarız, s. 18; Bilmen, C. IV, s. 294; Berki, s. 6-7; Saymen, *Türkiye’de Sosyal Sigortaların Gelişme Hareketleri*, s. 1067-1068.

99] Ömer Hilmi Efendi, *Ahkamül Evkaf*, İstanbul 1307, m. 36, s. 10-11; Akgündüz, Vakıf, s. 215.

100] Akgündüz, Vakıf, s. 216.

ihtiyacına (avarızına) meşrut vakıflarda (bundan istifade edenlerde) da durum böyledir. Görüldüğü üzere, vakfın kuruluş amacı, vakfeden kişi Müslüman olsa bile, o sanat erbabının Müslüman veya gayrimüslim avarız ve ihtiyaçlarına tahsis olunur¹⁰¹. İkincisi ise, meslek veya sanat erbabının bu kabil ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş olan avarız vakıflarıdır. Bunlarda da din farkı gözetmeksizin yani Müslim veya gayrimüslim ayırımı yapılmaksızın o sanata veya mesleğe mensup olan herkesin yararlanması esası benimsenmiştir. Bu tür avarız vakıfları bugünkü mesleki yardım ve kamu hizmetlerini karşılamış ve sosyal yardım kuruluşları anlamında önemli görev üstlenmişlerdir. Bunlar, bir sanat erbabının veya belli bir esnafın kredi vermek, iflas edenlere yardım etmek, durumu kötüye giden tüccarlara borç para vermek üzere kurdukları bir çeşit tasarruf ve yardımlaşma sandıkları mahiyetindeki avarız vakıflarıdır¹⁰². Esnaf cemiyetleri, aynı meslekten olanlar arasında yardımlaşmayı sağlamak ve cemiyetin türlü ortak masraflarını karşılamak için “avarız sandıkları”na sahip olmuşlardır¹⁰³.

Görüldüğü üzere gerçekte vakıfların değişik amaçlar güden pek çok çeşidi vardır ancak bunlardan “müessesatı hayriye” (hayır kurumları) ve “avarız vakıfları” adını taşıyan vakıflar bir tür sosyal yardım kurumlarıdır¹⁰⁴.

Vakıfların fakirlere, zayıflara, gariplere, ilim adamlarına, belediye ve sağlık işlerine yaptığı yardımlar inkar edilemeyecek düzeyde olmuştur¹⁰⁵.

Sosyal yardım gayesini en iyi bir şekilde gerçekleştirmiş olan vakıf türü ise, avarız vakıflarıdır. Vakıflara ait hastanelerde müslim veya gayrimüslim, zengin veya fakir ayırımı yapılmaksızın herkes ücretsiz olarak muayene ve tedavi olduğu gibi, ayrıca gerekli hallerde hastalar taburcu edilirken kendilerine bir takım elbise ile bir aylık geçimini sağlayacak tutarda para yardımı da yapılmıştır. Her iki faaliyet de sosyal yardım hizmetidir. Gerçekten vakıfların, herkesin karşı karşıya gelebileceği yaygın fiziki ve sosyal riskler yanında, bazen son derece tali risklere karşı da kişileri korumayı hedef aldıkları görülmektedir. Sosyal güvenlik hizmeti vermeye dönük o kadar vakıf çeşidi vardır ki¹⁰⁶, tek başına bunların bile, İslam

101] Berki, s. 111; Sıddık Sami Onar, *İdare Hukukunun Umumi Esasları*, C. II, 3. B., İstanbul 1966, s. 565-566.

102] Akgündüz, Vakıf, s. 216.

103] Ömer Hilmi, s. 84; Akgündüz, s. 216.

104] Bilmen, s. 286; Berki, s. 3; Onar, s. 663-664; Tunçomağ, s. 42; Talas, Sosyal Ekonomi, s. 590.

105] Eğer vakıflara, amacın önemi ile orantılı bir yönetim şekli verilmiş olsa idi, memleketin her tarafında büyük hastaneler, yetimhaneler, yardım evleri görmek mümkün olabilecek ve vakıflar idaresi gerçek bir sosyal yardım kaynağı haline gelmiş bulunacaktı. Bkz. Berki, s. 3-7; Onar, s. 560-561.

106] Bu vakıf çeşitlerine örnek olarak, kimsesiz çocuklara yardım vakıfları, hastane vakıfları

toplumunda sosyal güvenliğe pek az ihtiyaç duyuracağı rahatlıkla söylenebilir¹⁰⁷.

Avarız vakıfları denilen mahalle ve köylerde hastalanan fakirlerin tedavisine ve hastalık sebebiyle çalışmaktan aciz kalanların ve kimsesiz çocukların bakılıp yetiştirilmelerine mahsus vakıflar, toplum hayatının gereklerine uygun ve insani bakımdan mükemmel davranışlar olarak görülmüştür.

Bazı vakıf kayıtlarında yer alan şu ifadeler sosyal güvenlik açısından oldukça ilgi çekicidir. “Dolmabahçe camiiinin tamiri sırasında minareden düşerek ölen ve bu durumun tamirat memuru Ali Faik Bey’in düzenlediği bir raporla tevsik edilmesi üzerine, ölen şahsın hanımı Zühre’ye oğlu Hüsrev’e söz konusu camii vakfı gelirinden ödenmek üzere kırkbeşer kuruş aylık bağlanmıştır... Zühre’nin doğacak çocuğuna da aylık bağlanacaktır”¹⁰⁸.

Bir başka örnek olarak ise şu zikredilebilir: “Uşaklı minare ustası el Hac Mehmet adındaki şahıs, Selimiye camii külahı kurşunlarının değiştirilmesi sırasında minareden düşmüş ve ayakları kırılmıştır. Bu şahsa 29 Recep 1965 (1848) yılından geçerli olmak üzere Evkaf nezaretince ayda yüz kuruş malul aylığı bağlanmıştır. İkamet yeri itibariyle aylığın Kütahya Kaymakamlığı vasıtasıyla ödenmesi kararlaştırılmıştır”¹⁰⁹.

Sürekli ve yaygın uygulama alanı tespit edilmemiş olmakla birlikte her iki örnek olay, gerek ölüm ve gerekse malüllük aylığı bağlanması açısından oldukça ilgi çekici olarak görülmelidir.

Osmanlı Devleti’nde sosyal yardımlar genel itibariyle bugünkü gibi bir özel hukuk kurumu olmayan vakıflar aracılığıyla yapılmıştır¹¹⁰. Vakıflar sosyal güvenlikle ilgili olarak çeşitli somut amaç ve faaliyet alanına da yönelmişlerdir. Örneğin, geliri olmayan kişilerin daha önce aile büyüklerinin kurduğu vakıflar ile geçimini temin ettiği de görülmüştür¹¹¹. Yine, vakıfların başlıca faaliyet alanlarına örnek olarak şunlar verilebilir: Aşevleri (imaret); kervansaray, misafir odası; yolculara, hac yolunda parasız kalanlara yardım; dul ve yetimlerin geçindirilmesi, kimsesiz yaşlı ve çocukların barındırılma ve bakılması; darüşşifa, hastane açılma ve işletilmesi, ayakta tedavi, cüzzamlılara, körlere, dilsizlere yardım; hamam, idman sahası, gezinti yeri, çeşme ve kuyu yapımı; fakir yaşlı ve çocuklara elbise ve

fakirlerin cenazelerinin kaldırılması vakıfları bunlara örnek olarak verilebilir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. A. Himmet Berki, “*Hukuki ve İctimai Bakımdan Vakıf*”, Vakıflar Dergisi, S. 5, Ankara 1969, s. 11.

107] Beşer, s. 241-242.

108] Gönencan, s. 37.

109] Gönencan, s. 37.

110] Berki, s. 6-7; Tunçomağ, s. 43.

111] Gönencan, s. 36.

yiyecek yardımı, kızlara cihaz (evlenme yardımı), çocuklara mesire masrafı; kitap parası, yetimlere aylık, hamal, kayıkçı, camcı ve benzeri ağır işlerde çalışanlara ve esnafa yaşlılık ve sakatlık durumunda yaşlılık aylığına benzer gelir sağlanması; harp malulleri ve gazilerine yardım; düşmana esir düşenlerin fidyelerinin ödenmesi; köle ve cariyelerin azadı için yardım; dükkan açmak isteyenlere, ticaret ve sanatta işi bozulanlara yardım; fakir çiftçilere tohumluk verilmesi; harb ve kıtlık yılları için yiyecek depo edilmesi; göz ağrısı için ilaç verilmesi; fakirlere yemek yedirilmesi; fakirlere, yetimlere, güçsüzlere ve hapsilere yakacak yardımı; mahalle ve köy halkının vergileri ve başka mükellefiyetleri için para yardımı; hapislerin borçları ödenerek kurtarılması; fakir ve kimsesiz ölülerin defni (cenaze yardımı); ekmek ve meyve dağıtımı; su ve şerbet dağıtımı; kalem katiplerinin doyurulması; köle ve cariyelerin kırdıkları tabak, çanak gibi eşyaların bedellerinin ödenmesi¹¹².

Vakıflar, hayat şartları bakımından insanlar arasında büyük ölçüde adaletin sağlanması ve farklılıkların kaldırılması açısından da önemli bir role sahiptir. Billhassa Osmanlı devletinin sosyal refah düzeyini en iyi biçimde bize gösteren imaret sistemi, vakıf müesseselerinin en dikkate değer olanıdır. Bu tesislerde vakıf hizmetlilerine, mektep ve medrese talebelerine, fakirlere ve yolcular gibi kimselere, durumuna göre üç öğüne kadar yemek verilmiştir. Müslüman olsun olmasın, bütün insanlığa tahsis edilmiş hastanelerde (darüşşifa) ise, bedeni ve ruhi hastalıkların tedavisi yapılmıştır. Yine fakir, vergilerini ödeyemeyecek kişiler için kurulmuş avarız vakıfları da Osmanlı sosyal hayatının güzel bir numunesidir¹¹³. Görülüyor ki, doğuş ve gelişimlerini İslam dininin insanlara hayır, iyilik ve yardım çağrısına borçlu olan¹¹⁴ vakıfların bazı türleriyle sosyal yardım gayesi güdülmüş¹¹⁵ ve büyük halk kitlelerinin bir çok mesleki ve içtimai tehlikeleri, riskleri bunlar sayesinde önlenmiştir¹¹⁶.

Osmanlı Devletinin son zamanlarında, sosyal yardımlarda dolaylı ve dolaysız olarak görevli müesseseler arasında hastanelerle, "Darülaceze"¹¹⁷,

112] Öztuna, s. 162-164; Dilik, Sosyal Güvenlik, s. 37; Berki, Vakıflar, s. 11.

113] Halaçoğlu, s. 439.

114] Vakıfların menşeiini, devlet menfaatinde, Bizans hukukunda, Roma hukukunda arayanlar bulunduğu gibi aksül-amel nazariyesi gereğince bunu eski arap örf ve âdetinin İslam hukukunun yeni vazettiği miras kurallarına karşı bir tepki olarak çıktığını ileri sürenler de bulunmaktadır. Geniş bilgi için bkz. Akgündüz, Vakıf, s. 22-24.

115] Vakıflar, muhtaçlara hastalık ve geçim sıkıntısı hallerinde yardım yapmıştır. Sağlık ve sosyal yardım gayesine matuf vakıf eserlerine, imaret, sağlık tesisleri ile su ve yol tesisleri örnek olarak verilebilir. Bkz. Kazıcı/Şeker, s. 261; Şeker, s. 157-170; Dilik, Sosyal Sigortalar, s. 26.

116] Bkz. Saymen, s. 1068-1069.

117] Darülaceze, 1895'te dilencilik yasak edilirken çalışmayacak durumda olan fakir ve kimsesizlerin korunması için kurulmuştur. Bkz. M. Fer, *Türkiyede Sosyal Hizmetlerin Tarihiçesi*, II.

“Darüleytamlar”¹¹⁸ ve “Kızılay”¹¹⁹ gibi kurumlar da önem kazanmıştır¹²⁰.

Sonuç

Görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti’nde sosyal güvenlik düşüncesi, karşılıklı yardımlaşma anlayışı ile başlamış ve gelişmiş; emeği ile geçinenlerin sosyal güvenliği esas itibariyle üç esasa dayandırılmıştır. Bunlar, aile içi yardımlaşma, meslek teşekkülleri çerçevesinde yardımlaşma ve sosyal yardımlar olarak özetlenebilir.

Osmanlı toplumunda halkın sosyal güvenliği temel olarak aile içi yardımlaşmalarla sağlanmaya çalışılmıştır. Bir nevi üretim ve tüketim birliği niteliği taşıyan aile, kişinin sosyal risklere karşı korunması bakımından çok önemli bir rol oynamış; aile üyelerinden birinin hastalık, kaza ve ölümü halinde ortaya çıkan boşluk, aileye dahil öteki üyelerin katkı ve yardımları ile giderilmiştir. Bu sistem özellikle tarıma dayalı kesimde etkin olmuş; ancak el sanatları alanında yapılan çalışmalarda da kendini göstermiştir. El sanatları alanında çalışanlar doğal olarak tarım alanında çalışanlara oranla, sosyal risklere karşı daha az güvenliğe sahiptir. Bu nedenle Osmanlı Devleti’nde mevcut zorunlu esnaf birlikleri (ahiler, loncalar), Avrupa ülkelerinde olduğu gibi, birtakım dayanışma sandıkları kurmuşlar ve mensuplarına bir takım risklere karşı belirli ölçüde bir güvenlik sağlamaya çalışmışlardır.

Osmanlı Devleti’nde esnafın ilk karşılıklı yardımlaşmaları, başka bir ifadeyle dayanışma sandıkları, birer meslek kuruluşu olan başta ahilik ve bunu takiben esas olarak loncalar içinde başlamıştır. Ahiler, bir sanat ve meslek topluluğu olmakla beraber, asıl iktisadi niteliklerinden ziyade dinsel, sosyal ve politik değerleri özünde toplayıp bir araya getirme ve cömertlik, muhtaçlara yardım, zulüm görenleri koruma gibi yönleriyle tanınmışlardır. Ahilik teşkilatının başlıca amacı, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma düşüncesinin oluşturulması ve yaygınlaştırılmasıdır. Yoksula, yabancıya, garip ve misafire sofraya onu beslemek ahiliğin temel kurallarındandır.

Osmanlı Devleti’nde, sosyal yardım sağlayan bir başka kurum ise lonca adı verilen meslek kuruluşlarıdır. İlk esnaf kuruluşları olan ahilik şeklinde teşekkül

Sosyal Hizmetler Konseyi, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Yayınları, Ankara 1963, s. 15-16.

118] Darüleytamlar, ikinci meşrutiyet devrinde şehit çocuklarının yetiştirilmesi amacıyla kurulmuştur. Bu devir, darüleytamların kuruluşundan başka sosyal ilerleyişe önemli bir katkısı olmamıştır. Bkz. Fer, s. 15-16.

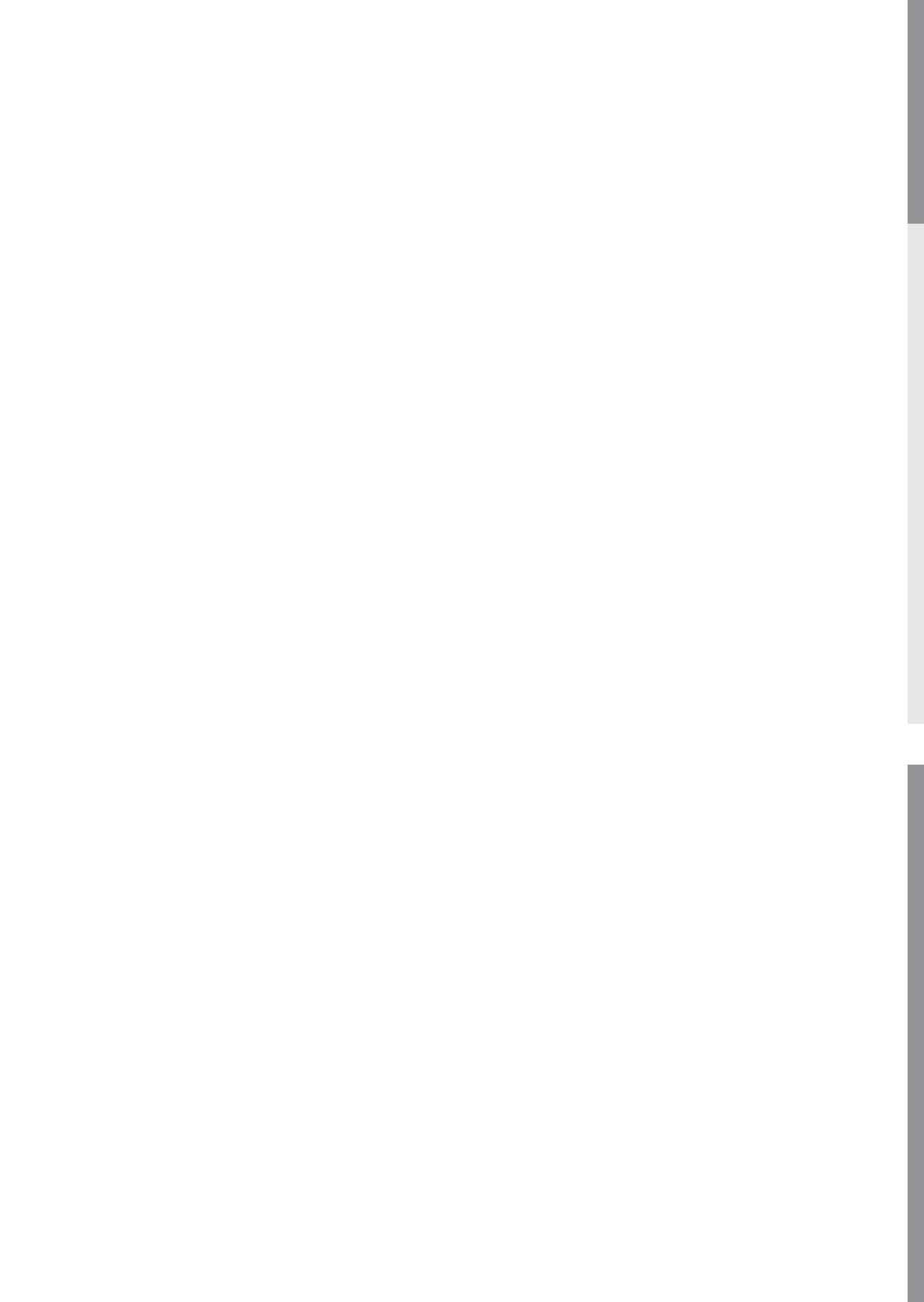
119] Bkz. Amiran Kurtkan, *Bir Sosyal Yardım Organizasyonu Olarak Kızılay*, İÜ İktisat Fakültesi, İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü, Sosyal Siyaset Konferansları, XVI. Kitap, İstanbul 1965, s. 7-22.

120] Talas, Sosyal Ekonomi, s. 591.

eden esnaf zaviyeleri XIV. yüzyıldan itibaren azalmaya başlamış, onların yerini zamanın ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilecek özellikler taşıyan loncalar almıştır. Loncalar kurdukları orta sandığı veya teavün sandığı adı verilen yardım ve dayanışma sandıkları ile, üyeleri ve aile bireyleri için hastalık, evlenme, doğum, iş kurma, işsizlik, ölüm gibi birtakım sosyal risklere karşı aynı ve nakdi olarak sosyal yardımlar yapmışlardır.

Osmanlı Devleti'nde din eksenli sosyal yardımlar da sosyal güvenliğin sağlanmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bunlar, genellikle, bireysel olarak din kurallarına göre yapılan sosyal yardımlar ile vakıfların yaptığı sosyal yardımlar olarak kendini göstermiştir. İslam dininin emrettiği zekat, fitre, kurban kesme, adak ve kefaretle, diğer bağış ve sadakalar şeklinde dar gelirli ve muhtaçlara yapılan yardımlar bireysel nitelikli sosyal yardımlardır. Bunun dışında insanlara hayır ve iyilik yapmak amacıyla kurulan vakıflar gibi birtakım sosyal yardım kurumları da bulunmaktadır. Vakıf, varlıklı kişilerin özellikle taşınmaz mallarının gelirlerini, dini ve sosyal amaçlı hizmetlerin görülmesi için kurmuş oldukları kurumların finansmanına tahsis etmeleri; bu amaçla bu malların mülkiyetini de sözü edilen kurumlara devretmeleri olarak ifade edilebilir.

Vakıflar kendilerinden yararlanma açısından, biri aynından yararlanılanlar, diğeri, gelirinden yararlanılan olarak ikiye ayrılmıştır. Birinci grup “müessesatı hayriye” (hayır kurumları) olarak isimlendirilir ve içine camiler, medreseler, imaretler, hastaneler, kütüphaneler, hanlar gibi kurumlar girer. İkinci grubun en güzel örneği ise “avarız vakıfları”dır. Özellikle, mahalle veya köylerdeki fakir hastaların tedavisi ile hastalık yüzünden kazanç sağlayamayanların bakımlarını ve kimsesizlerin korunmasını amaç edinmiştir. Avarız vakıfları, geliri bir köy veya mahalle ahalisinin beklenmedik ihtiyaçlarına (avarızına) sarfedilmek üzere kurulmuş olan vakıflardır ve bu vakıflardan yararlanmada din ayrılığı bir önem taşımamıştır. Vakıflara ait hastanelerde Müslüman veya gayrimüslim, zengin veya fakir ayırımı yapılmaksızın herkes ücretsiz olarak muayene ve tedavi olduğu gibi, gerekli hallerde hastalar taburcu edilirken kendilerine bir takım elbise ile bir aylık geçimini sağlayacak miktarda para yardımı da yapılmıştır. Vakıfların, herkesin karşı karşıya gelebileceği yaygın fiziki ve sosyal riskler yanında, bazen son derece tali risklere karşı da kişileri korumayı hedef aldıkları görülmüştür. Osmanlı Devleti'nde sosyal yardımlar genel itibarıyla bugünkü gibi bir özel hukuk kurumu olmayan vakıflar aracılığıyla yapılmış ve vakıflar sosyal güvenlikle ilgili olarak çeşitli somut amaç ve faaliyet alanlarına da yönelmişlerdir.

**TURKISH CULTURAL HERITAGE
IN BALKAN COUNTRIES AND
INVESTIGATION OF TOURISM
POTENTIAL IN THE REGION**

**BALKAN ÜLKELERİNDEKİ TÜRK
KÜLTÜR MİRASI VE BÖLGENİN
TURİZM POTANSİYELİNİN
İNCELENMESİ**

Orhan ADIGÜZEL

İbrahim ÇETİNTÜRK

Hasan YÜKSEL

TURKISH CULTURAL HERITAGE IN BALKAN COUNTRIES AND INVESTIGATION OF TOURISM POTENTIAL IN THE REGION

BALKAN ÜLKELERİNDEKİ TÜRK KÜLTÜR MİRASI VE BÖLGENİN TURİZM POTANSİYELİNİN İNCELENMESİ

Assist. Prof. Dr. Orhan ADIGÜZEL¹

İbrahim ÇETİNTÜRK²

Hasan YÜKSEL³

Tarihin her safhasında Türkler ve Balkanlar iç içe yaşamış, kültür alışverişinde bulunmuş, ortak bir medeniyet ve kültürün inşasını gerçekleştirmişlerdir. Türk devletlerinin Balkanların siyasi olarak şekillenmesinde oldukça önemli etkileri mevcuttur. Balkan ülkelerini ziyaret eden turistler ziyaretleri esnasında Osmanlı'dan kalma eserlerle karşılaşmakta ve o kültürün izlerini takip edebilmektedirler.

Etnik turizm kapsamında yer alan bu turizm çeşidi ile turistler 500 yıl boyunca kök salmış bir kültürü yerinde inceleme fırsatını yakalamaktadırlar.

Turizm sektörü kültürlerarası iletişimde etkileşimsel ve kişilerarası bir nitelik taşımaktadır. Çalışma Balkan Ülkelerini kapsamaktadır. Araştırma kapsamında Balkan ülkelerine 2007-2009 yılları arasındaki ziyaret eden turist sayısı ve Balkan Ülkelerinin turizm gelirleri incelenmiştir.

Dünyada değişen şartlarla birlikte yeni anlam ve işlevler kazanan ve her geçen gün daha karmaşık hale gelen kültür, yeni bakış açılarıyla tanımlanmakta ve farklı bilim dallarının karşılaştırmalı araştırmalarının temel odak noktası olmaktadır (Özdemir, 2009: 32). Uygarlık seviyelerinin, ülkelerin kültürel boyutlu ilişkilerinin artması, hayat standartlarının yükselmesi ve bilgi teknolojisinde yaşanan gelişmelere paralel olarak çalışma saatlerinin azalması sonucu günümüz insanları daha çok seyahat etmeye başlamıştır (Gökdeniz, 1990: 44). Giderek

1] Yrd.Doç.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sağlık Yönetimi, Öğretim Üyesi, orhanadiguzel@gmail.com.

2] Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi, icetinturk32@gmail.com.

3] Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Meslek Yüksekokulu İngilizce Öğretmeni, hasanyuksel37@gmail.com

yükselen bu seyahat eğilimleri sonucu turizm etkinliği sınırları aşan, coğrafi olarak daha geniş bir alana yayılmış ve bütün dünya ziyaretçileri tarafından kullanılan bir olgu haline gelmiştir. Hitap ettiği geniş coğrafya sayesinde sosyolojik bir olay olan (Akgül, 2004: 210) bu harekete, bugün dünya nüfusunun yaklaşık %12,5'i katılmaktadır ve bu da turizmin boyutunun ne kadar geniş ölçekli olduğunu göstermektedir (Alaeddinoğlu ve Can, 2007: 51).

Turizm geçmişten günümüze kadar tüm insanları bir araya getiren, sürekli kendini geliştirerek uluslararası hareket imkânı bulan ve farklı kültürlerin kaynaşmasına zemin hazırlayan toplumların vazgeçemediği bir unsur olmuştur. Günümüzde turizm insan hayatına o denli girmiştir ki insan hayatının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Bu nedenle de bu kavram kendine yeni alternatifler aramak zorunda kalmıştır. Gittikçe büyüyen, devleşen bir kurum, endüstri ve sektör haline gelmiştir. Ülkelerin ekonomik anlamda da gelişmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır (Sezgin ve Ünüvar, 2009: 392).

Çalışma Balkan Ülkelerini kapsamaktadır. Balkan ülkeleri Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Yunanistan, Macaristan, Makedonya, Karadağ, Romanya, Sırbistan, ve Slovenya'dır. Araştırmanın konusunun Türk Kültür Mirası olmasından dolayı Balkan topraklarında %5 oranında sınırı bulunan Türkiye araştırmaya dâhil edilmemiştir. Araştırma kapsamında Balkan ülkelerine 2007-2009 yılları arasındaki ziyaret eden turist sayısı ve Balkan Ülkelerinin turizm gelirleri incelenmiştir.

Balkan Ülkelerinin Turizm Potansiyeli

Balkan ülkeleriyle olan turizm temeli tarihsel ilişkilerimize bakıldığında öncelikli olarak göze çarpan gerçek Türk kültürü ve İslamiyet'le birlikte Balkanlara gelen tasavvuf ve tasavvuf anlayışındaki derin insan sevgisi, yüksek hoşgörü ve karşılık beklenmeksizin yapılan hizmetin, Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında sevgi ve kaynaşma zemininin kurulmasına ciddi anlamda katkı sağladığıdır. Bu durum ayrıca Türklerin ve İslamiyet'in bu topraklara yerleşip, kök salmasına olanak sağlamıştır. Dolayısıyla karşılıklı sevgi ve hoşgörü anlayışı Balkanlar ve Türkiye ile bir gönül bağının kurulmasını da beraberinde getirmiştir (Ercan, 2006: 5, 6).

Dervişlerin yol kavşaklarında ve su kenarlarında kurdukları tekke ve zaviyeler, daha sonra köy haline gelecek yerleşim birimlerinin kurulmasına öncülük etmiştir. Tekke ve zaviyelerde bulunan dervişler, hem yerli halkı, hem de zamanla buralara göç etmesi sağlanan Türkleri İslamiyet, Türkçe, Türk gelenek ve görenekleri ile inanç ve uygulamaları ve hatta edebiyat konularında bilgilendirmiş,

tekke ve zaviyelerin etrafında oluşan yerleşim yerlerini birer din, eğitim, kültür ve sanat merkezi haline getirmiştir. Bu açıdan tekke ve zaviyelerde yaşayan dervişler hem buldukları coğrafyanın Müslümanlaşmasına hizmet ederken, hem de iskân politikası doğrultusunda bu coğrafyalara yerleştirilen Türklerin benliklerini kaybetmelerini engellemişlerdir. Ayrıca insanın toplum dışı bir varlık olmadığı tam aksine sosyalleşmeye açık ve muhtaç olduğunu anlayan bu şahıslar, insanın hem ferdi hem de sosyal yönüne gereken önemi vermişlerdir (Ercan, 2006: 8, 9).

Türk-Balkan ilişkilerinin tarihsel seyrine bakmak da iki coğrafyanın birbirlerine hem kültürel hem de sosyolojik olarak ne kadar yakın olduğunu gösterecektir. İslamiyet öncesi Türk devletleri ve İslamiyet sonrası Türk devletlerinin Balkanların siyasi olarak şekillenmesinde oldukça önemli etkileri mevcuttur. Türkler'in Balkanlardaki siyasi tarihi Peçenek, Uz ve Kumanlar ile başlamış ve Osmanlı Devleti ile devam etmiştir. Bu süreç İzeti'nin kitabında şu şekilde ifade edilmektedir (Ercan, 2006: 3, 4, 5 ve İzeti, 2004: 36).

“XI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bulgaristan'ı Türk soyundan Peçenek, Uz ve Kumanlar istilaya başlamışlardır. Özellikle Kumanlar Bulgaristan'da Bizans'a karşı beliren hareketleri destekleyerek Asen hanedanı idaresindeki Bulgar krallığının sınırları güneyde Filibe'yi, Makedonya'nın büyük kısmını ve batıda Niş ve Sofya'ya içine alacak şekilde genişlemiştir. 1035 yılında Tuna'nın donmasından yaralanan Peçenekler, Balkanlara geçtiklerinde Bizanslılar tarafından iyi karşılandılar. Onları Tuna'nın kuzeyinden gelecek saldırılara karşı koyma şartıyla Silistre bölgesine yerleştirdiler. Bunlar sonradan Hıristiyanlığı kabul ettiler. Peçeneklerin bir bölümü Balkanları terk etmişler ise de, kalanlar bölge halkı arasında eriyip kaybolmuşlardır”.

“Kumanlar da XI. asrın başlarından itibaren Tuna'yı geçerek Balkanlara gelmiş Bizans ile iyi ilişkiler kurmuş ve Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. XII. ve XIII. Yüzyılda Trakya, Makedonya ve Dalmaçya, Kuman Türkleri askeri ve iktisadi şemsiyesi altına girmiştir. Trakya, Makedonya ile Bulgaristan'ın dağlık kesimlerinde kalmış pek çok Türk boyu Osmanlıların Balkan fetihleri sırasında kendilerini göstermiş ve orduya katılmışlardır. Kumanlar Bizans İmparatorunun izniyle Vardar Nehri boyunca yerleşip Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Ancak âdet ve geleneklerini bırakmadılar. Bizanslılar onlara Vardariot (Vardarlular) ismini vermişlerdir. 1065, 1123, 1243 yıllarında Balkanlara daha birçok göç dalgası vuku olmuştur. Kumanlar Makedonya'ya, Peçenekler ise denize, Adriyatik'e indiler. Gelen Türk boylarının bir kısmını Bizanslılar Ohri ovasına yerleştirdiler”.

“Türk boyları ile beraber gelen Slavlar, Makedonya'da önemli bir güç haline geldiler. Makedonya ve Kuzey Yunanistan bölgesine yerleşen Güney Slavların bir bölümü Bizans yönetimi altında fakat kendi bölgelerinde ise bağımsız bir şekilde

yaşadılar. Güney Slavlar, Bizans'ın yoğun asimilasyon ve baskı politikasına rağmen özgün kültür ve dinlerini hiçbir zaman kaybetmediler.¹³ I. Bulgar Krallığının X. yılının ikinci yarısında çökmesi üzerine mahalli bir yönetici olan Nikola'nın dört oğlundan biri olan Samuil, Batı Bulgaristan diye de adlandırılan bu Balkan yarım adasının büyük kısmını kapsayan krallığını kurdu. Yönetim merkezi Ohri olan bu Makedonya Krallığı bu dönemde büyük bir gelişim kaydetmiş ve Çar Samuil tarafından Ohri başpiskoposluğu kurulmuştur.¹⁴ Büyük Sırp çarı Duşan zamanında (1346) Makedonya, Sırbistan devletinin bir parçası olmuştur. Osmanlılar, Makedonya'ya geldiklerinde Makedonya çökmekte olan Sırp devletinin mahalli idarecileri tarafından yönetiliyordu. Bizans ve Sırp derebeyleri yerli halkı tamamen yıpratmış ve sayısız haksızlıklara uğratmıştır. Makedonya'da yaşayan halk kendine huzur ve sükûnet sağlayacak bir yönetim arayışı içerisine girmiştir.”

Son olarak da Osmanlı döneminde Balkanlarla kültürel, siyasi ve toplumsal ilişkiler Hafız tarafından şu şekilde ifade edilmektedir (Ercan, 2006: 3, 4, 5 ve Hafız, 1985: 5-10).

“Osmanlılar, inşa ettikleri tekke, cami, medrese, han, hamam, imaret, bedesten vb. yapılarla ve oluşturdukları külliye ile Makedonya'da Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarından itibaren şehir anlayışına yeni bir doku kazandırmışlar ve şehirlerin ticaret merkezleri olmasında öncülük etmişlerdir. Osmanlı döneminde inşa edilen bu yapıların büyük bir çoğunluğu günümüze kadar gelmiştir. Tabii afetler yanı sıra I. ve II. Dünya savaşlarında birçok mimari eser yıkılmıştır. Bundan başka değişik dönemlerde siyasi nedenlerle planlı ve programlı şekilde Osmanlı eserleri tahrip edilmiştir. Osmanlı fethinin bir sonucu olarak Makedonya nüfusunun İslamlaşmaya başlamasıyla, halkın hayat tarzında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Osmanlı kültürü özellikle şehirli karakteri ağır basan niteliğe sahipti. Bu özellik bugün bile doğu kültürünün karakteristik unsurlarının sadece Müslümanlar arasında değil, Hristiyanlar arasında da yaşamasını sağlamaktadır. Hayat tarzı yeme-içme alışkanlıkları, kuyumculuk, halı dokumacılığı ve bazı küçük el sanatlarında bu etki hala görülmektedir. Öte yandan Türkçe, Arapça ve Farsça kelimeler, Makedonca ve Arnavutçaya yerleşmiştir”.

Görüldüğü gibi tarihin her safhasında Türkler ve Balkanlar iç içe olmuş, kültür alışverişinde bulunmuş, bölgenin siyasi ve sosyolojik tarihi beraberce yazılmış ve ortak bir medeniyet ve kültürün inşası gerçekleşmiştir. Bu kültürel alışverişin günümüze en önemli yansıması ise turizm noktasında gerçekleşmiş, tarihte Balkanlarla olan bağlarımız günümüz Türkiye'sinde de zaruri hale gelmiştir. Özellikle Türkiye ve Balkanlar arasında karşılıklı turistik ziyaretler bunun en belirgin göstergelerindedir.

Balkanlarda Türk Kültür Mirası

Balkanlar üç semavi dinin var olduğu ve değişik ırktan insanların yaşadığı geniş bir coğrafyadır. Farklı din ve farklı ırk varlığının neden olduğu sorunlar bugün de devam etmektedir. Geçmişte soykırımlar yaşayan, istikrarsızlığa maruz kalan bu coğrafya ile Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihten gelen bir gönül bağı mevcuttur.

Balkan Yarımadası; adını Türkçeden almış, Türk kültürünün yayılıp yaşandığı, Türk, Slav, Avrupa kültürlerinin zaman zaman hâkimiyet mücadelelerine sahne olduğu bir bölgedir. 14. yüzyıldan sonra Balkan toplumları dil ve dinlerini koruyarak Türk usulü hayat tarzını benimsemişlerdir. Osmanlı hâkimiyetinden sonra Balkanlarda yaşayan toplumların hayat tarzları, gelenek - görenekleri, kısaca sosyo-kültürel özellikleri Türk kültürü tarzında değişime devam etmiş, ancak Osmanlı'nın Balkanlardan çekilmesinden sonra Türk kültürünün etkisi zayıflayarak, Avrupa kültürünün etkisi artmıştır (Tikici, Karatepe ve Erdem, 2009: 147). Anadolu'da Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte bu coğrafyada beylikler içerisinde Bizans sınırına yakın bir yerde kurulan ve Anadolu'daki Moğol baskısı nedeniyle Türkmenlerin iskânına maruz kalan Osmanlılar, XIV. yüzyılın ikinci yarısından sonra en önemli faaliyet alanı olarak Balkanlar'ı seçmiştir (Inbaş, 2002: 154). Ayrıca, gaza ve fetih açısından çok müsait olan bu durumu iyi kullanan Osmanlıların Bizans sınırına yerleşmeleri onları diğer Türk beyliklerine nazaran daha üstün bir konuma getirmiştir. Tüm bu artılar Osmanlı'yı yaklaşık yüz yıl içerisinde bir uç beyliğinden, güçlü bir dünya imparatorluğuna dönüştürmüştür.

Balkanlardaki egemenliği yaklaşık 500 yıl devam eden Osmanlı, bu uzun dönem boyunca Müslüman-Türk kültürüne ait önemli eserler inşa etmiş ve bölgenin Hıristiyan halkları bu zengin kültürden etkilenmişlerdir. İmar çalışmalarına önem verilmiş; yollar, köprüler, camiler ve medreseler inşa edilmiştir. Bu mirasın yalnızca dini eserler olmaması bu topraklarda asimilasyon amacı güdülmediğinin ve dini yayılmanın temel sebep olmadığına göstergesi olarak değerlendirilebilir. Osmanlı sadece Balkanlarda 15.787 adet mimari yapı inşa etmiştir. Bu yapılar; cami-mescit, medrese, mektep, tekke-zaviye, imaret, han, hamam-ılica-kaplıca, türbe, köprü, kervansaray, çeşme, saat kuleleri, hastaneler, bedestenler, kütüphaneler ve çeşitli sanat eserlerinden meydana gelmiştir. Ancak bugün, bu eserlerin büyük bir kısmı yok olmuş; orijinal halini koruyan eser sayısı ise çok az sayıdadır (Tikici, 2009: 147).

Osmanlı Devleti'nin bu başarıyı elde etmesinin en önemli nedeni Rumeli'de uygulanan bir dizi siyasi politikalarıdır. Henüz kuruluş yıllarında gerçekleştirilen fetihler bunun en önemli göstergelerindedir. Çünkü Osmanlı Devleti Anadolu'da

siyasî bir güç olarak ortaya çıkmasına rağmen, gerçekte bir Balkan İmparatorluğu olarak tarih sahnesindeki yerini almış ve gelişimini bu şekilde devam ettirmiştir.

Tarihte, özellikle Osmanlı Devleti döneminde Balkanlara yapılan yatırımlar günümüzde bu iki coğrafya arasında tarihi, siyasi, ekonomik ve turistik ilişkilerin kurulmasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti egemenliğinde yaşayan başta Bosna Hersek, yine Makedonya ve Arnavutluk Osmanlı'dan mimari anlamda büyük izler taşıyan Balkan ülkeleridir. Tarih boyunca yapılan bu sanatsal yatırımlar günümüzde Türkiye ve Balkan coğrafyası arasındaki ilişkileri de belirlemiş, bölgeler arası turistik gezilerin ve Türk Balkan turistlerinin sayısını karşılıklı olarak artırmış, iki bölge arasındaki tarihi, siyasi, ekonomik anlamdaki kolektif şuur her geçen gün artarak devam etmiştir.

İki coğrafya arasında tarihten gelen bu bağ dil, bölge, toplumsal farklılıklar, farklı davranış ve iletişim biçimi olarak ele alınabilecek kültürlerarası etkileşime de olanak sağlamış, her iki kültürün birbirleriyle sosyolojik olarak karşılaşması ve kaynaşmasına da zemin hazırlamıştır. İnsanların sürekli olarak yaşadıkları yer dışında yaptıkları seyahat ve konaklamalar olarak tanımlanabilecek turizm de kültürel etkileşime katkıda bulunmaktadır. Bu durumun en önemli sebebi ise hem turizm'in hem de kültürel etkileşimin doğasında insan faktörünün var olması yer almaktadır. Kültürlerarası iletişimde vazgeçilmez ve çok önemli bir hale gelen ve dünya ekonomisinin önemli bir kısmını oluşturan, (Maggi ve Padurean, 2009: 48) gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıklarının kapatılmasında can simidi olarak algılanan (Diamond, 1977: 539) turizm sektörü, kültürlerarası iletişim, farklı kültürlerle mensup insanlar arasında etkileşim ve anlam aktarımları, yabancıların açıklanması, algılanması ve kültürel farklılıkların gözetilmesi gibi konuları inceleyen kapsamlı bir çalışma alanıdır. İnsanlar başta turistik geziler olmak üzere, eğitim, diplomatik seyahatler gibi nedenlerle farklı kültürlerle iç içe olmaktadır. Günümüzün en önemli olgularından bir tanesi farklı kültürlerin karşılaşmaları ve kültürel kimliğin ön plana çıkmasıdır (Sezgin ve Ünüvar, 2009: 392).

Bağlantılar, iletişim kanalları vasıtasıyla birbirleriyle ilişki kurulabilecek iletişim sistemlerinden oluşmaktadır. Bu bağlantılar sayesinde bilgi, hizmet ve kaynak akışı sağlanmaktadır (Beriatos, 1999: 529-552). Turizm sektörü de farklı coğrafyaları, farklı değer ve kültürel algılamaları birbirine bağlayan bir iletişim kanalı olarak ele alınabilir. Balkanlarda Türk kültür ve mirasına bakıldığında ise Bosna'dan Arnavutluk'a, Arnavutluk'tan Makedonya'ya çok geniş bir coğrafyada turizm açısından katma değer sayılabilecek birçok mirasa rastlamak mümkündür. Sadece Makedonya'daki ziyaret ve adak yerlerine bakıldığında karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır (Ercan, 2006: 40-128 ve Kalajdžić, 2006: 4).

Tablo 1: Makedonya'da Adak Ve Ziyaret Yerleri

<i>DEBRE ŞEHİRİ</i>	<i>GOSTİVAR ŞEHİRİ</i>	<i>İŞTİP ŞEHİRİ</i>	<i>KIRÇOVA ŞEHİRİ</i>
Hünkar Camii Türbesi Kılıç Baba Türbesi	Arslan Dede Türbesi Loçlar Türbesi Negotina Halveti Türbesi Vurtok Cafer Baba ve Hıdır Baba Türbesi Vurtok Halveti Türbesi	Abdi Baba Türbesi Gani Baba Türbesi- Tekkesi Meydin Baba Türbesi Sadık Baba Türbesi Sabırsız Baba Türbesi Hasan Baba Türbesi Mehmet Baba Türbesi	Hayati Baba Türbesi- Tekkesi Çullu Baba Türbesi- Tekkesi Şeyh Selim Türbesi- Tekkesi Bektaş Tekkesi
<i>KOÇANA ŞEHİRİ</i>	<i>KUMANOVA ŞEHİRİ</i>	<i>MANASTIR ŞEHİRİ</i>	<i>OHRİ ŞEHİRİ</i>
Mehmet Baba Türbesi Sefer Baba Türbesi Pamuk Baba Türbesi	Musli Dede Türbesi Sersem Baba Türbesi Orak Baba Türbesi Şükrü Baba Türbesi Sopot Köyü Türbesi Osman Baba Türbesi	Tez Baba Türbesi Hasan Baba (Kesikbaş) Türbesi	Mehmet Hayati Baba Türbesi - Tekkesi Ak Baba Türbesi Haydar Paşa Türbesi Aşık Çelebi (Kale) Türbesi Aziz Naum Kilisesi (Sarı Saltık Türbesi)
<i>PİRLEPE ŞEHİRİ</i>	<i>RESNE (RESEN) ŞEHİRİ</i>	<i>STRUGA ŞEHİRİ</i>	<i>TETOVA ŞEHİRİ</i>
Dikmen Baba Bektaş Türbesi-Tekkesi Kurd Dede Türbesi	Sali Baba Türbesi	Hasan Baba Türbesi- Tekkesi	Alaca Camii (Hurşide ve Menşure Hanımlar) Türbesi Harabati Baba (Sersem Baba) Türbesi- Tekkesi Koyun Baba Türbesi Bogovin Mehmet Baba Türbesi Tekkesi
<i>ÜSKÜP ŞEHİRİ</i>			
Kırmızı Baba Türbesi Şeyh Lütfullah Efendi Türbesi Yeşil Baba Türbesi	Beyhan Sultan Türbesi Huma Şah ve Oğlu Hüseyn Şah Türbeleri	Meddah Baba (Yiğit Bey) Türbesi Kral Kızı Türbesi Altı Ayak Türbesi	Rifai Türbesi Pir Vefa Baba Türbesi- Tekkesi Gazi Baba Türbesi İshak Bey Camii Türbesi

Tablo 2: Bosna Hersek'te Bulunan Osmanlı Yapıtları

Camiler	Akhisar ve Sultan Beyazid (II) Camii Banaluka ve Sultan Süleyman Camii Bihaç ve Fethiye Camii Biyelina ve Camileri Blagaj ve Blagaj'daki Sultan Camileri Bosanska Kostajnica ve Sultan Abdülaziz Camii Bosanska Gradiška ve Sultan Abdülaziz Camii Bosanski Şamaç ve Sultan Abdülaziz Camii Bugoyno ve Sultan Ahmed Camii Doboy ve Sultan Selim Camii	Donyivakıf ve Sultan Süleyman Camii Foça ve Bayezid (II) Camii Gradaçac ve Sultan Mehmed Han Camii İzbornik ve Selatin Camileri Knejina ve Sultan Selim Camii Kotor Varoş ve Fatih Sultan Mehmed Camii Kulenvakfı ve Sultan Ahmed Camii Mostar ve Yavuz Sultan Selim Mescidi Nevesin ve Sultan Bayezid (II) Camii Priyedor ve Sultan Mahmud (I) Camii	Saraybosna ve Fatih Sultan Mehmed Camii Ustulce ve Sultan Selim Camii Travnik'teki Abideler ve Bayezid (II) Camii Vişegrad ve Sultan Süleyman Camii Vlasenica ve Camileri Vranduk ve Fatih Sultan Mehmed Camii Yayçe ve Sultan Süleyman Camii Zeniça ve Sultan Ahmed Camii Rogatica ve Sultan Selim (II) Camii
Türbeler	Gazi Hüsrey Bey ve Hasan Kayimi (Çarniçe, Zivornik)	Ferhad Bey (Banaluka) Murad Bey (Saraybosna)	Alifakovaç ve Sinan Bey Tekkesi (Saraybosna)
Medrese, Şadırvan ve Saat Kuleleri	Gazi Hüsrev Bey Medresesi (Saraybosna) Bihaç Cemaluddin Efendi Çauşeviç Medresesi	Behram Bey Medresesi (Tuzla) Elçi İbrahim Paşa Medresesi (Travnik)	Visoko Osman Efendi Recoviç Medresesi Karagöz Bey Medresesi (Mostar)
Şadırvan	Gazi Hüsrev Bey Camii Şadırvanı Çayniçe Sinan Bey Harimi Şadırvanı	Mostar Karagöz ve Koski Mehmed Paşa Harimleri yanındaki şadırvanlar	Yayçe Esmâ Sultan Camii Harimi Şadırvanı
Saat Kuleleri	Saraybosna Saat Kulesi Banaluka Saat Kulesi Yayçe Saat Kulesi	Stolac Saat Kulesi Prosac Saat Kulesi	Travnik Saat Kulesi Donjivakıf Saat Kulesi
Köprüler	Mostar Köprüsü (Mostar) Drina Köprüsü (Vişegrad)	Sarajevo Keçi Köprüsü Jepa, Trebinje, Arslanagiç köprüleri	Vişegradlı Sokullu Mehmed Paşa Köprüsü

Tablo 1 ve Tablo 2'den anlaşıldığı gibi özellikle Osmanlı Devleti döneminde Makedonya ve Bosna Hersek başta olmak üzere yapılan mimari ve dini içerikli yapıtlar Türkiye ve Balkanlar arasındaki bağı güçlendirecek ve iki bölge arasındaki turizm etkileşimine de olumlu anlamda katkı yapacaktır.

Araştırmanın Metodolojisi

Araştırmanın Kapsamı ve Sınırları

Araştırmada Balkan ülkelerine 2007-2009 yılları arasında ziyaret eden turist sayısı, ve Balkan Ülkelerinin turizm gelirleri incelenmiştir. Balkan ülkeleri Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Yunanistan, Macaristan, Makedonya, Karadağ, Romanya, Sırbistan ve Slovenya'dır. Araştırmanın konusunun Türk Kültür Mirası olmasından dolayı Balkan topraklarında %5 oranında sınırı bulunan Türkiye araştırmaya dâhil edilmemiştir.

Araştırmanın Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada kullanılan veriler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)'nün web sayfası ve Dünya Gezi ve Turizm Kurulu (WTTC) web sayfasından alınmıştır. Kaynaklardan toplanan bu yıllara ait veriler tablolar haline getirilmiştir.

Verilerin Değerlendirilmesi

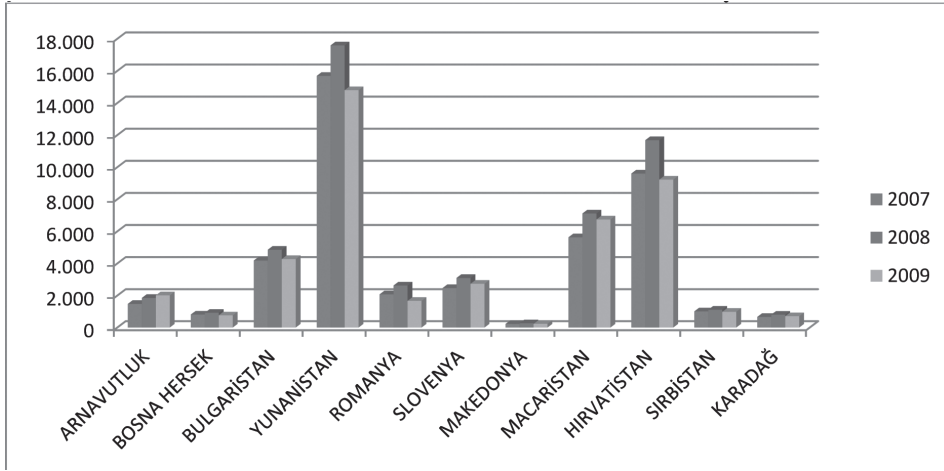
Balkan Ülkelerini Ziyaret eden Turist Sayıları

Bu bölümde Balkan ülkelerine ziyaret eden turist sayısına ilişkin veriler toplam olarak ve ülkeler bazında dağılım olmak üzere incelenmiştir.

Tablo 3: Balkan Ülkelerinin 2007-2009 Yılları Arasındaki Turist Sayıları (Bin)

	2007	2008	2009
ARNAVUTLUK	1.062	1.337	1.792
MAKEDONYA	230	255	277
ROMANYA	7.722	8.862	7.575
MACARİSTAN	8.638	8.814	9.058
HIRVATİSTAN	9.307	9.415	9.330
SIRBİSTAN	696	646	645
KARADAĞ	984	1031	1044
BOSNA HERSEK	306	322	311
BULGARİSTAN	5.151	5.780	5.739
YUNANİSTAN	16.165	15.939	14.915
SLOVENYA	1.751	1.958	1.824

(Kaynak: WTTC, http://www.wttc.org/eng/Tourism_Research/Economic_Data_Search_Tool/ (www.unwto.org))

Şekil 1: Balkan Ülkelerinin 2007-2009 Yılları Arasındaki Turist Sayıları

(WTTC, http://www.wtcc.org/eng/Tourism_Research/Economic_Data_Search_Tool/)(www.unwto.org)

Bu bölümde Balkan ülkelerine yıllar itibariyle ziyaret eden turist sayıları incelenmiştir. Tablo 3'de Balkan ülkelere ziyaret eden turist sayılarına göre (2009) en fazla ziyaretçi kabul eden ülkenin 14,915 milyon turist ile Yunanistan olduğu dikkat çekmektedir. İkinci sırada en fazla turist kabul eden ülkenin 9,330 milyon turist ile Hırvatistan ve üçüncü sırada en fazla turist kabul eden ülkenin 9,058 milyon turist ile Macaristan olduğu dikkat çekmektedir. En az turist çeken ülkeler 311 bin turist ile Bosna Hersek ve 277 bin turist ile Makedonya'dır.

Yunanistan'da 2010'da etkili olan ekonomik kriz ve ülkeye dair olumsuz haberlere rağmen küçük de olsa turist sayısında bir artış yaşanmıştır. Yeşil pasaportlara vize uygulamasının kaldırılması, Türkiye'den Yunanistan'a giden turist sayısında artış sağlamıştır. 2010'da Yunanistan'ı ziyaret eden Türk turist sayısı, yüzde 123'lük artışla 300 bine ulaşmıştır⁴.

Bulgaristan'ı ziyaret eden ülkeler arasında Romanya ilk sırada yer almaktadır. Romenlerin ancak yarıya yakını tatil, dinlenme amacıyla taşımaktadır. Türk vatandaşlarının yalnızca yüzde 3,69'u Bulgaristan'ı turistik amaçla ziyaret etmektedir⁵.

Makedonya'daki otellerin 80,000'den fazla yatak kapasitesi mevcuttur. Eski Yugoslav Cumhuriyeti ülkelerinin yanı sıra Alman ve İtalyan turistlerin yoğun ilgi gösterdiği gözlenmektedir. Popova, Sapka, Mavrovo, Pelister, Galicica ve Osogova

4] www.timeturk.com

5] www.tursab.org.tr, Tursab Ar-Ge Departmanı, (2009), Bulgaristan Turizm profili, s.2.

kış turizm merkezlerinde yol, kayak pistleri, teleferik gibi alt yapı yenilenmesini takiben, bu merkezler bütün Avrupa'dan turist çekmeye başlamıştır⁶.

Türkiye'den Romanya'ya yapılan ziyaretlerde; 1999 yılında 30.140, 2001 yılında 30.724, 2002 yılında 27.287, 2003 yılında 27.232 ve 2004 yılında 37.512 turist ülkeyi ziyaret etmiştir⁷.

Turizmin Yunan ekonomisinde oldukça önemli bir yeri vardır. 1997 verilerine göre Yunanistan turizminin brüt ulusal gelir içindeki payı yüzde 7 civarında. WTO tarafından yapılan en fazla turist çeken ülkeler sıralamasında Yunanistan 13.1 milyonluk bir sayıyla 15. sırada yer almaktadır. Bu rakamın büyük bir çoğunluğunu Avrupalı turistler oluşturmaktadır. Özellikle İngiltere, Almanya ve İtalya'dan gelen turist sayısı genel rakamın hemen hemen yarısını oluşturmaktadır⁸.

Türkiye'den Yunanistan, Hırvatistan ve Slovenya'ya 2003 yılında 425 bin kişi turistik amaçlı ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ülkelere giden Türklerin sayısı 1998'den 2003 yılına kadar % 63 oranında artış göstermiştir. Bölge bu dönemdeki artış hızı bakımından Avrupa'nın diğer bölgelerine göre en hızlı artış oranına sahiptir. Bununla birlikte 2000 yılı ile 2003 yılı sonuçları karşılaştırıldığında bölgenin artış hızı bakımından Avrupa'nın diğer bölgelerine göre daha yüksek bir performans gösterdiği gözlenmektedir. Araştırma kapsamındaki ülkelere (Bulgaristan, Macaristan, Romanya, Bosna-Hersek, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ) giden ve geceleme yapan Türk vatandaşı sayısı yüzde 15 artış göstermiştir⁹.

6] Somuncuoğlu Tuğrul, 2008, Makedonya Ülke Raporu, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, s.8.

7] www.tursab.org.tr, Tursab Ar-Ge Departmanı, Romanya İle Turizm İlişkileri, s.2.

8] www.tursab.org.tr, Yunanistan Turizmini Yeniden Yapılandırıyor, s.3.

9] www.tursab.org.tr, Tursab Ar-Ge Departmanı, Yurtdışı Seyahatlerin Yarıısı Avrupa'ya, s.2.

Balkan Ülkelerinin Yıllara Göre Turizm Gelirleri

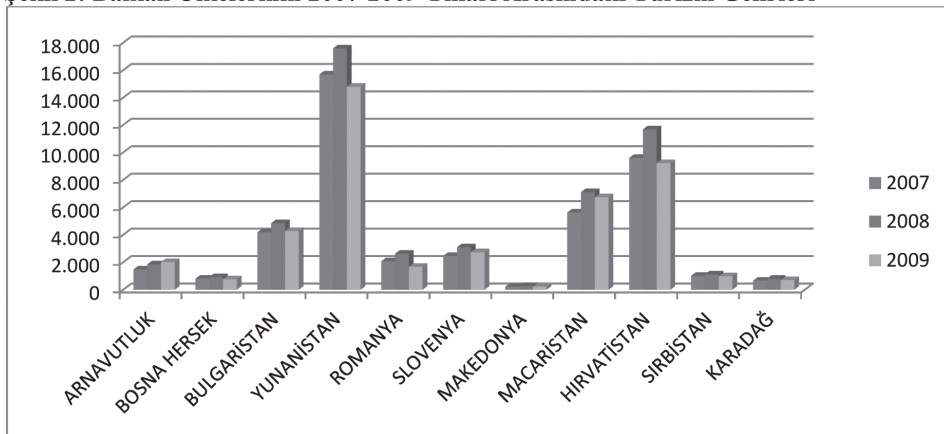
Bu bölümde Balkan ülkelerinin yıllar itibarıyla elde ettiği turizm gelirleri incelenmiştir.

Tablo 4: Balkan Ülkelerinin 2007-2009 Yılları Arasındaki Turizm Gelirleri (Milyon \$)

Balkan Ülkeleri	2007	2008	2009
ARNAVUTLUK	1.479	1.849	2.012
BOSNA HERSEK	809	920	761
BULGARİSTAN	4.181	4.852	4.273
YUNANİSTAN	15.687	17.586	14.796
ROMANYA	2.073	2.625	1.669
SLOVENYA	2.465	3.095	2.733
MAKEDONYA	219	262	232
MACARİSTAN	5.628	7.113	6.740
HIRVATİSTAN	9.601	11.681	9.224
SİRBİSTAN	1.011	1.116	986
KARADAĞ	659	801	705

Kaynak: www.unwto.org

Şekil 2: Balkan Ülkelerinin 2007-2009 Yılları Arasındaki Turizm Gelirleri

Kaynak: www.unwto.org

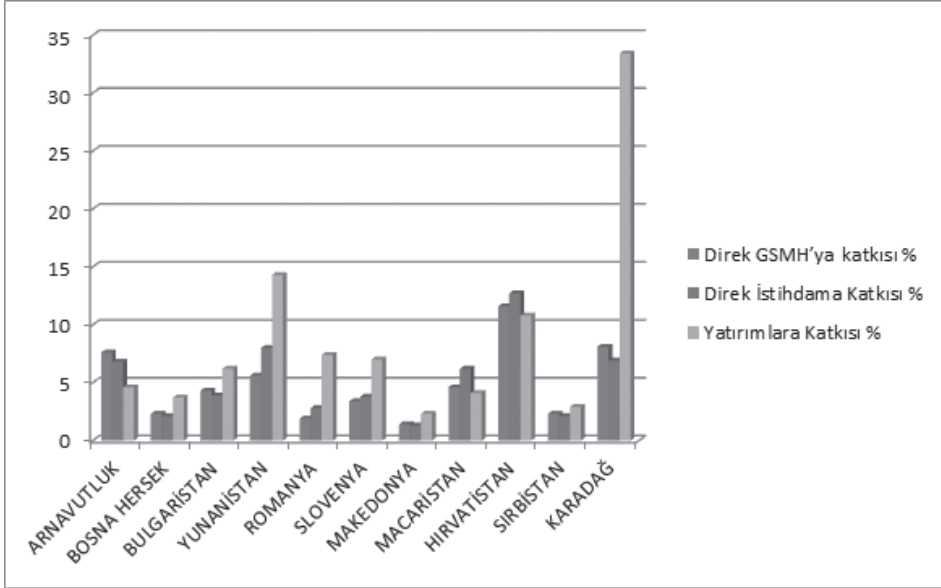
Bu bölümde Balkan ülkelerinin yıllar itibarıyla elde ettiği turizm gelirleri incelenmiştir. Tablo 2'ye göre (2009) turizmden en fazla gelir elde eden ülke 14.796 milyon dolar ile Yunanistan'dır. İkinci sırada en fazla gelir elde eden ülke 9.224 milyon dolar ile Hırvatistan, üçüncü sırada en fazla gelir elde eden ülke ise 6.740 milyon dolar ile Macaristan'dır. En düşük turizm gelirine sahip olan ülkenin ise 232 milyon dolar ile Makedonya olduğu gözlenmektedir.

Dünya Gezi ve Turizm Kurulu(WTTC)'nin raporuna göre; turizmin Balkan ülkelerinde tahmin edilen (2011) gayri safi milli hâsılaya, toplam istihdama ve yatırımlara katkısı aşağıdaki tablodadır:

Tablo 5: Balkan ülkelerinde turizm sektörünün ekonomiye katkısının incelenmesi

BALKAN ÜLKELERİ	Direk GSMH'ya katkısı %	Direk İstihdama Katkısı %	Yatırımlara Katkısı %
ARNAVUTLUK	7,6	6,8	4,6
BOSNA HERSEK	2,3	2,1	3,7
BULGARİSTAN	4,3	3,9	6,2
YUNANİSTAN	5,6	8	14,3
ROMANYA	1,9	2,8	7,4
SLOVENYA	3,4	3,8	7
MAKEDONYA	1,4	1,3	2,3
MACARİSTAN	4,6	6,2	4,1
HIRVATİSTAN	11,6	12,7	10,8
SİRBİSTAN	2,3	2,1	2,9
KARADAĞ	8,1	6,9	33,4

Kaynak:www.wttc.org

Kaynak:www.wttc.org

Dünya Gezi ve Turizm Kurulu (WTTC)'nin raporuna göre; Hırvatistan'da turizmin doğrudan gayri safi milli hasılaya katkısı toplam gayri safi milli hasılanın %7,6'sını oluşturmaktadır. Makedonya'da turizmin doğrudan gayri safi milli hasılaya katkısı toplam gayri safi milli hasılanın %1,4'ünü oluşturmaktadır.

Dünya Gezi ve Turizm Kurulu (WTTC)'nin raporuna göre; Hırvatistan'da turizmin doğrudan istihdama katkısı toplam istihdam içerisinde %12,7'lik bir paya sahiptir. Dünya Gezi ve Turizm Kurulu (WTTC)'nin raporuna göre; Karadağ'da turizmin yatırımlara katkısı %33,4'lük bir pay oluşturmaktadır. Karadağ, kişi başına düşen yabancı doğrudan yatırım miktarı açısından Avrupa'da üçüncü sırada yer almaktadır. Makedonya'da turizmin yatırımlara katkısı %2,3'lük bir paya sahiptir.

Sonuç ve Öneriler

Balkanlardaki egemenliği yaklaşık 500 yıl devam eden Osmanlı, bu uzun dönem boyunca Müslüman-Türk kültürüne ait önemli eserler bırakmıştır. Bu eserler içerisinde yollar, köprüler, camiler ve medreseler bulunmaktadır. Balkanlarda Türk kültür ve mirasına bakıldığında ise Bosna'dan Arnavutluk'a, Arnavutluk'tan Makedonya'ya çok geniş bir coğrafyada turizm açısından katma değer sayılabilecek birçok mirasa rastlamak mümkündür.

Balkan ülkelerine ziyaret eden turist sayılarına göre (2009) en fazla ziyaretçi kabul eden ülkenin 14,915 milyon turist ile Yunanistan olduğu dikkat çekmektedir. İkinci sırada en fazla turist kabul eden ülkenin 9,330 milyon turist ile Hırvatistan ve üçüncü sırada en fazla turist kabul eden ülkenin 9,058 milyon turist ile Macaristan olduğu gözlemlenmektedir. En az turist çeken ülkeler 311 bin turist ile Bosna Hersek ve 277 bin turist ile Makedonya'dır.

Turizmden en fazla gelir elde eden ülke (2009) 14,796 milyar dolar ile Yunanistan'dır. İkinci sırada en fazla gelir elde eden ülke 9,224 milyar dolar ile Hırvatistan, üçüncü sırada en fazla gelir elde eden ülke ise 6,740 milyar dolar ile Macaristan'dır. En düşük turizm gelirine sahip olan ülke ise 0,232 milyar dolar ile Makedonya'dır. Dünya Gezi ve Turizm Kurulu (WTTC)'nin raporuna göre; Hırvatistan turizmin doğrudan gayri safi milli hâsılaya katkısı ve turizmin doğrudan istihdama katkısı konularında Balkan Ülkeleri içerisinde en yüksek yüzdeye sahip olan ülkedir.

Osmanlı Devleti döneminde Makedonya ve Bosna Hersek başta olmak üzere yapılan mimari ve dini içerikli yapıtlar Türkiye ve Balkanlar arasındaki bağı güçlendirecek ve iki bölge arasındaki turizm etkileşimine de olumlu anlamda katkı yapacaktır. Etnik turizm kapsamında yer alan bu turizm çeşidi ile turistler tarih boyunca kök salmış bir kültürü yerinde inceleme fırsatını yakalamaktadırlar. Balkan ülkeleri içerisinde Türk kültürünün yaşandığı Bosna Hersek, Makedonya ve Arnavutluk'a ziyaret eden turist sayısı ve ülkelerin turizm gelirleri Balkan ülkelerine ziyaret eden turist sayısı ve elde edilen turizm geliri ortalamasının altındadır.

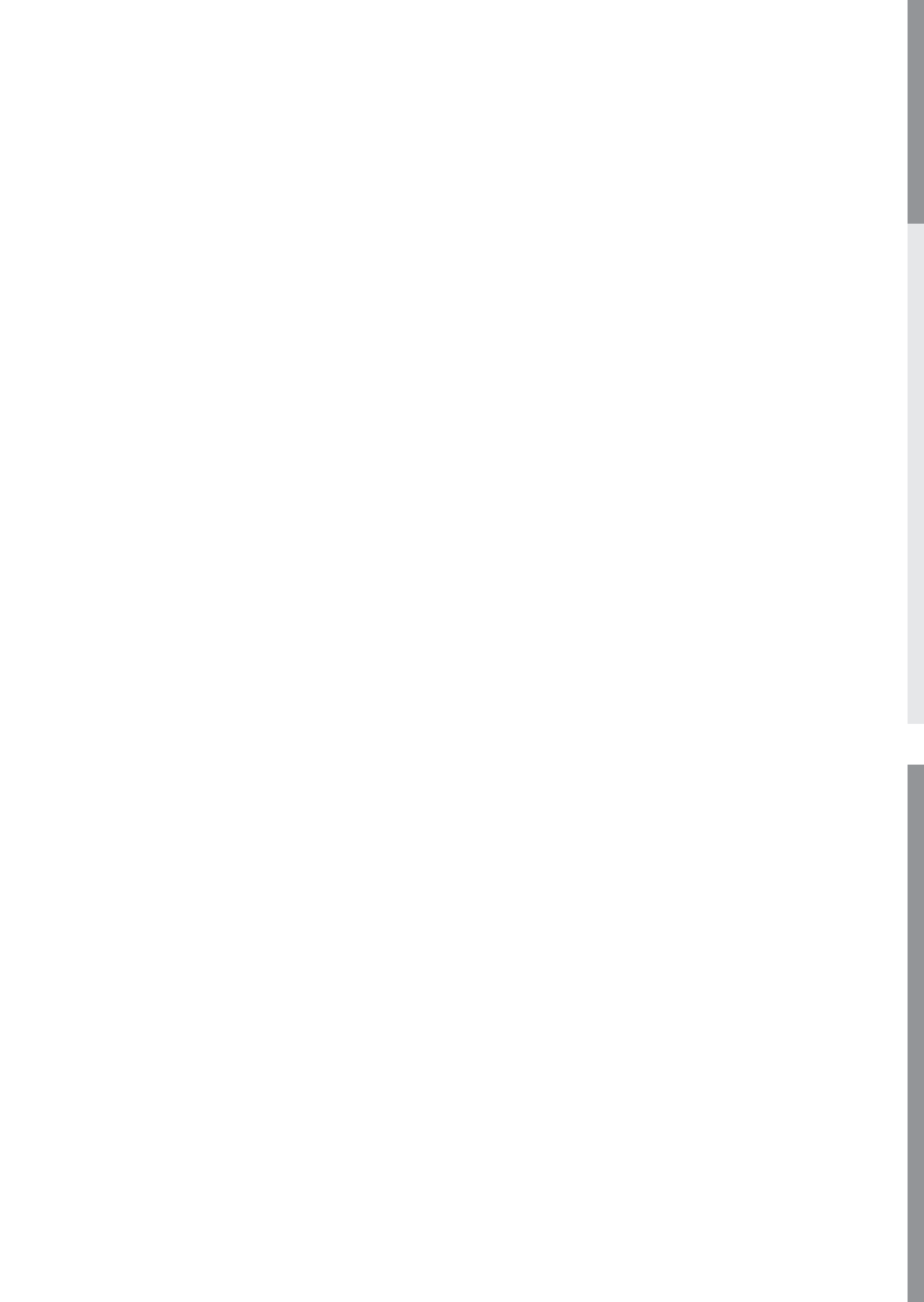
Bu çerçevede etnik turizm kapsamında Türkiye'den Türk kültürünün yaşandığı ata topraklarına gezi organizasyonları planlanmalı ve Türklerin bölgeye ziyaret etmeleri yapılacak tutundurma çalışmaları ile özendirilmelidir. Balkan ülkelerinin uluslararası fuar organizasyonlarına katılım gerçekleştirilmesi ve bu organizasyonlarda bölgeyi potansiyel ülkelere tanıtmaya çalışılması gerekmektedir. Bölgeye özgü slogan, müzik, logo, sembol çalışmaları ile marka bölge alma yolunda çalışmalar sergilenmesi bölge turizmine fayda sağlayacaktır. Bundan sonra yapılacak çalışmalar Türk kültür mirası olarak bölgenin pazarlamasına ilişkin yapılabilir.

Kaynaklar

- A. Gökdeniz, "Paket Turlar ve Üretim Safhaları", *Anatolia Aylık Turizm ve Kültür Sanat Dergisi*, Ekim-Kasım-Aralık, 1990, s. 44 (44-48).
- Emine Hilal Ercan, "Makedonya'da Adak ve Ziyaret Yerleri", *Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dünyası Araştırmaları Anabilim Dalı, Türk Halk Bilimi Bilim Dalı Yayınlanma-*

miş Yüksek Lisans Tezi, 2006, İzmir, s. 5.

- Faruk Alaeddinoğlu ve Ali Selçuk Can, “Türk Turizm Sektöründe Tur Operatörleri ve Seyahat Acenteleri”, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, Yıl 2007, Sayı 2, s. 51 (50-66).
- I. Beriatos, “The Significance of Organizational Networks for the Development of European and Greek Cities”, in Oikonomou, D. and Petrakos, G. (Eds), The Development of Greek Cities, Volos University Press, Volos, 1999, pp. 529-552 (in Greek).
- J. Diamond, “Tourism’s Role in Economic Development: The Case Reexamined”, Economic Development and Cultural Change” Vol 25, No 3, April 1977, p. 539 (539-553).
- Mehmet İnbaşı, “Balkanlar’da Osmanlı Hakimiyeti ve İskan Siyaseti”, Türkler, C. IX., Ankara 2002, s. 154 (154-164).
- Mete Sezgin ve Şafak Ünüvar, “Kültürler Arası İletişimde Turizmin Önemi, Alternatif Turizm ve Pazar Olgusu”, Journal of Azerbaijani Studies, 2009, s. 392 (392-404).
- Metin İzeti, Balkanlarda Tasavvuf, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004, s. 36.
- Mirsad Kalajdzic, Bosna’da Osmanlı Dönemi Selatin Camileri, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı, İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 4.
- Nebi Özdemir, “Turizm ve Edebiyat”, Milli Folklor, 2009, Yıl 21, Sayı 82, s. 32 (32-49).
- Nimetullah Hafız, Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri, Priştine, 1985, s. 5-10.
- O Akgül, “Kültür urizmi”, İçinde A. Yüksel ve M. Hançer (Editörler), Turizm, İlkeler ve Yönetim, Turhan Kitabevi, Ankara, 2004, ss. 210 (209-226).
- Rico Maggi and Loredana Padurean, “Higher Tourism Education in English-where and why?” Tourism Review, Vol 64, No 1, 2009, s. 48 (48-58).
- Somuncuoğlu Tuğrul, 2008, Makedonya Ülke Raporu, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, s.8.
- TİKİCİ Mehmet Selma KARATEPE, Orhan ERDEM, Balkanlarda Türk Kültürü: Osmanlı Sonrası Kosova’da Yaşayan Türklerin Kültürel Özellikleri ve Türkiye İle İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme, 1.Uluslararası Balkanlarda Tarih ve Kültür Kongresi, Kosova, 2009, s.147
- www.timeturk.com
- www.tursab.org.tr, Türsab Ar-Ge Departmanı, (2009), Bulgaristan Turizm profili, s.2.
- www.tursab.org.tr, Türsab Ar-Ge Departmanı, Romanya İle Turizm İlişkileri, s.2.
- www.tursab.org.tr, Türsab Ar-Ge Departmanı, Yurtdışı Seyahatlerin Yarıısı Avrupa’ya, s.2.
- www.tursab.org.tr, Yunanistan Turizmini Yeniden Yapılandırıyor, s.3.
- w.wttc.org/eng/Tourism_Research/Economic_Research/Country_Reports/Montenegro/

**PERFORMANCE ANALYSIS OF
SEAPORT PROJECTS AND ITS
ECONOMIC CONTRIBUTION
FOR COUNTRIES OF BALKAN
PENINSULA**

Ersin NAMLI

PERFORMANCE ANALYSIS OF SEAPORT PROJECTS AND ITS ECONOMIC CONTRIBUTION FOR COUNTRIES OF BALKAN PENINSULA

*Ersin NAMLI**

Nowadays, sea transportation has an important place in logistic sector and makes an important contribution to the economy of the countries. In Balkan countries, sea transportation and correspondingly port construction are still developing. As port construction projects are unique, construction techniques are not widely known and there are limited numbers of companies competing with each other, the performance of the duration and cost of the port construction projects are significantly low. In sea transportation, having significant contribution to the economy of the country, ports are of key importance. In this study, a port construction project was examined throughout its construction period for its activity. In these examinations, an activity based cost analysis was performed by Earned Value Analysis (EVA), a method to measure the project management performance, and finally by making suggestions for activities failing to satisfy the necessary performance values, a significant contribution to the economies of countries was made.

More than 90 % of all trade in the world is made through sea transportation. Ability to transport significant amount of goods, being a lower cost and less polluting method for transportation compared to others and having lower energy consumption in terms of “passenger/km” and “tons/km” are significant advantages of sea transport (Strategic Plan of The Maritime Affairs, 2009-2013)

Balkan Peninsula, one of the five major peninsulas in the Europe, has significant properties by its geostrategic position between Central Europe and Mediterranean Sea. The Balkan Peninsula has coasts on six different seas accounted in the Mediterranean system. This condition not only emphasizes the multidimensional position of Balkans in the Mediterranean strategy but also enlightens the developments of Balkan countries in the fields of sea transportation and marine (Eliçalışkan, 2007). Although its strategic and advantageous position, Balkan Peninsula do not benefit the maritime sector sufficiently.

* Department of Industrial Engineering, Istanbul University, Avcilar, Istanbul, Turkey, enamli@istanbul.edu.tr

According to 2012 data given in a website (<http://www.ports.com>), there are 124 ports in the Balkan countries. For this peninsula, with total population of more than 52 million, the amount of trading is higher than 140 billion dollars. As Balkan countries are still developing and 90 % of the trade in the world is made by means of sea transport, it is clear that these countries should give importance to sea transportation as well as port construction.

As the specialized terminals have their own markets, the ports in developed countries not only make significant contributions to the incomes of their countries but also result in development of new technologies and modern industry along with strengthening of the maritime sector (ACAR, 2009).

Ports have significant importance for economy of countries. Construction of a port requires a professional approach with the knowledge and experience in construction sector. Meanwhile, it is a field of study, which necessitates unique tools, effective engineering and experienced workmanship.

Improvements performed in the maritime sector mean a direct and effective way to enhance the economy. In this study, it was aimed to identify the financial and durational deviations appearing during the construction period of the ports, to make the problems apparent resulting in these deviations and to make the port construction sector more attractive for construction companies as well as financial ones by decreasing the overall cost of the port construction.

Performance in Project Management

Earned Value Analysis

Earned Value Analysis (EVA) is a methodology used to measure and communicate the real physical progress of a project and to integrate the three critical elements of project management (scope, time and cost management) (Vandevoorde and Vanhoucke, 2006). According to Pajares and Paredes EVA integrates scope, cost and schedule control under the same framework and it provides performance variances and indexes which allow managers to detect over-costs and delays. Furthermore, under this methodology, new real data generated during project run time is used to describe trends for the future project total cost and finishing date (based on past performance) (Pajares and Paredes, 2011).

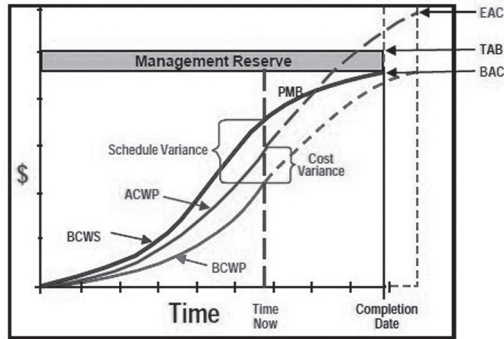

Figure 1: EVA Gold Card (DAU, 2009)

Table 1. EVA Performance Measures (Pmi,2005)

PROJECT MANAGEMENT QUESTION	EVM PERFORMANCE MEASURES
HOW ARE WE DOING TIME-WISE?	SCHEDULE ANALYSIS AND FORECASTING
Are we ahead or behind schedule?	SV (Schedule Variance)-Çizelge Varyansı
How efficiently are we using time?	SPI (Schedule Performance Index)
When are we likely to finish work?	EACt (Time Estimate at Completion)
HOW ARE WE DOING TIME-WISE	COST ANALYSIS AND FORECASTING
Are we under or over ou budget?	CV (Cost Variance)
How efficiently are we using our resources?	CPI (Cost Performance Index)
How efficiently are we using our remaining resources?	TCCPI (To Complete Cost Performans Index)
What is Project likely to cost?	EAC (Estimate at Completion)
What is Project likely or over budget?	VAC (Variance at Completion)
What will the remaining work cost?	ETC (Estimate to Complete)

Planned Value: Planned value (PV) is authorized budget assigned to the work to be accomplished for an activity or work breakdown structure component. It includes the detail authorized work, plus the budget for such authorized work, allocated by phase over the life of the project.

Earned Value: Earned value (EV) is the value of the work performed expressed in terms of the approved budget assigned to that work for an activity or work breakdown structure component.

Actual Cost: Actual cost (AC) is the total cost actually incurred and recorded in accomplishing work performed for an activity or work breakdown structure component.

Table 2. Interpretations of Basic EVA Performance Measures (Pmi,2005)

Performance Measures SV > 0 & SPI > 1.0		Schedule		
		SV = 0 & SPI = 1.0	SV < 0 & SPI < 1.0	
Cost	CV > 0 & CPI > 1.0	Ahead of Schedule Under Budget	On Schedule Under Budget	Behind Schedule Under Budget
	CV = 0 & CPI = 1.0	Ahead of Schedule On Budget	On Schedule On Budget	Behind Schedule On Budget
	CV < 0 & CPI < 1.0	Ahead of Schedule Over Budget	On Schedule Over Budget	Behind Schedule Over Budget

An Eva Study For a Port Construction Sample

The information for Sample Project

The structure examined in the sample study has 20000m² area of scaffold. The port construction project has been planned to finish in 12 months by using 14000 tons of pile, 47000m³ of concrete and 6200 tons of reinforcement. The project is made out of nearly 100 different activities. In the study, in order to focus on the performance of the project and failures as well as insufficiencies affecting the performance of the project, examination of details was avoided and; therefore, the project activities were investigated under the main topics.

Table 3. The information on the cost of project and its duration

ACTIVITIES	PLANNED VALUE (\$)	ACTUAL COST (\$)	PLANNED TIME (MO)	ACTUAL TIME (MO)
Ground Investigation	20.000	50.000		
Project Phase	100.000	120.000		
Pile Works	18.000.000	22.850.000	10	13
Filling Works	4.000.000	6.200.000	7	10
Port Bodywork	20.000.000	20.500.000	1	1
Total	42.120.000	49.720.000	12	15

In Table 3, the data for planned and achieved values of the cost and duration of the project are given. As there are parallel activities, the deviation in the whole project seems to be smaller than the deviation of the total activities.

EVA Calculations

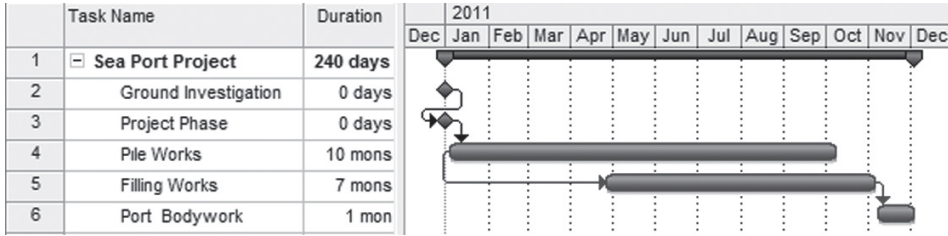

Figure 2: Project Gantt Chart View

In Fig. 2, the main titles of the port construction project and relations between the activities are shown.

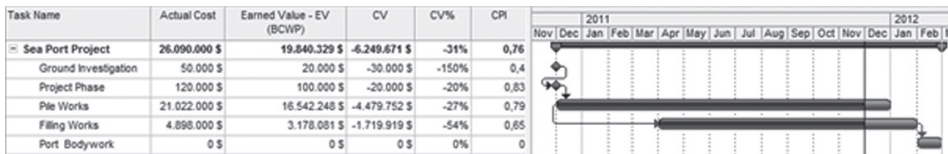

Figure 3: Project Gantt Chart View

The EV analysis performed on the date when the project is planned to be completed, cost variance and Cost Performance Index (CPI) were calculated as -6,249,671 \$ and % 76, respectively. It was understood that the project team is managing the project at 76 % financial performance in the 12th month of the project. As seen from Fig. 3, the most significant deviation occurs in the piling activities.

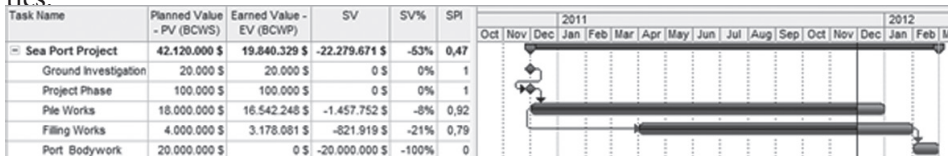

Figure 4: Project Gantt Chart View

In Figure 4, the durational EVA results of the project are seen for the 12th month. According to the results, the project progresses with a 47 % of success in terms of durational performance. As seen from the figures 3 and 4, at the end of the 12th month, although it was planned to complete the work with a value of 42.120.000\$, a work having a value of 19.840.329\$ was achieved at a cost of 26.090.000\$.

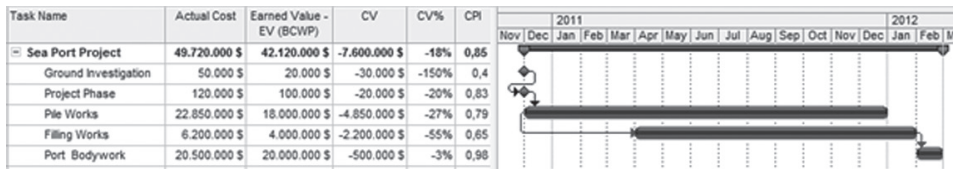

Figure 5: EVA Cost Calculations At The End of The Project

In Figure 5, the data, obtained by EVA analysis conducted after completion of the project, demonstrate that the project was completed at a 85 % of a financial performance. According to these calculations, the project was completed for 49.720.000 \$ while it was expected as 42.120.000 \$. By this way, the financial performance of 85 % was achieved.

Problems and Suggestions for Their Solutions

The activities resulting in 95 % of the deviation in the project were identified by examination of the reports and having interviews with engineers. The results show that while each port construction project is unique, problems are encountered in the such projects are similar.

Dredging: In this activity, the area where the port would be constructed is cleaned by heavy-duty equipments in order to get rid of the unqualified ground materials that could be harmful or unwanted for the construction. This is quite important to prevent the slipping and settling problems that might be observed in the ground of the construction. Depending on the type of the ground, the machinery and equipments used as well as the workmanship necessary show some variations. In the investigated project, 41 % deviation in the cost and 50 % deviation in the duration were identified.

When the dredging activities performed in the project are investigated, it can be seen that the lack of detailed examination for the ground resulted in the variations of the assigned sources that ends up with the deviations in the cost and duration of the project. **The supply of Steel Pipes:** In the coastal structures containing piles, piling corresponds nearly 80 % of the overall workload and duration of the project. The investigations point out that there are problems in the piling activity such as delays in the supply of the piles to the construction site, production and use of pipes that are not suitable for weather conditions and unsuitable storage of the piles in the construction site. Within the scope of the project examined, it was detected that these problems yielded 28 % deviation in the cost and 25 % deviation in the duration of the project.

In order to eliminate the problems originating from the manufacturing and supply of the steel pipes, the following solutions were proposed:

- Accommodation of a person in the steel pipe manufacturing plant by contractor who will follow the production stages.
- Determination of the criteria for the steel pipe manufacturing plant by the contractor and supplying the pipes from the companies satisfying those requirements.
- Conducting a study to predict demands of different periods and early ordering in the periods when the demand is high.
- Determination of the suitable areas for storage of steel pipes during construction period.

The Production of Steel Pipes: Steel pipes supplied from the manufacturing plant in the length of 12 m are extended by welding to each other in the construction site. It was detected that the cracks formed in the welding zone result in a 8 % deviation in the cost of the project.

Meanwhile, it was found that the pipes manufactured according to the standards should be stored in a moisture free, well-protected area in the construction site.

Reclaimed Land: In the coastal constructions, while connecting scaffold and land, migrations might occur due to insufficient load carrying capacity of the ground. In the studied project, there are 16 % deviation in the cost and 33 % deviation in the duration of the project originating from the land-reclaimed works.

As a solution, it was suggested to conduct a detailed ground examination and to determine machinery, equipment and workmanship suitable for such type of ground.

The area where the reclaimed land and pier connect with each other: Uncontrolled filling of the reclaimed land might end up with sudden loadings in the area of pier-reclaimed land connection. This may result in shifts in the predetermined axes of the scaffold. Therefore, 28 % deviation in the cost of the project occurred. Approaching the scaffold by construction of barriers, determination of the filler suitable to the type of the ground and performing filling activity in necessary periods in a controlled manner are effective techniques to solve this problem.

Financial Effects of Performance Analysis

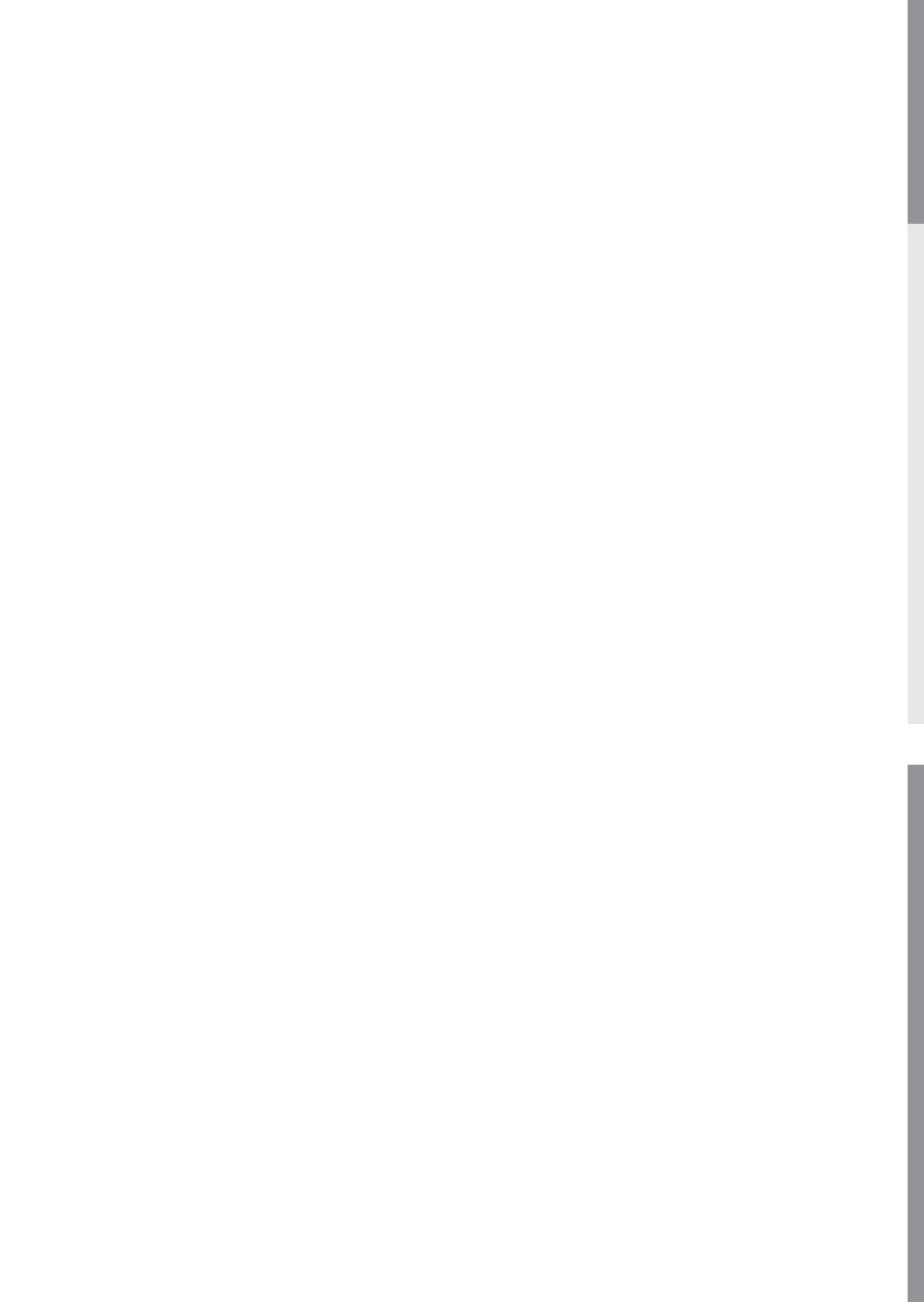
In countries of Balkan Peninsula, which might be considered in the center of the world trade, construction of ports, which are well-developed and amenable to satisfy the necessary requirements, is vital importance. In this study, the sug-

gestions were made to decrease the deviations in the cost and duration of port construction and by this way a significant contribution to the economies of the countries was made.

Within this scope, the most fundamental reason of those problems encountered during port construction was performing an insufficient ground examination. Ground examinations conducted by the employer without informing the contractor cost a significant amount of money to both employer and contractor. Meanwhile, some steps must be taken such as quality standards for the construction sites should be identified, suppliers must be classified and inspected and the experience gained must be transferred to the proceeding projects by suitably archived files and records.

References

- Acar, B., (2009) “*Tarihsel Deniz Kenti İzmir ve Denize Yapılaşma*” TMMOB İzmir Kent Symposium, 409-412.
- DAU, (2009), “Gold Card”, Defence Acquisition University Earned Value Management.
- Denizcilik Müsteşarlığı Stratejik Planı 2009-2012, (2009), Republic of Turkey Ministry of Transport, Maritime Affairs and Communications
- Eliçalışkan M., (2007), <http://www.cografya.gen.tr/siyasi/jeopolitik/balkanlar.htm>
- Pajares, J., Paredes A., (2011), An extension of the EVM analysis for project monitoring: The Cost Control Index and the Schedule Control Index. *International Journal of Project Management* Vol. 29, 615–621.
- Pmi, (2005), “Practice Standard for Earned Value Management” Newton Square, PA 19073-3299 USA
- Pmi, (2004), “A Guide to the Project Management Body of Knowledge (3rd Edition), Newton Square, PA: Project Management Institute.
- Vandevoorde, S., Vanhoucke, M., (2006), A comparison of different project duration forecasting methods using earned value metrics. *International Journal of Project Management* Vol. 24, 289–302.

SOCIAL DETERMINANTS OF HEALTH

SAĞLIĞIN SOSYAL BELİRLEYİCİLERİ

Prof. Dr. Nurhan İNCE

Assoc. Prof. Dr. Haluk İNCE

Suleyha ALİUSTAOĞLU

Emine BEŞİRLİ

Prof. Dr. Bedia ÖZYILDIRIM

SOCIAL DETERMINANTS OF HEALTH

SAĞLIĞIN SOSYAL BELİRLEYİCİLERİ

*Prof. Dr. Nurhan İNCE**
*Assoc. Prof. Dr. Haluk İNCE***
*Suheyra ALİUSTAOĞLU***
*Emine BEŞİRLİ****
*Prof. Dr. Bedia ÖZYILDIRIM**

Sağlık sadece hekimlerin ve kişilerin bireysel sorumluluğu değildir. Sağlığın sosyal ve çevresel pekçok belirleyicisi vardır. Sağlığın geliştirilmesi konusunda ilerleme, ancak sağlıktaki çevresel ve sosyal değişkenleri yöneterek sağlanabilir. Sağlığı belirleyen temel faktörlerden bazıları, yaşam tarzı, çevre, sosyal ve ekonomik faktörler, genetik-biyolojik faktörler ve sağlık hizmetleri ile bu hizmetlere ulaşım durumudur .

Nedenlerin Nedenleri Yaklaşımı:

- Epidemiyoloji temel olarak hastalıklardaki bireysel risk faktörlerini tanımlamayı amaçlar.
- Sigara içenler – içmeyenler
- Yüksek kan kolesterolü ve basıncı- artan kardiyovasküler hastalık riski
- Klasik amaç: Bu olguları erkenden yakalayıp tanı koyup (ikincil koruma) müdahale etmek.

Bu süreçte halk sağlığı yaklaşımı daha farklıdır. Örneğin Kolesterol yüksek kan basıncı ilişkisinde:

Diyet , obesite ve alkol ile ilişkilidir. O zaman hastalığın nedeni: “ Beslenme Alışkanlıkları”dır. Yüksek kolesterol de aslında beslenme alışkanlığının biyolojik bir etkisi sonucu gelişmektedir. Bunun bir adım ilerisine gidildiğinde insanların doymuş yağ ve tuz oranı yüksek gıdaları kaza ile veya tesadüfen tüketmedikleri görülür. Bu tüketim, gıda arzı, yapısı, alışkanlıklar, kültür, ekonomi ve alım gücü,

* İ.Ü.İstanbul Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, İSTANBUL/TÜRKİYE

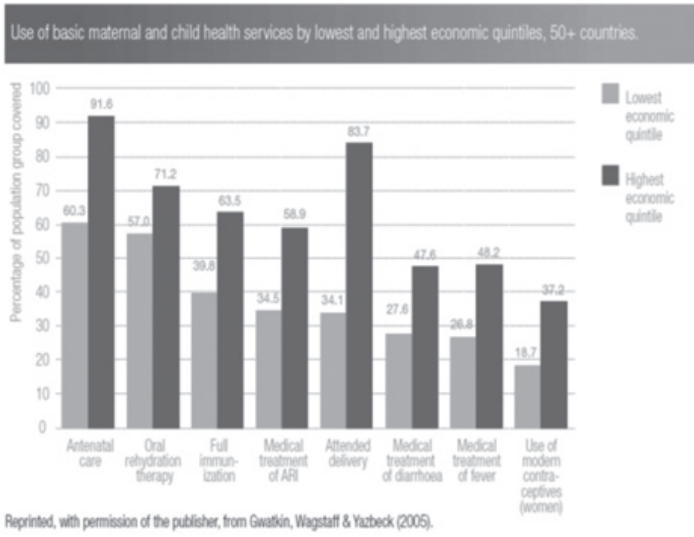
** Adalet Bakanlığı, Adli Tıp Kurumu, İSTANBUL/TÜRKİYE

*** İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İSTANBUL/TÜRKİYE

toplumsal cinsiyet, politika, eğitim seviyesi, ulaşılabilirlik vs... çok değişkenli bir süreç ve belki de doğrusal olmayan çok değişken barındırmaktadır.

Sağlığı Belirleyen Temel Konu Başlıkları:

- Stress
- Yaşamın erken dönemleri
- İş güvencesi, sosyal yapı ve işsizlik
- Ulaşım (trafik kazalarında daha çok genç erkekler ölüyor)
- Toplumsal destek
- Yoksulluk
- Etnik/ırksal eşitsizlikler
- Ekonomik eşitsizlikler: Gelir farklılığı arttıkça birbirlerine daha az güven duyuyorlar (Kawachi ve ark., 1997)
- Konutlar
- Yaşlanma gibi demografik değişkenler olarak özetlenebilir.
- Bu değişkenlerin ekonomik değişkenler ile ilişkisi ve sağkalmaya etki eden faktörler şekil 1 ve 2 'de özetlenmiştir.

Şekil 1. Temel Sağlık hizmetleri gelir ilişkisi

	Beyaz			Afrika Kökenli		
	1975-77	1984-86	1999-2005	1975-77	1984-86	1999-2005
Over	37	39	46	43	41	37
Serviks	71	70	73	65	58	65
Corpus	89	85	87	61	58	62

Şekil 2. Jinekolojik kanserlerde 5 yıllık sağkalımın yıllara göre değişimi (ABD) American Cancer Society, surveillance and Health Policy Research, 2010

Tek başına stres değişkeni pıhtılaşma, enfeksiyon, bağışıklama, enflamasyon, büyüme (Widdowson, 1951), metabolik sendrom, diyabet, koroner hastalıklara etki edebilmektedir. Ebeveynin eğitimi (özellikle anne), ebeveynin düzenli işinin olup olmaması, birlikte yaşama durumu, annenin gebelik ve sonrasında sigara tüketimi, gebe kalma yaşı sağlığı etkilemektedir.

Sosyal yapı başlığı altında çalışma ve iş ev ortamları (stress – hava kirliliği), gelirleri, cinsiyet, din, kardeş sayısı, sosyal birikim, boy & işsizlik (Montgomery ve ark., 1996) (çocuğun 7 yaşındaki boyunun sonraki dönemlerde işsizlik sorunu için belirleyici olması, en kısa boyluların en uzunlara göre işsizlik OR'leri 2,90 (%95 GA1,84-4,57) sayılabilir.

İşsiz insanların çalışanlara göre daha fazla doktora ihtiyaç duyuyor ancak daha az doktora başvuruyor. Yine işsiz grupta depresyon semptomları daha fazla görülüyor (Ahs ve ark., 2010) .

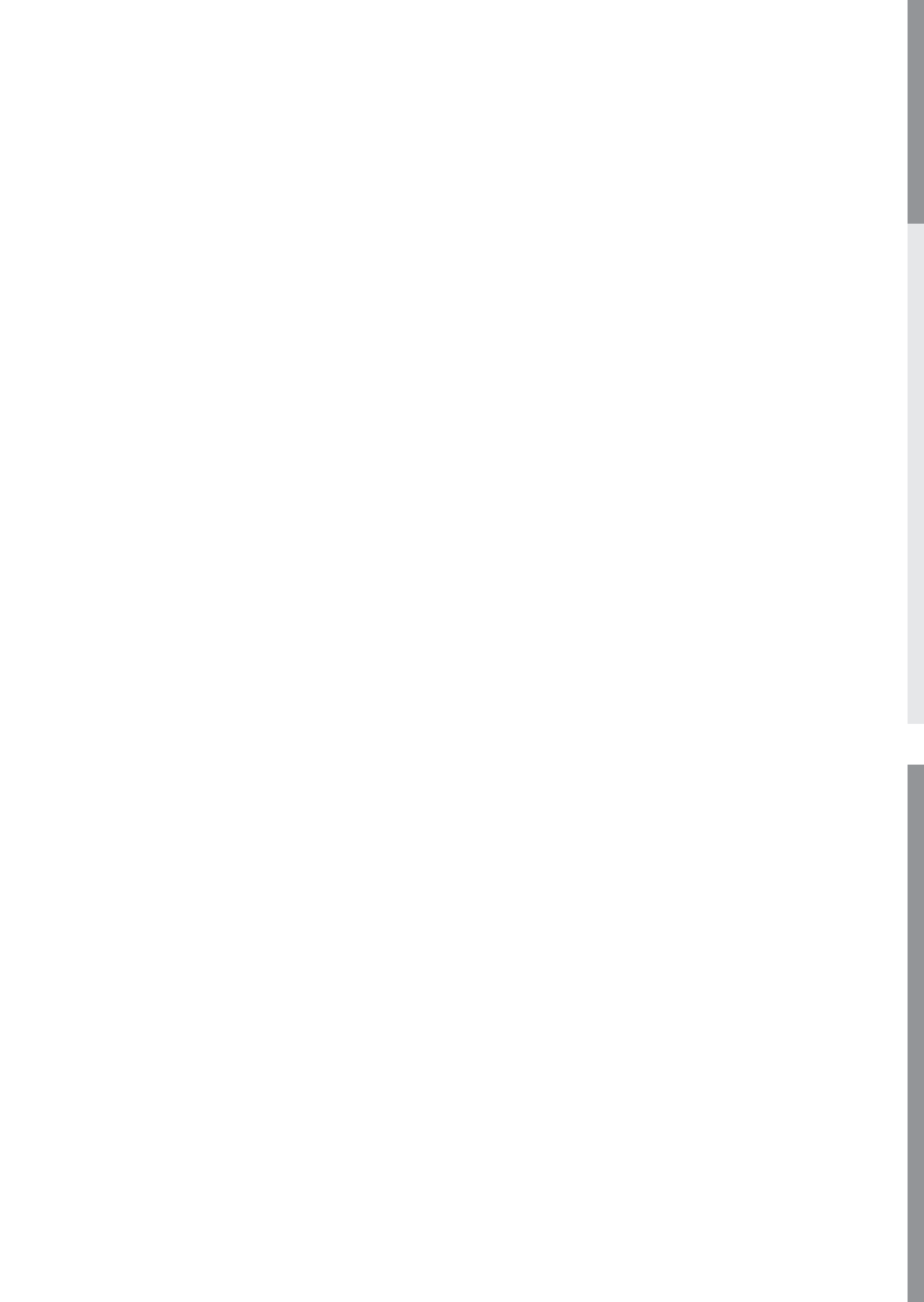
Türkiye nüfus ve sağlık araştırmasına (2008) göre kadınların doğum öncesi bakım alma oranları ülkenin batısında (%94,7), doğusuna göre(%76,8) , lise ve üzeri eğitilmiş kadınlarda (%98,4) eğitimsizlere göre (%74,4) farklıdır. Eğitimsiz annelerin çocuklarının %53,7'sinin aşılı tam iken, lise ve üzerinde eğitilmiş annelerin çocuklarında tam aşı olma oranı %79,8'dir. Bebek ölüm oranı da ülkenin batısından (binde 9,4) doğuya (binde 25,3) doğru artmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1. Temel özellikler ve aşılama.

Temel Özellikler	Yapılan aşılar												
	Aşı kartı olmayan yüzdesi	Aşı kartı olmayan yüzdesi	BCG	DBT1	DBT2	DBT3	Poli2	Poli2	Poli3	Kızamık	Tam Aşı	Hiç Aşı	Çocuk Sayısı
Çocuğun cinsiyeti													
Erkek	96,8	79,4	96,5	96,6	99,0	99,0	97,1	92,3	96,7	91,6	71,5	1,9	378
Kız	94,6	75,1	95,4	95,7	97,7	97,7	95,7	90,5	97,2	94,9	76,8	2,5	326
Yaşadığı yer													
Kent	97,6	80,0	96,5	96,1	96,8	96,8	92,4	92,4	99,6	95,0	77,7	2,2	508
Kır	91,3	70,8	94,9	95,2	92,2	92,2	89,1	89,1	90,4	79,7	64,2	2,0	197
Bölge													
Batı	98,4	79,1	96,1	96,4	94,2	91,6	96,9	94,2	91,8	94,5	78,7	2,7	258
Orta	96,5	77,7	97,7	97,9	91,9	89,5	96,9	92,7	99,5	94,4	76,7	0,0	96
Orta	98,6	87,9	97,3	97,9	97,3	94,5	96,6	95,7	91,8	91,6	84,2	0,4	147
Kuzey	97,6	96,3	100,0	100,0	88,4	88,1	100,0	90,7	85,7	90,5	79,1	0,0	43
Doğu	88,9	70,6	92,4	93,6	84,3	77,3	93,8	84,3	78,7	69,2	55,2	4,1	172
İstanbul	97,6	79,2	92,6	97,6	92,8	92,6	95,2	92,8	92,6	79,2	74,4	4,8	125
GAP	91,3	76,6	95,1	97,1	89,3	82,5	94,2	86,4	79,6	70,9	59,2	1,9	103
Eğitim													
Eğitimi yüksek olmayanlar	89,0	76,0	91,7	93,4	82,2	73,6	92,6	82,2	72,7	66,9	53,7	8,6	120
İlköğretim ikinci kademe	96,7	76,1	95,5	97,0	92,4	90,6	94,4	93,6	90,6	84,4	77,6	2,1	331
İlköğretim ikinci kademe	96,3	77,2	96,8	96,8	92,5	90,0	97,5	93,7	87,3	77,5	76,3	1,3	80
Lise ve üzeri	99,4	81,4	99,1	100,0	97,1	94,2	98,8	94,9	91,3	86,7	79,8	0,0	173
Toplam	95,9	77,4	96,0	97,3	91,6	88,5	96,5	91,5	87,4	83,2	73,9	1,6	696

Türkiye'nin 2008 yılı nüfus ve sağlık araştırması (2008) göre kadınların doğum öncesi bakım alma oranları ülkenin batısında (%94,7), doğusuna göre (%76,8), lise ve üzeri eğitilmiş kadınlarda (%98,4) eğitimsizlere göre (%74,4) farklıdır. Eğitimsiz annelerin çocuklarının %53,7'sinin aşılı tam iken, lise ve üzerinde eğitilmiş annelerin çocuklarında tam aşı olma oranı %79,8'dir. Bebek ölüm oranı da ülkenin batısından (binde 9,4) doğuya (binde 25,3) doğru artmaktadır (Tablo 1).

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından oluşturulan (2005) “Sağlığın Sosyal Belirleyicileri Komisyonu”, sağlık eşitliğini sağlamak ve hedeflerine ulaşmak için global hareketi teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Komisyonun 2008 raporu (**Closing the gap in a generation: Health equity through action on the social determinants of health**) dünya vatandaşlarının sağlık ve yaşam kalitesini geliştirmek için hükümetlere, sivil topluma ve global organizasyonlara acil işbirliği çağrısı niteliğindedir. Biz sağlık bilimlerinde çalışan akademisyenlerin daha fazla sosyal bilimler, politikalar içinde bulunmamız ve sahip olduğumuz bilgiler temeli ile daha fazla sosyal eylemlerin içinde yer almamız gerekmektedir.

**INFORMED CONSENT AND
MALPRACTICE: A FOCUS GROUP
STUDY OF FORENSIC MEDICAL
EXPERTS**

**AYDINLATILMIŞ ONAM
VE MALPRAKTİS: ADLİ TIP
UZMANLARINDA BİR ODAK
GRUP ÇALIŞMASI**

Assoc. Prof. Dr. Haluk İNCE

Suleyha ALİUSTAOĞLU

Yüksel YAZICI

Prof. Dr. Nurhan İNCE

INFORMED CONSENT AND MALPRACTICE: A FOCUS GROUP STUDY OF FORENSIC MEDICAL EXPERTS

AYDINLATILMIŞ ONAM VE MALPRAKTİS: ADLİ TIP UZMANLARINDA BİR ODAK GRUP ÇALIŞMASI

*Assoc. Prof. Dr. Haluk İNCE**

*Suheyla ALİUSTAOĞLU**

*Yüksel YAZICI**

*Prof. Dr. Nurhan İNCE***

Hızla gelişen teknoloji 1950’li yıkardan sonra tüm dünyanın olduğu gibi hekimlerin başını döndürmüştür. Özellikle 1990 dan itibaren teknolojinin kapsamının artması hekimlerin daha önce tedavi etmeyi hayal bile edemedikleri bir takım hastalıklarla daha kolay baş etmeleri birden hasta kimliğini devre dışına itip hastalıkla mücadele eden garip bir anlayışı ortaya çıkarmıştır. Bu durum, hastaları karara katılma sürecinde yalnız bırakıp hekimlerin karar verdikleri bir anlayışla hekimlik onurunu karşı karşıya getirmiştir. Geldiğimiz nokta göstermektedir ki; hekimlik felsefesini öncelikle hekimler bir kenara bırakıp sonucun oluşmasında büyük katkı sağlamışlardır.

“Aydınlatılmış Onam” hukuka uygun hekimlik uygulamasının ilk şartı olması yanında hekimin hastasına karşı sosyal sorumluluğunun da bir şartıdır. Bu şartın yerine getirilmiş olması belgenin hastalar tarafından imzalanmış olması hekimleri yasal olarak tüm sorumluluklardan korumadığı gerçeği de unutulmamalıdır. Hatalı bir hekimlik uygulaması yapılmışsa, hekim kusurlu bulunursa, hastada oluşan zarar ile hekimin uygulaması arasında bir nedensellik kurulmuşsa hekim aydınlatılmış onam olsa da sorumlu tutulur. Hekim hastasından aydınlatılmış onam almamış ise hukuk bunu kişiye karşı işlenmiş suçlar kapsamında değerlendirebilir. Aydınlatılmış onam alınması yasal sorumluluklardan bir tanesinin yerine getirildiğinin göstergesi olarak algılanmalıdır.

Tüm Dünya da olduğu gibi Ülkemizde de hekim hasta ilişkileri açısından oldukça problemlilerken süren bir geçiş dönemi yaşandığı bilinen bir gerçektir. Hekimlerin, kişilerin yaşam ve sağlıklarını koruma adına yaptıkları müdahalelerin

* Adalet Bakanlığı, Adli Tıp Kurumu, İSTANBUL/TÜRKİYE

** İ.Ü.İstanbul Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, İSTANBUL/TÜRKİYE

pek çoğu etiği ilgilendirdiği gibi bir yandan da hukuku ilgilendirmektedir.

İnsana müdahalelerinde hastanın birçok temel hakkına müdahale eden hekimlerin, bu işlemleri sırasında ortaya çıkan sorunlar, ceza hukukunda tanımlanan birçok eylemle uyuşması nedeniyle de ceza hukuku kapsamında değerlendirilmektedir(1). Hukuk, etkili eylemler ile onam alınmadan yapılan invaziv tıbbi işlemler arasında aslında fark olmadığını ileri sürmekle bu yaklaşımına önemli bir boyut getirmiştir. Bunun sonucunda tıbbi uygulama hatası olgularına yaklaşımda ciddi tartışmalar başlamıştır. Hatalı tıbbi uygulamadan sorumlu tutulabilmek için öncelikle hekim hasta ilişkisinin bulunması gerekir. Hekim başladığı tedavi ve ameliyatı sonlandırır. Eksikleri tamamlar, hastayı iyileşinceye kadar takip eder. Asıl olan tedavi ederken zarar vermemektir. Bunun yanında tıbbi işlemlerde hastayı aydınlatma, rızasını alma, kayda geçirme, sır saklama gibi başka yükümlülükleri de vardır. Bu eksikliklerden de hekim gösterdiği özensiz davranış nedeni ile dava açılması ile karşılaşabilir(2).

Tıbbi uygulama hatasını “hekimin tedavi sırasında standart uygulamayı yapmaması, beceri eksiliği veya tedavi vermemesi ile oluşan zarar” olarak tanımlayan Dünya Tabipler Birliğinin bu tanımı kabul görmekle birlikte; tıbbi süreçte yapılan işlemlerin normalden sapması ve olumsuzlukların ortaya çıkması olasılığının hep var olması bu tanımı yeniden ve kapsamlı yapmayı gerektirmektedir. Burada kusurun belirlenmesinde, tıbbi gereklilikleri, yarar zarar dengesini ve mesleki kısıtlılıkları da göz önünde bulundurarak yapmak uygun olacaktır. Bu kriterleri de içine alarak “hekim ortaya çıkan olumsuzlukları zamanında fark etmemesi, fark etmesine rağmen müdahale etmemesi ve bunun için standart tıbbi uygulamaları yapmaması” olarak tıbbi uygulama hatasını tanımlamak daha uygun olacaktır(3).

21. yy. da geldiğimiz noktada “hukuka uygun hekimlik” kavramı artık tıp ve hukuk literatürlerine girmiştir. Hekimlik uygulamasının hukuka uygunluğu dendiğinde hukuk bakış açısı bunun için üç şart aramaktadır. Bunlardan ilki endikasyonun doğru konulması; ikincisi hastanın tetkik ve tedaviler hakkında aydınlatılmış rızasının alınması; üçüncüsü ise hekim müdahalesinin uzmanlığın gerektirdiği şekilde ve özen yükümlülüğüne uygun şekilde gerçekleştirilmesi, hekimin yaptığı işe ehliyet sahibi olmasıdır(4).

Endikasyon tıbbi bir müdahale yada cerrahi girişimin gereklilik sebebi olarak açıklanmaktadır. Endikasyon koymak çoğu zaman doktorların verdikleri en önemli kararları oluşturur. Bu kararın tıbbın kabul ettiği güncel bilgi ve deneyimle verilmesi gerekmektedir. Hekim verdiği bu kararın gerçeklerini, hasta için yararlarını bilimsel gerekçelerle açıklamasının istenebileceğini bilerek

karar vermelidir. Ancak bu konuda önemli bilinmesi gereken bir hususta tıpta değişmeyen tek şeyin değişim olduğu gerçeğidir. Bugünün gerçekleri ile endikasyonu verildiği zaman/şartlar paralelinde değerlendirmek önemlidir.

Hekimler, tıbbi uygulamalarının hukuk ve etik ilkelere aykırı, yetkinin kötüye kullanılmasını içermesi, yetersiz şekilde verilmesi veya hastanın sağlığı açısından olası tehdit oluşturması halinde durumu açıklamakla yükümlüdürler. Bu süreçte hekim, görevini yapmadığı ve uygulamanın bakım standartlarından saptığı durumlarda sorumlu tutulacaktır. Bakım standardını ise “tıp biliminin günümüzde ulaştığı bilimsel ve teknik düzey, uygulamanın yapıldığı ortam koşulları, uygulamayı yapanın eğitim düzeyi göz önünde bulundurulduğunda; aynı ortam koşullarında, aynı yetkinlik düzeyinde bir hekimin göstermesi gereken özen olarak tanımlanmaktadır(4).

Hak ve sorumlulukları bağlamında hekim, kişilerin yaşam ve vücut bütünlüğü hakkı ile kendi geleceğini belirleme hakkından hangisine öncelik verecekleri ciddi tartışmalara neden olan konulardan birisidir. Eğer kişilerin yaşam ve vücut bütünlüğü hakkına önem verirse diğer hakkı ihlal edecektir. Bu süreçte hastalarının sağlıklarını sağlayabildikleri gibi onlara zarar verebilecekler hatta ölümlerine neden olabileceklerdir. Bu süreçte karara etki eden en önemli faktör hastanın müdahale sırasındaki durumudur. Hekim ne uygulama yaparsa yapsın merkezinde hep insan olmalı ve süreci bu şekilde yönetmelidir. Burada hekimin tüm sorumluluklarının üzerinde vicdani sorumluluğunun çok önemli olduğunu düşünmekteyiz. Hekimlik uygulamalarında suçun oluşabilmesi için öncelikle hekim-hasta ilişkisi ile bu ilişki sonunda ortaya bir zararın çıkmasına bakılır. Bir zarar yoksa uygulama ceza hukuku açısından öneme sahip değildir. Suçun oluşması için kast ve taksirin doğması gerektiği hukukun aradığı unsurlardır(1).

Suç tiplerinden kasıtlı suçların veya davranışın tanımında ve yorumlanmasında herhangi bir sorun yoktur. Tıbbi uygulama hatalarında da kasıtlı suç ile oluşmuş olan olgu sayısı hemen hiç yoktur. Olası kasıt ve bilinçli taksir olarak Türk Ceza Kanunu(TCK) nda tanımlanan terimler ile taksirli davranış/suç ile ilgili oldukça yoğun tartışmalar sürmektedir. Taksirli davranışın değerlendirilmesi ile ilgili olarak günümüzde geline nokta kişiye yüklenen tedbirsizlik-dikkatsizlik, meslek sanatta acemilik, emir ve kurallara uymama ile özen yükümlülüğüne aykırı davranış olarak kabul edilmektedir. Yapılan uygulamanın aykırı davranış olup olmadığına sorumlunun, görevini yapıp-yapmadığına ve uygulamanın bakım standartlarından saptığı durumlara göre değerlendirilip karar verilmelidir. Bunu nasıl ölçüp değerlendirebiliriz? Burada değerlendirilmesi gereken iki unsur vardır. Birincisi nedensellik bağının tespiti,

ikincisi ise yapılan taksirli davranışın sorumluluk yükleyip yüklediğinin tespit edilmesidir. Bilirkişi bu iki unsuru göz önüne alırken sıraları karıştırmadan öncelikle eylem ile zarar arasında nedensellik bağına aramaktadır(5). Hukuk yaklaşımı olayı bu şekilde değerlendirirken, nedensellik bağının tespiti konusunun teknik bir konu olduğu ve asıl kararın bilirkişi hekimlerin değerlendireceği net olarak kanunu uygulayanlar tarafından belirtilmektedir.

“Tıbbi uygulama hatası” konusunda mahkemeler bilirkişinin vereceği gerekçeli rapora göre karar vermekle birlikte bilirkişilik müessesesini tercih konusunda bağımsız olduklarını ve gerektiğinde birçok bilirkişilik kurumundan görüş alabileceklerini de çok açık ifade etmektedirler. Ülkemizde tıbbi uygulama hatasının değerlendirilmesi konusunda da mahkemeler, Yüksek Sağlık Şurası ve Adli Tıp Kurumu’ndan görüş alabilmektedirler. Ancak Yargıtay 13.Hukuk Dairesinin 2003\13959-2380 sayılı gerekçeli kararında “üniversitelerin ilgili anabilim dallarından seçilecek konusunda uzman bilirkişilerden oluşmuş bir kurul aracılığı ile, yapılması gerekenle yapılan müdahale ve tedavinin ne olduğu, tıbbın gerek ve kurallarına göre olayda doktor hatası olup olmadığını gösteren nedenlerini açıklayıcı, taraf, mahkeme ve Yargıtay denetimine elverişli rapor alınmak ve böylece hasıl olacak sonuca uygun karar verilmeli” denilerek özellikle güncel bilimin en iyi takibinin yapıldığı üniversitelere bu konuda sorumluluk yüklemektedir(3). Her ne kadar günümüz uygulamasında mahkemelerin Adli Tıp Kurumu kararlarını olmazsa olmaz kabul ettikleri görülsede Avrupa Birliği uyum sürecinde hukuka uygunluk açısından bu davaların değerlendirilmesinin üniversitelerde de yapılabilmesinin gerekliliği her kesim tarafından kabul gören bir gerçektir. Adli Tıp Kurumu’nun da kendisini gelecek dönemlere bu vizyon ile hazırlaması görülen bir gerçektir. Konu ile ilgili diğer bir sıkıntı ise bilirkişilik hizmetinin alınma zamanı ile ilgilidir. Hazırlık soruşturmaları aşamasında yapılmayan bilirkişilik değerlendirmeleri hekimler açısından oldukça büyük zararlara yol açmaktadır. Bunun sonucu olarak tıbbi uygulama hatası nedeniyle yargılandıkları davalarda hekimler, yaklaşık %65-70 oranında suçsuz bulunmakta; davaların ortalama altı yıl sürmesi nedeni ile maddi-manevi kayıplarla karşılaşmaktadırlar(6).

Tıbbi uygulama hatası olup olmadığı kararı kusurun varlığı ya da yokluğu ile konmaktadır. Kusur(hukuk düzeninde kınanan davranış), başka türlü davranma olanağı varken ve zorunlu iken o şekilde davranmayıp sorumluluğun söz konusu olduğu olaydaki gibi davranmış olmak, olması gereken davranışa gösterilen irade eksikliği olarak tanımlanmaktadır(7). 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu uygulamaya yeni bir yaklaşım getirmiş ve kusur değerlendirmesinin yargıç görevi olduğunu

çok açık olarak ortaya koymuştur. Uygulamada dikkat ve özen eksikliği olup olmadığını ise yine bilirkişi belirleyecektir. Bunu yaparken, uygulamanın tekniğe uygun olarak yapıp yapılmadığı, uygulanan yöntemin günümüz tıbbında kabul gören yöntem olup olmadığı, standartlardan sapma durumunda gerekçelerin uygunluğu konusunda teknik analiz bilirkişinin raporunun çerçevesini çizmektedir(8-11).

Bu teknik analizde bilirkişi, mahkeme ile aynı dili ve yorumu sağlayabilmek için eylemin endikasyonunun doğru konulup konulmadığı, hastanın durumu ile ilgili aydınlatılıp olunurunu alınıp alınmadığı; uygulamayı yapanın o iş için eğil olduğunu gösterecek bilimsel kriterlere sahip olup olmadığını bulgularına yer verecektir. Burada hastanın tanı ve tedavi sürecinde aydınlatılmış rızası-olunun alınması yukarıdaki gibi hem hukuksal bir zorunluluk hem de sosyal bir zorunluluktur. Rızanın mutlaka tıbbi müdahalenin işlenmesinden önce veya en geç işlenmesi sırasında açıklanması gerekir. Müdahalede aciliyet varsa hekim, kanunen kendisine tanınan yetkiyi kullanarak görevini yerine getirecektir. Bu durum ona kanunen getirilmiş bir yükümlülüktür. Tıbben müdahalede bulunmak zorunluysa ve kanuni temsilci rıza vermiyorsa, bu takdirde Medeni Kanun hükümleri gereğince mahkemeden alınacak karar doğrultusunda harekete geçilebilecektir. Hatta böyle bir durum, hasta açısından hayati tehlike oluşturabilecek nitelikteyse bu izin bile aranmadan müdahale yapılabilecektir. (Hasta Hakları Yönetmeliği m. 24\ 3-4)(12). Aydınlatılması gereken kişi kesinlikle bizzat hastanın kendisidir. Özellikle hukuka uygunluk sebebi olan rıza, kişiye sıkı sıkıya bağlı bir hakkın kullanılmasıdır. Bu nedenle hak sahibinin ayırtım gücü varsa o aydınlatılmalıdır. Bugün ülkemizde çok kötü ve tamamen hukuka aykırı bir uygulama yerleşmiş bulunmaktadır: Hasta kendisi ile ilgili her türlü tasarrufa sahip (bilinci açık ve yaşı hukuksal ve cezai sorumluluğa uygun) olmasına rağmen, hastanın yakınları aydınlatılmakta ve onların rızası hatta imzası alınmaktadır. Hastanın eşinin, oğlunun, kızının, babasının aydınlatılması rızanın geçerli olmasını sağlamaz. Hasta yerine yakınlarının aydınlatılması, hastanın aydınlatılması yerine kabul edilemez. Hastalığın ağır veya ciddi olması durumunda da, hasta yerine yakınının aydınlatılması kural olarak doğru değildir. Nitekim hekimin hastanın psikolojik durumunu düşünerek 39 yaşındaki hasta yerine babası ve eşine bilgi vermesi yeterli görülmemiştir. Hekim, hasta yakınlarına hastalığı anlatıp, ne kadarını hastaya söyleme konusunu onların takdirine bırakamaz. Hekim, hastasına onun ruhsal durumunu koruyacak şekilde, teşhisi ve sonuçlarını söylemek zorundadır. Konu Hasta Hakları Yönetmeliği ve Sağlık Bakanlığının hazırladığı yönetmelik taslağında da düzenlenmiştir: Sağlık durumu ile ilgili gereken bilgiyi, bizzat hasta

veya hastanın küçük, temyiz kudretinden yoksun veya kısıtlı olması halinde velisi veya vasisi isteyebilir. Hasta, sağlık durumu hakkında bilgi almak üzere bir başkasına da yetki verebilir. Gerek görülen hallerde yetkinin belgelendirilmesi istenilebilir; (HHY 15/2). Bilgi Verilmesini Yasaklama (HHY 20) İlgili mevzuat hükümlerine ve hastalığın mahiyetine göre yetkili mercilerce alınacak tedbirlerin gerektirdiği haller dışında; hasta, sağlık durumu hakkında kendisine veya ailesine veya yakınlarına bilgi verilmemesini isteyebilir(13,14).

Hatalı tıbbi uygulama sonucunda ortaya çıkan sorunların önlenmesi tamamen hekim-hasta ve hekim-hasta yakınları arasındaki iletişimin doğru kurulması ile sağlanabilir. 1999 yılında yayınlanan bir makalede, hatalı bir tıbbi uygulama sonrasında hasta, hasta yakınları doğru kurulan iletişim hekime yönelen fiziksel/hukuksal şiddeti %55 oranına azalttığını ortaya koymuştur(15). Yıllardır tıp eğitiminde öncelikle şu öğretilir “önce zarar verme”. Ancak gerçek olan hastaların nedeni ne olursa olsun, tedavi için gittikleri sağlık kuruluşlarında zarara uğradıklarıdır. Yapılan bir çalışmada hastaların yatırıldıkları hastanede %20 oranında iatrojenik zarara uğradığı ortaya konmuştur. Hastaya en fazla özenin gösterildiği yoğun bakım biriminde dahi günde 178 invaziv girişimde, hatalı 2 uygulamada başarısızlık oranı %1.1 olarak tespit edilmiştir(16). Burada bilinmelidir ki tıp biliminde hatalı uygulamalar vardır. Ancak bunun önceden farkedilip, önlenmesi için gerekli girişimlerde bulunulup hastanın hayatını tehlikeye sokmamasına dikkat edilmelidir. Yoğun bakım biriminde hatalı tıbbi uygulamadan dolayı çalışmamızda şikayet edilen hekimlerin oranı %3 olarak bulunmuştur. Ozdemir in çalışmasında ise %2.3 bu oran olarak bulunmuştur(17). Bir çalışmada Tumer cerrahi uygulamalara ait malpraktislerde benzer sonuçları almış ve davaların büyük kısmının cerrahlara karşı açıldığını göstermiştir. Bu olguların adli vaka olarak kabul edilerek otopsi yapılma oranını da %79,6 olarak bulmuştur(18). Hataların önlenmesi için olaya yaklaşım ve bakım sistemleri yeniden tasarlanmalıdır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi tıbbi malpraktis olayları taksirli suç kapsamında değerlendirilmesi gereken eylemlerdir. Taksirli suç kapsamında oluşan olumsuz durumlar Dünya Sağlık Örgütü(DSÖ)'nün iş kazası tanımına uymaktadır. İş kazası planlanmamış ve beklenmedik olay olarak tanımlanmaktadır. İş kazasının başka bir tanımı ise; iş yerinde meydana gelen plansız ve beklenmedik bir olay olup kişinin bedensel ve ruhsal açıdan uğraştığı işin maddi zarara uğraması şeklinde de tanımlanabilir(19,20). Tıpta kötü uygulama bir iş kazası olarak kabul edilirse zararları önlemede daha başarılı olunabilir. Bu yöntem kullanılarak 157149 olan iş kazası sayısı 75578 düzeyine indirilmiştir(19). Bu örnekten hareketle tıbbi malpraktis olaylarını önlemeye çalışmak öncelikle

yapılması gereken davranış modeli olarak algılanmalıdır. Dünya da her işte hata vardır. Örneğin ekonomik alanda %0.01'lik başarısızlık; havaalanlarına günde 2 kez tehlikeli uçak inişi, her saat postada kaybolan 16.000 mektup, her saat yanlış banka hesabından çekilen 32.000 banka çeki olarak görülmektedir. Bunun içinde istenmeden, planlanmadan hekimin mesleğini yaparken ortaya çıkan kazalardan, korunmak için hizmet içinde bulunan tüm sağlık çalışanlarını ilgilendiren çalışmaların yapılması gereklidir. Tıbbi uygulama hatalarının günümüzdeki biçimiyle modern tıbbın gündemine girmesi ABD, İngiltere ve Kanada gibi ülkelerde 1970'lerin sonlarından itibaren tıbbi uygulama hataları ve bunlara karşı yüksek tazminat cezaları gündeme gelmiştir. (21). 1980'li yıllarda da hala milyonlarca dolarlık tazminat davaları olmasına ve cezalar verilmesine karşın, hekimleri sigorta eden kuruluşların bunları karşıladığı görülmekte; 1990'lı yıllarda bu yüksek tazminatlar ve suçlamalar; tıbbi uygulamalarda bazı olumsuzluklara yol açmıştır. Hekimler çok sayıda, aşırı ayrıntılı ve çoğunlukla da gereksiz tetkikler yaptırmaya başlamışlardır (22). Kalite kontrol programı hataları en aza indirmeyi amaçlamaktadır (23).

Tüm sağlık personeline;

- Tıbbi hatalar ve hasta güvenliği
- Tıp hukuku
- Teknoloji ve hasta güvenliği
- İnsan Faktörleri(yorgunluk, karmaşık sağlık sorunlarına yaklaşım, kriz yönetimi) eğitimleri
 - İletişim eğitimi(Hasta-Hekim; Hekim-Yönetim)
 - Hatalardan öğrenme eğitimleri, Finans(muhasabe) ve örgütsel davranış
 - Sistem ve kültür değişime uyum eğitimleri süreç içerisinde verilmelidir.

Tıbbi malpraktise yol açmamamak için;

1. Hasta ve yakınları ile doğru iletişim, doğru-net bilgilendirme
2. Risklerin belirlenmesi ve riskli davranışlardan kaçınma
3. Üstlerle doğru iletişim
4. Propedötik kurallara tam uyum sağlama
5. Tanı ve endikasyonu bilimsel gerekçelendirme şarttır.

Sonuç olarak hekim hak ve sorumlulukları hasta merkezinde ele alınması gereken bir konudur. Yaşadığımız süreçte “müşteri daima haklıdır” yaklaşımı ile hekimliği bir işe indirgemeye çalışmak ve bunun üzerinden mesajlar vererek sağlığı yönetmek en çok hastalara zarar verecektir.

Kaynaklar

- Karacan K. TCK Kapsamında Hekimin Cezai sorumluluğu. 12.Adli Tıp Günleri 28 Eylül- 2 Ekim 2005; 23-4.
- Özdemir H, Arslan A. 1931-1999 Yüksek Sağlık Şurası ve Tavsiye Kararları, BMS Matbaası Ankara, 2000; ss 20-22.
- Gündoğmuş ÜN. Tıbbi Malpraktis İddialarında Hekim Tutumu. Acil Tıp. 2006; 50:34-39.
- Hakeri H. Sorularla Ceza Hukuku. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 94; 2005:72.
- Sözüer A. Tıbbi Uygulama Hatalarında Bilirkişilik. 10. Adli Tıp Günleri 8-12 Ekim 2003.
- İnce H, İnce N, Ayhan Özyıldırım B, Safran N. Hatalı Tıbbi Uygulama ve Korunma Yolları. İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi 2005; 68:123-7.
- Aşçıoğlu Ç. Tıbbi Yardım ve El Atmalardan doğan Sorumluluklar. Ankara. Tekışık Ofset; 1993: 63.
- Gündoğmuş ÜN, Kurtaş Ö, Boz H, Biçer Ü, Çolak B. Kusur ve Kusur Oranlarının Belirlenmesinde bilirkişilerin Fonksiyonu. Adli Bilimler Dergisi 2002; 1: 63-7.
- Öztürk M. Taksirden Doğan Hukuki ve Cezai Sorumluluk. Yüksek Lisans Tezi. İ.Ü. Adli Tıp Enstitüsü Sosyal Bilimler Anabilim Dalı. İstanbul 1992: 127.
- Ak H, İnce H, et al. Complications After Lumbar Discectomies: A Medicolegal Perspective From Turkey. Neurosurg. 16(3): 2006. 111-6.
- Çakmut Ö. Tıbbi Müdahalede Rızanın Ceza Hukuku Açısından İncelenmesi. İstanbul. Legal Yayınevi; 2002:208
- Hakeri H, tip hukuku@yahoo groups.com, tip hukuku@yahoo groups.com ; 14.12.2010.
- AK. Halil, Ince H, Ertan A, Tanrıverdi T. “ Complications After Lumbar Discectomies: A Medicolegal Perspective From Turkey” Neurosurg Q, 16(3), September 2006;111-16.
- Gorney Mark, Anger as the root cause of malpractice claims, Medical Legal Issues in Plastic Surgery 1999 No:1, Vol 26; 143-147.
- Lucian LL. Error in medicine. JAMA 1994; 272: 1851-1857.
- Özdemir MH, Çekin N, Can IO, Hilal A. Malpractice and system of expertise in anaesthetic procedures in Turkey. Forensic Sci Int. 2005 Oct 29;153(2-3):161-7. Epub 2004 Nov 11.
- Tümer AR, Dener C. Evaluation of surgical malpractice in Turkey. Leg Med (Tokyo) 2005 Sep 10.
- Bilir N, Yıldız AN. İş Sağlığı ve Güvenliği. Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2004; ss 138-140.
- İnce H. İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları Sonucunda Ortaya Çıkan Meslekte Kazanma Gücü azalma Oranlarının Hesaplanma Yöntemlerinin Farklı Sosyal Güvence Kurumlarına Göre Araştırılması ve Standardizasyonu. İstanbul Tıp Fakültesi Halk Sağlığı ABD Doktora Tezi, 2004; ss 75-80.
- Zorer G, www.gazizorer.com/hekim-haklari. Erişim tarihi 07.12.2010.
- Mohr JC. American medical malpractice litigation in historical perspective. JAMA 2000;283 (13): 1731-1737.
- Polat O. Tıbbi Uygulama Hataları, Seçkin yayınları, Ankara, 2005.
- Troxel DB. Error in surgical pathology. J Surg Pathol 2004; 28(8):1092-5.

